

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 02716

ALE VERK

Mendele Mokher Sefarim

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

איינאונצוואנציגסטער באַנד

נייע פערבעסערטע אויסגאבע

פערקויף: געוועלשאפט „צענטראַל“, וואַרשא, נאָוואַליפקי 7

אלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

מעשיות וועגען מענדעלען

אויפגעקליבען דורך נחמן מייזל

פערלאג „מענדעלע“, ווארשא

Druk. Pośpiech, Warszawa

Printed in Poland **1936**

אִינְהַאָלְט

זײַט	ה ק ד מ ה
5 .	שׁלום עליכֶם—פֿיער זענען מיר געזעסען .
11 .	שׁ. ל. ציטרען—שׁלום יעקב אַבראַמאָוויטש
55 .	שׁ. אַנסקי—דער ריעז
83 .	י. ח. ראַוויצקי—דער „זיידע“ אויף דער פֿרייער נאַטור
95 .	” ” מענדעלע און אַחד־העם
105 .	שׁלום עליכֶם—אײטאָ־דאָפּע
111 .	ד״ר יוסף קלויזנער—מענדעלע׳ס שיחות־חולין
121 .	ראובן בריינין—מענדעלע אין זײַן רעדען
143 .	ז. שניאור—פֿון דעם „זיידענס“ קוואַל
147 .	מ. קיטאַי—מענדעלע אין לעבען
185 .	משה פֿײַץ—צוגאַסס בײַ מענדעלע׳ן
199 .	יעקב פֿיכמאַן—בײַם אָווענד־שײַן
203 .	

מעשיות וועגען מענדעלען

דער דאָזיגער באַנד „מעשיות וועגען מענדעלען“ דאַרף פאַר אונז
ענטפּלעקען מענדעלען אין לעבען, זיין געשטאַלט, זיין פיזיאָגאָמיע און
די אַלע בעזונדערע אייגענשאַפטען פון זיין כאַראַקטער. מענדעלע שבעל־
פּה מיט זיינע אייגענאַרטיגע געשפּרעכען און מיט זיינע מערקווירדיגע שיחות־
חולין איז געווען נישט־וועהניגער אינמערעסאַנט און נישט־וועהניגער
שעפּעריש פון מענדעלע־שבבחה, פון מענדעלע דעם שריפטשמעלער.
אויב אין זיין שרייבען איז מענדעלע נישט געווען פון די „גיד־שריי־
בער“ און אָפּטמאַל פלעגט ער אָבזיצען שעהן אויף איין זאַץ, אויף איין
שורה, און עס זענען ביי אַיהם געווען ציימען, ווען חדשים און יאָהרען האָט
ער אינגאַנצען נישט געשריבען, איז ער אין לעבן, אין זיינע שמועסען
המיד געווען אַקטיוו, גרייט געווען שמענדיג צו רעדען און רעדען,
אין בעת־ן רעדען האָט ער געגעבען גלענצענדיגע עפיו־אָדען און שירי־
דערוונען פון זיין קאַפּצאַנסק און גלופּסק און אָבגעמאַלט ווי אַנאַמל־ער
קינסטלער־אַקטיאָר זיינע אַלמע בעקאַנטע פאַרשווינען. פון וועלכע ער
פלעגט שרייבען משונה־ווילדע וואַנדערלעכע מעשיות.

ס'איז גאַנץ־מעגליך, אַז ביי מענדעלען איז עס געווען אַ נויט־
ווענדיגער פּראָצעס: אויפלעבען די אַלע פאַרשוניען אין זיינע געשפּרע־
כען, בריי דערנאָך צו קאָנען אַרויפברענגען זיי אויפ'ן פאַפיר, ווי זיי
שמעהען און געהען מיט אַלע זייערע פישמשעווקעס. נאָכמאַכען, נאָכקרי־
מען, אימיטרען איז געלעגען אין מענדעלע'ס כאַראַקטער פון די סאַמע
קינדער־יאָהרען, און אין די שפּעטערדיגע ציימען האָט די אייגענ־
שאַפט אין איהם זיך אַלץ מער ענטוויקעלט. מ'דאַרף באַמת בע־

דיערען, וואָס זיינע נאָהענטע פריינד האָבען בעציימענס נישט פּערנאָ
מירט מענדעלע'ס אלע מעשיות, המצאות, גלייכווערטלעך, אפּאָרומע
מדי צו פּערהימען זיי אין זייער אייגענמליכער פּאָרעם פּאָר די קומענ-
דיגע דורות.

אין דעם באַנד האָבען מיר אויפגעקליבען די מעשיות, וואָס עס
זענען דערצעהלט וועגען מענדעלען פון זיינע נאָהענטע פריינד און
מקורבים. אַ רייהע מעשיות וועגען מענדעלען קאָן מען אויך געפינען
אין די ערינערונגען, וואָס זענען שוין אַריין אין די „זכרונות וועגען מענ-
דעלען“ אין (באַנד xx-אלע ווערק פון מענדעלע מ״ס).

פון די אַרטיקלען, וואָס קומען אַריין אין דעם באַנד, זענען נאָך
אייניגע גענעבען געוואָרען אינגאַנצען, ווי זיי זענען געשריבען דורך זייערע
מחברים (י. ה. ראָווינצקי-דער זידע אויף דער פרייער נאַמור; שלום
עליכם-אויטאָראַפּע), די אלע איבעריגע זענען דאָ געבראַכט מיט
קלענערע און גרעסערע פּערקירצונגען (שלום עליכם-פיער זענען מיר
נעוועסען, ש. ל. ציטראָן- ש. י. אבראַמאָוויטש, ש. אַנסקי- דער ריו,
י. שניאור- פון דעם „זיידענס“ קוואַל, מ. פּ״ן- צו גאַסט ביי מענדעלען).
י. ה. ראָווינצקי „מענדעלע און אהר-העם“ איז אַ פּראָנמענט פון י. ה. ראָווי-
נצקי'ס העברעאישען אַרטיקעל, ראובן ברייני'ס „מענדעלע און זיין רע-
דען“, איז אַ קאַפיטעל פון אַ גרעסערער אַרבייט, וואָס האָט זיך לעצטענס
געדרוקט אין אַמעריקאַנער „טאַג“, מ. קימאַ׳ס „מענדעלע און לעבען“
איז דורך אונז צונויפגעשטעלט פון צוויי בעזונדערע אַרטיקלען וואָס מ.
קימאַ האָט פּערעפּענטלעכט אין 1917-1918 אין קיעווער „די נייע צייט“.
די אַרטיקלען פון ד״ר יוסף קלוינער- מענדעלעס שיהות-חולין, יעקב
פיכמאַן- „ביים אָווענד שײן“ זענען איבערגעזעצט פון העברעאישען- דער
ערשטער מיט אייניגע פּערקירצונגען און דער צווייטער מיט אייניגע
נייע צוגאַבען, געמאַכט דורך יעקב פיכמאַן.

מענדעלע שבעל-פה וואָרט נאָך אויף אַ גרעסערער אַרבייט, וואָס
זאָל איהם אָבמאָלען אין זיין גאַנצער גרויס און פּערנעהם, זאָל דעם
באַנד „מעשיות וועגען מענדעלען“ זיין רער אָנהייב.

מעשיות

וועגען

מענדעלען

פיער זענען מיר געזעסען*

אַלע מיינען, אַז בערג, למשל, שטעהען אויף איין אָרט. און איך זאָג אייך, אַז בערג געהען, און נאָך ווי אַזוי! זיי לויפען! ווען בין איך דערגאַנגען דעם דאָזיגען שכל? אין דער צייט, ווען מיר, דריי אידישע שריפטשטעלער און איינער אַ פּאַנט, האָבען געמאַכט די ערשטע עקסקורסיע צו די בע-ריהמטע, מיט אייביגען שניי בעדעקטע, אַלפּענבערג.

אַרויסגעגאַנגען אַ פּאַר מייל פון שטאָדט אַרויס, האָט זיך אונז אויסגעראַכט: אָט-אַט זענען מיר ביי די בערג, אָט-אַט געם ציה אויס אַ האַנד — גיט איהר זיי אָפּ שלום. נאָר וואָס

(* אין אָנהייב פון „פיער זענען מיר געזעסען“ (געשריבען אין יאָהר 1908) גיט שלום-עליכם צו וועגען די פּערזאָנען, וואָס פיגורירען אין דער שילדע-רונג: „געזעלעלי מוכר ספרים — אַ שבער זקן, רעדט צוקערזיס, פּיאָליק — אַ פּאַנט, אַ בעל-מחשבות. בן-עמי — אַ איד, וואָס קאָכט זיך, שלום-עליכם — אַן אַלטער בעקאַנטער, וואָס הערט זיך צו און שרייבט אַלסדינג אַריין אין אַ ביכעל“. געווען איז עס נאָך דער רעוואָלוציע און די פּאַ-גראַמען אין רוסלאַנד (אין די יאָרען 1905—1906), ווען די פיער דערמאָנטע שרייבער זענען געווען אין דער שווייץ. פון דער ערצעהלונג זענען דאָ געגעבען די וואָרען נאָר די ערטער, אין וועלכע ס'ווערט געשילדערט מענדעלע. — ר ע ד

פּעשיות וועגן מענדעלען

ווייטער מיר געהען צו זיי, אַרץ ווייטער געהען זיי אַוועק.
אַנטלויפּען פון אונז. מיר הויבען אָן געהן אַביסעל גיכער,
שטאַרק גיך, - בלאָטע! זיי לויפּען נאָך גיכער.

- זיי רייצען זיך מיט אונז? - רוף איך מיך אָן צום
איבעריגען עולם.

- ווער?

- די בערג.

- איך ווייס גאָר נישט, וואָס דאָס איז! - רופּט זיך אָן
מיין קאָלעגע מיט'ן הייסען טעמפּעראַמענט, וועלכער איז קלאָר
אין די אַלפּענבערג, ווי אַ איד אין אש"י. - ס'איז קיינמאָל
נישט געווען אַזוי ווייט, ווי איצטיגס מאָל. איהר זאָלט מיך
פאַלגען, וואָלטען מיר געגאַנגען אַביסעל גיכער.

און אָט אַזוי האָט ער אונז אונטערגעגעבען אַלע מאָל
מער היץ, מיר זאָלען געהן גיכער, מעהר פון אַלעמען זיך
איינגעמיעדט און מחמת דעם איז ער געוואָרען בייז, גערעדט
מיט גאַל, געשאַטען מיט פייער, אויסגעלאָזט פל חמתו אויף
פּאָני-גנב מיט זיין רעוואָלוציע און מיט זיין קאָנסטיטוציע.

- שאַט! איך וויל אייך עפּיס פּרעגען! - אַזוי האָט זיך
אַנגערופּען צו אונז אַלעמען דער זיידע רב מענדעלי, און מיר
אַלע האָבען זיך אויפגעשטעלט אויף אַ וויילע. - איך וויל,
איהר זאָלט מיר זאָגען, יעדער בעזונדער, ווי אַזוי פיהלט איהר
זיך אין דער מינוט?

אַפנים, אַז מיין קאָלעגע מיט'ן הייסען טעמפּעראַמענט
האָט דער ערשטער פּערשטאַנען דעם זיידענ'ס פּראָגע, מחזמה
ער האָט זיך געאייילט ענטפּערען דער ערשטער, ווישענדיג מיט
די פאַלעס דעם שווייס פונ'ם נאַסען שטערן.

- איך פיהל' מיך אַזוי גרינג, אַז איך וואָלט געפּלויגען.
ווי איין אַדלער, נישט אַרומגעקוקט זיך צוריק אַפילו אויף אַ
מינוט.

- און איך - מאַכט דער יונגער פאַעט ביאָליק, איינגע-
קוקט זיך אויף מיר - איך פיהל' מיך נישט שלעכט, נאָר פליהען
ווי איין אַדלער - ווייס איך נישט, אויב איך וואָלט געפּלויגען.

פֿעשיות וועגען מענדעלען

אַצינד איז געקומען די צייט, איך זאָל אויך עפעס ענט-
פֿערען. און איך האָב געזאָגט :
— איך פיהל, אז עס וואָלט מיר צוגעקומען אַ שטיק
געזונד, ווען מיר זעצען זיך אָט-דאָ, למשל, אויפן גראָז...
מיין קאָלעגע מיט'ן הייסען טעמפּעראַמענט איז געוואָרען
אַנגעצונדען. ער האָט געזאָגט, אז אויב מיר וועלען אָט אַזוי
געהן, וועלען מיר שבת האַלטען אונטער'ן באַרג. מיך האָט ער
געמאַכט אויסצורדעהען. ער האָט ניט פּערשטאַנען, ווי אַזוי
געמט זיך אונטער אַזאַ מענטש, ווי איך, געהן, אז איך ווייס,
אז איך קאָן ניט געהן ?

פון דעסוועגען האָט דאָס איהם גאַרנישט געשטערט, ער
זאָל צונויפלעגען דעם שירם, פּערקאַטשען די פּאַלעס און גלייך
מיט אונז אַלע זיך אַ וואָרף טהון אין גרינעם, פּרישען, שמעקע-
דיגען גראָז אַריין און געניסען טעם גן-עדן פון רוהען אין מיטען
פּעלד, אונטער גאָט'ס הימעל, און הערען דעם זיידען דערזעהלען
אַ מעשה

* * *

בעשרייבען אַ מעשה און דערזעהלען אַ מעשה — דאָס איז
זיך צוויי בעזונדערע זאַכען. פאַרהאַן מענשען, וואָס וועלן אַייך
בעשרייבען אַ זאַך אויסגעצייכענט, און לאָזען זיי אַייך עפּיס נעמען
דערזעהלען, צעברעקלען זיי דאָס און צעקייען עס אַייך אַזוי, אז
עס שלאָגט צו דער גאַל. און פאַרהאַן מענשען, וואָס וועלן אַייך
דערזעהלען אַ מעשה טשאַקענדיג, אויסגעטאַקט און אויסגעפּוצט
מחיה נפשות, — און פרובט, לאָזען זיי דאָס וועלען איבערגעבען
אויף פאַפּיער — איר זאָלט זיי אַראָפּנעמען דעם קאַפּ ! פאַרהאַן
נאָך אַ קאַטעגאָריע גליקליכע מענשען, וואָס זענען ווייט פון ביידע
זאַכען, ניט דערזעהלען, ניט בעשרייבען; נאָר פון זיי רעדען מיר
נישט. מיר רעדען פון די, וואָס די נאַטור האָט זיי געבענשט
מיט ביידע טאַלאַנטען. דער זיידע רב מענדעל'ן מוכר-ספרים בע-
זיצט ביידע מתנות פון זיין ליבען נאָמען אויפ'ן העכסטען שטיי-

גער. ער, אז ער דערצעהלט א מעשה. מאַהלט ער א בידד, און איהר זיצט און הערט און זעהט, און עס דאַכט זיך אייך, אז איהר לעזט דאָס פון א בוך - ניין! וואָס זאָג איך? עס דאַכט זיך אייך, אז דאָס לעבט, אז דאָס רעדט, אז דאָס קומט-פאַר פאַר אייערע אויגען, און עס ווילט זיך אייך אייביג אזוי זיצען און הערען, און הערען, און הערען...

דער שמועס, וואָס ביי אונז האָט זיך געקייטעלט, האָט זיך אָנגעהויבען, געוויינטליך, פון פּאָליטיק, פון דער אידישער לאַגע אינעם אומגליקליכען לאַנד. און מען איז אַריבער אויף דעם, וואָס אונז שריפטטעלער, איז מעהר נאָהענט צום האַרצען, - אויף דער ליטעראַטור. די גאַנצע צייט איז אָבער דער זיידע געזעסען פּערכמורעט, מיט אַ ביטער שמייכלעך אויף די ליפּען, ווי איינער רעדט: „נאַראַנים האָבען געפונען פון וואָס צו רעדען!“... דער זיידע האָט זיך אויפגעהויבען מיט אַ קאַפּ העכער פון דער גאַנצער וועלט און האָט געזאָגט, אז פֿל זמן עס וועט לעבען די „אונערבאַרעמליכ-קייט פון עקזיסטענץ“ („אכזריות הקיום“), וועט איהם נישט נעמען נישט דאָס „שלעכטע“ נישט דאָס „גוטע“, וואָרום עס איז נישטאָ אויף דער ערד נישט „שלעכטעס“ נישט „גוטעס“ - עס איז נאָר דאָ דאָס, וואָס עס איז... און ער האָט אויסגעלאָזט זיין פּילאָזאָ. פישע טעאָריע מיט אַ בקשה צו אונז, זיינע אייניקלעך, אז מיר זאָלען איצטיגס מאַל אַראָפּוואַרפען פון זיך די שריפטשטעלערישע קאַפּאַטע, פּערגעסען, אז ס'איז דאָ אויף דער וועלט אַ קולטור מיט אַ ליטעראַטור, מיט בוכדרוקעריי, מיט מוכרי-ספרים און, פּערלעגער, און אַרויסגעבער, אין צייטשריפטען, און גאַזעטען, מיט מענשען-רשעים און מענשען-צדיקים, מיט פּאַני, מיט, להבדיל, אידען, מיט נאָך אַזעלכע זאַכען, און מיר זאָלען געדענקען, אז איצט, אין דעם דאָזיגען טאָג, זענען מיר גלאַט מענשען - טוריסטען, וואָס האָבען געמאַכט איין עקסקורסיע אין די אַלפּענבערג. עלעהיי ענגלענ-דער! און מחמת מיר זענען אַביסעל מיעד, האָבען מיר זיך אַנגי-דערגעזעצט אָט דאָ אַביסעל רוהען, און לאַמיר בעסער רעדען, דערצעהלען גלאַט אזוי אין דער וועלט אַריין, - מעשיות! מעשיות! - האָבען אויסגעשריען מיר, אַלץ

דריי אייניקלעך. — דערצעהלט אונז עפיס אַ מעשה, זיידעניו,
אַ מעשה!

— אַ מעשה? וואָס פאַר אַ מעשה זאָל איך אייך דער-
צעהלען?

— דערצעהלט אונז, זיידעניו, אַ מעשה פון זיך אליין, פון
אייער אייגענעם לעבען, פון פאַרציטען!

— גוט, איך וועל אייך דערצעהלען אַ מעשה מיט אַ
פערטעל עוף, נאָר מיט אַ תנאי...

— אַז מע זאָל אייך ניט איבערשלאָגען אין מיטען? ניט
פערלויפען אויף צו-פריהער? ניט אַריינפאַהרען מיט אַ וואָגען
אין שליטען אַריין?

— אַט-אַט-אַט! גוט, וואָס איהר ווייסט מיין טבע און
וואָס איהר קענט זיך אליין.

אַזוי האָט אונז געזאָגט דער זיידע, זיך גענומען צום
מדרש, וואָס ער האָט מיטגענומען אין וועג אַריין צידה לדרך,
פערריסען די ברילען אַרויף אויפ'ן שטערען, געגעבען אַ קוק-
אַריין, פערמאַכט דעם מדרש, אַראָפגעלאָזט די ברילען צוריק
אויף דער נאָז און אָנגעהויבען מיט אַ ניגון פון דער גמרא:

אַ מעשה מיט אַ פערטעל עוף

— הערט זשאַ, אמר רבי יוחנן — האָט רבי יוחנן גע-
זאָגט: איבער קמצא ובר-קמצא איז חרוב געוואָרען ירושלים;
איבער אַ הוהן מיט אַ האָהן איז חרוב געוואָרען די שטאָדט
ביתר; איבער אַ פלעקעל פון אַ וואָגען איז חרוב געוואָרען
טור-מלכא. ערלויבט מיר צוזועצען: איבער אַ פערטעל עוף
איז פון אַבראַמאָוויטש געוואָרען מענדעלי מוכר-ספרים. הערט
אַ מעשה!...

מיר רוקען זיך צונויף אלע דריי נאָך נעהנטער צום
זיידען, און דער זיידע הויבט-אָן צו דערצעהלען בזה הלשון:

— שטעלט אייך פֿאַר אַ גרויסען פיערעקעכיגען פּלאַץ, פערבוט פון איין זייט מיט אַ ברייטען מויער, אַ פּאַלאַץ, פון דער אַנדערער זייט — מיט אַ שענעם בית-המדרש, ביי דער זייט, לַהבדיל, אַ מרחץ, אַ גרויסע קיך, ברייטע שטאַהלען און קאַמערס מיט קעמערלעך — דאָס איז דער „הויף“. וועמענ'ס הויף — דאָס וועט איר וויסען שפעטער. אין בית-המדרש זיצען יומם וליילה צעהן אידען לומדים און לערנען. נאָר אַז מע זאָגט אייך צעהן אידען לומדים זיצען און לערנען, שטעלט איהר זיך שוין פֿאַר אין דער פּאַנטאַזיע די געוויסע „עשרה בטלנים“, דאָס הייסט: פּערשמירטע, אָפּגעריסענע, אָרעמע לעדיג-געהער. האָט צייט! דאָס זענען געווען צעהן שענע זויבער-געקליידטע פּאַרשוניגען, מיט ליכטיגע פּגימ'ער, געקלייבט-נע לומדים פון דער ליטא, וואָס יעדער פון זיי וואָלט געמעגט זיין אַ רב בכל תּפוצות ישראל. אַ זכיה האָט געהאַט דער, וואָס איז צוגעלאָזט געוואָרען צו הערען פון זיי אַ וואָרט. אַלע פריה און פּאַרנאַכט האָט מען דאָרט געדאַווענט — דאָס איז זעלבסטפּערשטענדליך. האָט איהר אייך דעם בית-המדרש. אַצינד וועלען מיר זיך דורכגען מיט אייך אין קיך אַריין. נאָר אַז אייך זאָגט אייך אַ קיך, זאָלט איהר נישט מיינען, אַז אייך רעד פון סתם אַ קיך מיט איין אויווען, מיט איין אונטער-אוייווען, מיט איין אויפ'ן-אוייווען און מיט אַ קאַץ. נין, דאָס מיינט אייך אַ גאַנצען רעסטאָראַן מיט לאַנגע געדעקטע טישן, און אויף די טישען — פון פּל טוב: פיש און פלייש און ביער און פירות אַלערליי, און פּל דעפּין — פּראַנק און פריי פֿאַר דער גאַנצער וועלט, מיט צוויי טיהרען, פון איין טיהר אַריין, פון דער אַנדערער אַרויס, אויף און אָפּ, ווי אויף אַ יאָריד! און די קאַמערען מיט די קעמערלעך זענען געפּאַקט מיט פּראָוויזיע אויפ'ן גאַנצען יאָהר, און משרתים, דינערס און דינעסטען און משגיחים, דרעהען זיך אַרום הין און הער, און עס קאָכט ווי אין אַ קעסעל. ווער עס קאָכט, ווער עס באַקט, ווער עס דערלאַנגט עסען, ווער עס וואַשט, ווער עס פּרעסט, ווער עס הייצט דאָס באַד, ווער עס לעשט די ליכט אום שבת, — דערויף איז פּאַרהאַן

אין הויף אַ בעזונדער פאַרשון, אַ שבת-גוי מיט'ן נאָמען פּאַוולאַ, וואָס פון איהם האָב איך אייך גאָר אַ בעזונדערע מעשה. איהר קאָנט פּערשטעהן, ווער דער פּאַוולאַ איז — אַז ס'זענען געווען מענשען, וואָס פלעגען ביי דעם פּאַוולאַ זיך נאָכפּרעגען, ווען איז ראש-חודש און ווען איז דער מולד... נאָר מיר לאָזען פּאַר-לויפּיג פּאַוולאַ צו-רוה, און מיר קעהרען זיך אום צוריק אין „הויף“ אַריין. דאָס האָט איהר אייך דעם פּרוזדור, דער אַריינטריט. אַצינד וועלען מיר זיך מטריח זיין מיט אייך אין טרקלין, אין פּאַלעץ אַריין, זיך בעקענען מיט'ן אייגענטהימער פּונם „הויף“.

שטעלט אייך פּאַר אַ בילדשענעם מענשען, האַלב-אידיש, האַלב-איראָפּעאיש געקליידט, מיט אונטערגעבויענע פּאות, מיט אַ ווייסען קאָלנער, מיט אַ לייכטיג שטרענגען פּנים, מיט מאַ-גערען פון אַ פּירסט. דער גאַנצער „הויף“ שטייט פּאַר איהם ווי פּאַר אַ מלך. אין שטוב איז ריין, זויבער, רייך, נאָר איינ-פּאַך און שטרענג, און זעלען ווער עס האָט די עהרע אַהער אַריינצוטרטען, אַ חוץ שבת; און קומט שבת, ווערד געדעקט אַ לאַנגע רייע פון טישען, און אַ חוץ דער פּאַמלייע ווערען איינגעלאָדען אויך געסט פון די פּאַרנעמסטע אורחים. איך האָב אייך פּערגעסען מיטצוטיילען, אום איר זאָלט האַבען אַ ריכ-טיגען בעגריף פון דעם „הויף“, אַז אין שטוב רעהט זיך אַרום אויך אַ גלוח. דאָס איז אַ דייטש, אַ לעהרער צו די קינדער, וואָס לעהרענט מיט זיי „שפּראַך“. אויבענאָן, אויף אַ הויכען שטוהל, זיצט דער בעל-הבית, דער אייגענטהימער אַליין, און אַלע אויגען זענען צו איהם.

ווייסט איהר, ווער דאָס איז? דאָס איז אַ לייטווישער גביר, אַ איד אַ סוחר, רב יונה סלוצקער, און די מעשה קומט-פּאַר נישט אין קיין אַנדער שטאָדט, נאָר טאַקי אין סלוצק. אַצינד לאָזען מיר איבער דעם בן-מלך און נעמען זיך צו דער בת-מלכה, דאָס מיין איך — צו רב יונה סלוצקערס טאַכטער, וואָס איהר נאָמען איז געווען פייגעל און גערופען האָט מען זי די „קליינע אויבעלעך“, נישט בלשון סגי-נהר, ווייל

זי האָט געהאַט גרויסע אויגען, נאָר טאַקי דערפאַר, ווייל זי האָט געהאַט זעהר קליינע אויגעלעך, און מחמת רב יונה סלוצקער איז געווען אַ ייד אַ גבוי, און די טאַכטער האָט געהאַט קליינע אויגעלעך, האָט מען איהר געזוכט אַ חתן איין אַרעם בחור, נאָר אַ מושלם, אַ צאצקע, אַזעלכען, וואָס זאָל זיין איינער ביי גאָט דער אַנדערער ביי איהם, — און גאָט האָט איהם גע-בראַכט די מציאה אין שטוב אַריין.

איהר שטויסט זיך שוין אודאי, אַז דאָ וויל איך אייך דערצעהלען שוין פון זיך. אַלזאָ, מוז איך אייך דערקלערען, ווער בין איך געווען און וואָס בין איך געווען צו יענער צייט. מיך האָט גאַט געבענטשט מיט דריי טיטלען מיט אַ מאָל. איך בין געווען אַ „יתום“, אַ „ירש“ און אַ „נשרף“. אַ יתום בין איך געווען פון טאַטע-מאַמע אין אַ קליין שטעדטלע אין דער ליטא, אין קאַפּוליע. אַ ירש בין איך געווען אויף אַ חלק פון דער דירה, וואָס איז געבליבען אונז בירושה — געוויינטליך, נישט אויף אַ גרויסען חלק: דעם גרעסטען חלק האָט געהאַט מיין עלטערער ברודער, דער בכור; אויף מיין חלק האָט זיך אָנגענומען סך-הכל אַ „זיבעטעל“, וואָס אַז מע זאָל געווען די דירה צו יענער צייט פּערקויפען, וואָלט זיך אָנגענומען אויף מיין חלק אודאי אַ קערבלעך דרייסיג, און געוויס זענען געווען אַ סך אַזעלכע, וואָס האָבען מיר מקנא געווען. נאָר אַזוי ווי מע האָט די דירה בעצייטענס נישט פּערקויפט, — און שולדיג זענען אין דעם געווען טאַקי די יורשים אַליין — איז זי אין דער גרויסער שרפה, וואָס עס איז געווען ביי אונז אין קאַפּוליע, אָפּגעברענט געוואָרען, און צו מיניע צוויי טיטלען, „דער יתום“ און „דער נשרף“, איז צוגעזעצט געוואָרען אַ דריטער טיטעל: „דער נשרף“, וועלכער האָט איינגעשלונגען יענע ערשטע צוויי טיטלען, ווי די זיבעטן מאָגערע קיה פון מצרים, וואָס האָבען אַזוי בריה'ש איינגעשלונגען אין זיך די זיבעטן פעטע קיה, אַזוי אַז קיינער האָט נישט דערקענט, וואָס פאַר אַ גוטען אָנ-בייסען זיי האָבען געהאַט...

מילא, דערצעהלען אייך וואָס אין קאַפּוליע האָט זיך אָפּגע-

טהאָן בשעת פּונ'ם „יתום“ מיט'ן „יורש“ איז געוואָרען אַ
 „גשרף“ — וויל איך נישט. דאָס לאָז איך איבער אויף איין
 אַנדערש מאָל. איך וויל איך נאָר מודיע זיין, אַז עס האָבען זיך
 געפונען גוטע באַרעמהערציגע מענשען, וואָס האָבן רחמנות גע-
 האַט אויפ'ן „יתום“ דעם „גשרף“ דער טיטעל „יורש“ איז אַוועק,
 וואו דער לעבער שבת-קודש געהט אַוועק און האָבען איהם אָפּ-
 געפיהרט פון קאַפּוליע קיין סלוצק צו רב יונה סלוצקער אין בית-
 המדרש אַריין — לערנען.

מיין איבערראַשונג, אַז איך בין אָנגעקומען צו רב יונה סלוצק-
 קער אין „הויף“ אַריין, לאָזט זיך ניט בעשרייבען. איך בין זיכער,
 אַז קיין תלמיד פון דער ישיבה און קיין סטודענט פון אוניווער-
 סיטעט האַט אַזוי פּלייסיג נישט געלערענט און אַזוי פיעל הנאה
 געהאַט פון דעם לערנען, ווי דער „יתום“ פון קאַפּוליע האַט געהאַט
 ביי רב יונה סלוצקער אין בית-המדרש. אייביג וועל איך ניט
 פּערגעסען די לאַנגע ווינטער-געכט אינ'ם העל-פעליכטען גוט-
 אָנגעהייצטען בית-המדרש, אויף די גלאַטע בענק מיט די געפּאָ-
 ליירטע סטענדערס, וואו דאָס קול קלינגט זיך אָפּ מיט אַ זעלטענער
 זיסקייט, וואָס צעגעהט זיך ממש אין די ביינער, נאָכדעם — דאָס
 געשמאַקע דאוונען מיט'ן ערשטען מנין פּאַרטאָג, אַז דער רבונ-
 ש-עולם אַליין שלאָפט נאָך, און נאָכן דאוונען — דאָס הייסע
 גלעזעל טיי מיט זודיגע מילך מיט פּרישע געבעקס, נאָר-וואָס פּונ'ם
 אויווען. און ועל פּולם — פּרייטאָג אין באַד אַריין מיט די
 פּראַכטפולע שטיינערע בענק, ריינע שעפּלעך, מחיה'דיגע שפּרי-
 צערס, ריינע באַסיינס אויף צו שווימען — איין אמת'ער גן-עדן!
 איך זאָג איך דעם אמת: איך וואָלט וועלען אייביג זיין אַ „יתום“
 אַ „גשרף“ און זיצען ביי רב יונה סלוצקער אין „הויף“, אַלס
 אַרעם-בחור, און לערנען. איז דאָך אָבער דאָ אַ שטן מקטרג אויף
 דער וועלט, געהט ער און רעדט אָן די לומדים, וואָס האָבן מיט
 מיר געלערענט און בית-המדרש, אַז זיי זאָלען רעדען מיט רב
 יונה סלוצקער ווענען דעם קאַפּוליער אַרעם-בחור, און רב יונה
 סלוצקער גיט אַרויס אַ בעפּויל, אַז שבת זאָל מען מיך ברענגען
 צום „טיש“. פּונ'ם שמועס, וואָס די עשרה בטלנים האָבען גע-

האט צווישען זיך, האָב איך געזען אַזוי וואָס דאָ האַנדעלט זיך. קיין גרויסער חכם זיך געווען, ניט בעדאַרפט זיין, וואָרום זיי האָבען מיר גלייך צווישן געט, אַז איך בין אַ גרויסער בר-מזל, און האָבען שוין געקוקט אויף מיר, ווי אויף א פרינץ, ווי אויף רב יונה סלוצקער'ס טאָכטער'ס חתן.

וואָס איך האָב איבערגעלעבט יענעם טאָג, ווען איך האָב בעדאַרפט צום ערשטען מאל געהען צום „טיש“ — בעדאַרף איך אייך נישט דערצעהלען. דער פח הדמיון האָט מיך געכאַפט אויף די פליגלען און האָט מיך אַוועקגעטראָגען צו אַלדי שוואַרצע יאָהר, ערגיץ הינטער די הרי-חושך, און איך האָב מיך דערזעהן זיצען אויבענאָן אויף אַ גאַלדענעם שטוהל, אַנגעטראָגן אין סאַמע זיידענע מלבושים, און דער גאַנצער „הויף“ מיט די עשרה בטלנים מיט, להבדיל, פאווילאָ דעם שבת-גוי קניען און בוקען צו מיר, און איך שאַף מיך מיט זיי, זיי זאָלען מיר דערלאָנגען די גמרא... און פלוצים, איך טהו אַ קוק — עס פליהט אַ קאַרעטע מיט געגילטע רעדער און מיט ברענענדיגע פערד, און אין קאַרעטע, זעה איך, זיצט צעלעגט אַ גראַף — דער „יתום“, דער „יורש“, דער „נשרף“ פון קאַפּוליצ, און וויל גאַרנישט אַ קוק טהון אויף מיר...

— וואָס נעמסטו דו זיך איבער אַזוי? — טענה איך צו איהם. — דאָס בין איך דאָך טאַקי אַליין, היינט וואָס איז מיט דיר דער יחוס?...

— הקיצור, איך וועל אייך נישט מאַרין זיין, קינדער, מע האָט מיך געבראַכט צום „טיש“ דעם ערשטען פרייטאָג-צו-נאַכטס און מע האָט מיך אַוועקגעזעצט ביים עק טיש, פונקט אַ קעגען דעם גביר און אַקעגען דעם גביר'ס טאָכטער מיט די קליינע אויגעלעך. דער גביר האָט אַלע מאל געוואָרפען אויף מיר אַ פאַר שוואַרצע, שאַרפע, שטרענגע אויגען, מיט וועלכע ער האָט מיך דורכגעניזעט דורך און דורך. די „קליינע אויגעלעך“ האָבען געקוקט צו זיך אין טעלער אַריין. מיר איז געווען ניט אַם בעסטען — דאָס דאַרפט איהר אַליין פערשטעהן. אַבמאָהלען אייך די פּרעכטיקע סעודה — לַמאַי, זאָלט איהר

מיך נויטען, איך זאל אייך טהון אזא זאך, וואָס איהר קאָנט
 דאָס געפונען אין שבועות/דיגען „אַקדמות“? איך וויל אייך נאָר
 זאָגען איינס: דעם ערשטען מאל אויף מיין לעבען האָב איך
 דערזעהען אזוי פיעל טעלער מיט טעלערלעך! און גלאַנצענ-
 ריקע, גלאַטע, גליטשיגע. איהר מיינט, ס'איז אַ מעלה? האָט
 צייט, איהר וועט עפעס הערען! דערצו דארף איך מיך מודה
 זיין, אַז מיט'ן שכל פון גאָפעל-מעסער בין איך צו יענער
 צייט נאָך עפּיס נישט אזוי שטאַרק בעקאָנט געווען, און דאָ
 דערלאָנגט מען אייך, אַ געבראַטענעם, אַ פערטעל עוף, גוט
 איינגעפרעגעלט אין שמאַלץ, אַנגעפילט און בעגאַסען מיט אַ
 מין זאָך (צימעס מן הסתם?), וואָס איך האָב עס נאָך קיינמאל
 ניט פּערזוכט. אַודאי דארף מען זיין אַ גרויסער חכם, מע זאל
 פּערשטעהן, אַז דאָס איז ניט קיין שלעכטער מאכל. נאָר במה
 דברים אמורים — ווען איז דאָס גערעדט געוואָרען, אַז מע זאל
 דאָס נעמען אין האַנד אַריין, ווי גאָט האָט געבאַטען, און
 טוון מיט דעם דאָס, וואָס דער טאַטע האָט געטהאָן. ווי זשע
 איז אָבער דער דין, אַז מע דארף נאָכקוקען וואָס אַנדערע
 טהוען? איך קוק און זעה, אַז אַלע קליגען זיך, בריה'ן זיך
 מיט'ן מעסער און מיט'ן גאָפעל, — קליג איך מיך אויך און
 בריה מיך אויך מיט'ן מעסער און מיט'ן גאָפעל, און דאָ דער
 גביר מיט זיינע שאַרפע, שטרענגע אויגען, וואָס נידערען אייך
 גלייך אין דער נשמה אַריין! איהר קאָנט זיין ווי הונגעריג,
 מוזט איהר פּערלירען דעם אַפעטיט. אַוועקלעגען דעם גאָפעל
 מיט'ן מעסער איז אָבער אויך ניט קיין פּלאַן. שלעכט! פּלוצים —
 אַז מיין פּערטעל עוף הויבט זיך ניט אויף פּונ'ם טעלער, גלייך
 ווי עס וואָלט ביי דעם אויסגעוואַקסען פּליגעל, און טהוט ניט
 אַ פּליה איבער'ן גאַנצען טיש — און גלייך דעם גביר אין פנים
 אַריין, און פּונ'ם פנים גלייך אויף זיינע ריינע, שעהנע, רייכע
 שבת'דיגע בגדים ???

— — — — —
 איהר ווילט וויסען דעם סוף פון דער מעשה? איהר
 וויסט איהם שוין... דער גאַנצער מיין מיינער איז געווען —

ערשטענס, מיר זאלען אביסעל אויסרוהען די פיס, און, צווייטענס, כאָטש אַ האַלבזשעה ניט רעדען פון אונזערע מכות. אַצינד קאָנען מיר געהן ווייטער.
און מיר האָבען זיך אייפגעוויבען פון דער טרד און מיר זענען אַוועק ווייטער.

דעם זיידענ'ס האַטעל

די זון האָט געהאַטען אין רעכטען שפּאַציערען איבער'ן העל-בלויען שווייצאַרישען הימעל, בעגאַסען די בערג אַרום און אַרום מיט גאָלדענע סנאַפּעס, וואָס האָבען זיך צעשטאַטען אַזוי ווי זאָנען איבער די אייביגע שטיינער, און געקייקעלט זיך אַראָפּ-באַרג, איבער גרינע טהאַלען, און אַריינגעפאַלען אינאיינעם מיט די שלענגעלדיגע וואַסערלעך אין דער גלענצענד-בלויער אונרוהי-גער „ראָנאַ“, וואָס לויפט מיט אַ געזאַנג צווישן די פעלזען, גאָט ווייסט פון ווען-אָן און ביז וואַנען, גאָט ווייסט פאַר וואָס און צוליבע וואָס און צוליעב וועלכען צוועק? און מיר זענען נאָך אַלץ אונטער'ן באַרג, וואָס וואַקסט פאַר אונזערע אויגען, ווערט אַלע מינוט ברייטער און העכער און שעהנער, און עס דאַכט זיך, אַז ער לויפט שוין ניט מעהר פון אונז, ווי פריער, נאָר אדרבה, ער געהט אונז אַקעגען מקבל-פנים זיין, קוקט אויף אונז פריינדליך, נאָר מיט גדלות, ווינקט צו אונז, אַז מיר, פיער אידישע שריפט-שטעלער, זאלען זיך מטריח זיין אַהין, צו אים אַרויף, נאָהענט צום הימעל, צו גאָט'ס שטול; דאָרט וועט ער אונז צייגען זיינע גרויסע וואונדער; דאָרט וועט ער אונז ליינען אַ קאַפיטעל פון מעשה-בראשית; דאָרט וועט ער אונז דערצעהלען, וואָס גאָט קאָן און פון דאָרט וועט ער אונז בעווייזען דאָס נידעריגע, נאַרישע וועלטעל, וואו נאַרישע קינדער האָבען אויסגעבויט קליינע שטי-בעלעך און האָבען דאָס אַ נאָמען געגעבען שטעדט, געלאָזט לויפען קליינע וועגעלעך און האָבען דאָס אַ נאָמען געגעבען באַהען.

מעשיות וועגען מענדעלען

האָבען זיך פּערשטעלט פאַר מלכים, קעניגען און פרעזידענטען.
שפּיעלען אין מלחמות, ים-געשלעג, האַרען און קנעכט — פּונקט
אַזוי ווי ביי די גרויסע...

ביי יעדען פּון אונז בעקומט דער באַרג איין אַנדער נאָמען:
ביי איינעם הייסט ער „דער זקן“; דער אַנדערער האָט געפונען,
אַז אים פּאַסט הייסען „דער גדול“; נאָך איינעם איז געפּעלען
איהם אַ נאָמען געבען „רב זייט זשע מוחל“; דעם זיידען רב
מענדעלי האָט זיך פּערגלוטט אַראָפּברענגען אַהער דעם גרעסטען
ריעז עוג מלך הבשן, וואָס זאָל כאַפּען דעם באַרג אויף די פּלייצעס
און לויפען מיט אים תּ״ק מייל אין איין אָטהעם און וועלען
אַרויפּוואַרפן אים אויף די אידען; פּלוצים טהוט גאָט אַ נס
און עס וואַקסען-אויס בייים מערדערישען קעניג צוויי צייהן, איי-
נער אַרויף, דער אַנדערער אַראָב, און דער מערדערישער קעניג
בלייבט שטעהן מיטן באַרג, ניט אַהער, ניט אַהין — אַ זעלטען
טראַגיקאַמישעס בילד! ...

— ווי אַזוי הייסט ער, אָט דער שעהנער באַרג?
אַלע אויגען קוקען אויף מיין קאָלעגאַ מיטן הייסען טעמפע-
ראַמענט — ער איז דאָך אין דער שווייץ אַ גאַנצער בעל-הבית:
ער קען זיך, זאָגט ער, מיט אַלע בערג און איז אויסגעפונדען מיט
אַלע טייכען און טייכלעך — מיט איינעם אַ וואַרט אַ „היימישער
מענש“. מיין קאָלעגאַ מיטן הייסן טעמפעראַמענט האָט זיך
אַפּגעשטעלט, געוואַרען רויט, געריבען זיך דעם שטערן, געקוקט
אַרויף, אויפן סאַמע שפיץ באַרג; נאָכדעם האָט ער אויסגע-
שפיגען מיט אַזאַ פּעס, גלייך ווי עמיצער וואָלט אים אָנגעטראַטען
אויפן פּוס:

— טפו זאָל דאָס ווערען! איך האָב פּערגעסען דעם נאָמען
פּונם באַרג! געוואוסט נאָר-וואָס — און פּערגעסען! וואָס זאָגט
איהר דערויף?

— פּערגעסען? — רופט זיך אָן דער זיידע רב מענדעלי. —
הערסט דו! וואָס פּערגעסעניש מאַכט — פּרעגט ביי מיר. נישטאָ
קיין פּערגערע שטראָף אויף דער וועלט, ווי אַז מע פּערגעסען! מיר
איז בעקאַנט דער טעם, אַז מע ווייסט עפּיס אַ זאָך און פּלוצים

פליהט דאָס אַרויס פון זכרון, ווי אַ פויגעלע פון דעם שטייגע-
לע – געה כאַפּ דאָס! פּערגעסעניש איז אַ חולאת, איין אָנשי-
קעניש, איין אומגליק אויף אַ מענשן! אויב איהר ווילט, קינדער,
וועל איך אייך דערצעהלען אַ מעשה, ניט קיין פּאַנטאַזיע, נאָר
טאַקי אַ מעשה שהיה, וואָס מיט מיר האָט געטראָפּען אין אַדעס
פּאַר עטליכע יאָהרען. אַ מעשה מיט אַ האַטעל...

– איך וועל אייך דערצעהלען אַ שענערע מעשה, וואָס
מיט מיר האָט געטראָפּען אויך אין אַדעס!... הערט איהר? ס'איז
ווערט צו בעשרייבען!...

אַזוי האָט זיך אָנגערופּען מיין קאָלעגע מיט'ן הייסען טעם-
פּעראַמענט און האָט שוין געוואָלט אָנהויבען דערצעהלען, האָט
איהם דער פּאָעט איבערגעשלאָגען:

– אַט וועל איך אייך דערצעהלען נאָך אַ שענערע מעשה,
וואָס מיט מיר האָט זיך געטראָפּען, ניט אין אַדעס, נאָר אין
זשיטאַמיר!

– און וואו בין איך? – האָט זיך אַרויסגעכאַפּט דער
פּערטער, טאַקי איך אַליין. – איך וועל אייך בעסער דערצעהלען
אַ מעשה פון דריי שטעדט מיט אַ מאָל, וועט איהר זיך האַלטען
ביי די זייטען!...

– פון דריי שטעדט? און וואו? קומט
אייך די בכורה!

אַזוי האָט זיך אָנגערופּען דער זיידע מיט אַ הייליגען
געלעכטער און מיט אַ ניגון און האָט אַ מאָך געטהאָן מיט דער
האַנד אין דער לופטען, ווי איינער רעדט: „איהר האָט אויס-
געכאַפּט? ... פאַר אייך די מציאה!“...

אַלע פיער האָבען זיך צעלאַכט, און איך האָב מיך דערמאַנט
אינ'ם פּסוק: „שבעה דברים בגולם“, און פּערשטאַנען, ווי אומ-
טאַקטיש עס איז פון אונזער זייט, וואָס מיר זענען אַריינגעפּאַהרען
מיט אונזערע מעשיות דעם זיידען אין די רעד אַריין, און מיר
זיינען גרייט געווען פּערריכטען אונזער פּערברעכען. מיר האָבען
אַבער לאַנג בעדאַרפּט בעטען דעם זיידען, ער זאָל אונז דער-
צעהלען דז מעשה, וואָס מיט איהם האָט זיך געטראָפּען אין

מעשיות וועגען מענדעלען

אדעס, און דער זיידע (אז מע בעט אים שטארק, פויעל'ט מען בני איהם) האט פערקאטשעט די ארבעל, ווי זיין שטייגער איז אַרויפגערוקט די בריילען אויפ'ן הויכען, ווייסען, קלוגען שטערן, וואָס קוקט אַרויס פון די כוואַלעדיגע שניי-ווייסע האָר. די קליינע יאָן שערפע, טיעפע, דורכדרינגענדיגע אויגען האָבען זיך האַלי געשלאָסען, געקוקט אַרויף אַ ביסעל אין אַ זייט, און אויפ'ן פנים האָט זיך צעגאַסען דאָס שיינענדיגע קינדערשע שמייכלע, וואָס מאַכט איהם תמיד יונגער מיט פופציג יאָהר און גיט איהם צו אַזוי פיעל חן, אַז עס ווילט זיך זיצען אַזוי אייביג נעבען איהם און האָרען איהם רעדען און רעדען, און רעדען... און לאַנגזאַם, ווי זיין שטייגער איז, מיט אַ האַלב-קאַמישען, האַלב-ערנסטען טאָן, האָט ער אָנגעהויבען זיין געשיכטע בזה הלשון:

— דאָס איז געווען, ווי איך האָב אייך געזאָגט, מיט עטלי-כע יאָהר צוריק אין אדעס, דאָס הייסט, ניט אין אדעס גופא, נאָר עטליכע סטאַנציעס הינטער אדעס. קורץ, איך בין געפאָהרען אַהיים קיין אַדעס. אַסיענצייט איז דאָס געווען. דער אינדרויסען האָט זיך איינגעהילט אין אַ רעגענמאַנטעל. דער הימעל האָט געגאַסען מיט טרערען, דער ווינד האָט געקלאָגט, די ערד האָט געטרויערט, געבענקט נאָך דער ליעפער וואַרעמער זון, ווי איין אַלמנה נאָך איהר מאַן. די בוימער האָבען זיך שוין לאַנג אָפגע-טרייסעלט פון די געלע פֿלעטלעך, די פויגלען האָבען פערלאָזען זייערע נעסטען, צוגעזאָגט אויף, אם ירצה השם, איבער אַ יאָהר צוריק קומען, אַז גאָט וועט שענקען דאָס לעבען... אַ דריבנע רעגענדעל האָט געזיפט פון אויבען אונאויפהערליך און פון צייט צו צייט צעבייזערט זיך און געשמיסען אין די פערשוויצטע פענסטער פון אונזער וואַגאָן, וואו מיר זענען זיך געזעסען גאַנץ ברייטליך, בעקוועם, אין דער וואַרעם, אַ גאַנצע קאַמפאַניע און געשמעסט פון פערשידענע זאַכען, ענינים און געגענשטענדען. אַקעגען מיר איז געזעמען אַ פאַסאַזשיר, אַ געביידעטער, אַ בע-לעזענער, אַ פראַכטפולער מענש, ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען נאָכדעם — אַ קריסט, אַ זעלטענער אידענפריינד. איהר ווייסט

אז איך האָב פיינט אַ מה-יפית-אידען ערגער ווי אַ משומד, און ווער נישט נתפעל פון אַ קריסט, וואָס זאָגט אויף אונז אַ גוט וואָרט. נאָר צו דעם פאַרשוין האָב איך געהאַט אַ פער-זענליכע סימפאטיע דורך אַ פערבאַרגענער צוציהונגסקראַפט, וואָס ליגט אַביסעל טיעפער פון אונזער פערשטאַנד. וואָס זאָל איך אייך זאָגען? איך האָב זיך געפיהלט מיט איהם אַזוי גוט, איך וואָלט זאָגען: היימיש, אַז עס וואָלט ווירקליך מיר ניט נמאס ווערען פאַהרען מיט איהם נאָך דריי טעג. עס האָט זיך מיר געוואָלט מיט עפּיס וואָס-ניט-איז נוצליך זיין איהם, טהון עפּיס אַ געפּעליגקייט, און שטעלט אייך פאַר, אַז די גוטע געלעגענ-הייט איז מיר געקומען צו דער האַנד גאַנץ אַליין, פון זיך. וואָס איז די מעשה? אַזוי ווי ער פאַהרט דעם ערשטען מאָל אין מיין שטאָדט, אין אדעס, וואָלט ער וועלען עפּיס אַ רעכטע סטאַנציע, איין אָנשטענדיגעס האָטעל, און אַזוי ווי איך בין איין אדעסער תושב פון אַ סך יאָהרען, אפשר איז מעגליך, איך זאָל איהם רעקאָמענדירען נאָך מיין פערשטאַנד דאָס שענסטע אוי דאָס בעסטע האָטעל אין אדעס?

— אַ האָטעל? אַך! ...!

מיט ביידע הענד האָב איך מיך אָנגעכאַפט אינ'ם דאָזיגען צופאַל און האָב גענומען איהם. אויסמאָהלען מיט די שענסטע פאַרבען אַ בעוואוסטעס האָטעל, לויט מיין מיינונג, דאָס גרעסטע און דאָס שענסטע האָטעל, וואָס אין דער שטאָדט. ערשטענס, די פאַנאַרעמע. דאָס הויז איז אויפגעשטעלט געוואָרען אַזוי קונ-ציג, אַז אַלע פענסטער קוקען-ארויס אויפ'ן ים. היינט די ברייטע-הויכע, ליכטיגע חדרים, דער פרעכטיגער ווינטערגאַרטען, די אַרענ-זשערען, דאָס לעזע-צימער, די בעדיענונג, איך מיין די „מענשען“, היינט דער רעסטאָראַן, די מוזיק — קורץ, איך האָב מיך אַזוי בעגייסטערט, גלייך ווי איך וואָלט געמאָהלט אַ גן-עדן, ניט קיין האָטעל.

אַ ליכטיגע, וואַרעמע, פרייליכע סטאַנציע אין אַ פרעמ-דער שטאָדט, בשעת אין דרויסען איז אַזוי אָנגעכמורעט, איז צעהן מאָל אַזוי אָנגעלעגט, ווי אין איינן אַנדער ציט מיין

פארשוין האָט מיך צוויסגעזעהרט מיט לויכטענדיגע דאָנקבאַרע אויגען אין מיט אַ ליינענדיג גליקליך פנים. איך האָב בעמערקט, ווי ער האָט צוויסגענומען פון דער טאַש אַ נאָטיץ-ביכעל, אָבגעשפּיליעט פונ'ם זייגער אַ גאָלדען שטיפטעל, און האָט גע-וואָרט ביז איך וועל ענדיגען, אום ער זאָל קאָנען פּערשרייבען דעם נאָמען פונ'ם האָטעל. איך בין אָבער נאָך אַליץ געווען בעגייסטערט פון מיין בעשרייבונג און האָב ניט אויפגעהערט אויסצורעכענען די מעלות פונ'ם מערקווירדיגען האָטעל. איך האָב גאָר ניט בעמערקט, אַז מיר זענען שוין אַט-אַט אין אדעס. נאָר אַז דער עולם האָט גענומען אויפהויבען זיך פון די ערטער און קוקען אַרויף צו די פעקלעך, האָט מיין פּאַרשוין פּאַרזיכטיג, מיט זעהר אַ פריינדליך שמיכעלע, זיך געווענדט צו מיר און האָט מיך זעהר העמליך אַ פרעג געטהאָן, ווי אַזוי איז דער נאָמען פונ'ם האָטעל?

— אַך! יאָ, דער נאָמען? אַט באַלד וועל איך אייך זאָגען!... און איך האָב מיך אויף אַ וויילע פּערטראַכט—גאָט מיינער! ווי אַזוי איז דער נאָמען? אַט ערשט האָב איך געוואוסט... בלאָטע! ניטאָ קיין נאָמען! אַוועקגעפּלויגען!... אומזיסט האָב איך מיר געריבען דעם שטערען, געזוכט אין אַלע קעשענעס— נישטאָ קיין נאָמען! אפשר מיינט איהר, אַ שווערער נאָמען, אַ פאַרפּלאַנטערער, וואָס איז ניט גרינג צו געדענקען? אַט וועט איהר הערען! קיין מעהר גרינגערער נאָמען קאָן שוין גאָר ניט זיין אין דער וועלט! נאָך מעהר, דאָס איז אַזאָ נאָמען, וואָס מע קאָן איהם ניט פּערגעסען, מע זאָל אַפילו וועזען! איהר וועט הערען, וועט איהר אַליין זאָגען! קורץ, איך האָב גע-מיינט, אַז איך וועל מיר נאָר אַ מעשה אָנטהון! דער נאָמען איז מיר געלעגען, ווי מע זאָגט, אויף דער צונג: אַט-אַט! נאָר אַרויסרעדען איהם— בשום אופן ניט, כאָטש שריי הי וקיים! כאָטש לעג זיך און שטאַרב! איך וועל אייך מעהר ניט דער-צעהלען. מיין פּאַרשוין האָט, אַפנים, געזעהען מיין טרויעריגע לאַגע. ער האָט געוואָלט מיר אויסהעלפען ווי ווייט מעגליך, צוויסציהען מיך פון דער בלאָטע, וואוהין איך בין מיט מיין

צייגענעם ווילען פערקראַכען. ער האָט דערצו אָנגעווענדט אַלע
 קרעפטען. ער האָט מיר גענומען אונטערזאָגען, אויסרעכענען אַלע
 נעמען פון דער גאַנצער וועלט. דאָ איז געווען: «גראַנדהאַטעל»,
 «בעלוויו», «טערמינוס», «מעטראָפּאָל», «נאַציאָנאַל», «אינטער-
 נאַציאָנאַל», «בריסטאָל», «פאַריז», «מאָדריד», «סאַנקט פעטערסבורג»
 «שיקאַגאָ», «סאַנרעמאָ», «לאַנדאָן», «האַמבורג», «קאָנסטאַנטינאַ-
 פּאָל» — ניין, ניין און ניין! קורץ, מיין פאַרשוין האָט געזעהען,
 אז נעמען פון שטעדט געהען ניט, האָט ער זיך אַ וואָרף געטהאָן
 אויף נעמען פון לענדער: אפשר «פּראַנציע»? «מאַנטענעגראָ»?
 «אַנגלעטער»? «ראַססיע»? «עסטרייך-אונגאַרן»? «בעלגיע»? «האַלאַנד»?
 «בראַזיליע»? «אַרגענטינאַ»? — וואו? עס הויבט זיך גאָר ניט
 אָן! אפשר «האַטעל פּאַסט»? «האַטעל ראַיאל»? «האַטעל אייראָפּאַ»?
 «האַטעל לאָווו»? «האַטעל דאַמאַרע»? «האַטעל אימפּעריאַל»? —
 קורץ! איך האָב געזעהן, ווי מיין פאַרשוין האָט בעהאַלטען דאָס
 נאָטיץ-ביכעל, צוגעשפּילעט צוריק צום זייגער דאָס גילדענע
 שטיפטעל, זיך גאַנץ העפּליך מיט מיר אָפּגעזעגענט, געדאַנקט
 געבעטען, איך זאָל מיך ניט בעמיהען, ער וועט שוין ווי-ס'ניט
 איז אַליין זעהען, מע זאָל איהם פיהרען אינ'ם בעסטען האָטעל...
 און איך? אַ גרוב, ווען עס עפענט זיך מיר, וואָלט איך אַריין
 אַ לעבעדיגער! אַזאָ שאַנדע! אַזאָ סקאַנדאַל! אויספאַטשען זיך!
 שמיץ בין איך דאָך ווערטה געווען!... און איך האָב גענומען
 זיך אַליין זאָגען מוסר: אַלטער נאַר וואָס דו ביזט! דו אַליין
 זאַגסט אַלע טאָג איין איבערגעדריעהטען מדרש: «מוטב שאהיה
 רשע פל ימי, בעסער לאָם איך זיין אַ רשע אַלע מינע יאָהרען,
 יאל אהיה שוטה אפילו שעה אחת», אַבי ניט זיין קיין נאַר איין
 שעה אפילו, — זאָלסט דו אָפּטהון אַזאָ דומהייט? ווער האָט
 דיך געבעטען, זאָלסט זיך פאַרשטעלען פאַר אַ בעל-טובה? ווער
 האָט דיך געבעטען, זאָלסט רעקאַמענדירען איין אומבעקאַנטען,
 מענשען אַ האָטעל אין אדעם? ווי קומט צו דיר האָטעלע?
 או ווי אזוי פּערגעסט מען דאָס אַ זאָך, וואָס מע ווייסט, וואָס
 מע זעהט דאָס אַלע טאָג, וואָס מע קלערט פון דעם אַלע
 מינוט? ? ? ...

קורץ, איך וועל אייך מעהר ניט דערצעהלען. איך בין געקומען אהיים א צעקאכטער, ארומגעגאנגען איבער'ן שטוב און געריבען זיך דעם שטערען, טאמער וועל איך מיך דא כאטש דערמאנען דעם נאמען פונ'ם האטעל? - נישטא קיין נאמען!

- וויסט דו ניט, - זאג איך צו מיין ווייב - ווי אזוי הייסט דאס האטעל?

- וואסער האטעל!

- הערטט! איך זאל איהר זאגען וואסער האטעל! איך

פרעג דאך ביי דיר!

- זאג מיר דעם נאמען - מאכט זי צו מיר.

נו? געהט רעדט מיט א אידינע! בקצור, מע דארף אליין זיך מטריה זיין דוכגעהן גלייך אהין צום האטעל! נאך, ווי געווענטליך, אז א מענש קומט פון וועג, געפינען זיך אכצעהנ-הונדערט געשעפטען, בריעף, עסקים - מע דארף דאס אלץ ער-לעדיגען. און איך ווער נאך מעהר אויפגעוועגט, נערוועז, אין פעס אויף זיך און אויף דער גאנצער וועלט, לאז אויס דאס הארץ צו די אומשולדיגע. און אט אזוי האט מען מיר פערדרעהט דעם קאפ. עס איז געווארען נאכט, מע האט שוין לאנג אפגעגעסען, מע דארף זיך שוין לעגען שלאפען - און מיך מוטשעט נאך אלץ דער נאמען פונ'ם האטעל. האט איר געהערט א מעשה? ... קורץ, איך וועל אייך מעהר ניט דערצעהלען. עס איז געבליבען, אז מארגען פאור געה איך צום האטעל נאך אהן א שום תירוץ! עס נעמט מיך אבער ניט קיין שלאף! איך וואלט שוין וועלען דער-לעבען טאג, וועל איך מיך אנטהון און וועל פריהער פאר אלע היינט צוגעהן צום האטעל און א קוק טהון אויפ'ן שילד, וואס פאר א נאמען עס טראגט. פלוצים טהוט דאס מיך א טראג-אויף פונ'ם בעט און איך טהו מיך אן.

- גאט איז מיט דיר! - זאגט עו מיר מיין ווייב, איין

איבערגעשראקענע נעבאלן אויף טוידט. - וועלען איז?

- איך וועל דאס ניט אויסהאלטען! - זאגט איך, - איר

מוז געהן באלד א קוק טהון!

— וואוהין אַ קוק טהון ?
— נעם אַ לאַנטערן — זאָג איך צו מיין ווייב — אזו קום מיט מיר !
— וואוהין ?
— פּרעג מיך נישט, קום !
מילדא, די לאַגע פון מיין ווייב נעבאָך פּערשפּאַר איך אייך צו בעשרייבען. איהר דאַרפט אַליין פּערשטעהן די לאַגע פון אַ ווייב, וואָס איהר מאַן איז אַוועקגעפּאַהרען פון דער היים, דאַכט זיך, געזונד און שטאַרק — און קומט צו פּאַהרען אַהיים אַ ברוגז'ער, רעדט ניט, שפּאַנט-אַרום איבער דער שטוב און רייבט זיך דעם שטערן, ווי אַ פּערריקטער, און פּלוצים כאַפט ער זיך אויף ביינאַכט פון בעט, הייסט אָנצינדען אַ לאַנטערן און זאָגט: „קום !“. נאָר וואָס טהוט ניט אַ ווייב נעבאָך צוליב איהר מאַן ? מע זאָגט איהר „קום“ — געהט זי !
קורן, וואָס טויג אייך, איך געה, מיין ווייב געהט מיר נאָך. איך טיאָפקע אין דער בלאַטע, מיין ווייב טיאָפקעט מיר נאָך. גאָט האָט געהאַלפּען, מיר זענען געקומען. געקומען צום האַטעל, אויפּגעהויבען די לאַנטערן. איך געב אַ קוק אויפּן שילד — אַנו, טרעפט, וואָס פאַר אַ נאָמען ? אז איהר וועט זיין מיט אַכצעהן קעפּ, וועט איהר אויך ניט טרעפען, דאָס האַטעל הייסט מיט'ן נאָמען : „א ד ע א“!!!

די היסטאָריע פון דער „קליאַטשע“

די זון האָט געהאַלטען אין רעכטען בראַטען, אין רעכטען באַקען, אָנגעגליהט די שטיינער פּונם באַרג, ווי איין אייזען-פּרעס, און געמאַכט אונז אַזוי צו שוויצען, אז מיר האָבען געמוזט אַראַפּוואַרפען פון זיך די קאַפּאַטעס, זיך ווישען דעם שווייס און געהן באַרג-אַרויף אַ ביסעל ניט אַזוי ראַשיג,

מעשיות וועגן מענדעלען

פאָוואָלינקע, אַזוי לאַנג, ביז מיר האָבען אָנגעהויבען פיהלע פיס — און דאָס איז אַ שלעכטער סימן, וואָרום איין אבר פון אַ מענשען האָט ליב, מע זאָל איהם ניט פיהלען; קוים פיהלעט איהר איהם, איז ניט גוט — דאָס האָב איך געהערט נאָך אין חדר פון מיין רבי'ן, וואָס פלעגט אויך מאַכען פיהלענדיג אַזעלכע אברים, וואָס אָהן איהם וואָלט איך זיי קיינמאָל ניט געפיהלעט... בקיצור, מיר האָבען דערפיהלעט פיס, און האָבען אָנגעהויבען אונטערקוקען איינס אויפ'ן אַנדערען און פרעגען זיך איינער דעם אַנדערען:

- וואָס איז די מעשה? איהר שטעהט שוין אָב?
  - ווער? איך? חס וחלילה!
  - וואָס זשע שלעפט איהר זיך?
  - עס ווייזט זיך אייך אויס...
  - מיר דאָכט, אַז איהר הינקט עפּיס אונטער אויף אַ פּוס?
  - ווער? איך?
  - אייך איז, אַפּנים, שווערליך אַרויף אַ באַרג?
  - עס הויבט זיך גאָר נישט אָן!
  - וואָס זשע סאַפעט איהר אַזוי?
  - איהר האָט אַ טעות: איך סאַפע קיינמאָל נישט, ביי מיר איז ניטאָ קיין טבע פון סאַפען.
  - נו, און איהר ווי אַזוי פיהלעט זיך עפּיס?
  - גאַנץ גוט! נאָר די פיס ווילען ניט דיענען.
  - ביי מיר אויך דאָס אייגענע.
  - און ביי מיר ניט אַזוי די פיס, ווי די פּיאַטעס!
  - די פּיאַטעס איז בלאָטע! די ליטקעס פון די פיס!...
- דאָס פערשטעהט אַ מינדסט קינד, אַז נאָך אַזאָ געשפרעך האָבען מיר אַלע פיער אידישע שריפטשטעלער, צווישען זיי איינער אַ פאַעט, זיך אַוועקגעזעצט אויפ'ן גרינעם גראָז און האָבען זיך ממש מחיה געווען. דעם זיידען רב מענדעלע האָבען מיר אָפּגעטראָטען דעם אויבען-אָן, און מיר דריי האָבען זיך אויסגעזעצט אַרום איהם, ווי אייניקלעך אַרום אַ זיידען, אָדער ווי תלמידים אַרום אַ רבי'ן, האָרען דעם אַלטענ'ס תורה, ווי

ער דרשנ'ט און טייטשט פסוקים און דערצעהלט מעשיות, וואָס האָבען אַ שייכות צו דעם, וואָס אונז אַלעמען בעריהרט — צו דער אידישער ליטעראַטור, אויסגעמישט אַלע מאָל מיט אַ זייטיגער מעשה, אָדער, ווי ער רופט דאָס אָן, מיט אַ „הקדמה“. אַ הקדמה פון פאַרענט, אַ הקדמה אין מיטען, אַ הקדמה צום סוף. — אַז איך בין פּערגאַנגען מיט'ן טראַגען מיט דער „קליאַטשע“... — אַזוי האָט דער זיידע אָנגעהויבען צו דער-צעהלען אַ מעשה, נאָר מע האָט איהם באַליד איבערגעשלאָגען אין רעכטען אָנהויב, ווי דער שטייגער איז. אימליכער האָט געשטעלט אין אַנדער פּראָגע:

— זיידע! פון וואָגען האָט זיך גענומען צו איך, די קליאַטשע? —

— זיידע! וועלכעס איז געווען דאָס ערשטע ווערק, וואָס איהר האָט געשריבען אין אידיש, און וואָס האָט עס איך גע-בראַכט צו שרייבען אידיש?

— זיידע! פֿאַר וואָס האָט איהר זיך אויסגעקלויבען דעם פּסעוודאָנים „מענדעלי מוכר-ספרים“?

דער זיידע האָט גאַנץ רוהיג, מיט האַלב-צוגעמאַכטע אויגען און מיט אַ שמייכלעלע אויף די ליפען, אויסגעהערט אַלע אונזערע פּראָגען, און האָט אונז נאָכדעם מיט אַ הילכיגען געלעכטער אָפּגענוטפערט:

— נו? שוין? מעהר האָט שוין קיינער גאָר נישט וואָס צו פּרעגען? טאָמער האָט איהר נאָך אַ פֿאַר שאלות — אדרבה. גיט אַהער, שעמט זיך גיט, שיט אויס אַלע אינאיינעם אין איין קופּפּ, ט'איז גאַנץ אידישליך. איהר, מיט אייער פּרעגען מיך פון אַלע זייטען, דערמאנט מיר אַ בילד, ווי אַ פּוטער קומט פון מאַרק מיט אַ פּולען קאַשעק פּערשיעדענע זאַכען: עפעל, און באַרען, און בייגעל, און פּולקעס, און הייער, און קאַר-טאָפּעל, און מעהרלעך, און פּלוימען, און פּאַטרישקע, און אַ רויטער האָהן מיט אַ האַרטען קאַם אויך אין קאַהן, — און עס בעפּאַלען זי די קינדער פון אַלע זייטען: מאַמע! מיר איין עפעל! מאַמע! מיר אַ באַר! מאַמע! קאָן מען עסעו רויהע

מערהרלעך? מאַמע! אויף וואָס דאַרף מען פעטרישקע? מאַמע!
וואָס קאָסט דער האָהן? „קינדערלעך! — בעט זיך נעבאַך די
מאַמע. — לאָזט מיך כאַפּען דעם אָטהעם, וועל איך אייך אַלע-
מען צופרידען שטעלען!“ ..

אַזוי האָט אונז דער זיידע בערוהיגט און האָט אונז אַלעמען
געגעבען אַ תשובה יעדען אויף זיין פראַגע, חלילה נישט דורכ-
געלאָזט קיינעם. און עס האָט זיך צרויסגעוויזען, אַז צו שרייבען
אידיש, דאָס הייסט, צו רעדען מיטן גאַנצען פּאָלק אויף זיין
לשון, האָט איהם שוין לאַנג געצויגען. נאָך פאַרן ערשטען
צרויסטריט אויפ'ן פעלד פון דער אידישער ליטעראַטור; און
מחמת שרייבען אידיש איז מיט פיערציג יאָהר פריהער נאָך
געווען אַ שאַנדע, ובפרט נאָך אַזאָ יונגען מאַן אַ משפּיל, ווי ער,
וואָס «קלוגע מענשען» האַבען אויף איהם געזאָגט, אַז דאָס
וואַקסט אַ «חיים זעליג סלאָנימסקי». — האָט ער זיך מיט זיין
ערשטען ווערק «דאָס קליינע מענשעלע» בעהאַלטען בחדרי-חדרים,
אַז קיינער זאָל ניט וויסען, און האָט אַוועקגעשטעלט דערויף אַ
נאָמען פון אַ לעבעדיגען פאַרשוין, איינעם אַ סענדערעל אַ מוכר-
ספּרימניק, וואָס האָט זיך אַרומגעשלעפט אין יענער צייט מיט
זיין פערד-און-וועגעלע אין דער סביבה פון באַרדיטשעוו, דאָס
בעריהמטע גלופסק אַליין. «דאָס קליינע מענשעלע», אָדער «יצחק
אברהמעל תקיף», איז גענומען געוואָרען פון אַ לעבעדיגען
פאַרשוין, וואָס האָט אין יענער צייט געקנאַקט אין גלופסק מיט
דער גרויסער בייטש און אָנגעטריבען די כנסת ישראל... אָנגע-
שריבען האָט ער «דאָס קליינע מענשעלע» אין פערלויף פון
דריי טעג, נישט מעהר, מיט פחדים און מיט פיבער, און אַוועק-
געשיקט עס אין «קול מבשר» אַריין, צו אלפסנדר צעדערבוים.
דערזעהען אויפ'ן שער דעם נאָמען «סענדערעל מוכר-ספּריים»,
האָט זיך אלפסנדר צעדערבוים דערשראָקען, צי מיינט מען דאָס
ניט איהם אַליין טאַקי (אלפסנדר — סענדער — סענדערעל)? האָט
ער זיך מיישב געווען — קיין גרויסע צערעמאַניעס מיט אַ אידישען
מחבר דאַרף קיינמאַל אַ אידישער רעדאַקטאָר נישט מאַכען, ובפרט
נאָך אין יענער צייט — און האָט איהם איבערגעמאַכט דעם

נאָמען סענדערעל אויף מענדעלע, — און אָט אַזוי איז זיך אַרויס
אויף דער וועלט „מענדעלע מוכר-ספרים“, וואָס האָט ניט אויפ-
געהערט אַרומצופאַהרען מיט זיין ביסעל געדרוקטע סחורה איבער
דער מדינה פון גלופסק, פערבלאָנזעט פון דאָרטען קיין קאַב-
צאַנסק און טונעיאַדעווקע...

דאָס זענען די דריי הויפט-שטעט, אָדער די דריי ק"קין, ווי
ער רופט זיי אָן אויף לשון-קודש, וואָס פיגורירען אין אַלע כתבים
פון מענדעלע מוכר-ספרים און וואָס דריקען-אויס און זייערע נעמען
די קווינטעסענציע פונ'ם אידישען גהעטאָ אין יענער צייט. דאָס
זענען די דריי זאַכען, וואָס האָבען אָפגעשטעמפּעלט דאָס פאַר-
צייטיגע רוסישע אידענטום: גלופסק — אנוויסענהייט, קאַב-
צאַנסק — אַרמט, טונעיאַדעווקע — פּוסטעפּאַסניקעס, לעדיג-
געהערט, אָהן אַ שום מלאכה, אָהן אַרבייט נעבאַך, איבעריגע בע-
שעפּנישען אויף דער וועלט.

— אָט דאָס זענען געווען די הויפט-צילעמענטען פונ'ם
אידישען פּאָלק אין יענער עפּאָכע, וואָס מיר איז בעשערט גע-
ווען מיט זיי זיך אַרומצושלענפען בכל תפוצות ישראל... — אַזוי
האַט געזאָגט דער זיידע מיט אַ זיפּץ און מיט אַ ביטער שמי-
כעלע. — נאָר איר האָט זיך, דאַכט מיר, נאָכגעפרעגט אויפ'ן
יחוס פון דער „קליאַטשע“? דאַרף מען אייך, קינדערלעך,
טהון צוליעב און דערצעהלען. אַזוי איז געווען די מעשה:
איינמאָל, אין אַ זומערטאָג איז דאָס געווען, זיך איך מיר אַזוי אין
גלופסק אויף דער אכסניה פערטראַכט און קוק מיר דורך איין
אָפּענעם פענסטער אין דרויסען אַרויס און דערזעה איין אוסגע-
מוטשעטען, פערשוויצטען אידען מיט אונטערגעשטעקטע פּאַלעס
פון אַ צעריסענער קאַפּאַטע, שטעהט און קאַטעוועט איין אַרעמע
אויסגעמוטשעטע פערשוויצטע קליאַטשע מיט אַ צעביסענער פעל,
איינגעשפּאַנט אין אַ פּולען וואָגען מיט ציגעל, שעלט מיט
טויטע קללות אי די קליאַטשע, אי זיך, אי די גאַנצע וועלט: —
ברענען זאָל די פעל דייע, וויסטע קליאַטשע וואָס דו ביזט —
און זי, די קליאַטשע, האָט אויסגערעהט די פערוויסטע, פער-
פינסטערטע מאָרדע איהרע צום אידען, קוק אויף איהם, ווי אַ

זינדיגער מענש, און עס דאכט זיך מיר, אז אין הערל ווי זי זאגט צו איהם:

— שוטה! קליאטשע רופט ער מיך! ביזט צליין א קליאטשע! טהו א קוט אהין, צו יענעם פלאץ, וואו איך שלעפ די ציגעל, וועסט דו זעהען, אז איהר זענט אלע קליאטשעס, וויסטע, פינסטערע קליאטשעס, אז אָך און וועה איז צו אייך אלעמען!

אזוי, האָט זיך מיר געדאָכט, רעדט די קליאטשע, און איך האָב אויפגעהויבען די אויגען אויף יענעם פלאץ, וואָס די קליאטשע האָט אָנגעוויזען מיט איהר מאָרדע, און איך האָב דערוועגען אַ בעקאָנטען נפש פון יענע פיינע בריות, וואָס האָ- בען זיך אויסגעצייכענט אין גלופסק—מיט פינף פינגער אַרויפצו- שלאַגען זיך אויף אַ מויער, און אויף נאָך אַ מויער, און דאָס אַלץ נעבאָך פון כשר'ע אידישע מטבעות, פון כשר אידיש שווייס און בלוט... דער שענער מענש, דער פיינער בריה, איז געשטאַנען די הענד אַרונטער, דאָס היטעל פעררוקט אַרויף, דער שטערן האָט געשוויצט און געבויעט גרויסע פלענער, און אַרום איהם האָבען זיך, ווי קנעכט, אונטערטהעניג אַרומגעדריעהט אַרעמע אידעלעך נעבאָך, געקוקט איהם, ווי געטרייע הינד, אין די אויגען אַריין, געווען גליקליך מיט זיינס אַ שמייכלע און געציטערט פאַר אַ בייזען קוק — — — און עס איז מיר געקומען אויפ'ן זינען דער פטוק אין שיר-השירים: ל ס ו ס ת י ב ר כ ב י פ ר ע ה — צו דער קליאטשע אינ'ם רייטוואָגען פון פרעה, ד' מ' י' ת' י' ד' ר' ע' י' — טהו איך דיר טהון גלייכן, פנסת ישראל! — און איך בין פארגאנגען אויף טראָגען מיט דער „קליאטשע“...

דריי טעג בין איך אַרומגעגאַנגען איבער גלופסק אַ צעט- ראָגענער, ווי מיין ישראליק, נישט געהערט, וואָס מע רעדט צו מיר, געענטפערט איטליכען אויף זיין „גוט-מאָרגען“ מיט'ן וואָרט „קליאטשע“, וואָרום אַלע פנימ'ער האָבען אויסגעזעהען ביי מיר קליאטשעדיג, און אָט אזוי האָב איך מיך געקליאטשעט, ביז איך בין געקומען אַהיים קיין טונציאדעווקע און האָב מיך

פערשלאָסען ביי זיך אין חדר אויף זעכצעהן זעג און אָנגע-
שריבען אלע זעכצעהן קאָפיטלעך פון דער „קליאַטשע“...
אַצינד איז געבליבען די פראַגע: וואָס טהוט מען מיט
דער „קליאַטשע“? דעמאָלט האָט נאָך קאָלומבוס ניט אַנטדעקט
אַמעריקאַ, און דעריבער האָבען זיך נאָך ניט געפונען יענע
באַרעמהערציגע לייט, וואָס האָבען אין דרייסיג יאָהר רחמנות
געהאַט אויף מיר, דעם אַרעמען מענדעלי מוכר-ספרים, און
האָבען מיך אַרויסגעגעבען דאָרטען, ניט צו פּרעגען ביי מיר
מיין הספּמה, ניט צו געבען מיר צו וויסען: הנה, זייט וויסען,
רב מענדעלי, אַז מע האָט אייך אַ טובה געטאהא, מע האָט
אייך בע'גנבה'ט!..

דאָ האָט זיך דער זידע אָפּגערוהט אַ וויילע און האָט זיך
פּערטראַכט. מיר, די אייניקלעך, האָבען זיכער געקאָנט מיינען,
אַז דאָ וועט זיך אָנהויבען שיטען פּייער, פּעך און שוועבעל אויף
די פּייע מענשען אין אַמעריקאַ, וואָס האָבען ווירקליך בעגאַנגען
איינ אונגעהייערען פּערברעכען קעגן דעם איינציגען אידישען
קלאַסיקער, קעגען דעם גרעסטען אידישען דיכטער, דענקער און
קינסטלער, דערמיט וואָס זיי האָבען איבערגעדרוקט און אַרויס-
געגעבען אלע זיינע ווערק ניט אין אַמעריקאַ אַליין, נאָר אויך
אַריבערגעפּעקעלט אַהער, קיין „יוראָפּ“, און געמאַכט איהם אַ
מיאוסע מפּלה, אַ קאָנקורענץ אויף זיין סחורה טאַקי מיט זיין
אייגענער סחורה — און געהט לאָדט זיי צום ונתנה-תוקף!...

נאַטירליך, איז מיין קאָלעגאַ, דער וואָס מיט'ן הייסען טעמפּע-
ראַמענט, אַרויס מיט אַ פּייעריגען פּראָטעסט קעגען די אַמעריקאַ-
נער פּיראַטען, ים-גזלנים, זיי געמאַכט (הינטער די אויגען) מיט
דער בלאָטע גלייך, זיך געוואונדערט וואָס מע שווייגט:

— וואָס שווייגט איהר זיי, זיידע? — האָט אויסגערופּען
מיין קאָלעגאַ. — איך, אויף אייער אַרט, וואָלט פון זיי געמאַכט
אַט-אַ-דאָס-אַ!

און מיין קאָלעגאַ מיט'ן הייסען טעמפּעראַמענט האָט ביי-
וויזען מיט ביידיע הענד אין דער לופטן, וואָס ער וואָלט פון זיי
געמאַכט, נאָר וואָס, אייגענטליך, — איז שווער געווען צו פּער-

שטעהן, מחמת מיט הענד קאָן אַ מענש מאַכן מי יודע וואָס!...
 דערויף האָט איהם דער זיידע געענטפערט מיט אַ שמיכעלע: —
 איך וועל אייך דערצעהלען: פֿלֿ זמן איך בין נאָר אַ נגולֿ
 אַליין, איז נאָך צו דערליידען — וואָס קאָן מען טהון? פֿון איין
 אומגליק איז קיינער נישט בעהיט. נאָר זיין דערצו נאָך אַ שוטה
 אויך — דאָס איז שוין צו פיעל פֿאַר מיר! פֿראַטעסטרען, רע-
 כענען זיך, צאָהלען — דאָס איז נאַריש; דאָס דאַרפֿען טהון אַנ-
 דערע, ניט איך, וואָס איך אַליין דאַרף טהון — וועט מן הסתם
 געטהאָן ווערען... מענדעלי מוכר-ספרים, גרוך השם, איז נאָך ניט
 געשטאַרבן! מילא, בקצור המעשה, דאָס אַלץ איז נאַרישקייטען.
 איהר ווילט דאָך וויסען, ווי אַזוי איז די „קליאַטשע“ אַרויס אויף
 דער וועלט? — דאַרף מען אייך דערצעהלען וואָס ווייטער איז
 געווען.

און דער זיידע האָט אונז איבערגעגעבען אַ געשיכטע.
 ווי אַזוי ער האָט אין אַ געשלאָסענער פֿערוואַלטונג פֿון אינטימע
 פֿריינד צום ערשטען מאָל געלייענט די „קליאַטשע“, ווי אַזוי
 זיינע אינטימע פֿריינד האָבען פֿריהער געלאַכט פֿון איהם, גע-
 מאַכט חוץ איבער'ן נאָמען פֿונ'ם ווערק. נאָ דיר גאָר אַ פֿערד,
 אַ קליאַטשע! און ווי אַזוי זיי זענען נאָכדעם געוואָרען ערנסט...
 ווי אַזוי איינער (יוסף בצלאל האַרקאָווי) האָט נאָכ'ן איבער-
 לייענען די „קליאַטשע“ צוגענומען ביים מחבר דאָס העפטעל,
 אַריינגעלעגט אין אַ זייט-קלעבענע אָהן ווערטער, אַוועקגעפיהרט
 דאָס קיין פֿעטערבורג און צוגעשיקט אין אַ צייט אַרום דעם
 פֿערפֿאַסער אַ פֿאַרטיגע, איין אָפּגעדרוקטע „קליאַטשע“. ווי
 אַזוי נאָכדעם דער צענוואָר האָט געהאַט אַ מיאוסע מפֿלה דער-
 פֿאַר, וואָס ער האָט דורכגעלאָזט אַזאַ „טרפה סחורה“, און נאָך
 אַ סך אינטערעסאַנטע מעשיות האָט אונז דערצעהלט דער זיידע,
 וועהרענד מיר, זיינע אייניקלעך, זענען געווען און אויסגערופֿט
 זיך דערוויילע אונזערע אויסגעמוטשעטע פֿיס.

א מינוט פאר'ן טויד

וועדער א מאָל זענען מיר געזעסען זאלבעפערט, די זעלבע פיער אידישע שריפטשטעלער, צווישען זיי דער יונגסטער פון אלע - א דיכטער. דער זיידע איז געווען, ווי אלע מאָל, דער צענטער, געזעסען אין מיטען; מיר, די אייניקלעך, אַרום איהם. עס איז געווען אַ זומערנאַכט, אַ פּרעכטיגע, אַ וואַרעמע, אַ שמע-קענדיגע נאַכט. עס האָט זיך ניט געגלוסט געהן אין שטוב אַריין. שווער געווען זיך צעשיידען מיט אַזאַ נאַכט! גערעדט האָט מען וועגען איבערנאַטירליכעס, אומבעגרייפליכעס אין דער נאַטור און וועגען דעקאדענץ אין דער לייטעראַטור. דער זיידע האָט געקוקט מיט זיינע ניט גרויסע, נאָר שאַרפע, האַלב-צוגעמאַכטע, קורצזיכטיגע אויגען ערגיץ אין דער האַלב-פּינסטערער ווייטקייט אַריין. נאָכדעם איז געקומען צו רעדן וועגען בעשרייבען די נאַטור. דער זיידע האָט געזאָגט, אַז בעשרייבען די נאַטור הייסט פּראָפּאָגאַנדירען די נאַטור, און ער האָט גענומען מאַהלען מיט זיין איינפאַכער נאָר געשמאַקער אידישער שפּראַך אַ נאַכט-בילד מיט אַ האַלב-ערענסטען און האַלב-קאָמישען טאָן. אַזוי, אַז עס איז שווער גע-ווען צו וויסען, אויב ער מיינט דאָס באַמח, אָדער ער שפּאַסט ... אַט אַזוי האָט דער זיידע געשילדערט אַ זומערנאַכט :

— שטיל גנבה'ט זיך אַריין די נאַכט. איינציגווייז, אַזוי ווי ליכט, ווערען אויסגעלאָשען די רויטפאַרביגע שטרעהלען פון דער פּערגעהענדיגער זון. אַ קליין ווינטעלע לויפט-דורך און רוימט אייך איין אַ סוד: «דער טאָג איז פאַרביי... דער טאָג שטאַרבט-אַב...» די בוימער האָבען אַראָפּגע'פּאַזט די ברעמען, זיי ווילען שלאָפען. איין אומעט, אַ מרה-שחורה אַרום און אַרום, ווי שבת פאַרנאַכט צו שלש-סעודות, ווען אַלץ טרויערט, אַלץ בענגט, און די נשמה יתירה רייסט זיך ערגיץ, צאַפעלט, עס איז איהר שווער צו שיידען זיך... נאָר שאַט! אַט געהט זי, די נאַכט-מכשפה, און

וועט זי זיך אַעזעצען אין איהר פינסטערען געצעלט, וואָס וועט בעלייכט ווערען פון פינקעלדיגע שטערען. אָט באַלד וועט זי אונז זאָגען: אַ גוטע נאַכט! שטיל וועט זי אָפליינען „קריאת-שמע“, און וועט איינשלאָפען, און עס וועלען זיך איהר הלומיען אַלערליי משונה-פערדרעהטע פערפלאַנטעטע וועלט-הלומות...

דער זיידע ווערד שטיל. מיר זיצען ווי פער'כשו'פ'ט. מיר וואָלטען וועלען הערען ווייטער, ווי ער מאַהלט זיינע פרעכטיגע נאַכטבילדער אין דער דאָזיגער פרעכטיגער זומערנאַכט. ער פערשטעהט אונזער וואונש.

פלוצים רייסט-איבער דער זיידע זיך אַליין און רופט זיך אָן:
— מילא, נו, בקיצור, נאַטור! עס איז גאַלע ליגען! אַלע אונזערע בעשרייבענישען, שילדערונגען און מאַהלעכען האָבען אַזא פנים קעגען דער נאַטור אַליין און געבען אונז פון איהר אַזא בעגריף, פונקט אַזוי ווי אָט-אַ-יענע געוויסע בילדער פון דער הגדה, וואָס זענען געדרוקט אין ווילנא אָדער אין באר-דיטשעוו, געבען אונז אַ בעגריף פון יציאת-מצרים... אויב איהר ווילט, וועל איך אייך, קינדער, בעסער דערצעהלען אַ מעשה שהיה, אַ מורא'דיגע מעשה, וואָס מיט מיר האָט אַמאָל פאַסירט אין בעסאַראַביע. די געשיכטע האָט אין זיך עטוואָס מיסטישעס, אומבעגרייפליכעס, און שטימט זעהר מיט דער דאָזיגער פראַכטפולער נאַכט, וואָס איז פול מיט פשוף, מיסט-ציום און דעקאָדענץ... ווילט איהר האַרבען, זאָלט איהר זיצען שטיל, רוהיג, און דער עיקר — נישט איבערשלאָגען אין מיטען, ווי דער מנהג איז, און נישט פרעגען קיין קשיות. איך בין אייך מבטיח, אַז עס וועט אייך מיט דער צייט אַליין אַלסדינג פערענטפערט ווערען.

און מיר אַלע דריי אייניקלעך האָבען זיך צוגערוקט נאָך נעהענטער צום זיידען, און דער זיידע האָט אַ מאַך געטהאָן מיט דער האַנד איבער דער לופט, גלייך ווי ער וואָלט עמיצען אַפגעטריבען פון זיך, און האָט אָנגעהויבען רוהיג און לאַנגזאַם צו דערצעהלען זיין שרעקליכע געשיכטע בזה הלשון:

- בעסארעביע, וויסט איהר, איז אַ ווינקעל חלילה נישט פון מכשפים, נישט פון לצים. נישט פון וועלטבעריהמטע גנבים, גזלנים און רויבער. בעסארעביע איז זיך אַ ווינקעל פון אַנטים-סעמיטען, פאַפעשויעס, וויין און מאַמעליגע, אַזוי, אַז פונם נאַמען בעסארעביע איז נישט צו דערוואַרטן, עט זאָל זיך דאָרטן טרעפען מיט מיר עפּיס איין אויסערגעווענהליכע, איבערנאַטירליכע געשיכטע. פון דעסטוועגען מוז איך אייך זאָגען פאַראויס, אַז איהר וועט הערען, וועט איהר נבהל ומשתומם ווערען פאַר שרעק, און איהר וועט שטוינען. איהר וועט ניט פערשטעהען מיטן גלייכען שכל, וואָס דאָ שטעקט אַזעלכעס, און פּמעט האָב איך מורא, אַז איהר וועט ניט וועלען גלויבען, דאָס הייסט, איהר וועט חלילה ניט רעכענען אויף מיר, אַז איך זאָל אייך איבערגעבען אַ פּאַנטאָזיע פאַר אַ ווירקליכע געשיכטע; חס ושלום! אַזוי גראָב וועט איהר ניט זיין! נאָר וואָס דען? איהר וועט זיך קלערען: אַ קשיא אויפן אַלטען, אפשר האָט זיך איהם אויסגעראַכט? ...

נו, אַלזאָ, הערט-זשע מיט קאָפּ. שטעלט אייך פאַר מיט אַ יאָהר עטליכע און דרייסיג צוריק אַ שטאָדט אין בעסארעביע (נאָר נישט קעשעניעוו, וואָרום קעשעניעוו קריכט שוין פונם האַלדז!). אַלזאָ, אַ שטאָדט אין בעסארעביע, און אין מיטען שטאָדט איין איינפאַהרהויז. מילא, וואָס איין איינפאַהרהויז איז און ווי אַזוי זעהט אויס איין איינפאַהרהויז - דאָרף איך אייך ניט דערצעהלען. דאָס איז אַ הויז, וואָס איז געשטעלט געוואָן-רען לכּתחילה צוליבע, „פּריצים“, און וויבאַלד צוליבע פּריצים, קאָנט איהר שוין זיכער זיין, אַז עס איז פּערזאָרגט מיט אַלע מעגליכע בעקוועמליכקייטן, וואָרום אַ פּריץ איז נישט קיין איד. אַ איד איז אַ איד, און אַ פּריץ איז אַ פּריץ! נאָר נישט דאָס בין איך אויסען...

די שטוב אַליין איז זיך אַפילו אַ גאַנץ געווענהליכע שטוב פון „מיטעלמעטיגען וואַקס“, נישט הויך, נישט גידעריג, מיט אַ רויטען דאַך פון שינדעל, מיט אַ הויכען ברייטען טויער אויף אַריינצופאַהרען מיטן גאַנצן עקיפּאָזש גלייך אין הויף אַריין.

מיט צוויי רייהען חדרים פון ביידע זייטען, רעכטס און לינקס, וואָס די טהירען זייערע געהען-אַרויס צום הויף און די פענסטער צו דער גאַס. די צימערען זענען ריין, ברייט, גענוג ליכטיג. בעל-הבית'יש מעבעל: אַ קיילעכיגער טיש אין מיטען צימער, אַ שפן הילצערן געפּאָלירט בעט, פּריש צוגעקליבען און מיט דיוואַנעס פּערהאַנגען, אַ קליידער-שאַפּע אויך אַזוינע, אַ וואַש-קעסטעל, אַ ווייכע קאַנאַפּע מיט אַ שפּיעגעל איבער איהר, מיט שטוהלען אַ פּאַר. אויף די ווענד בילדער, געוועהנליכע בילדער, פּאַרטרעטען פון משה מאַנטעפּיורי מיט דער ברייטער געפּלועטער מאַנישקע, פון, להבדיל, נאַפּאָלעאָן באַנאַפּאַרטע מיט'ן המנטאַש אויפ'ן קאַפּ און מיט דער האַנד אין זשילעט, מיט אַביסעל אַ צו ביזן אויסזעהען — פּונקט דער היפּן פון, להבדיל, רב משה מאַנטעפּיורי, וואָס זעהט-אויס שוין אַביסעל צו פּיעל זיס-צוקערדיג. מערקווירדיג! צוויי בעזונדערע העלדען פון צוויי עפּאָכען, געמאַהלט פון בעזונדערע קינסטלער, און ביידע מיט איין חסרון, ביידע איבערגעכאַפּט די מאַס... נאָר נישט דאָס בין איך אויסען. די שענסטע און די בעסטע ציערונג, וואָס אין צימער, איז די הרובע, דער אויווען, אַ פּראָסטע הרובע, ניט קיין געקינצעלטע, אַ געוועהנליכע, אַ געלע, מיט בלויע פּלעקען, אַ חנ'עוודיגע, און דער עיקר, אַ וואַרימע הרובע — אַ געטרייע, ווי אַ מאַמע! דערפון איז גערונגען, אַז די מעשה, וואָס איך וויל איך דערצעהלען, האָט זיך געטראָפּען אים ווינטער — און דאָס איז זעהר נויטיג צום ענין.

אַזוי ווי דער זומער האָט אין זיך זיין זומערדיקן חן און שענקייט, וואָס אונז איז ליעב און טייער, אַזוי האָט אויך דער ווינטער ביי אונז זיין חן מיט זיין צויבער, בשעת אין דרויסען איז גוט קאַלט, דער ווינד בלאָזט, דער פּראָסט ברענט און גנבהט זיך אַריין דורך די צוגעמאַכטע לאַדען און מאַהלט צאַצקעס אויף די שויעבן פון די פענסטער, און איהר יזצט זיך מיט אַ געזעלשאַפּט אין אַ וואַרים-אַנגעהייצטען און גוט-בעליכטען חדר, ביי אַ געדעקטען טיש מיט אַ זודיגען סאַמאָ-וואַר, וואָס קאַכט און פאַרעט און ציהט-אויס אַ לאַנגען דינעם

סאָן. זאָגט אייך וואָס איהר ווילט — איטליכע זאָך איז גוט אין איהר צייט. נישט גוט איז נאָר, אַז אין מיטען ווינטער ווערט פּלוצים זומערדיג, דריליוואַטע, אָדער, אַז אין מיטען זומער ווערט קאַלט, ווינטערדיג... נאָר נישט דאָס בין איך אויסען.

געזעסען ביים סאַמאָואַר און געטרונקען טיי איינער אַליין, האָב איך אַרויסגעקוקט, אַז עמיצער אַ לעבעדיגער פּאַרשוין זאָל זיך בעווייזען, רעדען אַ וואָרט, ווי עס מאַכט זיך אַמאָל, אַז מע פּערבענגט זיך נאָך אַ מענשען. וואָרום מענשען האָבען אַ טבע: זיי עסן זיך צו, נאָר אַז מע זעהט זיי נישט, בענגט מען נאָך זיי. גאָט האָט געהאַלפּען, עס האָט זיך געעפּענט די טהיר און עס האָט זיך בעווייזען אַ נפש אַ בעוואַקסענער מיט האַריגע הענד, איינער פון די נפשות, וואָס נאָר אַ לאַנד פון פּאַפּעשויעס, וויין און מאַמעליגע קאָן אַרויסגעבען. אַפּמאָהלען אייך איהם — געפּין איך נישט פאַר נויטיג צו אונזער געשיכטע, נאָר אין צוויי ווערטער זאָגען שאַדט נישט: ג ר ע ב ע ר ווי לענגער, און אַזוי פּערוואַקסען מיט שמאַץ, אַז קוים וואָס ער כאַפט דעם אָטהעם. דאָס איז דער בעל-הבית פון דער אכסניה. אַריינגעקומען איז ער צו מיר, ווי געוועהנליך, מקבל-פנים זיין דעם אורח, איהם אָפּגעבען שלום, פּרעגען, פון וואַנען ער איז און וואוהין ער פּאַהרט און וואָס איז זיין טהועכץ, אַ קוק, אַ שמעק, אַ טאַפּ אין וואַגען, אפּשר דאַרף ער עפּעס האָבען, וועט ער איהם דיענען. נו, און אַזוי ווייטער. לאַנג בעטען איהם זיצען האָב איך זישט בעדאַרפט; טרינקען מיט מיר אַ גלעזעל טיי האָב איך אויך ביי איהם גע'פּוועלט און עס איז אַוועק ביי אונז אַ געשפּרעך, וואָס איך זעה נישט, ער זאָל האָבען פאַר אייך אַ אינטערעס. דער געשפּרעך האָט זיך גע-דרעהט אַרום אַלערליי וועלט-צנינים, שטאַדט-זאַכען, מסחר, פּאַמיליענאַנגעלעגעהייטען, און אַביסעל גלאַט אַזוי, אַבי גערעדט, נישט געשוויגען. מיין בעל-הבית, ווי איך האָב אייך שוין געזאָגט, איז געווען אַ איד אַביסעל אַ שווערער, אַביסעל צו פיעל פּערוואַקסען מיט שמאַץ, דעריבער איז איהם שווער

געווען אַנצוהויבען רעדען. אַלע מאָל, ווען ער דאַרף עפּיס זאָגען, סאַפעט ער זיך פּריהער גוט אויס, ווי אַ בלאָזאַק, און קוים האָט ער זיך אָפּגעסאַפעט און דעם בלאָזאַק אויסגעבלאָזען. איז ביי איהם אַוועק ווי אַ מזמור, און ער האָט מיר אָפּגע-געבען דיין וחסבון פון גאַנץ בעסאַראַביע, מיך בעקאַנט געמאַכט מיט אַלע פּריצים, וועלכע פּריצים עס האָבען אַ סך ערד און ווינציג הינד, און וועלכע פּריצים עס האָבען ווינציג ערד, נאָר אַ סך הינד. אויך פון פּערד האָט ער מיר דערצעהלט זעהר אַ סך שענע מעשיות, פון „עהרליכע“ פּערד און פון „גנבה'שע“ פּערד, און פון גנבים, וואָס גנבה'נען פּערד, און פון גנבים, וואָס קומען אַהער פון רומעניע, מייסטענס ציגיינער, וואָס טהוען אָפּ אַמאָל אַזעלכע זאַכן, אַז די האָר שטעלען זיך קאַפּויער! איך האָב איהם אויסגעהערט, בעטראַכט אָט דעם בעוואַקסענעם נפש מיט די האָריגע הענד, צי געהערט ער זיך נישט אָן אַ ווייטער קרוב מיט אָט די גולנים פון רומעניע... איך האָב אָבער אַרויס-געזעהן, אַז אומזיסט האָב איך איהם חושד געווען, וואָרום פון זיין ווייטערען שמועס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז ער איז גלאַט אַ גראַבער יונג, איין עם-הארץ און נעבאַך אַ גרויסע בהמה! פון די גולנים איז ער אַרויף אויף מכשפים, לצים, רוחות און שדים, מתים, וואָוקעלאַקעס און שרעטעלעך, וואָס ער אַליין מיט זיינע אויגען האָט דאָס געזעהן — אַ סימן, זיי זענען מיט הערנער. ווער איז מיט הערנער — האָב איך איהם פּערגעסען פּרעגען, און אַגב האָבען זיך מיר געקלעפט די אויגען... גאָט ווייסט, וויפיעל צייט מיין חכם וואָלט נאָך אַזוי געזעסען איבער מיר, ווען איך הויב נישט אָן אונטערצודרימלען. שטאַף אויף אַז דערצעהלען האָט ער נאָך געהאַט, ווייזט אויס, גענוג, מחמת אַז ער האָט זיך געזעגענט, האָט ער מיר צוגע-זאָגט, אַז מאַרגען אין דער צייט וועט ער ערשט דערצעהלען און דערצעהלען. פאַר'ן אַוועקגעהן האָט ער מיט מיר אינ-איינעם בעטראַכט די פּענסטער, צי האָט מען גוט פּערמאַכט די דאָרען, געכאַפט אַ קוק צום אויווען, צי האָט מען נישט פּריה

צוגעשטעקט דעם קוימען, בעוויזען מיר, ווי אזוי מע פערשליסט די טהיר, געזאגט א גוטע נאכט, אָפּגעלאָזט דעם בלאָזאַק און אַוועק.

נאָך זיין אַוועקגעהן האָב איך די טהיר צוגעשלאָסען און געפרובט, אויב זי עפענט זיך נישט. ניין - זי עפענט זיך נישט. נאָכדעם האָב איך בעטראַכט די פענסטער אַלע, געכאַפט אַ קוק, אַזוי זיך פאַרבייגעהענדיג, אונטערן בעט, גענומען זיך אויסטהון, צוגעגרייט דעם זייגער אויפן טיש און די שוועבעלעך, אַריין אין בעט אַריין, זיך איבערגעדעקט מיט אַ וואַרעמער ריינער ביינער קאַלדרע, אויסגעלאָשען דאָס פייער, און...

דאָ האָט זיך דער זיידע פּלוצים אָפּגעשטעלט און איז אַנטשוויגען געוואָרען. די נאָכט איז ווירקליך געווען פול מיט כּשוף. דער הימעל האָט אַראָפּגעקוקט צו אונז מיט זיינע שטערען, וואָס האָבען זיך געמינעט, געביטען זיך, געפינטעלט, ווי אַ מענש, וואָס פינטעלט מיט די אויגען, זיי האָבען צו אונז גע-וואונקען, זיי האָבען גערעדט צו אונז, זיי האָבען אונז געזאָגט: «ווען איהר זאָלט וויסען, וואָס עס טהוט זיך דאָ ביי אונז אין הימעל?»... «נו, אַדרבה, זאָגט אונז שטערנדלעך, זאָגט אונז, וואָס טהוט זיך דאָרט ביי אייך אין הימעל?»... נאָר די שטערענדלעך זאָגען נישט, וואָס עס טהוט זיך דאָרט ביי זיי אין הימעל. זיי מינען זיך, זיי בייטען זיך, זיי פינטלען, ווי אַ מענש וואָס פינטעלט מיט די אויגען. און מיר קוקען, קוקען אין הימעל אַריין, און ווייסען נישט, וואָס דאָרטען טהוט זיך.

מיר האָבען זיך אַלע, אַפּנים, שטאַרק פּערטיעפט אין די שטערען און גאָר נישט בעמערקט, אַז דער זיידע שווייגט עפּיס זעהר לאַנג. און אַלע דריי האָבען מיר זיך אָנגערופּען צו איהם:

- נו ?

- וואָס נו ?

- וואָס זענט איהר אַנטשוויגען געוואָרען ?

- איך האָב געוואָלט אייך אויספרובען, צו איהר האַלט

קאַפּ.

— וואָס הייסט, צי מיר האַלטען קאָפּ? געוויס האַלטען מיר קאָפּ.

— זאָגט-זשע מיר, קינדערלעך, וואו האלט איך?
 — איהר האַלט ביי דער בייענער וואַרעמער קאָלדרע.
 איהר האַט זיך איינגעדעקט, אויסגעלאָשען דאָס פייער און...
 — אַט צווי האַב איך אייך ליעב, וויבאלד איהר האַלט קאָפּ, קאָן איך אייך דערצעהלען ווייטער. אַלזאָ, איך האַב מיך גאַנץ פֿיין איבערגעדעקט און — אַ גוטע נאַכט!... איך וועל אייך ניט זאָגען אַקוראַט, צי איך האַב שוין געהאַט איינגעשלאָ-פען, צי איך האַב נאָר-וואָס געזאַלט אַנטשלאָפען ווערען, צי איך האַב שוין געהאַט אַפּגעשלאָפען אַ צייט, — איך ווייס נאָר, אַז די אויגען האַב איך געהאַלטען צו, נאָר געהערט האַב איך טריט, שטילע טריט — מע געהט!... איך הער מיך צו שטאַרק — יאָ, מע געהט!... «עט! עס ווייזט זיך מיר אודאי אויס!... דאָס איז אַ סך-הפּל, אַ רעזולטאַט פון דעם בעל-הבית'ס מעשיות»... אַזוי טראַכט איך מיר און וויל מיך איבערדעקען איבערן קאָפּ — איך הער וויעדער אַ מאָל גאַנץ קלאַרע טריט! איך הייב מיך אָן בערעכענען: אפשר געהט מען דאָס אינ'ם אַנדערען צימער אויף יענער זייט וואַנד? אפשר פון אויבען איבער מיין קאָפּ? ניין! איך הער טריט אָט דאָ, ביי זיך אין צימער, ניט ווייט פון מיין בעט! איך האַב צונויפגענומען אַלע מיינע געדאַנקען, איך דער-מאן זיך, אַז איך האַב, דאַכט זיך, גוט צוגעשלאָסען די טהיר בעטראַכט די פענסטער אַלע, געזעהען אויך וואָס אונטערן בעט טהוט זיך — ווער קאָן דאָס זיין און פון וואַנען האַט ער זיך אַהער גענומען?... און דאָ איז אַ פינסטערניש, כאַטש נעם זיך אַרויס די אויגען! וואָס טהוט מען? אויסרייבען אַ שוועבעלע? זענט איהר גערעכט. אַ שכל איז דאָס טאַקי, די פראַגע איז אָבער, וואו נעמט מען אַ שוועבעלע, אַז די שוועבלעך ליגען ערגיץ ווייס איך וואו, אויפ'ן טיש? נו? וואָס וועט איהר טהון? אַיָ, איהר שווייגט? אַז עמיצער איז פאַרהאַן ביי מיר אין צימער — איז שוין ביי מיר קיין ספק ניט געווען, די קשיה איז נאָר, פון וואַנען האַט ער זיך גענומען? ווי אַזוי איז ער אַריין?

פאָלגליך, דאַרפען מיר קלערען, אַז אָדער דורך דער טהיר, אָדער דורכן פענסטער ? אויב דורך דער טהיר, איז דאָס דער בעל-הבית צליין, מיט אַ נאַכשליסעל; אויב דורכן פענסטער, איז דאָס גלאַט אַ גנב. קיין גרויסע נפקא-מינה אַפילו איז דאָס ניט, נאָר אַ מענש אַ בר-דעת האָט ליעב יעדע זאָך בעקלערען, ער אָל וויסען, וואו ער איז אין דער וועלט, ער זאָל ניט בלאַנזען אין דער פינסטער אַפילו דעמאָלט, ווען עס איז פינסטער... איך האָב מיר פאַרגעשטעלט, פערשטעהט איהר מיך, אין קאַפּ אַלסדינג, ווי אין פּסוק שטעהט: החכם עיניו בראשו. איך האָב מיר אויסגעמאַהלט מיין צימער, דעם טיש, דאָס בעט, ווי אַזוי האָב איך מיך געלעגט ? מיט'ן פנים צום פענסטער, מיט די פיס צו דער טהיר. פאָלגליך, ווען עס זאָל זיין אָפען די טהיר, וואָלטען דאָס דערפיהלט פריהער פון אַלעמען — ווער ? די פיס. שטעק איך אַרויס פאַוואָלינקע אַ שפיץ פּוס פון אונטער דער קאָלדרע, געוויס וועל איך דערפיהלען עפּיס אַ ווינטעלע ?—ווער ! וואָס ! די טהיר איז צו — דערויף וועל איך שווערען ! דאַרף מען זיך נעמען צום פענסטער, ווי אַזוי זשע טהוט מען דאָס ? שטעק איך אַרויס פאַוואָלינקע פון אונטער דער קאָלדרע אַ האַנד — קיין שפור פון קיין ווינטעל, פון קיין קעמל, עס איז צו טיהר און טויער, און די טריט ווערען אַלע מאָל קלערער און געהענטער איך מעג שווערען אַז איך הער עמיצער נעבען מיר אָטהעמט שוין, עס פערשטעהט זיך, אַז יעדע מינוט, יעדע סעקונדע איז אַ טאַג, אַ יאָר.

אַ קאַלטער שווייס האָט שוין לאַנג אַרויסגעטרעטען ! דאָס האַרץ קלאַפט, קלאַפט, ווי אַ זייגער. וואָס טהוט מען ? אַראָפּ-שפּרינגען פון בעט ? אָנהויבען שרייען ? מאַכען אַ גוואָלד ? צו וועמען ? אויף וועמען ? אַפנים, איהר ווייסט דען, מיט וועמען איהר האָט צו טהון ? אויפזעצען זיך אויפ'ן בעט — האָט איהר מורא זיך אַ ריהר טהון, וואָרום צו וואָס זאָלט איהר ווייזען יענעם, אַז איהר שלאָפט ניט ? ממה נפשך, איז דאָס אַ גנב, וועט ער זיך נעמען זיינס, וואָס איהם איז נויטיג, און וועט זיך געהן געזונטערהייד. אָבער אַז איהר וועט נעמען מאַכען קולות,

וועט ער דאך וועלען ראטעווען זיין אייגענע פעל, וועט ער אָנפאַלען אויף אייך ווער ווייסט מיט וואָס פאַר אַ פּלייזיר, וועט איהר, הייסט עס, אַליין מאַכען איהם פאַר אַ גולד, — צו וואָס נוצט דאָס אייך? וואָס זשע דען? וואַרטען ביז ער וועט צוגעהן צו אייך צום בעט און וועט אַרויפפאַלען אויף אייך און וועט אייך כאַפען פאַר'ן האַלד, און וועט אייך אָנהויבען וואַרגען, שטיקען? איז עפּיס אויך נישט קיין פּלאַן. אַלזאָ, אַצינד זאָגט שוין איהר, וואָס וואָלט איהר געטהון? לאָס איך הערען. איהר קייט יונגע קייט, העלדען! ...

אַזוי האָט זיך דער זיידע געווענדט צו אונז, זיינע דריי אייניקלעך, און געוואַרט אויף אונזער ענטפער. דער ערשטער האָט זיך אַרויסגעכאַפט מיט זיין ענטפער דוקא דער יונגסטער פון אַלע, דער פּאַעט. ער האָט זיך אָנגעצונדען, ווי איין אמת'ער העלד, געמאַכט צוויי מורא'דיגע קולאַקעס און בעוויזען, ווי אַזוי ער וואָלט געגעבען אַ שפרונג-אַראָפּ פונ'ם בעט, ווי אַזוי ער וואָלט איהם צוגעבויגען צו דער ערד, ווי אַזוי ער וואָלט איהם געשטיקט, און האָט אויסגעלאָזט מיט פייער: — נפש תחת נפש! מיר אַ טוידט, דיר אַ טוידט! ...

אויסגעהערט די תשובה פונ'ם פּאַעט, האָט דער זיידע אַ קנייטש געטהאָן מיט דער האַנד, ווי איינער רעדט: „מהיכי-תיתי!“ און האָט זיך געווענדט צו מיין קאַלעגא מיט'ן הייסען טעמפּעראַ-מענט: וואָס וואָלט ער געטהאָן? און מיין קאַלעגא מיט'ן הייסען טעמפּעראַמענט האָט אים אָפּגעענטפערט גאַנץ אויפריכטיג:

— איך וועל אייך זאָגען דעם אמת, זיידע: געהן אָנפאַלען אויף אַ מענשען, וואָס איך קען איהם נישט און זעה איהם נישט — דאָס וואָלט איך נישט געטהאָן. איך וואָלט איהם איבערגעלאָזט דעם זייגער מיט האַק און פּאַק, כאַפט איהם דער רוח, און אַליין וואָלט איך אַרויסגעשפרונגען דורכן פענסטער. האַבען צו טהון מיט יעדען פּאַרץ, מיט יעדען גנב? זאָל דאָס געהן אין דער ערד אַריין! ...

— אויך גערעכט! מאַכט דער זיידע. — האַבען צו טהון

נישט מיט קיין גלייכען איז אַדאָי נישט פדאי... נו, און איהר, וואָס וואָלט איהר געטהאָן, ווען מיט אייך טרעפט זיך אַזאַ מעשה? אַזוי זאָגט דער זיידע שוין צו מיר, און איך ענטפער איהם אויך גאַנץ אָפּענטליך:

— איך? איך וואָלט פּערשפּאַרט אַלע זאַכען! איד וואָלט נישט אָנגעפּאַלען אויפ'ן גנב, איך וואָלט נישט געשפּרונגען דורכ'ן פענסטער. איך וואָלט... איך וואָלט... געשטאַרבען!

— אָט דאָס איז ריכטיגער פון אַיך! — מאַכט דער זיידע מיט אַ הילכיגען געלעכטער, און אויף איהם קוקענדיג לאַכען אַלע, אַחוץ מיר. — שטאַרבען פאַר שרעק איז טאַקי זעהר אַ וואוילע עצה, נאָר איידער מע קומט דערצו, פּאַלט-ארויס דריי מאָל די נשמה, עס בעשלאָגט אייך אַ קאַטער שווייס, און איהר פּיהלט, אַז דער מח הויבט זיך אייך! איהר זעהט פאַר זיך דעם מלאך-המות, איהר פּיהלט אויף זיך דעם קאַטען חלף, נאָר איהר ווייסט נישט, ווען וועט זיין דער „חיק“!... בקיצור, איך וועל אייך מעהר נישט דערצעהלען. איך הער נעבען מיין בעט שוין עמיצער סאַפּעט, אָבער ווּן אַזוי נאָך! מיט אימפעט, מיט כּעס: „האַ! איהאַ! איהאַ!“ איך פּיהל דורך דער קאָלדערע עמיצענ'ס אַ האַנד אויף זיך, אַ פעסטע, אַ שווערע, אַ קאַלטע, אַ האַריגע האַנד, און טאַקי באַלד נאָך אַ האַנד. אַהאַ! עמיצער קריכט צו מיר אין בעט אַריין, אַט-אַט איז ער שוין, אַט-אַט כּאַפט ער מיך ביים גאַרגעל! אַט-אַט דערלאַנגט ער מיר מיט איין אייזען-אי-בערן קאַפּ! אַט-אַט... נו? חכמים! וואָס וועט איהר איצטער טהון?

דאָ האָט זיך דער זיידע אָפּגעשטעלט, אַפּנים, געוואָלט אַפּרוהען אַ וויילע. מיר האָבען פּערשטאַנען, אַז עס איז איהם מסתמא שווער געווען איבערצולעבען נאָך אַ מאָל אַזאַ קריטישען מאַמענט, האָבען מיר איהם געלאָזט, ער זאָל אַביסעל אַפּרוהען, און אַליין האָבען מיר זיך גענומען איינהערען אין דער שטיל-קייט פון דער נאַכט. איהר ווייסט, ליעבע פּריינד? די שטיל-קייט פון דער נאַכט רעדט, רעדט ווערטער. הערט זיך איין אַמאָל, וועט איהר הערען קולות, שטילע נאָר זיסע ווערטער

פון איין אומאקאנטען נפש, וואָס זיצט נעבען אייך און סוד'עט זיך און שושקעט זיך מיט אייך, און עס מאַהלט זיך אייך אויס, אַז אייך איז בעקענט די שטימע, איהר האָט זי ער-גיין געהאַרנט, איהר וויסט ניט וואו... און עס דאַכט זיך אייך אויס, אַז איהר האָט געהערט אַ זיפן, אַ טיעפען זיפן, און איהר וויסט ניט, ווער האָט דאָס געזיפצט: זי אָט דער אומבעמערקטער נפש, וואָס זיצט נעבען אייך, אָדער איהר אַליין האָט דאָס געזיפצט? ... און עס כאַפט אייך אָן אַ מורא מיט אַ בענקעניש אינאיינעם; איהר וואָלט גערען אויפהויבען זיך, אַוועקגעהן, נאָר עפיס האָלט אייך צו — איהר וויסט נישט וואָס... עמיצער ציהט אייך ביי דער נשמה, איהר וויסט ניט ווער... און עס בענגט זיך אייך מיט ספנת-נפשות — איהר וויסט נישט נאָך וועמען... פּלוצים הערט איהר: פּליוך! ווי אין אַ טייך אַז מע וואַרפט אַריין אַ שטיינדל, אָדער אין אַ ברונען האָט עמיצער אַראָפּגעלאָזט אַ זאָך! ... אַרום און אַרום אייך, וויסט איהר, איז נישטאָ קיין ברונען, נישטאָ קיין טייך. וואָס בעדייט דער פּליוך? ... אָדער אַ „קראַ“ לאָזט זיך הערען. פון וואַנען געהט דער „קראַ“, אַז אַלע פויגלען שלאָפען? ... און עס דאַכט זיך אייך, אַז די ערד אָטהעמט, קוים-קוים וואָס מע הערט. גלייך מיט אייך אָטהעמט זי, די ערד, די גאַנצע וועלט, און איהר פיהלט, אַז איהר זייט אַ חלק פון דער אָטהעמדיגער ערד, פון דער גרויסער-גרויסער וועלט, וועלכע איז אַ גרויסער-גרויסער טוד פאַר אייך...

דאָס שטילשווייגען פונם זיידען האָט זיך וויעדער פער-צויגען מעהר וויפיעל מע בעדאַרף, און מיר זענען אויסגעגאַנגען וויסען גיכער דעם סוף פון דער געשיכטע, און מיר האָבען זיך וויעדער אַ מאָל גענומען מינטערען דעם זיידען.

— נו ?

— וואָס נו ?

— וואָס הייסט, וואָס נו ? וואָס איז געווען ווייטער ? ווער איז דאָס געווען ? און וואָס האָט ער אייך געטהאָן ? ווי אַזוי זענט איהר אַרויס פון זיינע הענד ?

— אזוי? איהר ווילט טאקי וויסען דעם סוף? האָט צייט. מאַרגען איז אויך אַ טאָג. עלעהיי, זאָל זיך אייך דאַכטען, עס איז אַ ספור-המעשה, וואָס איז געדרוקט ערגיץ אין אַ בלאַט, און דער רעדאַקטאָר, דער חכם, האָט אייך איבערגעהאַקט אין סאַמע מיטען, אַוועקגעשטעלט פון אונטען די געוויסע צוויי ווערטער: „פאַרטזעצונג פאַלגט“ — און געהט לאָדט איהם צום ונתנה-תוקף. עס פערשטעהט זיך, אַז דאָס האָט דער קלוגער רעדאַקטאָר אייך געטהאָן מיט אַ פּיון, בכדי איהר זאָלט מאַרגען אויך קויפען זיין בלאַט — איהר האָט איין אַנדער ברירה? אַדער עלעהיי, זאָל זיך אייך דאַכטען, עס איז די מעשה מיט דער שלאַנג.

— מיט וואָסער שלאַנג?

— איהר ווייסט נישט די מעשה מיט דער שלאַנג? — ציהט אויס דער זיידע מיט אַ ניגון. — וועל איך אייך דערצעהן. לען אַ נייע מעשה, אַ מעשה מיט אַ שלאַנג.

איינמאָל, דאָס איז געווען דעם 31-טען דעקאַבער, פּונקט ערב ניי-יאָהר, לייענט מען אין אַ צייטונג אַזאָ מין געשיכטע: »אַ יונגע שענע פּרוי, איין ערשטלינג, איז געזעסן מיט איהר ברעקעלע קינד אויף די הענד ביים פענסטער, נאָר-וואָס גע-קליבען זיך געבען דעם קינד זויגען. פּלוצים, מע ווייסט ניט ווי און פון וואָנען, קריכט אַרויס אַ שלאַנג, טהוט זיך אַ קאַטשע אַרויף גלייך אויף דער פּרוי, כאַפט אַריין די ברוסט אין מויל אַריין און הויבט אָן צו זויגען. זעלבסטפערשטענדליך, אַז די פּרוי איז באַלד אויפן אָרט געפאַלען חלשות. נאַטירליך, איז מען זיך צונויפגעלאָפען פון דער גאַנצער שטאַדט רעטען די אומגליקליכע פּרוי. מע האָט צונויפגערופען די גרעסטע דאָקטוירים פון שטאַדט, נאָר געהט טהוט עפּיס, האַלט מלחמה מיט אַ גיפטיגער חיה! מע קאָן דאָ גאָר נישט מאַכען, מחמת טאַמער ריהרט מען אָן די שלאַנג, אַזוי לאָזט זי אַרויס איהר גיפט און טוידט די פּרוי אויפן אָרט. וויעדער צוריק, זאָל מען לאָזען די שלאַנג זאָל זויגען ווייטער, וועט זי אַזוי לאַנג זויגען, ביז די פּרוי וועט שטאַרבן... שלעכט! — אַזוי לאָזט אויס די צייטונג. — די לאַגע איז זעהר קריטיש, די שלאַנג זויגט, די פּרוי חלשט. דאָקטוירים

זיצען און זוכען מיטלען. אונזערע רעפארטערען שטעהען און ווארטען. מאָרגען וועלען מיר געבען צו וויסען אונזערע לעזער, וואָס ס'איז געוואָרען מיט דער פרוי און מיט דער שלאַנג. עס פערשטעהט זיך, אַז נישט איין מאָרגען איז אַוועקגעגאַנגען. דער עולם האָט נישט אויפגעהערט צו קויפען אַלע טאָג די צייטונג געזוכט דעם סוד פון דער פרוי מיט דער שלאַנג אַ צייט מיט יאָרען. און איך האָב מורא, אַז עס זענען פאַרהאַן אַזעלכע גע. טרייע לעזער, וואָס עד היום נאָך הערען זיי נישט אויף צו קויפען די צייטונג אַלץ צוליעב דער פרוי מיט דער שלאַנג... שוין-זשע האָב איך נישט פערדיענט ביי אייך, קינדער, איהר זאָלט מיר וואַר-טען ביז מאָרגען ? אַ גוטע נאַכט !

און דער זיידע איז אויפגעשטאַנען פון דער ערד און האָט גענומען זיך געזעגענען מיט אונז אויף דער רעכטער אמת. זענען מיר, אַלע דריי אייניקלעך, צוגעפאַלען צו איהם, געבעטען, גע-חלשט, געקושט - קוים מיט צרות געפועלט, ער זאָל זיך אַוועק-זעצען צוריק אויף זיין אָרט און פאַרטזעצען זיין שרעקליכע גע-שיכטע.

- געדענקט-זשע, קינדער, וואו האַלטען מיר ? מיר האַלטען, ווי אַזוי דער נפש געהט מיט שטילע טריט צו מיין בעט. איך הער, ווי ער סאַפעט מיט אימפעט און מיט כעס: „האַ ! אי-האַ ! אי-האַ !“ איך פיהל דורך דער קאָלדערע עמיצענס אַ האַנד, און טאַקי באַלד נאָך אַ האַנד, עמיצער קריכט צו מיר אין בעט צורייך, אַט-אַט איז ער שוין ביי מיר אין בעט !... איך ווייס נישט, ווי אַזוי איהר ; איך האָב מיך אַנגעצייכענט אַמאָל, אין די יונגע יאָהרען, אַ סך אַזעלכע מעשיות, מורא'דיגע, מיט שדים, גזלנים, מכשפים, רוחות - די דאָזיגע אַלע מעשיות, דאַרף איך אייך זאָגען דעם ריינעם אמת, האָבען אויף מיר נישט געמאַכט קיין שום איינדרוק, אויסער דעם, וואָס איך האָב נאָך געוואָלט וויסען דעם סוף, אַ שטייגער, אַט אַזוי ווי איהר אַצינד... דער בעגריף פון „אַנפאַלען“, „איבערפאַלען“, „הרגה'נען“, „טוידטען“ - איז מיר געווען פרעמד. אַפילו דער מלאַך-המות מיט די פיעלע אויגען איז אויך געווען ביי מיר נישט מעהר

ווי א „טרעאשידלע“, איין אויסגעטרעאכטער הלום אויף צו שרע-
קען אונז, און ווייטער גאָר נישט... דאָ אָבער האָב איך דער-
זעהן דעם מלאַך-המות פאַר מיינע אויגען, איך האָב איהם דער-
זעהן און האָב איהם דערקענט, אַז דאָס איז – ער! ער!
איך האָב נאָר נישט געקאָנט טרעפען, מיט וואָס פאַר אַ טוידט
איך וועל פון איהם דאָ פאַלען, און האָב דעריבער נישט גע-
וואוסט, צו וואָס איך זאָל מיך פריהער האַפּען: צום קאַפּ, צום
האַלז, צום בויד? נעהער פון אַלץ האָט זיך מיר פאַרגעשטעלט,
אַז צוויי גרויסע, ביינעריגע, קאַלטע הענד וועלען מיך אַרומ-
אַפּען ביים האַלז און וועלען מיך נעמען וואַרגען. איך וועל
ווערען ברודן און בלוי, די אויגען וועלען מיר אַרויס פון שטערן,
און איך וועל נישט קאָנען שרייען. אויך האָט זיך מיר פאַרגע-
שטעלט אַ שווערע זאַך, איין אייזערנע, לאָזט זיך אַראָפּ מיר
אויפן קאַפּ, און איך ווער פריטשמעליעט... אָדער אַ ברייטעס שאַר-
פעס קאַלטעס מעסער טהוט אַ שנייד-אַריין זיך גלייך צו מיר
אין בויד אַריין, און איך הער דעם שניט... איך ווייס אַליין ניט,
קינדער, פון וואַנען עס האָט זיך צו מיר גענומען מוטה און
כוח – פון דערשרעק ווערד דער גרעסטער טרום אַ העלד, און
אויב איהר ווילט וויסען, וועל איך אייך אויסזאָגען אַ סוד, אַז
קין „העלדען“ זענען גאָר נישטאָ אין ערגין; דער אמת'ער העלד
איז טאַקי נאָר דער טרום... הקיצור, איך האָב דערזעהען,
אַז עס איז מיר אַ מינוט צום טוידט, האָב איך מיר
אַ טראַכט געטהאָן: „וואָס ליגסט דו, שוטה? אויף וועמען וואַרסט
דו? דיין לעבען איז דאָך סאַי ווי אַצינד נישט ווערטה אַ גראָשען“...
און איך האָב מיך געגעבען אַ הויב-אויף און אַ שפרונג-אַרויס
פון בעט, און בין שוין געווען מיט איין פוס ביים טיש, און
האָב געחאַפט אַ שוועבעלע און געגעבען אַ רייב-אויס און אַ
טראַג-צו צום בעט, – איך טהו אַ קוק: אַ גרויסער, אַ שוואַרצער,
אַ קודלעטער הונד, איין אמת-ער, „סיביריאַק“ מיט רויטע אויגען...
געלעגען איז דער פּלֶב-שבכלבים, אַפנים, די גאַנצע צייט,
ערגין אונטער דער קאַנאַפע, אָדער צווישען דער שאַפע, איז
איהם נמאָס געוואָרען צו ליגען אַליין, אָדער עס איז איהם גע-

מעשיות העגנון מענדעלען

וואָרען קאַלט, איז ער דאָס געקומען צו מיר מיט אַ וויזיט, זיך בעקענען מיט'ן נייעם אורח, און, אַגב, איז טאַקי ביי מיר אויף דער ביינער קאַלדערע פּיעל בעסער, וואַרעמער און געשמאַקער...

אויף מאַרגען האָט מיר דער האַריגער בעל-אכסניה דער-צעהל'ט, אַז דאָס האָט ער בעקומען אַ מתנה פון אַ פּריץ. - עס איז אַ שטילער הונט, - האָט ער זיך פּערענטפּערט - זעהר אַ שטילער הונט. ער טשעפעט ניט קיין פּליעג אַפּילו. ער איז שוין זעהר אַלט, און דערצו איז ער נאָך בלינד אויף ביידע אויגען.

שלום יעקב אבראמאָוויטש*

ווי ס'איז באַוואוסט, האָט אַבראַמאָוויטש געהאַט פֿל ימיו א גרויסע חולשה צום שמועסען, און ניט בלויז מיט חברים-שריפט-שטעלער, און געשמועסט האָט אַבראַמאָוויטש ניט סתם אין דער וועלט אַרײַן, וועגען וואָס פֿאַר אַן ענין ער זאָל ניט האָבען גע-רעדט, האָט זײַן מויל געשפּריצט פּונקען פּון זעלטענע, און אויך גאַנץ-אַריגינעלע געדאַנקען, אָדער ער האָט געשפּראָדלט מיט וויץ און מיט אַ פּרײַלעכען, געזונטען הומאָר, אַ גאַנץ קנאַפּער בעלן איז אָבער אַבראַמאָוויטש געווען — אַזוי פּלעגען זײַנע מקורבים דער צײַלען — אַרײַנצוֹאָזען זיך אין געשפּרעכען, מיט וועמען ס'זאָל ניט זײַן, בנוגע זײַנע פּערזענליכע איבערלעבענישען, און אַפּילו וועגען אַזײַנע פּאַקטען, וואָס האָבען אַ היסטאָריש-געזעלשאַפּטלי-כען אינטערעס, תּמיד פּלעגט ער זאָגען: וויל ווער וויסען מײַן לעבנס-בעשרײַבונג, זאָל ער גײַן און לײַענען מײַנע ספרים, אין ד? ווײַניגע אַוּטאָבײַאָגראַפּישע נאָטיצען, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט פּערפּענטליכט אין סאָקאַלאָוס, ספּר זפּרון, האָט ער שוין אויף דעם געגעבען די ערשטע אָנצוהערעניש, ער שרײַבט דאָרטען: זײַנט כּ׳האַב פּאַרלאָזען מײַן שטיף-פּאַטערס הויז, הויבען זיך אָן (* פּון בוך, דרמ ליטעראַטישע דורות, מיט אַשינגע קיצורים — רלעז).

אין מיין לעבענס-בוך נייע קאפיטלעך, וועלכע זיינען איינגעוועבט און איינגעפלאכטען אין דעם אלגעמיין אידישען לעבען און וועלכע כ'וועל באשרייבען אין באזונדערע ערצעהלונגען. דער-וויילע וואָס ווען שיקט אַבראַמאָווישט אָב די אַרע, וואָס אינ-טערעזירען זיך מיט זיין לעבענס-געשיכטע, צו זיין ביאָגראַפיע, וועלכע ל. בינשטאַק האָט אָפגעדרוקט אין דעם רוסיש-אידישען חודש-זשורנאַל „וואָסכאָד“ (דעצעמבער 1884). אַבראַמאָווישט בע-מערקט אָבער דאָרטען אויפן אָרט, אַז די דאָזיגע ביאָגראַפיע איז ניט מער פון אַ רמז אויף די געשעהנישען און פאַסירונ-גען פון זיין לעבען.

אַבראַמאָווישט האָט, אמת, וואָרט געהאַלטען. כמעט אַלע זיינע ספרים, די העברעאישע ווי די אידישע, ענטהאַלטען אַ סך פון דעם אַוונטאַביאָגראַפישען עלעמענט. מ'קען נאָך אָבער אויף קיין פּאַל ניט זאָגען, אַז אין די דאָזיגע ווערק איז שוין אַבראַ-מאָווישטעס לעבנס-געשיכטע אינגאַנצען אויסגעשעפט געוואָרען. נאָך מער: אַפילו אין זיין „שלמה ר' חיימ'ס“, וועלכער האָט, לכּל הודעות, די גרעסטע פּרעטענזיעס אויף אַן אַוונטאַביאָגראַפיע, זיינען אויך דאָס רוב שטריכען טיפישע, און ניט קיין אינדיווי-דועלע, דאָס הייסט, ניט אַזעלכע, וואָס זיינען צוגעפאַסט נאָר צו אים, צו אַבראַמאָווישען אַליין, און חוץ אים צו קיינעם ניט. דער ליטעראַטור-היסטאָריקער, וואָס וועט אַמאָל קומען שרייבען אַבראַמאָווישטעס כאַראַקטעריסטיק אַלס מענש, אַלס פּערזענ-ליכקייט, וועט פאַר זיך אין „שלמה ר' חיימ'ס“ קנאַפ-וואָס מאַטריאַל געפינען, און אין אַבראַמאָווישטעס איבעריגע ווערק געוויס און געוויס ניט.

אַבראַמאָווישטעס ביאָגראַפיע, אין וועלכער עס זאָל זיך אַפּשפּיגלען דאָס פאַרבען-רייכע, בריוונדיגע לעבן פון אונזער גרויסען דיכטער, און וועלכע זאָל אונז קענען געבען אַ ריכטיגען באַגריף וועגען די אינעווייניגסטע איבערלעבענישען פון זיין נשמה, די פאַרשידענע איינדרוקען פון דער אַלטעגליכקייט, דאָרף נאָך ערשט געשריבען ווערען. העכער פון אַ פּופציגיאָריגען ליטעראַרישען וועג האָט אַבראַמאָווישט דורכגעמאַכט פאַר אַ

דער צייט האָט ער פיל איבערגעליטען און איבערגעלעבט. אויב ניט אַלע, אָבער דער גרעסטער טייל פון די דאָזיגע איבער-לעבענישען, וועלכע האָבען געוויס געהאַט אַ קלענערע צי אַ גרעסערע ווירקונג אויף זיין שאַפונג-פראַצעס, זיינען דער בריי-טער עפענטליכקייט פאַרבליבען אונבאַקאַנט ביז אויפן היינטיגען טאַג. אָט דאָס איז די סיבה דערפון, וואָס מיר האָבען בערך פיל קריטישע בעטראַכטונגען וועגען אַבראַמאָוויטשעס ליטעראַרישער טעטיגקייט, און אין דער זעלבער צייט האָבען מיר ניט אַיין רעכטע און אויסשעפענדיגע אַבראַמאָוויטשעס ביאָגראַפיע. כּווייל דאָ נור ברענגען אַ קליינעם ביישפּיל, וואָס באַווייזט בעשיינפערליך, ווי ווייניג מ'קאַן נאָך ביי אונז אַבראַמאָוויטשעס לעבען.

בינשטאַק, אַבראַמאָוויטשעס ביאָגראַף, דערציילט אין זיין אַרטיקעל פאַלגענדעס:

„אין דעם לעבן פון שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, וועלכער האָט זיך קיינמאָל ניט געקענט באַקלאַגען אויף איבעריגע גוט-קייט מצד זיין גורל, זיינען פון דעם 1877-טען יאָר אָן פאַרגעקומען אַזעלכע געשעענישען, וואָס האָבען ביי אים אָפגענומען יעדען חשק צו דער ליטעראַרישער טעטיגקייט. פאַרברייטערען זיך דאָ וועגען די דאָזיגע געשעהענישען האַלט איך פאַר איבעריג און פאַר ניט פאַסיג. כּוועל נור זאָגען, אַז דער שטרוימיגער קוואַל איז אָונטער דעם דרוק פון די דערמאָנטע פאַסירונגען אינגאַנצען אויסגעטריקענט געוואָרען. ניט איינמאָל האָט זיך פאַר מיר אַבראַמאָ-וויטש אין יענער צייט געקלאַגט אויף זיין מאַראַליש געדריקטער לאַגע. „אויפהערען צו דענקען—אָזוי האָט מיר אַבראַמאָוויטש אַמאָל געזאָגט — הייסט: אויפהערען צו לעבען און דענקען איז מיר שוין, דאַכט זיך, אונמעגליך. מיין מאַרד איז פּערגאַסען מיט בליי, און דאָס האַרץ איז מיר פּערשטיינערט.“ אַבראַמאָוויטש — שרייבט בינשטאַק ווייטער — האָט זיך קיינמאָל ניט באַקלאַגט אויף זיין מצב; אָבער פּדי אויסצוהאַלטען די קלעפּ, וואָס זיין שיקוואַל האָט מיט אַ ברייטער, אַפּענער האַנט געשאַטען אויף זיינע פליי-זעס, — דערצו האָט מען געדאַרפט האָבען אַזויגע אייזערנע

זערווען און אזא שטאל-אייזערנעם כאראקטער, ווי אבראמאָוויטש האָט געהאַט, און נור אַ דאַנק דער דאָזיגער מאַראַלישער קראַפט איז אַבראַמאָוויטש נישט געכאַלען אונטער די קלעפּ פון זיין גורל, און האָט מוטיג אויסגעהאַלטען דעם דרוק פון אַלע זייטען, — אַ דרוק, וועלכער וואָלט געקאָנט אַוועקלייגען אַפילו דעם גרעסטען ריז...*)

דער שטורעם — פּערענדיגט בינשטאַק, — וואָס האָט אויסגעבראַכען איבער דעם קאָפּ פון אונזער פּאַלקס-שרייבער און וועלכער האָט לאַנג געדויערט, האָט זיך ביסלאַכווייז געלעגט. די וואָלקענס, וואָס האָבען באַדעקט זיין האַריוואָנט, האָבען זיך צושפּרייט און די קלייניקע קריעה'לע, אויף וועלכער ער האָט זיך קיים געהאַלטן איבער דעם אַנברעגיקען אַקעצן פון זיין לעבען, איז גליקליך צוגעקומען צום ברעג, און איצטער (דאָס איז געווען אין יאָר 1884) בעת מיר קלייבען זיך צו גריסען אים צו זיין פינפּאונצוואַנציג-יאָריגען יוביליי, געפינט זיך אַבראַ-מאָוויטש אין אַ ברייטען און אַ שטילען האַפען.

פון די דאָזיגע שורות, וועלכע זיינען געשריבען גע-וואָרען דורך איינעם פון אַבראַמאָוויטשעס נאָהענסטע פּריינד, זעט מען אַרויס גאַנץ קלאָר, אַז אין 1877-טען יאָר האָט אַבראַמאָוויטשען פּאַסירט אַ שרעקליכען אומגליק, און, ווי מ'דאַרף משער זיין, אַ פּאַמיליען-אומגליק, וואָס האָט זיך געצויגען אַ היבשע צייט און האָט אים, ממש, צובראַכען און געמאַכט אויס מענש. אין וואָס אַזוינס איז דאָס בעשטאַנען אָט דער אומ-גליק, וועלכער האָט אַבראַמאָוויטשען אַזוי צודולט דעם מח און אַראָפּגעשלאָגען אים פון מוט אויף אַזוי פיל, דאָס ער האָט פאַרלאָרען די פּייהיגקייט צו דענקען, און במילא אויך צו שאַפען, — דאָס צו דערציילען האָט בינשטאַק דאַמאָלס גע-פונען פאַר „ניט פּאַסיג“, לייט האָבען דערפון געדוונגען, און מיט רעכט, אַז דאָס איז געווען אַזא מין אומגליק, וואָס ביי אַבראַמאָוויטשעס לעבען האָט מען אים באמת נישט געקענט און נישט געדאַרפט מפרסם זיין. אָבער איצטער, נאָך אַבראַ-מאָוויטשעס טויט, צו געפינען זיך ביי אונז אַ סך, וואָס

*) זע פּייטער דעם אַרטיקל פון ש. גינבורג — רעד.

זאלען האבען אפילו די קלענסטע אנונג וועגען דעם „גרויסען שטורעם, וואָס האָט אויסגעבראַכען אויף זיין קאָפּ, און באַדעקט זיינע לעבענס-הימעלען מיט געדיכטע וואָלקענס?“ ווען אונטער דער גרויזאָמער ווירקונג פון דער רויזער ווירקליכקייט ווערט מיט אַמאָל דער מח פון דעם דענקער „פאַרגאַסען מיט בליי“ און דאָס פיינפילנדיגע האַרץ פונם דיכטער ווערט „פאַרשטיי-נערט“, איז דאָס אַ העכסט טרויעריגע, און, מ'קען אויך זאָגן, אַ קאַטאַסטראָפּאַלע ערשיינונג, ביי וועלכער יעדער איינציגער פון אונז, און דער קריטיק-פּסיכאָלאָג באַזונדער, מוז זיך אָפּ-שטעלען מיט דער גרעסטער אויפּמערקזאַמקייט, און וועלכע מוז גרינדליך אויסגעפאַרשט ווערען. אויב ס'וועט זיך קיינער ניט געפינען, וואָס זאָל דעם דאָזיגען זעהר בעדייטענדען עפּיזאָד אין אַבראַמאָוויטשעס לעבען קענען אויפּקלערען און בעלייכטען ווי געהעריג, און ער וועט מוזען פערבלייבען פון אונז פאַר-באַרגען אויך אויף להבא, ווי ער איז פון אונז פאַרבאַרגען בצווען ביו היינטיגען טאָג, — דעמאָלס פערלירט אַבראַמאָ-וויטשעס לעבענס-געשיכטע אַ פרק פון אַ זיבענציגער תקופה, אַ טרויעריגע תקופה אפילו און אַ שטומע, אָבער ווער ווייסט? אפשר וואָלטן דוקא דער דאָזיקער טרויער און די דאָזיקע שטומ-קייט מוסף געווען גאַנץ נייע און פילזאָגעדיגע שטריכען צו אַבראַמאָוויטשעס מאַראַלישער פיזנאָמיע?

דעם דאָזיגען פאַקט האָב איך דאָ נור געבראַכט אַלס ביי-שפּיל, ווי ווייט מ'קען נאָך ביי אונז ניט אַבראַמאָוויטשעס לעבענס-געשיכטע. לויט דעם איז גאַנץ מעגליך, אַז אַבראַמאָוויטשעס ביאָגראַפיע האָט אויפצואווייזען פיל אינטערעסאַנטע, אונז ביז אַהער אונבאַקאַנטע בלעטלאַך, וועלכע וואָלטען געהאַט אַ באַ-זונדערס גרויסע באַדייטונג הן פאַר ליטעראַטור-פאַרשער און הן פאַרן קולטור-היסטאָריקער. דאָס לייגט אַ צוויף אַ חוב אויף אַלע, וואָס האָבען געהאַט ווען ס'איז אַ געוויסע שייכות צו אַבראַמאָ-וויטשען אין די פאַרשידענע שטעט, וואו ער האָט געוואוינט אינם משך פון זיין לאַנגען לעבען, צו פאַרעפענטליכען די מער באַראַקטעריסטישערע פאַקטען פון זיין לעבענס-געשיכטע. באַ-

זונדערס וויכטיג אין דעם פרט זענען די זכרונות פון יענע מענשען, וועלכע זענען געשטאנען נאָהענט אַבראַמאָ-וויטשען אין אָדעס, וואו ס'איז אַריבער די בליהענדסטע און גלענצענדסטע תקופה פון זיין דיכטערישער שאַפונג. די דאָזיגע פּערזאָנען דאַרפֿען צוזאַמענקלייבן די מער אינטערעסאַנטערע פּאַקטען וועגען אַבראַמאָוויטשעס לעבענס-שטייגער, וועלכע זיינען זיי אַליין באַקאַנט דורך אייגענע באַאָבאַכטונגען, און אויך אַלץ, וואָס זיי האָבען געהערט פון אַנדערע. נאָר אויף אַזאַ אופן וועט קאָנען געגעבען ווערן די מעגליכקייט צו באַשאַפֿן דאָס ערשטע גענויע און טרייע בילד פון אונזער גרויסען פּאָליקס-שרייבער און וואָרט-קינסטלער.

איך געב איבער עטליכע כאַראַקטעריסטישע עפיואָדן פון אַבראַמאָוויטשעס לעבן. דער ערשטער עפיואָד, וועלכען איך האָב אַמאָל געהערט, צוזאַמען מיט דעם צווייטען, פון דעם באַוואוסטען העברעאיש-אידישן שריפטשטעלער אליעזר צבי צוויי פעל, שטייט, קאָן זיין, אין אַן ענגער פאַר-בינדונג מיט דעם אויבענדערמאָנטען טרויעריגען פּאַקט, וועגען וועלכען בינשטאַק האָט אין 1884-טען יאָר גישט געפונען „פאַר פּאַסיג“ צו דערציילען...

1

אין יאָר 1885 האָב איך מיך צוזאַמענגעטראַפֿען מיט צווייפֿלען אין וואַרשע, וואו ער איז דעמאָלסט געקומען דרוקען זיין „סני גור“. זיצענדיג איין טאָג ביי אים אין האַטעל איז אַרויף אונזער שמועס אויף דער שאַרפֿער פּאָלעמיק, וואָס ער האָט אַמאָל צוליב זיין ערשטען ביכעל „מינים ועוגב“ געפירט אינם „המליץ“ מיט שלום יעקב אַבראַמאָוויטשען. פון דעם איז דאָס געשפּרעך אַרביבער וועגען אַבראַמאָוויטשען בכלל. וויסענדיג, אַז צווייפֿעל

איז אין די מיטעלע 70-ער יארען געווען אַבראַמאָוועטשעס אַ
בן-עיר - זיי האָבען דעמאָלט ביידע געוואוינט אין זשיטאָמיר -
האַב איך אים געפרעגט, אויב ער האָט געלייענט בינשטאַקס אַר-
טיקעל אין „וואַסכאַד“ און אויב ער האָט אַ וועלכע ס'איז אָנונג
בגוגע דעם טרויעריגען עפּיזאָד, וועלכער האָט זיך אָפּגעשפּיעלט
אין אַבראַמאָוויטשעס לעבען, און וואָס בינשטאַק האָט געפונען
פאַר ניט פּאַסיג צו דערמאָנען אים אין דער עפּענטליכקייט.

אויף דעם האָט מיר דאָן צווייפעל געענטפּערט:

- פאַראַיאָרען, בעת ס'האט זיך אפּגעדרוקט אין „וואסכאד“
בינשטאַקס אַרטיקעל, האב איך מיך אויף אים אָפּגעשטעלט, און
וויפעל מאל איז מיר שוין אויסגעקומען צו ריידען וועגען דעם
מיט זשיטאָמירער און בערדיטשעווער בעקאַנטע. איך האב וועגען
יענעם עפּיזאָד געהערט צוויי ווערסיעס. איין ווערסיע איז, אַז
דער פּאַקט וועגען וועלכען בינשטאַק שרייבט, איז דאָס די גע-
שיכטע מיט אַבראַמאָוויטשעס בן-יחיד, דער יונגער פּאָעט, וואס
זייענדיג דאָן אַ סטודענט פונ'ם פעטערבורגער אוניווערזיטעט, האט
ער זיך פאַרמישט אין אַ פּאָליטישען ענין, און איז פאַרשיקט גע-
ווארען אויף עטליכע יאר אין אַרכאַנגעלער גובערניע, אט די
געשעהעניש זאל אויף אַבראַמאָוויטשען האבען אַזוי געווירקט,
דאס ער האט געהאַלטען, ממש, ביים אַראפּגיין פון זי ען. באַרוהיגט
האט ער זיך ערשט גאכדעם, ווי זיין זון איז צוריקגעקומען פון
פאַרשיקונג. דאס איז, איין ווערסיע, וועלכע לייגט זיך אַבסעל
אויפ'ן שכל. כ'האב אבער געהערט וועגען אַ צווייטען פּאַל, וואס
האט כמעט אין דערזעלבער צייט פאַסירט מיט אַבראַמאָוויטשען,
און, לפי דעת, איז דער דאזיגער צווייטער פּאַל נאך פיל מער
טראַגישער פון דעם ערשטן. ווען דאס זאל אמת זיין מיט די אַלע
פּרטים, וועלכע איך האב געהערט פון אַ באַקאַנטען בערדיטשעווער
יידן, איזדאס, פשוט, שרעקליך, און ס'איז אַ וואונדער ווי אַבראַ-
מאָוויטש האט דאס געהאַט כּחות אַריבערצוטראגען. פידוע, האט אַב-
ראַמאָוויטש און די אנפאַנג זיבעציגער יארען געוואוינט אין בער-
דיטשעוו, וואו ער האט געדינט אַלס לערער פאַר אַלגעמיינע למודים
איז דער אַזויגערופּענער, קאַזייגער אוטשילאַשטשע“. אין זענער צייט

האָט ער אָנגעשריבען און אָפּגעדרוקט זיין באַקאַנטע טעאַטער-
 שטיק „די טאַקסע“, אין וועלכער ער האָט פּאַטאַגראַפֿיש ריכטיג
 אָפּגעשילדערט די גלופּסקער (ד. ה. די בערדיטשעווער) בעלי-קאָג
 ראַבקע, די שטאַדט-בעלי-טובות, פרומע, כּשר'ע יידן, גאָטס סטראַפּ-
 טשעס, וואָס שינדען אַראָפּ די הויט ביי די אַרימע לייט, פירען
 קהל פּאַרען נאָז, און לאָזען אַראָפּ עו'מ'שע צדקה-געלטען אין
 קעשענע, ווי מען זאָגט, זיינען די בילדער פון די אָפּגעמאַלטע
 פּערזאָנען אַרויס אַזוי גענוי, דאָס יעדערער פון די העלדען
 האָט זיך באַלד אַליין דערקענט, ווי אין אַ שפּיגעל. די טאַקסע
 האָט אָנגעמאַכט צווישען די בערדיטשעווער רעדעלפירער אַזא
 מהומה אין דערוועקט ביי זיי אַזא אומגעהייער גרויסען שטרעם
 פון רגזנות, דאָס צבראַמאָויטש האָט צוליב דעם געמוזט פּאַרלאָזען
 בערדיטשעוון און אַרויספּאַרען וואוינען קיין זשיטאַמיר. דער רעש
 און דער געפילדער און דער רוגז פון די בערדיטשעווער בעלי-
 קאַראַבקע האָבען ניט אופּיגעהערט אויך נאָך דעם, ווי
 צבראַמאָויטש איז אָפּגעפּאַרען קיין זשיטאַמיר. דל סבה דערפון
 איז געווען, וואָס גייננדיק אין גאס פּלעגט מען אויף זיי טייטלען
 מיט די פינגער און זאָגען: אַט זיינען זיי, די שיינע מענשען!
 די אַלע קהל'שע קליצמקעס, וועלכע האָבען זיך געפילט פאַר-
 טשעפעט פון דער „טאַקסע“, האָבען ניט אויפּגעהערט צו זוכען
 קיין מיטלען ווי נוקם צו זיין זיך אָן צבראַמאָויטשען. מ'האָט
 געפרובט שיקען אויף אים פּאַסקווילען צו דער זשיטאַמירער, נאַט-
 שאַלסטוואָ, מ'האָט אויף אים געשיקט, וואוהין מ'באַדאַרף, פּאַרשידענע
 אַנאַנימע מסירות'לאַך. אָבער קיין זאך האָט ניט געהאַלפּען. אַלע
 באַמיהונגען שלעכטס צו טאָן צבראַמאָויטשען זיינען פּאַרבלבען
 אָן אַ שום רעזולטאַט. אַזוי זיינען צוועק אַ יאָר דריי. דערוויילע
 זיינען אייניגע צבראַמאָויטשעס העלדען צושטאַרבען, אַנדערע
 זיינען שוין גלאַט אָפּגעאַנגען פון כּעס און בכלל, האָט אויסגע-
 וויווען, ביסלעכווייז האָט מען זיך שוין אין בערדיטשעוון פּאַרגע-
 סען אָן דער גאַנצע מעשה. ליידער, איז אָבער ניט אַזוי געווען
 דער פּאַל.

— ביי איינעם אַ פּאַרביסענעם יונג פון צבראַמאָויטשעס

העלדען - האָט צווייפּעל פאַרגעזעצט זיין ערצעהלונג-האַט די גאַנצע צייט ניט אויפגעהערט צו טליען אין האַרצען אַ פּייערל פון נקמה. דער דאָזיגער נפש האָט זיך געפילט אָנגעגריפען דורך אַבראַמאָוויטשען, גאָר ניט דער ערך מערער פון זיינע אַלע איבעריגע חברים. דאָס איז געווען יענער פאַרשוין, וועמען אַבראַמאָוויטש האָט אָנגערופען אין דער טאַקסע מיטען נאָמען ר' מענדעל דער געלער, און האָט אים אָפגעמאַלט מיט די פּאָלגענדע זעהר כאַראַקטעריסטישע הויפט-שטריכן: „אַ שטאַדט-שייגען, אַ בילער, סלוזשעט ביי די בעלי-טובות און פּאַלט אָן אויף וועמען מ'הייסט“. אָט דער מענדעל דער געלער האָט אַבראַמאָוויטשען בשום אופן ניט געוואָלט מוחל זיין, און האָט גענומען נאָכווען אויף אים חטאים כאָטש פון אונטער דער ערד. די גאַנצע צייט האָט ער אַזוי ניט אויפגעהערט צו גריבלען, ביז ער האָט זיך, ענדליך, דערגריבעלט, און האָט אַנטפּלעקט וועגען אַבראַמאָוויטשען אַ זאַך, וואָס מער פון דעם האָט ער שוין ניט באַדאַרפט האָבען.

גריפּענדיג זיך האָט ער דערגאַנגען גאָר אַ קלייניגקייט... ער האָט אויסגעפונען, אַז אַבראַמאָוויטש, וועלכער איז אַ געבוי-רענער פון קאַפּוליע, מינסקער גובערניע, איז גאָר קיינמאַל ניט אַריינגעטראָגען געוואָרען אין דער קאַפּוליער „סקאַזקע“, דאָס הייסט, אַז ער איז אַ - נעלם!...

נאָכמער: ער האָט אויך אַרויסגעגריבעלט, אַז זיין אמת'ע פּאַמיליע איז גאָר ניט אַ ברעמאָוויטש, און אַז ער האָט זיך אַזוי אָנגערופען אויפגען נאָמען פון אברהם'על דעם בלינדען בעטי-לער, מיט וועלכען ער איז אין זיינע אינגעלשע יאָרן אַרומגעפאַרען איבער וואָלינער שטעדט און שטעדטלעך...

פּדי צו האָבען אַ וועלכען ס'איז באַגריף פון דעם, וואָס פאַר אַ מין אומגליק ס'וואָלט געווען פאַר אַבראַמאָוויטשען, ווען ד? זאָך וואָלט נתפרסם געוואָרען, דערף מען נאָר נעמען אין אַכט דעם אָרט, וועלכען אַבראַמאָוויטש האָט דאַמאַלס פאַרנומען הן אין דער אידישער און הן אין דער ניט-אידישער געזעלשאַפּט.

קודם כל איז שוין אַבראַמאָוויטש דענסטמאַלט געווען פּפורסם אין דער וועלט אַלס בעדייטנדער שריפטשטעלער; ער

האַט שוין יעמאַלט געהאַט אָנגעשריבען זיינע גרויסע העברעאישע ווערק, ווי „האבות והבנים“ און דעם דריי בענדיגען „תולדות-הטבע“ און אַנדערע, און איז אויך געווען זעהר פּאָפּולער אין דער אידישער ליטעראַטור.

צווייטענס, איז אויסער וואָס ער איז שוין דאָן געווען פון פמה יאָהרען אָן אָנגעשטעלטער קרוינישער לערער, אַפריהער אין בערדיטשעוו און נאָכדעם אין זשיטאָמיר, און האָט געהאַט אַ נאָמען ביי זיין נאַטשאַלסטוואַ פאַר אַ חשובין פּעדאָגאָג. האָט מען נאָך פון אים אויך שטאַרק געהאַלטען אַלס געלע-רענטען אידן אין די הויכע רעגירונגס-ספּערען פונם דרום-מערב קאַנט. אַלעמען איז באַקאַנט דער פּאַקט, אַז אין די סוף זעכציגער יאָרען, בעת דער דאַמאָלסדיגער וואָלינער, פּאָדאָליער און קיעווער גענעראַל-גובערנאַטאָר האָט געגרינדעט אַ קאָמיטע פון באַרימטע אידישע פּערזענליכקייטען צו באַקלערען, ווי אַזוי מען פּערבסערט דעם קולטורעלען מצב פון די אידען, איז אַבראַמאָוויטש געווען איינער פון די ערשטע איינגעלאָדענע אין דער דאָזיגער קאָמיטע, און זיינע פּאַרשלאָגען האָט מען דאַמאָלס צוגעגעבען אַ גאַנץ גרויסע באַדייטונג.

דערצו דאַרף מען נאָך נעמען אין אַכט דעם דאַמאָלסט-דיגען אַבראַמאָוויטשעס פּערזענליכען מצב. שוין געווען אַ פּאַ-מיליגן-פּאָטער; געהאַט זעהר אַ פּעהיגען זון אין זשיטאָמירער גימנאַזיע...

און מיט אַמאָל וועט זיך די וועלט דערוויסען, אַז דער דאָזיגער גרויסער אַבראַמאָוויטש, דער מקורב לַמַלְכוּת, איז גאָר ניט קיין אַבראַמאָוויטש, און ער איז גאָר אַ נעלם! ... היינט אַ קשיא אויף אַ מצעה, וואָס אַ רוסישער טשי-נאָוויק קאָן ביי אַזאַ פּאַל אַבטאָן? אפשר גאָר אָבגעבען אים, אַבראַמאָוויטשען, אין סאָדאַטען (ער איז נאָך דאַמאָלס ניט אַלמ געווען קיין גאַנצע פּערציג יאָהר)? און ווען ניט דאָס, איז אַרויפגעען אויף אים אַ קאָלאָסאַלע געלד-שטראָף?!

מענדעל דער געלער האָט דאָס אַלץ איבערגעקלערט און איבערגעוואויגען. ביי אים איז אָבער געבליבען ניט אויסצונוצען

דאָס פאַר אַ געהיימער מסירה. ער האָט זיך אַרומגעזעהן, און
ער קאָן דאָס מאַכען פאַר אַ גוטען געשעפט, און האָט גענומען
און איז אַוועקגעפאַרען קיין זשיטאַמיר...

וואָס ס'איז פאַרגעקומען אין זשיטאַמיר צווישען אַבראַמאַ-
זייטשען מיט מענדעל דעם געלען, - קיין פרטים וועגען דעם
האָט צווייפעל ניט געוואוסט. ער האָט מיר נאָר דערציילט, און
דער סוף איז געווען, דאָס דער שיינער מענש, דער אַמאָליגער
בערדיטשעווער שטאַט-שייגען, האָט געהאַלטען אַבראַמאַזייטשען
אין דער קלעם אַ פאַר יאָר נאָכאַנאַנד. די גאַנצע צייט האָט זיך
אַבראַמאַזייטש ביי אים געמוזט אויסקויפען דורך באַדייטענדע
געלד-סומעס. וועלכע ער האָט אָבגעריסען פון זיין טעגליכען
קאַרגען לערערישען ברויט. אַבראַמאַזייטש איז אין דעם מסור ניט
געווען זיכער. תמיד האָט ער זיך געשראַקען, און אָט, אָט דער-
וויסט זיך די וועלט פונ'ם שרעקליכען סוד...

אויסגעלייזט פון דעם דאָזיגען פאַרשוינס לאַפעס איז
אַבראַמאַזייטש געוואָרען ערשט נאָכדעם, ווי צוויי פון זיינע בער-
דיטשעווער גוטע פריינד, וועלכע ער האָט פאַרטרויט דעם גאַנצען
ענין, האָבען זיך אין דעם אַריינגעלייגט, און זיינען תיכף אַוועק-
געפאַרען קיין קאַפּוליע און האבען מיט'ן דארטיגען קהל אויסן
געפונען אַ וועג, ווי צו פאַריכטן די זאַך, און צווי אַרום האבען
זיי אַרויסגעריסען פון מענדעל דעם געלנס הענט דעם מסופני-
ליגען פלי-זיין, וואס ער האט געהאַט געגען אַבראַמאַזייטשען,
אינגיכען איז געוואָרען אַבראַמאַזייטש אַ בערדיטשעווער נכתב...
צווייפעל האט פערענדיגט זיין ערציילונגען מיט דער
פאלגענדער באַמערקונג:

- איך זאג אייך נאכאַמאל, און לויט מיין מיינונג האט
דער צווייטעם צופאַל געדאַרפט האבען אויף אַבראַמאַזייטשען אַ
פיל שטאַרקערע ווירקונג אַלס די פערשיקונג פון זיין זון, און
דעריבער קאָן גרייטאָך זיין און אין בינשטאַקס אַרטיקעל איז
געווען דער רייד נאר וועגען אים.

II

אלע אבראמאָוויטשעס ביאָראַמען, אָנהויבענדיג פון בינשטאַקען, דערציילען, אז אין די ערשטע 70-ער יאָרען פונם פאָריגען יאָרהונדערט האָט ער אָפגעגעבען עקזאמען אלעס ראַבינער אין זשיטאָמירער ראַבינער-שול. בינשטאַק גיט דערביי אַב די פאָלגענדע ערקלערונג: „כאָטש אַבראַמאָוויטש האָט שוין לענג געהאַט אַ שם אין מיניסטעריום אַלעס גוטער פּעדאַגאָג, פונדעסטוועגען איז אים אָן אַן אַטעסטאַט דאָך שווער געווען צו דערשלאָגען זיך צו אַן אָפיציעלער שטעל, אין וועלכער ער האָט זיך, צום באַדוירען שטענדיג גענויטיגט. דאָס האָט אים באַוואויגען אַוועקצוזעצן זיך פלייסיג לערנען און צוצוגרייטען זיך אויסצוהאַלטען דער ראַבינער-עקזאמען אין זשיטאָמירער ראַבינער-שול.“

דער דאָזיגער פאַקט איז אָבער ניט אינגאַנצען ריכטיג. אמת איז נאָר, אז אַבראַמאָוויטש האָט אָפגעגעבען דעם ראַבינער-עקזא-מען און האָט אים גוט אויסגעהאַלטען; קיין אַטעסטאַט האָט אָבער ער ניט באַקומען. דאָס איז געווען זיין שטראַף פאַר אַ קליינער פאַליטישער אומפאַרויכטיגקייט, אין וועלכער ער איז גע-שטרויכעלט געוואָרען.

און אָט ווי די מעשה איז געווען:

נאָכדעם ווי אַבראַמאָוויטש איז אַרויס פון אַלע עקזאמענס מיט זעהר גוטע באַלען, האָט ער נאָך געדאַרפט, לויט ווי דער מנהג איז דאַמאָלסט געווען, האַלטען שבת ביים דאָווענען, נאָן קריאת-התורה, אין דער סינאַגאָגע פון ראַבינער-שול אַ רוסישע רעדע. דאָס איז געווען איינגעפירט אלעס אַ מין באַזונדער עקזאמען אין חכמת-הדרוש, אין וועלכער אַ ראַבינער האָט געמוזט זיין באַהאווענט. אַ פאַר טעג פאַר שבת האָט דער דאַמאָלסטדיגער אינספּעקטאָר פון זשיטאָמירער רבינער-שול, חיים זעלינג סלאָנימסקי, אויפּמערקזאַם געמאַכט אַבראַמאָוויטשען אין אַ שמועס, אַז בנוגע די דרשות האַלטען מען זיך אין ראַבינער-שול

אן דעם שטייגער פון די ראבינער-מעמינאריעס אין אויסלאנד דאָס דע. עדינער דאָרף זיך אייסקלויבען אלס יסוד צו זיין דרישה אַ געוויסען פסוק פון דער וואָך-סדרה ; בכּן גיט ער איהם איין עצה צו נעהמען דאָס אין אַכט און באַצייטענס אויסזוכען אַ טעמע, וואָס זאָל זיין צוגעפאַסט צו אַ פסוק, וועלכען מ'וועט לייענען דעם קומענדיגען שבת.

לפּנוד אַבראַמאָוויטשען, וועלכער איז שוין דאָמאַלט געווען אַ גרויסער מפורסם אַלעס העברעאיש-יידישע שריפטשטעלער, זיינען געקומען צו זיין דרישה פּמעט אַלע הלמידים פון רעבינער-שו"ר מיטען גאַנצען לערער-פּערסאָנאַל מיט סלאָגאַניסטיקן אין דער שפיץ. גאַנץ אומערוואָרט איז הינאָ גאַנץ לייענען געקומען דער דירעקטאר, אַ קריסט, וואס האט געשמח אין זיין גייט פאַר נישט קיין קליינעם שונא-ישראל.

גראד האט מען יענעם שבת געלייענט די סדרה „בהעלותך“, און אין זיין רעדע האט זיך אַבראַמאָוויטש אפגעשטעלט אויפן פסוק: „מי יאכלנו בשר“? אבער אין דער אונטערשטער שורה איז אויסגעקומען, אַז דאָס איז געווען נישט קיין דרישה אין געווענהייטען זין פון וואָרט, נאר אַ שאַרפע אַב-קאַגס-רעדע געגען די שייקעס הקיפים און רעדל-פירער, די בעלי-קאראבאקעס, וואס שינדען אַראָפּ פון ארימאָן די הויט, און אַנשטאט פלייש גיבען זיי אים ביינער, מיט פיל טעמפּעראַמענט האט אַבראַמאָוויטש גערעדט וועגען די גרויסע יידישע מאַסען, וואס לעבען אין גויט און אין דחקות, און ווערן עקספּלאַטירט פון די רייכערע קלאַסען, וועגען די אומאַרדענונגען, וואס הערשן אין די חדרים און תּלמוד-תּורות און אין די פאַרשיידענע צדקה-חברות, וועלכע ווערן אנגעפירט דורך אַ פּנופיא גבירים מיוחסים-מענשן פּינסטערע און האַרט-האַרציגע, מיט אַ באַוונדער פּייער איז אַבראַמאָוויטש אַרויסגעטראַטען געגען דער פּערוואַרלאַזטער ערציהונג פון די ארימע קינדער, פון די „בני עניים שמהם תצא תורה“, פאַרגעסען האט אַבראַמאָוויטש בשעת-מעשה, אַז ער איז אַ בעל-דרישן, און האט זיך גענומען צום פּענועל... אַ גאַנצע

תפשיית חרענען מענדעלען

גאלעריי פון בילדער האט ער שטעהענדיג אויף דער בימה באשאפן. פון בילדער פון דעם יידישען דלות, פון דער יידישער טארבע... דער עולם איז די גאנצע צייט געשטאנען אין איין באגייס-טערונג, און האָט, ממש, די פינגער געלעקט. אין זשיטאָמירער ראַבינער-שול האָט מען נאָך ביזאָהער קיינמאָל אזא אינטערעסאַנטע רעדע ניט געהערט. אַז אַבראַמאָוויטש האָט געענדיגט ריידען און איז אַראָפּ פון בימה, איז צו אים דער ערשטער צוגעגאַנגען צוויי פעל, האָט אים אָפּגעגעבען אַ גרויסען ייִשר-כּח און גע-זאָגט: „מילא וועגען אייער שטעכעדיגער פּעדער האָב איך אַ ידיעה שוין פון לאַנג; אז איר האָט נאָך דערצו אויך אזא שטעכעדיגען מויל, — אויף דעם וואָלט איך מיך גאַר קיינמאָל ניט געריכט. כּ׳פּין בטוח, אַז פון אייך וועט אַרויסוואַקסען אַ צווייטער יעִלינעק“. אויך די איבעריגע לערער, און בעזונדערס די תּלמידים פון ראַבינער-שול, האָבען אַבראַמאָוויטשען אויסגעדריקט אַ הייסען דאַנק. געשוויגען האָבען דעמאָלס נאָר צוויי: דער גוֹיִאישער דירעקטאָר מיטן ייִדישען אינספּעקטאָר... אין עטליכע טעג אַרום, אַז אַבראַמאָוויטש איז אַריין אין ראַבינער-שול צו דערוויסען זיך דעם באַל, וועלכען מ'האָט אים געשטעלט פאַר זיין רעדע, האָט אים סלאָגיםמסקי אַרייַן-גערוּפּען צו זיך אין קאַבינעט, האָט אים געבעטען זיצען, און נאָך אַ קליינער פּויוזע געזאָגט:

— יא, איר האָט אַ שיינעם מויל, טאַקע אן אמת'ן פּוּם ממלֵל רבֿרבֿין, מ'קען אַנדערש ניט זאָגען... איר געדענקט דאָך אָבער, מסתּמא, דעם פּסוק פון „משלי“: „שומר פּיו ולשׁונו“ און ווייטער...

— וואָס הייסט? — האָט אים אַבראַמאָוויטש געפרעגט גאַנץ פאַרוואונדערט.

— דאָס הייסט, אַז אייער שבת'דיגע דרשה האָט איר געמעגט ניט זאָגען.

(*) ד"ר אַראָלף יעִלינעק, דער פּרעזידענט פון דער חיינער ייִדישער געמיינדע אין יענער צייט, וועלכער יאָ יעהאָט אַ שם אין דער וועלט פאַר אַ גרויסען רעדער.

— פארוואָס ?

— ס'איז גאָר פשוט — האָט אים סלאָנימסקי געזעטפערט — אַ ביכער איז ניט קיין דרשה, און אַ דרשה איז ניט קיין ביכער. אַ צווייטע „טאַקסע“ האָט איר אונז שבת אָפגעלייענט. — מיט אַ בוך ?

— בוך איז אויף אייך אונזער דירעקטאָר שטאַרק אויפגעבראַכט און זאָגט, אז אַ מענשען, וואָס ליגט אין אָנמאַכען העצעס צווישען אָרימע און רייכע, קען מען ניט צולאָזען צו פערנע-מען די שטעל פון אַן אָפיציעלען ראַבינער.

אַבראַמאָוויטש האָט זיך געוועסט געפרובט משתדל זיין, אָבער ס'האָט אים קיין זאך ניט געהאַלפּען. דער דירעקטאָר האָט זיך איינגעקשניט און האָט בשום אופן ניט געוואָלט נאַכגעבען.

אָט אזוי איז אַבראַמאָוויטש פאַרבליבען אַן אַן אַטעס-טאַט פון אַ ראַבינער.

ביז אַהער האָב איך געהערט פון צווייפלען.

אין די לעצטע אַכציגער יאָרען פונ'ם פאַריגען יאָרהונ-דערט האָט אָדעס גענומען פאַר אַ ראַבינער דעם באַוואוסטען יידישען געלערנטען חיים יונה גורלאַנד.

ביי אַ געוויסער געלעגענהייט האָט אים אַמאָל אַבראַמאָ-וויטש דערזעהלט אין אַ שמועס וועגען דעם פסק, וואָס ער האָט געהאַט אין זשיטאָמירער ראַבינער שול מיט זיין דרשה. אויף דעם האָט גורלאַנד געזאָגט :

— שטעלט אייך פאַר, הער אַבראַמאָוויטש, אז מיר אין ווילנער ראַבינער-שול איז אויך אויסגעקומען צו האַלטען מיין עקזאַמען-דרשה אין שבת פרשה „בהעלותך“.

— און אויך אויף אַ פּסוק פון דער וואָד-סדרה? — האָט אים אַבראַמאָוויטש געפרעגט.

— געוויס. ווי קען דאָס גאַר געמאַלט זיין אַ דרשה אָן אַ פּסוק?¹

— און וועלכען?

— באלד ביים אָנהויב, „בהעלותך את הנרות“...

— אין דיין טין טאָן טון אָנצינדען — האָט אַבראַמאַ-
וויטש אַ זאָג געטאָן מיט אַ סאַרקאַסטישען שמייכל — טאַקע
אַ שיינער פּסוק; וואָס, כ'בעט אייך, האָט איר מחדש געווען
אויף דעם דאָזיגען טין טאָן טון אָנצינדען?

— כ'האַב דורכגעפירט אַ פאַראַלעל צווישען דער פינסטער-
ניש, וואָס האָט תמיד געהערשט ביי די רוסישע יודען, און
צווישען דער גרויסער ליכטיקייט, וועלכע האָט מיט אַ מאָל אַ
שטראַל געטאָן זינט ס'איז אַרויף אויפן פּסא-המלוכה זלעקסאָנ-
דער דער צווייטער.

— טאַקי, טאַקי, גאַנץ גערעכט, כ'לעבען! — האָט אַבראַ-
מאַוויטש אויסגערופען; — טאַקי אָן אמת'ער מלך חסד איז
דאָס געווען, אַ קלייניקייט אַביסעל אַזאַ ליכטיקייט. אַזאַ ליכ-
טיקייט! מ'האַט דאָך, פשוט, ניט געקאָנט איינשטעהן פאַר אירע
גין גאַלדענע שטראַלען! זיי האָבען דאָך, ממש, געשטאַכען די
אויגען! ... בהעלותך את הנרות — דאָס איז דאָך עפעס אַזוי
פּיין אָנגעמאַסטען צו יענער ליכטיקייט, וואָס אַלעקסאַנדער דער
צווייטער האָט אויסגעגאַסען מיט זיין גרויס גענאָד אויף אונזער
מאָדאָוואַנקע, למשל, אויף אונזער פּערעסיפּ*.

איינמאָל אין אַ טאַבעל-טאַג — דאָס איז געווען אין
1900-טען יאָר — בעת דערזעלביגער גורלאַנד האָט אין אַדעסער
גרויסער שול געהאַלטען אַ פייערדיגע פאַטריאָטישע דרשה, און
האַט אויסגעזעכענט די גרויסע חסדים פון די מלכי בית-ראָמאַ-

(* צוויי אַדעסער פאַרשטעט, וועלכע זיינען באַוואוינט באַזונדערס פון די
אַרימסטע אידישע שיכטען.

מעשיות וועגן מענדלען

נאָו, איז אים פלוצלונג ניט גוט געוואָרען, האָט זיך אַראָב
געגלייט פון דער קאַנצעל, און איז דאָרטען תיכף אויפ'ן אָרט
געשטאַרבען.

אַז אַבראַמאָוויטש האָט דערהערט די בשורה האָט ער
אויסגערופען :

— אָט דאָס הייסט טאַקי אָן אמת'ער פאַטריאַטישער טויט:
יצאה נשמתו ב'או-ר-רא, וואָשע אימפּעראַטאָרסקאַיע וועליט-
שעסטוואָ!".

III

אין די אַוואָביאַגראַפישע נאָטיצען, וואָס אַבראַמאָוויטש
האָט פאַרעפּענטליכט אין סאַקאָלאָאָוס „ספר-זכרון“, האָט ער
געבראַכט אַ רשימה פון זיינע העברעאישע און אידישע ספרים
ביז יענער צייט. אין דער דאָזיגער רשימה דערמאָנט אַבראַמאַ-
וויטש אויך זיין קליינעם העברעאישען ספר'ל „דברי הימים להרוסים“
(די געשיכטע פונם רוסישען פּאָלק). דערביי דערציילט אַבראַמאָוויטש,
אגב אורחא, אַז אין יאָר 1868 האָט ער איבערגעזעצט דאָס בוך
לויטען פּאַרשלאָג פון דער פּעטערבורגער חברה „מפיצי-השכלה“,
אַבער צוליעב געוויסע טעמים האָט ער נאָכהער די אַרבעט
איבערגעריסען אינמיטען. מיט דעם צוגלייך הייסט אַבראַמאַ-
וויטש דעם לעזער איינקוקען אין דער באַמערקונג, וואָס געפינט
זיך אויף דער 51-טער זייטעל פון זיין העברעאיש ווערקל
„עין משפט“.

אין יענער הערה צום „עין משפט“ דערציילט אַבראַמאַ-
דיטש, אַז די חברה „מפיצי-השכלה“ האָט ביי איהם בעשטעלט
איבערזעצען אין העברעאיש די רוסישע געשיכטע פון אילאָ-
וויסקין פאַר דעם מקח פון צעהן רובעל אַ דרוק-בויגען. אויף
אַזאָ האָנאָראַר האָט ער ניט איינגעשטימט און איבערזעצענדיג
אַ דריטעל ספר האָט ער אַוועקגעוואָרפען די אַרבעט.

לויט די פראַטאָקאָלען פון דער חברה „מפיצי-השפלה“ באַקומט אָבער דער דאָזיגער אינצידענט גאָר אַן אַנדער פנים. ערשטענס, ווייזט זיך אַרויס, אַז די אונטערהאַנדלונגען צווישען דער חברה מיט אַבראַמאָוויטשען בנוגע דער איבערזעצונג האָבען זיך אָנגעהויבען נאָך אין 1865-טען יאָר. דאַמאָסט האָט די חברה לויטען באַשלוס, וואָס זי האָט אָנגענומען אין נאָוועמבער 1864, פאַרגעלייגט אַבראַמאָוויטשען איבערזעצען אין העברעאיש אילאָוויסק׳ס געשיכטע פון רוסלאַנד פאַר דעם האַנאָראַר פון 10 רובעל אַ בויגען. אַבראַמאָוויטש האָט, קענטיג, דעם פאַרש-לאַג אָנגענומען, וואָרים באַלד נאָך דעם האָט ער שוין צוגע-שיקט דעם ערשטען איבערזעצען בויגען. מיט אַמאָל איז געוואָרען אַ מניעה אין דער זאַך מצד דער חברה. אין איר פראַטאָקאָל פון 27-טען פעברואַר 1865 געפינען מיר פאַרצייכענט די פאַלגענדע רעזאָלוציע: „די חברה האָט געוועסט בעשטעלט ביי דעם הערען אַבראַמאָוויטש פון באַרדיטשעוו איבערזעצען אין העברעאיש אילאָוויסק׳ס היסטאָריע פאַר 10 רובעל אַ בויגען, און זי האָט שוין ערהאַלטען פון מחבר צוגעשיקט אַ פראַבע-בויגען. ווייל דער קאָמיטעט האָט אָבער דערהערט, אַז איינער אַ שריפטשטעלער האָט שוין אילאָוויסק׳ס געשיכטע איבערגע-זעצט, און אַז אַן אַנדער שריפטשטעלער האָט שוין דעמעלביגען סמר אָבעדרוקט אין אָדעס, דעריבער האַלט ער פאַר איבעריג צו אונטערהאַנדלען וועגען אַ נייער איבערזעצונג.“

אין אמת'ן זיינען אָבער די דאָזיגע ביידע פאַקטען, אויף וועלכע עס שטיצט, זיך די רעזאָלוציע פון קאָמיטעט, געווען געגומען אינגאַנצען פון דער לופט. קיינער האָט אין יענער צייט נישט געהאַט אָבעדרוקט אויף העברעאיש אילאָוויסק׳ס געשיכטע אין אָדעס, און קיינער האָט זי ניט געהאַט ביי זיך אַן איבערזעצטע. והראיה, אַז אין אַ יאָר אַרום (אין פעב-רואַר 1866) האָט די חברה „מפיצי-השפלה“ אויסגעשריבען אַ קאָנקורס אויף אַ העברעאישער איבערזעצונג פון אילאָוויסק׳ס געשיכטע, און האָט וועגן דעם פאַרעפנטליכט אַן אויפרוה אין

* זעה, תולדות חנה מרבי-השפלה בישראל, I, 17.

די צייטונגען*). אין אַ יאָר אַרום (פּעברואַר 1867) האָט זיך איינער אַ געוויסער יוסף אליעזר עפשטיין, אַ לערער אין שאַוולער יודישער קרונישער שול, אָפּגערומען אויפ'ן דאָ-זיגען אויפרוף, האָט אָנגעהויבען צו איבערזעצן אילאָוויסקין און אַריינגעשיקט דער חברה עטליכע פּראָבע-בלעטער. ווי עס ווייזט זיך אַרויס פון אַ צווייטען בריוו, וואָס דער זעל-ביגער עפשטיין האָט געשריבען צו דער חברה אין אַ האַלב יאָר אַרום (אין אַווגוסט 1867), איז דעם קאָמיטעט געפּעלען געוואָרען זיין איבערזעצונג, און האָט אים באַפּוילעכטיגט פּאָר-צוועצן די אַרבעט.

נעמענדיג דאָס אַלץ אין אַכט בלייבט, אין פּלוג, אומ-פאַרשטענדליך, כמעט רעטזעלהאַפּט, דער פּאָקט, אַז אין דער זעלבער צייט, וואָס די חברה „מפיצי-השפּלה“ האָט באַשטימט אַ קאָנקורס פאַר אַ העברעאישער איבערזעצונג פון אילאָוויס-קייס געשיכטע, און האָט שוין געפונען וועמען איבערזעצן די אַרבעט, — האָט זיך אַבראַמאָוויטש גאַנץ רוהיג געשריבען זיין איבערזעצונג, און דער קאָמיטעט האָט אויך זי אָבגע-דרוקט אין אַדעס אונטערען נאָמען „דברי הימים לבני הרוסים“.

ווי ס'האָט מיר אַמאָל דערציילט דער בעקאַנטער העב-רעאישער דיכטער יל"ג (יהודה לייב גאַרדאָן), וועלכער האָט אין די אָנפאַנג 70-ער יאָרען באַטראַטען די שטעל פון הויפט-סעקרעטאַר ביי דער חברה „מפיצי-השפּלה“, האָט מיט אַבראַ-מאָוויטשעס איבערזעצונג פּאַסירט גאָר עפּעס וואָס אַנדערש. דאָס, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט זיך אינמיטען אָבגעוואָרפען פון דער איבערזעצונג, איז ניט געווען צוליבע דעם האַנגאַראַר, נאָר גאָר צוליבע אַן אַנדער פּאָליטישען טעם. דאָ האָט זיך גאָר געהאַנדעלט אַט אום וואָס:

דער, וואָס איז בעקאַנט מיט דער געשיכטע פון דער חברה „מפיצי-השפּלה“, באַזונדערס אין אירע ערשטע יאָרען, ווייס, וויפיל מי אירע גרינדער און פאַרשטעהער האָבען זיך

* דאָרטען ז. 31.

געגעבען נושא חן צו זיין ביי דער רעגירונג, און וויפיל זי האָט זיך תמיד משתדל געווען אַרויסצוווייזען ביי יעדער גע- לעגענהייט אויפ'ן בולט'סטען אופן אירע פאַטריאָטישע געפילען און אירע רוסיפיקאַטאָרישע שטרעבונגען. בעת די חברה האָט אָנגענומען אַ באַשלוס אַרויסצוגעבען אין אַ העברעאישער איבערזעצונג די געשיכטע פון רוסלאַנד, האָט זי זיך אָבגעשטעלט דווקא אויף דאָס ווערק פון אילאָוויסקיען, וועלכער איז שוין דאָמאָלט געווען באַקאַנט אַלס פאַרביסענער רעאַקציאָנערער היסטאָריק. דער ערשטער טאָנגעבער, דער אַוואָקאָט און דער מבין בנוגע די פאַרשידענע ליטעראַרישע אונטערנעמונגען פון דער חברה, איז אין יענער צייט געווען דער געשמדטער פראַפּעסאָר כּוואַלסאָן. ער האָט געגאָלטען פאַר'ן ערשטען און לעצטען פּוסק אין אַלע פּראַגען, וואָס זענען געווען שייך צום אַרויסגעבען אויף דער רעכענונג פון דער חברה די ווערק פון דעם צי פון יענעם שריפטשטעלער. אים, כּוואַלסאָנען, האָט מען דאָס געגעבען צו לייענען אַלע פּראַבע-בויגענס פון די פאַר- שידענע מחברים, און ער האָט דאָס געהאַט צו אַנטשיידען, וועלכען ספר די חברה דאַרף אָננעמען צום דרוק, און וועלכען זי דאַרף נישט אָננעמען. בשעת אַבראַמאָוויטש האָט צוגעשיקט אין קאָמיטעט דעם ערשטען פּראַבע-בויגען פון זיין איבערזעצונג, האָט כּוואַלסאָן אַרויסגעזאָגט זיין מיינונג, אַז ס'געפעלט אים זייער די שפּראַך, דער סטיל; ער געפינט אָבער אין ספר זייער אַ גרויסן פעלער, וועלכער באַשטייט אין דעם, וואָס דער איבערזעצער האָלט זיך נישט פעסט אָן אַריגינאַל, ער ווייכט אויס אינגאַנצען אילאָוויסקים שניט, און פאַרנעמט זיך גאָר אויף אַ גאַנץ אַנדער דרך. לויט כּוואַלסאָנ'ס פאַרשלאַג האָט מען דאָן פון קאָמיטעט אויף דעם אויפּמערקזאַם געמאַכט אַבראַמאָוויטשען, און פאַרגעלייגט אים, אַז ער זאָל זעהן היטען איבערצוגעבען אילאָוויסקים געדאַנקען ריכטיג און טריי דעם רוסישען טעקסט.

אַבראַמאָוויטש האָט אָבער בשום אופן אויף דעם נישט געוואָלט איינגיין, נישט זייענדיג פון די בויגעווידגע נאַטו-

רען, האָט ער זיך פאַרעקש'נט, און האָט נישט מסכים געווען, אַז אַנדערע זאָלען אים אָנווייזן ווי צו איבערזעצען. ס'איז אַוועק צווישען אים מיט דער חברה אַ גרויסע קאָרעספּאָנדענץ, וועלכע האָט נישט געבראַכט צו קיין רעזולטאַטען. ביידע צדדים האָבען זיך איינגעשפּאַרט, און קיינער פון זיי האָט נישט גע-וואָלט נאָכגעבען. כדי צו ווירקען אויף אַבראַמאָוויטשען האָט די חברה מודיע געווען אין די בלעטער, אַז זי זוכט אַ העב-רעאישען איבערזעצער פאַר אילאָוויסקים געשיכטע; נאָכדעם האָט זי פאַרעפענטליכט אַ ידיעה, אַז דעם איבערזעצער, וועל-כען זי זוכט, האָט זי שוין געפונען. אַבראַמאָוויטש, ווי גע-דריקט ער איז דאַמאָלסט געווען, האָט זיך אָבער נישט געלאָזט כאַפען אויף דער ווענדקע. די דריי, פיר בויגען פון זיין אי-בערזעצונג האָט ער אָבגעגעבען דער אַדעסער אָבטיילונג פון דער חברה „מפיצי-השפלה“, וועלכע איז דאָן אָנגעפירט געוואָרען דורכ'ן ד"ר ר. פינסקער, דער שפּעטערדיגער מחבר פון דעם עפאָכעמאַכעדיגען ביכער „אויטאָעמאַנאַציפּאַציאָן“, און זי, די אַדעסער אָבטיילונג, האָט עס אָבגעדרוקט אויף אירע הוצאות, אַז דער פעטעבורגער קאָמיטעט, איז פון דער מעשה געווען זעהר נישט קאָנטענט, — דאָס זעט מען אַרויס פון דעם, וואָס זי האָט אַבראַמאָוויטשעס ווערק נישט דערמאָנט אין קיין איינציגען פון אירע פראָטאָקאָלען, און בעת זי האָט נאָכהער פאַרעפענטליכט אין אַ באַזונדער העברעאיש ווערק די קאָרעספּאָנדענץ, וואָס זי האָט געפירט מיט איטליכען שריפט-שטעלער, ביי וועמען זי האָט באַשטעלט אַ וועלכע ס'איז לי-טעראַרישע אַרבעט, האָט זי וועגען אירע אונטערהאַנדלונגען מיט אַבראַמאָוויטשען אינגאַנצען פאַרשוויגען.

IV

כיוויל פארענדיגען מיינע זכרונות וועגען אבראמאָווי-
טשען מיט אַ פּאָר קליינע עפיוזאָדען, וועלכע זענען דורך
איינצעלנע שטריכען פון זיי זעהר כאַראַקטעריסטיש פאַר אונ-
זער גרויסען דיכטער.

סוף זומער 1909 האָט אַבראַמאָוויטש פאַרבראַכט אין
ווילנע עטליכע טעג, כ'האָב איהם דעמאָלטט אַרויפגעפירט
אין סטראַשונס ביבליאָטעק, צוריקגייענדיג זענען מיר דורכ'ן
אייזערנעם טויער אַרויס אויף דער אידישער גאַס.

— קומט צו אָט אַהער — האָט צו מיר אַבראַמאָוויטש
געזאָגט אַריבערגייענדיג די געסל, גלייך וויזאָווי. דאָרטען
האָט ער זיך אָפגעשטעלט לעבען אַ פּאָר אידענעם, וואָס זיי-
נען געזעסען צוגעשפּאַרט צו אַ וואַנט מיט קאָשיקעס עפעל,
האָט מיט זיין היסטאָרישען באַרגשטעקען אַ קלאַפּ געטאָן צוויי
מאָל אויף דער ערד און געזאָגט:

—אַט דאָ דאַרף איך מאַכען אַ ברכה!

כ'האָב אויף אים אויסגעסטאַרטשעט אַ פּאָר אויגען, נישט

פאַרשטייענדיג וואָס ער מיינט.

— אויב איך האָב קיין טעות נישט — האָט אַבראַמאָ-

וויטש צו מיר געזאָגט — איז דאָ, אָט אויף דעם אָרט געשטאַ-

נען אַמאָל ראַמילעס ישיבה. אַיאָ?

— גאַנץ ריכטיג.

— אויב אַזוי דאַרף איך דאָ מאַכען די ברכה: „ברוך

שעשה ל'י נס במקום הזה“.

— וואָס הייסט, האָב איך אים געפרעגט — האָט אייך

דען דאָ, וואו מיר שטייען איצט געקענט טרעפען אַן אומ-

גליק?

ס'הייסט אן אומגליק? אן אומגליק מארץ האומגליקען!
 איר קוקט מין אן? אָט הערט זשע: איר האָט דאָך, מן הסתם,
 געהערט, אז איך האָב אַמאָל געלערענט אין ראַמיילעס ישיבה?
 כ'בין דאָמאָלס געווען אַ בחור'ל פון אַ יאָר 16 - 17. פלעגט
 אונז אַ מיידעל אַלע טאָג אין דער פרי נאָכ'ן דאווענען אַרויפ-
 טראָגען באַבעס. געשמאַקע באַבעס זיינען דאָס געווען; איך
 פיהל נאָך עד היום זייער טעם. פלעגט זיך דאָס מיידעל
 האָבען אַ טבע אַבצושטעלען זיך אין פירהויז. איינמאָל, איך
 געדענק שוין נישט ווי דאָס האָט פאַסירט - האָט מיר פאַר-
 דרייט דער קאָלטען, און דאָס איז געווען מעשה-שטן,
 אַריינצובעטען דאָס מיידעל מיט די באַבעס אינעווייניג אין
 דער ישיבה אַרײַן. זי לעגט מיר אַזוי אַרײַן אינ'ם מעסטעלע
 די באַבעס, און איך שטיי מיר אַזוי און רייד מיט איהר, און
 האָב בשעת מעשה שטאַרק הנאה: אַ שוואַרץ חנוודיג מיידעל
 איז דאָס געווען מיט גרויסע קאַרשען אויגען און מיט באַקען,
 ווי די עפעל, און אַ מיילעכעל האָט דאָס געהאַט ווי אויף
 שרייפעלאַך, און איך אַ בחור - אַ שקאַץ!... ערשט מיט אַ
 מאָל איז צו מיר פון הינטען אונטערגעשפרונגען דער משגיה,
 און אַ געשריי טאָנענדיג ווי נישט מיט זיין קול: „שגך, אין
 אַ מקום קדוש!“ האָט ער מיר אַראָפגעלאָזען אַ פאַטש, אַז
 ס'מיר, ממש, פינסטער געוואָרען אין די אויגען, ס'האָט מיר
 גענומען פינטלען מיט „עקודים, נקודים וברודים“. ווי געפעלט
 דאָס אייך, וואָס אַ איד, אַ געלער משגיה נישט קאָן?

האָב איך אַבראַמאָוויטשען געפרעגט:

- נו, איז דאָך דאָס טאַקי געווען אן אמת'ער אומגליק,
 און איהר רעדט גאָר וועגען אַ נס!

- דעם נס ווילט איהר וויסען? - האָט מיר אַבראַמאָ-
 וויטש געענטפערט - ווי פאַרשטייט איהר דאָס אַליין נישט?
 ער האָט דאָך מיר געקאָנט געבען ניט איין פאַטש, נאָר
 צוויי, און פאַרוואָס נישט דריי? און פאַרוואָס טאַקי
 נישט די גאַנצע פיר בעת מאיז אַ משגיה אין ראַמיילעס

מעשיות העגון מענדלען

ישיבה און מ'האָט צוויי דאָפּעס ווי די בערען, און מ'האָט זיך מיט זיי נישט יואו אַהינצוטאָן?...

גייענדיג האָט מיך אַבראַמאָוויטש געבעטען, כ'זאָל איהם אַריינפיהרען אין אַ וועלכען ס'איז חדר.

— ביי אונז אין אַ דעם — האָט מיר אַבראַמאָוויטש געזאָגט — זיינען אַפילו איך דאָ חדרים מיט מלמדים. אָבער זיי הויבען שוין אָהן צו שמעקען מיט היינטוועלטיקייט, מיט דעם, וואָס לייט רופען עס מאדערניזם, פביכול, און איך גאר צו זעהן אָן אמת'ן אידישען חדר מיט אָן אמת'ן אידישען מלמד, טאַקי אַ מלמד כמו שנאמר, מיט אַלע פּיטשעווקעס.

כ'האָב ממלא געווען אַבראַמאָוויטשעס רצון, און האָב איהם אַריינגעפיהרט אין אַ חדר.

אַרויפגייענדיג אויף די טרעפּ און אַריינגייענדיג אין אַ טונקעלען קאָרידאָר, האָבען זיך עפּעס פון אַ ווינקעל גענומען הערען זעהר ניט קיין שמעקעדיגע ריחות...

— אָט דאָ איז דער חדר! — האָט אַבראַמאָוויטש אויסגע-
רופען — איך געדענק, איך דערמאָן מיך, דערזעלביגער אַמאָליגער
ריח... אפשר ווייסט איהר, מיין פריינד, וואוהין מ'לייגט אויף אַ
וויילע אַוועק די נאָז-לעכער?...

אין אַ מינוט אַרום האָט ער מיך אַ פּרעג געטהון מיט אָן
ערענסטער מינע:

— זאָגט מיר, כ'בעט אייך, היתכן, אַז דער דאָזיגער ריח
זאָל דאָס זיין אָט יענער ריח התורה, וועלכער האָט אונז דער-
האַלטען ביז אויפ'ן היינטיגען טאָג אין גלות?
כ'האָב געשוויגען.

— און זאָגט מיר, זייט מוחל, איהר זייט דאָך עפּעס אַ

ציניסט, זיינען מיר שוין אין ארץ-ישראל גארצאנטיק פון דעם דאָזיגען ריח?

כ'האַב אַלץ געשוויגען.

און אַבראַמאָוויטש האָט אַ זאָג געטהון אינ'ם זעלבליגען

ערענסטען טאָן:

— מחשבות'ן, כ'האַב פאַרגעסען. אין ארץ-ישראל האָבען מיר דעם באַרג לבנון; דער לבנון שמעקט ווי אין פּסוק שטייט: „וריח לו כלבנון“, און צו אַ פּסוק זאָגט נאָר, איז שוין, פאַרשטייט איהר מיד, גאָר אַנדערע דבורים.

דערוויילע האָבן זיך דערהערט דורך אַ טיר די קולות פון די חדר-אינגלעך, מיר זיינען אַריינגעגאַנגען. ביי אַ טיש זיינען געזעסען אַ קינדער צעהן אָן ערך, און דער מלמד איז געשטאַנען. נאָך דעם ערשטען „שלום עליכם“ האָב איך אַ זאָג געטאָן:

— איר ווייסט, קינדערלאַך, ווער דער גאַסט איז? דאָס

איז דאָך דער זיידע ר' מענדעלע!

— מיר ווייסען! מיר ווייסען! — האָבען די קינדער

אויסגעשריען, און איינער פון זיי האָט תיכף מוסיף געווען:

— כ'האַב געלייענט!

האַט אים אַבראַמאָוויטש מיט זיין ליבליכען שמייכעל אַ

פרעג געטאָן:

— אַזוי? דו האָסט געלייענט? זאָג מיר נאָר, מיין קינד,

וואָס האָסטו געלייענט?

אויף דעם האָט דאָס אינגעל תיכף אוסגעשאַסען:

— די קליאַטשע!

— אַ מעשה מיט אַ פּערדעל! האַ, וואָס זאָנסטו? — האָט

אים אַבראַמאָוויטש געפרעגט אַ גלעט טאַנענדיג אים פאַרן בעקעל

— ניין, דאָס איז אַ משל!

— אַ משל? אַנטקעגען וועמען?

— אַנטקעגען אונז, אידען — האָט דאָס אינגעל געענט

פּערט; — אַזוי האָט ער מיר געזאָגט מיין עלטערער ברודער

— נו, בטל'ט גיט, קינדערלאַך! לערענט, לערענט.

— נו, זאָגט, קינדער! — האָט דער מלמד אַ קאָמאָנדיעווע געטוהן; — זאָגט אָבער שיין, מיט אַ ניגון!
 די קינדער האָבען געלערנט „מש לי“, און האָבען אַלע צוזאָמען, זינגענדיק אויסען קול:
 „מוקש — אַ שטרויכלונג, אָדם — מענש, ילע — זאָגט, קדש — הייליג, ואחר — און נאָך, נדרים — נדרים, לבקר — צו פאַרשען“, אַבראַמאָוויטש האָט אָנגענעמען איינעם פון די קינדער פאַר זיין מאָרדעטשקע און האָט אים געפרעגט:
 — פאַרשטייטו, מיין פייגעלע, דאָס, וואָס דיין מיילעכעל האָט דאָ איצטער אַרויסגעזאָגט?
 דאָס אינגעל האָט געשוויגען. דאָ האָט זיך אַרויסגעכאַפט דער מלמד:

— זאָג, זאָג, וואָס וויל דאָ שלמה המלך האָבען.
 דאָס אינגעל האָט עפעס אָנגעהויבען צו ברומען אונטער דער נאָז, און האָט זיך אָפגעשטעלט.
 — זאָל זאָגען אָן אַנדערער! — האָט דער מלמד אויסגעשריגען; — מישקע, זאָג דו!
 דער אַנדערער האָט אויך גענומען זאָגען: מוקש — אַ טיכלונג, אדם — אַ מענש, און ווייטער נישט פון אָרט. און אַזוי איז געווען מיט אַ דריטען און מיט אַ פערטען אינגעל. קיינער האָט נישט אָנגעהויבען צו וויסען דעם פשט פון די ווערטער.

דאָ האָט אַבראַמאָוויטש געזאָגט:
 — שלמה המלך אַליין איז אַפילו געווען אַ גרויסער חכם, אַ וועלט-חכם, אָבער לערנען זיינע חכמות מיט אַזעלכע עופה'לעך איז גאָר קיין חכמה נישט. קומט לאַמיר גיין!
 כ'האָב דאָמאָלסט באַגלייט אַבראַמאָוויטשען ביז צו זיין קוואַרטיר. די גאַנצע לאַנגע וועג איז ער געגאַנגען פאַרטראַכט און פאַרטיפט אין זיך, און האָט מיט מיר אַ וואָרט נישט אויסגערעדט. ער האָט זיך געפונען אונטער דעם שווערען איינדרוק פון חדר.
 דעמזעלבען טאָג איז אַבראַמאָוויטש געווען איינגעלאָרען

צו מיטאָג צו דעם בעוואוסטען ציוניסטישען עסקן ה' יצחק לייב גאַלדבערג. ביים מיטאָג בין איך אויך געווען צוזאַמען מיט דעם העברעאישען לערער און איינער פון די מחברים פונ'ם פירוש אויף תנ"ך, מקרא מפורש, דוד נאָטיק. ס'איז געקומען צו רייד וועגען מלמדים, חדרים און תנ"ך. דאָ האָט זיך אַבראַמאָוויטש שטאַרק צופלאַקערט, און האָט אין אַ שעה דיגען שמועס אויסגעגאַסען וואָס ס'האָט אים אויפגעקאַכט אויפ'ן האַרצען אונטער דעם שלעכטען רושם, וועלכען עס האָט אויף איהם געמאַכט דער חדר.

דאָס איז נישט געווען קיין שמועס אין געוויינליכען זין פון וואָרט, נאָר אַ מין גלענצענדער פאַרטראָג וועגען די מעלות און חסרונות פון דער אידישער אַלטער און נייער פע-דאָגאַטיק. יעדעס וואָרט איז געווען אַן אוצר פון טיפע געדאַנ-קען, און עד היום טוט מיר זעהר לייד, וואָס כ'האַב דאַמאַסט אַבראַמאָוויטשעס געשפרעך ביי מיר נישט פאַרצייכענט

גראַד אין דער צייט וואָס אַבראַמאָוויטש איז געקומען בעזוכען די רעדאַקציע פון „הזמן“, וואו כ'בין דאַמאַסט געווען אַ מיטאַרבייטער, איז אַהין אַריינגעקומען דער שריפטשטעלער יחושע מוזת, וועלכער איז שוין דעמאָלט געווען אַ זקן מופלג, און האָט נאָך אַמאָל האַלט געהאַט צו זאָגען אַ ווייך. אינמיטען געשפרעך האָט אים אַבראַמאָוויטש אַ פרעג געטאָן:

— נאָנט מיר נאָר, ה' מוזת, ווי אַלט קענט איר זיין ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר?

— כ'וועל אייך ענטפערען ווי משה יאָג האָט אַמאָל געענטפערט: „כווייס נישט צו פ' צו פ'... נאָר דאָס געדענק איך, אַז בעת איר האָט אָפגעדרוקט אייער ערשטען מאַטריאַל

מעשיות וועגען מענדעלען

אין „המגיד“ וועגען חנוך, האָב איך אַקאָרשט וואָס אָנגעהויבען
צו טראַכטען וועגען אַ דריטע ווייב...

— הייסט עס, אַז איר זייט עלטער פון מיר — האָט
אַבראַמאָויש געזאָגט מיט אַ שמייכל; — וואָלט איהר אָבער
געוואָסט ווי איך בין אייך מקנא!

— איר, ר' שלום יעקב, זייט מיר מקנא? — האָט מוז
געפרעגט פאַרוואַנדערט; — וואָס זייט איר מיר מקנא? מיין
דלות? מיין עלטער? לעבען? מיין אַרומשלאַפען זיך מיט די
ספרים איבער די הייזער?...

— אויף דעם קומען מיר דאָך עפעס אַרויס פון דער
משפּחת-סופרים, שמעון ולויס אייניקלאַך. איר זייט, דאַכט זיך,
אַ לוי? די לויים פלעגען אַרומגיין איבער די שייערען נאָך
די מעשרות, און מיר, אידישע מחברים, שלאָגען אָב די נגידי-
שע שוועלען מיט אונזערע ספרים. כ'בין אייך אָבער מקנא
גאָר פאַר אַן אַנדער זאָך. שטאַרבט איר, חלילה, און מ'קומט
אייך מספיד זיין אין אַ העברעאיש בלאַט, לאַמיר זאָגען: אין
„הזמן“, למשל, האָט שוין באַלד אייער ספּדן אַ קעפעל פאַר
זיין הספּד. און נאָך וואָס פאַר אַ קעפעל, אַזש פון תנ"ך, פון
ישעיהו אַליין: אוי, גוואַלד געשריען: „אין מוז עווד“!...
— מוז האָט אַ מינוט אַ טראַכט געטהון און האָט גע-
זאָגט:

— איר האָט מיר, ר' שלום יעקב, גאַרנישט וואָס מקנא
צו זיין. אין דעם פאַל זייט איהר שוין פיל גליקליכער פון
מיר. אויף אייך איז דאָ אַ פּסוק, איז שוין דאָס איינמאַל אַ
פּסוק! „שלום, שלום, ואין שלום“!...
אין דער זיידע האָט זיך האַרציג צולאָכט.

ד ע ר ר י ז ם

א

אַרום דעם פאַטריאַרץ פון דער יודישער ליטעראַטור, מענדעלי מוכר ספרים, האָט זיך אין די לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען אויסגעוועבט אַ לעגענדע פון אַלטקייט. אָפיציעל האָט דער „זידע“ געפראָוועט זיין אַכציג-יעהריגען יובילעאום, נאָר די נאָהנטע פריינד זיינע האָבען מיט אַ צאַרטען שמייכעל איינגע-רוימט איינער דעם אַנדערען אַ סוד, דער זידע „פערלייקענט יאָהרען“: באמת איז איהם פיל מעהר. „איבער ניינציג“—האָבען געזאָגט איינע; „קרוב צו הונדערט“—האָבען צוגעגעבען אַנדערע. מיטן אַוטערשטרייכען דעם זידענס אריכת ימים האָט מען בעוואונדערט נישט זיין אַלטקייט, נאָר זיין יונגקייט. און עס איז באמת געווען וואָס צו בעוואונדערן. דער גרייז-גרויער זקן האָט זיך נישט אונטערגעגעבען דער לאַסט פון די יאָהרען. אַ שלאַנקער און אַ שטייפער, מיט אַנאָיפגעוויבענעם, אַ ביסעל אָן אַ זייט פערוואָרפענעם קאַפּ, ווי ער וואָלט עמיצען דרייסיג

(*) פון ש. אַנסקיט „זכרונות“. אין אַ פאָר ערטער געקירצט — ר. ע. ז.

ארויסרופען אויף מלחמה, מיט א פינקלענדען בליק פון די יונגע אויגען, מיט א מונטערען קול און הילכגען „קייכענדען“ קינדלישען געלעכטער, שטענדיג אין א לעבענס-פריידיגער, אפטמאל אפילו שטיפערישער שטימונג. און ביי זיינע פריינד האט זיך געשאפען א מין מיסטישע האפנונג, אז דער אונגעווענהילכער מענש, וועלכער האט ארויסגעוויזען אזא ריזיגען כח אין גייסטיגען שאפען, איז אפשר פיזיש אויך פון אזא שטאף, וואס קאן נאך ציהען דורות און דורות.

און ביים זיידען אליין איז אויך געווען דאס געפיהל, אז ער וועט נאך לאנג-לאנג לעבען. בעת איך האב זיך מיט איהם געזעהן דאס לעצטע מאל, אין 1915, האט ער מיר מיט זיין שטיפערישען שמייכלע געזאגט:

— פאר הונדערט יאהר לעבען בין איך ערוב, און נאכדעם וועלען מיר זעהן. אפשר טאקי געהמען און אנטפאנגען איבער-אנייס פון אנהויב! ביי יודען איז דאך שוין אזא רגילות: אויס-געלאזט די תורה אין גלייך בנשימה אחת אונגעוויבען פון אנהויב: לעיני כל ישראל — בראשית ברא.

און ווער ווייסט, אויב זיין הבטחה וואלט נישט מקוים געווארען, ווען נישט די שרעקליכע מלחמה, וועלכע האט פרייה צייטיג אראנגעפיהרט אין קבר אפילו זיינע ליטערארישע קינדער און אייניקלעך, — פרצין, שלום-עליכמען, פרוגין...

אויף דער ליטערארישער שאפונג, ווי אויף דער פערזענליכקייט פון מענדעלי מוכר ספרים איז געלעגען דער אוסדריק-ליכער צייכען פון געניאליטעט. די אכצעהן בענדער, וואס ער האט אונז איבערגעלאזט, האבען א כאראקטער פון איין ווערק. וואס געהט ארום דאס גאנצע יודישע לעבען בוזאמען מיט דער נאטור, וועלכע רינגאלט איהם ארום: אנהיישע פאעמא, א מין יודישע „אליאדע“ אדער „קאלעוואלא“.

און אז מען פערטיפט זיך אין מענדעלע'ס ווערק, זעהט מען, אז דאָס, וואָס ער האָט אָנגעשריבען, איז נאָר אַ קליינער טייל פֿון דעם, וואָס ער האָט זיך געגרייט צו שאַפֿען; אז פֿאַר די זעכציג-זיבעציג יאָהר אַרבייט האָט ער צייט געהאַט אָנצו-שרייבען בלויז אַ „הקדמה“ צו יענער וועלט-פּאָעמע, וועלכע ער האָט געטראָגען אין זיין גייסט, צייט געהאַט אויסצומאַהלען נאָר אַ פּאָן פֿאַר דאָס ריזיגע בילד, וואָס האָט זיך געטראָגען פֿאַר זיינע אויגען. ער איז געווען דורכגעדרונגען מיט אַזאַ רעליגיעז-זער התפעלות צו גאָט'ס וועלט מיט אַלע איהרע בעשעפענישען, אז איידער ער איז צוגעטראָטען צום „סיושעט“ פֿון זיין פּאָעמע, האָט זיך זיין גאַנץ לעבען אויסגעגאַסען אין אַ בעגייסטערטען „ברכי נפשי“ דער נאַטור.

מענדעלע האָט זעהר טיף געפיהלט די נאַטור, צוגעהערט זיך צו יעדען רוש פֿון לעבען, פערשטאַנען און צאַרט געליבט יעדעס גאָט'ס בעשעפעניש. עס איז שווער צו בעשטימען, ווער זענען די עכטע העלדען פֿון זיינע ערצעהלונגען, די מענשען — די אַלטערס, פישקעס, שלמה'לעך, — אָדער די בראים און פֿלאַנ-צונגען: דאָס מידע, געפלאַגטע און דאָך גוטמוטיגע פערדעל, דער הונגעריגער, פּערהאוועטער קרעטשמערס הונד, די אַלערליי פויגעלעך, פליגעלעך, רייך-געקליידטע באַבאָטשקעס ביזן „וואַנ-צעלע“, וואָס וויל דאָך אויך נעביך נישט מעהר ווי אַ ביסעל חיונה; אַלע צמחים, פֿון די דינע בוימעלעך, וואָס ריידען זיך דורך שטיף אויף זייער לשון, ביז די גאַלדענע זאַנגען, ביזן שטילסטען גרעזעלע. מען קאָן זאָגען, אז נאָך דעם פערפאַסער פֿון „ברכי נפשי“, נאָך בודדאָ און שפינאָזאָ איז מענדעלע געווען דער גרעסטער פּאַנטעאיסט. אויב מען קען איהם אין דעם אופן פּערגלייכען, איז נאָר מיט ראַפּינדראַנאַט טאַגאַרין.

אויף וויפיל גרויס מענדעלע איז געווען אין זיין שאַפֿען, אויף אַזוי פיל, איז ער געווען געניצט-אייגענאַרטיג ווי אַ פּער-זענליכקייט.

פושקין, מאַהלענדיג דעם גייסט פֿון אַ דיכטער, האָט געשריבען: „פֿל זמן דער דיכטער ווערט נישט געמאַהנט צום

הייליגען אָפּפּער דורך אָפּאַל'אָן, איז ער פּערטהון אין שטותים פון דער וועלט". פאַר מענדעלע איז די כאַראַקטעריסטיק נישט גינסטיג. ער איז שטענדיג געשטאַנען ביים „הייליגען אָפּפּער", שטענדיג געווען דורכגעדרונגען מיט אַ שאַפּונגס-שטימונג, מיט אַ שאַפּונגס-התלהבות. ווען מען זאָל זיך מיט איהם נישט גע-ווען טרעפּען אין וועלכער שטימונג און געזונד-צושטאַנד ער זאָל נישט זיין, — שטענדיג האָט ער געפינקעלט מיט בילדער און געדאַנקען. יעדע ערצעהלונג זיינע איז געווען אַ קינסטלע-ריש ווערק, מייסטערהאַפט אויסגעאַרבייט אין פאַרם און טיפּ-זיינג אין אינהאַלט. ער הויבט אָן מיט אַניערינערונג, אַ מעשה'לע-פּלעכט אין איר אַריין אַ צווייטע, אין דער צווייטער אַ דריטע, וואַרפט אַריין אַ משל, מאַהל'ט-אויס אַ בילד פון דער נאַטור ווי שפּילענדע כוואַליעס אין אָפּענעם ים הויבען זיך אויף און גיסען זיך איינע איבער די אַנדערע, בעזונדערע מעשויות, בילדער, ציטאַטען פון תנ"ך און הגדה. נאָר אָט, מיט איין שטריך בע-העפטען זיי זיך אַלע צוזאַמען, בעקומען אַ גאַנצקייט און ס'ווערט קלאָר דער טיפּער געדאַנק פּונ'ם גאַנצען ווערק.

דער שעפּפּערישער כּח איז ביי מענדעלען פּערבליבען פּריש און שטאַרק פּמעט ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבען. מיט אַ יאָהר אַנדערטהאַלבען פאַר זיין טויט, בעת ער איז, נאָך אַנאַפּאַלעקטישען אַטאַק, געוואָרען געלעהמט אויף אַ האַלבען גוף, האָט מיר ביאָליק געשריבען: „עס איז נשתומם צו ווערען פון זיין גוואַלדיגען שעפּפּערישען כּח, וואָס איז מיט זיין קראַנק-הייט געוואָרען נאָך גרעסער און בולט'ער. אין איהם האָט זיך אויפגעוואַכט אַ נייער קוואַל פון שאַפּונג, ערינערונגען פון די קינדערשע יאָהרען. יעדע ערצעהלונג זיינע איז אַ קלאַסיש ווערק, אַ פּעריל פון קונסט. ווען עס וואַלט זיין די מעגליכקייט, האָט מען געדאַרפט זיצען נעבען איהם און פּערשרייבען וואָרט ביי וואָרט אַלץ, וואָס ער רעדט."

מענדעלע האָט נישט אָנגעהערט צו קיין שום פּאָליטישן פּאַרטיי און גענומען אַ שוואַכען אָנטייל אין געזעלשאַפּטליכען לעבען, און דאָך איז ער געווען אַ מעכטיגער, קעמפּער פּאַר די העכסטע אידעאלען פון דער מענשהייט. זיינע שריפטען זענען געווען עפּיש נאָר לויט זייער גרויסען מאַסשטאַב, זייער הויכען אַלמענטליכען איבערבליק און שטימונג. אָבער זייער טאָן האָט ווייט נישט שטענדיג געהאַט אַנעפּישע רעהיגקייט. מענדעלע האָט שטענדיג געלערנט, געמוסר'ט, געביזערט זיך, געקריטיקירט. ער האָט בעגאַסען מיט אַ גאַליגען סאַרקאַזם אונזערע מיאוסע מידוח און הנהגות, די אכזריות פון די זאַטע און דאָס טעמפע. געדולד פון די הונגעריגע, דעם גאַנצען אומגעלומפערטען סדר פון אונזער לעבען.

בטבע איז מענדעלע געווען אַ שטאַרקער פּחדן און האָט עס אָפּען אַרויסגעוויזען. ער האָט מורא געהאַט פּאַר אַ יון, פּאַר אַ קנעפּעל, פּאַר דעם קלענסטען רעש. און דאָך איז ער דאָס גאַנצע לעבען געווען און געבליבען אַ רעוואָלוציאָנער אין פּוילען זיין פון וואָרט. אַ זעהן פון פּכבוד'גע עלטערען, האָט ער, זעכ-צעהן יאָהר אַלט מיטאַמאָל איבערגעריסען מיט דער סכיבה, און זיך אַ וואָרף געטהון אין טיפּסטען תּהום פון אַרימקייט און עלטער. מיט דעמזעלבען מסירת-נפש, מיט וועלכען די דעמאָל-דיגע רוסישע רעוואָלוציאָנערען - נאַראַדניקעס זענען געגאַנגען, אין פּאָלק, איז ער צוגעשטאַנען צו אַ חברה בעטלער און זיך גע-לאָזט מיט זיי וואַנדערען איבער דער וועלט. שפעטער, אַז ער האט אָנגעהויבען שרייבען, האָט ער אַרויסגעוויזען אַנאַמט-רע-

וואָלוציאָנערע דרייסקייט. זענענדיג אַ וואונדערבאַרער קענער פון העברעאיש, וויסענדיג זעהר גוט, אויף וויפיל עס איז פער-האַסט און מבוזה די „שפראַך פון דינסטמיידלעך“, — האָט ער געפונען אין זיך גענוג מוט אומצובייטען זיין העברעאישע פע-דער אויף אַ יודישע, ווייל ער האָט מיט זיין געניאַלען חוש דערפילט אין דער שפראַך דעם פולס פון אַ נייעם לעבען. אָנגעקומען פאַר אַנאידעם צו אַנאַגעזעהענעם בערדיטשעווער בעל-הבית, איינער פון די וויכטיגסטע קהל'ס-לייט אין שטאָדט, נעהמט ער און שרייבט אָן „די טאַקסע“, וואו ער טרעט אַרויס מיט די שווערסטע בעשולדיגונגען און זלזל'ם געגען דעם שוועהר און אַנדערע קהל'שע רעדעל-פיהרער און בלוט-זויגער. דער דרייטער אַרויסטריט האָט איהם טייער געקאָסט: ער האָט געמוזט אַנטלויפען פון בערדיטשעוו. מיט צעהן יאָהר שפעטער איז ער ווידער אַרויסגעטראָטען מיט אַ פיל טיפערען, וויכטיגערען און שאַרפען פאַלטישען פאַמפלעט, „די קליאַטשע“, אַנעכט-רעוואָלוציאָנער ווערק, וואָס האָט געקאָנט ערשיינען אין דרוק נאָר אַ דאָנק דער נאַכלעסיגקייט פון יודישען צענוואָר. אַז „די קליאַטשע“ איז מיט פיל יאָהרען שפעטער, שוין ביי פרייערע צענוואָר-בעדינגונגען, געווען איבערזעצט אין רוסיש און אָפגע-דרוקט אין „וואַסכאָד“, האָט מען דעם זשורנאַל, צוליב דעם בעשטראַפּט און אָפגעשטעלט.

אינמאָל האָט מענדעלעך מיט איינעם פון זיינע מעשה'לעך קלאָר און בולט מיר כאַראַקטעריזירט זיין אונרוהיגען, זוכענדען, רעוואָלוציאָנערען גייסט.

מיר זענען געזעסען און געשמועסט וועגען „די העכערע שטרעבונגען פון מענשליכען גייסט“, האָט ער זיך מיט אַמאָל אויפגעמונטערט און אָנגעהויבען דערצעהלען:

— הערט אַ טשיקאָווע מעשה. יונגעלויזיז בין איך געווען אַ גרויסער שטיפער און דערצו שטאַרק נייגער. אַלץ האָב איך געדאַרפט וויסען און זעהן. פאַלט מיר אַריין אין זינען אָנאוו-קוקען דעם יצר-טוב און דעם יצר-הרע. וואָס זענען דאָס פאַר אַ ברואים, וועלכע זיצען זיך אין האַרצען, יעדערער אין זיין

חדר'ל און האַלטען אין איין איבערריידען דעם מענשען? ביי-
 נאכט, בעת אַלע האַבען געשלאָפֿען, טהו איך אויס די שיך און
 פֿערקלויב זיך שטיילינקצרהייד אין האַרצען, אָנקוקען מיינע פֿאַר-
 שוינען. וואוהין געה איך צום ערשטען?—פֿערשטעהט זיך, צום
 יצר-טוב. איך קום אַריין אין זיין חדר'ל—אַ פֿאַלצאָן, שען ווי
 גאָלד און לייכטיג—ליכטיג, אַזש פֿערבלענדט צו ווערען. און ער
 אַליין, דער יצר-טוב, זיצט זיך שטאַטיג, די פֿליגעלעך צונויפֿ-
 געלעגט, מיט אַ פֿרום פֿנימ'ל און מורמעלט אַ תּפֿילה. שטעה
 איך אַ פֿערגאַמטער און קוק איהם אָן. נאָר באַלד ווערט מיר
 לאַנגווייליג. עס איז אַזוי לייכטיג, אַזוי דורכזיכטיג, אַז איך זעה
 אַלץ, אי דעם פֿאַלצאָן, אי דעם מלאַך, יעדעס ווינקעלע. איצט
 אַז אַלץ איז קלאַר—וואָס האַב איך נאָך צו טהון דאָ? געה איך
 אַרויס. מען דאַרף אַריינקוקען צום יצר-הרע. אַהינצו דערקלויבען
 זיך איז שוין געווען נישט אַזוי גרינג. איך קום אַריין. רבונו-
 שֵׁל-עוֹלָם! וואו בין איך דאָס? אַ פֿינסטערע הייל, אַנאַמתער
 תּהוֹם. עס לויפען דורך עפעס רויטע פֿייערלעך, נישט צו כאַפֿען
 מיט'ן אויג, נישט צו דערקענען, וואָס דאַרט טהוט זיך. און
 דאָס מלאַכ'ל, דער יצר-הרע, הייסט עס, טראַגט זיך אום ווי
 אַ רוח פֿון איין ווינקעל אין אַנדערן, און יעדע רגע האַט ער
 אַנאַנדער אויסזעהן. איך נעהם זיך צוקוקען, הויב־אָן טאַפֿען די
 ווענד, אומעטום גריבער, היילען, לעכער. הויב איך אָן אַרומ-
 צוטאַפֿען דעם חדר פֿון אַלע זייטען, אַ שווערע מלאכה. ס'איז
 גליטשיג, איך שטויס זיך אָן יעדע וויילע אויף שפיצען און
 שטיינער—נאָר איך טהו מיינס. טאַפֿ איך אַ טאַג און צוויי און
 אַ וואָך אין אַ חודש. דוכט זיך, שוין אַלץ אויסגעפֿאַרשט. ערשט,
 וואו! עס אַנטפלעקט זיך מיטאַמאָל אַ נייע הייל, אַ נייער גרוב.
 קריך איך אַהין און פֿאַרש ווייטער. טאַפֿ איך ווידער אָן נאָך
 אַ הייל, אַ נייעם תּהוֹם. בקצור, אַט אַזוי בין איך דאָס גאַנצע
 לעבען אומגעקראַכען, אומגעדראַפעט זיך אין יצר-הרע'ס מלוכה'לע,
 און וואָס ווייטער איך בין פֿערקראַכען, אַלץ נייגעריגער בין איך
 געוואָרען—און קיין גרונד האַב איך דאַרט ביז איצט נישט גע-
 פֿונען... איך גיב אייך אַנ'עצה, מיין פֿריינד, אַריינקוקען אַהין.

אָהן אַני'ערך אינטערעסאַנטער ווי ביים יצר-טוב!—האָט ער פער-
ענדיגט און שטיפעריש צולאָכט זיך.
דאָס האָט אַרויסגיאָגט אַנאַכציג—ניינציג-יעהריגער זקן!

וואָס עס איז געזאָגט געוואָרען וועגען מענדעלעס רעוואַ-
לוציאָניזם, קאָן אין אַ געוויסער מאָס איבערגע'חזרט ווערען
וועגען זיין בעציהונג צום סאַציאַליזם. ער האָט נישט אָנגעהערט
צו קיין סאַציאַליסטישער פּאַרטיי, אַמאָל געווען „ברוגז" אויף די
סאַציאַליסטען, געבייזערט זיך אויף זיי.
אין דער הקדמה צו „פּישקע דער קרומער" שרייבט
מענדעלע :

— „איך האָב נאָר שטענדיג צו טהון מיט אביונים, קבצנים,
אומגליקליכע נעביך. מיר חלומ'ען זיך נאָר בעטלערס. פאַר
מייע אויגען שוועבט תמיד אַ טאַרבע... וואָס איך זאָל נישט
וועלען זאָגען, אָדער דערצעהלען, קומט פאַר מיר אָבער די
טאַרבע.”

דער אביון, דער בערויפטער און אונטערדריקטער איז
געווען דער הויפטהלד אין מענדעלע'ס ווערק. אים האָט מען-
דעלע אָפּגעגעבען זיין גאַנצע אויפמערקזאַמקייט, זיין גאַנצע
ליבע, און אויף וויפיל זיין האַרץ האָט זיך געצויגן צו די
אַרימע און שוואַכע, אויף אַזוי פיל האָט ער טיף געהאַסט,
געפיהלט אַ פּייערדיגע שנאה צו די רייכע און זאַטע, וואָס
האַבען זיך אָנגעזויגען מיט'ן אַרימאָנס בלוט, צו די אַלע רמאי'שע
פּלל-פּערזאָרגער, צו די, וואָס רייטען אויף דער „בידנער
קליאַטשע”.

אייגענאַרטיג איז געווען מענדעלע'ס בעציהונג צו דער
נאַציאָנאַלער בעוועגונג. ער האָט זיך נישט געהאַלטען פאַר אַ
נאַציאָנאַליסט, נישט ליב געהאַט ריידען וועגען נאַציאָנאַליזם.

פעשיות וועגען מענדעלען

אַמאָל, אין היץ פון פּאָלעמיק, אפילו געזאָגט, אז ער איז „אַנאַסימילאַטאָר“.

קיינער האָט נישט געטהון אזוי פיל פאַר דער ניי-יודי-שער לייטעראַטור און שפראַך, ווי מענדעלע. ער האָט געלעבט דעם פונדאַמענט פון דער לייטעראַטור, איז געווען דער „קיריל און מעפאָדי“ פון דער שפראַך, האָט איהר געגעבען אַ „אַלפּאָ-בעט“. נישט קוקענדיג אויף דעם, איז ער געווען זעהר ווייט פון אַ וועלכען-עס-איז „שפראַך-פאַנאַטיזם“ און האָט זיך בעצוי-גען צו העברעאיש מיט אַ טיפער אַכטונג און מיט דערזעלבער ליבע, ווי צו יודיש. די לעצטע יאָהרען האָט ער פיל געשרי-בען אין העברעאיש, און אין וואָס פאַר אַ העברעאיש! דער גרעסטער קינסטלער פון דער העברעאישער שפראַך, ביאַליק, האָט אָנערקענט מענדעלע'ן פאַר זיין רבי'ן אין דער שפראַך און פלעגט אָפט זיך האַלטען מיט איהם אַנ'עצה וועגען עפּיט אַ וואָרט אָדער אויסדרוק. וועגען דער שפראַכען-פראַגע האָט זיך מענדעלע אַמאָל אויסגעדריקט: „צוויי שוועסטער, אויסגע-געבענע פאַר צוויי ברידער, דאַרפען זיין נישט בלויז נישט פריינדליך, נאָר פריינדליך צווישן זיך, און אויך זייערע קינדער, ווי נאָהנטע קרובים, דאַרפען זיך בעציהען פריינדליך איינע צו די אַנדערע. לויט די דינים פון אונזער תורה מעגט זיי זיך מתחתן זיין צווישן זיך“.

ביאַליק האָט געלעזען אין אָדעס און אין עטליכע אַנדערע שטעט אַ פאַרטראַג „הלכה און הגדה“. אזוי ווי עס איז נישט געווען ערלויבט צו לעזען אין יודיש, האָט ער געלייענט אויף רוסיש. מענדעלע איז דאָן געלעגען אַ פאַראַליירטער. ווען מען האָט איהם דערצעהלט, אז ביאַליק לעזט זיין פאַרטראַג אין רוסיש, האָט ער מיט אַ סאַרקאַסטישען שמייכל געזאָגט: — אַ מאָדנע אומה דאָס יודישע פּאָלק. געראַטען אין

מענדעלען, ווייז נישט פערשטומט ווערען, אפילו ווען מען פון די דאָקטוירים האָבען איהם דאָן שטרענג פערבאָטען צו ריידיען. אפילו ווען מען סטרעשעט מיט קאָטאָרגע. עצה, א יוד וועט דיר נישט שווייגען, דו וועסט איהם דאָס מויל נישט פער- שטאָפען.

און באלד אילוסטרירט דאָס מיט אַ משל:

— פערשטעהט איהר מיך: ביז אהער איז געווען אַ גרויסע שפּאַרעניש, דורך וועלכער נאָולאָך דאַרף אַ יוד אָטעמען (מיט אַ גמרא-ניגון). איינע האָבען געהאַלטען, אַז נאָר דורך דער לינקער נאָולאָך, אַנדערע ווידער — לא, דוקא דורך דער רעכטער, איינע — דוקא העברעאיש, אַנדערע — נאָר יודיש. אַז מענשען קאָנען און דאַרפען אָטעמען דורך ביידע נאָולעכער — ווילען זיי נישט פערשטעהן... וואָס-זשע טהוט גאָט? קומט פּאַניע מיט דער נאַהייקע און זאָגט, אַז אַ יוד דאַרף פּלל נישט אָטעמען, ער פערשטאָפט ביידע נאָולעכער — און אַ סוף, מיינט איהר דאָך, אַז איהר זענט שוין פאַרטיג? ניין, אַ יוד גיט זיך אַנעצה. ער היבט אַן אָטעמען דורכ'ן גראָבען פינגער: אויף בערדיטשעווער רוסיש.

אין איינעם פון זיינע ווערק („שלמה ר' חיימ'ס") שילי- דערט מענדעלע ווי אַזוי שלמה'לע (לייען — מענדעלע) האָט פון יוגענד אָן געלעבט אין אַנאַנדער וועלט, טויזענדער יאָהרען פאַר זיין צייט און טויזענדער מיילען פון זיין געבורטס-אָרט. געוואונט האָט ער אין ווייס-רוסלאַנד אין אַ קליין שטעטל וואָס איז געשטאַנען אויף אַ בלאַטיגען טייכעל מיט אַ גויאישען נאָמען. געזעהן האָט ער אין מאַרק רוסישע פויערן, נאָר גע- לעבט האָט ער ווייט, ווייט פון דעם אַלעמען. זיינע שטעטט זענען געווען פּרן ארם און באַר שבע, זיין טייך איז געווען דער ירדן, ד? פעלקער, וואָס האָבען איהם אַרומגערינגעלט, זענען

פּעשיות העגון מענדעלען.

געווען פלשהים און עמלק, מואב און עמון, דאָרט האָט ער גע
פיהלט זיך אין דער היים, דאָרט איז איהם אַלץ געווען נאָהג
און פערשטענדליך.

פאַר מענדעלען איז די „אַלטע היים“ געווען נאָהנט או
טייער. ער איז געווען ווי שלמה'לע, אַ „דאָרטגיגער“, און בי
דעם לעצטען טאָג פון לעבען האָט ער נישט געקאָנט אָפּרייסע
זיין בליק, אָבווענדען זיין געדאַנק פון יענע ערטער. נאָר אי
דערזעלבער צייט איז ער געווען מיטן גאַנצען גייסט צוגעבונ
דען צום גלות, צו דעם פער'חושכ'טען און פערביטערטען קאַפּ
צאַנסק מיט זיין גרויסער טאַרבע. ער האָט געפיהלט, אַז נאָ
דאָ, וואו עס איז דאָס פאָלק, איז אויך זיין נשמה, זיין קולטור
איינמאָל, אין אַ געשפרעך, האָט מענדעלע מיר אַ זאָ
געטהון אַ וואָרט, וואָס האָט מיך ערשיטערט מיט זיין דרייסט
קייט און טיפקייט:

— מיר איז דער חורבן בית-המקדש נישט וועניגער טייער
ווי דער בית-המקדש אַליין. דער חורבן האָט אונז געגעבען ד
העכסטע פעריל פון פאָעזיע, געשאפען אַ גאַנצע קולטור.
אין די עטליכע ווערטער פון דעם געניאַלען דיכטער או
טיפען דענקער האָט זיך אויסגעדריקט זיין גאַנצע וועלט-אַנ
שוואונג. זיין פראַגראַם און זיין בעציהונג צו די פערוויקעלי
סטע פראַגען פון אונזער נאַציאָנאַלען לעבען.

„דער זיידע“ אויף דער פרייער נאטור.

ביי אונז יודען איז איינגעפיהרט — (אזוי האָט געזאָגט פאַר צוויי יאָהרען דער זיידע ר' מענדעלע אין זיין אַבדאָנק-רעדע פאַר'ן עולם אין יענעם גרויסען טאָג פון זיין פּרעכטיג-שענעם יוביליי). — אַז שמחת-תורה באַלד נאָכ'ן סיום פון, וזאת הברכה, מאַכט מען איבער אַ נייעט אַ התחלה ווידער פון „בראשית“, און אזוי האָט ער צוגעזאָגט, אַז מ'זט זיין יוביליי-שמחה וועט ער אויך נישט קיין ס'ו'ם מאַכען אינ'ם שרייבען, נאָר ער האַפט ערשט ווייטער אָנצוהויבען פון „בראשית“.

און נישט גלאַט אזוי קיין שפיעל-וואָרט, קיין שענע פּראָזע האָט אַרויסגעזאָגט דער גרייז-גרויער יובילאַר, וואָס האָט געוויס לכל-הדעות שוין געהאַט דאָס רעכט נאָכ'ן יוביליי זיך אָבצורוהען, ווי מען זאָגט, אויף זיינע לאַרבער-קרענץ. דער זיידע האָט באמת נישט אָנגעהויבען צו טראַכטען פון, רוה, און באַלד נאָכ'ן יוביליי-יום-טוב האָט ער זיך שוין גענומען ווייטער געשמאַק צו דער אַרבייט מיט זיין פון גאַט-געבענשטער פּען און זיך פּאַרגע-נומען צו שרייבען אַ גאַנצע רייה יום-טוב-בילדער, און דאָס ערשטע פון זיי מיט'ן נאָמען „לכבוד שבת“ האָט ער טאַקע גלייך אָנגעשריבן און אָבגעדרוקט אין „השלוח“.

אויספיהרען אָבער דאָס, וואָס ער האָט פּערטראַכט, האָט דער זיידע דאָסמאָל נישט געקאָנט: באַלד האָט זיך איהם געמאַכט אַ מין עקזעמאַ אויפֿן שטערען, וואָס האָט איהם נישט אָבגעלאָזט, און ער האָט שטאַרק דערפון געליטען. מיט דער האַנד פֿלעגט ער זיך אַלע מאָל כאַפֿען רייבען דעם הויכען שטערען זיינעם מיט די ברייטע ווינקלען.—און ווייטער שרייבען איז געוואָרען פֿאַר איהם אונמעגליך. „אַ יובליי — האָט געד-
רונגען דער זיידע — קאָן דעם יובליאַר גלאַט נישט אָבגעוואָרן;—
און ער האָט אָנגענומען פֿאַר ליעב דאָס, וואָס ער האָט נאָך,
הייט עס, גוט אָבגעשניטען און אָבגעקומען בלויז מיט אַזאַ
פֿערבייסעניש“.

דערווייל האָט מען גענומען דרוקען דעם דריטען באַנד פון אַבראַמאָוויטשעס העברעאישע פּהבים, וואו צום סוף האָט בעדאַרפט, לויט דעם פּלאַן, אַריינקומען זיין יוגענד-ווערק „האבות והבנים“, אַרויסלאָזען איבער אַ נייעס דעם „האבות והבנים“, אַזוי ווי ער שטעהט און געהט“, אָהן ענדערונגען און אויסבעסערונגען — דערויף האָט ר' מענדעלע אויף קיין פּאַל נישט געוואָלט איינגעהן: צו-פיעל שוין נאַאיווע און, מען מעג זאָגען, האַלב-קינדערשע זייטלעך האָבען זיך דאָרט געפונען. האָט ר' מענדעלע נישט געקוקט אויף דעם דאָקטאָר'ס שטרענגען פּערזאָג נישט צו נעהמען קיין פּען אין דער האַנד — און ער האָט זיך גענומען גאַנץ-ערנסט צו דער אַרבייט.

און אַ שטיקעל אַרבייט האָט ער דאָ פֿאַר זיך געוואַט זעהר אַ שווערס. ערשטענס, איז גלאַט נישט קיין גרינגע זאָך איבערצוניצעווען אַלטוואַרג. אַרויסוואַרפען שטיקער, גאַנצע קאַפּיטלען און אַריינשטעלען נייע אויף זייער אָרט, איבער-
דרעהען און איבערשטעלען שפּעטערדיגע זייטלעך אויף פּריהער, און פּערקעהרט, און דאָס אַלץ פּערגלעטען אַזוי קונציג, אַז עס זאָל נישט בלייבען פֿאַר אַ זייטיג אויג קיין ברעקעל סימן פון אַ געשטיקעוועטער זאָך; און צווייטענס, איז דאָס שוועריגקייט געווען דאָ דאָפּעל און איבער דאָפּעל צוליבע דעם לשון, ווייל ר' מענדעלע האָט דאָסמאָל זיך געמוזט פּעסט האַלטען אין דער

דיין-ביבלישער שפראך, וואָס אין איהר האָט ער געשריבען, זיין פריהער יוגענד דעם „האבות והבנים“, און שטאַרק געהיט-זיין נישט אַראָבצוקריכען, חלילה, פּונ'ם וועג און נישט אַריינ-פאַלען אין „מענדעלע'ס לשון“. אַלע מאָל האָט ער זיך אַליין געכאַפט ביי דער האַנד, אַז ס'האָט זיך ביי איהם אַרויסגע-כאַפט אַ וואָרט אָדער אַניאויסדרוק, וואָס איז נישט אָנגעפאַסט צום לשון פון „האבות והבנים“, און אָפּטמאָל האָט זיך געמאַכט אַז איך האָב איהם אָנגעוויזען, ווי ער פלעגט זיך אויסדריקען, אויף אַזאַ מין „קאַנטראַבאַנד“, — און ווי דאָס וואָרט אָדער דער אויסדרוק זאָל נישט זיין געלונגען אויפ'ן בעסטען אופן, האָט ער געמוזט אומ'ברחמנות'דיג אויסמעקען און ווידער קנייטשען דעם שטערן און אויסזוכען צו פערבייטען עס מיט „עכט-העברעאיש“, ווי אין פּסוק שטעהט...

נאָך דער דאָזיגער אַרבייט האָט זיך זיין שלאַפּקייט גע-שטאַרקט און ער איז געוואָרען אַלץ מעהר אָנגעשוואַכט, אַזוי אַז פאַר-אַ-יאָרן סוף ווינטער איז נישט געווען פשוט צו דער-קענען דעם פּריש-לעבעדיגען, אייביג-יונגען זיידען, אַנאמת'ער זקן איז ער געוואָרען, אויסגעזעהן ווי אַ שוואַכער צובראַכענער אַלטיטשקער, קוים אויף די פּיס זיך געהאַלטען. איצטיגס מאָל האָט „די באַבע“ געמוזט פאַלגען דעם דאָקטאָר'ס גזירה און אַרויספאַהרען מיט'ן זיידען אויף זומער אויסער דער שטאָדט אויף דער פּרייער נאַטור.

סוף מאַי איז דער זיידע געקומען אין דער זומער-וואוי-נונג אויפן „גרויסן פּאַנטאָן“ ביי אדעס — און אַ מערקווירדיגע זאך! עפעס נאָר אַזוי ווי מיט אַ פשוף איז ער מיט אַמאָל געוואָרען ווי גאָר אַנאַנדער מענש. גלייך ווי יענער גריכישער גבור, וואָס האָט געדאַרפט זיך נאָר צורירן צו דער ערד, ער זאָל ווידער בעקומען זאַפט און קראַפט, אַזוי איז דער זיידע געוואָרען געזונד און פּריש, ווי נאָר ער איז געקומען אין נאָהענטער בעריהרונג מיט דער נאַטור. די הייס-געליעבטע זיינע פון אייביגע יאָהרען, די פּרייע נאַטור, האָט באַלד געוויזען

איהר ווירקונג אויף איהם, ווי א וואונדערליכע רפואה, ווי דער בעסטער באַלזאָם.

געדארפט האָט מען זעהן דעם אַלט-יונגען ר' מענדעלעך אויף יינע שפּאַציר-גענג אין דער אומגעגענד אַרום און אַרום, וואָס ער פלעגט גאַנצע שעה'ן-לאַנג מאַכען אַלע טאָג, און אָפטמאָל צוויי מאָל אַ טאָג, ווי דאָס וועטער זאָל נישט זיין שלעכט. פריש און מונטער, גלייך, אויסגעצויגען ווי אַ פאַלמען-בוים, מיט אָפענע קורץ-שאַרפּזיכטיגע אויגען, האָט ער מיט גרויס הנאה נישט אויפ-געהערט זיך נייגיריג איינצוקוקען אין יעדען פעלד-פלימעלע און גרעזעלע, אין יעדען פויגעלע אין זומער-פליגעלע, אַלץ אַרום אין דער נאַטור האָט פאַר איהם געלעבט און גערעדט יעדעס מיט זיין פֿשון, און ער צוזעמען מיט איהר, מיט דער לעבעדיגער נאַטור, איז געווען פול מיט פֿעבען, מיט יוגענד-זאָפט. נישט אַומיטס האָב איך געהערט פון איהם נישט איינמאָל ביי אַזעלכע שפּאַציר-גענג (דעם זומער האָב איך געהאַט דאָס גליק מיט איהם צו וואוינען אין גאָהענטער שכנות): „ווי באַלד איך פיהל אַזוי די נאַטור און קאָן נאָך פון איהר אַזוי געניסען מיט אַזאַ אמת'ער הנאה, איז עס אַ גוטער סימן, אַז דער לעבנס-קוואַל אין מיר האָט זיך נאָך נישט אויסגעשעפט און איך האָב נאָך זאָפט אויף לאַנגע יאָר.“

און וויפיעל לעבען האָט דער זיידע אַרויסבעוויזען אין זיין ריידען און שמועסן בשעתן אַרומגעהן אין די ווייטע און ברייטע פעלדער! נישט ווי אַ 77 יעהריגער גרייז-גראָהער מאַן, נאָר מיט אַ פריש-לעבעדיגען טעמפּעראַמענט פון אַ הייס - פלוטיגען יונגען-מאַן, פלעגט ער אַרומריידען ברייטליך און שאַרף, אַמאָל גאַנץ היציג און אויפגעבראַכט און אַמאָל גאָר געלאַסען מיט אַ גוטמיטיגען שמייכעל, וועגען פּערשיעדענע ענינים, וואָס קומען איהם אויפן זינען, סיי וועגען דעם, וואָס ער האָט ד? לעצטע טעג בעגעגענט אין ד? יודישע צייטונגען, וועלכע ער בעקומט און פייענט זיי אַלע איבער, סיי ערינערונגען וועגען עפיואַדען און מענשען-טיפּען פון אַמאָליגע יאָהרען, און סיי וועגען גלאַט אַזוי זאָכען, וואָס אַ פילד פון דער נאַטור רופט ביי איהם אַרויס איז געדאַנק.

און ריידען רעדט דער זיידע אָפּט מיט פּאַעטישע גיל-
דער, מיט טרעפּענדע, שען-אַנגעמאַסטענע גלייכענישען, און דאָ
און דאָרט וואָרפען זיך דורך אין זיין שמועס גלענצענדע
פונקען און שלענגלען זיך בליצען פון שאַרפּזין.

מיר געהען, אַ שטייגער, פאַרביי אַ שען בעפּונצטע ווילע
מיט זעהר פיין-געארדנעטע בוימער, מיט בעקוועמע פרייטע
אַלעען, רופט ער זיך אָן צו מיר: „זעהט איהר, אָט האָט
איהר אייך פונקט ווי אייער „ספר האגדה“, אויך גאַנץ-פיין
אַרומגעשניטען און אַרומגעהאַקט, אויסגעגלייכט און צוגעגלעט
און אַרומגעטאַקט און אויסגעשטעלט מיט אַ סדר, מיט אַ מאָס,
יעדעס בעזונדער צוגעפאַסט אויף זיין אָרט, געוויס שען אַנ-
צוקוקען פון דערווייטענס, וואָס האָט מען דאָ צו ריידען. פאַר
מיר אָבער, מוז איך אייך זאָגען, איז פיעל ליעבער און
חשוב'ער די אמת'ע נאַטור ווי זי איז, נישט גע'מלאכה'ט,
נישט געקניצע'ט. איך האָב ליעב נישט דעם געמאַכטען אַרומ,
געפּונצטען גאַרטען. נאָר דעם נאַטירליכען געדיכטען וואָלד פון
דער אַלטער יודישער אגדה, אויף איהר אָרט אין תלמוד און
מדרשים, מיט די הויכע פערדרעהטע און פערפלאַנטערטע צוויי-
גען, וואו עס דאַרף דיר, אמת, קאָסטען אַמאָל מעהר מיה זיך
דורכצומאַכען אַ וועג, דו פיהלסט אָבער דערפאַר, אַז דאָ
שוועבט אויף דיר גאָט'ס גייסט און דו ווערסט אַרומגענומען
און איינגעהילט מיט'ן גרויסען וועלט-סוד פון דער העכסט
אָריגינעלער נאַטור“.

— וועגען דעמוועלבען „ספר האגדה“ האָט ער געגעבען
נאָך אַנאַנדער גלייכעניש. „עס קומט אויס, — זאָגט ער, —
גלייך ווי ריינע סטיליזירטע מילך, אין דעם נויטיגט זיך אָבער
נאָר אַ חולה; אַפּנים, אונזערע יודישע קינדער זענען שוין
גענוג קראַנק, אַז זיי קאָנען שוין נעביך אויף אַנאַנדער אופן
נישט פערדייען אונזער אגדה“.

אַנאַנדערס מאָל קומען מיר נעבען אַ פעלד, וואו עס
אַרבייט אַ שנייד-מאַשין. און דער זיידע האָט ווידער פאַר
זיך אַ פאַרטיגע אילוסטראַציע צו זיין געדאַנק וועגען „ספורי

המקרא" (פערקירצטען חומש פאר קינדער) „דער ספורי המקרא אייערער - מאַכט ער צו מיר - איז אַזוי פאַר זיך אַ פּיין שטיקעל אַרבייט, נאָר זאָגט אייך, וואָס איהר ווילט, ס'איז פאַרט נישט דער חומש, עס פּעהלט מיר די פּאַעזיע פּונ'ם גאַנצען חומש ווי ער איז. וואָס קענט איהר, אַ שטייגער, האָ-בען צו דער אַרבייט פון אַ היינטיגער שנייד-מאַשין? דאַכט זיך, זי טהוט זיך איהר זאָך בשלמות, אויפ'ן בעסטען אופן. איהר זעהט, ווי זי אַרבייט גוט און גלאַט, ס'איז אָבער אינ-גאַנצען אויסגעשטאַרבען די פּאַעזיע פון אַמאָליגען שניט, איהר זעהט נישט פאַר זיך צושפּרייט אויפ'ן פעלד די שניידער און שניידערניס, איהר הערט נישט זייער געוונטען געלעכטער, זייער געזאַנג ביי דער אַרבייט און געהענדיג פון דער אַרבייט, קורץ גערעדט, טויט אָהן אַ נשמה..."

און אַמאָל געהמט-אַפּיר דעד זיידע געהענדיג דאָס לעבע הנה"כ"ל, אין וועלכען ער איז אַזאָ בקי און אַזאָ חריף צוזאָ-מען, און גיט-איבער אויסווייניג עפעס אַ שאַרפּזיניגען אויפּטהו-זיינעם אויף איינצוזעען און רעכט-מאַכען אַזעלכע שווערע פּסוקים, וואָס לאָזען זיך נישט איינבײסען. אָדער ער טייטשט-איינ אַ פּסוק מיט אַ וויציגען שפּאַס, וואָס האַט אַ טיעפען זין. למשל „ואת אחיך תעבוד" - יצחק בענשט עשוין, אַז ער וועט דינען זיין ברודער יעקבין. וואָס איז דאָס פאַר אַ משונה ברכה, בענשען איינעם, אַז ער וועט זיין אַ דינער ביי יענעם? נאָר ווי מיר זעהען אַרויס בעשיינפערליך אין היינטיגע צייטען שטעקט אין דעם אַ גרויסע ברכה פאַר עשוין, וויל יעקב'ס אַ זוהן, ווי באַלד ער בעקומט געלד און ווערט אַ גרויסער באַנקיר, אַ רייכער פאַבריקאַנט, וועט ער שוין אויף קיין פּאַל, איהר מענט זיין זיכער, נישט געהמען אַרבייטער און דינער פון זיינע ברידער, פון יעקב'ס קינדער, נאָר דווקא פון עשו'ס... און נאָר אַמאָל דערמאָהנט זיך דער זיידע אין איינעם פון די וויכטיגע און אינטערעסאַנטע פּערזאָנען פון זיינע יוגענד-פריינד און אַזוי בעקאַנטע, ווי יהושע-מרדכי ליפשיץ, דער פּערפאַסער פּונ'ם ערשטען רוסיש-יודישען ווערטער-בוך, אָדער

ר' מרדכי סטרעליסקער, יוסף-הירש פאליטשינעצקי און אנדערע
 לעהרער פון דער ראבינער-שול, וואָס יעדער פון זיי איז אַ
 „ספר בפני עצמו“, אַ גאַנץ בוך פאַר זיך. דער זיידע דער-
 צעהלט אויך מיט התפעלות פערשיעדענע עפיוזאָדען פון „בימים
 ההם“, פון יענע אַלטע צייטען און אַלטע העכסט-אינטערעסאַנטע
 טיפּען — און איהר שטעלע אָן מויל און אויערען און עס ווילט
 זיך אייך ער זאָל דערצעהלען נאָך און נאָך. עס טוט אייך נור
 באַנג, פאַרוואָס עס געפינט זיך נישט בשעת-מעשה איינער ביי
 דער זייט מיט פאַפיר און בליישיפט, וואָס זאָל אויפן אָרט
 דאָס אַלץ פערצייכענען וואָרט אין וואָרט.

בכלל, איז ר' מענדעלע „שבוע-פה“, ד. ה. ר' מענדעלע'ס
 שמועסען, און אַפילו די שיחת-חולין זיינע, אַפטמאָל אויפן
 העכסטען אופן אָריגינעל און אינטערעסאַנט, און עס וואָלט
 זעהר פדאי געווען, אַז זיינע נאָהענטע בעקאַנטע שריפטשטעלער
 זאָלען אַפטער דערמיט בעקאַנט מאַכען דעם עולם, ווי מ'איז
 זיך נוהג ביי די אומות-העולם מיט אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות
 צו זייערע גרויסע.

נישט אינגאַנצען אַבער האָט זיך דער זיידע איבערגע-
 געבען צו רוה, ווי מען זאָגט, „אין שוים פון דער נאַטור“,
 אויך אויף דער פרייער נאַטור האָט ער זיך נישט בעפרייט פון
 „עול תורה“, און גאַנץ אַפט פלעגט ער זיך צוכאַפען צו אַ
 ספר און נישט קוקען, נאָר לערנען, זיך פערטיעפען אין איהם.
 און כמעט שטענדיג, ווען מ'האָט איהם געטראָפּען אין דער
 היים, האָט מען איהם געפונען זיצען איינגעבויען איבער דעם
 אַלטען קליינעם תנ"כיל, וואָס איז ביי איהם פערבייבען אַני-
 אַנדענק, דאָכט זיך, נאָך פון גאָטלאָבערין, צי איבער דעם
 מדרש-רבה, אָדער גאָר פערטיעפט אין אַ גרויסער ש"ס-גמרא,
 און אַז ער הייבט-אויף די קורצזיכטיגע אויגען פונ'ם ספר און

דערזעהט אייך, רופט ער זיך אָן: „הערט איהר, מיר מענען שטאַלצירען, גרויסע מענשען זענען זיי געווען, אונזערע אַלטע חכמים! און ער גיט אייך איבער מיט התלהבות, א פרישען בעדאנק, וואָס ער האָט נאָר-וואָס אַרויסגעשעפט פונ'ם אַלטען קוואַל, פונ'ם מדרש, צי פון דער גמרא, אָבער גלַט אַנ'אויס-דרוק, וואָס גיט-איבער עפעס אַ בעגריף קורץ און שאַרף און דייטליך. „זאָגט אייך, וואָס איהר ווילט - גיט ער צו - אַקעגען זיי הויבען מיר נישט אָן צו קאַנען שרייבען; וויפיעל מיר זאָלען זיך נישט ברעכען דעם קאַפּ, וואָלטען מיר אַזוינס אויף קיין פּאַל נישט געקאַנט צוטראַכטען“.

נאָר מילט לערנען אַליין, מיט אַריינקוקט אין אַ ספר, קאָן זיך דער זיידע נישט בענגונגען. איהם ווילט יך אַרבייטען, שרייבען, און דערפאַר, אַז איך מיט ביאָליקן האָבען איהם פאַרגעלעגט, מיר זאָלען צוזאַמען איבערזעצען אויף יודיש די „ספּורי-המקרא“ - האָט ער זיך אין דעם אָנגעכאַפט. „אודאי, - האָט ער געזאָגט - וואָלט גלייכער געווען זיך נעהמען צום גאַנצען חומש, נאָר איהר ווילט דוקא „ספּורי-המקרא“, וועל איך אייך צוֹליעב טהון“.

און אַזוי איז געבליבען. צוויי מאָל אין דער וואָך, אַלע מאַנטאָג און דאָנערשטאָג, פלעגט זיך ביאָליק אַראַפּכאַפען אין אונזער ווינקעל און מיר האָבען געאַרבייט צו ביסעלעך אין דער איבערזעצונג.

איך זאָג „צו ביסעלעך“ - דאַרפט איהר וויסען, אַז שולדיג איז אין דעם געווען איינער פון די צוויי אייניקלעך, אַלע מאָל אַן אַנדערער פון זיי, אַלענפאַלס נישט דער זיידע, דער זיידע, פערשטעהט איהר, האָט בטבע פיינט צו אַרבייטען צו ביסעלעך. ער האָט ליעב, אַז אַרבייטען זאָל זיין געאַרבייט. און נישט איינמאַל פלעגט איהם אויסקומען צוהאַלטען זיינע צוויי מיטהעלפער, נישט דערלאָוען אַרבייטען זיך פון דער אַרבייט פון מען וועט, מאַכען נאָך אַ קאַפיטעל, אין דרויסען אַזוי שען, דער קריסטאל-לויטערער הימעל זעהט זיך דורך, די ליכטיגע זון שַקט-אַריין איהרע מילדע שטראַהלען און פערבעט אַרויס אַזוי פרייען פּעלד.

אויפן גרינעם גראָז — דער זיידע, וויל פון קיין זאך נישט וויסען.
אַרבייטען זאָל זיין געאַרבייט.

און מ'האַט געדאַרפט זעהען, ווי דער זיידע פּערהאַלט זיך
צו דער אַרבייט, ווי ער איז אין איהר אינגאַנצען אַריינגעטהון,
ווען מיר, די צוויי מיטאַרבייטער זיינע, האָבען זיך צאַמאַל גענומען
אַמפּערען, ווי דער שטייגער, וועגען אַ וואָרט אָדער אַנאָיסדרוק.
פלעגט ער מאַכען צו אונז: „שאַט, לאָז זיין שטילער אַ ביסעל,
דאָז מיך הערען, וואָס זאָגט אויף דעם מיין יודעל.“ ווער, זיין
יודעל איז, האָבען מיר שוין געוואוסט. נאָך פון אָנהויב-אָן האָט
ער אונז ערקלערט, אַז ביי דער דאָזיגער אַרבייט מאַלט ער זיך
אויס, ווי עס שטעהט איהם ביי דער זייט אַ פשוט יודעל, וואָס
רעדט ריין יודיש אָהן חכמות, און ער, דער זיידע, דאַרף זיך נור
גוט איינהערען, ווי אַזוי אין אַזאַ פאַל רעדט אָט דאָס יודעל. און
דאָס יודעל פלעגט איהם אָפטמאַל שטעהען אין דער גויט און
איינרוימען אין אויער אַנ'עכט-יודישען טייטש פשוט אין גוט
צוגעפאַסט אויפ'ן אָרט.

ביי דער אַרבייט האָט מען באמת געקאַנט אַרויסזעהען, אַז
דער זיידע האָט נישט געהאַלטען און האַלט נישט ביי קיין סיום.
און אויב נישט אָנהויבען נאָכאַמאַל פון „בראשית“, אָבער אַלענפאַלס
קאָן נאָך זיין שענער גייסט זעהר שען אַרבייטען. גייסטיגע אַרבייט
שוואַכט איהם נישט אַב; אַדרבה, זי גיט איהם צו זאַפט און קראַפט.

מענדעלע און אחד-העם.

מענדעלע איז שטענדיג און אין יעדער זאך געווען שטארק סוביעקטיוו. ער האָט זיך ס'רוב געמונען אונטער דער ווירקונג פון עפיס אַ געפיהל און אַן איבערגייענדיקער שטי-מונג. און אויף אחד-העם'ען, וועלכער איז זיך תמיד געגאנגען זיין בעזונדערען אייגענעם וועג און נישט אומגעקוקט זיך. נישט אויף רעכטס, און נישט אויף לינקס, פלעגט ער אָפּט-מאָל זיך בייזערען, ווערען אין פּעס און אַפילו פאַרביטערט צוליב עפּעס אַ פאַרבייגייענדיגען געפיהל, וואָס האָט איהם בע-הערשט.

אָט האָט ער, למשל, איבערגעלייענט איינעם פון אחד-העם'ס אַרטיקלען, אין וועלכען אחד-העם באַטאָנט בעזונדערס די גרויסקייט און וויכטיגקייט פון דעם „מרכז-הרוח“ (גייסטיגען צענטער), און אַ סך ערטער אין דעם אַרטיקל האָבען איהם שטאַרק אויפגערעגט. און אַז איך בין צו איהם אין יענעם מאַמענט אַרויפגעקומען, האָט ער זיך נישט געקאָנט איינהאַל-טען, נישט אויסצוגיסען זיין צאָרען אויפ'ן קאַפּ פּונ'ם, משיב הרוח ומוריד הגשם מיט אַזוינע מינע רייד:

— דער „רוח“ (גייסט) האָט איהם באַפאַלען, אָט דעם מענשען! שטענדיג, אַ גאַנצען טאָג האַלט ער אין איין פּער-שפרייטען בווישען די יודען די תורה פּונ'ם רוח און הערט נישט אויף נביאות צו זאָגען אין נאָמען פון דעם אלהי-

(*) איבערגעזעצט פון העברעאיש.

מעשיות וועגען מענדעלען

הרוחות. רבונו של עולם, צי פעלט דען דעם פאָלק ישראל גייסט? מיר דאָכט, אַז דאָס יודישע פאָלק איז שוין דערגאַנגען צו דער מדרגה, וואָס קיין גוף איז נישטאָ און קיין גע-שטאַלט פון אַ גוף איז אויך נישטאָ. אדרבא, פערקערט, אין יודישען פאָלק איז דאָ שיעל מעהר גייסט, ווי עס איז נויטיג, און אַ יוד פון אונזער צייט דאַרף זיך בעמיען צו זיין אויך אַ ביסעל אַ מענטש מיט אַ גוף, אַ בשר-ודם, און אַוועקשיקען אַמאָל דעם גייסט (רוח) צו אלדי-רוחות...

אַמאָל טרעפט זיך, אַז דער זיידע געפינט זיך אין אַן אַנדער מין שטימונג, און פערעל שיטען זיך פון זיין מוילד, און ער צודרשנט זיך גאָר אויף אַ געהויבענעם שטייגער, מיט די שענע משלים, מיט די גלענצענדע און וואונדערבארע בילדער וועגען דעם גייסט פון פאָלק-ישראל, וועגען זיין גרויסקייט און שטאַרקייט. און אַז דו ווענדסט זיך צו איהם און מאַכסט איהם דערויף אויפמערקזאַם מיט אַ בעוואונדער-רונג:

— זיידע, איהר זענט דאָך שוין געוואָרען אַן אמת'ער

אחד-העם'יסט

שטעלט ער אָן אויף דיר זיינע צוויי קורצזיכטיגע אויגען און זעטפערט מיט אַ נאַאיוו-קינדעריש געלעכטער, ווי זיין שטייגער איז:

— איך אָן אחד-העם'יסט? ניין, טייערער, האָסט אַ טעות. פערקעהרט, אחד-העם, ווען ער רעדט אַזוי, איז ער אַ „מענ-דעליסט“, ווייל אַזוינע ווערטער האָב איך שוין לאַנג געזאָגט, און זיי זענען אויסגעקריצט אויף מיינע לוחות פיעל, פיעל פריער פאַר אחד-העם'ס מתן-תורה.

בכיל פלעגט מענדעלע שטענדיג זאָגען:

— איך און אחד-העם זענען מיר ווי צוויי עלפקטרישע געגאָטיווע קראַפטען, וואָס כאַטש זייער טבע איז אַבזושטויסען איינע די צווייטע, זענען זיי דאָך פון איין מין. אַבער דער אַבזושטויסענדיגער כוח פון אַט די צוויי גרוי-סע קראַפטען — און דער עיקר פון איין צד, פונ'ם היציגען

מענדעלען - פלעגט ווירקען זעהר זעלטען נאָר אין אַ הייסען
מאָמענט און אויך דאָמאָלס - נאָר אויף אַ קורצער צייט.
אין אַזאָ קריגערישען מאָמענט פלעגט מענדעלע אױסרו-
פען שטאַרק אין כּעס:

- דו ווייסט, אַחד-העם ברענגט מיך אַמאָל אַריין אין
אַזאָ גרימצאָרען, אַז איך וואָלט איהם גענומען און וואָלט איהם
מיט מיינע אייגענע הענד אויפגעהאַנגען פאַר זיין אייגענער
רוחניות - און ער פלעגט דערביי צוגעבען: און שפעטער,
פערשטייט זיך, וואָלט איך איהם אַליין מספּיד געוועזען און
וואָלט ביטער בעקלאָגט די גרויסע אבדה, ווייל ווער קען
איהם ביי אונז פערטרעטען?

איינמאָל האָט מענדעלע'ס גרימצאָרען אויף אַחד-העם'ען
געברענט פלאַם-פייער.

עס איז געוועזען בעת אַחד-העם'ס אַ פּאַרטראַג אין אָדעס,
אין יאָהר תרס"ד, אין יודישען סוחרים-קלוב „בעסיעדאָ", וועגען
משה רבנו: דער פּאַרטראַג איז דערנאָך אָבגעדרוקט אין דרי-
טען חלק „על פרשת דרכים". אין אָט דעם אינטערעסאַנטען
פּאַרטראַג האָט אַחד-העם אויף אַ גלענצענדען אופן ארויסגעזאָגט
זיין מיינונג, אַז אונז דאַרפען שטאַרק נישט אַרען די שאַלות
און ספּקות, וואָס די געלערענטע פון די אומות-העולם שטעלען:
צי איז טאַקע דער מאן משה געווען במציאות, צי האָט ער
געלעבט און געווירקט אויף אַזאָ אופן, ווי מיר האָבען עס
בקבלה א. א. וו., א. א. וו. מיר האָבען דעם משה, וואָס
ליגט אין דער פּאַנטאַזיע פּונ'ם פּאָלק, און ווען אַפילו „עס
זאָל עמיצען געלינגען בפּירוש צו דערווייזען, אַז משה איז
אינגאַנצען נישט געוועזען אָדער אַז ער איז געוועזען נישט אַזאָ,
וועט דורך דעם גאָרנישט געמינערט ווערען די היסטאָרישע
ווירקליכקייט פון משה אַלס אידעאָל, וועלכער איז פאַר
אונז פּאַראַויס געגאַנגען נישט נור פּערציג יאָהר אין מדבר-סיני,
נור טויזענדער יאָהרען אין אַלע „מדבריות", דורך וועלכע מיר
זענען דורכגעגאַנגען פון מצרים ביז אַהער". און אָט די ווער-
טער, וועלכע זענען געוועזען נישט מער ווי אַ הקדמה צו דעם

עצם פאָרטראַג, האָבען מענדעלען, וועלכער איז געווען צווישן די צוהערער, שטאַרק אויפגעבראַכט און אויפגעערעגט. מענדעלע איז געזעסען ווי אויף הייסע קיילען, געזאָדען און געוואָרען אויפגערייצט.

ר' מענדעלע איז בכלל געווען אַן ענטשלאָסענער און אויס-געשפּראַכענער געגנער פון די עקסטרעמע ביבעל-קריטיקער און ער האָט שטענדיג געהאַט אויף דער צונג שאַרפע און האַרבע ווערטער געגען די קריטיקער, וואָס רייסען זיך אַריין אין דעם הייליגען היכל פון תּנ"ך מיט זייערע העק און גראַב-אייזענס און ערלויבען זיך צו צעשטערען און צוברעכען און צו פּאַרדרייען גאָטס לעבעדיגע רייד ביז צו אַ מין פּערזענליכע דאָס-פלעגט ער טענהן - איז אַן עסק פאַר גוים, וועמענס געלערנטע פון ביבעל-וויסענשאַפט זענען ס'רוב גראַבע-יונגען עמי-הארצים אַנט-קעגען אונזערע תּלמידי-חכמים. און מענדעלע אַליין איז געווען אַ בקי אין תּנ"ך, וואָס האָט גאָר זיין גלייכען נישט. זיינע חידושים און המצאות אין תּנ"ך פלעגען ממש פּערוואַנדערן זיינע צוהערער מיט זייער טיפקייט און חריפות, און עס איז אַ שאַד, וואָס זיי זענען נישט פּערשריבען און פּעראייביגט געוואָרען. משה-רבנו, דער פּאָטער פון אַלע נביאים, איז געווען זיין הויפט-העלד פון דער וועלט-געשיכטע, און זיין נאָמען איז ביי מענדעלען תּמיד טייער און געהייליגט געווען - און אָט קומט איינער נישט פון די גוים, נאָר דווקא אַחד-העם, איינער פון די אויסדערוויילטע תּלמידי-חכמים צווישען אונז, - שטעלט זיך אַנידער פאַר אַ גרויסען עולם דרשנ'ען, און זיינע ווערטער אַזעלכע אַפיקורסישע ווערטער, ווערען אויסגעהערט שטיל און געלעסען, גלייך ווי מ'וואָלט שוין ביי זיך געפּוועלט, אַז מ'קען צווייפלען אין דעם, צו דער געטליכער מאַן משה האָט עקזיסטירט אין דער ווירקליכקייט אָדער נאָר אין דער פּאַנטאַזיע! דער זיידע האָט זיך איינגעהאַלטען, ס'איז איהם שווער געווען צו בלייבען זיצען רוהיג אויף זיין אָרט ביזן סוף פון דער לעקציע. און באַלד ווי דער רעדנער האָט געענדיגט זיינע לעצטע ווערטער, ווען דער גרויסער עולם האָט נאָך נישט

אויפגעהערט צו אַפֿלאַדירען, ווי דער שטייגער איז, מיט גרויס בעגייסטערונג, האָט זיך ר' מענדעלע געווענדט צו זיין פריינד, דעם בצריהמטען היסטאָריקער שמעון דובנאָוו, וועלכער איז נעבען אים געזעסען איהם אָפּגערופען אָן אַ זייט, זיין פנים האָט געפלאַמט פון כעס, און ער האָט מיט אָן איינגעהאַלטענעם ווייטאָג געזאָגט:

— ווי געפֿעלט אייך די שענע דרשה? אַז אַך און וועה איז צו די אויערען, וואָס האָבען אַזוינס געהערט! ווייסט איהר? עס שטעהט געשריבען אין דער תורה וועגען משה'ן „און קיין מענש ווייסט נישט זיין קבר ביז אויפ'ן היינטיגען טאָג.“ איך בין דער מענש, וועלכער ווייסט אויף היינטיגען טאָג, וואו משה-רבנו'ס קבר געפינט זיך. דאָ אויף דעם אָרט, אין זאַל פונ'ם יודישען סוחרים קלוב „ביצעדעל“, האָט מען משה'ן בערגראָבען, דאָ איז זיין קבר, און דער קברן, וואָס האָט זיך טריי מיט אַט דער הייליגער מלאכה פערנומען איז — אונזער אחד-העם!

נאָר אויך אַט דער גרויסער כעס האָט, חלילה, לאַנג נישט געדויערט.

ר' מענדעלע האָט זיך בעמיהט אַרויסצורייסען פון האַרצען דעם כעס צו אחד-העם'ען, וועלכער האָט, לויט זיין מיינונג, עפענטליך אָפּגעטון אַזאָ חלול-השם און נישט געווען פאַרזיכטיג אַרויסצוזאָגען אַזעלכע ווערטער, וואָס פּאָסען פאַר איהם נישט. עס איז אָבער נישט ווייניג צייט אַוועג, און דאָס צורירען זיך צו דער וואונד פלעגט ביי דעם זיידען אַרויס-רופען אָן אויפֿרעגונג, וואָס פלעגט אָבער ווידער פארבייגיין... ער האָט אויף ווייטער נישט אויפֿגעהערט צו שעצען אחד-העם'ען און איהם תמיד ליעב געהאַט מיט'ן גאַנצען האַרצען. אָפטמאָל פלעגט ר' מענדעלע זיך ערלויבען גוטמוטיג אַ שטיף צו טון און חזק צו מאַכען פון דעם אָדער יענעם עסקן און שרייבער פון די חובבי-ציון, אחד-העם'ס מקורבים און חסידים. אויף איינעם אָן עסקן, צום ביישפּיל, פון די בעזונג-דערע טומלער פלעגט ער זאָגען: דער קינפטיגער היסטאָריקער פון אונזער תקופה, וועט אַוראי, ווי עזרא הסופר אין זיין צייט,

פעשיות העגנן מענדעלען.

וועלען געבען א פולע רשימה פון די עלטסטע צולי-הגולה, און אויף די דאזיגע נעמען וועט ער שטעלען, ווי דער שטייגער איז, דעם טראָפּ, און אויף דעם נאָמען פון י צ נ ע ם עסקן וועט געוויס קומען דער טראָפּ „קרני-פרה“, און, לייצענדיג יענעם נאָמען, וועט מען מוזען לענג אויסציהען און ציקלען זיך לויט די אלע פללים פון דער דאזיגער נגינה (און בשעת-מעשה פלעגט דער זיידע אויסציהען דעם דאזיגען נאָמען, לענג ציקלען זיך לויטן טראָפּ פון „קרני-פרה“)... אָדער אויף איינעם אַ שרייבער פון אחד-העם'ס תלמידים און נאָכפאלגער פלעגט ר' מענדעלע צוזי זאָגען: דאָס איז אהד-העם'ס „גולם“, פונקט ווי דער „גולם“ פון ר' לייב שרה'ס אָדער פונ'ם מהר"ל מפראג אין זייערע צייטען, אַלץ וואָס ער רעדט און וואָס ער שרייבט, טהוט ער עס מיט'ן פח פון אחד-העם'ס „שם-המפורש“.

אָט די ליצנותן זענען דערגאנגען צו אחד-העם'ען. און נישט נאָר דאָס אַליין, עס האָבען זיך אויך געפונען גוטע מענשען, וואָס האָבען צוגעטראָגען אחד-העם'ען אויך די האַרבע ווערטער, וואָס דער זיידע פלעגט אַרויסזאָגען וועגען איהם אין אַ מאַמענט פון אויפרעגונג. אחד-העם אָבער האָט אויף די ווערטער קיין געוויכט נישט געלעגט; הערענדיג די ליצנותן, פלעגט ער לעצען פון גאנצען האַרצען, און קיינמאל זענען נישט געשטערט געוואָרען דורך דעם די זעהר פריינדליכע בעציהונגען צווישען אחד-העם'ען און ר' מענדעלען.

ש ל ו ם - ע ל י כ ם

א ו י ט א - ד א - פ ע

ע'א'ינערונגען לכבוד דעם ליטעארישען יום-טוב פונ'ם זיידען „מענדעלע פוכר-
פריים“, געשריבען פון זיין ערשטען אייניקעל*.)

דער בנהג-שבעולם איו, אָז סע שטאַרבט - נישט דאָ גע-
דאַיט, נישט פאַר אייך געדאַכט, נישט פאַר קיין שום אידען גע-
דאַכט - אַ גרויסער מענש, בעקומט מען איהם ליעב און מע
הויבט אָן נאַכזאָגען שבחים נאָך זיין בעט, און מע הויבט זיך אָן
דערמאַנען און נאַכדערצעהלען פון איהם מעשיות, עפיוזאָדען,
אַנעקדאָטען, אַפּאָריזמען, געדאַנקען, ווערטלעך, גלייכווערטלעך,
חכמות און נאַרישקייטען - אַלץ גיט אַהער, אַלץ איו אַ סחורה,
אַלץ ווערד פערצוקערט. איך נעם מיר די שטאַרקייט צו זאָגען,
אַז ס'איז אַ נאַרישער מנהג, און אויב איהר ווילט - טאַקי אַ
שטיקעל עולה אויך. אַ קונץ נאַכ'ן טויט דערצעהלען שבחים?

(* איך האָב שוין איין מאָל מוסר-מודעה געווען פאַר דער גאַנצער וועלט,
אַז דאָס בין איך געווען דער ערשטער, וואָס האָב אָנגערופען מענדעלע פוכר-
פריים מיט'ן נאָמען „זידע“, און ער מיך --- „אייניקעל“, פון דעמאָלט אָן זענען
מיט גאָט'ס הילף אויסגעוואַקסען, קיין עין הרע, אַ גאַנצער דור מיט „אייניקלעך“ ---
כן ירבו !

ש ל ו ם - ע ל י כ ם.

פארוואס זאל דער בעטרעמענדער אליין אויך ניט געניסען פונ'ם כבוד? פארוואס זאל ער אליין ניט זעהן און ניט הערען די אלע שבחים מיט די מעשיות, וואס מע דערצעהלט זיך אָן פון איהם, מיט די עפיוזאדען, אַנעקדאָטען, אַפאָריזמען, געדאַנקען, ווערטלעך, גלייכווערטלעך, חכמות און נאַרישקייטן? אדרבה, איך געה נאָך ווייטער: איך זאָג גאָר, אַז ס'איז מעהר יושר פאַר'ן לעבען אַלס נאָכ'ן טויט צו איבערגעבען אַזעלכע זאַכען, וואָרים טאַמער חלילה — לא יעלה ולא יבוא — עס מאַכט זיך אַמאָל, איינער איז מגום, דערצעהלט אויף איהם אַזעלכעס, וואָס ניט געשטוי-גען, ניט געפלויען, קאָן ער אַרויסטרעטען אין דער עפענטליכ-קייט, ואין החי יכול להכחיש את החי, און זאָגען: „זייט זשע מוחל, רב איר, איהר האָט, דאַכט זיך, אויסגעטראַכט אויף מיר, מחילה אַ גרויסען ליגען“...

אויף איינעם אַ לען דערצעהלט מען, אַז ער האָט זיך אַוועקגעלאָזט למדינת הים, אין אַ ווייטען וועג אַריין, און האָט אַרויסגעלאָזט אַ קלאַנג, אַז דאָס שיף איז אונטערגעגאַנגען און ער איז דערטרונקען געוואָרען. לאַחר זמן קומט ער צו פאַהרען אַהיים און טרעפט מסתמא איין איבערקעהרעניש: דאָס ווייב האָט צוגענעמען איין אַנדערער, די שטוב האָט מען פערקויפט, מיט זיין גוטס האַבען זיך צעטיילט זיינע גוטע פריינד — אַ חורבן! ער געהט אַרום פון שמונים צו בוננין: „האָט איהר געהערט איין אומגליק, אַזאַ-נ-אומגליק?“ „צו וואָס האָט דאָס אייך געטויגט?“ „איך האָב געוואָלט הערען, וואָס וועט די וועלט זאָגען“...

אַ יובילעאום — דאָס האַבען שוין אַ סך חכמים געזאָגט — איז געגליכען, להבדיל, צו אַ לוויה. בדידי הוה עובדא — איך אליין האָב איבערגעלעבט פאַר אַ פאַר יאָהרען אַזאַ מין „ליה“, זיך אָנגעהערט אויף זיך אַזעלכע שבחים, וואָס זענען מיר קי-נ-מאָל ניט געקומען אין חלום. איין עבירה נאָר, וואָס דער עולם האָט זיך פערגעסען און גיך אַנשוויגען געוואָרען... און מחמת איך ווייס דעם טעם פון „יובילעאום“, ווילט זיך מיר מהנה זיין דעם „זיידען“, און דעם זיידענ'ס פיעלע פריינד און פערעהרער, האָטש

מיט איינעם פון די פיעלע, פיעלע עפיוואָרען, וואָס איך האָב
וועגען דעם זיידען צו דערצעהלען און צו דערצעהלען.

די מעשה האָט זיך געטראָפּען אין אָדעס, ביים ברעג
פּונם שוואַרצען ים, אויפ'ן גרויסען פּאַנטאָן, זומער אויף אַ
דאָטשע - מיט אַלע סימנים, און דער בעסטער סימן וועט
זיין דער נאָמען פֿון דער דאָטשע „מאַנדראַזשי“ - און דאָז
דער זיידע זיך דערמאַנען, ואין החי יכול להכחיש את החי!...

אין יענער צייט - אַ יאָהר צוואַנציג דאָרף שוין זיין
אין דעם - זיין איך געווען אונטער'ן איינפלוס פּונם זיידען
און געשריבען אַ גרויסעם אַלעגאָרישעס ווערק, טאַקי, אַ ראָמאַן,
נאָר מיט אַ פּערשטעלעניש, כמו ווי להבדיל אַ מין „קליאַטשע“.
און מחמת מיר האָט זיך געגלוסט געבען איין אַלעגאָריע, דאָס
הייסט, איך האָב געהאַלטען פֿאַר די אויגען ניט דאָס ווירקליכע
לעבען, נאָר די „פּנסת ישראל“, בין איך מסתמא פּערקראַכען
אין אַרץ השישי אַריין. און, ווי געווענהליך, ביך איך געווען
פּערליעבט אין דעם דאָזיגען ווערק, ווי אַ חתן אין זיין פֿלח
אין די געצעהלטע טעג פֿאַר דער חופּה, געהאַלטען, אַז דערמיט
ענדיגט זיך שוין די גאַנצע וועלט! און עס האָט זיך מיר זעהר
געוואָלט בעווייזען פֿאַר עמיצען מיין געליעבטע פֿלח, מיין
איך - מיין נייעס ווערק, וועמען זשע בעווייזט מען אַזאָ אבן-
טוב, אַז ניט פֿאַר'ן זיידען? סטייטש איך האָב אַזאָ מבוא: סך-הכל
איין האַלבע שעה פון אָדעס, און דאָרט זיצט דער זיידע
מענדעלע - ווי זאָגט מען: אַ כּשר'ער טאַפּ מיט אַ כּשר'ען
לעפעל... נאָר וואָס דען? ווי קומט די קאַץ איבער'ן וואַסער?
טראָגען דעם ראָמאַן צום זיידען - צו אַ גרויס פּעקעל. מטריח
זיין דעם זיידען צו זיך - עפּים נישט קיין דרך-אָרן. פֿאַלט אַ
איד אויף אַ המצאה: זומער-לעבען, הייסע טעג, מע בעדאָרף
פּערבעטען צו זיך אויף דער דאָטשע דעם זיידען - געניסען
לובט, זיך אָבבאָדען אין ים, און אַביסעל שמועסען. איז אָבער
אַראָבברענגען דעם זיידען ניט אַזוי גרינג, מע בעדאָרף האָ-
בען אַ שעת-הכּושר. גאָט האָט מיר געהאַלפּען, עס האָט זיך גע-

פונען א שעת-דכושר — אראָבעבראַכט דעם זיידען. אַ גאַסט
אויף אַ גאַנצען מעת-לעת.

די מצוה פון „הכנסת-אורחים“ איז, נאָך מיין נאַרישען שכל,
מעהוי לוקסוס ווי מצוה, און אויב עס וואָלט מיר זיין ערלויבט
צו רעדען נאָך מעהר עפענטליך, וואָלט איך זאָגען, אַז ניט דער-
מיט אַליין איז אברהם אָבינו געווען אַזוי גרויס, וואָס ער איז
געווען אַ מכניס-אורח, וואָרום וואָס קאָן זיין מעהר אַנגענעהם
ווי אויפנעמען געסט?

נאָר אויב אויפנעמען געסט בכלל איז אַ פּערגעניגען, איז
האַבען פאַר אַ גאַסט דעם זיידען רב מענדעלע — אַ יום-טוב.
מענדעלע מוכר-ספרים אין אַ געזעלשאַפט איז אַזוי פּיעל אַריגי-
נעל, אייגענאַרטיג, ווי מענדעלע מוכר-ספרים אין דער ליטע-
ראַטור, און אויב איהר ווילט, איז ער אין לעבען נאָך מעהר
פולט, ווי אין בוך. אין דער צייט ווען אַז מיר בעגעגאָנען
זיך מיט אַנדערע שריפטשטעלער, טרעפט זיך אַמאָל, אַז מיר
האַבען דערנאָך חרטה, למאי מיר האָבען זיי געזעהן אַזוי נאָהענע,
איז דער זיידע מענדעלע פונקט דער היפך: ער איבערטרעכט
אין אַ פּערזענליכען בעגעגעניש אַלסדינג, וואָס איהר האָט אייך
פאַרגעשטעלט פריהער אין אייער פּאַנטאָויע. נאַטירליך, ער איז
ניט מיט הערנער — נאָר איהר דערזעהט פאַר זיך אַ פאַרשוין
איין אויסערגעווענהליכען. דאָס איז ניט נאָר אַ זקן שקנה חכמה,
דער אמת'ער טיפּ פון דעם אידישען תלמיד-הכם; דאָס איז אַ
מענש, וואָס איז פול מיט לעבען, מיט בעוועגונג, וואָס דאָס
לעבען טריפט ביי איהם אין זלע אָדערען, קוקט-אַרויס פון
דעם שאַרפען בליק פון די קלוגע אויגען, פון די טיפע קניישען
פון דעם הויכען שטערן, פונ'ם יונגען שמייכלע, וואָס אויף די
דינע ליפען, און איהר פּרעגט זיך: „אָט דאָס איז מענדעלע
מוכר-ספרים?“... ביי מעהר נאָהענטע, אינטימע בעקאַנטשאַפט
דערזעהט איהר פאַר זיך אַ אידען אַ קינד, אַ זקן, אַ קונדס,
וואָס וועט אייך בעווייזען וואָס הייסט מוסקולען, וואָס הייסט
געזן גלייך ווי אַ סטרונע, וואָס הייסט קאָנען שפּאַנען, קאָנען
לויפּען, קאָנען שפּיעלען זיך מיט קינדער — און איהר וועט

פרעגען ביי זיך: „אָט דאָס איז אַ אידישער מחבר, וואָס מע פֿייערט זיין פינף-און-זיבעציג-יאָהריגען יובילעאָים?“ אין דער געזעלשאַפט פון אַזאַ גאַסט הויבט איהר אַליין אויך אַן פיהלען זיך יונגער און פרישער און לעבעדיגער, און איהר פערגעסט מיט איהם, וואו די צייט קומט אַהין, וואו דער טאָג געהט אַוועק.

נאָר „שפיעל, זאָגט מען, דעם חתן וויינענדיגס, ער האָט זיך זיינס אין זינען.“ ווי גליקליך איך בין ניט געווען מיטן טייערען גאַסט, ווי געשווינד די צייט איז נישט געלאָפֿען, איז מיר מיין ראַמאַן נישט אַרויס פון זינען אפילו אויף איין מינוט. נאָר ווי טרעט מען צו צום עסק? ווי אַזוי נעמט מען גלאַט אַט אַזוי און מע טהוט אַ זאָג: „זיידע, איך וועל אייך לייענען מיין ראַמאַן?“ — האָט אָבער גאָט געטהון אַ נס. דער זיידע אַליין האָט מיך אַ פרעג געגעבען, אויף דער נאַכט איז דאָס געווען, נאָכן עסען: „וואָס הערט זיך? וואָס שרייבט מען עפֿיס נייעס?“ איך האָב דערפֿיהלט, ווי דאָס האַרץ האָט מיר אָנגעהויבען קלאָפֿען „טיק-טיק-טאָק“. דאַנקען גאָט, געקומען די מינוט. און איך האָב מיך אָנגעהאַפֿט מיט זיידע הענד, אַרויסגעצויגען מיין ליבעלינג פון שופּלאַד, וואו ס'איז געלעגען צונויפגעקאַטשעט, ווי אַ הייליגע שריפט, איבערגעבונדען מיט אַ רויטען פּאַדעם-זייד — איך בין שוין גרייט געווען צוטרעטען צום עסק, שוין געוואָלט אָנהויבען לייענען, — אָן מיר איז, הייסט עס, ניט געווען קיין שום מניעה — האָט מיך אָבער דער זיידע אָנגענומען ביי דער האַנד: „איצט? ניין. איצט בעדאַרף מען געהן מקבֿל פנים זיין דז לבנה, וואָס געהט אויף פונ'ם ים“.

שען איז דער ים, אַז ער צעשפיעלט זיך מיט אַלע זיינע וועלען בייטאָג אויף דער שיין פון דער גינגאַלדענער זון. שען איז ער ביים אונטערגאַנג פון דעם רויט-פֿייעריגען קוגעל, וואָס לאָזט זיך אַראָפֿ, פּאַלט אַריין אין אָפּגרונד אַריין, און אַלץ ווערד ווי מיט פֿייער בעגאַסען. אין אַ פּורפור-מאַנטעל ווערד איינגע-וויקעלט דער עק הימעל, און אַ קיהלע שטילקייט לאָזט זיך אַראָפֿ און געוועלטיגט און הערשט אויף דער ערד. טויזענד מאָל שענער איז אָבער דער ים ביינאַכט, ווען עס שניידט זיך אויס אָון בעווייזט

זיך אויפ'ן הימעל דאָס ווייסע בלאַט פון דער זילבערנער ליבנה
און בעווייסט, און בעזילבערט, און העגיסט מיט ווייסען חן און
מיט זילבערנעם נאכט-כשוף די שטילע וואַסערען פון בערוהיגטען
יב, וואָס קוים-קוים וואָס ער ציטערט און שפיעגעלט אָב אין זיך
די אלמי אלפים ורבוא רבבות פינקעלדיגע שטערען. ניין, דער
זיידע איז גערעכט, ניט איצט איז די צייט צו לייענען ראָמאַנען.
עס גלוסט זיך אפילו ניט געהן אין שטוב אַריין שלאָפֿען. איין
עבירה, איין עבירה אַזא נאכט! מיר פיקט אָבער אין קאָפּ אַלץ
דער ראָמאַן, אַלץ דער ראָמאַן! פון וואָס מע זאָל ניט רעדען,
איך קום אויף מיינעם. איך וויל איהם האַטש איבערגעבען זי
אידעע, איהם בעקענען מיט'ן אינהאַלט. צו וואָס? - זאָגט דער
זיידע. - אותיות מחפירות. מאַרגען אין דער פרי וועלען מיר זיך
אוועקזעצן אינצוויינען און איבערלייענען דעם ראָמאַן פון טאַווע
בין טאַוועל. אַך, ווי גוט! אַך, ווי גוט!

יענע נאכט איז קיין שלאָף ניט געקומען אויף מיינע אויגען.
איך האָב מיר פאַרגעשטעלט, וואָס וועט זיין, למשל, אַז איך וועל
איהם שוין האָבען געהאַט איבערגעלייענט מיין ווערק אינגאַנצען?
וואָס וועט זאָגען דער זיידע? „איך בין ענטציקט“? „איך בין
נתפעל“? „איך בין איבערראַשט“? ניין, ער איז ניט אַזעלכער,
וואָס זיך צעגיסען אין סענטימענטען, צוקערדיגע ווערטער
(„לאַקריץ“ הייסט דאָס אויף זיין לשון). עס וועט זיין גענוג פון
זיין זייט, אַז ער וועט אַרויפֿלעגען אויף מיר זיין האַנד: „נו?
יישר כח! שרייבט, שרייבט אַ סך אַזעלכע ווערק, און לאָז דער
זיידע האָבען נחת פון זיין אייניקעל“...

און אפשר קאָן זיין, אַז ער וועט גאָר ניט זאָגען. לחלוטין
גאַרנישט. ער וועט נישט האָבען קיין ווערטער. און דאָס שוויי-
גען זיינס וועט זיין פאַר מיר אויך גאַנץ גענוג. א „זיידע“,
וואָס דער „אייניקעל“ האָט איהם אַריבערגעיאָגט (איך בין זיך
מודה, אַז דער געדאַנק איז אויך געווען), וואָס האָט ער צו
זאָגען? ... אַביסעל האָט מיר וועה געטהאַן דאָס האַרץ אויפ'ן
זיידען, וואָס איך האָב איהם אַריבערגעיאָגט. ער איז דאָך
עפּיס נישט קיין מאַן-דהוא, עפּיס אַ מענדעלע מוכר-ספרים!

א קלייניקייט? קומט א יונגעל, א שנעק, א שלום-עליכם, און שרייבט אָן אַ בוך, וואָס שטעלט אַוועג אַזאַ ריעז אויף אַ זייט, לאָזט איהם איבער הינטער זיך, - נעבאָך, נעבאָך!... יענע נאָכט איז דער זיידע אויך ניט געשלאָפֿען, נאָר ניט איבער מיין ראָמאַן - איבער איין אַנדער מעשה: דאָס חדר, וואו מיר האָבען בעלעגט דעם גאַסט, איז געווען דאָס צווייטע פֿונ'ם קינדער-צימער, האָט דאָס קינד (דאָס "קינד" איז שוין איצטער אַ סטודענט) אַ גאַנצע נאָכט געשריען אויף צייהנדלעך, קיין אויג איהם נישט געלאָזט צומאַכען! - וואָס איז דאָס ביי אייך דאָרט פֿאַר אַ מין שרייער? - האָט זיך דער זיידע פֿאַר אונז געקלאָגט אויף מאָרגען אין דער פֿריה. - און איך וואָלט וועלען וויסען, וואו נעמט זיך צו אַ קינד אַזוי זיעל פֿח, קיין עין-הרע ניט?..."

נאָך אַ ביסעל ווערטלען זיך איבער'ן "שרייער" און נאָך טיי טרינקען, האָט מיר דער זיידע אַ וואונק געגעבען:
- נו?...

פֿון אַלע "נו'ען" איז דאָס געווען דער סאַמע בעסטער, סאַמע זיסטער, "נו". אַ גן-עדן-באַלזאַם איז זיך צעגאַנגען און אַלע מיינע גליעדער, און איך האָב גענומען דעם זיידען און האָב מיך בעזעצט מיט איהם, ביי זיך אין קאַבינעט, צוגע-מאַכט דאָס פענסטער, פֿערשלאָסען די טירען, אַרויסגעצויגען די הייליגע שריפט פֿון שופֿלאָד, אויפגעבונדען דעם ריטען פֿאַדעם-זייד און...

- איך וועל מיך אַוועגזעצען - זאָגט צו מיר דער זיי-דע - אָט דאָ ביים פענסטער אַקעגען אייך, און איהר זעצט אייך אַוועג אַהער צו מיין לינקען אויער, איך זאָל אייך קאַ-נען בעסער האַרען. נאָר פֿריער דערצעהלט מיר, וואָס האָט איהר געוואָלט?

וואָס איך האָב געוואָלט? - דאָס איז געווען פֿאַר מיר ווי אַבגעגאַסען מיט איין עמער וואַסער. וואָס איז שייך?...

- אַ שרייבער, אַז ער זעצט זיך אַוועג שרייבען אַ

בוך, — גיט מיר דער זיידע צו פערשטעהן — בעדארף זיך פריהער פרעגען: „וואָס וויל איך?“

איך בין מיך מודה: פאַר מיר איז דאָס געווען דאָס אמת'ע אַמעריקע אויפגעדעקט. שוין אַ יאָהר פינף אָז איך שרייב, שוין אָנגעשריבען, ברוך השם, אַזוי פיעל זאָכען, און נאָך איין מאָל ניט געפרעגט ביי זיך: וואָס וויל איך? וואָס קאָן אַ שרייבער וועלען? אַ שרייבער וויל שרייבען, וואָרום ער זאָל ניט וועלען שרייבען, וואָלט ער דאָך קיין שרייבער גיט געווען... אויסגערעעהט האָב איך מיך פון זיינע הענד מיט אַ תירוץ, אַז וויל דאָס, וואָס איך וויל איהם לייצען, איז איין אַלעגאָריע, וואָס טראָגט אין זיך אַ פערבאָרגענעם געדאַנק, וויל איך זעהן, צי וועט ער כאַפּען אַליין דעם גע-דאַנק, איידער איך וועל האָבען געענדיגט דאָס גאַנצע ווערק. און איך האָב גענומען לייצען, און עס האָט זיך מיר אויס-געוויזען, אַז ניט איך לייצען, נאָר איין אַנדערער לייצעט. איך האָב נישט דערקענט מיין קיל — און דאָס האָט מיך געמאַכט אויפגערעגט, נערוועז. נאָר דאָס אַליין וואָלט נאָך געווען אַ האַלבע צרה — האָט זיך סאַמע אין רעכטען פייער צעשריען מיין קדיש דער שרייער, כאַטש טהו זיך אָן אַ מעשה! אוי, וואָלט איך איהם בעוויזען אַ שרייען! איך בין גרייט געווען אַלע מינוט זיך אויפהויבען, אַריינלויסען צום שרייער אין צי-מער אַריין, איהם פערשטאַפּען דאָס מויל מיט וואַסע. האָט מיך אָבער דער זיידע נישט אָבגעלאָזט. ער האָט מיך אָנגענו-מען ביי אַ האַנד, די אויגען האָט ער געהאַלטען צו — דאָס איז אַ סימן, אַז ער הערט מיט קאַפּ — און געהייסען מיר, איך זאָל גאָרנישט קוקען אויף קיין זאַך, איך זאָל נאָר ליי-צען.

וויפיעל איך האָב אַזוי געלייענט — ווייס איך ניט. אויפן זייגער האָב איך ניט געקוקט. איך האָב געקוקט נאָר אויפן זיידען. געוואָלט זעהן, ווי ווייט ער איז ענטציקט, איז אָבער שווער געווען צו זעהן אויף זיין פנים, וואָס ער טראַכט. אַ מענש, אַז ער יצט מיט צוגעמאַכטע אויגען, וועט איהר קיינמאָל ניט טרעפען,

וואָס ער טראַכט. פּלוּצִים עפּענט ער אויף די אויגען, נעמט מיך אָן ביי דער האַנד, קוקט אויף מיר אַריבער די בריִלען מיט אַ שמייכעל־ אויף די ליפּען און טהוט אַ מאַך מיט דער האַנד:
- הערט זשע, איך מוז אייך איבערשלאָגען אין מיטען דער מעשה. ווי מיינט איהר, קאָכט זיך שוין ביי אייך וואַרמעס אין קיך?

- וואַרמעס? געוויס. איהר זענט אפשר הונגעריג? וועל איך הייסען עפּיס געבען.

- הונגעריג? חס ושלום! איך וויל נאָר וויסען, אויב עס הייצט זיך דאָרט ביי אייך אין אויווען?
- געוויס הייצט זיך אין אויווען.

- אויב עס הייצט זיך, טאָ נעמט און וואַרפט אַריין, זייט מוחל, אַט דאָס גאַנצע העפט אין אויווען אַריין, און פּערברענט דאָס אויפֿן פּייער, וואַרום דאָס איז ניט אייער זשאַנר. דאָס איז... דאָס איז - פע!!!

מיר האָבען נאָך דעם ניט איין מאָל געזעהען זיך מיט'ן זיידען, אַסך מאָל גערעדט וועגען שרייבען, וועגען דעם, וועלכעס איז מיין זשאַנר אין וועלכעס איז ניט מיין זשאַנר, - נאָר וועגען יענער מעשה מיט'ן „פע“ און מיט'ן „אויטאָ-דאָ-פע“ האָבען מיר קיינמאָל, קיינמאָל נישט גערעדט מעהר, קיינמאָל נישט מזכיר געווען אפילו. און דעריבער איז מיר ניט אויסגעקומען עד היום הזה אַרויסצוזאָגען דעם זיידען זאָל לעבען, וויפיעל איך בין איהם דאַנקבאַר! אַך, וואָלט מען בעדאַרפט האָבען, עס זאָל זיך אָפט הייצען ביי אונז אין אויווען אין דער צייט, ווען מיר האַלטען ביים פּערענדיגען אַ בוך, וואָס אונז ווייזט זיך אויס, אַז ס'איז אַזוי גוט, וואָס בעסער קאָן שוין גאַרניט זיין...

נערווי (איטאַליע), ז' הנופּ: התרע"א. (1910)

ר' מענדעלע'ס שיחות-חילון

דער מענדעלע שבעל-פה איז געווען עפעס מעהר פון דעם מענדעלע שבכתב. אין דער צייט, וואָס מענדעלע שבכתב איז געווען אַ שטאַרקער איבערקלייפער, געזעסען אויף יעדען וואָרט פיעל צייט, און אַרויסגעלאָזט פון זיין פּעדער אין משך פון צענדליגער יאָהרען בלויז אייניגע בענדער, איז מענדעלע שבעל-פה געווען אַ מעין-המתגבר, אַ קוואַל, וואָס האָט גאָר נישט אויפגע-הערט צו שטראָמען: עכטע חריפות, וואָס שלאָגט אַרויס פון די טיעפע-טעיפּענישען, צעגיסט זיך און פּערפלייצט, ווי די שטראָמען אין פּרילינגס-צייט, ווען די שנייען צעגלייען. מענדעלע האָט זיך געפרעהט דעריבער מיט יעדען בעזוך: ער האָט דערביי געפונען אַן אָרט, אַרויסצולאָזען דעם צופּלוס פון די געדאַנקען און געפילען. ער פּלעגט רעדען גאַנצע שעה'ן אָהן אַן הפסקה. נישט געבענדיג דערביי דעם צוהערער די מעגליכקייט אַרויסצוואַגען אַ וואָרט, און מאַכען וואָסער ס'איז בעמערקונג. זיין געשפרעך פּלעגט שטיי-גען אויף בערג, אַראָבנידערען אין טאַלען, איבערגעהן פון איין ענין צום צווייטען - אָבער אַלץ האָט געהאַט אַ שייכות צום ענין. און אַ פנים האָט דאָס געהאַט, ווי אַין זיינע ערצהלונגען, ווען ער פּערענדיגט יעדען אַבזאָץ מיט זיין בעוואוסטען פּסוק:

נישט דאָס בין איך אויסען, — און דווקא דאָס איז ער דאָך אויסען געווען, און דאָס איז דאָך אַפילו געווען די עיקר-בוונה זיינע... אין זיינע ווערטער האָט שטענדיג געשטעקט עפּיס אַ שפיצעל, עפּיס אַ פּליץ-געדאַנק — נישט שטענדיג אַ ריכטיגער — אָבער דערפאַר ניי, צום בעוואונדערען, צוגעטראַפּען, דורכדרינגענ-דיג און שטענדיג געטראַפּען אין פינטעל, רעדען פּלעגט ער מיט די הענט און מיט די פּיס, מיט די אויגען און מיט די אַקסלען, דער עיקר — מיט דער נאָז. טיילמאַל פּלעגען די בעוועגונגען זיינע און דאָס צווינגען זאָגען אַ סך מעהר ווי די ווערטער, זיי פּלעגען שטענדיג דערגענצען זיינע רייד, פּלעגען מאַכען קלע-רער און בולטער זיין געדאַנק. דערפאַר איז אַזוי שווער איבער-צוגעבען און אַיבערצודערצהלען זיינע שיחות-חילון, ער פּלעגט רעדען נאָר יודיש, אָדער ווי ער פּלעגט עס אַנרופּען: „יודיש-טייטש“, אָדער „פּראָסט-יודיש“. רוסיש פּלעגט ער רעדען נאָר בשעת-הדחק — מיט נישט קיין יודען, אָדער מיט די יודישע „גואים“, העברעאיש האָט ער קיינמאַל נישט גערעדט. נאָר אין זיין „פּראָסט-יודיש“ איז געווען אַ סך מעהר העברעאישעס, ווי אין עמיצענס העברעאיש. אין זיינעם אַ גאַנצען געשפרעך פּלעגט אַמאָל זיין נאָר דער יודישער זאַץ-בוי, דאָס גאַנצע געשפרעך פּלעגט זיך דרעהען אויף פּסיקים און גמרא-ווערטלעך. זעהר זעלטען פּלעגט ער בענוצען אַן אייראָפעאישען לייטעראַרישען אויסדרוק, דאָס רוב — אויף דייטש, דערפאַר פּלעגט ער זעהר אָפט זיך בענוצען מיט כאַראַקטעריסטישע יודישע שפּריכווערטער און וויצען. דאָס געשפרעך איז תמיד געווען פּליסיג און גלאַטיק. אין דער צייט, וואָס אין זיין שרייבען פּלעגט ער זיך אַבשטעלען אויף יעדעס וואָרט, זיך אַליין פּרעגען: ווי אַזוי, וואָלט זיך אויסגעדריקט אַ קאָפּליער יוד צוריק מיט פּופּציג יאָהר, ווען ער איז נאָך נישט געווען אונטער דער ווירקונג פון אַ פּרעמדער שפּראַך (דאָס איז שרייבען יודיש)? אָדער: ווי אַזוי וואָלט אויסגעדריקט דעם דאָזי-גען געדאַנק דער בעל-המשנה אָדער דער בעל המדרש (דאָס איז בעתן שרייבען העברעאיש)? — איז בעתן רעדען פּלעגט ער זיך בענוצען מיט יעדען וואָרט און אויסדרוק, וואָס איז איהם

נאָר געלעגען אויף דער צונג, און נישט שטאַרק מקפיד געווען אויף דער גאַנצקייט פון סגנון, דערלאָנגט אָפט אַ געמיש פֿון לשונות, אויף אַזוי פּיעל, אַז עס האָט זיך געשאַפּען אַ מין מו-זעאום פון שפּראַכען; עס איז געווען זייער אנגענעהם צו הערען, דעריבער טאַקע קאָן מען בשום אופן נישט איבערגעבען זיינע געשפּרעכען גענוי, ווי ער האָט זיי אַרויסגעזאָגט. מ'קאָן נאָר איבערגעבען דעם אינהאַלט, דעם עיקר-געזאַנק – נישט מעהר. דער אינהאַלט אַליין איז זעהר אינטערעסאַנט. און ווען אַלע זיינע מקורבים און בעקאַנטע זאָלען איבערגעבען אַליין, וואָס זיי האָבען געהערט פון איהם מיט'ן זעלבען לשון – וואָלטען מיר געהאַט אַ צווייטען מענדעלע, אַ נייעם מענדעלע און מיר וואָלטען געהאַט נאָך אַ דרייסיג בענדער.

פינף און צוואַנציג יאָהר האָב איך געקענט מענדעלען. מיט'ן ערשטען העברעאישען מאמר מיינעם בין איך געקומען צו איהם הערען זיין מיינונג וועגען דער פּרוכט פון מיין פען. געווען יאָהרען, וואָס איך בין געווען שטאַרק נאָהענט צו איהם, געווען אויך יאָהרען וואָס מיר האָבען זיך דערווייטערט איינער פון דעם אַנדערען צוליעב פּערשיעדענע סבות, נישט קיין פּערזענליכע. אין מיין זכרון האָבען זיך פּערהיט צענדליגער געשפּרעכען, וואָס איך האָב פון זיין מויל געהערט, צווישען זיי – גאַנצע דערצעה-לונגען, וואָס אויב איך וואָלט נאָר געקאַנט איבערגעבען סטענאַ-גראַפיש, וואָלט אונזער ליטעראַטור דורך זיי שטאַרק בערייכערט געוואָרען. צו דעם צוועק וואָלט שוין נויטיג געווען אַנשרייבען אַ גאַנץ בוך. דאָס מאַל קום איך איבערגעבען וואָס ס'איז מעגליך איבערצוגעבען אין אַ קורצען אַרטיקעל.

מיין ערשטער מאמר, וואָס איך האָב געפּראַכט צו מענדע-לען, פּדי ער זאָל וועגען איהם אַרויסזאָגען זיין מיינונג, איז געווען „ציון למשורר יהודה גורדון“, וואָס איז געדרוקט געווען

אין זאמלבוך „השרון“ פון גרשום באדער (קראקא תרנ"ג) און דערנאך ערשינען אין א באזונדער בראשור (אדעסא תרנ"ד). אין דעם מאמר האָב איך געפרובט דערווייזען, אַז גאַרדאָן איז געווען אַן אמתער חובב-ציון, ער האָט אָבער מורא געהאַט פאַר דער רעאַקציע, וואָס האָט זיך דעמאָלט געשטאַרקט ביי די חובבי-ציון, און דעריבער האָט זיך אויסגעוויזען, אַז ער איז אַגענגער פון חיבת-ציון. - אין דער אמת'ן איז ער נאָר געווען אַ גענגער פון דער רעאַקציע אין דער בעוועגונג, מענדעלע האָט אַבער-געלעזען דעם מאמר, וואָס אָן אַכצעניאָריגער בחור האָט אָנגע-שריבען - ער איז שוין דאָן געווען א זעכציגער אָדער זיבעציג-גער - און אַרויסגעוואָגט פאַר מיר זיין מיינונג וועגען די חסרונות ערענסט, אָן וואָסער ס'איז איראַניע, פּלוצלינג האָט ער אַיבערגעריסען זיין קריטיק און געזאָגט:

- דאָס זענען חסרונות פון אייער עלטער, עס וועט נישט העלפען קיין עצות און קיין רייד, נאָר ביסלעכווייז, ביסלעכווייז וועלען זיי אויסגעבעסערט ווערען, מיט דער צייט, די דאָזיגע פעלערען זענען אַ נויט ווענד יגקייט אין אייערע יאָהרען - וואָס-זשע וועט אַרויסקומען, אַז כּוועל אייך אָנווייזען אויף זיי? ער האָט געפילט אַ יונג האַרץ, אין אָט דעם גרייז-גרויען זקן איז נאָך נישט אויסגעוועפט געוואָרען דער ריח פון יוגענד, אָבער גלייכצייטיג איז שוין ביי איהם ריף געוואָרען די העכסטע קלוגשאַפט - דער פערשטאַנד, מיט וועלכען עס ווערען בעשאַנקען די עלטערע תלמידי-חכמים, וואָס דורך דעם „בליק אין דער אייביגקייט“ איז אַלץ ביי זיי פערשטענדליך און ס'ווערט דורך זיי פערגעבען...

איך אָבער, זייענדיג יונג, האָב נישט געקענט אָבשאַצען די וויכטיגקייט פון זיינע ווערטער, דער עיקר איז מיר גע-גאַנגען - אין דעם געדאַנק, מיט וועלכען איך בין געווען פערנומען און וועלכער האָט זיך מיר אויסגעוויזען אַזוי וויכטיג, גלייך ווי פון זיין אויפקלערען הענגט אָב, לכל-הפחות, די עקזיסטענץ פון דער גאַנצער יודישער אומה, איך האָב זיך צו אַיהם געווענדט מיט דער פראַגע:

— כ'וואָלט אַ בעלן געווען וויסען, צי בין איך גערעכט, און איז גארדאָן טאָקע געווען אַ חובב-ציון אָדער גערעכט איז לייגענבלום, אַז גארדאָן איז...

— הער-נאָר! — האָט מיר מענדעלע איבערגעשלאָגען די רייד — וואָרף אַוועק דעם פּילפּול! פאַרהאַן אויף דער וועלט צוויי סאַרטען יודען: פאַרהאַן „יהודים בלאַ חכמות“ און „יהודים בחכמות“ (מענדעלע'ס אויסדרוק). דער „יהודי בלאַ חכמות“ קאָן נישט נישט-זיין קיין חובב-ציון: קאָן דען סתם אַ יוד, אַ יוד, וואָס פּילאַזאָפּירט נישט און חקרנ'ט נישט, אַ יוד צו גאָט און צו לייטן, נישט האָפען אויף דער גאולה און שיבת-ציון?.. נאָר דער „יהודי בחכמות“ — סיי אַ פרומער דרעה-קאָפּ אָדער אַן אַסימילאַטאָר, וואָס האָט פּערלירען דעם באַדען — קאָן זיין אַ געגנער פון דעם גאולה-געדאַנק. ביי יודען איז אַ חובב-ציון יעדער איינער, וואָס איז לויט זיין נאַטור, אַ פשוטער חי וקים, אָן איבערשפיצלעך און אויבער-הסברות. דער אומגליק אָבער איז, וואָס אַפילו צווישען די חובבי-ציון האָבען זיך געמעהרט די פּילפּול-מענשען, זיי האָבען זיך אָנגעשמעקט מיט פרעמדע געדאַנקען, — און עס עקעלט דעריבער פּנים פשוט'ן יוד, פון זיי און נישט פון דעם היבת-ציון...

אין אַלע אונזרע געשפרעכען האָבען מיר בעריהרט דעם ציוניזם. אָט די געשפרעכען האָבען זיך אַרומגעדרעהט אַרום איין פונקט: דער ציוניזם איז זעהר אַ גוטע זאַך, נאָר די ציוניסטען מיט זייער פּאָליטיקע מאַכען קאָליע, מיט זייער קנאות און מיט זייער וואַרפען זיך אויף יעדען איינעם, וואָס איז נישט מסכים מיט זיי אַפילו נאָר טיילווייז. בעזונדער איז מענדעלע געווען שטאַרק אויפגערעגט אויף די שרייבער און ציוניסטישע טהוער, וואָס זענען אַרויסגעטרעטען געגען דער השפּלה-עפּאָכע. ער פלעגט זיך אויפּרעגען, וואָס די ציוניסטען ווילען נישט פּערשטעהן, אַז נאָר די משפּילים האָבען אויס-געטראָטען דעם וועג פאַר דעם נאַציאָנאַליזם און ציוניזם, און ווען נישט די משפּילים וואָלטען נאָך יודען זיך געוואַלגערט

אין די שמוציגע געסלעך מיט זייערע משונה'דיגע מאניערען, וואָס האָט נישט צו טהון מיט'ן לעבען און מיט'ן גייסט פון דער צייט — און ממילא אויך מיט אַ פּאַליטישען געדאַנק, ווי דער ציוניזם איז. אין דעם פּאַל האָט מענדעלע'ן לחלוטין אויס-געפּעלט אָט די „העכסטע חכמה“, וועגן וועלכער איך האָב פּריהער דערמאָנט. ער האָט נישט געקאָנט פּערשטעהן, אַז אַ נאַציאָנאַלע בעוועגונג קאָן נישט עקזיסטירען אָהן פּאַליטיק, אָהן קנאות און אָהן עקסטרעמקייטען. און ער, אַלס אַן אַלטער תּלמיד-חכם, איז שוין געווען דאָ צופיל מיושבדיג...

זיין אמת'ע בעציאונג צום ציוניזם איז אַנטפּלעקט גע-וואָרען אַמאָל פאַר מיר, גאַנץ צופּעליג :

אין יאָהר תרס"ט האָבען ביאָליק און ראַווינצקי געמאַכט אַ ריזע קיין ארץ-ישראל. זיי האָבען פון דאָרט צוגעשיקט דעם „זיידען“ אַ קאַרטעל, אויף וועלכען עס איז געווען אויסגע-מאַלט אַ גרופּע אַרימע תּימנער, אויסגעמאַטערטע, אָבגערזסענע-אַבגעשליסענע — פון אונטען איז געווען אונטערגעשריבען (ווי איך געדענק): „נאָך אַ קאַפיטעל צו פּישקע דעם קרומען“. איך בין גראַדע געווען ביי מענדעלע'ן, ווען דאָס קאַרטעל איז אָנגע-קומען. מענדעלע האָט אַ וואָרף געטון אַן אויג אויפן קאַרטעל און איז געוואָרען מלאַ פּעס :

— אָט דאָס שיקען זיי מיר פון ארץ-ישראל? — האָט ער געשריגען פון פּעס, טייטלענדיג מיטן פינגער אויפ'ן קאַר-טעל: — עס פּעלען מיר קבצנים אין גלות? זיי מיינען אין אמת'ן אַז איך האָב שטאַרק הנאה צו מאַלען קבצנים? — די אַרימקייט איז באַדנלאַזיגקייט אין לופּט-מענטש, — און לופּט-מענטש און באַדנלאַזיגקייט איז אַ פּראָדוקט פון גלות. אַרימ-קייט און גלות — איז איינס און דאָס זעלבע. די טאַרבע — איז גלות. כּ״האָב אַלע מיינע יאָהרען פּיינט געהאַט די יודישע טאַרבע, דעריבער האָב איך זי אַזוי שרעקלעך אָבגעמאַהלט. ווייזט אויס, אַז ביאָליק מיט ראַווינצקי האָבען ש'ום-יעקבן מיט ש'ום-עליכמען פּערטוישט. בשעת ש'ום-עליכם בע-שטימט עפּיס קאָמישעס, לאַכט ער אַליין פון גאַנצען האַרצען.

און איך - מיר טוט וועה דערביי דאָס האַרץ. אַז דו זאָגסט אַרויס עפּיס אַ גלייכווערטעל, לאַכט אָן אַנדערער, נישט דו. און איך - איך ווין, נישט איך לאַך. נישט צום לאַכען האָב איך געשריבען „פּישקע דער קרומער“! אין ארץ-ישראל וויל איך זעהן נישט קיין אַרימע לייט, נישט קיין באַדענלאָזע, נישט קיין לופט-מענשען, נאָר דעם היפּוך דערפּון. אונזער גאַנצער אומגליק און דער גאַנצער גלות איז דאָך - וואָס אונזער רוחניות און באַדנלאָזיקייט האָבען אויפגעגעסען דעם גאַנצען מעמד אונזערען - און מיר זענען געבליבען אָהן אַ מעמד, אָהן אַ באַדען. מ'דאַרף זיך אַביסעל מאַטעריאַליזירען, זיך אַביסעל בעהעפטען צו דער ערד און ווערען פשוטער, און אַז איהר ווילט - אַפילו מגושמדיגער. נישט גראַב, נאָר מגושמדיג. פאַרהאַן אָן אונטערשיד צווישען די צוויי בעגריפען (דאָ האָט ער איבערגעריסען און זיך אַריינגעלאָזט אין אַ טיע-פער, אינהאַלטרייכער חקירה וועגען דעם אונטערשיד אין די דאָזיגע בעגריפען). אָט די מגושמדיקייט וויל איך זעהן אין ארץ-ישראל. און עס איז שוין דאָרט געוויס דאָ אַזוינס. עס זענען דאָך דאָרט געוויס פאַרהאַן פּויערן און אַרבייטער. מעהר אָדער וועניגער. און אָט נעמען זיי און שיקען מיר גאָר פון דאָרטען אַרימעלייט - גלייך ווי עס פעהלען מיר אַרויס אַרי-מעלייט דאָ, אין גלות!

און פון אָט דעם שטאַנדפונקט איז ער געווען אַ געגנער פון אַחד-העם, בעת דער גרויסער פּאָלעמיק פון אַחד-העם מיט הערצל און נאָר דו. ער האָט געהאַלטען פון אַחד-העמען און איינציטיג געווען זיינער אַ שאַרפּער געגנער:

— אַחד-העמען וואָלט איך אויפגעהאַנגען און טאַקע באַלד וואָלט איך געהאַלטען נאָך איהם אַ גאַנץ פּיינעם הספד - האָט ער מיר איינמאָל געזאָגט - אַ „מרזו רוחני“ דאַרף ער? עס פעהלט דעם יודען רוחניות? - אַ ביסעל גשמיות פעהלט איהם, לעבענס-פרייד פעהלט איהם, ליעבע צו אַרבייט פעהלט איהם, נישט קיין רוחניות. דער פּאָליטישער ציוניזם פון הערצל און נאָרדוי וועט אויף אַ האָר נישט פערקלענערען די גייסטיג-

קייט פון פאלק ישראל: פערציג טויזענד פערד-קראפט וועט
 נישט געלינגען צו ריהרען דעם יודען פון זיין תורה, מאַראַל
 און אַלטען קולטור-אוצר! וואָס עס פעלט דעם פאלק ישראל
 איז – ערד אונטער זיינע פיס, און פאָליטישע רעכט אויף
 דער דאָזיגער ערד, און אַ ווירטשאַפּטליך און פאָליטיש לעבען
 ווי אַלע פעלקער אויף דער ערד – און וואָס וועט געבען דער
 קאָמף פון אחד-העמען מיטן פאָליטישען ציוניזם?
 אין דעם גאַנצען ענין איז מענדעלע געווען אַ גרויסער
 פּשטן און ער האָט נישט בעמערקט די קיים-געזעהענע פחות,
 וואָס האָבען געווירקט אינ'ם „קולטור-קאָמף“ אין יענער צייט.
 איינמאָל האָט ער צו מיר אַזוי געזאָגט:

— מ'רעדט וועגן „אַ גייסטיגען צענטער“. פאַר אחד-העמען
 איז דאָס נישט מזהר ווי אַן אַלגעמיינער, אבסטראַקטער גע-
 דאַנק. ווי מיין שטייגער איז, פערקערפער איך אויך אָט דעם
 דאָזיגען בעגריף. איך שטעל מיר פאַר דעם „גייסטיגען צענטער“
 אין אַזאָ מין פערקערפערונג: אין איינער פון די שענסטע
 קאָלאָניעס אין ארץ-ישראל וועלען מיר זיך בעזעצן, מיר אַלע,
 יודישע שרייבער, די בויער פון יודענטום און די, וואָס שטעהען
 אויף דער וואַך פון יודישען גייסט. דאָרט וועלען מיר בויען
 הייזער: מיר וועלען גרינדען אַ שרייבער-קאָלאָניע. דאָרט וועט
 איינגעאָרדענט ווערען אַ דרוקעריי, עס וועט געגרינדעט ווערען
 אַן אַקאָדעמיע צו פאַרשען די העברעאישע שפראַך, דער
 „השלוח“ וועט דאָרט דערשיינען, און אויך אַ טאַג-צייטונג, אַ
 גרויסע פובליציסטיש-ליטעראַרישע מיט וועכענטליכע וויסענ-
 שאַפטליכע ביילאַגעס, וועט דאָרט ערשיינען, מען וועט דאָרט
 אויפשטעלען אַ פאָלקס-הויז מיט אַ פאָלקס-אוניווערזיטעט, און
 די יודישע שרייבער און געלערענטע וועלען דאָרט וואוינען
 במנוחה און וועלען וועבען דאָרט דעם גייסטיגען געוועב פון
 פאלק-ישראל מיט אַלע תגין און פיטשעווקעס. דאָס וועט זיין
 אַן אמת'ער „גייסטיגער צענטער“, און פון איהם וועט אַרויס-
 נעהן די תורה און ליכט פאַר'ן גאַנצען פאלק-ישראל!
 מיט אַזאָ מין „פערקערפערונג“ האָט ער זיך אויך בע-

צוויגען צו דער בעדייטונג פון רעליגיעזע מנהגים אין לעבען פון פאָלק.

— אחד העם וויל בעפעסטעניגן די עקזיסטענץ פון אונזער אומה נישט דורך רעליגיע און טראַדיציעס, נאָר דורך נאַציאָנאַלער מאַראַל, און דובנאו רעכענט צו שטאַרקען די אומה דורך שטודיעס פון אונזער געשיכטע. איצט בעטראַכט זשע נאָר אַליין: פסח וועט מען קיין „סדר“ נישט פראַווען, מצות און מרור וועט מען נישט עסען, מ'וועט נאָר צוועקלעגען אויפ'ן טיש ברויט מיט פוטער און מען וועט איבערלייענען דעם קאַפיטעל פון יציאת-מצרים אין דובנאווס געשיכטע — און מיט דעם אַליין וועלען מיר שוין זיין יודען! ניין און ניין! עס איז אַ לוגען! ווען מען פּרעגט ביי מיר: וואָס איז וויכטיגער פאַר דער עקזיסטענץ פון יודענטום: די מגילה אָדער המן-טאַשען? — וואָלט איך געזאָגט: די המן-טאַשען, אַכול את המגילה הזאת! — האָט געזאָגט דער גביא: אַז דו עסט המן-טאַשען, שליינגסטו איין אומבאַוואוסט און געגען דיין ווילען סיי די מגילה — סיי די יודישע געשיכטע. און אַ גוי, אַז ער לייענט די מגילה — און דעם חומש שמות (וועגען יציאת-מצרים), און אַז ער קען אפילו די יודישע געשיכטע ווי אַ דייטשער פּראָפּעסאָר, ווערט ער נאָך אַלץ קיין יוד נישט.

מענדעלע האָט שטאַרק געגלויבט אין דער וויכטיגקייט און אין דער ווירקינג פון דער ליטעראַטור. איינמאָל האָט ער גערעדט וועגען די יודישע שרייבער, בעמערקט אַז זיי גלויבען נישט אין זיך, און לסוף האָט ער מיט אויפּרעגונג און ציטער געזאָגט: — הער, קלויזנער! מיר זענען דער האמער און דאָס פּאָלק — די קאָוואַדלע: לאָמיר קלאַפען ביז דאָס פּאָלק וועט זיך אויפ-כאַפען!

און צוליבען אָט דעם גלויבען האָט ער זיך מיט אַ נישט-פּערגלייכלעכען ערנסט בעצויגען צו זיין ליטעראַרישער טעטיגקייט.

ער פלעגט שטענדיג זאָגען: „א ווערק דאַרף מען פּיילען און פּיילען.“ „מ'דאַרף אויסקוועטשען דאָס וואָסער פון יעדער שאַפונג, און אויב נישט — איז עס אָנגעבלאָזען און וואָסערדיג.“

— צו זיין אַ שרייבער דאַרף מען זיין פריהער פאַר אַלץ אַ גולן. דער שרייבער האָט אָנגעשריבען, לויט זיין מיינונג, שעהנע זאַכען, נאָר וואָס זענען נישט נויטיג צום עצם ענין, טוט עס איהם באַנג. אוי, אַ שאַד אויסצומעקען: עס איז דאָך אַזוי שעהן! — און איך זאָג צו איהם: „האָב קיין רחמנות נישט!“ — מען מוז זיין אַן אכור — און אויסמעקען! אויסמעקען אָהן רחמנות די אַלע צאַצקילעך און חנ'דעלעך און ד? שעהנע מליצות וואָס זענען נישט קיין נויט ווענד יג קייט פאַר דעם ווערק. נאָר דאָס נויטיגסטע דאַרף מען איבערלאָזען — און דאָס איבעריגע דאַרף מען בעהאַלטען, אויף וויפּיעל דאָס האַרץ טוט וועה דערויף. נאָר אַזאָ מין אכוריות מאַכט דעם שרייבער, ער זאָל ווערט זיין צו טראָגען דעם נאָמען שרייבער!

— דער אומגליק פון אונזערע שרייבער איז — וואָס זיי קאָנען נישט געהן מיט'ן גלייכען וועג. אַ יוד דאַרף פּאָהרען קיין בערדיטשעוו, פּלוצלינג טרעפט ער אַ פּור, וואָס פּאָהרט קיין זשיטאָמיר. כאַטש ער דאַרף גאָר אין זשיטאָמיר נישט האַבען און ער האָט נישט וואָס צו פּאָהרען אַהין. עס פּאָהרט דאָך אָבער אַהין אַ פּור, פּאָהרט ער זיך מיט אַהין... נעמט די ווערק פון אונזערע בעסערע שרייבער און איר וועט דאָרט טרעפען אַזאָ מין אָבקערען פּונם גלייכען וועג, וואָס פּערדאַרבת אין זייערע ווערק דאָס גאַנצע גוטע אין זיי. ר' אהרן צווייפּעל האָט נאָר אַ דאַנק דעם נישט פּערנומען קיין חשוב'ן אָרט אין אונזער ליטעראַטור, וואָס ער וואָלט געקאָנט פּערנעמען, וואָס ער האָט געלאָזט דאָס טייג אויפגעהען איבער דער מאָס, און עס איז געוואָרען נישטיג, שיטער און כּרופּקע. דאָס זעלבע איז מיט די ערצעהלונגען פון סמאליצקינ'ען, איך האָב זיי ממש נישט געקאָנט לייענען. און אַפילו ביי די בעסטע פון די נייע שרייבער אונזערע איז פּאָרהאָן אַט דער חסרון אין אַ גרויסער מאָס.

— אוי, ווי אַ מענטש דאַרף זיך היטען — האָט ער צו מיר איינמאָל אויסגערופען, אַנזויזענדיג מיט'ן פינגער אויף אַ מאַנוסקריפט, וואָס איז פאַר איהם געלעגען: — נעכטען האָב איך אָנגעשריבען אַ גאַנץ קאַפּיטעל וועגען דעם מיידעל'ן ביי'לע («ווינשפינגערעל») איך שטעה היינט אויף און לייען איבער דאָס קאַפּיטעל נאָכמאָל — און אָט די ביי'לע האָט גאָר אַ באַרד זעמענס באַרד? — אַבראַמאָוויטשעס באַרד!... כ'האָב דעמאָלט אויסגעמעקט דעם גאַנצען קאַפּיטעל, פון אָנהויב ביזן סוף, און איך האָב בעשאַפען אַן אַנדער ביי'לע, אַ יודענע אָן אַ סימן פון אַ באַרד...

די קלענסטע קריטיק פון אַ זייטיגען האָט מענדעלע נישט געקאָנט פערטראָגען: ער איז געווען געוואוינט אין די לעצטע טעג צו הערען נאָר לויב-געזאַנגען און שבחים, אָהן אַ מאָס. דערפאַר אָבער האָט ער געהאַט זיין זעלבסט-קריטיק, וואָס איך האָב אַזוינס גאָר נישט געזעהן ביי קיין שרייבער. עס זענען געווען טעג, ווען אין אַ דריי-פיר שעה פלעגט ער אָנשרייבען זעקס-זיבען שורות נישט מעהר, און דער-נאָך פלעגט ער עס אויסמעקען — און אָנהויבען פון אָנהויב אָן. ער פלעגט זוכען וואָס מעהר נאַטירליכקייט און פשטות. עס קאָן זיין אַז ביי אַ ליק שטעהט העכער מיט זיין רייכען העברעאישען סיגנון; אָבער צו מענדעלע'ס פשטות אין העברע-איש איז נישטאָ קיין גלייכן אין דער ליטעראַטור. שפיציגע איינפאַלען און חריפותן זענען אָן אָפטע ערשיינוג אין זיינע שריפטען, אָבער ס'איז נאָר דאַרטען, וואו ער פילאָזאָפירט, אָדער ער ווערט אַ פרעדיגער און חווק-מאַכער; דאָרט אָבער וואו ער מאַלט — דאָרט איז ער אַ וואונדערבאַרער פשטן אין זיין סגנון און שפראַך, גלייך ווי די נאַטור אַליין וואָלט גע-רעדט פון זיין מויל.

ער פלעגט אָפט שמועסען מיט מיר וועגען דער שפראַך-כען-פראַגע. ער, דער ענטדעקער פון דעם נייעם העברע-אישען סגנון, וואָס האָט אין זיין יוגענד בעשאַפן אהן אַ שיעור נייע ווערטער פאַר זיין „תולדות הטבע“ (נעמען פון פויגל:

עפרוני, גדרון, הרטומן, זנבנוע א. א.) און אויף דער עלטער — אין אלע זיינע העברעאישע ערצעהלונגען (גפרור, שלגית, חזרור, אורמנית, צו-קרב א. א.), איז געווען אַ שטארקער געגנער פון בן-יהודה און זיינע חברים פאר זייערע חידושים אין דער העברעאישער שפראך. ער האָט אַרויסגעשטעלט צוויי טענות געגען זיי: (א) די ניי-געשאַפֿענע העברעאישע ווערטער זענען נישט אין גייסט פון דער שפראך; (ב) זיי זוכען נישט נאָך אין דער אַלטער העברעאישער ליטעראַטור איידער זיי נעמען זיך שאַפען אַ ניי וואָרט. די נייע ווערטער אַפילו, וואָס זענען שוין לאַנג אָנגענומען געוואָרען אין דער העברעאישער ליטעראַטור, האָט ער נישט געקאָנט פערטראַגען: ער האָט בשום-אופן נישט געוואָלט זיך בענוצען מיטן וואָרט „שען“ (זייגער), נאָר דוקא מיטן אַלטען וואָרט „אורלוגין“, און דאָס גלייכען. ער האָט זיך מודה געווען אויף זיינע „שפראַך-וועהען“ און פֿלעגט זיך בעריהמען אַפילו.

— די העברעאישע מאַמע אונזערע איז אַן אבינוטע — האָט ער מיר איינמאָל געזאָגט — נאָר איך כאַפֿ אָן די מאַמע פֿאַרן פֿאַרטוך און זאָג איר: „כיוועל דיך נישט אַבֿעלאָזען ביזן דו וועסט מיר נישט געבען אַלץ, וואָס איך דאַרף!“ — און זי גיט מיר! זי גיט מיר מיט גוואַלד! איך טרעט נישט אָב פֿון איהר ביז זי שטעלט מיר נישט צו אַלץ, וואָס איך געפֿין אין אַן אַנדער שפראַך! געווען אַ מעשה, איך האָב געדאַרפט דאָס וואָרט אין העברעאיש „קרעלען“, „פֿאַטשערקעס“. געה, געפֿין דאָס וואָרט אין דער אַלטער שפראַך! — איך האָב נישט אָבגעטראַטען פֿון שרייב-טיש, ביז איך האָב געפֿונען. איך האָב איבערגעריסען דעם שרייבען אויף אַ גאַנצע וואָך, נאָר געזוכט אין אלע ווינקלען פֿון דער ליטעראַטור — און איך האָב געפֿונען דאָס דאָזיקע וואָרט אין גמרא: „זגוגיתא“. ווען איך וואָלט דאָס וואָרט נישט געפֿונען, וואָלט איך ווייטער נישט געשריבען.

איהר רעכענט אַודאי — האָט ער מיר געזאָגט אַ צווייטען מאָל, — אַז די שוועריקייט פֿון שרייבען העברעאיש איז אין אויספֿעהלען ווערטער? — די שוועריקייט איז נאָר פֿון אַן אַנדער

מין. די שוועריקייט איז - זיך צו בעפרייען פון אויסדרוקען, וואָס זענען נישט העברעאיש. אַט, למשל, דער בעוואָוסטער אויס- דרוק: „ער איז מיט מיר אַ קנעפעל“. עס איז דען שווער איבער- צוועצען עס מיט העברעאישע ווערטער? - אָבער, אַז איך וועל שרייבען: „הוא עמי כפטור“ - וועט עס זיין אַ „מגלה טמירין“ - שפראַך. דאַרף מען, נאַטירליך, זוכען און געפינען אַ פאַסיגען אויסוועג אין דער אַלטער ליטעראַטור אָדער אַפילו - אין דער נייער. אויף דעם אָרט שרייב איך: „הוא לי רביעי - בחמישי“ - איז דאָס איינציטיג אי אַ יודישער בעגריף אי אַ עכט העברעאישער.

ביאָליק האָט אָנגעהויבען איבערזעצען פאַרן „הדור“ מענדעלעכט, פּישקע דער קרומער“. ביאָליק סיגנון אין העברע- איש איז געווען רייך - און פונדעסטוועגען איז דער אַלטער נישט איבעריג געווען צופרידען. כ'האָב געפּרעגט: פאַר- וואָס? -

די „פּלה איז צו שעהן“ - האָט ער מיר געענט- פּערט - ביאָליק ווייסט נישט דעם סוד-הצמזום. זיין סטיל איז צו רייך, זיין שפראַך האָט אַ מענגע אויסדריקען, ווער- טער - און „עס איז דאָ אַ רייכקייט, וואָס איז אַן אומגליק פאַר זיין בעזיצער. דער איבערזעצונג פעהלט פשטות און צמזום - כ'וועל מוזען אַליין זיך נעמען צו דער איבערזע- צונג“.

און ער האָט טאַקע אַזוי געטהון. פון דעם ביאָליק-רצוויניקיס „ספר-האגדה“ איז ער געווען נישט שטאַרק צופרידען:

- פאַראַן אַ קעז, וואָס איז בעסער, ווען עס שמעקט אונטער אַ ביסעל. די אגדה, איהר גאַנצער פּראַכט איז - איהר אַלטערטימליכקייט, איהרע ווילדקייטען, דער געמיש פון סטי- לען - העברעאישע און אַראַמישע. וואָס האָבען געטהון בי אַ- ליק און רצוויניקיס? - זיי האָבען פון איהר אַראַבגעצוי- גען דעם אַלטערטימליכען שליער, זיי האָבען זי „פּעריונגט“, צוגעפאַסט צום גייסט פון דער צייט, זיי האָבען די אַראַמישע

אויסדריקען איבערגעזעצט אויף העברעאיש. דאָס איז אַ
אַבער פאַר עם-הארצות. די לייבהאַבער פון אַלטערטמליכקייט.
ערגערן זיך שרעקליך, ווען מען נעמט אַדאָב פון אַן אַלטען חפץ
די סימנים פון אַלטקייט - דעם זשאַוור אַפילו - און מען
פרישט אים אָב. מ'דאַרף אים לאָזען זיין כאַר אַקטער
די אַלטערטמליכקייט. און דאָס איז נישטאָ אין דעם „ספר
האגדה“.

ביאָליקס דערצעהלונג „אויה בעל-גוף“, וואָס איז
געדרוקט געווען אין „השלוח“ האָט אויף מיר געמאַכט אַ שטאַרקען
איינדרוק. איך בין געקומען אַ בעגייסטערטער צו מענדעלען.
ער אָבער האָט נישט געוואָלט מיטפיהלען מיין התלהבות. ער
איז געבליבען קאלט, געקרומט מיט דער נאָז, ווי דער שטייגער איז
ביי אים געווען, ווען עפעס אַ זאך האָט ביי איהם נישט נוסא-
חן געווען. איך האָב אים געפרעגט, וואָס איז די סיבה.

— ביאָליק האָט ווידער פאַרגעסען דעם „סוד פון צמאָם“
עס איז דאָך נישט מער ווי אַן „אריה“, נישט מער ווי אַ
„בעל-גוף“ - ווי לאַנג קרענקט ער, אויב איך וואָלט איה
אָוועקגעגעבען דריי ביכער „השלוח“ („אריה בעל-גוף“ האָט זי
געדרוקט אין „השלוח“ אין דריי המשכים). איך וואָלט אים
„געצויגען“ אויף דריי זייטלעך - און גענוג!

דערפאַר האָט ער געהאַט התפעלות פון אַ
ערצעהלונג „מאחורי-הגדר“:

— עס האָט זיך מיט מיר געטראָפּען בלעם'ס
כ'האָב געוואָלט שעלטען און געמוזט בענטשען. די ערשט
זייטלעך פון „מאחורי הגדר“ האָבען ביי מיר אויסגעוויזען, אַ
די ערצעהלונג איז געשטראָפּט מיט בערעדעוודיגקייט און
חכמה'נען זיך, נאָר וואָס מעהר איך האָב געלעזען אַלץ מער
האָט מיר דערלאַנגט דער ריח פון פעלד. אויף דער דערצעה-
לונג מאַך איך אַ ברכה: „בורא מיני בשמים“.

אַ שטאַרקען איינדרוק האָט אויף מענדעלען געמאַכט
ביאָליקס ליד: „ידעתי, בליל הערפל“. דאָס איז געווען באַלד
נאָך די פּאָרגאַמען אין 1905, וואָס האָבען אים שטאַרק ערשיטערט:

— „און זי דרייט זיך דאָך!“ — האָט צו מיר מענדעלעך געזאָגט. איך האָב נישט געוואוסט אַקעגען וואָס ער זאָגט עס. אַלס תשובה אויף דער פראַגע, וואָס האָט זיך געוויזען אויף מיין פנים, האָט ער באַלד צוגעגעבען: — אָט זענען געווען שרעקליכע פאַרגאַמען, מאַרד, רויב, געשענדעטע פרויען, צע-ריסענע בייכער און נאָך אַזעלכע שרעקליכע מעשים. וואו איז דער פראַגרעס? — ווילדע חיות זענען די מענטשען געווען צוריק מיט דריי טויזענד יאָר, און ווילדע חיות זענען זיי פער-בליבען אויך איצט. אַזוי זאָגט מען. ניין! פאַראַן דאָך אַן אונטערשיעד. דו געדענקסט דעם „על נהרות בבל“? — וואויל איז דעם, וואָס וועט דייע עופהלעך נעמען און אָנעם פעלז זיי צע-שמעטערן!“ — איהר שטעלט זיך פאַר די עצה-טובה פון אָט דעם משורר? — מע נעהמט אַ קינד, אַן עופהלע, מע רייסט עס אָב פון דער מוטער'ס ברוסט, מע נעמט עס אָן פאַר די קליינע צאפֿלענדיגע פיסלעך און מען האַקט מיט'ן ווייכן מוח'ל אין אַ האַרטען שטיין ביז מען צעפֿלעט דאָס קעפל און שטראַמען בלוט, אויסגעמישט מיט מאַרץ, רינען און גיסען זיך ווי וואסער... און דערויף האָט מתפלל געווען איינער פון די בעסטע און גרעסטע אין דער אומה, וואָס האָט אויסגעדריקט דעם נאַציאָנאַלן וועהטאָג, דעם צער און גרויסען צאָרן אויף דעם חורבן פון לאַנד און בית-המקדש... ביאָליק איז אויך פול מיט צאָרן, ער דורשט אויך נאָך נקמה פון די פיינד און פערשוועכער פון זיין נאַציאָנאַלען כבוד. ער אָבער לעבט נישט מיט צוויי טויזענד פיער הונדערט יאָהר צוריק, נאָר אין היינטיגע צייטען. דעריבער קאָן ער בשום-אופן קיין עצה נישט געבען, מיזאָל די פיינד טהון מדה פנגד מדה, מען זאָל אויך זייערע קינדער געזענען די בייכער... און אין זיין לעיד „ידעתי בליל הערפל“, אַז ער דערגייט צום העכסטען פונקט פון צאָרן און נקמה-דורשט, רייסט ער איבער זיין לעיד און ענדיקט נישט: „און גאָט פון נקמה, מיט אַ פערוואנדעט האַרץ וועט אויפשטעהען און וועט ברילן — און וועט אַרויסגעהן מיט זיין גרויסען שווערד... מעהר קאָן ער נישט זאָגען, וויל סוף-כל-סוף לעבט

פעשיות וועגען מענדעלען

ער מיט צוויי טויזענד פיער הונדערט יאהר נאָך דעם פערפאָסער פון דעם „על-נהרות-גבל“... עס איז פאָרט דאָ פראַגרעס!.. די ערד דרעהט זיך דאָך און שטעהט נישט אויף איין אָרט. און דאָס איז אונזער האַפנונג. און דאָס איז אונזער טרייסט אין דעם גרויסען צער פון די שחיתות, הריגות און רדיפות. עס זאָל זיין ליכט — אַ סוף צו דער פינסטערניש. עס איז נישט מעגליך עס זאָל קיין סוף נישט נעמען!..

און ס'איז געווען, ווי די שלאַנקע אויסגעצויגענע פיגור פון דעם אַכציג-יעריגען זקן וואָלט זיך נאָך מעהר אויסגעצויגען און וואָלט אין דער רגע ביז אונטער די הימלען דער-לאַנגען...

די גוטע באַציאונג פון מענדעלע'ן צו ביאָליק'ן האָט מיך נישט געוואונדערט: געווען איז צווישען זיי אַן איבערליכע נאָענטקייט. טיילמאָל האָט זיך אויסגעוויזען, אַז ביאָליק איז נישט מעהר ווי אַ יונגער מענדעלע, און מענדעלע איז נישט מעהר ווי אַ ביאָליק, וועמען עס איז בעשערט געווען געבוירן צו ווערען מיט פופציג יאהר צוריק... זייער פאָזיטיוו-נעגאטיווע בעציאונג צום גלות, זייער צוגעבונדענקייט צו דער ערד, זייער קאנסערוואטיווע בנוגע צו דער העברעאישער שפראַך מיט די אַלע נייע ווערטער, וואָס מ'האָט מחדש געווען, דאָס איבער-געגעבענקייט צו אונזער אַלטער ליטעראַטור, די ליבע צו ארץ-ישראל אינאיינעם מיט'ן גרויסען פחד פאַר דער איבערשאַצונג פון די ווערטען און פאַר דאָס אַבלייקענען פון דעם גלות — דאָך אַלץ האַבען מענדעלע'ן מיט ביאָליק'ן גייסטיג געמאַכט זעהר נאָהענט אויף אַזא אופן, אַז בעוואוסט און אומבעוואוסט האָט זיך איינער געפונען שטענדיג אונטער דער ווירקונג פונ'ם צווייטן, אָבער וואָס עס האָט מיך געוואונדערט איז — די אַבסאָלוט-פאָזיטיווע בעציאונג, וואַרימע, ממש האַרציגע בעציאונג פון מענדעלע'ן צו טשערניכאָווסקי'ן און פון טשערניכאָווסקי'ן צו מענדעלע'ן. מענדעלע'ן, דער „יוד שבירד“ האָט שטאַרק לייע געהאַט טשערניכאָווסקי'ן, אַט דעם אַמישטאַרקסטען עלעניסט צווישען יודען. און טשערניכאָווסקי, וואָס זיין וועלט

מעשיות וועגען מענדעלען

איז געווען זעהר ווייט פון מענדעלעס וועלט, האָט שטאַרק גע-
שעצט די ווערק פון דעם זיידען פיעל מער ווי אנדערע שאפונ-
גען פון דער יודישער ליטעראטור. „איך קען נישט דאָס לעבען,
וואָס מענדעלע שילדערט – האָט מיר טשערניכאָווסקי געזאָגט –
אַבער אַך פיהל, אַז אין זיי איז דאָ דער ווירקלעכער אמת.“
אין זיינע „אידיליעס“ געפינט זיך טשערניכאָווסקי אוטער דער
השפעה פון מענדעלעס סטיל און ליטעראַרישע פאַרמען, און ער
ווידמעט דעם זיידען זיין ליד „קסמיי-ער“ – אפשר דאָס בעסטע
פון זיינע נאַטור-לידער. און וועגען די בעציאונגען צווישען מענ-
דעלען און טשערניכאָווסקי ווייס איך עטלעכע פאַקטען:

געווען געדרוקט און ער איז געווען נאָך וועניג בעוואוסט, בין
איך געקומען צו מענדעלען מיט טשערניכאָווסקי. איך האָב איהם
איינגערעדט, ער זאָל ווייזען מענדעלען אייניגע פון זיינע לידער
(טשערניכאָווסקי פלעגט נישט בעזוכען די בעוואוסטע שרייבער,
און זיינע לידער פלעגט ער ווייזען נאָר אַ צוויי-דריי פון זיינע
פריינד: ער פלעגט דאָס רוב שרייבען נאָר פאַר זיך).
מענדעלע האָט אויפמערקזאַם איבערגעלייענט אַ ליד, געמאַכט
עטלעכע שנעלע בעמערקונגען, ביים לעצטען פערז האָט ער זיך
עקשנותדיג פעהאַלטען: „אַזוי קאָן מען נישט זאָגען“. עס האָט
זיך אָנגעהויבען אַ מלחמה מיט פסוקים: טשערניכאָווסקי ברענגט
אַ ראיה פון איין פסוק, אַז מ'קאָן אַזוי יאָ זאָגען. און מענדעלע
ענטפערט איהם אַפ און ברענגט אַ ראיה פון אַ צווייטען פסוק,
אַז מ'טאָר אַזוי נישט זאָגען. צום סוף, ווען די פסוקים האָבען
זיך אויסגעלאָזען, האָט מענדעלע אַ זאָג געטהון קאַטעגאָריש און
אַ ביסעל ברוגו:

– ניין! אַזוי שרייבט מען נישט!

פלוצלינג האָט זיך טשערניכאָווסקי אויפגעהויבען, – טשער-
ניכאָווסקי דער בעשיידענער, נאָכגעביקער און דעמאָלט נאָך גאָר
יונגער – און אויפ'ן קול קאַטעגאָריש געזאָגט:

– איך שרייב יאָ אַזוי! – ער האָט אַקצענטירט שטאַרק
דעם „אַזוי“ און מיט'ן פינגער געוויזען אויף זיך.

פּעשיות וועגן מענדעלען

איך בין צוטומעלסט געוואָרען. כ'האָב זיך נישט געגלויבט אויף טשערניכאָווסקין. מענדעלען האָב איך געקענט פאַר אַ קפּדן און צייטנווייז אַ האַרטען מענש. איך בין געווען זיכער, אַז ער וועט אָנשרייען אויף טשערניכאָווסקין, וועט איהם אַזוי אָנזידלען, אַז ער וועט זיך שוין מעהר נישט קאָנען ווייזען פאַר איהם.

צו מיין פּערוואַנדערונג האָט דער אַלטער אבגעשוויגען און דעם געשפרעך אַריבערגעפיהרט אויף אַן אַנדער זאָך.

אויף מאַרגען, אַז איך בין געקומען צו מענדעלען, אָהן טשערניכאָווסקין, זענען די ערשטע ווערטער פּונם אַלטען געווען: — ווען אַנאַנדערער וואָלט געהאַט די העזה צו זאָגען „איך“ מיט אַזאַ תקיפות, וואָלט איך איהם אַראָפּגעוואָרפען פּון אַלע טרעפּ. ער אָבער מעג. ער האָט אין זיך עפעס פּון אַ גדול: בעשיידענקייט, עניוות אַ גאַנץ יאָהר, און שטאַרקען מוטה און תקיפות — אין אויסערגעווענהעליכע פּאַלען. אַזעלכע מעגען אַלץ!

דאָס איז געווען מיט צוואַנציג יאָהר צוריק און אפשר נאָך מעהר, נאָך איידער עס איז ערשינען טשערניכאָווסקיס ערשטע ליעדער-זאַמלונג!

דערזעלבער מענדעלע, אַז ער האָט אין שניאור'ס אַ ליעד געפונען אַנאָיטדרוק, וואָס פּאַסט זיך נישט צו אַ פּסוק פּון יחזקאל, און שניאור האָט איהם אָפּגעענטפּערט: „וואָס געהט מיך אָן יחזקאל?“ — האָט ער אויסגעשריען צו שניאור'ן: „אַרויס פּון מיין שטוב!“ —

און נאָך אַ מעשה, פּון שפּעטער מיט אַ צעהן יאָהר. צו-ליעב די פּאָגראַמען אין אַדעס איז מענדעלע ענטלאָפען קיין זשע-נעווע, וואו ס'האָט דאָן געוואוינט דער שר'פּטשטעלער בן-ע-מ, איך האָב געוואוינט דעמאָלט אין לאָזאַנאַ, וואו טשערניכאָווסקי האָט געלערנט מעדעצין. איין מאָל זענען מיר אין דרייען, מענדעלע, בן-ע-מ און איך, געפּאָהרען קיין בערן אויף אַ לייטעראַרשען אַווענד לכּבוד מענדעלע. דעמאָלט זענען ערשינען מיט אַ מאָל די דריי העפטען פּונם פּינפּצעהנטען באַנד „השלה“, וואו עס זענען געווען געדרוקט „הבריכה“ און „מגלת-אש“ פּון ביאַלליק

און אויך א ליעד פון טשערניכאָווסקין, כּחוּם היום". דער זיידע
האַט אָנגעהויבען:

— כּ'האַב זיך היינט געבאָדען אין דער סאָזשעלעקע
(„הבריכה“), דאָס וואַסער האָט מיך ממש דערקוויקט. מחיה-
נפשות!

בן-עמי האָט איהם אונטערגעהאַלטען און גענומען לויבען
און ריהמען די „הבריכה“ און אויך „מגלת-אש“, וואָס איז,
אַפנים, מענדעלען נישט אין גאַנצען פּערשטענדליך געווען. מען-
דעלע האָט זיך אויסגעדרייט פון צו רעדען וועגען דעם אַ וואָרט.
דערפאַר אָבער האָט מענדעלע גענומען זאָגען שבחים דעם ליעד
„כּחוּם-היום“. בן-עמי איז געוואָרען אין פעס: בשעת מיר האָבען
סאָר זיך אַזעלכע פּערעל ווי „הבריכה“ און „מגילת-אש“ — ווי
קאָן מען גאָר רעדען וועגען „כּחוּם-היום“? — דער זיידע האָט
זיך אויסגעצויגען אין זיין גאַנצער גרויס און געזאָגט:

— בערוהיג זיך נאָר! אויך אינאָם גן-עדן פון טשערניכאָו-
סקין גייט זיך אַרום גאָט „לרוח היום“!

ס'איז געווען עפעס געמיינזאַמעס אין אַ גייסטיגע קרבה-
שאַפט צווישען דעם „יוד שבירד“ אין צווישען דעם יודישען
„גריך“. נישט אומזיסט האָט איינער אַ יודישער קריטיקער (י. א.
לובעצקי) מענדעלען אָנגערופען „סקולפּטאָר“. די פּלאַסטיק פּער-
נעמט אַנאָרט אין די בעוועגונגען פון מענדעלעס העלדען נישט
וועניגער, ווי אין די בעשרייבונגען פון טשערניכאָווסקין.
אין די נאָטור-ליעדער גלייכען זיך (אין גייסטיגען ווערט)
דער עלטסטער פון אונזערע דערצעהלער און דער יונגסטער
פון אונזערע פּאָעטען. דאָס האָב אין געפיהלט נישט נאָר
אין מענדעלעס ווערק, נאָר אויך אין די צוויי שמועסען,
וואָס מענדעלע האָט געפיהרט אין בערן און אין זשענעווע,
ווען ער האָט געוואוינט אין דער שווייץ, נאָך די פּאַגראַמען
פון 1905. —

ס'איז געווען אַן אַווענד, אויף וועלכען איך מיט בן-עמין,
האַבען געהאַלטען פּאַרטראַגען וועגען מענדעלע'ן אַלס קינסטלער,
און מענדעלע אַליין האָט פּאַרגעלעזען אַ קאָפיטעל פון „דער

קליאטשע" מיט גרויס ערפאלג (זיין אינטאָנאַציע, זיין אופן פון דעקלאַמירען און זיינע בעוועגונגען זענען געווען אונפער-גלייכליך, זייער אייגענאַרטיג!) דערנאָך איז מענדעלע מיט מיר געגאַנגען שפּאַצירען הינטערען שטאָדט. עס איז שוין געווען שפעט. אַרום און אַרום פינסטער. נאָר איינצעלנע שטערען האָבען געוואונקען מיט זייערע בלויע אויגען. פּלאַצלינג איז מענדעלע געבליבען שטעהען אין מיטן דער פינסטערניש. פאַר אונז איז געשטאַנען אַ הויכער דעמב, אַ דיקער, אַ שטאַרק בעצוווייגטער, וואָס איז געשטאַנען איינזאַם אויף דעם פּוסטען שטח, אין דער געדיכטער פינסטערניש... מענדעלע איז צוגע-גאַנגען נאָהענט צום דעמב, איהם אַרומגענומען מיט זיינע אַרעמס און געזאָגט מיט אַ ציטער:

— ווייסט איהר וועמען איך בין מקנא? — אָט דעם דעמב. פאַרוואָס? ער איז אַזוי שטאַרק און הויך. — ווייל ער איז איינזאַם, אַליין, לעבט פאַר זיך און שפּט פון זיך נחת, אָהן אַ וואַלד, אָהן „קהל“, אָהן „חברות“, אָהן פּאַליטיקע. און אַ נסתּר איז ער — שטיף און איינזאַם וואַקסט ער. און אין דער פינסטער. אָט אַזוי ווערען טאַלענטען רייף, אַזוי ווערען שטאַרק און קרעפטיג די הויכע גייסטער און נשמות. די ביהן פערקלעפט מיט וואַקס די גלעזערנע ביהנענשטאַקען, וועלכע מ'האַט פאַר איהר געמאַכט, פרי עס זאָל מעגליך זיין צוקוקען זיך צו איהר אַרבייט, ווי זי אַרבייט אויס דעם האַניג. נאָר אין אַ ענגען צימער, ווייט פון דער ברייטער טוטעלדיגער וועלט, ווערט געשאַפען דאָס פונדאַמענטאַלע ווערק, און עס קרעפטיגט זיך דער פעסטער כאַראַקטער — „דער מענש איז אַ בויה אין פעלד“ און „געגליכען איז ער צו דו בהמות“...

אין אַ צייט אַרום בין איך געקומען פון לאַזאַנאַ קיין זשענווע, אויף פּסח צו בן-עמין. נאָכ'ן דאווענען, אין ער-שטען טאָג פּסח, בין איך אַריינגעגאַנגען צו מענדעלען. צו מיין פּערוואונדערונג האָט ער מיך, נישט ווי זיין שטייגער איז געווען, בעגעגענט זעהר קאַלט. איך האָב איהם בא-טראַכט — ער איז געווען שטאַרק ברוגז. איד האָב שוין לאַנג

געוואוסט, אז מענדעלע איז בעזונדערס אָריגינעל און אינטע-
רעסאָנט, ווען ער איז אין פעס. ער האָט באַלד אָנגעהויבען
רעדען — און זיך געבייזערט:

— אוי די מענשען! לאַ-די וואָס זיי פערדאַרבען זיך
און איינער דעם אנדערען: נעמען זיי זיך צו פערדאַרבען
אויך די חיות און בהמות! געדענקט איהר די גמרא אין
קידושין: „כהאָב אין מיין לעבען נישט געזעהען אַ הערש
אַ פירות-זאַמלער, אַ לייב אַ טרעגער, און אַ פוקס אַ „געוועלב-
ניק“, אין עוואַנגעליום שטעהט געשריבען: „דאָס קאַרנבלומעל
שפינט נישט, וועבט נישט און געהט אַרויס אָנגעטהון אין
קליידער, וואָס אַפילו שלמה המלך אין זיין צייט האָט זיי
נישט געטראָגען.“ אַלע גאַטס-בעשעפּענישען שטעהען העכער
פון דעם מענשען, — סיי די חיות, סיי די בהמות און סיי
די פויגלען געפינען זיך אַליין זייער נאָהרונג, און זיי דאַר-
פען צו קיינעם נישט אָנקומען. נאָר דער מענש מוז אָנקומען
צו אַ מתנת-יד פון אַ צווייטען מענשען. קבצנות — איז די
אייגענשאַפט פון דעם מענשען, וואָס האָט אָפּגעקעהרט פון
דעם גלייכען וועג אויף דער ערד. דעם מענשען איז אַבער
ווינציג, וואָס ער האָט פערדאַרבעט זיין מין און די מענשען
געמאַכט פאַר קבצנים און שנאָרערס, ער האָט דאָס זעלבע
געטהון מיט די חיות און עופות. אָט בין איך היינט געגאַנג-
גען שפּאַצירען איבער די גאַסען פון זשענעווע און בין דורכ-
געגאַנגען דורך דער בעוואוסטער „שוואַנען-אַזערע“. די אייג-
וואוינער פון זשענעווע האָדעווען דאָרט, צוליבע זייער אייגע-
נעם פּערגעניגען, קליינע שוואַנען. וואָס זשע טהוען די דאָזיגע
מענשען? — זיי זענען בעלי-צדקה'ס, און זיי קומען מיט זע-
מעל אין די הענט און וואַרפען ברעקליך אין וואַסער — און
די שוואַנען כאַפען און שלינגען די ברעקלעך. זיי האַבען
אזוי צוגעוועהנט די שוואַנען צו בעקומען נדבות, איך האָב
אַליין געזעהען, ווי די שוואַנען ציהען זיך אויס אויף זייערע
פיס און שטעלען אָן זייערע שנאָבלען, קוקען אַרויס אויף
דער מתנה פון אַ בשר-ודם... דאָס גאַנצע בלוט האָט אין

פעשיות חגען מענדעלען

מיר אויפגעקאכט: פויגלען-קבצנים! שוואַנען שוואַרערס, ווייט עס דערגעהען די פערדאַרבענע מדות פון דעם מינעלען עס איז איצט ממש אַ דור-המבול, ווען „יעטועדער ליב האָט פערדאַרבען זיין וועג אויף דער ערד“ — און חילוּ און עופות אויך אינ'ם פּלל!...

איך האָב געהערט די רייד, געזעהען דעם פעס — און האָב אָנגעהויבען פערשטעהען דאָס געמיינזאַמע פון מענדעלען און טשערניכאָווסקין. נישט אומזיסט האָט דער גרויסער דיכ-טער געווידמעט דעם גרויסען דערצעהלער זיין ליעד „קסמיי-יער“. ווער ווייסט, צי איז נישט מענדעלע אָט דער האַר פון וואָלד“... — —

מענדעלע אין זיין רעדען

...ווען איך האָב קענען געלערענט מענדעלע מוכר-ספרים,
הָט ער מיך איבערראַשט מיט דעם אופן פון זיין רעדען און
שמועסען. די תורה שבעל-פה פון מענדעלע האָט געהאַט אַ
קולטור-ווערט. זי האָט געקענט געבען דעם צוהערער אַ שליסעל
צו זיין גייסטיגען מעכאַניזם. דער, וואָס האָט קיינמאָל נישט גע-
הערט מענדעלע'ן רעדענדיג, קאָכענדיג, זידענדיג, קאָן נישט
האַבען קיין ריכטיגע פאַרשטעלונג פון איהם, ווען ער זאָל
אַפילו דורכלעזען אַלע זיינע שריפטען.

מענדעלע האָט גערעדט, זערצעהלט, געשמועסט מיט חשק,
מיט געשמאַק. דאָס רעדען איז געווען אַ טייל פון זיין גייסטיג
לעבען, און אַ חשוב'ער טייל. די געוואוינהייט פיעל צו רעדען
איז ביי איהם געווען אויך אַ פילאָזאָפישע באַדערפעניש, די
נויטיגקייט צו אויסלאָדען, צו עקספּלאָדירען. ער האָט געהאַט
אַ סקאַרבאָוען נוסח צו רעדען. איהר האָט אין זיין רעדען
געהערט דעם אַפקלאַנג פון אַ גאַנצער עפאָכע. ער האָט גע-
לעגט געוויכט, אַקצענט אויף יעדער פראָזע, וואָס ער האָט
אַרויסגעזאָגט, געשטעלט דעם טראָפּ אויף יעדען וואָרט. עס איז
געווען די שיחות-חולין פון אַ תלמוד-חכם, וואָס צריכין לימוד.

זיין געשפרעך (ווען ער האָט אָפּילו גערעדט וועגען לייטערצטור
אָדער יודישע פּראָבלעמען) האָט ניט געשפרודעלט, ניט געבליצט,
איז ניט געווען ספּאַנטאָן און ניט פּאַראַדאָקסאַל. עס האָט אָבער
געהאַט אַ שווערען געוויכט. זיין געשפרעך איז ניט געווען אַ
מאָמענטאַלער איינפּאַל, אַ פּלוזלינגדיגע אויפקלעהרונג. אַלעס,
וואָס ער פּלעגט אַרויסזאָגען איז געווען אַ פּראָדוקט פּון אַ
לאַנגער, רייפּער, אינערליכער אַרבייט, נאָכדענקען און איבער-
לייענען. און דערום פּלעגט ער, זיך איבערהור'ען. זיין גע-
שפרעך האָט געהאַט עטוואָס סטערעאָטיפּישעס. מיט די זעלבע
ווערטער, כמעט אות באות, פּלעגט ער זיין אורטייל אַרויסזאָ-
גען אין פּאַרשידענע צייטען, ביי פּערשידענע אָנגעלעגנהייטען,
ווי ער וואָלט דאָס איינמאָל פּאַר אַלע מאָל איינשטודירט. אויס-
געלערענט בעל-פה.

דער אימפרעסיאָניזם איז איהם געווען פּאַרהאַסט אין
דער לייטערצטור און אין רעדען. אויספיהרליך, גרינטליך
בלעגט ער יעדע זאך דערזעהלען אָדער שילדערען. ניט רייך
אין צאָהל און ניט פיעל-פּאַרביג זענען געווען זיינע איבער-
לעבונגען, אָבער טיעף איינגעוואַרצעלט אין איהם אין גענעהרט
מיט אַלע גייסטיגע זאַפטען פּון זיין וועזען.

ווען איך האָב קענען געלערענט מענדעלי מוכר-ספרים,
איז ער אַלט געווען זיבציג יאָהר. ער איז נאָך פול געווען
מיט יוגענטליכער קראַפט, און זיין טעמפּעראַמענט איז נאָך גע-
ווען היציג און ברויזענדיג. דאָך איז זיין אינערליכע וועלט
געווען אָבגעשלאָסן, אָבגעצירקעלט און אָבגעגרעניצט. אַלעס אין
איהם איז געווען אויסקריסטאַליזירט. אויסערע איינדרוקען,
נייערע גייסטיגע, לייטעראַרישע שטרעמונגען, האָבען אויף איהם
קיין שליטה ניט געהאַט. קיין אָפּקלאַנג אין איהם ניט געשונען. ער
איז שוין געווען אין דער בחינה פּון אַ פּוסק אחרון.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט געשאַפּען דעם טיפּ פּון
מענדעלע מוכר-ספרים, און דער געשאַף האָט באַאיינפלוסט דעם
שעפּער. עס האָט גערעדט מענדעלע דער פּאָך. דעם יוד-שביוד.
מענדעלע האָט גערעדט מיט דעם לשון פּון תּחינות. פּון

צאינה וראינה, געמישט מיט פיעל כאראקטעריסטישע העברעאישע ווערטער און מיט דייטשע ווערטער און אויסדרוקען, וואָס ער האָט זיי געברויכט אויף אַ בעזונדערען, משונה־דיגען אופן. מעג-ליך, דאָס נאָר אין זיינע געשפרעכען מיט מיר האָט ער געברויכט פיעל דייטשע ווערטער און דייטשע פסוקים.

די גערעדטע ווערטער פון מענדעלע, זיין גאנצער „פאָר-טראַג“, האָט געהאַט קלאַנג און געזאַנג. עס פלעגט מאַכמאַל מאַכען דעם איינדרוק, ווי ער איז מעביר די סדרה. עס פלעגט זיך הערען אויך דער אַבקלאַנג פונ'ם גמרא-ניגון, אָדער דער געזאַנג-מאָטיוו פון געוויסע פיוטים-געזאַנגען. זיין וואָרט פלעגט בעגלייט ווערען פון אַ רייכער מימיק. די נאָז און דאָס לינקע אויג האָבען אין דער מימיק גענומען דעם לעבעדיגסטען אַנטייל. די אינטערעיקציאָנען, די אויסרוף-ווערטער, ווי: נו! נו! עט! פע! און ד. גל. האָבען פיעל בעדייטעט, בעזונדערס בעדייטעט, אין זיין געשפרעך.

ער האָט געברויכט אין יעדען געשפרעך ציטאָטען פון תלמוד, מדרש, אגדה און ד. גל. די מאַמרי חז"ל האָט ער אַזוי איינגעטייטשט און אויסגעטייטשט, דאָס זיי האָבען זיך פולשטענ-דיג צוגעפאַסט צום ענין פון זיין געשפרעך.

ניט קוקענדיג, וואָס מענדעלע האָט אין אַלעס געזוכט און אייך געפונען דעם פראָסטען פשט, פלעגט ער דאָך לייעב האָבען אַריינברענגען אין זיינע געשפרעכען אַביסעל דרוש און פלפול. אין גרויסען וואָרט-קינסטלער האָט געלעבט אויך, אין אַ ווינקעל פון זיין נשמה, דער בעל-דרשן.

קיין געשפרעך איז ביי איהם ניט געווען אַה עפעס אַ מעשה פון די אַלטע גוטע צייטען, אָהן אַ פאַלקס-ווערטעל און אָהן אַ בילד.

און אַלעס, וואָס מענדעלע פלעגט דערצעהלען, האָט פול-שטענדיג געשטימט און האַרמאָניזירט מיט זיין גאַנצען וועזען. איבער אַלעס האָט ער געאורטיילט פון זיין אייגענעם שטאַנד-פונקט, אין איינקלאַנג מיט זיין אינערליכער וועלט. זיין געשפרעך האָט עדות געזאַגט אויף אַ געזונטען מענשען-

פּעשיות וועגען מענדעלעך

פּערשטאַנד. אויף אַ קלאַרער לאַגיק, און צוגלייך אויף זיין קענטניש
פון דער פּאָלקס-נשמה.
די פּאָלקס-נשמה אַליין האָט פון איהם אַרויסגערעדט, ווען
אַפילו אין דעם לשון פון אַ תלמיד-חכם.

1927

פון דעם „זיידענס“ קוואַל*

פּאָשטאָט אַ הקדמה

פאַר מיינע אויגען שטייט עד היום, ווי לעבעדיג, דעם זיידענס כאַראַקטער-קאַפּ מיט דער זילבערנער גריווע האָר, וועלכע שטעלט איהם אַוועק אין איין פּרעכטיגער שורה מיט: הוגאַ, איבסען, לאַנגסעלאָוו, טאַלסטאַי, טורגעניעוו, ביערנסאָן און זייער גלייכען.

איך זעה נאָך זיינע בעוועגליכע, פּלאַסטישע קנייטשען איבער זיין ראַזיגען, פּרישען געזיכט, זיין הויכען שטערן, זיין שמייכעלע, זיין קוק איבער די שפּאַקולען, די מינעס און גרי-מאַסען, וועלכע געהען איבער זיין ריהרעוודיגען שפיץ נאָו, וואָס איז געווען פּעהיג אויף צעהן פּערענדערונגען אין איין מינוט. זיינע שטאַרע פּאַזעס, ווען ער האָט געזוכט נאָך אַ פּאַסענדיג וואָרט, נאָך אַ פּאַסענדיג בילד, און דערביי — דער ליידענ-

(* „פון דעם „זיידענס“ קוואַל“ איז דורך ז. שניאור אָנגעשריבען אין יאָהר 1922 און ערשינען אין בערלין אין „בל-פערלאַג“ (1922) 64 ז. מיר גיבען דאָ די זכרונות מיט אייניגע קיצורים.
רעה.

שאַפּטליכער אויסדרוק אין די ווינקלען פון זיין מויל, דער בלאַנדזשענדער פייער אין זיינע קליינע שוואַרצע אויגען — איינגעראַמט אין שמיכעלדיגע קנייטשעלעך... דאָס איז ביי איהם שטענדיג געווען די ליידענשאַפט פון אַ געניאַלען סקולפּטאָר, וועלכער שטעהט מיט האַמער און דלאַטע פאַר אַ ווילדען בלאַק מאַרמאָר, מיט דעם שטאַרקסטען ווילען אַרויסצוהאַקען פון פאַר-שטיינערטען שטיק כאַאָס אַ נייע פאַרם, אַרויסצושיילען פונם ווייסען און האַרטען תהו-ובהו אַ נייעם בילדליכען קערן...

אַ שאַד, וואָס אַלע זיינע נאָהענטע איילען זיך נישט צו פּערצייכענען יעדען געדאַנק, יעדען אַפּאָריום, וואָס זיי האָבען געהערט פונם זיידען אַליין, פון אַנדערע, וואָס האָבען געלעבט מיט איהם צוזאַמען אָדער אין זיין סביבה. דאָס איז ביז אַהער געטהון געוואָרען נאָר אויפ'ן שפיץ מעסער. וואָלטען, זיך אַלע זיינע מקורבים דערצו גענומען, וואָלטען מיר אפשר געהאַט נאָך שעהנע עטליכע געקליבענע בענד, אַ צוגאַב צו מענדעלע'ס שריפטען; נישט וועניגער אינטערעסאַנטע, ווי די, וועלכע דער זיידע האָט מיט זיין אייגענער פעדער געשאַפּען.

אַבער נישט אַליין, ווייט נישט אַליין, האָבען זיינע נאָהענטע פריינד בעהאַלטען אין זפרון! אַ סך, דאָס בעסטע פונם זיידען, איז פּערלירען געגאַנגען, אויף אייביג פּערלירען.

אַ קעלבערנער און אַ מענשישער טאַלאַנט.

איינמאָל האָט אַ בעקאַנטער שריפטשטעלער געריהמט פאַר מענדעלע'ן אַ נייעם יודישען שרייבער, וואָס לויט זיין מיינונג איז ער אַרויס אין דער ליטעראַטור אַ פאַרטיגער, אַ קיילעכניגער און שפּיצגיגער. מענדעלע האָט געמאַכט אַ מינע און געזאָגט: — כיווייט נישט. איך גלויב קיינמאָל נישט, אַז פון אַזעלכע „פאַרטיגע“ וועט עפעס גרויסעס אַרויסוואַקסען. דאָס זענען תמיד קעלבערנע טאַלאַנטען. אַ קעלבעל שטעלט זיך גלייך אויף די

פיס, אינ'ם זעלבען טאָג, ווען עס ווערט געבוירען... אַ מענש
 מוז אַרומקריכען חדשים לֵאָנָג אויף אַלע פּיער. פּאַלען איבער
 די אייגענע פּיס מוז ער... און טהוט ער זיך אָן אַ פּח און
 שטעלט זיך אַוועק - שאַקעלט ער זיך אַ ווילדע און האָץ!
 אַנידערגעפּאַלען... שרייט. און ביז וואָנען אַ מענשישער וועזען
 לערענט זיך אויס געהען, דערנאָך לויפּען, דערנאָך טאַנצען... אָה!
 יאָהרען געהען אריבער! - פּונקט דאָס זעלבע פּאַסירט און מוז
 פּאַסירען מיט אַנאָמל'ען מיט „אַ מענש'שען טאַלֵאַנט“...

קום קליינער!

— אָפּטמאַל, ווען איך זיך און שרייב - האָט מיר
 אינמאַל מענדעלע דערצעהלט - ווען איך זיך און שרייב און
 זוך אַ וואָרט, אָן אויסדרוק, וואָס זאָל קורץ און שאַרף אַרומ-
 כאַפּען דאָס, וואָס איך וויל זאָגען, קומען צוגעהן אַ סך, אַ סך
 ווערטער, אַ סך, אַ סך אויסדרוקען, סינאָנימען... און שטעלען
 זיך אויס אַנטקעגען מיר אין איין שערענגע.
 עס שטעלען זיך אויס זאָטע, מיט זיך צופריעדענע ווער-
 טער; רויע, גראָבע אָהן מאַנירען; שטיפּערישע ווערטער, שקצים...
 רייך בעפּוצטע, אָנגעפּאַרבטע; שטאַלצע, יחוס'דיגע, מיט אַלטע
 שטאַם צעטלען אין די הענד; ווערטער ציגיינער, ווערטער
 מלכים... יעדער פּון זיי וויל זיך מיר אַרויסווייזען פּון דער
 שעהנסטער זייט. אַנדערע שמייכלען, אַנדערע בעטלען, אַנדערע
 גיבען אָב טשעסט: „ראָד סטאַראַטסיאַ, מענדעלע!“ די יחוס-
 דיגע, די זאָטע, די רייכע צעזעצען זיך בהרחבה, ווי ביים
 טאַטען אין וויינגאַרטען: „מענדעלע אָהן מיר קענסטו נישט
 אויסקומען!... מענדעלע, אַז דו וועסט זיין מיט זיבען קעפּ,
 וועסטו זיך פּון מיר נישט אַרויסדרייען!... מענדעלע, כּקען
 רהיג שלאָפען. אַז דו וועסט דאַרפּען, וועסט מוחל זיין, מיך
 אויפוועקען!“

נאָר ערגיץ וואו הינטער דער פּאַרביגער ראָטע, פּאַרקוועטש

הינטער די בייכיגע און רייכע ווערטער, שטעהט זיך, נעבעך, א פערשעהמט ווערטעלע, א בעשיידענע, א קליינס, א צארטס, א ציטערדיגס. עס פיהלט זיך שלעכט צווישען אַזאָן עולם מיט גבירים. דאָס פינגערעל אין מיילעכעל... טרעהרען שטעהען איהם אין די אויגען.

דערזעה איך עס - לָאָז איך שטעהן אַלע זיינע קאַנקו-רענטען און גיב איהם אַ וואונק מיט איין אויג און מיט איין פינגער :

— אַ, קום נאָר אַהער, קליינינקער! שעהם זיך נישט, נעהענ-טער, נעהענטער. אָט אַזוי! נאָר דיך, טייערינקער, דאַרף איך האָבען. נאָר דיך!

זעליג דער קורצער און אַלטער דער הויכער.

מענדעלע, אַלס אַן אמת'ער מייסטער מיט אַ שטאַרקען זעלבסטבעוואוסטיין, האָט בטבע נישט געקענט אַריבערטראָגען די קריטיק פון אונזערע גריבלענדיגע, קרענקליכע נאַטורען, וואָס רק זיי קראַצען און רק זיי זוכען; קייען שטענדיג שאַלעכק, און דאָס געזונדטע, קערניגע זעהען זיי איבער-הויפט נישט.

צו אַזעלכענע איז ער געווען זעהר האַרט, אַפטמאָל —

אַן אַכור.

דאַרף זיך איינמאָל אַפּזוכען אַ יוד פייטעלזאָן פון יעקא-טערינאָסלאָו, וועלכער איז בעקאַנט געוואָרען אין דער העב-רעאישער לייטעראַטור מיט זיינע קריטישע, מ'שטיינס געזאָגט, אַרטיקלען וועגען יונגען דור שרייבער. אַ קרענקליכע פּערזאָן איז עס געווען, מיט גריבלענדיגע נייגונגען. קורצזיכטיג און איינגעבויגען. פּערקאַטשעט איינמאָל אָט דער זעלבער פייטעלזאָן די אַרבעט און שרייבט אַן ערגיץ וואו אַן אַרטיקעל וועגען זיידענס ווערק.

קייןער פון מענדעלע'ס געטוהיין ~~פארהאלטן~~ האָבען דעם אַרטיקעל ערענסט נישט בעטראַכט. אַ סך האָבען איהם גאָר- נישט בעמערקט. דעם זיידען האָט דאָס אָבער פערדראָסען. קומט אַמאָל דער פערפאַסער פונ'ם דאָזיגען אַרטיקעל קיין אָדעס און פּרעגט זיך נאָך נאָך דעם זיידענס אַדרעס. זאָגט מען פייטעלזאָנען: „געהט נישט! דער זיידע איז ברוגז...“ מאַכט פייטעלזאָן: „ס'טייטש! פאַרוואָס ברוגז? אַדרבא. ער האָט דאָס דאָך מחמת ליעבע געשריבען...“ די „קריטיק“ קאָן זיך ערלויבען... אַדרבא. זאָגט מען איהם נאָך אַמאָל: „געהט נישט!“ בלייבט עס דערביי.

אָבער מיט אַ פּאָר טעג שפעטער זיצט דער פערשטאַר- בענער שריפטשטעלער לעווינסקי און נאָך עטליכע ליטעראַטען ביים זיידען. טראָגט מען אַריין אַ וויזיט-קארטע: פייטעלזאָן. גיט דער זיידע אַ ציה מיט דער נאָז און אַ פּרעג פּערוואַונ- דערט: „וועלכער פייטעלזאָן, אַ שטייגער?“ מאַכען צו איהם די געסט: „אָפנים, דער קריטיקער פייטעלזאָן.“ קוקען זיך איבער. געהט צו איהם מענדעלע אַרויס אין פּאָדער-צימער. קוקט איהם אָן פון אויבען אַראָב און פון אונטען אַרויף. אַ גידעריגער, אַ ביסעל דערשלאָגענער מענש איז פאַר איהם געשטאַנען: פייטעלזאָן. מענדעלע אַנטקעגען איהם אַ ריז מיט ברייטע פלייצעס, אַלט און שטאַרק ווי אַ דעמב.

— איהר ווייסט! — מאַכט צו איהם מענדעלע אָהן אַי- בעריגע הקדמות — ביי אונז אַמאָל אין קאַפּוליע איז געווען אַ בעדער, זעליג דער קורצער האָט ער געהייסען, קורץ ווי אַ דייזשקע אויף קרומע פיסלעך. און אַ גביר אין שטעדטעל האָבען מיר געהאַט: עוג מלך הבשן! אַלטער דער הויכער האָט ער געהייסען. ערב יום-טוב פלעגט אַלטער דער הויכער קומען אין דער קאַפּוליער באַד אַריין און זעליג דער קורצער פלעגט איהם וואַשען. מילא, אַנזייפען אַליין איז נאָך אַראָב ווי ניט איז. שטעלט אייך אָבער פאַר די סצענע, ווען נאָכ'ן פאַרען און אַנזייפען פלעגט זע-עליג דע-ער קו-ורצער דאַרפן אָב-

גיסען א-אלטער דע-עם הוי-יכען מיט א-א שצ-עפעל ווא-אסער...

דערביי איז מענדעלע מיט איין פוס ארויפגעקלעטערט אויף א שטוהל, נאָמאַכענדיג ווי א קורצער וויל נעביך ווערען הויך און קאָן נישט, ווי זעליג דער קורצער וויל דערלאָנגען דעם גביר'ס קאַפּ...

— צוליב וואָס דערצעהלט איהר מיר דאָס? — פרעגט פייטעלזאָן דערשראָקען.

דער זיידע האָט איהם אָהן הקדמות דערקלערט:

— ווילט איהר, הייסט עס, אָפּגיסען מענדעלע'ן מיט א שצ-עפעל קאַלט ווא-אסער?..

דערביי האָט זיך דער זיידע אויסגעדרעהט מיט'ן רוקען און אַוועק, איבערלאָזענדיג פייטעלזאָנען איינעם אליין אין פאָדערצימער.

די קריהע געהט

מענדעלע'ס זפרון איז אויף דער עלטער שוואַך געוואָרן. וואָס שאַרפער אַ מעסער איז, אַלץ לייכטער קאָן ער טעמפּ ווערען. זיין פאָרשטעלונג איז אָבער געבליבען שטאַרק, רייך אין בילדער און אין פאַרבען און פלעג לויפען פאַראויס זיין וואָרט. דערפאַר פלעגען איהם אָפט מאַל איספעהלען די גע-וויינליכסטע ווערטער, די איינפאַכסטע טערמינאָלאָגיע אויף דעם אָדער יענעם געביט. רעדען פלעגט ער, כמעט שטענדיג, היציג, מיט פייער; און פלוצלינג אָנהויבען שטאַמעלען און בלייבען שטעהן ווי פערטראַכט, די האַנד אויפ'ן הויכען שטערן. ער פלעגט פרובען אָנטאַפען דאָס ריכטיגע וואָרט, דעם פעלענ-דיגען נאָמען: נו, נו... אָפט מאַל בעטען, מען זאָל איהם העלפען דערמאָהנען זיך. אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז ער פלעגט מיט פאַרדראָס אַ מאַך טהון מיט דער האַנד און אַ זאָג טהון מיט אַ שטילען שטאַלץ, מיט אַ פאַר'סוד'עט שמייכלע:

— די קריהע געהט! ...

דערמיט האָט ער געמיינט געבען אַ בילד פון אַ טייך, ווען דאָס אייז ברעכט זיך און קריהעס לויפען אָן מיט האַסט איינע אויף דער אַנדערער, ביז זיי פערשפּאַרען דעם שטראָם. . . די קריהע געהט! — ס'הייסט, די בילדער און זכרונות זיינען אזוי אַנגעלאָפּען אין זיין אַלטען קאָפּ... און ניט מחמת שוואַכקייט, נאָר מחמת גבורה מוז ער אַבוואַרטען, ביז די בילדער וועלען זיך אַביסעל צענעמען און דער זכרון וועט זיך בעפרייען...

כ'ה אָב שוּן מוּר א!

אין מענדעלע'ס אויגען איז זעהר ניט כשר געווען די קונצען-מאָכעריי פון די קלאָמפּערשט יונגע געלערענטע. אַז ער פלעגט ליינען זייערע וויסענשאַפּטליכע אַרטיקלען העברעאיש אָדער יודיש, זייער שווערע שמאַלציגע עברי מיט די לאַטייניזירישע האַלבע און גאַנצע פּראָזעס, מיט דעם רעש פון גרויסע נעמען און ציטאַטעס, פלעגט ער ווערען אין פעס. סקעפטיש פלעגט ער עס ציטירען, הויך אויפ'ן קול, און דערביי זעהר קאָמיש פאַרקרימען די נאָז:

— זעהט נאָר, זעהט נאָר, פלעגט ער נאָכקרימען, גאָ-וואָריט, זאָגט ער, שאַפענהוייער, „גאָוואָריט“, מאַכט ער, ניטשע, „גאָוואָריט“, הייסט עס, קאַנט... אָבער וואָס „גאָוואָרעסט“ דו? — פלעגט ער זיך ווענדען צום מחבר, פונקט ווי יענער וואָלט איהם געשטאַנען פאַר די אויגען — אַליין, ברוך השם, האַסטו ניט וואָס צו „גאָוואָרען“...

אַפּט מאַל פלעגט ער נאָך דערביי צוגעבען אַזאַ מין „זאָלאָגישען“ פּערגלייך:

די שרייבער, וואָס האָבען ליעב צופיל אַנשפּאַרען זיך אויף פּרעמדע ציטאַטעס, דאָס זיינען אַלע „ווייך-טיהרע“, ס'הייסט,

חיות אָהן ביינער. זיי האָבען ניט קיין אייגענעם חוט-השדרה.
שפּאַרען זיי זיך אָן אָן אַזעלכע, וואָס האָבען יאָ.
אַ דריטען מאָל האָב איך דעם זיידען געפונען לייע-
נענדיג אָן אַרטיקעל מיט זעהר קאַמישע גרימאַסען, אימפּראָ-
וויזרענדיג דערביי דאָס געלייענטע, ווי אָן אַרטיסט אויף דער
בינע.

— אַ—אַזוי ...! פּלאַטאַן האָט געזאָגט, זאָגט ער... פּלאַטאַן?...
אוי, איך בין שוין אומגליקליך! (דערביי האָט ער זיך גע-
האַלטען מיט ביידע הענד פאַר'ן קאַפּ) וואָס ווייטער? קרע—עדאָ
קווי—יאַ אַבסורדום... לאַטיין? כּוועל אייך זאָגען דעם אמת,
כּ'האָב שוין מורא... (דערביי האָט ער זיך גענומען אַברוקען פון
זשורנאַל אָן אַ זייט), כּ'האָב שוין גאַר מורא אָנצוהויבען זיך
מיט איהם...

דערביי האָט מענדעלע געמאַכט אַ געזיכט פון אַ מענ-
שעלע, וואָס דערזעהט אַ לייב אין דער מדבר. ס'איז כּדאי
געווען צו זעהן דערביי זיינע שאַרפּינקע, לאַכענדיגע שוואַרצע
אויגעלאַך, וואָס האָבען יונג און שטיפעריש געפּינקעלט פון
זיין ראָזיג פנים מיט די שניי-ווייסע האַר און באַרד.

וועמען אָבגעבען אַ גרוס אין ארץ

ישראל?

צווישען דער גרופע „חובבי שפת עבר“ אין אָדעס און
צווישען מענדעלען איז עפעס פאַרגעקומען. אָנגעהויבען האָט
זיך דאָס, ווי שטענדיג, פון אַ קלייניגקייט און געענדיגט האָט
זיך עס מיט אַ שטאַרקען ברוגז. די פרטים זענען מיר נישט
בעקאַנט. איך ווייס נאָר, אַז עס איז דערגאַנגען דערצו, אַז
די „חובבים“ האָבען נישט דערלאָזען אויסקלויבען מענדעלען
אַלץ אָן ערען-פאַרויצענדען פונם העברעאישען טעריין. מענ-

דעלע האָט דערפון קיינמאָל נישט גערעדט, נאָר פּערגעסען
האָט ער עס נישט. ער האָט זיין פּעס אויסגענוצט, אַזוי צו
זאָגען, אין אַ קינסטלערישער פּאַרם.

איין מאָל איז צו מענדעלען געקומען זיינער אַ בעקאַנ-
טער יונגעראַמן, וועלכער איז געפאַרען בעזעצען זיך אין ארץ
ישׂראל. ביים געזעגענען זיך האָט ער ביים זיידען געפרעגט,
וועמען ער זאָל דאָרטען אָבגעבען אַ גרוס.

— וועמען זאָלט איהר אָבגעבען אַ גרוס? — פּרעגט
מענדעלע איבער און טראַכט אַ וויילע. — איהר ווייסט דאָך,
די וועלט איז איינגעטיילט אין דומם, צומח, חי ומדבר. ס'הייסט,
זי בעשטעהט פון טויטע שטאַפּען, פון שפּראַצענדיגע, פון לע-
בעדיגע און פון ריינענדיגע... איז אָט, אויב איהר וועט אין
ארץ ישׂראל טרעפען אַ דומם... דוממים האָט איהר דאָרטען אַ
סך... שטיינער, ביינער, חורב ת... בערגליך זאָמער — זאָלט איהר
זיי, למען השם, איבערגעבען אַ ברייטען גרוס אין מיין נאָמען.
נו, טאָמער דערזעהט איהר דאָרטען וואו נישט וואו אַ צומח...
אָט, אַ טייטעלבוים, אַ פּרישען אַתרוג-בוים, אַ מילגרוימכע, אַ
הדס... אַוודאי און אַוודאי דאַרפט איהר זיי פון מיר אָבגעבען
אַ שלום-עליכם, נו, אפשר וועט איהר, אויסער דעם, בעגעגע-
נען אַ חי, אַ יודישע בהמה אַ צנועה, אַ יודישע ציג מיט אַ
באָרד, וואָס שטעהט און מעלה-גרהט איבער די באַקסערען, מיט
וועלכע זי האָט זיך אַקאָרשט אָנגעגעסען... מהיכי תיתי... אַ
בעל-חיים אין ארץ ישׂראל... גריסט זיי! פאַר וואָס נישט? נאָר
טאָמער בעגעגענט איהר דאָרטען אַ מדבר... אַ מדבר-עברית
הייסט עס... אַ חובב, וואָס חובבט „מעך“ און רעדט העברע-
איש, אַזעלכען קאָנט איהר דורכלאָזען אָהן אַ גרוס. איד וועל
אויף אייך קיין פאַראיבעל נישט האָבען.

וואָס אַ יוד פּערגינט זיך

צווישען די, וואָס האָבען מענדעלען אויסגעשלאָסען פון דער אָדעסער גרופּע „חובבי שפת עבר“, איז אויך געווען דער בעקאנטער ציוניסטישער עסקן פּראָנקפּעלד. ער איז בשעת'ן קריג געשטארבען. אויב איך האָב נישט קיין טעות, איז פּראָנק-פּעלד געווען איינער פון די הויפט-אַנפירער אין דער „קאַמ-פּאַניע“ קעגען מענדעלען אינ'ם פּעריין. געוויס איז דער גאַנ-צער קריג מיט מענדעלען געווען געשמאַקלאָזיג.

איין מאָל איז איינער אַ בעקאנטער שריפטשטעלער אַריינגעקומען צו מענדעלען בעזוכען איהם. דאָס איז געווען דוד פּרישמאַן.

געהט איהם מענדעלע אַרויס אַנטקעגען מיט אַ טענה, פונקט ווי זיי וואָלטען שוין פון פּריהער אָן געהאלטען אין שמועסען:

— ווי געפעלט אייך, פּרישמאַן, אַזאַ מעשה? ראָטשילד... דוכט זיך, ראָטשילד. ווער קאָן זיך פּערגלייכען מיט ראָטשילד-דען? איז ראָטשילד האָט קיין איינציגען פ' אין זיין פּאַמיליע. פּאַריז!... אַזאַ שטאַדט ווי פּאַריז... איין פ'! און נישט אַ פּיי, נאָר אַ פ... מיט אַ דגוש... און אָט אַזאַ יוד ווי פּראָנק-פּעלד האָט גאַנצע צוויי פּייען! וואָס זאָגט איהר, וואָס אַז אָדעסער יוד קאָן זיך פּערגינען??

די אַמאָליגע און די מאָדערנע חוה

אין אַ שיינעם פּאַרמיטאָג האָבען מיר שפּאַצירט צווישען די געדריכטע אַלייען אין פּאַרק מאָן-רעפּאָ אין זשענעווע (שווייץ). דערזעהען מיר דאָרטע צוויי אונטערגעשוירענע מיידליך פּונ'ם

טיפ קורטיסטקעס, וואָס שפּאַצירען פּלומדשט אַרום אַרום אַ
 בוים מיט בליהענדען בעז, און אַ כּוונה האָבען זיי גאָר
 אַראָבצופּליקען אַ בליהענדיג צווייגעל... ווי נאָר זיי האָבען
 אונז דערזעהען פון דערווייטענס, האָבען די מיידלעך געמאַכט
 אַן אָנשטעל, אַז מיינען זיי גאָר אָנקוקען דאָס שענהע
 בליהעכץ און מעהר גאָרנישט. מענדעלע מיט זיין שאַרפע בליק
 האָט פון דערווייטענס דערקענט אַלע העויות זייערע און האָט
 זיך געמאַכט פּלאַ ידע. פּלוצלינג גיט ער מיך אַ פרעג:

— אפּשר ווייסט איהר, וואָס מיינען דאָרטען די מייד-
 לעך מיט זייער אָנקוקען די נאטור, דער בוים הייסט עס?
 — ווילען ווילען זיי אָפּפּליקען אַ פּאַר פּלומען... און
 האָבען מורא.

— מורא? וואָס? פאַר וועמען, אַ שטייגער, האָבען זיי
 מורא?

— מכתּמא פּאַרן שומר פון פּאַרק. כּ'האָב געהערט, אַז
 זעקס פּראַנק שטראַף מוז בעצאלען דער. וועלכער פּליקט דאָ
 אָפּ אַפּילו איין איינציג פּלימעל.

— נו, איז וואָס? — גיט זיך מענדעלע, בייזער' —
 און אַז זעקס פּראַנק, און אַז זעכציג פּראַנק? אויך מיר וויי-
 בער, אויך מיר חוה'ס טעכטער! — האָט ער אויף זיי צוגע-
 שאַקעלט רחמנותדיג מיט'ן קאַפּ — חוה זייער באַבע, אַ ליכ-
 טיגען גן עדן זאָל זי האָבען, איז שוין געווען העלדישער
 פּאַר זיי. גאָט האָט איהר מתרה געווען: „אינים טאָג, וואָס דו
 וועסט עסען פון בוים, וועסטו שטאַרבען...“ און זי האָט פּאַרט
 געגעסען און דעם מאָן איינגערעדט, ער זאָל אויך עסען, און
 נאָר פּדי צו פּערוזכען דעם טעם פון אַן עבירה, פּדי צו פּע-
 רזוכען... און אַט יענע דאָרטען, אונזערע מאָדערנע חוה'ס מיט
 די אונטערגעשוירענע צעפּלעך... אַז אַך און אַז וועה! זעקס
 פּראַנק שטראַף! מ-נאָ.

די נאטור אין לאץ

די לעבע פונ'ם זיידען צו אלץ, וואָס וואַקסט און בליהט, איז געווען אַן אומגעוויינטליכע. כמעט אַ פיזישע לעבע איז עס געווען. מיט אויגען פון אַ ריידנדיגען אויף זיינע שטומע ברידער האָט ער געקוקט אויף גרינע בוימלאַך, אויף האַלב אויפגעפענטע בלימלעך. מער פעלט אייך נישט, איר זאָלט פאַר איהם אין די אויגען אַברייסען אַ פריש צווייגעל, אַב-שניידען אַ בלום און אַריינשטעקען אין קנאַפּ-לאַך! איהר וועט זיך איהם נישט אויסצאלען.

— הם... איהר זענט, הייסט דאָס, אויך איינער פון די, וואָס שטעקען די „פּריראָדע“ אין לאַץ אַריין? ... גיט ער אייך אַ פּרעג אַזוי פון דער זייט און קוקט אַ ביסעלע אַריבער די שפּאַקולען און אַזוי, אַז איהר מוזט זיך פּערשעמען.

איינ מאָל בשעת אַ „באַטאַנישען“ שמועס זאָג איך צו איהם:

— איך רעכען, זיידע, אַז פּלאַנצען האָבען עפעס אויך אַ געפיהל פון ווייטאָג, ווען מען שניידט זיי, ווען מען ברעכט זיי אָב. פּאַמעליך, פּאַמעליך קומט אָן זייער ווייטאָג, אַ סך אַ סך לאַנגזאַמער, ווי ביי אַ בעשעפעניש מיט אַ נערווען-סיסטעם, אָבער קומען קומט ער אָן. נאָר מיר, לעבעדיגע, קאָ-נען דאָס דאָזיגע געפיהל נישט בעגרייפען. פּדי צו בעגרייפען אַזעלכעס, מוזען מיר האָבען קרעכצען, קאָנוואַלסיעס, בלוט...

— וואָס הייסט? — מאַכט צו מיר מענדעלע מיט אַזאַ טאָן, פּונקט ווי איך וואָלט איהם אויפגעטהון אַ נייע און טיעפע חכמה, ווי אַ שטייגער, שנעה איז ווייס און וואַסער איז נאַס... — פּלאַנצען, דאָס זענען דאָך אַרגאַנישע בעשע-פענישען, וועלכע בעשטייען פון אַרגאַנישע קעמערלעך: אונזערע אַרגאַנישע ברידער!

דערביי האָט מענדעלעס פנים אויסגעדריקט עפעס אַזוינס, פונקט ווי אין זיינע אָדערען וואָלט גערונען אַ קלאָרער, קיינער זאפט, און אויף זיין אַלטען, גלייכען און גרייז-גראָהען קאַפּ וואָלטעו געוואַקסען יונגע צווייגעז מיט רוישענדיגע בלע-טער.

א מלך און א מלכה

— כי — כי — כי... —

מענדעלע פלעגט זיך אָפט מאַל, אין מיטן שוויגען, צע-לאַכען מיט אַן אינגעהאַלטענעם דינינקען געלעכטערעל. אָדער ער גיט זיך אַ כאַפּ פאַר'ן גאַז מיט צוויי פינגער, דרעהט זיך אויף איין אָרט ווי אַ דריידעל, גיך, גיך אויף וויפיל זיין עלטער האָט אים ערלויבט און לאַכט דערביי מיט אַ דער-שטיקט קול'עכעל. און אז איהר קוקט איהם אָן פערואונדערט און נייגעריג, בלייבט ער שטיין, גלייכט זיך אויס און פאַלט אייך אַריין מיט אַזאָ אָדער מיט אַן ענליך בילד:

— איהר וויסט, אַ שטייגער, ווי אַ ליטווישער מגיד גיט אַ משל אין אַ דרשה און מאַלט אייך אויס אַ מלך מיט אַ מלכה? איהר וויסט נישט?

זיצען זיך אַזוי דער מלך און די מלכה ביים טיש, איי-נער אַנטקעגען דער אַנדערער, די קרוינדלעך אויף די קעפּ, און... קיניגען.

נעמט דער מלך די באָרד אין האַנד, גיט עס אַ גלעט און אַ ביס דעם שפּיק, און ווענדעט זיך צו זיין מלכה:
— הער נאָר, מיין ווייב, וואָס האַסטו היינט געקאָכט וואַרעמט?

ענטפערט די מלכה:

— וואָס זאָל מען קאָכען? טייגלעך מיט בעבלעך האָב איך געקאָכט!...

א וואראַבייטשיקעל

אין זשענעווע, אין ענגלישען פארק, בין איך אין מאָל
געזעסען מיט מענדעלען אויף אַ באַנק און געוואַרעמט זיך
אין דער ערשטער וועסנע-זון.

מענדעלע איז געזעסען אין זיין געוואַנטענעם האַלב-
צילינדער-הוט און עפיס געטראַכט.

אַ וואַראַבייטשיקעל אַ קליינס, גראַהס איז אַראַבגעפּלויגען
צו אונזערע פּיס און גענומען באַדען זיך אין אַנגעוואַרעמטען
זאַמד. דערנאָך איז עס אַ ווילע געבליבען זיצען, ווי אַ קינד
אין וואַנע, און אַנגעקוקט אונז פון אונטען אַרויף מיט שפיצע-
כיגע פייגעלשע אויגעלאַך. אַזוי פיל קאָמישע קינדערשע גוט-
מוטיגקייט איז געווען אין זיין קוקעלע, וואָס איז געווען דערצו
נאָך פאַרשטורעט פון דער זון. ער האָט, דוכט זיך, געוואַלט
זאָגען:

— אייך, מענשען, איז גוט; מיר, מיטטייענס געזאָגט,
גאָט'ס בעשעפּעניש איז אייך גוט. לאַמיר לעבען בשלום!

מענדעלע'ן האָבען פּלוצים גענומען רינען טרערען פון די
אויגען. ער האָט אַרויסגעצויגען זיין שניי-ווייס טיכעלע און
גענומען טריקענען זיך די טרערען אונטער די שפּאַקולן.

— וואָס איז, זיידע?

ער האָט מיר אַנגעוויזען אויפ'ן וואַראַבייטשיקעל און
מיט אַ ווייכהאַרציגער, צעוואַרעמטער שטים גענומען ריידען:

— גיט נאָר אַ קוק... סע לעבט... סע וויל לעבען. ס'פעט
זיך... אַ יתומ'ל אין גאָט'ס וועלט... אַ פיטשימאָנטשיקער... אַ
ברעקעלע... טשעפעט מיך ניט... טשעפעט מיך קיינמאָל ניט...
כ'בין גאָט'ס מייזניקעל... וויפּעל דאַרף איך דען אויף דער
ערד?... אַ שטיי קאָן צעגין... אַ צער בעל חיים!...

פאָסטאָיאַל צעט

מענדעלע איז געווען אַ זקן אַ יוד. ער האָט דערצעהלט, אז ער איז איבער אַכציג. נאָר מענטשען, וואָס קענען איהם, האָבען געמאכט אַ רעכענונג פון איבער ניינציג...

מענדעלע איז נאָך פּמעט ביו עטליכע חדשים פאַר זיין פטירה געגאַנגען גלייך, מיט'ן רוקען אויסגעבויגען אויף הינ-טען. ח. נ. ביאליק האָט אויף דעם געמאכט אַ וויץ, אז אינ'ם זיידענס עלטער האָבען זיך איבערגעביטען די יוצרות. אַלע אַלטע לייט, וואָס עלטער זיי ווערען, אַרץ מער ביגען זיי זיך איבער נאָך פאַרנט, און מענדעלע - וואָס עלטער ער ווערט, אַרץ מער בויגט ער זיך איבער אויף הינטען...

דער זיידע פלעגט אַלע אין דער פריה, סיי זומער, סיי ווינטער, נעהמען אַ קיהלע וואַנע און האָט זיך שטענדיג גע-פיהלט פריש. האַלב וויציג, האַלב ערנסט האָט ער זיך נישט איין מאָל אויסגעדריקט, אז... אָהן הונדערט צוואַנציג גיט ער זיך נישט אונטער... ער האָט מיט דעם רבונג של עולם אַ קאָנטראַקט...

אזוי האָט ער נאָר גערעדט. נאָר ערגיץ וואו, טיטף אין האַרצען האָט ער געגלויבט, אז ער וועט לעבען און לעבען, און ס'וועט זיך קיין מאָל נישט ענדיגען. ווי אזוי דאָס וועט געשעהן, קאָן מען נישט וויסען. אַלע - יאָ, ער - נישט... דאָס האָט מען געפיהלט אין זיין גאַנצען האַלטען זיך, אין זיין בעהאַלטענעם שמייכלע אין די אויגען-ווינקלען, ווען ער האָט געקוקט אויף יונגערע פון איהם, קרענקליכע...

קיין איינציגער צאָהן איז איהם שוין לאַנג נישט גע-בליבען. נאָר ווי ביי אַלטע לייט, האָבען זיך איהם די יאָס-לעס אזוי ענטוויקעלט און פּערהאַרטעוועט געוואָרען, אז ער פלעגט מיט זיי קייען אזוי גוט, ווי מיט צייהן. סיידען ער פלעגט רעדען. אזוי איז נישט געווען קענטיג, ווייל די באַקען

זענען איהם געבליבען נאָרמאַל, אָהן איינגעסאַלענע פער. קנייטשטע לעכער.

בקצור, ער האָט גענומען, אַ פנים, קוקען אויף צייהן, ווי אויף אַן איבעריגער זאך, ווי אויף אַן עפיואַד, וואָס קומט אָהן און גייט אַוועק אין לעבען.

איין מאָל, ווען ס'איז אויסגעקומען רעדען מפה צייהן, מאַכט ער :

— צייהן, דאָס זענען דאָך, „פאַסטאַיאַלעס“, שטעהען איין און געהען אַוועק. און אַז פאַסטאַיאַלעס געהען אַוועק, ערשט דאָן ווערט גרוימיג אין שטוב. נישטאָ קיין אייגענשאַפט, קיין וועהטאַג... אַ ליכט אין די אויגען!

„ער איז געקומען זיך געזעגענען!“

אַז מענדעלע פלעגט פלעגט עפעס קראַנק ווערען, פערקיהלען זיך אָדער גלאַט פיהלען זיך שלעכט, פלעגט ער זיך איינוויק-לען אין דער באַבעס וואָלענער פאַטשיילע, אַריינלעגען זיך מיט זיין לאַנגען גוף אין בעט און פלעגט פאַר זיך שטייליג-קערהייט קרעכצען. זיין בטחון, אַז ער, מענדעלע, וועט אומ-גיין דאָס, וואָס וועט אַמאָל קומען, וואָס מוז אַ מאָל קומען, האָט זיך, אַ פנים, אַ שאַקעל געטהון. ליגט ער זיך אַזוי מיט פערמאַכטע אויגען און זיפצט מיט אַפגעהאַקטע דערשראַקענע זיפצעלעך:

— מאַמע, אוי, מאַמע, מאַמע, אוי, מאַמע...

דעם זעלבען געפיהל פון בעהאַלטענער מורא פאַר דעם, וואָס מוז אַמאָל קומען, האָב איך איין מאָל דערשפירט ביי מענדעלען און דווקא אין אַ זומער טאָג און דווקא, ווען די זון האָט געלויכטען, און דער זיידע איז געווען קערען-געזונט. איך בין דאָן צו איהם אַרויפגעשפרונגען אַפגעזעגענען זיך מיט

איהם, ווייל אין עטליכע שעה ארום האָב איך געמוזט אַוועק-
פּאַהרען קיין אויסלאַנד. דאָס איז געווען אין אָדעס.

געפונען האָב איך דעם זיידען אין זיין גרויסער ביבליאָ-
טעק, אויף דיענטיאַרנע נומער 4, ביי אַ ספר און ביי אַן
אַפגעקיהלטען גלאָז טהיי.

איך האָב איהם גלייך דערקלערט, אַז איך א, אַרויף
נאָר אויף אַ פּאַר מינוט.

מענדעלע האָט נישט לייעב געהאַט אַזעלכע געכאַפטע
וויזשען. ער האָט בכלל נישט לייעב געהאַט לעבען אין איילע-
ניש, שרייבען אין איילעניש, שמועסען אין איילעניש.

האָט ער מיר אַ ביסעל ברוגודיג אַ זאָל. **מאָן:**

— היינט צוליב וואָס זענט איהר אַרויף,
— זיידע, איך בין אַרויף נאָר געזעגענען ית ביש מיין,
ווייל אין אַ פּאַר שעה ארום מוז איך אַוועקפּאַהרען.

דער זיידע האָט זיך אויפגעשטעלט, אָפגעמאַסטען מיך
מיט אַ דורכדרינגענדיגען בליק און... פּלוצלינג געלאָזען זיך
לויפען איבער אלע טהירען, איבער אלע צימערען פון זיין וואוי-
נונג. לויפט און קלאַפט מיט די טהירען און רופט דער באַבען
הויך אויפ'ן קול, דעמאָנסטרעטיוו:

— פעסיניו, פעסיניו! וואו ביסטו דאַרצו? הערסטו?
מען איז זיך געקומען „זעגענען“, איז מען געזען **קומ גי-
כער**, מען איז געקומען „זעגענען“ זיך!...

פון זיידענס קול און פון זיידענס לויפנען האָב זיך פּהי-
שטאַנען, אַז מיין „געזעגענען זיך“ האָט אַרויסגערופען **לויף אַן**
אַנדער שטימונג, ווי איך האָב געוואָלט. עס האָט ביים זיידען
אַרויסגערופען אַ סיטואַציע מיט יעקב אבינו, בשעת ער געזע-
גענט זיך מיט זיינע קינדער; מיט משה רבנו, ווי ער געזע-
גענט זיך מיט יהושע בין נון.

זייט דעם, קומענדיג צו פּאַהרען קיין אָדעס, בין איך
צום זיידען קיין מאָל מער נישט געגאַנגען אָפּזעגענען זיך.
איך פלעג עס אויסמיידען און פערשווינדען אָהן אַ „זייט גע-
זונד!“ און דער זיידע האָט דערפאַר קיין מאָל קיין פאַריבעל

נישט געהאט. פערקעהרט, דערזעהענדיג מיך פלוצלינג נאך א סך חדשים ביי זיך אין שטוב, פלעגט ער מיך אויפנעהמען אזוי, פונקט ווי ערשט נעכטען זענען מיר זיך צעגאנגען אין מיטן אן אינטערעסאנטען און איינערעסענעם שמועס.

אט דאס איז שוין מ'ין קרעטען

מענדעלע האט אין זיין לעבען אומא וואונדער געהאט. דאס ערשטע מאָל ערגיין וואו אין וואָוילין מיט א גבירס א א טאָכטער, מיט עפיס א פעהלער. מיר דוכט: מיט א בעלמע אויף איין אויג. דאָס צווייטע מאָל מיט דער „באָבען“ ווי מיר האָבען זי אַלע גערופען. א הויכע, א מאָגערע יודענע פון בערדיטשעוו מיט גרינליכע אויגען. זעהר אינטעליגענט און זעהר קאָרג. אויב זי איז א מאָל געווען שעהן, דאָס איז, אונז יונגע, שווער געווען צו דערקענען, ווייל די באָבע איז געווען זעהר איינגעדארט ווי א מומיע. איך זעה נאָך עד היום פאַר די אויגען איהר הויכע, איינגעבויענע פיגור, איהרע איינגעשנירטע שטאַלצע ליפּען, איהר אויסגעשטרעקטע מאָגערע האַנד, ווען זי דערלאָנגט טעה, מיטן צוקער אין גלאָז און זאָגט אָב איהר פּסוק:

— נאַטיע טשאַיו, פּעיטיע! (נאַט אייך טעה, טרינקט).

לעבען האָבן דער זיידע און די באָבע געלעבט בשלום. הלאי אויף אַלע יודישע קינדער געזאָגט געוואָרען. מיט דעם גרעסטען דרך-ארץ איינער צום אַנדערען. קוקענדיג אויפן זיידען, האָט מען געקאָנט מיינען, און א גליקליכערע אַלטיטשקער איז גאָר אויף דער וועלט ניטאָ.

איינמאָל אין זשענעווע, וואוהין דער זיידע איז אַנטלאָפּען פון די פּאָגראָמען נאָך דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע, זיצען מיר אזוי ביי איהם אין אַרבייטס-צימער. א קליינע גרופע יונגע לייט סטודענטען און שמועסען. די באָבע איז אַוועק מאַכען טעה. פּרעגט אונז מענדעלע, ווי מיר פּאַרבריינגען דאָ די צייט. ענט-

מעשיות וועגן מענדעלען

פערט מען איהם: גאנץ גוט, גאנץ פרעהליך. מע מאכט לאנגע שפאצירגאנגען אין די בערג. דער וויין אין די דערפלעך איז גוט... מען זינגט. שעהנע מיידלאך איז אויך דא א סך.

מענדעלע האט זיך שטארק פעראינטערעסירט און דוקא מיט'ן שעהנעם מין, ווער זיינען זיי, ווי זיי זעהען אויס. יעדער האט אפענהארציג דערזעהלט פון זיין, דולצינעע.

דער זיידע האט זיך דערווארעמט, איין בעקעל האט איהם גענומען פלאמען, און פלוצלינג מאכט ער, האלב מיט געמאכטען, האלב מיט אמת'ען פארדראָס:

— און איך ווייס ניט, וואָס מיט מיר איז פאר אן אומגליק!
וואו אַ פאסקודסטווע, איז זי דאָ ביי מיר...

אין דער רגע איז אָנגעקומען די באַבע מיט צוויי גלעזער טעה אין ביידע הענט. ווי צוויי הבלה-בעכער האט זי עס גע-טראָגען.

האט זיך מענדעלע אויפגעשטעלט איהר אַנטקעגען, גע-מאכט אַ מין קאָמישען רעוועראַנס און אָנגעוויזען אונז אויף איהר מיט צוויי אויסגעשטרעקטע אַרעמס:

— אָט דאָס איז שוין מייַן קראָס אַוויצע!...
— וואָ-אָס? וואָ-אָס?... האָט די באַבע אָנגעהויבען פערדעכטיג צו שטאַמלען.

דער זיידע איז גלייך רוהיג און בראַוו געוואָרען:

— גאָרנישט, פעסיניו, גאָרנישט.

די באַבע האָט צוועקגעשטעלט ביידע גלעזער אויפ'ן טיש, מיט'ן צוקער און טיי, און אַבגעזאָגט איהר פּסוק:
— נאַטיע טשאַיו! פעיטיע!

קוקט מיך אָן!

מענדעלע פלעגט זיך נאָר ביסלעכווייז געוויינען צו נייע מענשען. פאר אומבעקאנטע איז ער געווען פערשלאָסען. מיט

מעשיות וועגן מענדעלען.

גייע בעקאנטע פלעגט ער זיך בענעמען העמליך, אָבער טרוקען.
ווי יעדער קאָבינעט-מענטש, וואָס איז שטענדיג אַריינגעטהן
אין זיין אינערליכער וועלט, האָט ער נישט ליעב געהאַט אומ-
געריכטע פאַמילערע אורחים. און הויפטזאַכליך - ווען ער
האָט געהאַלטען אין מיטען אַרבעט.

אין אַזאָ מאָמענט קלאַפט מען איהם איין מאָל אין טהיר
און מען זאָגט איהם אָן די בשורה: אַ יוד מוז איהם זעהר
נויטיג זעהן.

מענדעלע איז צו איהם אַרויסגעגאַנגען:

- וואָס וועט איהר זאָגען גוט?

- איך בין דאָ אין אַדגס אונטערוועגענס - האָט איהם
דער גאַסט אָפּענהאַרציג דערקלערט - איך בין אייערער אַ
טרייער לעזער, אַ חסיד אייערער, האָב איך זעהר, זעהר גע-
וואָלט אייך אַנקוקען...

- אַזוי! אַנקוקען?

מענדעלע האָט זיך פאַר זיין גאַסט גענומען דרעהען אַרום

זיך אַליין:

- אָט, אָט, ביטע, קוקט מיך אָן פון פאַרענט... אַצינד,
זייט מוחל, פון דער רעכטער זייט. פאַרטיג? און אָט האָט איהר
מיך פון הינטען. שוין?.. איצטער, איך בעט אייך, די לינקע,
די לינקע זייט. בעפריעדיגט?

און דער זיידע לאָזט שטעהן דעם אומגעבעטענעם אורח
און געהט אַוועק גלייך צו זיך אין קאָבינעט אַריין.

גוואַלד... איהר לאָזט דאָך גאָר אַ וואָרט

נישט אויסרײדע

מענדעלע איז געווען אַ שטאַרקער פּוס-געהער. לאַנגע
שפּאַצירונגען האָט ער ליעב געהאַט דאָס חיות. אויף זיין אַלטען
סוקעוואַטען, אונטען אָפּגעריבענעם שטעקען פלעגט ער זיך

זעלטען אָנשפּאַרען. ער פלעגט איהם האַלטען גלעט אַזוי אין דער לינקער האַנד. די רעכטע האַנד אין בוועם. דעם שטעקען פּלעגט ער נעמען אין דער רעכטער האַנד און אַראָפּלאָזען אויף דער ערד נאָר דאָן, ווען ער פלעגט דערזעהען, גיכער דער-שפּירען, נישט ווייט פון זיך אַ קאַנאַווקע, אַ פּערדעכטיגען שטיין, אַ משופּעדיג בערגעל. אָפט מאָל פלעגט ער נאָך דער-ביי נעהמען זיין באַלייטער אונטער'ן אָרעם... נאָר פּדי מען זאָל נישט מערקען, אַז דאָס טהוט ער מחמת מורא געשטויכעלט צו ווערען, פלעגט ער דערביי אַריינפּאַלען מיט אַ פּאַר ווערטער, ווי איינער, וואָס בינדט אָן אַן איבערגעריסענעם שמועס:

— יאָ, איז וואָס האָב איך אייך געוואָלט זאָגען דערמיט...
— מיט וואָס?

— אָט מיט דעם... מכה וואָס האָבען מיר אַקאַרשט גערעדט? אָבער ווי נאָר די קאַנאַווקע אָרער דאָס פּערדעכטיגע בערגעל איז אַריבער, פלעגט שוין מענדעלעך ווידער אַפּלאָזען דעם בעלייטערס אָרעם, פלעגט שפּרייזען פּראַנק און פּריי, איין האַנד אין בוועם-קעשענע און מיט דער צווייטער געוויגט דעם סוקעוואַטען שטעקען אָדער געקלאַפּט צום טאַקט אויף די שטיינדלאַך אין וועג.

ריידען האָט מענדעלעך געקענט שעה'ן-לאַנג, ווי אַלע עלטערע קינסטלער און דענקער, וועלכע קענען נאָך געבען און נישט מעהר נעמען, זיי ווייסען צופיעל, זיי האָבען דערלעבט צופיעל — ווילען זיי זיך נאָר אַרויסזאָגען. אויסצוהערען דעם צווייטען, דעם יונגען דור, האָבען זיי מעהר קיין שום געדולד און קיין שום אינטערעס. זייער וועלט איז שוין אָנגעשלאָסען, אויסגעפולט. אויך דער גרעסטער רעזערוואַר איז בעגרעניצט. נאָר די יוגענד איז עלאַסטיש און קען אויפנעהמען מעהר, וויפיעל זי בעדאַרף.

מאַכען מיר איינמאָל אַ לאַנגען שפּאַציערגאַנג צום פּטי-סאַלעוו (א באַרג אין זשענעווע). ביז'ן סאַלעוו איז אַ וועלכע אַכט קילאָמעטער, צוריק — אַכט קילאָמעטער. האָבען מיר אַ קימא-ל'ן פון זעכצען קילאָמעטער. אַרויסגעאַנגען זיינען מיר

נאך פריהשטיק א זיגער עלף. און געקומען צוריק אין שטאָדט
 א זיגער פיער - פינף באַממטאָג. כמעט די גאַנצע צייט האָט
 מענדעלע דערצעהלט. איך בין געגאַנגען און זיך צוגעהערט
 און שוויגענדיג צעהייט בעוואונדערט דעם זיידענס פיזישע קראַפֿט
 און אויסדויער. פאַר דער גאַנצער צייט האָט זיך מענדעלע נאָר
 צוויי מאָל צוגעזעצט אויסרוהען. די געשיכטעס פון זיין לעבען,
 זיינע ביבלישע, גראַמאַטישע, זאָלאָגישע, און באַטאַנישע בע-
 טראַכטונגען זיינען געווען אזוי אינטערעסאַנט און אזוי פאַר-
 בענרייך, אז איך האָב קיין שום חשק נישט געהאַט איבער-
 שלאָגען איהם אין מיטען. ס'האַבען זיך ביים זיידען, אזוי צו
 זאַגען, מיט איין מאָל אויפגעשפּאַָטען אַלע קוואַלען און פאַר-
 שפרודעלט מיט זייער שום דעם שליאַך, יעדען בוים און שטיין
 און פויגעל - אַלץ, וואָס מיר האָבען באַגעגענט אויף אונזער
 שפּאַציר.

נאָר פאַרנאַכטליך, ווען איך האָב דעם זיידען צוגעפיהרט
 צו זיין הויז, האָב איך מיך דערפיהלט מיר און גענומען זוכען
 אַ מיטעל ווי אַבצושטעלען דעם זיידענס ברויזענדיגען געשפרעך.
 מאַך איך:

- זיידע, ענטשולדיגט, וואָס איך פאַל אייך אַריין אין
 די רייד. כ'האַב אייך טאַקע געוואָלט זאַגען, אַזוי...
 שלאָגט מיר איבער מענדעלע מיט בעהאַלטענער קפידה:
 - געוואָלט, ס'זאַר מאַדנער מענטש איהר זייט! איהר
 לאַזט דאָך גאָר אַ וואָרט נישט אויסריידען...
 נישט ווילענדיג האָב איך אויסגעשאַסען מיט אַ געלעכטן...
 - עי, זיידע, דאָס איז שוין נישט ריכטיג, איך בעט אייך
 איבער, אָבער איהר רעדט דאָך שוין, קיין עין הרע, אַ שעה
 פינף. איך האָב דאָך די גאַנצע צייט געשוויגען.
 דער זיידע איז אַ ווילע שטעהן געבליבען פאַרפלעפט.
 עפּיס ווי אויפגעכאַפּט זיך פון טיפען טרוים. ער האָט זיך אַ
 רייב געטהון דעם שטערען:

- יא, מאַכט ער, כ'בין שוין אַ-לֵט!
 דאָס איז געווען דאָס איין איינציגע מאָל פאַר דער

גאנצער צייט, וואָס איך האָב מענדעלען געקענט, ער זאָל זיך מודה זיין, ער איז שוין אַלט.

ווי אזוי עס וואַקסט אַן אונערקע

בשעת'ן שפּאַצירען פּלעגט מענדעלע קיין איין זאָך נישט דורכלאָזען אומבאַמערקט. אַ בוים: אַהאַ! אַט אזוי וואַקסט ער, אַט אזוי בליהט ער! אַ פּויגעל דורכגעפּלויגען: אַהאַ! אַט דאָס איז ער, אַט אזוי לעבט ער, אַט אזאָ נעסט בוים ער; אַ זשוק גראַבעלט זיך אין גראָז: אַ זשוק? ס'קאַצעל קומט! אַ גאַסט! און באַלד אַ פרעס צו דעם האַלז, אַ מאַך מיט ביידע אָרעמס, און מענדעלע ווערט אַ זשוק, אַן אמת'ער זשוק. נאָר אין גרויסען פּאַרמאַט.

מענדעלע פּלעגט מערקווירדיג קאָפּירען אַלע חיות און עופות און אינסעקטען, וואָס ער האָט געקענט פון זעהן אָדער וואָס ער האָט אַמאָל שטודירט, בעאַרבייטענדיג אין העברעאיש זיין נאַטור-געשיכטע: „תולדות הטבע“. וויל ער, ווערט ער אַ לייב מיט ברענענדיגע אויגען, וועלכער געהט אַרום אומרויג און קיזערליך אין שטייג; אַן אָדלער מיט אַ קרומען בלוט-דורשטיגען שנאָבעל און מיט אַנגעצילטע, שאַרפע נעגעל, בשעת ער פּאַלט אַרויף אויף זיין קרבן; אַ ברילען-שלאַנג, אַ ווילדע קאַטשקע; אַ שטאַרך אויף איין פּיסעל, וועלכער קוקט לאַנג-נאָזיג און רב'ניש אין וואַסער אַריין, מיט זיין פּליכעוואַטען קאָפּ „אָהן אַ יאַרמעלקע“...

די פּיינסטע, האַר-דינע עפעקטען, ביים קאָפּירען, האָט מענדעלע דערגרייכט מיט'ן שפּייץ-נאָז. אזאָ מין בעוועגליכען שפּייץ-נאָז האָט שוין דער זיידע געהאַט. דאָס מיטעל-ווענטעל פון זיין נאָז איז געווען עטוואָס לענגער פון די נאָזלעכער. דאָס האָט איהם צוגעגעבען אַן אויסדרוק פון סאַרקאַזם, פון „צולהכעיס“. דערויף איז געזעסען אַ ווייכער טעמפּער שפּייץ, אַ

בעוועגליכס, א צאפעלדיגס, פול מיט געפיעל און מיט נערווען.
א מין אויסגאנגס-פונקט פון אלע זיינע גרימאסען.

— איהר ווילט זעהן — מאכט איינמאל דער
א לייב מאכט א ברכה אויפ'ן שטיק פלייש, איידער ער נעמט
זיך עסען?

מענדעלע'ס שפיץ-נאָז גיט זיך איין ציה. די נאָז ווערט
טעמפ און פארשוואמען מיט דער אויבערשטער ליפ, ווי ביי א
גרויסער קאץ. די אויגען ווערען שטאר און גרויס און צינדען
זיך אָן. די הענד קרימען זיך אויס ווי מורא'דיגע לאַפּעס
און רוקען זיך אַריין טיעף אין אַ ווייכער זאַפטיגער מאַסע.
— אַצינד קומט די ברכה! — זאָגט מענדעלע, פאַרוואָרפט
דעם קאָפּ אָן אַ זייט און לאָזט אַרויס אַ ברייטען, ווייכען און
טיף-דונערענדיגען ריטש:

— ר-ר-ה-ה!

ערשט דערנאָך נעמט ער זיך צום „רייטען“ און „פרעסען“.
— אָהן אָט דער דאָזיגער צערעמאָניע — דערקלערט נאָכ-
דעם מענדעלע, ווען ער ווערט צוריק אַ מענש — אָהן פאַר-
וואַרפן די גריווע אָן אַ זייט, אָהן צודעקען דאָס שטיק פלייש
מיט די לאַפּעס, ווי אַ פרומער יוד, להבדיל, די חללות... און
אָהן אַ ריטשע טהון זיין „ה-ה-מוציא“ קען רבי לייב נישט
עזען. אַז מען שמועסט... א-א פרומע זאך!

— איהר ווילט זעהן — גיט מיך מענדעלע אַ פרעג אַ
צווייט מאָל — ווי עס וואַקסט אָן אוגערקע?

מענדעלע'ס שפיץ-נאָז גיט זיך אַ ציה, נאָך איהם דער
נאַנצער פנים, דער האַלז, דער גאַנצער גוף — אַלץ ווערט
עפּיס אַזוי שמאַל און ציהט זיך קאָפּ-אַראָב, און אַלץ אַזוי
לאַנגזאַם, לאַנגזאַם אין איין געקרימטער ליניע, וועלכע בלאָזט
זיך אָן און גלייכט זיך דערנאָך אויס... און איהר זעהט פאַר
זיך בעשטימפערליך ווי אַ יונגע אוגערקע פול מיט בלאָטירלאַך
קריכט געבויען מיט דעם געלינקען, בליהענדיגען בעכערעל
איבער'ן בייט, ווערט אַלץ לענגער און קרימער, גיסט זיך אָן

מיט זאפט, שטופט אָב מיט'ן נאָז די פלעטער, גלייכט זיך אויס
און בלייבט ליגען בייכיג און צייטיג אויף דער זאפטטיגער ערד.

א גביר און א דאָקטאָר

מענדעלע מוכר ספרים, דער חכם, דער טיעפער קינסטלער,
דער סאַרקאָסט, דער ערשטער קעמפער פאַר'ן יודישען אַרבייטער
און אַרימאָן, האָט אָבער אין זיין פּריוואַטען לעבען מיטגעבראַכט
פון זיין קאַפּוליע דעם איינגעוואָרצעלטען, כמעט אינסטינקטיווען
יראת-הפּבוד פאַר'ן גביר און פאַר'ן דאָקטאָר. ער האָט זיך דער-
פון נישט געקאַנט בעפרייען דאָס גאַנצע לעבען.

אַפט מאָל אין געשפּרעך, ווען ער פלעגט דערמאָנען די
גרויסקייט פון פּערגאַנגענעם דור, איבערצעהלען זיינע מעלות און
דערגעהן צו... גבירש'קייט, פלעגט ער מיט איין מאָל נעמען
שאַקלען מיט'ן אַלטען קאַפּ, ווי נאָכ'ן פּערוזוכען אַ גוטען וויין
און מיט האַלב-געשלאָסענע אויגען, מיט אַפּעטיט און מיט אַ
טיעפען ברוסט-קול אַרויסריידען:

— געוועזען אַ— אַ גביר— ר— ר אַ— אַ יוד, אַ— אַן אדיר— ר— ר...
איך פלעג בלייבען זיצען פאַרגאַפט און אַנקוקען מען-
דעלען מיט חשד: מיינט ער עס ערענסט, אָדער טרייבט ער
קאַטאַוועס? רעדט עס אַ יוד מיט השגות פון אַמאָליגער קאַ-
פּוליע, אָדער — דער דיכטער פון דער „קליאַטשע“?
מענדעלע האָט עס געמיינט זעהר ערענסט.

נאָך שטאַרקער פלעגט זיך, פון צייט צו צייט, אַרויסריי-
סען זיין בעהאַלטענער קאַפּוליער דרך ארץ פאַר'ן „דאָקטאָר“:
נישט פאַר'ן מענטש, נאָר פאַר'ן טיטעל „דאָקטאָר“, מעג ער
אויך זיין אַ ליאַדי דאָקטאָרעל פון בערנער דאָקטוריום.
איך האָב אין זשענעווע געקענט אַן אַנטיפּאָטישען נפש
מיט צוויי קלייניקע, כיטרע אויגלעך. ער איז אָבער געווען
באַטיטעלט. „דאָקטאָר“ האָט מען איהם גערופּען, מיר דוכט,

מעדיצינער איז ער געוועזען. ער האָט, אַפנים, גוט געוואוסט מענדעלעס שוואַכע סטרוע און געשפיעלט אויף איהר. ער פלעגט אַרױפגעהן צום זיידען מיט דער אַראָגאַנץ און מיט דער ברייטקייט פון אַ תכשיט, וואָס אַלץ איז איהם ערלויבט: — גאַספּאַדין אַבראַמאָוויץ דאָמאַ? יאָ נאַמערען וויט אַ שטיט יעוואָ פּאַגוליאַט! (הער אַבראַמאָוויטש איז אין דער היים? איך האָב בדעה אַרויסשלאָפּען איהם שפּאַצירען!) ווי נאָר מענדעלע פלעגט דערהערען זיין קול אין קאַ-רידאָר, פלעגט ער אַבברעכען אין מיטען שמועס. אויפגעהויבען זיך און עפיס געוואָרען נישט מיט אַלעמען. „אה... דער דאָקטאָר טאָר איז געקומען!“ — פלעגט ער אַרויסרעדען מיט השיבות און באַטאָנען דאָס וואָרט „דאָקטאָר“. שמועסענדיג מיטן דאָקטאָר טאר אויף אַדעסער רוסיש, פלעגען זיך ביים זיידען רויטלעך די קנייטשען אויף די באַקען, ווי ביי אַ פּערליעבטען, בשעת ער רעדט פאַר עדות מיט זיין שטאַלצער געליעבטער, וועלכע ער לויבט, מען זאָל זי לייעבען...

און דאָס איז געווען מענדעלע דער גרויסער יודישער שרייבער, דער שעפּער פון צוויי נייע סטילען, אייגענטליך — צוויי ליטעראַטורען: ניי-יודיש און ניי-העברעאיש, וועמענס טיפּע קענטעניש אין געשיכטע, זאָלאָגיק און באַטאָניק אַליין האָט מען געקאָנט פּערטיילען אויף פינף אַזעלכע ליאַדי דאָקטוירימלאַך, ווי זיין גאָסט. אַבער זיין גאָסט איז געווען אַ „דאָקטאָר“ און מענדעלע — נישט. און דאָס איז שוין געווען גענוג, מענדעלע זאָל פאַר איהם בטל ווערען.

פדי צו ערקלערען אַזאַ רעטעניש און גרינגער צו מאַכען מיין אַנטוישונג, פלעג איך נעמען צו היילן מענדעלעס דאָפּעלטען „איך“, ווי ער אַליין האָט עס אין זיינע ווערק בעשריבען. מענדעלעס „איך“, וואָס האָט זיך געטיילט אין „חכם“ און אין „שוטה“...

און אַזעלכענע מאַמענטען פון ליידענשאַפטליכער אויפ-רעגונג ביים זיידען, בשער רעדען מיט אַ „דאָקטאָר“ און מיט אַ צווייפעל נישט געווען, אַז דאָס אַ „נביר“. איז

איז ארויסגעשפרונגען „מענדעלע דער שוטה“, דער פערלעגענער קאפוליער אַרים-בחור, און מענדעלע דער חכם האָט קיין כח נישט געהאָט אָבצוהאַלטען איהם.

דער שטעקען

מענדעלע האָט געהאָט פערטיפען זיך נישט נאָר אינעם לעבען פון מענטשען, חיות און פלאַנצען, נאָר אויך אין שטיל-לעבען פון טויטע פערגליווערטע זאַכען, אין דער „טויטער נאַטור“.

ער האָט מיר אַליין עטליכע מאָל דערצעהלט, ווי ער רעדט מיט שטיינער און ביינער, מיט טעלער און טישען, מיט שפּאַלטען אויפֿן וואַנט... און קריגט אָן ענטפּער. יעדער געגענשטאַנד האָט ביי איהם, ווי ביי יעדען קינסטלער מיט אַ שטאַרקער פּאַנטאַזיע, געהאַט אַ פיזיאָנאָמיע. און די פיזיאָ- נאָמיע איז נישט געווען אַ בעשטימטע. זי האָט זיך געקאָנט בייטען ווי אַ שטימונג, ווי די קאַפּריוזען פון ליכט און שאַטען. מענדעלע האָט געהאַט אַ שטעקען. אַ סוקעוואַטער ליבער שטעקען איז עס געווען, מיט אַן אויסגעגלעט קעפּעל, נישט הונט, נישט פּערד, מיט אַ ריהמענדעל דורך די אויערען דורכגעצויגען. אויף דעם דאָזיגען שטעקען פלעגט זיך מען- דעלע כמעט ווי נישט אַנשפּאַרען. נאָר גלאַט אַזוי, כדי צו האָבען עפיס אין האַנד. דער שטעקען אַליין איז צו קורץ געווען, אַז מענדעלע מיט זיין הויכען וואוקס זאָל קאָנען, ווי געהעריג, בענוצען זיך מיט איהם. כמעט אַ דריטעל פון שטע- קען האָט זיך אויסגעריבען. אַ סך יאָהרען האָט איהם דער זיידע מיטגעטראָגען, מיטגעשלעפט אויף פּעלדער און וועגען און טראָטוואַרען. מענדעלע איז געבליבען ביי זיין שלאַנקען הויכען וואוקס אין זיין שטעקען איז נעבעך קירצער געוואָרען. — קוקט איהם נאָר אָן — האָט מיר מענדעלע איין מאָל

אָנגעוויזען אויף זיין סוקעוואַטען „פריינד“ – אַז ער וואָלט געווען אַ מענטש, וואָלט ער שוין געהאַט אור-אור-איניקלעך. איך האָב איהם ליעב. ער האָט מיך ליעב. מיר קענען זיך פון די קינדער יאָהרען אָן. מיר פערשטעהען זיך ביידע זעהר גוט. איך אַליין האָב איהם בעקומען אַ מתנה פון איינעם אָן אַל-טען מאַן. מיר דוכט זיך, אַז ער האָט שוין אַ נשמה. נישט אומזיסט טראָגען איהם אַרום מענשישע הענד שוין וואָסערע הונדערט יאָהר! ער ברוגט זיך אויף מיר, ווען איך האַלט איהם נישט אַ שטיקעל צייט אין האַנד. שטעהט אין ווינקעל און בלאָזט זיך, איז אייפערזיכטיג. קאָן איך נישט זעהן זיין צער. נעם איך איהם, אָפט מאָל אין מיטען דער אַרבעט, און גיב איהם אַ גלעז איבער'ן קעפּעל:

— שאַ — שאַ, זיי נישט אין פעס. איך האָב דיך נישט פּערגעסען. דו זעהסט דאָך, אַז איך בין פּערגומען...
— איהר זעהט, וואָס פאַר אַ גלעז קעפּעל ער האָט? ...
אין מאָל האָט זיך מיר גע'חלומט אַ וויסטער חלום, נישט היינט געדאַכט. ס'האָט זיך מיר גע'חלומט, אַז מיין שטעקען איז פּערפאַלען געוואָרען. נישטאָ מעהר קיין שטעקען! האָב איך זיך אויפגעכאַפט מיט אַ געוויין, כמעט מיט ספּאַזמעס... גלייך אראָפּגעשפרונגען פון בעט און געלאָפּען צום ווינקעל, וואו ער שטעהט, אָנגעטאַפט איהם אין דער פינסטער, געפונען. האַ — האַ! ער איז דאָ. טפו — טפו... אויף וויסטע פּעלדער צוזע חלום! מיין שטעקען איז דאָ. —

דער אלטער און דער נייער קאם

אן ענליכע מעשה האָט מיר מענדעלעך דערזעהלט פון נייע צוויי האַר-קאַמען.
— צייט מיט יאָהרען האָב איך בעניצט אַ קאם. דער קאם איז אפילו געווען אַביסעלע אַלטמאָריש, אָבער סאָרד,

אמת טאָק, עטליכע צייהן האָבען איהם שוין געפעהלט, און די איבעריגע צייהן זענען שוין געווען אַביסעלע אויסגעקרומט, אַ קאָפעלע אָנגעשפּאַלטען, אָבער איך בין איהם געבליבען טריי. איהר זאָלט מיר בריינגען אַ גאָלדענעם קאַם אָנשטאַט איהם, וואָלט איך איהם נישט פּערביטען. אין דערפריה, ווי נאָר איך האָב בענעצט דעם קאַפּ, האָט ער מיר שוין צוגעשמיכעלט פון טואַלעט-טישעל אונטערטעניג און פריינדליך, ווי אַן אַלטער דינער אָהן ציין אין מויל:

— אַ גוט מאָרגען, וואָשע סיאַטעלסטוואָ! איך בין גרייט אייך צו בעדיענען!

— ויהי היום, ברענגט מיר מיין טאָכטער אַ מתנה אַ נייעם שענהנעם קאַם פון העלפּאָנט-צאָהן. אַ פיינער קאַם. גע-טאָקט. ציין ווייסע, גלאַנצעדיגע, ווי ביי אַ יונג ווייבעל. בין איך געבליבען אין פּערלעגענהייט, וואָס זאָל איך דאָ טהון? צוריק געבען אָדער בעהאַלטען דער טאָכטערס מתנה, וועט זיך די טאָכטער בעלידיגען. אַוועקלענען אין שלאָף-צימער אויפ'ן וואַש-טיש דעם נייעם קאַם — וועט זיך דער אַלטער קאַם בע-ליידיגען... וואָס זאָל איך איך זאָגען, אברהם אבינו איז געווען גרינגער איינצופיהרען די יונגע דינסטמויד הגרין אַנטקעגען דער אַלטער עקרה, שרה אונזער מוטער, ווי מיר, להבדיל, דעם נייעם קאַם אין שכנות מיט'ן אַלטען... פון אַרויסוואַרפען דעם אַלטען קאַם אינגאַנצען האָט גאָר קיין רייד נישט געקאָנט זיין. איך וואָלט בשום אופן נישט דערלאָזען, אָנטהון מיין איני-וואָליר אַזעלכע בזיונות אויף די אַלטערע יאָהרען. בקצור, דער אַלטער האָרענער קאַם איז געבליבען אויף זיין פּאַסטען, אויפ'ן רעכטען זייט פון וואַש-טיש, און דער נייער — אויפ'ן לינקען זייט. די ערשטע צייט האָב איך זיך נאָך אַלץ געקעמט מיט'ן אַלטען קאַם, און נאָר אַביסעלע, פון צייט צו צייט, דער קעמט זיך מיט'ן נייעם. נאָר ביסלעכווייז האָט דער יונגער קאַם פון העלפּאָנט-ביין, מיט די לאַכעדיגע ווייסע ציין, גענומען די אויבערהאַנד. ער איז טאַקע געווען בעקוועמער, גלאַטיגער און אָנגענעהמער פאַר'ן קאַפּ. כ'האָב זיך לסוף צוגעוועהנט צום נייעם

און „געפעלשט א פּעלשונג“ אין אַלטען מאַכרעסדיגען קאַם... און דער אַלטער ליגט נעביך עד היום דערביי און קוקט צו, א צוקרימטער, א פערטריקענטער, א „סקאַלעזובער“, ווי איך פליר-טעווע פאַר'ן שפיגעל מיט'ן נייעם קאַנקורענט זיינעם... אָפט מאָל הער איך פשוט, ווי ער וויינט שטילערהייד, שאַמקעט ווי אַן אַלטיטשקער מיט אויסגעפאַלענע ציין :

— „אַט דאָס האָט מען אויף דער עלטער... אָט דאָס איז די דאַנקבאַרקייט, אַז מען ווערט אַלט!“

— טהו איך אויף איהם ביז א קוק און גיב א מורמעל מיט האַרץ: גענוג צו נודיען, פאַראַ טשעסט זנאַט! וועסט מיר אַזוי ווייטער פערביטערען מיינע פריהמאַרגענס, וועל איך דיך לאַזען אַרויסוואַרפען אין מיסטקאַסטען, דו הערסט, דו אַלטער תרה דו!..

נאָר באַלד כאַפט עס מיך ביים האַרצען: אַן אינוואַליד נעבעך, אַזאַ אַלטיטשקער דינער... אַ געטרייער... גיב איך אַ וואַרף דעם נייעם, ווייסען קאַם און נעהם זיך קעמען מיט'ן אַלטיטשקען. איך קעם זיך און טרייסט איהם :

נו, שאַ — שאַ... וויין נישט! אָט זעהסטו, אָט קעם איך זיך מיט דיר ווידער. איך רייס מיר די האַר פון פאַטילניצע... נאָר פערקלאַג מיר נישט מיין קאַפּ, פערקלאַג מיר נישט מיינע יאהרען!..

ד א ס ה ע ר י נ ג ע ל

מענדעלע האָט ליעב געהאַט ספעצימיש יודישע מאכלים. געהאַקטען הערינג מיט איי און עסיג האט ער ליעב געהאַט דאָס חיות.

נאָך עטליכע וואַכען פאַר זיין פטירה, ווען ער איז גע-לעגען האַלב פאַראַליזירט אין אַרעסער שפיטאַל, און עסענוואַרג

מעשיות וועגען מענדעלען

איז קנאָפּ געוואָרען, דאָס ער געבעטען. מען זאָל איהם טהון
אַ חסד און פּערשאַפּען אַ שטיקעל געהאַקט הערינגעל.

די באַרעמעהרציגע שוועסטער אין שפיטאַל האָט עס איהם
געטהון. געקראָגען אַ גוטען הערינג, איינגעהאַקט מיט אַני, מיט
ציעלעס, מיט עסיג; אויסגעלעגט אין דער פּאַרם פּון אַ גאַנצן
הערינג צוריק אויפ'ן טעלער, און כדי עס צו פּערשענערען האָט
זי דאָס נישט-צוהאַקטע קעפּעל צוגעפּאַסט פּון איין זייט, דאָס
עקעל – צו דער צווייטער זייט, און אַוועקגעשטעלט אויפ'ן טיש.
בשעת מענדעלע האָט געכאַפּט אַ דרימעל.

אַ מענדעלע האָט זיך אויפגעכאַפּט, האָט ער צו זיין
גריסען פּערגעניגען דערזעהן פאַר זיך זיין געווינשט מאַכט.
ער איז אָבער געבליבען ליגען און לאַנג בעטראַכט איהם פּון
בעט אַרויס, מיט אַ מאָל איז אָנגעקומען ח. נ. ביאליק, וועלכער
האַט זיך דאָן אויך געהיילט אינ'ם זעלבען שפיטאַל.
מענדעלע האָט איהם געבעטען זעצען זיך נעבען זיך,
אָנגעוויזען איהם אויפ'ן הערינגעל און געזאָגט:

– איהר זעהט מיר ביידע קוקען זיך שוין איבער אַ
רעכטע וויילע און מיר שמועסען זיך דורך... איך האָב זיך
דאָ נישט לאַנג אויפגעכאַפּט און דערזעהן, ווי ער קוקט אויף
מיר מיט זיין פּערוואַלצען אויגעל. אַז איך האָב זיך אויסגע-
שטשוכעט און גענומען קוקען אויף איהם מיט אַפּעטיט, האָט
ער זיך דערשראָקען:

– זעה... מענדעלע... וואָס קוקסטו אַזוי?

– וואָס אַהרט דיך, זאָג איך, נאַרעלע, וואָס איך קוק?

– נאָר ווי איך האָב געמאַכט אַ בעוועגונג, האָט ער זיך

נאָך מעהר דערשראָקען:

– זעה... זיידע... וואָס ווילסטו טהון?

מאָך איך שוין צו אים מיט רציחה:

– איך... איך וועל דיר טאַקע אויפּעסען!

בעט זיך צוליב ביי מיר דאָס הערינגעל, רחמים-תחנונים

זעט ער זיך:

– זעה... מענדעלע... טשעפע מיך ניט... אָט, זעה... דו

מעשיות וועגען מענדעלען

ליגסט זיך אזוי אויסגעצויגען... קראַנק... און קוקסט... איך ליג
אזוי אויס'ן טעלער'ל מיט צוהאַקמע זייטען און קוק... לאַמיר
זיך אזוי ווייטער בנידע ליגען און קוקען... איטליכער אויף
זיין אָרט... וואָס אַרט דיך? טשעפע ניט...

ס'רעקע כ'ר

די באַבע, ווי שוין פריהער דערמאָנט, איז געווען אַביסעל
קאַרגליך. פאַר געווענהנליכע געסט האָט זי דערלאָנגט נאָר טיי,
מיט צוקער אין גלאָז. פאַר אויסערגעוויינליכע געסט — פאַרצ-
יאַריגע מצה אָדער פאַרציאַריגע קעקס. איינמאָל, אין שבט, האָט
זי מכבד געווען דעם עולם מיט מצה צום טיי. האָט איר איינער
געמאַכט אַ קאַמפלימענט:

— אוי, באַבע, איהר זענט דאָך עפיס גאָר אַ בריה!
איהר האָט נאָך מצה פון פסח.

רופט זיך אָפּ די באַבע מיט שטאַל.

— ס'איז דען פון דעם פסח? ס'איז דאָך מצה פון
פאַר צוויי יאָהרען פסח...

גשמעות, אַז די רייה פון היי-יאַריגע מצה איז נאָך
ניט יערגאַנגען.

מען קאָן ניט זאָגען, אַז דער זידע איז זעהר צופרידען
געווען פון דער באַבעס עקאָנאָמיע. נאָר ער איז יופיל געווען
אַריינגעטאָהן אין זיין אייגענער וועלט, האָט זיין נעהאַט זיין
רוה און האָט איהר דעריבער וועגען איהר בעלי-בתיש'קייט
קיינמאָל קיין וואָרט ניט געזאָגט. האָט אַפט מאָל, ווי אָן עכטער
סטאַאַקער, מיטגעמאַכט דאָס איבערגעטריבענע שפאַרעניש. איך
ווייל דאָ בריינגען נאָר איין קליינע אילוסטראַציע:

איינמאָל אין אָדעס — שוין נאָך זשענעווע — האָבען מיר
זאָלבעצווייט באַזוכט דעם זידען. מיר דוכט, י. ד. בערקאוויץ

איז געווען דער צווייטער. די באַבע האָט דערלאַנגט טיי, פון אַ בעהאַלטען קעמערל אַרױסגעטראָגען, אױף אַ טעלערה, עטליכע לעקעכלאָך. די לעקעכלאָך זײנען אָבער געווען אַזױ פאַרדאַרט, אַז זײ האָבען געקלונגען ווי גוטער ענגלישער שטאַ אײנער פון די צװײ געסט האָט עס אַ פּרױב געטאַן ברעכען. האָט ער זיך שײר נײט צובראַכען אַ פּינגער. דער צװײטער האָט געפרױבט אַ פּיס טהון — האָט ער זיך שײר נײט צעבראַכען אַ צאַן. האָבען מײר זיך בענוגנט מיט טײ, און די לעקעכלאָך געלאָזען שטײן. מענדעלע האָט, ווי זײן שטײגער אױז, דערצײלט און דער-פּי אונטערגעגעבען אונז חשק, מײר זאָלען זיך נעהמען, מײר זאָלען נײט פּערשעמען די לעקעכלאָך.

מײר האָבען זיך אָבער געמאַכט נײט הערענדיג.

פּדי צו געבען אונז אַ מוסטער פון מוטיגקײט און פּדי דערווײזען אונז, אַז קײן זאַך אױף דער וועלט אױז נישט שטאַרקער פון אַ מענשישען רצון. האָט דער זײדע גענומען אײן קלײן לעקעכעל אױן מױל אַרײן און געוואָרט עס צוקײען נאָר קעגן אַ שטײן און נאָך מיט גאַלע יאַסלעס... האָט עס דער זײדע רײדענדיג גענומען אױבערוואַרפען מיט דער צונג אַפּער און אַהײן, שױנינקען מיט דײסען טעה, אפּשר וועט נאָט העלפען, דאָס האַרץ פון לעקעכעל וועט וויכער ווערען און עס וועט זיך אונטערגעבען. נאָר דאָס לעקעכעל האָט זיך אײנגעשפּאַרט אײן סאָל פאַר אלע מאָל: „נײן!“ און אַ סוף, אַן עק.

און מײר העלפען מענדעלען רײדען און קוקען בננבה, וואָס דאָ וועט ווערען פון דועל צװישען זײדען און דעם שײגעץ, דעם לעקעכעל, ווער פון בײדען וועט מנצח זײן. מענדעלע האָט באלד דערכאַפט אונזער קוק: אױן די אױגען זײנע האָט זיך בעוויזען אַ שטיפּערויש-ײנגליש פּײערל, און אַ ווינק טהענדיג אױפּן לעקעכעל אױן מױל, האַקט ער אױבער זײן געשפּרעך און זאָנט:

— אױ דאָס דאָך האַרט, אַ—אָ?

מײר האָבען צוגעגעבען, אַז ווי עס שײנט... לױט דער

מעשיות וועגן מענדעלען

ארימקייט פון אונזער וויסען... מוז דאס לעקעכעל רעכט הארט זיין.

— נאָר אז מען וויל, קאָן מען עס בייַקומען — האָט מענדעלעך בעשלאָסען, אזוי נעטהון טעה און אראָפּגעשלאַנגען דאָס פּערעקשניט האַלב צוגאנגען לעקעכעל, ווי מען שלינגט אַראָב אַ מעדיצינישע אָבלאַטקע.

דער לעצטער מאַהיקאן

איינמאָל, אין זשענעווע איז עס נאָך געווען, אין 1907 איז מיר אויסגעקומען צו שמועסען מיט מענדעלען וועגן די געשעהענישען אין רוסלאַנד זייט דעם קישינעווער פּאָגראָם פון 1903, וועגן דער רעוואַלוציע, וועגן דעם בלוט, וואָס האָט זיך געגאַסען אין וואַרשאַ נאָך דעם בעאַקאנטען 9-טען יאנואַר ווען די קאָזאַקען זיינען געקומען, מאַכען אַרדענונג, וועגן דער העלדישקייט, אָפּט מאָל קינדערשער העלדישקייט, פון יודישע יונגע-לייט, וואָס זיינען דעמאָנסטראַטיוו געפאלען אין די גאַסען פאַר גאָרנישט מיט נישט. איך האָב איהם דער-צעהלט פון אַ בלוטיגער סצענע אין וואַרשאַ אויף דויקא נאָס פון זעלבער איך בין געווען צופעליג אן ערות, ווי דריי יונגען 18 — 17 יאָהריגע יינגלעך, האָבען זיך עפעס אין אַ מין עקסטאַז צונויפגערעדט: לאָמיר אַרויסוואַרפען אַ רויטע פּאַן און פאלען אַ קרבן פאַר דער פּרייהייט! געזאָגט — געטהון: אַרויס אין מיטען גאַס, אַרויסגעוואַרפען אַ רויט פּענדעל און עפעס אויס-געשריין אַנטקעגען עטליכע קאָזאַקען, וואָס זיינען אויף זיי אָנגעלאָפען מיט די פּערד און מיט די ביקסען. אין אַ מינוט זיינען שוין די דריי יונגען געלעגען טויט אויפ'ן שטיין-ברוק אין אַ טיף בלוט און סאַרד. די קאָזאַקען האָבען די קערפערס

צוגעשטופט צו א טויער, מיטגענומען די סאָהן פֿון צוועק געריטען.

דערנאָך... דער מאַניפעסט פון 17-טען אָקטאָבער, די רע-אָקציע, די פּאָגראַמען, פּאָגראַמען און פּאָגראַמען... ביטערע איינצעלהייטען, מיאוסע פרטים...

מענדעלע האָט נישט ליעב געהאַט אָפּטען זיך דאָס האַרץ, גלאַט צווי, אין מיטען מיטוואָך נאָך האַלבען טאָג... האָט ער אַ מאַך געטהון מיט בייזע הענד, ווי מיט פּער'הל'ש'טע פּליגלען און אַ זאָג געטהון אין באַרד אַרײַן:

— נו, וואָס זאָל מען טהון, וואָס זאָל מען טהון

מיך האָט עס אַביסעל פּערדראָסען. וואָס הייסט — „וואָס זאָל מען טהון? אָפּליינען קריאת-שמע און זיך לייגען שלאָפען? אָט צווי רעאַגירט מען דאָס אויף אַזעלכע זאַכען? און כדי איהם צעוואַרעמען, האָב איך איהם דערצעהלט פון אַ נאַכט, ווי מען וואַרט אויף אַ פּאָגראַם... יונגע לייט געהען אום אין די פּינסטערע גאַסען פּאַרווייז אין „אַבכאָד“ און היטען די שלאָפּענדיגע... דער רעוואָלוציער אין קעשענע... דאָס האַרץ דריקט... סע גלויבט זיך נישט, אַז מיר יונגע וועלען באַלד שיסען מענשען... שלאָגען זיך אויף טויט אַן לעבען... דאָס וואַרטען איז פּיעל, פּיעל ערגער ווי דער פּאָגראַם אַליין... גייען מיר דורך די גאַס איינמאָל. טויט. קיינער נישטאָ. געהען מיר צוריק, זעהען מיר מיט שרעק, אַז דער גאַנצער טראַטואַר איז פּערשאַטען מיט פּרישע פּאָגראַם-אויפרופּען „אויסצושלאַכטען אַלע זשידעס“! די זעלבע שוואַרץ-מאהריגע פּראַקלאַמאַציעס אויסגע-קלעבט אויף די ווענט... אַ שוידער געהט דורך דורך די ביינער. אַזאָ, דער שונא שליכט זיך דאָ אַרום אונז און מיר זעהען איהם נישט!... דער שרעק נעמט אָן עפעס מיסטישע פּאַרמען... און דאָ פּערנעמט זיך אויף טאָג... גראָה ווערט דער הימעל, די פּנים'ער — געלב, די אומבעהאַלפּענקייט אַנטפלעקט זיך... וואָס וועט דער טאָג בריינגען?

— אַזאָ שלעכטע צייט, ווי די צייט — האָב איך פּער-

צנדיגט - איז נאך פאר יודען אין רוסלאנד קיינמאל נישט געווען.

- איהר האָט אַ טעות - מאַכט מענדעלע און קוקט אין דער לופטען אַביסעלע העכער איבער די שפּאַקולען, דאָס טהוט ער שטענדיג, ווען ער דיינקט נאָך.

- וואָס הייסט?

- געווען אַמאָל ערגער, אַ סך אַ סך ערגער!

און פונקט ווי אַ פייערל האָט זיך אָנגעצונדען אין מענדעלע'ס רוהיגקייט. די אויגען האָבען זיך איהם צעפלאַמט, די ווייסע גריווע האָר האָט זיך איהם צעשויערט. ער האָט גענומען דערצעהלען פון אַמאָליגען יודישען לעבען, אין ניקאָלאַי דעם ו-טנס צייטען... פון יודישע בעלי-טובות און טאַקסע-לייט און מוסרים. פון דער בהלה-צייט, ווען מען האָט חתונה גע-מאַכט אַכט-יאָהריגע קינדער, פּדי צו ראַטעווען זיי פון דער פינסטערער ניקאָלאַיעווער סאָדאָטשינע... נאָר נישט תמיד האָט עס געהאָלפּען. די „כאַפּערס“ (אַ רוח אין זייער טאַטענס טאַטען אַריין!) זיינען ווי די וועלף אַרומגעלאָפּען איבער די שטעדטלאַך, איבער וועגען און בתי-מדרשים, אַרויסגעריסען די קינדער ביי די מאַמעס פון אונטער די פאַרטוכער, אָפּגעריסען אין די תלמוד-תורה'ס פון חומש מיט רש"י און פערקויפט זיי, ווי מען פערקויפט שעפּסען, אין די פריסטוטויעס... נישקשה, די יודישע גבירים האָבען דערפאַר געצאָהלט גוט געלט, אויסלייזענדיג דערביי די אייגענע „בנים“... קליינע קינדער, שוואַכניקע בני-יחידים, איין-איינציגע ביי מאַמעס-אַלמנות האָט מען נישט געשאַנעוועט... געבראַכט זיי אַ קרבן די גביר'ישע משפּחות... היינט די רציחות, די מסירות... דער שמוץ... דער שרעק... געווען אַ סכנה אַרויסצופאַהרען אַ יונגען מאַן אין וועג אַריין... איהם אַליין האָט מען שוין איינמאָל אין וועג גע-אַפּט און געבונדען... מען האָט איהם אָבער אָפּגעראַטעוועט... עפעס אַ נס האָט איהם געטראָפּען...

די בילדער פון זיין „ווינשפינגערעל“, פון זיין „טאַקסע“, פון דער „קליאַטשע“ האָבען אויפגעפלאַמט פאַר מינע אויגען

מיט אַ נײַער פּרישקײט, מיט נײַע פּאַרבען. אַ שרעקליכע פּינסטערע מגילה האָט זיך פּונאַנדער געקײקעלט. און מענדעלע שטעהט איבער דער דאָזיגער מגילה און טײטעלט מיר מיט אַ מין אכזריות פון אַ גרויסען מאָלער:

— נאַ, זעה, שײגעץ אײנער, נאַ, לײען!

איך האָב מיר געמוזט מודה זײן אין האַרצען, אַז אַזוי פּינסטער איז בײ אונז אײנ'ם אײצטיגען (1907) רוסלאַנד נישט. מען קעמפט דאָך. מען האָט מוט צו קעמפען. עס איז דאָ אַן עפענטליכע מײנונג. —

מענדעלע האָט אַ ווײלע געשוויגען, דערנאָך פּאַמעליך אַרויסגערעדט:

— איך בין שוין דער לעצטער, דוכט מיר... דער לעצטער מאַהיקאַן פון יענע איבערלעפונגען... אלע מײנע חברים פון יענער צײט... נישטאַ. אויסגעשטאַרבען. נישט פאַר קײן יודען געדאַכט אַזאַ צײט. קײן גוטער יוד זאָל פון אַזאַ צײט נישט וויסען! און נאָך אַצינד, ווען איך דערמאָן זיך אָן זײדען, אָן זײן גאַנצקײט, אָן זײן אויסגעהאַלטענקײט, אָן זײן גראַדען כאַראַקטער, אָן דער גרויסער פּאַרבענריכער וועלט, וואָס ער האָט מיט זיך אין קבר אַוועקגעטראָגען, זאָג איך נאָך אין גע- דאַנק זײנע אײגענע ווערטער:

— „דער לעצטער מאַהיקאַן“... יאַ.

מענדעלע אין לעבען

עס ווילט זיך גאָר נישט גלויבען, אַז עס איז שוין אַוועק אַ יאָהר, און דאָרט, אין אָדעס, אין די גרויסע צימערען פון דער תלמוד-תורה-געביידע, אין דער דאָטשע אויפ'ן גרויסען פּאָנטאָן איז שוין מעהר נישטאָ דער זיידע.

שוין אַ גאַנץ יאָהר אַוועק, ווי עס איז נישטאָ דער גרויסער דעמב פון אונזער ליטעראַרישען גאַרטען, נאָר זיין גייסט שוועבט נאָך אַוודאי אַרום ווינטער אין זיין קאַבינעט, אויף דעכטיאַרנאַ גאַס אין אָדעס, אינ'ם גרויסען צימער, וואָס אַרומ-געשטעלט מיט אַלט-מאַדישע פּאָטעלען, וואו אויפ'ן שרייב-טיש ליגט דער אביסעל-שוין-פערשמאַלצענער תנכ"ל (א ירושה פון גאַטלאָבער'ן) און נעבען איהם ליגט אַ נומער פון העברעאיי-שען „העם“, וואָס דער זיידע האָט אין שפּאַס געשטעלט דעם כגל אונטערען עין און איהם גערופען „דעם העם“, און ווייטער אינ'ם ספרים-שענקעל שטעהען פינקטליך אויסגעשטעלט פאַרשיידענע אַלטע יודישע ספרים צוזאַמען מיט דעם זיידענס אַלע ווערק פון „מענדעלע-פערלאַג“, און אויף דער עטאַזשערקע ליגען אַ פאַר ביכלעך מונ'ם ווילנער „לעבען און וויסענשאַפּט“ און אַ חבור'ל פון עפיס אָן אַלטען רב, אַ נומער „יודישע וועלט“ און

א יודישע דראַמע אויף רוסיש, ספעציעל געשריבען אין גע-
ווימעט פון א פראָווינציאָנעלען אינטעליגענט דעם זיידען, און
נאָך און נאָך ספרים, ביכלעך און זשורנאלען, וואָס פלעגען
אַנקומען דעם זיידען פון גאָר דער וועלט...

זומער אויפ'ן „גרויסען פּאַנטאָן“ (א דאָטשע-אַרט אין אָדעס),
אינ'ם נידערריגען הייזעל מיט די קליינע צימערלעך — נאָר ווער
דאָרף דאָס הייזעל מיט די צימערען, דער עיקר איז דער אַר-
מיגער גאַרטען, און דערנעבען איז דער ים און פעלדער, מעלדער
אַהן אַ שיעור, וואו מען קאָן אַרומגעהן און ליגען און קוקען
אויף די פליגעלעך, וואָס פליהען אַרום אין הימעל, און אויף די
ווערעמלעך, וואָס קריכען אַרום אויף דער ערד, אויף די זומער-
פליגעלעך, וואָס שוועבען אַרום אויף די חיה'לעך, שרצים ורמשים,
וואָס ווידמענען זיך, פרוכטפערען און מערען זיך אויף דער
שענער ליכטיגער, מיט זוהן-בעגאַסענער ערד. און דער זיידע
לעבט-מיט מיט די דאָזיגע אַלע ברואים, קאָן זיך איבער זיי
נישט אָפּוואונדערען און קוקט אויף יעדער זאָך מיט דער גרעס-
טער התפעלות: — אַ קלייניקייט עפעס מעשי-בראשית — ווי
ער וואָלט ערשט היינט דאָס ערשטע מאָל דערזעהען די גרויסע
וועלט, ערשט נאָר-וואָס געבוירען געוואָרען. זעלטען-זעלטען, אז
ביי יודען זאָל מען אַזוי לייעב האַבען די נאַטור, ווי דער
זיידע האָט זי לייעב געהאַט. די שטאָדט איז דעם זיידען פרעמד
געווען, ער האָט נישט געקאָנט שלום מאַכען מיט איהר, איהם
האָט תמיד געצויגען צום פעלד, צום לאַנד, צו די בוימער,
גראָזען און גרינסען, ער האָט תמיד גערעדט וועגען דעם און
געבענקט נאָך דעם, אפילו ליגענדיג שוין אויפ'ן טויטען-בעט,
האָט ער גע'חלומ'ט וועגען דעם קומענדיגען זומער, ווען ער
וועט זיך ווידער אַרויסציהען אויף דער דאָטשע...

נישטאָ שוין דער דאָזיגער אַלטינקער, וואָס איז תמיד
געווען יום-טובדיג, האָט תמיד געהאַט אַסך צו דערצהלען,
ברענגען צו יעדער זאָך אַ פּאַסיגען משל, פּערגלייך און דער-
ביי אויסדריקען די נויטיגע מימיק און זעכסטען, שאַפטען

לעבעדיגע טיפען, ווי א טאלאנט-פולער ארטיסט, אָפּמאַלען און
 ריכטיג דאָס בילד מיט אַ מינע: נאַט, זעהט און קוועלט!
 געזעהען האָב איך איהם דאָס ערשטע מאל מיט איבער
 פינף יאָהר צוריק אין אַ רעדאַקציע פון א יודישער צייטונג אין
 אָדעס. דער זיידע איז אַריין שטאַלץ, מיט גיכע טריט, ווי אַ
 אַלטער גענעראַל אויף אַ סמאָטער, האָט זיך מיט אַלעמען בעקענט
 און האָט באַלד אָנגעהויבען צו ריידען וועגען דעם, וואָס איז
 צווינט אַ צייטונג:

— מען יאָגט, מען פליהט, נישטאָ קיין צייט, מען דאַרף
 יעדען טאָג געבען אַ פרישען נומער, דער קונה האָט קיין
 צייט נישט צו וואַרטען, ער וויל פון גאַרנישט נישט וויסען, אַ
 מאל ווען מען פלעגט אָנהויבען אַרויסגעבען אַ בוך אָדער אַ
 זשורנאַל, זענען אַוועקגעגאַנגען חדשים ביז מען האָט זיך צוגעגרייט,
 בעאַרבייט אָדער צוזאַמענגעקליבען מאַטעריאַלען און קוים מיט
 צרות זוכה געווען צו דערזעהען אַן אָפּגעדרוקט ווערק, איצט
 איז עס גאַנץ אַנדערש, אַלס געהט מיט דאמף, מיט פאַרע, עס
 פליהט...

אין באַלד האָט שוין דער זיידע אַ משל:

— אַמאָל האָט מען זיך געשלעפט פון איין שטאָרט אין
 דער אַנדערער מיט פערד און וואָגען, מען איז אַריינגעקראַכען אין
 אַ בלאַטע און אַרויסגעקראַכען פון אַ בלאַטע, און אַזוי האָט מען
 זיך געשלעפט גאַנצע טעג און וואַכען און אָפּטמאָל חדשים ביז
 מען איז געקומען אויף אַן אָרט, נאָכדעם זענען געוואָרען אייזעג-
 באַהנען, עס האָבען אָנגעהויבען לויפען קוריער-צוגען, און אין
 עטליכע טעג צייט פאַרט מען אויס אַ וועלט, איצט זענען שוין
 פאַראַן גאָר אַעראַפּלאַנען, מען זעצט זיך אַוועק און מען פליהט...
 אין אַ וויילע אַרום רעדט שוין דער זיידע וועגען דער
 שפראַך-פראַגע:

— זיי לייגען, ס'איז ניט אמת, אַ שפראַך קען ניט זיין
 קיין הייליגע, צי קען איך דען זאָגען, אַז מיין בגד, וואָס איך טראָג
 איז הייליג אָדער נישט הייליג, אין דער צייט, ווען ער איז ביי
 מיר אַ לעבענס-פראַגע, איך מוז איהם טראָגען און זיך בעווייזען

איץ איהם פאר מענשען, איך קען זיך אָהן איהם נישט בעגעהן.

דער זיידע רעדט גיך און הייס. און מיר אלע שטעהען אַרום און הערען אויס מיט גרויס דרך-ארץ זיינע רייד. נאָר באַלד גיט ער זיך אַ כאַפּ, אַז ער שטערט אונז און מיר זענען אַודאי פערנונמען. ער הויבט זיך אָן צו געזעגענען, עמיצער פון אינז טוט זיך אַ כאַפּ. דער זיידע איז אַודאי געקומען מיט אַ שטעקען? דער זיידע וואַרפט אויף איהם אַ שטרענגען בליק און טוט אַ זאג:

— איך דאַרף ניט קיין שטעקענעס...

דער זיידע איז ביז מיט צוויי יאָהר פאַר זיין טויט, ווען ער האָט בעקומען דעם ערשטען שפּאַק, נישט געגאַנגען מיט קיין שטעקען, האָט אַ סך אַרומשפּאַצירט, האָט שפּאַרף און דייטליך גערעדט און האָט זיך בכלל געהאַלטען אַ סך יונגער, ווי ער איז געווען. ער פלעגט אָפּטמאַל לאַכען פון די יונגע, וואָס קענען איהם ניט נאַכגעהן.

אין די ווינטערדיגע שבתים איז מען געקומען צום זיידען אין דער פריה. דער זיידע האָט זיך אַוועקגעזעצט אויבען אָן ביי זיין שרייבטיש, און די בעזוכער אַרום איהם, און דער ראש-המדברים, פערשטעהט זיך, איז ער געווען. און וואָס צו רעדען און דערזעהלען האָט דער זיידע געהאַט גאַנצע פעק, אַ ים... ער דערזעהלט פערשיידענע מעשיות, אַנעקדאָטען, זכרונות, אָט דאָס, וואָס האָט פאַסירט דאָ ניט לאַנג, מיט אַ יאָהר זיכציג זיבעציג צוריק... דערביי פערטראַכט זיך דער זיידע, פערקנייטשט זיין הויכען קלוגען שטערען און דערמאָנט זיך בעת-מעשה נאָך אַ זאָך, וואָס האָט אויך דענסמאַל פאַסירט, און אין דער מעשה פער-פלעכט זיך שוין אַ דריטע ביז דער זיידע שטעלט זיך פלוצלינג אַב און טוט אַ פּרעג באַ די אַרומיגע: „האַ, איז וואו האַלטען מיר, וועגען וואָס האָבען מיר אָנגעהויבען?“ עמיצער פון די אַרומיגע דערמאָנט איהם, און דער זיידע צעלאַכט זיך הויך אויף אַ קול: „אָוואַ, וואו איך בין פערקראַכען...“

געווען איז ער אַ גרויסער בעל-חלומות, האָט זיך תמיד

ארומגעטראָגען מיט גרויסע פראַיעקטען און פלענער, צמאַל האָט דער זיידע אַ סך גערעדט וועגען אַרויסגעבען אַ גרויסען זשור-נאַל, אַרום וועלכען מען דאַרף זעהען אַרומצוקלייבן אַלע יונגע און דרייַסטע, וואָס מען פערטוישט זיי פון דער יודישער ליטע-ראַטור. מיר דאַרפען טאַלאַנטפולע מענשען, וואָס זאָלען שאַפען אַ ליטעראַטור און זאָגען אַ דרייַסט וואָרט, נישט בעהאַלטען זיך מיט אַ מיינונג און אַ געדאַנק. ביי אונז איז אַלץ געוואָרען משפּחה'דיג, ביסטו פון מיין חדר, ביסטו אַ ליטעראַט, אויב נישט, געה זיך דיר... „מען דאַרף רייניגען דעם ליטעראַטישען גאַרטען, אַרויסוואַרפען די פּסול'ת און דערנער, אויפציהען אַלץ, וואָס איז פּריש און בליהענדיג“...

דער זיידע האָט זיך וואָס-ווייטער אַלץ מעהר צעהיצט וועגן דעם און זיך שטאַרק פערטיפּט אינם דאָזיגען ענין. דערביי איז געזעסען דוד פּרישמאַן וועלכער האָט זיך אויך גע'אַזען מיטריי-סען פון דער דאָזיגער זאַך, וואָס האָט אין יענער צייט (דאָס איז געווען פאַר דער רוסלענדישער רעוואָלוציע) געקלאַונגען ווי אַ פּאַנטאַזיע. אַ לאַנגע צייט זענען זיי ביידע געזעסען און געמאַכט פלענער וועגען דעם דאָזיגען גרויסען זשורנאַל, וואָס מוז געשאַפען ווערען... און ביים געזעגענען זיך איז דער זיידע געווען שטאַרק צופרידען פונ'ם פּלאַן און האָט גערעדט וועגען דעם, ווי וועגען אַ בעשטימטער זאַך.

אַמאָל האָט דער זיידע געמאַכט אַ פּלאַן צו קויפען ערגעץ ביים ים אַ שטיקעל ערד, אויסבויען דאָרט אַ הויז, וואו ער זאָל וואוינען, אויך זאָל דאָרטען זיין אַן אָרט פאַר יודישע שרייבער. וועט עמיצער זיך וועלען דאָרטען באַזעצען, זאָל ער זיצען און אַרבעטען, ער וועט מיט אַלץ זיין פּערזאָרגט און וועט קענען לעבען רוהיג. דער זיידע האָט שוין געהאַט געבעטען, מען זאָל איהם צושיקען אַ צייכנער, וועלכער האָט געמאַכט דעם פּלאַן פון הויז מיט אַ ביבליאָטעק, אַ לעזע-זאָל און אַלץ, וואָס נויטיג איז. נאָר דער זיידע האָט געשטעלט אַ בעדינגונג: אַרום הויז כּוּז, למען-השם, זיין אַ גאַרטען...

דער געצייכענטער פלאן פון דעם דאָזיגען ליטעראַטען-היים" מוז זיך נאָך איצט געפינען ביי עמיצען אין אָדעס. דער זיידע האָט זיך אין דער לעצטער צייט געהאַט אַרומ-געטראָגען מיט אַ פלאַן וועגען אַנשרייבען אַ גרויסע דראַמע, וועלכע ער האָט פּערטראַכט. בעאַרבעטען די דראַמע האָט איהם צוגעזאָגט מיטאזהעלפען אַ יודישער דראַמאַטורג. דער זיידע האָט זיך אָבער געקלאָגט, אַז יענער האָט קיין וואָרט נישט געהאַלטען. דער זיידע האָט דערצעהלט, אַז דערדאָזיגער דראַמאַטורג האָט וועגען דער דראַמע דערצעהלט מאַקסיס גאַרקין, וועלכען דער געדאַנק איז זייער געפעלען געוואָרען.

II

דער זיידע האָט די לעצטע 35 יאָהר געלעבט אין אָדעס, און מען קען זאָגען, אַז דאָס איז געווען אַ שטיק טראַגאָדיע פון זיין לעבען. אָדעס מיט איהר צוויי הונדערט טויזנטדיגער יודישער בעפעלקערונג, וואָס צייכענט זיך אויס מיט דער הפּקרות, לייכטזיניגקייט און עס-האַרצות, מיט'ן בערימטען אָדעס-סער „קוגעל-רוסיש" און אומגעלומפּערטקייט, — האָט דער זיידע, פּערשטעהט זיך נישט געקענט לעבען אין גרויס נחת אין דער דאָזיגער שטאָדט. פּיעל מאָל איז דעם זיידענס מקורבים אויסגעקומען צו הערען פון איהם וועגען זיין נישט-צופרידענקייט מיט אָדעס. אַ מאָל אויף אַ באַנקעט פון אַ יודישען שריפטשטעלער, האָט דער זיידע געזאָגט, אַז אָדעס קאָן גוט בעגראָבען, ווייל בעת עס שטאַרבט דאָרט אַ יודישער שריפטשטעלער, קומט איהם בעגלייטען אַ גרויסער עולם, נאָר בעת דער שריפטשטעלער לעבט און שאַפט, קען איהם אין אָדעס קיינער נישט...

מעשיות וועגען מענדעלעטן.

א מאָל, אין סוף יאָהר 1916, זענען זיך ביים זיידען צוזאמענגעקומען אויף אַ בעראַטונג ביאָליק, פרישמאַן, ראָוו-ניצקי און ספעקטאָר, צוזאַמען מיט יונגע יודישע לייטערעמען, פּדי צו געפינען אַן עצה פאַר די יונגע, וועלכע האָבען זיך אין יענער צייט געפונען אין אַ שרעקליכער לאַגע... איינער פון די יונגע האָט אָנגעהויבען „אויסצורעדען דאָס האַרץ“, האָט דערצעהלט וועגען דער טרויעריגער לאַגע, אין וועלכער די יונגע געפינען זיך, האָט אָנגעוויזען, ווי אָב-געריסען זיי זענען פון נאָהענטע און אייגענע און אַז עס איז נישטאָ פון וועמען צו דערוואַרטען קיין הילף, האָט מען בע-שלאָסען זיך צו ווענדען צו אונזערע רביים, צו די עלטערע שריפטשטעלער. דער זיידע האָט זיך דעמאָלט אויפגעהויבען און האָט מיט גרויס צער גערעדט וועגען דעם, אַז וואָס, משטיינס געזאָגט, פאַר אַ ראָלע שפיעלט אַ יודישער שריפט-שטעלער אין אַדעס. און אַ סך טרויעריגע זאַכען האָט דער זיידע דערצעהלט וועגען דער דאָזיגער ראָלע... די לעצטע צייט פאַר זיין טויט האָט דער זיידע גערעדט וועגען דעם, אַז ער פאַרט צוריק אַריבער קיין בערדיטשעוו, פון וואָנען די דאָרטיגע קהלישע רעדעלפיהרער האָבען איהם פערטריבען מיט עטליכע און דרייסיג יאָהר צוריק פאַר זיינע ביכער, אין וועלכע זיי האָבען דערזעהען זייער אמת' פנים...

די יודישע שריפטשטעלער אין אַדעס בראש מיט'ן זיידען האָבען געבילדעט אַ מין אַאַזיס אויף דער גרויסער וויסטעניש פנים אַדעסער יודישען לעבען. יעדערער האָט געהאַלטען פאַר זיין חוב איהם צו בעזוכען.

זיצט אַמאָל דער זיידע אין זיין טביבה און דערצעהלט וועגען אַ פאַרצייטיגן רב, וואָס האָט געדאַרפט געהן אין גצריכט זאָגען עדות. איז וואָס טהוט מען מיט'ן היטעל? הגלוי ראש!

איז ער זיך מיישב און טהוט אָן אַ טיכעל אויפ'ן קאָפּ, פֿלומר'שט פערבונדען די ציין, נאָר דער גאַנצער קאָפּ איז פערדעקט. דער זיידע נעהמט דאָס באַלד אויפ'ן אָרט אַרויס אַ טיכעל פון קעשענע, טהוט עס אָן אויפ'ן קאָפּ אוי ירט נאָך, ווי יענער האָט גערעדט און:

— „האָ, ווי געפעהלט אייך“? ..

הויבט מען אָן צו רעדען וועגען גנבים, האָט אייך דער זיידע צו דערצעהלען פּעק מיט מעשיות, האָט אַמאָל אין בער-דיטשעוו דער „רבי“ פון די גנבים חתונה געמאַכט אַ טאַכטער. האָט ער, פערשטעהט זיך, גענומען דעם סאַמע לייטישען גנב, און פרי צו וויסען, אויב ער וועט קענען פּערוואַרצען דעם „רבי'ס“ טאַכטער מיט ברויט, טהוט צו דער חופּה-וועטשערע אַ זאָג דער שווער צום איידעם: „אָנו, אפשר וועסטו מכבד זיין די געסט מיט טיי?“ אין אַ האַלבּע שעה אַרום, דערצעהלט דער זיידע, זענען אויפ'ן טיש געשטאנען אַרום אַ טויך סאַמאָואַרען, וואָס דער געראַטענער איידעם האָט צוזאַמענגעשלעפט פון די אַרומיגע גאַסען. אַנדערע האָט ער געבראַכט הייסע, קאָכעדיגע, ערשט צוגענומענע פון ביי די שוועלען, וואו מען האָט זיי געהאַט אויפגעשטעלט... און חוץ דעם האָט ער נאָך געבראַכט צום פּערבייסען אויך...

און נאָך אַ מעשה:

„ביינאַכט האַבען גנבים ערגן אָבגערייניגט אַ בוידים מיט וועש. האַבען זיי אין איילעניש איבערגעלאָזען דאָרט די שיך. קומט אויף מאַרגען דער „רבי“ זייערער צו דער בע'גנבעטער בעל-הבית'טע און בעט ביי איהר די שליסלען פונ'ם בוידים. „אויף וואָס דאַרפט איהר די שליסלען פונ'ם בוידיעם?“ וואונ-דערט זיך די בעל-הבית'טע, „די קינדער האַבען די נאַכט גע-אַרבעט אויפ'ן בוידיעם, האַבען זיי דאָרטען פּערגעסען זייערע שיכלעך — ענטפּערט דער „רבי“.

אַמאָל רעדט מען וועגען אַ יונגען שריפטשטעלער אָן אויטאָדידאַקט, וואָס שטאַמט פון די יודישע קאָלאָניעס. דערצעהלט

דער זיידע, ווי אזוי יענער איז צו איהם געקומען דעם ערשטען מאָל.

— „איך געה אַרויס פון שטוב, ערשט אין קאַרידאָר שטעהט אַ געזונטער הויכער יונג מיט ברייטע פלייצעס און אַ פאָר גע-זונטע שטיוועל. „איהר זענט מענדעלע מוכר ספרים“ — פרעגט ער מיט אַ גראָב קול. איך טהו אַ קוק אויף איהם, מעסט איהם אָב מיט די אויגען פון אויבען אַראָב און ענטפער: „און אַז יאָ, איז וואָס איז?“ „איך האָב אייך צו לייענען מיינעם אַ כתב יד, ווען קען איך צו אייך אַרײַנגעהן?“ „אויב איהר ווילט — שוין!“ זאָג איך, און מיר קערען זיך באַלד אום צוריק אין שטוב אַרײַן. איך הייס זיך איהם זעצען און זאָג איהם: „נו, איך האָב צוגענויגט מיין אויער און בין גרייט אייך אויסצו-הערען.“ דער יונגערמאַן הויבט מיר אָן צו לייענען אַ מעשה מיט אַ דאָך און מיט פויגעלעך, איך טהו איהם אַ פרעג: „איהר האָט ווען עס איז געזעהען פויגעלעך?“ „יאָ“, — ענטפערט ער. „איך הער, — זאָג איך, — אַז איהר האָט זי פויגעלעך געזעהן. נו, וואָס האָט איהר עפעס נאָך?“ ער שלעפט מיר אַרויס פון בוזעם קעשענע אַ נייע מעשה און לייענט ווייטער „נו, דאָס — זאָג איך — האָט איהר שוין נישט געזעהען, זייט מוחל און צעריסט עס“...

און עס געהט אַוועק אַ רייהע מעשיות פון יונגע לייט, בחורים, מיידלעך, וואָס קומען צום זיידען לייענען איהם זייערס און נודיען, אַז עס איז שווער פון זיי זיך אַבצוטשעפען...

— אַט דאָ נישט לאַנג, — דערצעהלט ווייטער דער זיידע — קומט צו מיר אַרײַן אַ בחור און לייענט מיר לידער, מעשיות, ערצעהלונגען און וואָס נאָר איהר ווילט. „וואָס האָט איהר גע-טהון, יונגער מאַן, טהו איך איהם אַ פרעג, ביז איהר האָט זיך נענומען פאַרן שרייבען.“ „איך בין געווען אַ שניידער.“ „מיר דוכט, ענטפער איך איהם, אַז (און רוף דערביי אָן נעמען פון עטליכע רייכע שניידער אין אַדעס) זיי לעבט זיך גאָר נישט שלעכט, כ׳לעבען אַ סך בעסער, ווי יודישע לייטעראַטען. אפשר

וואָלט געווען אַ פּלאַן איהר זאָלט בלייבען ביי אייער מלאכה, צו וועלכער איהר האָט, מיין איך, מעהר טאַלענט?"

ס'איז בעוואוסט, אַז דער זיידע האָט געהאַט אַ זעלטען שעהנעם פּתב, די אותיות זענען געווען ממש געפּערלט, קליינע אותיותלעך, וואָס האָבען זיך אויסגעשטעלט אין אַ גלייכע רייע און זענען געווען קלאָר און דייטליך. „יעדער ליטעראַט, האָט דער זיידע אַמאָל געזאָגט, איז מחויב צו האָבען אַ ריינעם און קלאָרען פּתב. די יעניגע, וואָס האָבען נישט קיין קלאָרען פּתב זיינען מחויב צו געהן זיך לערנען קאַליגראַפּיע, וואָרום עס איז פשוט אַ פּערברעך צו מוטשען מענטשען מיט אַ שרעכטען פּתב...“

אין לעבען איז דער זיידע געווען נישט קיין קלענערער קינסטלער, איידער אין דער ליטעראַטור, אין זיין יעדען גע- שפּרעך, אין זיין יעדער ערצהלונג און משל איז געווען אַ שטיק שאַפּונג. פון זיינע געשפּרעכען קען מען אָנשרייבען ביכער, וועלכע וואָלטען אַודאי געהאַט אַ קינסטלעריש-ליטעראַ- רישען ווערט און וואָלטען ענטדעקט און קלאָרער געמאַכט די גרויסע קינסטלערישע און רייכע פּערזענליכקייט פּונ'ם זיידען פון דער יודישער ליטעראַטור.

11:

דער טאָג איז אַ שונער, די זון שיינט און וואַרעמט. עס דוכט זיך, אַז נישט הערבסט איז איצט, נאָר אַרום פּאַר- פּסט, פרייהלינג. אָט באַלד וועלען די בוימער צוריק אָנהויבען בליהען. די ערד וועט זיך מיט גרינס בעדעקען, די נאַטור וועט זיך בענייען, און דער זומער וועט זיך דערנעהנטערען... דער זיידע איז שטאַרק קראַנק. איצט איז ער געפּערליך,

נאך אין יענעם טאג, ווען איך בין ביי איהם געווען דאָס לעצטע מאל האָט ער נאָך דערקענט מענשען און גערעדט.

אַט דער דאָזיגער ליעבער אַלטינקער איז נאָך מיט קנאַפּע צוויי יאָהר צוריק געגאנגען מיט אַ הויך אויפגעהויבענעם קאַפּ, שטאַלץ אָהן אַ שטעקען. געלאַכט האָט ער דעמאָלט פון די יונגע, וואָס קאַנען איהם נישט נאָכגעהן. פאַר דער לעצטער טער צייט האָט ער זיך שטאַרק פּערענדערט. פאַר צוויי יאָהר ווינטער האָט ער בעקומען אַ שלאַק, איז קראַנק געווען און פון דעמאָלסט אָן ווערט איהם אַלץ ערגער. די לעצטע פאַר וואָכען האָט זיך זיין געזונד-צושטאַנד אויף אזוי פּינל פּער-ערגערט, אַז ער האָט געמוזט אַוועק אין שפיטאַל.

איך זיך ביי זיין בעט. דער זיידע האָרט איין אויג פּערמאַכט און דערצעהרט וועגען זיינע געדאַנקען און איבער-לעבונגען. דער זיידע איז תמיד געווען די צענטראַלע פיגור אין דער יודישער לייטעראַישער וועלט און דעריבער פּער-דריסט איהם, וואָס אַ געוויסער צווייג פון אונזער לייטעראַטור איז געוואָרען אַן ענין פאַר מעצענאַטען, וואָס לעגען אַרויף זייער האַנט אויף דער לייטעראַטור, דעם שטעמפּעל פון פּילאַנ-טראַפּיע.

— „קינסטליך, — זאָגט דער זיידע, — קאָן מען קיין לייטע-ראַטור נישט שאַפּען, די לייטעראַטור מוז אויסוואַקסען אַרגאַניש. מיט קיין רעצעפּטען וועט מען נישט העלפּען און נישט בויען“.

און דער זיידע גיט אַן אייגענאַרטיגען משל:

— אַ קראַנקער, וואָס די דאָקטוירים פּעראַרדנען איהם, ער זאָל שוויצען. וואָס טהוט מען אָבער, אַז ער שוויצט נישט? פּיהרט מען איהם אין מרחץ אויף דער אויבערשטער באַנק און דעמאָלט שוויצט ער, אָבער צי איז דאָס נאַרמאַל? צי דאָס מיינען די דאָקטוירים?...

— מען דאַרף קענען דאָס לעבען, מען דאַרף קענען די נאַטור. ביי אונז איז מען ווייט סיי פון דעם, סיי פון יענעם.

לאַמיק, למשל, נעמען בעשרייבען אַ שעהן געדעקטען טיש, אז איך האָב איהם אין מיין לעבען נישט געזעהען...
 — איך האָב געשריבען מיין אויטאָביאָגראַפיע „שלמה רבי היימס". ס'איז מיר זער שווער אָנגעקומען, ווייל ס'איז שווער צו שרייבען וועגען איין מענשען, וועגען זיך.
 און באַלד געהט דער זיידע איבער צו אונזער געזעל-שאַפטליכען לעבען און צו דער אָבגעשטאַנענקייט, וואָס הערשט ביי אונז:

— איך ליג אָפּט ביינאַכט און טראַכט וועגען דעם אַלע-מען. איך רוף צו דעם מענשען, וואָס שלאַפּט ביי מיר אין צימער און בעט איהם: „העלפּט מיר אַרויסראַמען אָט די אַלע שמאַטצעס, וואָס האָבען זיך אָנגעזאַמעלט. ס'איז מיר ענג פון דעם אַלעמען. העלפּט בויען דעם היכל פון קונסט, דעם אמת'ן קונסט-היכל". ער פערשטעהט מיך נישט און מיינט, אז איך בין אַ פאַנטאַזיאַר.

— „מיר איז זעהר שווער צו רעדען וועגען דעם, איך רעג מיך אויף און עס טהוט וועה דאָס האַרץ"...

מיט עטליכע וואַכען צוריק איז מען מיך געקומען אייני-לאַדען אַלס עהרען-גאַסט צום יוביליי פון „בונד". איך האָב זיי געזאָגט, אז איך בין נישט קיין גאַסט ביי דער יודישער דעמאָקראַטיע, נאָר אַ מחותן. געזאָגט האָב איך דאָס דערפאַר, ווייל ביי זיי, ביי דער ציוניסטישער קאָמפּאַניע, האָט מען אונז, יודישע שרייבער פאַרגעוואַרפען, אז מיר זענען עם-האַרצים פון שלום אש קאָמפּאַניע. האָב איך געהייסען איבערגעבען אַ גרוס פונ'ם גרעסטען עם-האַרץ, וואָס שרייבט יודיש. מען איז שוין דערפאַר אַרויסגעטראַטען קעגען מיר אין דער העברעאישער פרעסע, נאָר איך אינטערעסיר זיך אַפילו נישט מיט דעם...
 דער זיידע איז אַ שטאַרקער ליבהאַבער פון דער נאַטור. שוין אַ משך פון 35 יאָהר זינט דער זיידע וואוינט אין אַרעס, האָט ער נאָך כמעט איין זומער נישט פערפעלט צו וואוינען אויף אַ דאַטשע. ביי איהם איז די דאַטשע אַ שטיק פון זיין לעבען, פון זיין „איך". דאָרט רהט ער זיך אַב, פיהלט דעם

פעשיות וועגען מענדעלען

אמת'ן טעם פון דער נאטור. יעדעס בלימעלע, יעדעס בויםעלע
און גרעזעלע איז איהם ליעב און טייער, און ער קאָן וועגען
דעם דערצעהלען אָהן אַ שיעור. די שטאָדט האָט ער נישט
ליעב און זיך געפינענדיג אין איהר רעדט ער תמיד וועגען
דער דאָטשע און וועגען זומער.

אויך דאָס מאָל האָט דער זיידע גערעדט וועגען דער
דאָטשע. בעת ער האָט זיך פון מיר דערוואוסט, אַז אין דרויסען
איז אַ שעהן וועטער און די זון שיינט, האָט ער גענומען
רעדען מיט אַ בעזונדער בענקשאפט וועגען דעם, אַז ער וואָלט
שוין וועלען אַראָבגעהן פון בעט, דערווארטען זיך דעם זומער
און אַרויספֿאַהרען אויף דאָטשע.

ביי געזעגענען זיך זאָגט מיר אָן דער זיידע, איך זאָל
דמען השם אַריינקען אין דער ענציקלאָפּעדיע און זעהען, ווי
האָט געהייסען דער יוד, וואָס איז געווען שטאַרק בעפריינדעט
מיט ביסמאַרקעו, ווייל ער דאַרף דאָס האָבען צו זיין דראַמע...

צו גאסט ביי מענדעלען

א פאָר מאָל האָב איך זיך מיט איהם בעגעגענט און וועגען די בעגעגענישען דערמאָן איך זיך אינט ביי זיין פרישען קנר. דאָס ערשטע מאָל איז עס געווען זומער 1904. איך בי דעמאָלט צוערשט געקומען קיין אָדעס, געווען נאָך פאָקטיש אַ רוסיש שפרעכענדער און האָב נאָר על פי שכל און על פי פראָגראַם פערשטאַנען, אַז „צו די מאַסען“ דאַרף מען רעדען און שרייבען „זשאַרגאָן“.

איך געדענק שוין נישט ביי וואָס פאָר אַ געלעגענהייט, נאָר איך האָב בעשלאָסען צו בעזוכען, דעם זיידען, מענדעלע מוכר ספרים. געקומען צו איהם, האָט ער מיך אויפגענומען זעהר פריינדליך, אונגעפער ווי אַן אַלטער לעהרער נעמט אויף זיינעם אַ געוועזענעם תלמיד, צערעדט זיך, צעפרעגט זיך וועגען דער שטאַדט ניקאָלאָיעוו, פון וואַנען איך בין געקומען, אינטערעסירט זיך מיט דעם, ווי דער „פריינד“ – דעמאָלט נאָך די איינציגע יודישע טעגליכע צייטונג – געהט דאָרט א. א. וו.

און אין געשפרעך האָב איך איהם צופעליג בעמערקט:
– יא, איהר ווייסט, די זשאַרגאָנע ליטעראַטור און די זשאַרגאָנע שפראַך וואָלטען געהאַט אַ סך שאַנסען צו ענטוויקלען זיך...
דען זיך...

מעשיות העגון מענדעלעך

מענדעלעך איז אַנטשוויגען געוואָרען, אַ מינוט געקוקט אויף מיר ווי פון דערווייטענס און דערנאָך זיך שטיל אָבער אַ ביסעל ברוגז אָנגערופען:

— יונגעראַן, אויב איהר ווילט זיך מיט מיר ניט צוקריגען ביי דער ערשטער בעקאַנטשאַפט, בעט איך אייך, רעדט מיר נישט וועגען „זשאַרגאָן“. עס דאַרף דאָך אַמאָל נעמען אַן עק: פּערציג יאָהר, אַז איך שרייב שוין, ביכער אַרויסגעגעבען, נאָך שרייבער זענען געקומען, און איך, קומט ביי אייך אויס, שרייב נאָך אַלץ נישט אויף קיין מעגליכען יודישען לשון, נאָר אויף עפעס אַ „זשאַרגאָן“? איהר ווייסט, וואָס „זשאַרגאָן“ בעדייט?

און ער האָט מיר לאַנג גענוי גענומען ערקלערען, אַז דאָס וואָרט „זשאַרגאָן“ בעדייט אַ גנבים-שפּראַך, אַ שפּראַך פון ווילדע עם-האַרצים.

און אַז פאַר דער יודישער שפּראַך און פאַר יודישע שרייבער איז אַ בעלידיגונג, ווען מען רופט אונזער לשון זשאַרגאָן...

— אָט פּרעגט אויף אַ טשיקאוועס ביי אַ פּשוטען יודען און ביי אַ פּשוטער יודענע, וואָס רעדט מאַמע לשון, ווי גאָט האָט געבאָטען, פּרעגט זיי צי זיי ווייטען גאָר, וואָס „זשאַר-גאָן“ איז...

איך האָב, פּערשטעהט זיך, גאָר אין דעה נישט געהאַט צו בעלידיגען דעם זיידען און אונזער שפּראַך. האָב איך זיך פאַר איהם שטאַרק ענטשולדיקט, און פון זיין אויסרייד זענען צוויי פּעולות פּערבליבען:

ערשטענס האָב איך איינמאָל פאַר אַלע מאָל אויסגע-שלאָסען דאָס וואָרט „זשאַרגאָן“ פון מיין ווערטער-בוך און צווייטענס בין איך עפעס נאַטירליכערווייז פון דעמאָלט אָן גע-וואָרען אויס, רוסיש-שפּרעכענדיג
צו מאַמע-לשון איז פאַרט גרינגער געווען איבערצו-געהן, ווי צו זשאַרגאָן.

מײן צווייטע בעגעגעניש מיט מענדעלען איז פאָרגעקומען
מען סוף 1912. ווען איך האָב זיך געקליבען פער־אַזען רוסלאַנד
און געפיהלט, אז איך מוז זעהען דעם „זיידען“ צום לעצטען
מאָל.

געקומען בין איך צו איהם מיט אַ גרוס פון וואַרשע, פון
„פריינד“, וואו איך האָב דעמאָלט געאַרבעט און פון די וואַרשע-
ווער יודישע ליטעראַרישע קרייזען.

ער האָט מיך אויפגענומען זעהר וואַרים, און עפּיס אַ
נערוועזיקייט זיך געפיהלט אין דעם אויפנאַם פון דעם
אַלטען. ער האָט זיך געפיהלט איינזאַם — האָט דעמאָלט גע-
האַט סכסוכים מיט די אַדעסער העברעאִיסטישע קרייזען — און
איז דעריבער געווען שטאַרק צופרידען מיט דעם גרוס, וואָס
איך האָב געבראַכט:

— אַ, אַן אייניקעל געקומען. נו זעצט זיך, זעצט זיך,
דערצעהלט, וואָס הערט זיך ביי יודען אויף דער וועלט. גע-
דענקען מיך נאָך די יודען אין אייערע מקומות?

אַבער דערצעהלען איהם האָב איך נישט געהאַט קיין
מעגליכקייט, ווייל אַנשטאַט אויסצוהערען מיך און צעפרעגען זיך
ביי מיר, האָט ער מיר אַליין גענומען דערצעהלען. גערעדט
וועגען די ציוניסטען, אויף וועלכע ער איז שטאַרק ברוגז, מיט
עפּעס אַ קינדיש-זידישער ברוגזיקייט, — גערעדט וועגען זייגע
ליטעראַרישע פּלענער, וועגען דעם, אז ער וואָלט זיך נאָך
וועלען דורכפאָהרען קיין אַמעריקע, און צי וועל איך נישט
קענען דאָרט אין אַמעריקע, וואוהין איך קלייב זיך צו פאָהרען,
דערוויסען זיך ווי אַזוי ער וואָלט אַהין קענען קומען; לאַנג
גערעדט וועגען דעם, אז די ציוניסטען פּערשוועכען די משיח-
בענקשאַפט פון דעם יודישען פּאָלק, מאַכען פון דעם הייליגען

מעשיות וועגן מענדלען

לשון א פארטיי-פאן, אונטער וועלכע ער קען זיך נישט שטע
לען; איבערגעגאנגען אויף די פוס-באל-שפילען און „פאטיעשנע
ראטעס“, וועלכע האבען זיך דעמאלט שטארק פערשפרייט אין
רוסלאנד צווישען די שוהל-קינדער און צווישען יודישע בתוכם, —
גערעדט מיט אַזאַ מאַדנער היץ, מיט אַ פייצער, וועלכען מען
וואָלט בשום אופן נישט געקענט ערוואַרטען פון אַ מאַן פון 77
יאָהר און האָט אַזוי אָפגערעדט אפשר אַ דריי-פייצער שעה, נישט
לאַזענדיג מיך „קומען צום פסוק“.

ענדליך האָט ער זיך אָבגעשטעלט.

הא, — האָט ער פערענדיגט מיט אַ קלוגען שמייכעל, —
איך האָב זיך, דאַכט זיך, אַ ביסעל מעררעדט. נו, ס'מאַכט נישט
אויס, ס'מאַכט נישט אויס, איך ווייס דאָך, איהר אַליין האָט
דאָך מסתמא בעסער געוואָלט אויסהערען מיך איידער מיר דער-
צעהלען... איך ווייס, ס'איז דאָך שוין אפשר דאָס לעצטע מאָל,
ווי מיר זעהען זיך, — ווי מיינט איהר?

ער איז געווען גערעכט. מיר איז געוויס אינטערעסאַנטער
געווען אויסצוהערען איהם, ווי אַליין דערצעהלען און געזעהן
האָבען מיר זיך ווירקליך דאָס לעצטע מאָל...
בעגלייטענדיג מיך צום טיר רופט ער זיך פלוצלינג אַב
מיט אַ שטיל שמייכעל?

— נו, און וואָס הערט זיך ביי אייך איצט וועגען
„זשאַרגאָן“?

איך בין נשתומם געוואָרען:

— וואָס איז, איהר געדענקט דען?

— אַ שאלה צי איך געדענק, אָבער איך האָב פריהער
קיין צייט נישט געהאַט צו פרעגען אייך...

ביים אָווענד=שיין

מיט מענדעלען האָב איך מיך בעקאנט פּערזענליך אין די לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען. עס איז קיין ספק נישט, אז אין דער עלטער איז ער שוין געווען גאָר אַנאַנדער מענש. די האַרטע כאַראַקטער-שטריכען זיינע, די שטריכען פון דעם רויהען קעמפּער און מוסר-זאָגער אין די יונגע יאָהרען זיינע, זענען אַלץ בלאַסער און ווייכער געוואָרען. בשעת דער פּרעכטיגער שקיעה, די שקיעה פּונ'ם קינסטלערס לאַנגען טאָג, זענען זיך ווי צולאָפּען די אַלע שווערע שאַטענס, וואָס האָבען איהם פּערפּאָלגט, און דער פּאַרנאַכטיגער הימעל האָט זיך אַ לויטערער און צאַרטער אויסגעשפּרייט איבער'ן קאַפּ פּונ'ם גרויסמוטיגען, וואָס האָט זיך נישט איינגעבויגען אונטער דער משא פון די לאַנגע-לאַנגע יאָהרען זיינע. אין דעם אָבשיין פון דערדאָזיגער שקיעה האָב איך איהם געזעהען אַ געלייטערטען, אַ געזעצטען, ווי אַ פּערענדיגטען מאָנומענט, - ווי אַ בוימ, וואָס איז געשטאַנען אין אייביגער בליהונג. כ'האָב זיך צוגעקוקט צו איהם בשעת

זיין אַרבייט און בשעת'ן אַברוהען, אין מאַמענט פון התעוררות האָב איך איהם געזעהען און אין מאַמענטען פון אידיילישען הומאָר — און ער איז פאַר מיר געווען ווי אַ סימבאָל פון אייביגער באַנייאונג און פון אייביגען וואַקסען — ווי אַ סימבאָל פון דעם נייעם מענש און יוד, וואָס וועט קומען. אָט דער דאָזיגער הויך-געוואַקסענער און גייליך-געוואַקסענער מאַן מיט די ליכטיגע אויגען און געזונדער נשמה, איז שטענדיג גע-שטאַנען פאַר מיר, ווי פערקערפערענדיג מיט זיך דאָס אומ-קערען פונ'ם יודען צו דער נאַטור, צו די טייערע קוואַלען פונ'ם לעבען. איך האָב לייעב געהאַט קומען צו איהם אין שטוב, זיצען לענגע שעה'ן, און צו זעטיגען מיינע אויגען מיט דעם ליכט פון זיין פנים, זיצען און הערען זיינע געשפרעכען — הערען פשוט דעם קלאַנג פון זיין קאַלאַריטנע שטים און זיין זאַפטיגען געלעכטער, דאָס געלעכטער פון דעם זיידען, דעם פּאָך און טיילמאָל קפּדן, וואָס קיין זאַך איז פאַר איהם נישט פער-באַרגען און פונדעסטוועגען קאָן ער אַלץ פערגעבען. און זעהענ-דיג דאָס דאָזיגע ליכטיגע לעבען, וואָס האָט זאָרגלאָז געשטראַמט פון טאַג אויף טאַג און פון יאָהר אויף יאָהר, האָב איך עס שטיל געבענטשט און געבעטען פאַר דעם דאָזיגען לעבען, וואָס האָט ווי בעשיצט אונז, אונזער ליטעראַטור, מיט זיין גרויען ליכטיגען קאַפּ, מיט דער זיכערקייט פון אַ גייסט, וואָס הערט נישט אויף צו טראַגען זיין פרוכט.

פון זיינע שאַרפּזיניגע מימרות, מיט וועלכע ער פלעגט אונז אַזוי אַפּט מכבד זיין, ווען מיר פלעגען קומען צו איהם, געדענק איך וועניג.

פון מענדעלע'ס געשפרעכען וואָלט טאַקע געדאַרפט בליי-בען אַ זכר אין אונזער ליטעראַטור, זגם פון זייער ווערט ווערד פיל געמינערט, ווען זיי האָבען נישט זיין לעבעדיגע אַרטיסטישע מימיק, ווען מ'האַט נישט פאַר זיך דעם פאַרבענרייכען אויס-דרוק פון זיין געזיכט און מ'הערט נישט די דראַבנע, חוּק-פּולע שטים זיינע, וואָס איז געווען דער בעסטער פּירוש צו זיינע חריפות'דיגע פּשט'לעך און קאַלאַמבורען. אָהן דעם דאָזיגען

קאָלאָריט, אָהן דעם אייגענארטיגען סטיל איז ~~אין~~ שטעהן דעם אומגעווענליכן צויער פון מענדלעך'ס תורה שבעל-פה. מענדלעך איז נישט נאָר אין זיינע געשריבענע ווערק, נאָר אין אַלצדינג געווען אַ מענש, וואָס איז געווען אין גאַנצען סטיל. דער קלענסטער שטריך אין אים איז געשטעמפעלט מיט אַנאייגענארטיגען שטעמפעל: אין זיין אַרט רעדען, אין זיינע בעוועגונגען, אין אַלץ איז ער געווען טריי זיין אייגענעם מהות, זיין סוביעקטיווען ריטם, וואָס לאָזט זיך פּמעט נישט איבערגעבען. דאָס מעפיסטאפעלשע מיטן אידילישען זענען געווען אַזוי מאָדנע איבערגעקרייצט אין זיין וועזען, אַז אַלע קינסטלער, וואָס האָבען אים געמאלט אין די לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען, האָבען נישט געקאָנט אויפכאַפּען דעם סינטעז. מענדלעך האָט זיך אַליין סטיליזירט, און זייענדיג אַנאָרטיסט פּטבע, האָט ער נישט אויפגעהערט צו שפּילען עפּיס אַ שפּיעל, וואָס איז נישט נאָר געווען שפּיעל - ווייל ער האָט דאָך גע-שפּיעלט זיך אַליין, זיין קינסטלערישען העלד. און אין דעם דאָזיגען שפּיעלען איז געווען אַזוי פּיעל גוטמוטיגקייט מיט חוזק, אַזוי פּיעל סאַטירע מיט הומאָר, אַזוי פּיעל חכמה מיט נאַאיוויטעט צוזאַמען, אַז הערען אים איז געווען דער גרעסטער גענוס. עס האָט גערייצט און בערוהיגט אין דער זעלבער צייט. עס איז געווען נאַטור מיט קונסט. אַ מאָדנע אויסמיש, פון וועלכען עס לאָזט זיך קוים געבען אַ בעגריף יענע, וואָס האָבען עס אַליין נישט מיטגעמאַכט.

ער האָט גערעדט ווי ער האָט געשריבען. עס האָט גע-האַט פּשט מיט רמו, ערנסט מיט וויין, און אַזוי געווען יודיש באַפּאַרעט, אַזוי מדרש'דיג, אַזוי שאַרף אָנגעצויגען, אַזוי געקניפּט מיט אַ פּסוק מיט אַ מאמר חז"ל, אַזוי צונויפגעפּיהרט ווייטע בעגריפען, און אַזוי איינגעפּלאַכטען דאָס נייע אין אַלע, און דאָס אַלע אין נייעם, גלייך ווי גאַנצע דורות האָבען זיך פּער-קערפּערט פאַר אונז אין איין פּערזאָן, וואָס טראָגט אין זיך דאָס גאַנצע אָנגעפּראָטעוועטע רייכטום פון זיי אַלע. ער האָט אַלץ געזעהן, ער האָט אַלץ פּערהיט פון פּערגעסונג, וואָס ער האָט

נאָר אַרויסגעלאָזט פון מויל, האָט ער באַלד געהאַט דערצו אַן אַנאַלאָגיש אויפ'ן אָרט אין דער אַלטער לייטעראַטור צו דער פאַרם און אינהאַלט, און אַלץ איז פאַר איהם געווען אַ הומר פאַר אַ פיינעם דרוש, פאַר אַ חקירה, און אַ פּלפּול, וואָכ האָט געגלאַנצט מיט עמוקות פון אַ תּלמיד-חכם אַ חקרן און צו דער זעלבער צייט, מיט דער גאַנצער פּאָלקס-תּמימות און פּאָלקס-שאַרפּזינגקייט. רעדען מיט מענדעלען האָט געהייסען פאַר מיר שטודירען איהם, דערקענען איהם, זעהען איהם, ווי ער שטעהט אַ אויסגעלייכטער און בלייבט מיט די געשליפענע בריילען, און „פּיילט“ זיינע מימרות און בייזערט זיך מיט אַ געלעכטערעל און שטיפט אין טאַמע ערענסט און שיט מיט פערל פון חכמה, איז געווען אַזאַ אַריגינעלע ערשיינונג, ווי אַ בלעטעל מענדעלע, אויב נישט נאָד מעהר

מענדעלען האָב איך דעם ערשטען מאל געזעהען אין יאָהר 1909. איך געדענק אַ סיון-פּאַרנאַכט, ווען די אַקאַציעס פון די אַדעסער גאַסען זענען געשטאַנען מיט זייער רייכער פריהלינג-בליהעכץ, און די טונקעלע דרומ'דיגע הימלען האָבען זיך ווייך און וואַרים געשפּרייט איבער דער שטאָט; איך בין אַריין אין דעם פּערלאָזטען הויפעל פון דער „תּלמוד תּורה“ אויף דער דיעכטאַרנער גאַס, און איך האָב אין ערשטען מאָמענט זיך אָנגעהויבען וואַקלען, צי זאָל איך אַריינגעהען צום זיידען אָדער אָבלענען מיין וויזט אויף אַ צווייטען מאל, ווי איך האָב שוין געטהון נישט איין מאל פאַר דעם. צו וואָס טויג דאָ די בעהעלטענישען? — מען האָט מיר געזאָגט, אַז נישט אַלע מאל איז דער זיידע צופרידן פון די פּיעל געסט, און

מעשיות וועגן מענדעלען

איך בין נישט געווען זיכער, אז מין קומען אין זיין שטוב וועט אים זיין אונגעלעגט. מען האט מיר געזאגט: דער זיידע האט זיך זינגע קאפריוען, מען האט אויף איהם ארויסגעלאזט א שם-רע, אז ער איז א קפרן און ציטענווייז א שווערער מענטש.

נישט אהן א ליכטער הארץ-קלאפעניש בין איך געשטא-גען ביי דער טוהר, געווארט זי זאל זיך עפענען. און דער וועמענס געשטאלט איך האב אזוי פיר יארען געטראגען ביי מיר אין הארצען, וועט ערשיינען פאר מינע אויגען. דער דיכטער, ווי ער בעווייזט זיך אין זיינע ווערק, אין די געזעהלטע מינו-טען פון דערהויבונג, ווען דער גייסט שטארקט זיך איבער'ן חומר, און דער דיכטער אין דער ראם פון טאג-טעגליכען לעבען, ווען ער טראגט, ווי א צע, די שווערע לאסט פון דע-בען - איז דען מעגליך, אז זיי זאלן זיך ענליך איינער צום צווייטען, אז די הארמאניע פון דעם שעפער און זיין שאפונג, ווען זיי זענען צושיידט, זאל נישט צושטערט ווערען? אט דער שווערער מאמענט, וואס איז בא אונז, גלייך ווי דער פארהאנג פון דער חלומות-וועלט וואלט אראפגעפאלען, איז שטענדיג פון די געפערליכסטע.

נאר אט האט זיך געעפענט זי טיר און, ער זיידע אליין האט זיך בעוויזען אין טיר און האט מיך געבעטען אריינגעהען. דעם ערשטען מאמענט, ווען ער האט זיך פאר מיר בעוויזען, וועל איך אייביג נישט פערגעסען. מיר האט זיך אויסגעוויזען, אז עס איז פלוצלינג געווארען ליכטיג ארום-און-ארום, א הויכער, אויסגעצויגענער זקן איז געשטאנען פאר מיר, א גלייכע, גע-שטרעקטע פיגור, מיט א פנים, וואס לויכט און שמייעלט - משכמו ומעלה העכער פון אלעמען. יא, דאס איז ער! - האב איך א טראכט געטהון בערוהיגט. יעדע בעוועגונג פון זיין קאפ איז געווען פול מיט אויסדרוק און מלא-הן, א מלכות-דיגער גלאנץ האט אראפגעשיינט פון זיין שעהנעם קאפ, פון די ווייסע קורצע לאקען. אין זיין קין, עטוואס א אויפגעהוי-בענעם א קאמף-פארטיגען, און אין די דינע צונויפגעדיקטע

ליפען איז נאך געבליבען פון דעם איינגעהאלטענעם חוזק פונם אמאליגען „מחמיר“, נאָר אָט גיט ער זיך אַ בויג, לייט-זעליג אַ בויג איבער מיר, לייכט מיט זיין דראָבנע געלעכטערל, און עס שטעהט אַ ליבער, אַלטיטשקער זיידע, איך פיהל מיט פרייד, אַז איך האָב אים ליעב. ווינקליך, און וואָס מעהר איך קוק מיך איין אין אים, אַלץ מעהר פיל איך: יאָ, אַזוי זעהען אויס די אויסדערוועהלטע, די, וואָס גאָט האָט זיי לייעב!

אַ וואונדערליכער אָווענד. אין די גרויסע הויכע צימערן איז אַלצדינג זויבער, ציכטיג. און עס איז שטיל. איך זיך פאַרן אַלטען רביץ און זאַפּ איין אין זיך די דאָזיגע שטילע פייער-ליכקייט. מיר שמועסן, דאָס הייסט: ער רעדט. און איך הער. און דעמאָלט שוין האָט דער זיידע קיין אַנדערן נישט געלאָזט אַ וואָרט אויסרעדען.. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאל, וואָס איך האָב געהערט זיין געשפרעך, און איך האָב נישט געגלויבט מיינע אויערן; כ'האָב נישט געגלויבט, אַז עס איז דאָ אַ מענטש, וואָס איז אַזוי לויטער קינסטלער, ווי ער, זיין גאַנצער געשפרעך איז געווען עפעס אַן אימפראוויזאציע. און נישט נאָר דער אינהאַלט איז געווען אַזוי וואונדערבאַר, נאָר די אַרגאַנישע איי-ניגקייט פון דער פאַרם מיט'ן אינהאַלט. יעדעס וואָרט, יעדער אויסדרוק איז געווען אַ פּסוק פון מענדעלע'ס ווערק, און עס איז געווען צו גלויבען, אַז דאָס רעדט ער נישט סתם, נאָר ער לייענט גאַנצע זייטלעך פון זיינע ביכער...

צווישען די שורות נאָר האָט מען געקאָנט אַרויסלייענען אַ שטילע אָנקלאַגע פּונם זיידען אויף דער יונגער ליטעראַטור. עס איז געווען קענטיג, אַז אַפילו צווישען דער גרויסער חברה פון זיינע אייניקלעך האָט ער זיך געפיהלט דאָן אַזוי איינזאַם, ווי אין די גאַר אמאָליגע צייטען. געווען צו זעהען דעם קלאַ-סיקער, דעם זקן, וואָס קוקט אַראָב פון זיין הויך, די הויך פון שלימות'דיגער קונסט צו דעם תהו-ובהו פון דער יונגער שאַפּונג, די פערלירענע, וואָס טאַפט אין דער פינסטערניש. דער זיידע

מעשיות הענין מענדעלען

איז נישט געווען קאנטענט פון א סך ערשיינונגען אין דער
ליטערארישער וועלט.

אכט יאָהר זענען ערשט אַדורך פון מיין ערשטען
בעוון ביי מענדעלען אין שטוב, נאָר אַז איך נעם אויפֿן
מוה יענעם אָווענד, זעה איך אַרץ ווי דורך אַ נעץ פון ליכ-
טיגע שאַטענס. איך געדענק די הויכע רוימיקע צימערן, פול
מיט אַ גרויס שטילשווייגען, און איך הער די לויטערע קלאַנג-
גען פון דעם זיידענ'ס שטיב, זיי זענען פול געווען מיט אַ
שטילען טרויער. דאָס ווידערקול פון גרויסער איינזאַמקייט, די
איינזאַמקייט פון אַ גרויסען קינסטלער, וואָס האָט זיך שטענדיג
צו שטיצן נאָר אויף זיך אַליין, האָט נאָך אָפגעקלאַנגען שטיל
פון מענדעלע'ס רייד, און נאָר די רוהיקייט פון דעם געניטען,
און לאַנגגעפרואַבטען, וואָס האָט שוין פיעל געזעהען אויף
זיין וועלט, האָט אויף זיין טרויער אויסגעגאַסען אַ שוין פון
הומאָר און טרייסט, עס איז שווער, נאָר עס איז אַ פרייד צו
טראַגען איינער אַליין און געהן אַנטקעגען דעם גייעם טאָג,
דעם גייעם לעבען. דער שווערער שטורעם איז שוין געווען
פאַרביי, און די שוף, וואָס האָט זיך שטיל געהוירעט אויף די
כוואַליעס פון דער שטילער בוכטע, האָט נאָר צומאָל אַ
לייכטען ציטער געטהון, ווי דערמאָנענדיג זיך די וויכטיגקייט
פון יענע טעג, וואָס זענען ווייט הינטער איהר געבליבען...

III

נאָר אַנאָדער שטימונג איז ביים זיידען געווען, ווען
איך האָב איהם בעזוכט אין עטליכע יאָהר אַרום אויף דער
זומער-וואוינונג אונטער אַדעס. עס איז געווען אַ זומער-טאָג,
אַ זוניגער און, אַז די היץ האָט זיך געשטאַרקט, איז דער

אַראַמאַט פון די גראָזען און בלומען געשטאַנען אַ שאַר-
פער - אַ פאַר'שבוועות'דיגער. פערטויכט פון ליכט, וואַרימקייט
און וואויליגערך זענען מיר אָנגעקומען פערמאַטערטע צו זיין
וואוינונג. דעם זיידען האָבען מיר געטראָפּען אין גאָרטען. אַז
ער האָט אונז דערזעהען, איז ער אויפגעשטאַנען און אָנגעהוי-
בען אונז צו בעטראַכטען, ווי זיין שטייגער איז געווען, מיט
זיין געלאַסענעם פּקחות'דיגען בליק, ווי אויספראַובענדיג אונז.
צווישען אונז איז דעמאָלט געווען ביאַליק, וואָס איז דאָן גע-
קומען צום זיידען נאָך אַ קורצער הפסקה איבער עפעס אַ
שטיקל ברוגז, וואָס איז פאַרגעקומען צווישען זיי. די סיבה
פון דעם ברוגז געדענק איך שוין נישט. ווער עס איז געווען
נאָהענט צום זיידען אין די לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען,
געדענקט אַודאי, ווי דער זיידע פלעגט זיך זייער לייכט בע-
דיידיגען. מיר פלעגען זיך שוין זעהר היטען מ'זאָל איהם נישט
אָנטרעטען מיט דער קלענסטער זאַך. און ביאַליק, למשל, אַז
ער פלעגט זיך דערמאָנהען, אַז מ'האָט שוין אַ לענגערע צייט
נישט בעזוכט דעם זיידען, פלעגט ער ווערען אַ אויפגעקאָכטער:
אוי וועה, דעם זיידען פּערגעסען! ער האָט גוט געוואוסט, אַז
דער זיידע פיהרט חשבון, און איהם איז נישט לייכט אָבצונאַ-
רען. באַלד ברוגז, פלעגט ער זיך אויך באַלד לאָזען איבער-
בעטען; און אויך דאָס מאָל, אַז זיינע שאַרפע אויגען האָבען
ביאַליקען דורכגענומען דורך און דורך, האָט זיין פנים אָנגע-
הויבען לייכטען, דערנעהנטערענדיג זיך, האָבען זיי זיך צוקושט,
און דער זיידע איז אַ קליינע וויילע געווען אַ ביסעל צורו-
דערט און גליקליך.

אין יענעם טאָג איז פאַר מיר ענטפלעקט געוואָרען גאָר
אַ נייער מין מענדעלע - דעם מענדעלע פון „מחוי' לחומות".
דעמאָלט האָב איך איהם געזעהען אין דער ליבליכער פּראַכט
פון דער גרויער עלטער. ערשט דעמאָלט האָב איך תּוּפּס געווען,
וואָס איז אַזוינס די ברכה פון לאַנג-לעבען און די „שעהנקייט
פון עלטער, זעהענדיג איהם, האָב איך געגלויבט, אַז איך זעה
פאַר מיר אַ פּערייטיגען זקן, איינעם פון יענע אַלטע אַמאָלי-

גע צייטען, ווען דער מענטשליכער גייסט האָט געבליהט ביי
 אין דער טיעפער עלטער; ווען דער סימבאָל פון גליק און
 לעבען איז געווען די עלטער, און די מענטשליכע גרויסקייט
 רעכענט זיך נישט ביי די פריהסטע טעג פון לעבען, נאָר ביי
 זייער פראַכטפולער נעילה.

די לופט איז געווען אַנגעזאַפט מיט עפעס אַ גוטמוטיגקייט.
 עס האָט אַ פנים געהאַט, ווי מיר אַלע וואָלטען ביי דער זייט פון
 דעם געבענטשטען זקן געפיהלט די טריט פון דעם נייעם לע-
 בען, דאָס לעבען פון פּאַעזיע און שעהנקייט, וואָס קומט אָן.
 גלייך ווי די קללה פון די טעג, וואָס דער זיידע איז אַמאָל
 אָן עדות געווען, וואָלטען זיך פּלוצים אַבגעטהון פון אונז. ער
 איז פאַר אונז געווען ווי אַנאַלטער סאָדאַט, וואָס קערט זיך
 אום זיגרייך פון שלאַכט, און ווייסט, אַז ער האָט רעכט אויף
 רוה, — אַז ער האָט זיינס געטהון. און נישט נאָר אין דעם
 אַרט רעדען זיינעם, נאָר פיעל מעהר נאָך — אין זיין שטים,
 אין זיין געלעכטער איז געווען אַזוינס, וואָס האָט דערמאָהנט
 דאָס פּאַלקסטימליכע געשטאַלט פון די אַמאָליגע „בעלי-אגדה“...
 איך האָב דערצעהלט וועגען לעבען אין ארץ-ישראל.
 ביאַליק, ווי זיין שטייגער, האָט זיך דערוואַרימט און שוין אָן-
 געוואָרפן אַ פּלאַן פון אַ גרויסער נאַציאָנאַלער לייטעראַרישער
 אַרבעט אין ארץ-ישראל, וואו עס זאָלען נעהמען אַנטייל אַלע
 אונזערע שרייבער. און דער זיידע האָט געטרוימט וועגען אַ
 שטיבעל מיט אַ גאַרטען אין איינער פון די ארץ-ישראל קאָלאָ-
 ניס, און האָט זיך שוין געפרייט מיט די קליינע גרינע או-
 גערקעס, וועלכע ער וועט אַרויסגעהען קלויבען יעדען פרייה-
 מאַרגען אין זיין גאַרטען, אויף די קליינע צופהלעך, וואָס ער
 וועט האָדעווען פון זיין האַנד... מענדעלע איז געווען אַזוי
 טריי זיין אייגענער פאַנטאַזיע — אויך אין ארץ-ישראל האָט
 איהם געלאָקט נישט דאָס עקזאַטישע, נאָר דער היימישער פיי-
 זאָש פון אַ בעשיידענעם גאַרטען — די ברכה פון דער פשוטער
 אידיילע. אָט דאָס פרידליכע, אידילישע, וואָס האָט אַלץ מעהר
 בעהערשט זיין שאַפונג אין דער לעצטער תקופה; די געליי-

טערטע אידיילייע, וואָס האָט אַזוי מילד בעלויכטען דעם אַווענט
פון זיין אייגענעם לעבען.

IV

איך ווייס נישט, ווי מענדעלע האָט געלעבט אין די
פריערדיגע צייטען, נאָר אין יענער צייט, וואָס איך האָב איהם
נעקענט, האָט געהערשט אַ וואונדערבארע אָרדענונג אין זיין
שטוב, אין זיין טאָג-אַרבעט, אין זיין עסען און טרינקען, אין
זיין שפּאַציר און אַברוה-צייט. און אַלץ האָט געהערשט דאָס
געפיהל פון מאָס, פון קלוגער בעגרענעצטקייט. ער איז געווען
שטאַרק אָפּגעהיט אין הולכת-היגיענע, אַ פנים, נאָך פון דער
יוגענד אָן, און דאָס האָט איהם, ווי עס שיינט, אַזוי וואונדער-
באַר דערהאַלטען אין דער עלטער. אַ געזונדער מיט אַ קלאָ-
רען געדאַנק, פריש און גוט געשטימט אין אַזאַ טיפער עלטער,
האָט נישט געקאָנט נישט אַרויסרופען אַ שטאַרקע בעוואונדערונג, ביי
אַלץ, וואָס האָבען איהם געזעהען. יעדען האָט אינטערעסירט צו
וויסען דעם סוד פון דער דאָזיגער האַרמאָניע און שלימות,
וואָס דער גרויסער זקן האָט דורכגעפיהרט אין זיין לאַנגען
לעבענס-וועג, אַזוי, אַז די צייט האָט איבער איהם קיין שליטה
נישט געהאַט.

ער פלעגט זיך נאָר קלאָבען צייטענווייז אויף שלאַפּלאַ-
זיקייט. „אַ זייגער צוויי-דריי אין מיטן נאַכט – פלעגט ער
מיר אָפט זאָגען – דערפיהל איך פלוצים, ווי אַלצדינג אין
מיר ווערט מיט אַ מאָל וואַך, קלאָר. פּערגעסענע זכרונות טוי-
כען אויף מיט אַ מאָדנע לויטערקייט. עס שטעהען אויף די
יוגענד-יאָהרען, און איך קאָן שוין מעהר נישט שלאַפען... דע-
מאָלט שטעה איך אויף פון מיין געלעגער, שפּאַציר מיר אַרום

דעם גרויסען ביכער-צימער אָדער קוק אַרײַן אין אַ ספר ביזן
ליכטיגען טאָג...

דאָס לעצטע מאָל האָב איך איהם געזעהען אין זיין
גאַנצער „הדרת שיבה“ אים ווינטער תרע"ה. בשעת מיר האָבען
געפיערט זיין אַכציג-יעהריגען געבורטס-טאָג. מיר האָבען זיך
דעמאָלט פּערזאָמעלט אַ גרויסער עולם אַזוי, אַז אַלע צימערען
פון זיין רחבות'דיגער דירה זענען געווען פול. און אַז ער
האָט זיך בעוויזען צווישען די געסט מיט זיין לויטענדיגען
פנים און שמייכלענדיגע אויגען, מיט וועלכע ער האָט לייעב
געהאַט צי פינטלען מעשה-קונדס דורך די בריילען, — איז נישט
געווען קיין האַרץ, וואָס זאָל זיך נישט פּרעהען מיט איהם,
וואָס זאָל זיך מיט איהם נישט גרויסען. עס האָט אויסגעזעהען,
ווי אין איהם וואָלט זיך פּערקערפּערט אייביגע פּרישקייט פון
אונזער פּאָעזיע — דער גלאַנץ פון עלטער און יוגענד אין
איר.

ער איז דורכגעגאַנגען דורך אונז מאַיעסטעטיש מיט זיין
גאַנצער אויסגעצויגענער, געשטרעקטער געשטאַלט, גנעדיג גע-
שמייכלעלט צו יעדען בעזונדער, און דרך-אגב. נישט פּערגעסען
אַ ביס צו טהון דעם אָדער יענעם פון די אייניקלעך, די עזות-
פנים'ער וואָס האָבען אַזוי פּיעל צייט איהם נישט בעזוכט,
דראָהענדיג צו זיי מיט'ן פינגער... מיר האָבען איהם אַרומגע-
רינגעלט אין געקוואַלען פון איהם. מיידלעך, פרויען, יונג און
אַלט האָבען איהם געגריסט, זיך געקושט מיט איהם. אַזאָ וואָ-
רימע האַרציגקייט און צערטליכקייט האָט אָנגעפיהלט די גאַנצע
שטוב. דאָ, נעבען זיידען, איז אַלץ געוואָרען נחא, און אַפילו
מיר, יודישע שרייבער, האָבען זיך אויך דערמיהלט ווי מיטגלי-
דער פון איין משפּחה...

אַ מין זעלטענע לייכטקייט האָט זיך געפיהלט צווישען
אונז, ווען מיר האָבען געהאַט דעם זיידען נעבען אונז. ער
פלעגט רעדען, און מיר אַלע פלעגען איינזאָפען אין זיך זיינע
רייד — ריכטיגער, זיין שטים. ער האָט פּערמאָגט דעם פח
אַלצדינג צו מאַכען היימיש, פּאַלקסטימליך און אייגענאַרטיג

צוזאמען, און יעדעס וואָרט זיינס איז געווען דער פולער, זאָטער אָבקלאַנג פון אַ לאַנג וואונדערליך לעבען, וואָס איז געבליבען אָבגעהיט, ניט-געפעלשט אין זיין שאַפען און אין זיין האַרצען. פון זיין אַרט רעדען האָט מען געקענט לערנען, ווי אַ יודישער שרייבער מוז זיין נאָהענט צום פאָלק, צו זיין לעבען, צו זיין שפראַך, אויב ער וויל, אַז זיין שאַפען זאָל נישט ליידען מיט קיין אַנעמיע פון אויסטראַכטעניש...

V

יענער אָווענד איז געווען דער לעצטער, וואָס איך האָב מענדעלען געזעהן אין גלאַנץ פון זיין עלטער, אויב מען קען אזוי זאָגען — מיט זיין גאַנצען זיעג איבער איהר... עס האָט לאַנג נישט געדויערט, און עס האָבען אָנגעהויבען דער-געהן צו אונז ידיעות וועגען זיין שווערער קראַנקהייט. אַרויס-געהענדיג איינמאָל אינדערפריה פון דער וואַנע, האָט ער זיך צוגעקיהלט און בעקומען אַנאַנפאַל. דאָס איז געווען דער ערשטער דונער, וואָס האָט דערלאַנגט אין אָט דעם וואונדער-באַרען בוים, און מיר אַלע זענען פון דער ידיעה אַרומגע-גאַנגען מיט אַ צעבראַכען האַרץ. מיר האָבען געוואוסט, אַז דער מענטש איז אַלט, און אַז דאָס געזעץ פון אַלע לעבעדיגע וועט איהם נישט אויסמיידען. נאָר זיין טיעפע עלטער האָט אונז געהאַלטען אין אַ מאַדנעם מין בטחון, אַז דער זיידע וועט, אזוי ווי ער איז, נאָך לאַנג-לאַנג פערבלייבען, אַז מ'קאָן קיינעם נישט פערגלייכען צום זיידען — דער זיידע איז גאָר עפעס אַנדערש...

מיר איז געווען שווער צו זעהן מענדעלען אַזוינעם, — איך האָב נישט געקאָנט קוקען אין זיין ערשטער יידיה. און

ווען אפילו עס איז איהם א ביסעל בעסער געוואָרען, פֿלעג
 איך אַ צייט אויסמיידען זיין הויז. און ערשט אין אַ פֿאַר
 מאַנאַטען אַרום, אַז ער איז אָבערפֿאַהרען אויף אַ זומער-וואוינונג,
 און מען האָט מיר איבערגעגעבען, אַז די זון און די גוטע
 ים-לופט האָבען אויף איהם נאָך איצט אויך געהאַט די שטענ-
 דיגע ווירקונג, בין איך אין איינעם אַ סיון-טאָג געפֿאַהרען זיך
 זעהען מיט איהם.

און עס איז ווידער געווען אַ זונגער זומער-טאָג, ווי מיט אַ
 יאָהר צוריק. פֿון איבער דעם ים האָבען זיך געטראָגען גאַנצע מחנות
 ווייסע לויטערע וואַלקענס, וואָס האָבען פֿערהאַנגען דאָס הויז,
 וואו דער זידע האָט געוואוינט, ווי מיט לייכטע פֿאַרהאַנגען.
 אַ פֿרישע פייכטקייט האָט זיך געטראָגען פֿונ'ם נאָהענטען ים,
 און די גאַנצע צערטליכקייט פֿונ'ם יונגען דרום-דיגען זומער איז
 געווען אויסגעגאַסען אין דער לופט. נישט אומזיסט האָט דער
 זידע אַ גאַנצען ווינטער אַזוי געבענקט נאָך די זומער-חרשים,
 און נאָך פֿאַר פֿוריים אונז שוין אָנגעהויבען מאַטערען מיר זאָלן
 פֿאַהרען דינגען פֿאַר איהם אַ זומער-וואוינונג. דאָס רעדען אַליין
 וועגען פֿרישע לופט און וועגען פֿעלד אין דאָרף איז געווען
 גענוג עס זאָל איהם אויפֿמונטערען, אַריינגיסען אַ יוגענדליכע
 פֿרישקייט אין זיינע וועלכענריגע אָדערען.

דאָס מאָל האָב איך דעם זיידען געטראָפֿען זיצען אויף
 אַ באַנק אין שאַטען פֿון אַ ברייט בלעטערדיגען קאַשטאַנען-
 בוים, אָנגעשפֿאַרט מיט ביידע הענד אויף זיין שטעקען. ער
 האָט זיך, ווי זיין שטייגער איז געווען, זיך דערפֿרעהט מיטן
 גאַסט, זיך אויפֿגעשטעלט און מיך אָבעמאַסטען מיט זיין גע-
 לאַסענעם בליק איבער די בריילען, פֿערוואַרפֿענדיג אַ ביסעל
 דעם קאָפּ אויף הינטען (אַ סימן איז דאָס תמיד געווען, אַז
 דער זידע איז אַ ביסעלע ברונז, פֿאַרוואָס מ'האַט איהם נישט
 בצוּכט אַ לענגערע צייט). נאָר פֿון זיין גאַנצען אויסזעהן און
 זיין האַלטען זיך האָט דאָך שוין אַרויסגעקוקט אַ שטאַרקע
 מידיקייט. דאָס ערשטע מאָל האָט מען דערזעהן דעם לאַסט
 פֿון לענג-לעבען, וואָס דער זידע האָט געטראָגען אויף זיינע

פֿאָקסלען. אויך די קראַנקהייט זיינע האָט איבערגעלאָזט אין זיין געזיכט און אין זיין רעדען קליינע שפורען. דער זיידע האָט נאָך געקעמפט געגען דעם אָנגריף פון דער עלטער, — האָט זיך איר נאָך נישט אונטערגעגעבען, נאָר די ערשטע שפּאַלעטען זענען שוין געווען קענטיג אין דעם קרעפטיגען בוים, — עס איז געווען צו דערקענען, אַז דער לעצטער זיעג, דער אמת'ער זיעג, וועט על-כל-פנים זיין אויף דער זייט פון דער עלטער... און איך בין ווידער געזעסען נעבען איהם און געהערט איהם רעדען. אויך דאָס מאָל האָט ער נישט געקאָנט פער-צייכטן אויפ'ן רעדען, וואָס איז איהם אָנגעקומען שווער, אַ דאָנק די רעשטלעך פון זיין קראַנקהייט. דאָס רעדן — דאָס איז נאָך געווען דאָס איינציגע טרעפּעל צום שצפּען, ווען די איבעריגע מיטלען זענען ביי איהם צוגענומען געוואָרען... איך געדענק אַז צווישען אַנדערע האָט ער מיר דעמאָלט דערצעהלט וועגען זיין בעציהונג צו ליליענבלומען עליו-השלום... ער פלעגט איהם שצען פאַר זיין אַרענטלעכקייט און ריינהאַרציגקייט. אין גאַנצען אָבער האָט ער, קענטיג, נישט סובל געווען דעם באַגרענעצטען אין זיין טיפּער ערענסטקייט שפּער פון „חטאת נעורים“: רבנו-של-עולם, ווי קען דאָס אַ מענש דערצעהלען פון לעבען, אַז ער האָט אַפילו דעם גערוך פון לעבען נישט געקענט? ווען אַ מענטש וואָלט געווען פּוּח איהם דעם סוד פון לעבען צו ענ-דעקען, וואָלט ער דאָך מויל און אויערען געעפענט פון פער-וואונדערונגען...

בשעת אונזער געשפרעך האָט זיך דער ים-ווינט געשטאַרקט, און די בויםער האָבען אָנגעהויבען רוישען אונטער די שוואַרצע וואָלקענס, וואָס זענען געהאַנגען איבער אונזערע קעפּ. איך האָב זיך געאיילט אַוועקצופאַהרען, און דער זיידע האָט זיך איינגעשפּאַרט ער וויל מיך אַ ביסעל בעגלייטען. נעבען זיין וואוינונג איז געווען אַ גרויסער פרייער פּלאַץ, אינגאַנצען בע-וואָקסען מיט ווילדע גראַזען, וואָס האָבען זיך געהוידעט אויפ'ן ווינד. אַרויסגעהענדיג און דערשפירענדיג דעם ווינד, איז מען-דעלע געוואָרען שטימעריש, ווי אַ קינד. ער האָט אויסגעטהון

זיין הוט, און די ווייסע לאקאנעס פון זיין קאפ האבען גע-
 פלאטערט אויפן ווינד, ער האָט זיך אָפגעשטעלט אַ פּאָר מינוט
 ביי אַ קוה, וואָס איז געשטאַנען מיט אַנאַראָפּגעלאָוטען קאָפּ
 און הילכיג מיט גרויס פלייס געגריזשעט דאָס גראָז, ער האָט
 נישט געקענט אַברייסען די אויגען פון דעם דאָזיגען בילד. און
 ער האָט ווידער פערריסען די אויגען צו די מחנות בעוועגליכע
 וואָלקענס און איינגעטעמט אין זיך די שאַרפע ים-לופט... און
 זיין גאַנץ וועזען האָט ווי געבעטען צו גאָט פון דער ערד:
 „בעשיץ מיך אייביג אין שאַטען פון דיניצע פליגעל!“...

VI

מענדעלע דער דיכטער פון נגלה, דער נביא פון אייני-
 פאכען, ערדישען, איז געווען, וואָס רייפער ער איז געוואָרען,
 אַלץ מעהר צוגעשמירט צו דער שעהנקייט פון נאָהענטען
 פרידען; און אין דער לעצטער תקופה פון זיין לעבען און
 שאַפען האָט ער זיך אינגאַנצען בעהאַפטען צו דער ערד, צו
 דער ערד פון זיין ווייטען געלייטערטן פריהלינג, פון זיין פאַר-
 בען-רייכער קינדהייד. נישט קוקענדיג אויף זיין טיעפער עלטער,
 האָט ער, ווי אַ קינד, נישט אויפגעהערט חלום'ען וועגען אַ דאָרפס-
 לעבען, וועגען אַ נחלה מיט פעלד און מיט גאַרטען, וואָס זאָל בענייען
 זיין יוגענד. קיינער פון אונז האָט אַזוי נישט ליעב געהאַט די ערד,
 די פרייד פון אַרבייט, האָט אַזוי נישט טייער געהאַלטען דעם
 לאַנגזאַמען אויפבויע פון לעבען און קולטור — דעם פאָדעם
 פונ'ם לוסטיגען לעבען, וואָס רייסט זיך נישט איבער, — ווי
 ער. אַז דער פאָדעם זאָל ווען-עס-איז איבערגעריסען ווערען—

דאָס איז גאָר אויף זיין רעיון נישט צרויף... דאָס אייביגקייט-
פראָבלעם האָט, אַפנים, איהם קיינמאָל נישט פּערנומען. אויך
אין זיין שאַפּען האָט ער זעהר זעלטען צוגעטראָטען אויף אויפ-
צוהויבען דעם „לעצטען פאַרהאַנג“...

דער עפּיזאָד, פון וועלכען איך בין אַנעדות געווען און
וואָס מיר איז נישט אַזוי לייכט פאַרצושטעלען מיט אַלע פּרטים,
איז פאַרגעקומען אין לעצטען יאָהר פון זיין לעבען. דערפון
קאָן מען, געוועהנטליך, קיין ראיה נישט ברענגען אויף מענדעלען
בכלל, וואָס איז, ווי קיינער פון אונז, זיך שטענדיג געבליבען
טריי, נאָר דוקא אַלס אויסנאַהם האָט ער מיך טיפּף טיפּף בע-
וועגט און איבערגעלאָזט מיט זיך דעם שטאַרקסטן אַנדענק וועגען
אונזער דיכטער.

דאָס איז אויך געווען אויף דער זומער-וואוינונג, אויפן
„גרויסען פּאַנטאַן“, וואו ער האָט געוואוינט דעם לעצטען זומער
פון זיין לעבען אין אַ פאַרנאַכט-שעה. די אַנדערע געסט זענען
זיך שוין געהאַט צוגאַנגען און איך בין איבערגעבליבען מיט
איהם אַליין. דער אַלטער איז שוין געווען שטאַרק שוואַך. דער
הומאָר זיינער איז נאָך געבליבען, און אין די שעה'ן, ווען ער
האָט זיך געשפּירט גוט, פלעגט ער אונז נאָך אונטערהאַלטען
מיט זיינע זכרונות און רעזאנערע געשפרעכען, נאָר עס פלעגט
טרעפען, ער פלעגט זיך פערפלאַנטערן אין די לענגע שילדע-
רונגען און האָבען אַבוואַכונגען פון דעם עיקר, און מיט האַרץ-
קלעמעניש פלעגט ער דערפיהלען, אַז עס רייסט זיך איבער אין
מיטען, און ער קאָן נישט פערענדיגען זיין געשפרעך. די עלטער
האָט שוין אַלץ מעהר אָנגעהויבען צו פערשפּרייטען איר מאַכט
אויך אויף דעם דאָזיגען שטאַרקען גייסט.

אין יענעם אָווענד איז ער עפּעס געווען שטאַרק אומע-
טיג און ער האָט מיך לענג נישט געלאָזט אַוועקגעהן אַהיים.
און בשעת קיינער פון די שטוב-מענשען זענען נישט געווען,
האָט ער זיך נעהענטער צוגעריקט צו מיר און שטיל אָנגע-
הויבען רעדען, און אין זיין שטים איז געווען אַ מאַדנע צערט-
ליכקייט. ער האָט נישט צו מיר גערעדט, נאָר צו זיך אַליין.

צו צפייט איינעם, פאר וועמען ער האָט געוואָלט אַרויסזאָגען דאָס, וואָס האָט איהם שטאַרק געדריקט.

— דו מיינסט — האָט ער אָנגעהויבען נאָך אַ לענגערען שוויגען — אַז מיר איז שטאַרק צום האַרצען אָט די אַלע פאַרטייאישע עסקים מיט זייערע חלוקי-דעות און אָט דאָס אַלץ, וואָס מ'האָט דאָ גערעדט אַ גאַנצען אָווענד? איך בין שוין אַזוי ווייט איצט פון אָט די אַלע זאַכען און קאָן נישט בעגרייפֿען, ווי טהוט מען זיך עס אַזוי אַריין מיט לייב און לעבען אין די אַלע קלייניגקייטען, ווי איז מען עס מסיח-דעת פון דעם גרעסטען עיקר — פון גאָט... אָט בעטראַכט איך איצט נאָך אַמאָל מיין גאַנץ לעבען און וואָס איך האָב אָבגעטהון, און וואָס מיר איז געבליבען. איך וויל אַרויסגעפינען דאָס אַלץ, וואָס האָט מיך דער-נעהנטערט און אַריינגעבראַכט אונטער די פליגעל פון גאָט, און אַלץ, וואָס האָט מיך פון איהר דערווייטערט... ביינאַכט אין די שעה'ן פון פֿערוואָגעלטען שלאַף הויב איך אויף די אויגען צום גרויסען גאָט און פֿאַרטרוי איהם מיין נשמה... איך קוק זיך איין אין אונזער לעבען און אין די מעשים אונזערע, און איך וויל אין זיי געפינען דאָס, וואָס האָט אַ שייכות צום אייביגען און מיר איז שווער פון דעם דאָזיגען גאַנצען טומעל נישט אויסצו-בעהאַלטען זיך פון איהם. און איך פרעג: וואָס טומלען זיי אַזוי, און פון וואָנען נעמט זיך ביי זיי די זיכערקייט, אַז ביי זיי איז דער גאַנצער אמת?... אוי, אָט דער דאָזיגער אמת...

און וואָס מעהר ער האָט גערעדט, אַלץ גרעסער איז געווען זיין אויפֿרגעגונג, און זיין שעפטשען איז געוואָרען אַלץ אינטימער. ער האָט מיר ממש איינגערוימט אין אויער, ווי שעמענדיג זיך, ווי מורא-האַבענדיג, מען זאָל אונז נישט אונ-טערהערען... אין אַלע זיינע רייד האָט זיך שוין געהערט אַנ-אַנדער אָבקלאַנג, אַ ווידערקול פון „נישט קיין היגען" לעבען... אין דעם בענקענדיגען וידוי צו גאָט, וואָס איך האָב דעם ערשטען מאָהל דערהערט פון דעם זיידען, האָט שוין געקלונגען דער רוף פון אַ אַנדער מאַכט, וועלכע מענדעלע האָט אין לעבען אַזוי זעלטען אָנערקענט. דער „פרוודור" איז שוין געווען

מעשיות וויסען מענדעלען

איינגעזונקען אין א פינטטערניש, און די שיינען פון דעם
„טרקלין“, האָבען אָנגעהויבען אַלץ שטאַרקער צו ציהען דעם,
וועלכער איז אַלע זיינע יאָהרען געווען אַזוי צוגעבונדען צו
דער איינציגער שעהנקייט פון דעם צרדישען..

י"ב שבט, תרע"ח.

אלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

צוויי אינצוואנציגסטער באַנד

נייע פערבעסערטע אויסגאַבע

פערקויף: געזעלשאַפט „צענטראַל“, וואַרשא, נאָואַליפּקי 7

1

9

2

8

אלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

דער מענדעלע-טורעם

אויפגעקליבען דורך נחמן מייזל

ווארשא	„מענדעלע“	פערלאג
1	9	2 8

„POŚPIECH”
Św. Jerska 32.

דער ציעל פון דעם דאָזיגען זאַמעלבוך איז געווען—אויסצוקלוי-
בען פון די פאַרהאַנגענע פערשידענאַרטיגע מענדעלע-מאַטעריאַלען דאָס
וויכטיגסטע און בעדייטענסטע, כדי דער לעזער זאָל דורך דעם קאָנען
אויפשטעלען פאַר זיך אַ קלאָר בילד פון מענדעלע מוכר ספרים און
זיין בעדייטונג פאַר דער יודישער ליטעראַטור.

פּרצעס אַרטיקעלע „מענדעלע“ איז איבערגעזעצט פון העברעאיש-
שען (,כל כחבי מענדעלע מו"ס, באַנד VII).

מ. י. בן-גורניס אַרטיקעל איז גענומען פון זיינע „יודישע כתובים
פון אַ ווייטען קרוב“ (ב. v).

דער אַרטיקעל פון ש. גינבורג איז צוערשט געדרוקט געווען אין
ניו-יאָרקער „צוקונפט“ 1923.

ש. דובנאוויס אַרטיקעל—דער ערשטער קאַפיטעל איז געדרוקט
געווען אין יודיש (אין 1917), אין אַ פעטערבורגער יודישען זאַמעלבוך
בערלין, די איבעריקע קאַפיטלעך זענען פּויליש רוסישען זאַמעלבוך „סאַפּ-
רוס“ מאַסקווע 1918 (איבערגעדריקט אין 1927 אין „ליט. בלעטער“).
דער אַרטיקעל פון י. דינעוואָהן איז פּערעפּענטליכט צום ערשט-
מען מאָל אין „ליטעראַרישע בלעטער“ (1927).

י. ד. בערקאוויטשעס „שלוש עליבס און מענדעלע מו"ס“ איז אַנטי-
אויסצוג פון זיין גרויסען אַרטיקעל „מיט דער משפּחה פון שריפטסטע-
לער“ (אין „שלוש-עליבס בוך“, ניו-יאָרק 1927).

מענדעלע מוכר ספרים פון מ. ספּעקטאָר, איז פון מ. ספּעקט-
טאָר'ס בוך „מאַמענט-פּאַטאַגראַפּיעס“.

א. ווייטערס „דער אָנהויב“ איז געדרוקט געווען אין „מענדעלע-
זאַמעלבוך“ ערשיינען צום מענדעלע יובילעאום, („דער פריינד“ 1910).

דער אַרטיקעל פון בערלינגער און גענומען פון זיינע „שריפטען“.

ש. גאַרעליק'ס „מענדעלע“ איז פון זיין בוך „יודישע קעפּ“.

ש. ניגער'ס „דער סופּר“ איז געדרוקט געווען גלייך נאָך טעג-
דעלעס טוידט אין קיעווער „די נייע צייט“.

מענדעלע'ס יודיש פון נ. פּרילוצקי איז אַ קאַפיטעל פון זיין בוך
ש. י. אַבראַמאוויטש'.

משה נאדיר'ס אַרטיקעל איז גענומען פון בוך „מיינע הענט האָר-
צען פּערנאַסען דאָס דאָזיגע בלוט“.

דער ארטיקל פון נ. אויסלעדער איז א קאפיטעל פון זיין בוך
גרונד-שמריבען פונ'ם יודישען רעפליזם.

י. דאָברושינ'ס, דער גאָמישער מבוא"א-איז פון זיין בוך „געדאנקען“
י"ג.

די ארטיקלען פון א. קאנאנאָוסקי און נ. מיזל זענען מיילווייז גע-
שרייבען ספעציעל פאר דעם דאָזיגען זאמעלבוך.

דער דאָזיגער באַנד דאַרף דערפיקען די דריי בענדער-ארטיקל
לען, זכרונות און מעשיות וועגען מענדעלען-וואָס זענען צוגעגעבען צו
דער מענדעלע-אויסגאַבע (די בענדער ז. xx, און xxi). מיר האָבען
אַרײַנגעבראַכט אין דעם באַנד ארטיקלען, וואָס בעלויכטען מענדעלע'ס
פערזענלעכקייט, זיין אָנהויב-וועג אין דער יודישער ליטעראַטור, זיין נאַטור,
זיין בעציהונג צו אַנדערע שרייבער און זיין השפעה אויף זיי (די אר-
טיקלען פון ש. גינזבורג, ש. דובנאָוו, י. דינעזאָן און י. ד. בערקאָף
וויטש), אויך ארטיקלען, וואָס בעהאַנדלען מענדעלע'ס שפראַך (די ארטיקלען
פון נ. פּרילוצקי און ח. טשעמערנינסקי). אין די איבעריגע ארטיקלען
ווערען געגעבען אַלגעמיינע אָבשאַצונגען פון מענדעלען. יעדער איינער
פאַסט-אויף מענדעלען און-זיין שאַפּען אויף זיין שטייגער. מיר האָבען
דאָ וויכטיגע סך-הכליען, סינטעזען, מענדעלע איז דאָ גענומען אין גע-
שיכטליכער פּערספעקטיוו, געזעהן פון פּערשיעדענע זייטען און וויימען.
עס זענען אַזוי אַרום וועג-צייכענס נישט נאָר אין מענדעלע'ס
שאַפּונגס-וועג, נאָר אויך מיט-שטיינער אין דעם וויימען וועג פון אונזער
אַלגעמיינעם יודישען קולטור-שאַפּען.

אִי נֵה אֵלֵט

זייט		
5	ה קדמה	
9	י. ל. פרץ—מענדעלע	
11	מיכה יוסף בן גריון (בערדיטשעווסקי)—מענדעלע מױם	
15	ש. גינצבורג—מענדעלע מױם אין זיינע ברעף	
45	ש. דובנאָו—מענדעלע—אבראמאָוויטש	
79	י. דינעזאָן—ש. י. אבראמאָוויטש און מענדעלע מוכר־ספרים	
99	י. ד. בערקאָוויטש—שלום עליכם און מענדעלע	
119	מ. ספעקטאָר—מענדעלע מוכר־ספרים	
123	א. ווייטער—דער אָנהויב	
129	בעל מחשבות—שלום יעקב אבראמאָוויטש	
143	ש. ניגער—דער סופר	
149	ש. גארעליק—מענדעלע	
167	ג. פרידלוצקי—מענדעלע'ס יודיש	
181	משה נאָדיר—הויך־וועג, ווייט־וועג און מיעד־וועג	
187	ג. אויסלענדער—מענדעלע מוכר־ספרים	
211	אפרים קאָנאַנאָוסקי—דעם זיידענס פארבען	
215	י. דאָברושין—דער גאָטישער מבוא	
225	ח. טשעמערגוסקי—יודישע גראַמאַטיק ביי מענדעלע'ן	
239	בחנן מייזל—דער מענדסלע־טורעם	

דער מענדעלע-טורעם

מענדעלע מוכר-ספרים לעבענס-וועג און שאפונגס-וועג האָבען זיך געצויגען ווייט איבער דורות און תקופות. מענדעלע איז געבוירען אין די דרייסיגער יאָהרען פון 19-טען יאָרהונדערט און געשטאָרבען אין די 20-סטער יאָהרען פון 20-טען יאָרהונדערט. זיין ליטעראַרישע טעטיגקייט האָט זיך אָנגעהויבען אין דער גאָר-פריהסטער השפּלה-פּאַז-כע און זיך אַריינגעשניטען ביז דער גרויסער רוסלענדישער רעוואָלוציע פון 1917. ער האָט אָנגעהויבען צו שרייבען יודיש, ווען די שפּראַך און די ליטעראַטור זענען געווען אינגאַנצען דערנידעריגט און פּערשמויסען. צעהנדליגער יאָהרען, ביז סוף אַכציגער יאָהרען, איז ער געשטאַנען איינער אַליין אין דער אַרומיגער וויסמעניש, אָבער שפּאַטער האָט ער דערלעבט צו זעהן אַרום זיך אייניקלעך אין אור-אייניקלעך, אַ גרויסע משפּחה יודישע קינסמלער און דיכטער, פאַר וועלכע דער זיידע איז געווען דער יחוס, דער שטאַלק, דער שטאַם.

צעהן יאָהר זענען פאַראַיבער זינט דער זיידע איז אין טיעפען עלטער אַוועק פון אונז, די ליטעראַטור איבער מענדעלען איז פּער-העלטניסמעסיג זעהר רייך, הונדערטער אַרטיקלען, אָבאָגאָנולוגען זענען פּערפּענטליכט וועגען מענדעלעס לעבען און שאַפּען, פּערשידענע זיי-טען פון זיין פּערזענליכקייט און פון זיינע ווערק זענען בעדליכמען, אָבער די אַרטיקלען זענען על פי רוב צעזייהט און צעשפּרייט איבער יודישע, העברעאישע און רוסישע צייטונגען און זאַמלונגען, וואָס זענען איצט נישט צוטריטליך פאַר'ן ברייטען מאַסן-לעזער

מ ע נ ד ע ל ע

איך האָב נישט בדעה צו שרייבען קריטיק.
 די צייטען זענען יחידים, וואָס טהוען אַלץ און וואָס
 שטעהען שטענדיג דאָרט, וואו ס'זענען קיין אַנדערע נישטאָ, —
 די צייטען זענען שוין פאַרביי. איצט — יעדעס געביט האָט זיך
 זיין של־ה-צבור, זיין פאַכמאַן, און יעדער פאַכמאַן — זיין
 געביט, וואָס ער איז זיך עוסק אין דעם...
 איך געה נישט קלויבען קיין „בלומען“ אָדער מוסטערען
 אין מענדעלע'ס ווערק — דאָס אויך איז קריטיק.
 און זכרונות נאָכזודערצעהלען — האָב איך נישט.
 מענדעלע'ן האָב איך געזעהן נאָר איין מאָל, ווען איך
 בין אין אָדעס געווען. און איך געדענק נאָר הויכע, גערוינע
 צימערן. צווישען די אָדעסער משפּילים, וואָס האָבען מיך באַ-
 גלייט, איז געזעסען ער, דער אַלטער, וואָס מיט זיין אַקצעַט
 איז ער העכער פון אונז אַלעמען געווען, זיינע אויגען האָבען
 געפּינקעלט און געלויכטען מיט אַ בעזונדערער רהיגקייט און
 זעלבסטווירדע: „איך בין דער יעניגער, וואָס האָב מיינס אָב-
 געטהון, טהוט-זשע איהר אייערס... איך זעה אַלץ, ליינען אַלץ.
 אַרבעט!“

איך וויל נאָר בעמערקען, אַז מענדעלע איז געווען אַלס קינסטלער דער ערשטער, דער מקור.

געווען אַ מאַן, וואָס האָט ענטדעקט דאָס ראָד, און זיין נאָמען איז פּערגעסען געוואָרען, אָבער אין אַלע שפּעטערדיגע ענטדעקונגען דרעהט זיך אַלץ דאָס ראָד ביז אויף היינטיגען טאָג. מענדעלע האָט ענטדעקט דאָס ראָד אין אונזער ליטעראַטור, און יעדער איינער פון אונז, ביז דעם יונגסטען פון די יונגע, דרעהט אָט דאָס ראָד...

מענדעלע איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט געזאָגט: צו וואָס רעפּארמען, צו וואָס אַ השפּלה? - דאָס פּאָלק איז הונגעריג, גיט איהם צו עסען...

און דער ערשטער, וואָס האָט געזאָגט און ערפונדען דאָס ראָד - ער איז פּערגעסען געוואָרען... ווי איז זיין נאָמען? מענדעלע.

דאָס פּאָלק רופט איהם מענדעלע. ווען ער וואָלט גע-שריבען אַיין ווערק, וואָלט איהם דאָס פּאָלק גערופען אַיפֿן נאָמען פון זיין ספר, ער האָט אָבער געשריבען פּיעל ספרים. און דער אַקס אויף וועלכען אַלץ דרעהט זיך איז „מענדעלע מוכר ספרים“ - און אַזוי איז זיין נאָמען אויף שטענדיג און אויף אייביג. און צוליב קיצור - מענדעלע.

שלום-יעקב אַבראַמאָוויטש איז בעקאַנט נאָר יחידים; זיין פּריוואַטער נאָמען וועט זיין אויסגעקריצט אין די געשיכטע-ביכער פון דער יודישער ליטעראַטור; אין פּאָלקס מויל אָבער וועט ער הייסען: „מענדעלע“ - און דאָס איז זיין נאָמען אויף אַלע צייטען און דאָס איז זיין לויב.

מיכה יוסף בן גריון
(בעדריטשעווסקי)

מענדעלע מוכר ספרים

אצינד וויל איך רעדען פון מענדעלען, פונם גרויסען מענדעלע-מוכר-ספרים, פונם זיידען. איך ווייס נישט, צי ס'איז איטליכען ידוע, אז מענדעלע-מוכר-ספרים, שפולנו חייבים בכבודו וכו'נו-שתינו-מבארו, און אלע האָבען מיר זיך געלאָבט פון זיין ברוינען, האָט אַמאָל געהייסען שלום-יעקב אַבראַמאָ-וויטש אין האָט געשריבען דעם „האבות והבנים“ דעם „תולדות-הטבע“ און דעם — „משפט-שלום“ און נאָך אַנדערע זאַכען אויף לשון-קודש. דאָס איז געווען אין יענע יאָהרען פון דער אַלטער השפלה מיט חיים-צבי לערנערען, מיט די מדקדקים און מיט די ראַבינער-שוהלען, וואָס פון זיי האָט זיך אויסגע-לאָזט אַ בוידעם. — אַמאָל האָב איך בעקומען אַ העפטעל „השחר“ און איך האָב דאָרט געפונען אַנאָטיקעל פון אַבראַ-מאָוויטשען „מה אנו?“ און דאָס איז געווען אַ ביסעל גוט און אַביסעל שלעכט. איטליכער פון אונז, וואָס האָט שטאַרק געליינט ליליענבלומען און סמאָלענסקינען און גאַרדאַנען, וואָלט נישט געקאָנט זאָגען, אז פון אַבראַמאָוויטשען האָט ער גענאָשט. עפעס איז דאָס געווען אַ מין נישט פיש און נישט פלייש,

נאָר דער לשון איז געווען גוט, אָבער וואָס האָט מען פּונם לשון אַליין? -
 און דאָ נעמט זיך אַבראַמאָוויטש און הייבט אָן צו שריי-
 בען ביכער אויף יודיש, און וואָס נאָך פאַר ביכער! אויף
 איינמאַל האָט זיך געעפּענט אַ נייע וועלט עפעס אַזוינס און
 אַזע מין דרך האָבען מיר נאָך קיינמאַל נישט געזעהען. פּער-
 שטעהט זיך, אַז אין „התועה-בדרכי-החיים“, און אין „גמול-
 ישראל“, צי אין „שמחת חנה“ זענען אויך געווען געשיכטען
 פּונם לעבען. אָבער „די קליאַטשע“ איז געווען עפעס אנדערש:
 „פּישקע דער קרומער“ איז שוין גאָר עפעס אַנדערש; און
 „דאָס קליינע מענשעלע“ און „הערשעלע“ זענען ווידער גאָר
 עפעס אַנדערש. - דאָ דערצעהלט איינער מיט אַ שמייעלע
 אויף די ליפּען און שניידט אונז די קישקעס. דאָ איז די
 כּנסת ישראל, ווי זי לעבט און ליידט און ריכט אָב חצות, אַז
 סע ציטערט די נשמה און אַליין טוט מען אויך אַ ווין... איהר
 פּאַרשטעהט, ס'זענען פאַראַן מענשען, וואָס זיי זענען גאָר-
 נישט קיין משפּילים: ס'איז אַ פּראָסטער גראָבער עולם,
 שטיקלעך גנבים און נאָך אַזוינע פיינע לייט און פּונדעסטווע-
 גען האָבען זיי אויך אַ נשמה... איהר פּערשטעהט, אַ יוד
 איז אַזע מין מענש, וואָס צו איהם דאַרף מען זיך צוהערען.
 און דווקא אַריינקריכען אין איהם, פּדי תּופּס צו זיין איהם
 מיט אַלע זיינע אברים... מענדעלע-מוכר-ספרים דערצעהלט נישט
 צו אונזער דערקוויקעניש, ער וויל נישט פּערשאַפּען אונז קיין
 פּערגעניגען און דערצעהלען גלאַט אַזוי אַ מעשה; פּערקעהרט:
 ער וויל, מיר זאָלען זיך אַנידערזעצען און איהם אויסהערען
 און זיך דערוויסען פּון איהם, וואָס זענען מיר אַליין. און דאָס
 איז דער גרויסער מורה-דרך, און ער ווייסט איטליכעס ווינקלע
 אין האַרצען. עפעס טהוט ער משפּטען און איז אַ מוכיח, און
 דאָס אַלץ זאָגען מיר זיך אַליין... האָט איהר אַמאָל געלערנט
 אויך? מענדעלע פּרעגט נישט קיין קשיות, נישט אויף גאָט און
 נישט אויף דער השגחה, און סע בלייבט פּאַרט אַ קשיה...
 ביז מענדעלען האָבען מיר אַלץ געמיינט, אַז מיר זענען ערב

פאר יענעם נאָר, אז מע גיט פאר איהם אַ וועקסעל צי אַ חתימהלע: לייענט מען אָבער מענדעלען קומט אויס, אַז מע איז ערב פאר זיך אַליין. איהר פערשטעהט, דער אַנדערער איז נאָר אַ שפיגעל פון אונז אַליין.

איך וואָלט געקענט אויסרעכענען נאָך אַ סך מעלות פון מענדעלען, אָבער טאָמער וועט זיין גענוג, אז איך וועל אייך געבען אַט דעם משל. איטליכער פון אונז האָט אַמאָל גענאָשט פון אַ שטיקעל אבן-עזרא, צי פונ'ם רב"ג און פונ'ם חובת-הלבבות און פונ'ם בעל-עקדה אויך. אַלע זענען זיי געווען די גרויסע בעל-מוחות מיט די טיעפע השגות; אָבער ס'איז דאָך אַלץ גאָרנישט קעגען דעם רמב"ם. יענע האָבען געבויט שעהנע הייזער, און דער רמב"ם האָט אויסגעבויט אַ גאַנצע פעסטונג. מענדעלע-מוכר-ספרים, דער זיידע מיט זיינע גרויסע חיבורים, איז דער רמב"ם אין דער יודישער ליטעראַטור, און און יודען וואָלטען געווען אַ פאָלק מיט אַלע פעלקער צוגלייך און וואָלטען געהאַט זייער מדינה, און דאָס יודישע לשון וואָלט געווען נכתב ונחתם בטבעת-האומה ובטבעת-המלכות, ווייס איך, אז ה'נדערטער יאָהרען נאָך וואָלט מען מענדעלען געליי-ענט און פערשטאַנען, און ווייטער געלייגענט. וואָס טוט אָבער גאָט? זענען מיר נאָר שברים פון אַ פאָלק, און אונזער לשון שאַקעלט זיך און שאַקעלט זיך... וואָס קען מען חושד זיין מענדעלען, אז ער איז געוואָרען עלטער און האָט דערזעהען, אז דאָס יודישע לשון איז שוין אויך נישט אַזאָ בטוח. וואָ-רום די קינדער רעדען שוין גאָר אַנדערש, האָט ער ווידער אָנגעהויבען צו שרייבען אויף לשון-קודש, און דווקא גוט, און טויזענדמאָל בעסער ווי פריהער. ווי זאָגט דער פסוק: „אם יבוא עשיו אל המחנה האחת והכהו, והיה המחנה הנשאר לפליטה!" אז דער קורס פון לשון-קודש איז געשטאַנען נישט גוט, און ס'האָט געהאַלטען אַט-אַט ביים אַנזעץ, האָט מען-דעלע גענומען זיין פערמעגען און אַריינגעלעגט איהם אין יודיש, און ס'האָט אונז געטראָגען צינזען און צינזען פון צינזען; דערנאָך, אז ער האָט אָנגעהויבען צו קוועקלען בנוגע

מענדעלע-טורעם

דעם יודישען לשון, טאָמער האָט עס חס-ושלום אויך נישט
קיין קיום, האָט ער גענומען זיינע פּאָזיטען און זיי ווידער
אַריינגעלעגט אין לשון-קודש. אוי, איז דאָס אַ האַרצוועהטאָג
פון אַ שרייבער: ער מוז ציטערען אי פאַר דער נשמה, אי
פאַר דעם גוף...

מענדעלע'ס צייט און מענדעלע'ס

פערזענליכקייט

(מענדעלע מוכר ספרים אין זיינע בריעף)

א גליקליכער צופאל האָט אונז געגעבען די מעגליכקייט זיך צו בעקענען מיט אַ גרויסער זאַלונג אונגעדרוקטע בריעף פון ש. י. אַבראַמאָוויטש'ן (מענדעלע מוכר-ספרים), וועלכע זענען אַלע אַדרעסירט צו איין פּערזאָן - פ. בינשטאַקן. עטליכע ווערטער וועגען אַבראַמאָוויטש'ס קאַרעספּאָנדענט. ער האָט עס זיכער פּערדיענט שוין דערפאַר אַליין, וואָס ער איז געווען דער נאָהענטסטער פּריינד פון אונזער בעריהמטען שריפטשטעלער. לייב בינשטאַק, אין זיין צייט אַ צימליך בע-וואוסטער רוסיש-יודישער בובליציסט און געזעלשאַפּטליכער אַר-בייטער, איז געבוירען געוואָרען אין וואָלין, אין יאָהר 1836. ער איז, אַלזאָ, געווען אין איינע יאָהרען מיט אַבראַמאָוויטש'ן: אין זיין בעוואוסטער אויטאָביאָגראַפיע, וואָס איז געווען גע-דרוקט אין ג. סאַקאָלאָוויס „ספר זכרון“, שרייבט אַבראַמאָוויטש וועגען זיך, אַז זיין געבוירענס-טאָג איז נישט פּערציכענט גע-וואָרען אין די מעטריקעס, אָבער ער האָט אַ קבלה, אַז ער איז געבוירען אין יאָהר 1836. געענדיגט אין יאָהר 1858 די זשיטאָמירער ראַבינער-שול, איז בינשטאַק בצלל דערנאָך אויס-געקליבען געוואָרען פאַר אַ ראַבינער אין זשיטאָמיר. די שטעל האָט ער פּערנומען ביזן יאָהר 1862. דערנאָך איז ער אַ לאַנגע צייט געווען געהיִף-רעדאַקטאָר פון „וואָלינסקיא גוב. יודאָ-מאַסטי“ און צוגלייך „געלעהרטער יוד“ - „אויטאָני יעוורעי“ (געווען אַ מאָל אַזא משונה'ריגע שטעל) ביים וואָלינער גו-בערנאָטאָר. מיט לייטעראַרישער אַרבייט האָט ער זיך אָנגעהוי-בען צו בעשעפטיגען פּמעט אין איין צייט מיט אַבראַמאָ-וויטש'ן - אין יאָהר 1860, אין דעם ערשטען רוסיש-יודישען ווּוּרנאַל „ראזסוועט“ (אַרעס); שפּעטער איז ער געווען אַ מיט-

אַרבייטער פונ'ם פעטערבורגער „וואַטכאָד“, אויך האָט ער זיך
 פעטייליגט אין דער אַלגעמיינער רוסישער פרעסע. בינשטאָק
 האָט אויך געשריבען יודיש. ווי אַבראַמאָוויטש דערצעהלט אין
 זיין אויבען-דערמאָהנטער אויטאָביאָגראַפיע, האָט בינשטאָק איהם
 מיטגעהאָלפֿען ביים פּערפאַסען די בראַשורען: „דער לופט-באַ-
 לאַן“ (זשיטאָמיר, 1869) און „דער פּיש, וואָס האָט איינגעשלינג-
 גען יונה הנביא“ (אָדעס, 1870), ווי אויך ביי דער איבערזע-
 צונג פונ'ם „אוסטצוו“ וועגען מיליטער-דינסט (זשיטאָמיר, 1874)
 די צע דריי ווערק זענען אַרויס געגאַנגען — ביידע פּערפאַסער
 זענען בעצייכענט נאָר דורך די ערשטע בוכשטאַבען פון זייע-
 רע פּאַמיליעס: „א. ב.“ אין שלום עליכ'ס „פּאַלקס-ביבליאָטעק“
 (טער בענד, 1839) איז געדריקט בינשטאָק'ס ערבערלונג, זכות
 אבות' אין אָנהויב 80-ער יאָהרען, נאָכדעם ווי י. ל. גאַרדאַן,
 דער סעקרעטאַר פון דער פעטערבורגער יודישער געמיינדע
 און צוגלייך פון דער יודישער בילדונגס-געזעלשאַפט (מפּיצי
 השפּלה), איז אַרעסטירט און פּערשיקט געוואָרען, האָט בינ-
 שטאָק אַ געוויסע צייט פּערטרעטען אין פעטערבורג זיין שטעל.
 נאָכהער האָט ער זיך אומגעקעהרט צוריק קיין זשיטאָמיר. אין
 יאָהר 1891 האָט דער אָדעסער קאָמיטעט פון די „חובבי ציון“
 איהם בעשטימט פאַר אַ בעפולמעכטיגטען אין פּאַלעסטינע.
 בינשטאָק האָט זיך בעזעצט אין יפו און אַרויסגעוויזען פּיעל
 ענערגיע און טאַקט ביי דער אַרבייט, וואָס איז אויף איהם
 אַרויפגעלייגט געוואָרען; ס'איז איהם אָבער נישט בעשערט
 געווען לאַנג צו פיהרען זי — אין יאָהר 1894 איז ער גע-
 שטאָרבען אין יפו.

מיט בינשטאָק'ן האָט זיך אַבראַמאָוויטש בעקענט, בעת ער
 האָט נאָך געלעבט אין בערדיטשעוו. דאָס יאָהר פון זייער
 ערשטער בעקאַנטשאַפט איז אונז גענוי נישט בעוואוסט, אַבראַ-
 מאָוויטש'ס ערשטע בריעף צו איהם זענען דאָטירט מיט 1863.
 נאָר פון זייער אינטימען טאָן איז צו זעהן, אז זייער בעקאַנט-
 שאַפט איז שוין געווען אַ לאַנג-אַניגע. קומענדיג אָפט קיין
 זשיטאָמיר, פלעגט אַבראַמאָוויטש דאָ שטענדיג זיין אַ געווינשטער

גאַסט ביי בינשטאַקן, ער האָט זיך בעפריינדעט אויך מיט זיין פרוי און איז געוואָרען ביי זיי אַן אייגענער מענש. זייערע באַ- ציאונגען זענען געוואָרען נאָך נעהנטער, זייט אַבראַמאָוויטש האָט זיך אין יאָהר 1869 בעזעצט אין זשיטאָמיר, וואו בינשטאַק האָט שטענדיג געלעבט. בינשטאַק האָט שוין פון אַבראַמאָוויטש'ס ערשטע לייטעראַרישע שריט געשפירט וואָס אַזוינס מען קאָן פון איהם ערוואַרטען און איז געוואָרען אַ טיעפער פאַרהערער פון זיין טאַלאַנט. ער האָט זיך געסטאַרעט בעהילפיג צו זיין דעם יונגען שריפט- שטעלער, פּאָפּולאַריזירען זיין נאָמען. אין יאָהר 1868 האָט ער אַרויסגעגעבען אַ רוסישע איבערזעצונג פון אַבראַמאָוויטש'ס ראָמאַן „האבות והבנים“; צו מענדעלע מוכר-ספרים'ס 25-יאָהריגען יובילעאום האָט בינשטאַק אין „וואַסכאָד“ (1884) געדרוקט וועגען איהם אַ גרויסען קריטישען-ביאָגראַפישען אַרטיקל. „דער יום-ט ב פון דער יודישער לייטעראַטור“. פערזענליכע סימפּאָטיעס, נאָהענטע בעציהונגען פון יוגענד אָן, געמיינשאַפט- ליכע לייטעראַרישע און געזעלשאַפטליכע אינטערעסען און אַן- זיכטען — דאָס אַלץ האָט בעשאַפּען אַ הייסע פריינדשאַפט צווישען אַבראַמאָוויטש'ן און בינשטאַקן; מיט די יאָהרען איז זייער בונד געוואָרען אַלץ פעסטער, אינטימער — און אַז בינ- שטאַק איז פרייהייטיג געשטאַרבען אין יאָהר 1894, האָט אַבראַ- מאָוויטש אין איהם פערלירען דעם נאָהענטסטען, סאַמען אי- בערגגעבענעם און געליעבטען מענש.

ביי צוזאָ אינטימער נאָהענטקייט איז, נאַטירליך, געווען אַנאָכטע שריפטליכע אייניגונג. אונזער קאָלעקציע ענטהאַלט אין זיך ביז הונדערט בריעף פון אַבראַמאָוויטש'ן צו בינשטאַקן. זיי הויבען זיך אָן פון יאָהר 1863 און ציהען זיך ביז סוף 1867; די אַלע בריעף זענען געשריבען געוואָרען אין בער- זייטשעו, אַ חוץ עטליכע צופעליגע פון אַנדערע שטעט. ווייטער פּאַלגען, אין יאָהר 1858, צוויי בריעף פון אָדעס און איינער ווידער פון בערדיטשעוו; ווי עס איז צו זעהן פון איין בריעף (4-טען אַפּריל, 1868), פעהלט אין דער קאָלעקציע נאָך איין פריהערדיגער בריעף, וועלכען אַבראַמאָוויטש האָט געשיקט פון

בערסאָן. דערנאָך ציהט זיך אַ לאַנגע פּויע, פון 1869 ביז 1831 — דאָס זענען יענע יאָהרען, ווען אַבראַמאָוויטש האָט שוין געלעבט אין זשיטאָמיר אין איין שטאָדט מיט זיין פּריינד, און נישט געברויכט קאָרעספּאָנדירען מיט איהם. צו דעם פּעטערבורג, וואוהין אַבראַמאָוויטש'ן איז אויסגעקומען צו פּאָהרען, פון 1871 און 1880. די רעגעלמעסיגע קאָרעספּאָנדענץ הויבט זיך אָן פונטניי אין יאָהר 1881, ווען אַבראַמאָוויטש האָט זיך בעזעצט אין אָדעס, און ציהט זיך כּסדר ביז טוף 1829 (די ווייטערדיגע פּרינץ פון 1834, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט אַדרעכירט בינשטאָקן קיין יפו, פּעזלען אין דער קאָלעקציע). אַבראַמאָוויטש'ס פּרינץ זענען געשריבען: ביז 1581 — העברעאיש (א חוץ אין פּרינץ רוסיש) און פון 1881 אָן, צלע פון אָדעס, — רוסיש; פון דעם פּעריאָד האָבן מיר נאָר געזעהלעטע דריי יווישע פּרינץ. אַבראַמאָוויטש'ס רוסישע שפּראַך איז אַ האַרטע, אָפּטמאָל נישט פּריי פון גרייזען, וואָס דער גרעסטער יוד שער שריפטשטעלער און סטיליסט בענוצט זיך אין דער קאָרעספּאָנדענץ מיט זיין נאָהענטסטען פּריינד (אויך אַ יודישער שרייבער!) נישט מיט יודיש, נאָר מיט דער רוסישער שפּראַך, וועלכע איז איהם נאָך בעצם געווען פרעמד, אַלענפאַלס געווען פאַר איהם נישט אַ היימישע, נאַטירליכע, נאָר פּלויז אַ מין „בוך-שפּראַך“, — דאָס איז העכסט כאַראַקטעריסטיש פאַר אַבראַמאָוויטש'ן אין זיינע דעמאָלטיגע אָנויכטען, ווי פאַר יענער צייט און איהרע שטי-מונגען בכלל.

עס איז פּולקום איבעריג צו ערקלערען די גרויסע ביאָ-גראַפישע און היסטאָריש-ליטעראַרישע בעדייטונג פון דער זאַמלונג פּרינץ, וועגען וועלכע עס האַנדעלט זיך דאָ. אין די פּרינץ וואו אַבראַמאָוויטש בענאָכריכטעט זיין אינטימסטען פּריינד גענוי און אויספיהרליך מכוּח אַלץ, וואָס ס'קעהר זיך צו איהם אָן, וואו ער גיסט פאַר איהם אויס זיין האַרץ, שפּיגעלט זיך קלאַר אָב זיין לעבען אין פּערלויף פון גאַנצע 17 יאָהר. אַלע אויסער-פּיכע אומשטענדן, וואָס האָבען געווירקט אויף מענדעלע'ס מוכר-

ספרים, זיין גאנצע אומגעבונג, די געשעהענישען אין זיין פאמיליע, זיינע לייד און פרייד, זיינע לייטערענדישע פלענער און ארבייט, זיינע שטימונגען און שטרעבונגען, געזעלשאפטליכע אָנוויכטען, זיין ווייץ און ערנסט - אַלץ געפינט אַנאַקלאָנג אין די שריפטליכע געשפרעכען מיט זיין אַלטען אינטימען פריינד, און מיר רעכענען, אַז די לעזער וועלען אונז נישט נעהמען פאַראַיבעל, אויב מיר וועלען זיך כאַטש אין קורצען אָבשטעלען אויף די וויכטיגסטע פון די בריעף און אויף זייער הויפט אינהאַלט.

פאַר יענע, וועלכע האָבען פערזענליך געדענקט אַבראַמאָוו'ס מיט זיין געווענהעליכער איינגעהאַלטענדיקייט, מיט זיין געוויסען גראַד טרוקענדיקייט, שטעלען די בריעף, בכלל גענומען, זייער אַלגעמיינער טאָן, איהם אַרויס אין גאַר אַנאַנדערער, גאַנץ נייער בעלויכטונג. ערגיץ טיעף, אונטער זיין רוהיגער, קאַלטער, עטוואַס בערעכענטער אויסערליכדיקייט און האַלטונג, האָט געשלאָגען אַ פערבאַרגענער רייכער קוואַל האַרציגקייט; ער איז אָבער געווען אָפּען נישט פאַר יעדערען, נאָר פאַר וועניגע אויסדערוועהלטע, - בנוגע צו זיי בלעגט ער זיך ענטפלעקען אין זיין גאַנצער רייכדיקייט. די בריעף צו בינ-שאַקן זענען דורכגעדרונגען מיט אַ ריהרענדער וואַרימקייט, האַרציגקייט. אָפטמאַל מיט אַ מין סענטימענטאַליזם. אַלץ, וואָס קעהר זיך אָן צו זיין געליעבטען פריינד, פערכאַפט טיעף אַבראַמאָוו'ס, ער אינטערעסירט זיך לעבשאַפט מיט יעדער זאַך, וואָס בעריהרט בינשאַקען, ביז דער מינדסטער קלייניגקייט, ער וויל וויסען גענוי וועגען אַלץ, וואָס עס קומט מיט איהם פאַר, ער פּרעהט זיך מיט יענעם פרייד פונקט ווי מיט אַנ-אייגענער שמחה, בשעת יענעם אַ לייד קומט ער גלייך מיט אַ טרייסט, מיט אַ בערהיגונג - און די זעלענע האַרציגקייט פערשפרייט ער אויך אויף בינשאַק'ס פרוי און קינדער, אויף דעם גאַנצען הויז זייערן, וואָס איז איהם אַזוי טייער און ליעב. פריינדשאַפט האַלט אַבראַמאָוו'ס פאַר איינס פון די העכסטע גיטער, וואָס דער מענש פערמאַגט. אייער פריינד.

שפוט - שרייבט ער אין בריעף פון 17-טען אפריל, 1886 - איז פאר מיר א מאַראַלישע קרעפטיגונג. קיין זאך קאָן נישט אַזוי וואויל אויף מיר ווירקען, אַזוי צוגעבן מיר חשק צום לעבען און צו אַרבייט, ווי דער וואַרימער הויך פון פריינד-שפוט - פון אַט דעם פרייהלינג אינ'ם מענשענס לעבען. זייענדיג ווייט פון דעם געליעבטען פריינד, בענקט ער שטענדיג נאָך איהם און נאָך די זייניגע, ער טראָגט זיך איבער אין די געדאַנקען צו זיי און געפינט זיך אין זייער אומגעבונג. „איהר האָט קיין בעגריעף נישט - ליינען מיר אין בריעף פון 12-טען מערץ 1882 - ווי שטאַרק איך בין צוגעבונדען צו זשיטאַמיר. איך האָב דאָרטען פערבדאַכט די בעסטע יאָהרען פון מיין לעבען צווישען אייער משפּחה. וואָס איך האָב האַלט געקראָגען פון גאַנצען האַרצען אן וואָס קיינער און קיין זאך אין דער וועלט קאָן מיר עס נישט פערבייטען. רבנו'ל-עולם, ווי גליקליך וואָלט איך געווען, ווען מיר וואָלטען ווידער געקאָנט לעבען אין איין שטאָדט! גלויבט מיר, דאָס איז מיין טיעפסטער פערלאַנג פון גאַנצען האַרצען, און ס'איז מיר זיך וועגען דעם צו טרוימען, אין די געדאַנקען מיינע בין אין צווישען אייך. איך שמועס מיט אייער פרוי, מיט טינא און די איבעריגע קינדערלעך. איך צוגעה פון פערגניגען, ווי וואָלאַדיע, מישע און די קליינטשיקע אַביוטקע טרעטען מיך אַרום, צופען מיך און פעהרליכען מיר די אויערן מיט זייער פלאַפּלעריי. איך פרוב מיך אַרויסצומאַכען, נאָר זיי בעלאַגערן מיך ווי די פלינען... ליעבע קינדערלעך, טייערע קינדערלעך!"

צו בר מצוה פון בינשטאַק'ס זעהן מישע שרייבט ער זעם 11-טען סעפטעמבער 1884: „איהר וועט מיר גלויבן? בעח איך האָב געלייענט, ווי מישיק חור'ט איין די ברכות, וואָס דער פאָטער לערענט מיט איהם, מאַכענדיג בלויו זיין קינדיש הענט טעלע, אויף צו לעגען תפילין, זענען מיר אַרויסגעטראָגען טרעהרען אויף די אויגען, און דאָס. וואָס איך האָב ליידער אין דער מינוט נישט געקאָנט אַליין ערפילען, בעט איך אייך איצט טהון פאר מיר - איהם אַרומנעהמען און צו קושען שטאַרק."

מענדלע - פורעם

פאר איטליך קינד בינשטאק געפינט איהר אין יעדען בריעף פון אבראמאָוויטש'ן אַ וואַרים, צערטליך וואַרט, און ער פאסט זיך דערביי צו צויערעקענס כאַראַקטער. געוועהנהייטען און אפילו צו איטליכענס צונגעניש, זיין בריעף פון 7טען יאנואר 1885, ענדיגט זיך מיט אַ צושריפט, אַדרעסירט צו בינשטאָקס ערטער-דער טאָכטער; טייערע טינע! איך גיב דיר אָב מול-טוב פון אַנאַמליען איבערגעגעבענעם פריינד: דער פריינד, נעמליך, בין איך ש. י. אַבראַמאָוויטש! אַניוטען גיב אָב פאַר מיר פיעל קישען. וואָס מאַכען איהרע קראַליקעס, קעץ, הַנדלעך א. ז. ו. א. ז. ו. ו. אין יאָהר 1881 איז בינשטאָק אָהן דער ערלויבעניש פֿונ'ם וואַלינער גובערנאַטאָר (ביי וועלכען ער האָט געהאַט אַ שטעל) אוועקגעפֿאָהרען אויף אייניגע טעג קיין פעטערבורג, כדי צו בעטייליגען זיך אינ'ם צוואַנענפֿאָהר פון יודישע כלל-טהוער מחמת דעם האָט ער פאַרלוירען זיין שטעל, קיין אַנדערע בע-שעפטיגונג האָט ער אַ לאַנגע צייט נישט געקאָנט געפינען. און זיין מאַטעריעלע לאַגע איז געוואָרען זעהר אַ שווערע, אַבראַ-מאָוויטש געהאַט די זאך זעהר גאָרענט צום האַרצען, ער טרייסט און בערוהיגט איהם אין יעדען בריעף. סטאַ-עט זיך מיט אַלע ביחות אויסוויקען פאַר איהם אַ שטעל, אַ בעשעפטיגונג, קרעפטיגט איהם דעם מוט, אָבער נישט שטענדיג האַלט ער אויס דעם טאָן פון טרעסט, בערוהיגונג — דעם פריינד צער בעריהרט איהם טיעף, אין איין בריעף פון יענער צייט רייסען זיך ביי איהם אַרום אַזוינע ווערטער: „איך דערמאָן זיך אַינער לאַגע, וואָס איהר האָט בעשריבען אין אַינער לעצטען בריעף, און מײן האַרץ בעניסט זיך מיט בלוט, עס איז מיר ביטער און טרויעריג, וואָס איך בין נישט אומשטאַנד אויסהעלפען דעם פריינד אין אַ שווערער צייט, איך שווער ביי גאָט, כ׳האָב מורא צו זאָגען אַיך. וווּ ווייט איך בין געקרענקט, שרייבט מיר אָן, פריינד טייער, וואָס הערט זיך ביי אַיך און דער היים, וווּ פערברענגען אַייערע קינדערלעך די וואַקאַציעס... אַט האַפען זיך אַ לאַז געטהון טרעיען, און איך ווילן, בנאמנית, איך ווילן נישט וואָס מיט מיר טהוט זיך. געהאַט מיר אַרויס, איך בעט

איך, דאָס האַרץ - ס'איז מיין אונגליק. פע 1! - אין יאָהר 1888, ווען עס זענען פאַרגעשטאַנען ראַבינער-וואַהלען אין אָדעס, האָט זיך אַבראַמאָוויטש, אין איינעם מיט דעם בעוואוסטען אָדעסער פּלעטהווער מנשה מרגליות און מיט אַנדערע פאַרשטע-הער פון דער דאָרטיגער אינטעליגענץ, געסטאַרעט, עס זאָל אויסגעקליבען ווערען בינשטאַק. וועגען די הכנות צו די וואַהלען און מכות די אויסזיכטען פלעגט ער איהם אָפּט בענאַכריכטען. איין צייט האָט אַבראַמאָוויטש שטאַרק געהאַפּט אויף ערפאַנג, שיקט אַרויס - שרייבט ער בינשטאַקן - די מעלדונג וועגען אייער קאַנדידאַטור אויף מרגליות'עס נאַמען, ער וועט שוין אַליין דערלאַנגען וואוהין מען בעדאַרף. מען מוז דערווייל האַלטען די זאך בסוד. שיקט איהם אַרויס אויך אַלע דאָקומענטען, אייער פאַרמולטאַר, בקיצור - אַלץ, וואָס מען ברױך. און ער גיט איהם דערביי אַנאַנצהערעניש וועגען אַ גוטער אויסזיכט, אויפ'ן עכטען שטייגער פון מענדעלע מוכר-ספרים, אַליין אונטערשטריי-כענדיג די גאַנצע פרעזע: „גאַלט שוין מעהר נישט די באַרד. אין גיכען האַפען מיר אַרויסרופען אייך מיט אַ דעפעש. דער אַנדערער קאַנדידאַט אָבער ת. גורלאַנד, וועלכער האָט געזוכט אויסצוגעהמען ביי די דיינים און די פינסטערע עלעמענטען, האָט אינאיינעם מיט זיינע הילפס-לייט געאַרבייט אויף אַלע פּליים; עס האָבען נישט געפעהלט אי „גענולעך מיט לאַטקעס“, אי געדרוקטע מסירות אויף בינ-שטאַקן - אוי אויסגעקליבען געוואָרען איז גורלאַנד. אַבראַמאָ-וויטש איז געווען טיעף געקרענקט און אויפגעבראַכט פון די וואַהלען און זייער מיאוסען רעזולטאַט. און עס איז כדאי צו נאָטירען, אַז דאָס מאָל האָט ער - פּסיכאָלאָגיש אזוי נאַטיר-ליך! - אויסגעגאַסען זיין האַרץ נישט אין אַ רוסישען בריעף, נאָר טאַקע אויף מאַמע-לשון. מיר ברענגען דאָ איינעם פון די ווינציגע יודישע בריעף, וואָס געפינען זיך אין דער קאָלעקציע; ער קעהר זיך אָן צו די ראַבינער-וואַהלען:

אָדעסא, 23 פעברואַר 1888.

טהייערער פריינד!

היינטיגס מאָל שרייב איך אויף פראַסט יודיש צוויי: „הדודאים נתנו ריח“ — די יודעלעך האָבען געגעבען די שמוכט! עטליכע טעג פאַר די וויבאַרעס האָבען ווייסע חברה געגעבען די שמוכט אין דער גאַזעטע „נאַוואַראַסיסקי טעלעגראַף“, עס האָט געשטינקען איין עיפוש, און פון דעם עיפוש איז אַרויסגעקראַכען זייער רב גוראַנד! שפיראַ האָט אייך מסתמא וועגען דעם פאַדראַבע שוין געשריבען. ער האָט נעמ יך די לעצטע צייט געאַרבייט, מרגליות האָט אויך געאַרבייט, אָבער די שמוכט פון יודישע דאָנאַסען איז שרעקליך שטאַרק. מיר איז דער עיפוש פערגאַנגען אין נאָז צוויי, אַז איך בין צצינד ערנסט קראַנק. דער קאַפ איז מיר פערבונדען, און איך בין נישט אימשטאַנד צו שרייבען. — איך האָלט מיך טאַקע ביי מיינס: אַז וואויל איז דעם מענשען, וואָס קעהר זיך מיט אונזערע יודעלעך נישט אָן. אַ ברודער, שלעכט צו דינען, צו לעבען פון יודישע קינדער!

מיינ גאַנץ הויז-געזונד גריסט אייך און אייערע טהייערע ווייב. צצינד איז מיר אונמעגליך אַ סך צו שרייבען. איך קאָן פון שטינקענדיגען עינין „רבנות“ נישט רעדען. עס קאָכט זיך מיר איבער דאָס בלוט. פע, אַנע פּוש! — זייט מיר בעסער געזונד און גליקליך, נישט צובעדאַרפען זיין ביי יודען אַ רב.

אייער געטרייער פריינד ש. י. אַבראַמאָוויטש.
 אין די בריעף פון די 60-ער קלאָגט זיך אַבראַמאָוויטש אָפט אויף זיין מאַטעריעלער לאַגע. „ס'איז געקומען די צייט — ליינען מיר אין זיין בריעף פון 2-טען אויגוסט, 1864 — ווען איך מוז עטוואָס טהון פאַר מיינ הויז-געזונד, און איך ווייס נישט וואָס צו אונטערנעמען. ביז איצט בין איך געווען אינגאַנצען פערטהון אין ליעבע צו אונזער הייליגער שפראַך, איך פלעג טאָג ווי נאַכט האַ-רעווען, כדי אויסצוהעלפען מיט מיינ ביסעל קענטעניש מיינע מיט-ברידער (ער מיינט דערמיט זיין זאַמלונג קריטיש-פּובליציסטישע

ארטיקלען, משפט שלום' און זיין העברעאישע בעארבייטונג פון לעניץ'ס נאטור-געשיכט, אונטערן נאמען „תולדות הטבע“). פערגע-טענדיג, אז איך האב א ווייב מיט קינדער; איך האב געהאלטען אין איין טראכטען וועגען דעם נוצען פון מיין פאָלק און איך האב פערגעסען צו זאָרגען וועגען מיינע קליינע קינדער. און איצט, ווען עס שטעהט פאר מיר קלאָהר מיין גרויסע פליכט געגען מיין הויז-געזונד, ווער איך פערציטערט דערזעהנדיג, אז נאָך אַלע מיינע מיה און האָרעוואַניע קומט מיר קיינער נישט צוהילף. צבראַמאָוויטש האָט אויף זיך גוט געפיהלט דעם טרויעריגען גורל פון די דעמאָלסטגע העברעאישע „מהברים“, איהם איז אויך אויס-געקומען פערזענלאַך, אָדער דורך בעקאנטע צו פערשפרייטען זיינע ווערק. און לסוף פלעגט מעהרסטענטיילס נישט געלונגען אויסצושלאָגען אפילו די הוצאות אויף דרוק און פאַפיער. „דער-הערענדיג, אז איהר געפינט זיך איצט אין דובנע, — שרייבט ער פינשטאָקן דעם 17-טען אַפּריל, 1863 — האָב איך בעשלאָסען. אַנצושרייבען אייך אַהין און בעטען אייך, איהר זאָלט אַזוי גוט זיין מיר מיטצוטיילען וועגען מיינע ביכער, וואָס איך האָב לויט אייער עצה מיט א האַלב יאָהר צוריק צרויסגעשיקט אייער גע-עהרטען שוועהר; איך האָב איהם שוין עטליכע מאל וועגען דעם געשריבען, האָב איך אָבער פון איהם קיין ענטפער נישט. טהוט מיר דעם חסד, ליעבער פריינד, זאָרט צו פערשפרייטען מיינע פערוואַגעלטע ביכער צווישען די משכילים אין דובנע. איך האָב אַרויסגעשיקט סך-הכל זעקס עקזעמפלאַרען, און דובנע פער-מאָגט דאָך פיעל לייענהאַבער פון העברעאיש!“ איך בעט אייך — לייענען מיר אין אַנאַנדער בריעף — איבערגעבען דעם שילער (פון זשיטאָמירער ראַבינער-שול) ה' גאַלדפאדען (דער קומענדיגער גרינדער פון יודישען טעאַטער), אז זיין בריעף האָב איך ערהאַל-טען, און איך בעט ענטשולדיגונג, וואָס איך האָב איהם נישט געענטפערט — איך האָב נישט געקאָנט, ווייל איך בין געווען זעהר פערנומען; דאָס געלד, וואָס ער האָט געלייזט פאר מיינע ביכער, זאָל ער אַזוי גוט זיין אַרויסשיקען מיין פרוי.

זאָליעט פערקוימען זיינע ביכער קומט אויס צבראַמאָוויטשן

פיעל אַרומצופאַהרען. אינם בריף פון 24-טען אויגוסט, 1867, קלאַנט ער זיך אויף די „מאַטערניש, קאַפּ-דרעהעניש און נישט-ליענע מיה מכוון פערקויפען“ זיינע ביכער. ער זוכט אַ בע-שעפטיונג, סטאַרעט זיך בעקומען אַ לעהרער-שטעל, אָבער אַ לענגע צייט קומט דערפון גאַרנישט אַרויס. „מיין אַגע איז איצט שלעכט – שרייבט ער דעם 10-טען מאַי, 1868, פון אַדעס – איך האָב, גאַט צו דאַנקען, אַ פרוי מיט קינדער, און איך קום נאָך אַלץ אָן צו מיין שוועהר'ס קעסט, און פון אַלע הבטחות פון בעקאַנטע און פריינד צו טהון וואָס פאר מיר ווערט גאַרנישט. דער אויבערשטער ווייסט, וואָס איך בין אויסגעשטאַנען. ווען איך בין געווען געצוואונגען אַוועק-צו וואַנדערען העט-ווייט פון מיין הויז-געזונד טאָג ווי נאַכט בין איך אין איין קומער, און מיין איינציגע האַפנונג איז נאָר – אפשר וועט מיר געלינגען צונויפקלויבען עטוואָס געלד. איך זאָל קאַנען אומקעהרען זיך אַהיים און זעהן זיך ווידער מיט מינע קינדער.“

ווי געדריקט עס איז נישט אַבראַמאָוויטש'ס פערזענליכע לעגע, סטאַרעט ער זיך אָבער שטענדיג פאַר יונגעלייט, וואָס שטרעבען צו בילדונג. אין זיינע בריעף פון יענער צייט טרע-פען זיך אָפטע בקשות וועגען מענשען, וועלכע זוכען אַריי-צוטרעטען אין זשיטאַמירער ראַבינער-שול. „זאָגט וועגען זיי אַ גוט וואָרט די קריסטליכע און יודישע לעהרער, זיי זאָלען זיי מקרב זיין; העלפט זיי אַרויס אין אַ שווערער מינוט.“ „איך האָב צו אייך אַ בקשה – ווענדט ער זיך דעם 15-טען דעצעמבער, 1864, צו בינשאַטאָקן – און איך האָף, אַז איהר וועט זי ערפילען. טהוט, טייערער, אַ חסד מיט דעם אַרימען שילער פ. און סטאַרעט זיך, מען זאָל איהם פון גימנאַזיום געבען אַ געלד-שטיצע, כדי ער זאָל קאַנען ענדיגען דעם קורס און נישט שטאַרבען פון הונגער. העלפט איהם אויס, וואָרום ער איז אונגליקליך!“ „זייט אַזוי גוט, טייערער פריינד – ליינען מיר אין בריעף פון 5-טען סעפטעמבער, 1867 – זעהט זיך פערזענליך מיט ה' ה. ז. סלאַנימסקי (אינספּעקטאָר פון

זשיטאמירער ראבינער-שול) און בעט איהם פון זיך (אָבער נישט פון מיין נאָמען) וועגען דעם שילער ב. מען זאָל איהם אַרייַן-נעהמען אין צאָהל פון די, וועלכע לערנען זיך אויפ'ן חשבון פון דער רעגירונג. ער נויטיגט זיך, און זיינע גוטע פעהיג-קייטען און אויפפיהרונג גיבען איהם דערויף רעכט... פערגעסט אָבער נישט, בעט ה' סלאָנימסקין מפּוח דעם שילער ב. נאָר פון איינער אייגענעם נאָמען, אָבער נישט פון מיינעם, וואָרום איך בין זיכער, אַז אין גיכען וועל איך איהם מווען בעטען נאָך מפּוח אַנאָדער שילער. וואָס זאָל איך טהון, אַז איך האָב רחמנות אויף די אַרימע שילער, און זייער נויט ריהרט מיך טיעף אין האַרצען? ווער וועט פיהלען צו זיי מיטלייד, אויב נישט מיר?..."

אַזוי פלעגט אַבראַמאָוויטש אַפילו ביי די שווערסטע אומשטענדען נישט פערגעסען אָן די יונגע לייט, וואָס שטרע-בען צו ליכט און בילדונג. מען מוז אָבער בעמערקען, אַז פון די בריעף איז צו זעהן, אַז זיין מאַטעריעלער מעמד איז קיינ-מאָל נישט געווען אַ געזיכערטער, אַז אויך שפּעטער, שוין האָבענדיג אַ שטעל אין אַדעס און זייענדיג אַ בע-יהמטער יודישער שריפטשטעלער, האָט ער געהאַט נענוג גרונד צו בעקלאָגען זיך אויף זיין לאַגע. „אַך, האַרציגער פריינד, כּיהאָב קיינמאָל נישט - שרייבט ער דעם 21-טען מערץ, 1886 - איך האָב קיינמאָל פּונ'ם לעבען אַ סך נישט געפּאָדערט, נישט קיין רייכטום, נישט קיין לוקסוס. מעהר נישט ווי די מעגליכקייט פון אַ זעלבסטשטענדיגער אַרבייט, וואָס זאָל שטימען מיט מיי-נע שטרעבונגען און אידעאלען. איך פלעג מיט זודיגע טרערען בעטען דעם שיקזאָל וועגען פרייער אַרבייט, אונאַבהענגיגער עקזיסטענץ, - אָבער ער בעהאַלט זיך קעגען מיר ווי אַ בייזע שטיפּמוטער". „כאָטש איך בין שרעקליך פערנומען, אי מיט מיין שטעל, אי מיט פערשיעדענע אַנדערע אַנגעלעגענהייטען - לייצען מיר אין זיין בריעף נון 30-טען דעצעמבער 1888 - פון דעסטוועגען האָב איך איבער גוואָלד אָבגוריס'ן עטליכע מינוטען צייט צו גראַטולירען אייך מיט דעם נייעם יאָהר.

הלוואי זאל דאָס קימענדיגע יאָהר אייך ברענגען גליק
טרייסט פאַר אלע האַרץ-קלעמעניש און צרות, וואָס איהר זייט
אויסגעשטאַנען אין דעם אלטען, פּערגאַנגענעם יאָהר; זייט
גליקליך, מינע טייערע! און נאָך איינס וועל איך בעטען ביים
אַלמעכטיגען גאָט. ער זאל האַבען רחמים אויך פאַר מיר, זיין-
דיגען, און אַ ביסעל מיר פּערגרינגערען די שווערע משא
פונם אַרבייטס-לעבען. אַך, ס'איז שווער אויף דער עלטער
שטענדיג צו האַרעווען, שלאַגען זיך, ווי אַ פּיש אָהן וואַסער,
אַלץ צוליב דעם שטיקעל ברויט!...

קיין אָדעס איז אַבראַמאָוויטש אַריבערגעפּאָהרען אין יאָהר
1881. צוליב דער שטעל, וואָס ער האָט דאָרטען בעקומען. ער
האָט אויך געשפּירט דעם טעם פון יענער קללה, וואָס איז
געלעגען אויף אונזערע בעסטע שריפטשטעלער: ווי פּרץ האָט
געמוזט, פּדי צו דערנעהרען זיך און זיין פּאַמיליע, אָבגעבען
זיין בעסטע צייט דער וואַרשעווער „גמינע“ מיט איהרע וועניג-
צוציהענדע קהל'שע ענינים, ליליענבלום – דער אָדעסער „חברה
קדישא“, אזוי איז אַבראַמאָוויטש גענויטיגט געווען צו נעהמען
אויף זיך די פּערוואַלטונג איבער דער „תּלמוד-תּורה“ פון אָדעס.
די שטעל האָט איהם געגעבען אַ שטיקעל ברויט, אָבער זי
האָט געפּאָדערט פון איהם אַ מאַסע צייט, אַרבייט און מיה.
אויף איהם איז געלעגען די גאַנצע פּעדאַגאָגישע זייט פון דער
אַנשטאַלט. – ער האָט געמוזט אַליין געבען שטונדען, אָנפּיהרען
די אַרבייט פון די איבעריגע לעהרער, אַכטונג געבען אויף די
שילער, פּיהרען אין נויטיגע פּאַלען אונטערהאַנדלונגען מיט
זייערע עלטערען און קרובים; צוגלייך האָט ער געהאַט צו
פּערוואַלטען אויך איבער די אַדמיניסטראַטיווע אָנגעלעגענהייטען
פון דער שול, זאָרגען וועגען איהרע מאַטעריעלע בעדערפּענישען,
פּיהרען אַ גרויסע אָפיציעלע קאַרעספּאָנדענץ, און אַ חוץ דעם –
האַבען שטענדיגע עסקים מיט די גבאים פון דער „תּלמוד-
תּורה“, וואָס פּלעגען, געוועהנליך, קומען מיט אַ פּרייטער דעה,
זיך האַלטען פאַר גרויסע מבינים, אין יעטוועדער זאַך זיך
מישען. א. ז. וו. דאָס אַלץ האָט גערויבט ביי אַבראַמאָוויטשן

מענדלע טורעם

א מאַסע צייט, געפאָדערט אַרבייט אַהן אַ ברעג, שטענדיג אַרויסגערופען קאָפּ דרעהעניש, זאָרג און עגמת נפש. אין די בריעף בעקלאַגט ער זיך תמיד אויף זיין שטעל. „די לעצטע צייט אַרבייט איך ווי אַנאַקס, סײַ טאָג סײַ נאַכט, און איך האָב פאַר זיך קיין איין פרייע מינוט נישט. די שטענדיגע עסקים מיט פערשידענע אָנגעלעגענהייטען פון מיין שטעל מאַכען פון מיר ממש אַ תּ״ל. (בריעף פון 30-טען דעצעמבער, 1886). „עס איז נישט קיין גוזמא — שרייבט ער דעם 11-טען פעברואַר, 1887 — ווען איך וועל אייך זאָגען: די אַרבייט פערשלינגט מיין גאַנצע צייט, נישט איבערלאָזענדיג מיר אפילו אַינן פרייע מינוט אויף צו בעשעפטיגען זיך מיט עטוואָס אַנדערש אַ חוץ מיין פערשאַלטענע שטעל, איך בין אויף דער עלטער פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ מין „קליאַטשע“, פון פריהמאָרגען ביז שפעט אין דער נאַכט ציה איך די קליאַטשע, זיפצענדיג וועגען דער פערלוירען-געזאַנגענער פרייהייט און וועגען די אידעאַלען, פון וועלכע איך האָב געטרוימט. זיין אַ קליאַטשע מיט אַ פיהלענדער נשמה און מיט א מצושליכער נאַטור — אך, דאָס איז אַ גיהנום'שער קוואַל, הונדערט מאָל גליקליכער איז דער, וואָס פערמאָגט ביי אַ מענשליך אויסזעהן די נאַטור פון אַ קליאַטשע!... אַ חוץ די שווערע אַרבייט אָהן אויפהער, האָט די שטעל געהאַט נאָך אַ ביטערע זייט. — די מאַטעריעלע אָבהענגיקייט, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט שטענ-דיג טיעף געפיהלט. „איך וועל אייך אין קורצע שטריכען — לייצען מיר אין זיין בריעף פון 6-טען יוני, 1891 — געבען אַ בילד פון מיין היינטיגען טאָג. דער זוהן פון מיין פריינד, דעם פערשטאַרבענעם האַלפערין, אַ יונגערמאַן פון 20 יאָהר, אַ געראַטענער אין אַלע הינזיכטען, איז מיט דריי טעג צוריק פעהרעלטען געוואָרען אָהן אַ שום נאַכריכט (זייער פאַמיליע לעבט איצט אויף דאָטשע). נאָך פיעל זוכעניש האָט זיך געכ-מען אַרויסגעשטעלט, אַז ער האָט זיך דערשאַסען אין אַ גומער פון אַ היגען האָטעל. די גאַנצע פאַמיליע איז אויסער זיך, מען לויפט, מען האַוועט, שלינגענדיג די טרערען, סטאַרענדיג זיך

בעהאלטען דעם שרעקליכען טויט פון דער צערטליך ליבענדער מוטער. היינט אין דער פריה האָט מען געבראַכט די אונגליק-ליכע מוטער גלייך פון דער דאַטשע צו מיר אַ היים, וואו עס האָבען זיך צונויפגעקליבען איהרע קינדערלעך און אייניגע פון די קרובים, און אויף מיר איז אַרויפגעלעגט געוואָרען צוגרייטען זי צו דעם שרעקליכען קלאָפּ. וואָס ס'איז פאַרגעקומען אין מיין געמיט ביים ערפילען די ערעקליכע פליכט - דאָס קאָנט איהר אַליין פערשטעהן; איך בין שיר נישט געשטאַרבען אינאיינעם מיט דער מוטער. גוט, וואָס איך האָב צוגעגרייט פערשידענע מעדיקאַמענטען און אַ פריהער איינגעלאָרען אַ דאָקטאָר. וואָס, אַנאָגענעהם בילד? און דאָ, אין מיטען דעם געפילער, רופט מען מיך אין פּעדאַגאָגישען קאָמיטעט: מען וואָרט אויף מיר, ס'איז דאָך אַ „סלּוזשבע", אַ שטעל. פינף אַ זייגער זענען די אונגליקליכע אַוועקגעפאַהרען צו זיך אַהיים, און איך - אַ בזיון! - בין אַוועק צו איינעם פון מינע גבאים אויף... אַ חתונה! נישט געהן איז געווען אונגעגליך, איך וואָלט דערמיט זיך פערשעפט אונאַנגענעהמליכקייט.

פון אָדעס און פון די דאָרטיגע רעדעל-פיהרער קלויבט אַבראַמאָוויטש בכלל וועניג נחת... איהר האָט איבערהויפט אַ פּעל-שען בעגריף וועגען אָדעס, און פדי עס אייך צו בעווייזען אין אמת'ער בעלויכטונג, וואָלט מען געדאַרפט אָנשרייבען אַ גאַנץ בוך. איך וועל זאָגען בקיצור, אַז די יודישע קינדער זענען געגליכען איינס צום אַנדערן אומעטום אויף דער גאַנצער וועלט. אייערע (זשיטאַמירע) בעקערס, ר' פּנחס'עס, עקזיסטירן אומעטום, דער אנטערשיעד איז נאָר, אַז דער וואָס הייסט ביי אייך טאָדרעס, הייסט דאָ ביי אונז כוויאָדאָר. די קליינע מענשעלעך אינטריגירן אומעטום, לאָזען שטויב אין די אויגען, און די אָרענטליכע לייט טרעטען זיי אָב דעם וועג, אויסמיידענדיג צו האָבען מיט זיי עסקים. און עס ענדיגט זיך שטענדיג מיט דעם, אַז די נאָריש-קייטען, עזות פּייערן דעם נצחון.

(5-טען נאָוועמבער, 1887).

אָדעס, בכלל, האָט צו וועניג פערמאָגט אין זיך יענע אַטמאָספערע, יענע בעדינגונגען, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט גע- ברויכט צום שאַפּען, און נאָר זיין גרויסער טאַלאַנט און זיין אונגעווענהעליכע גייסטיגע רייכקייט האָבען איהם געגעבען די מעגליכקייט בייצוקומען די אונגיינסטיגע אומשטענדען, וואָס האָבען איהם אַרומגערינגעלט. מיין מוזע געפינט זיך נישט אין אָדעס — שרייבט ער אין בריעף פון 9-טען דעצעמבער, 1886 — נאָר דאָרטען איף די ברעגעס פון גילאָפּיאטקע (בערדיטשעוו) און טעטערעוו (זשיטאָמיר). ווי אַזוי, זאָגט מיר, זאָל איך זי טראַנספּאָרטירען אַהער? אַ העלפט פון מיין רייכטום פאַר איין בערדיטשעווער? דען!! אמת, די אָדעסער יודען האָבען די לעצטע צייט אָנגעהויבען נאָכטהון די בערדיטשעווער... אָבער זייער נאָרישקייט איז פון גאָר אַנאַנדער מין און האָט אין זיך עטוואָס פון לימאַנער* בלאַטע.

די אונצופרידענקייט מיט דער ווירקליכקייט, וואָס שטימט נישט מיט זיינע אינערליכע בעדערפענישען און שטרעבונגען, דער האַרבער קאָנטראַסט צווישן זיין אינדיוידוואַליטעט און דער רעאַלער אומגעבונג — דאָס איז יענער מאַטיוו, וואָס קלינגט אָפט אין אַבראַמאָוויטש'ס בריעף. „אין מיין מהות — שרייבט ער דעם 12-טען דעצעמבער, 1882 — שטעלט זיך אַרויס קלאַהר אַ מאַדנער טעות אָדער פון דעם בורא אַליין, אָדער פון זיין מלאך: אַרויס- נעהמענדיג פונ'ם קעסטעל מיט אַזא און אַזא נומער איינער פון יענע נשמות, וואָס זענען בעשטימט פאַר פּריוויליגירטע, פּול- בערעכטיגטע מענשען מיט אַ ברייטער נאַטור, האָט ער זי עפעס על-פּי-טעות פּערטראָגען ערגיץ, אין שטעדטעל קאָפּליע און אַריינגעטהון — ס'אַר אַ טיפּש! — אין לייב אַריין עפעס אַ יודענע אַנאַרענטליכער, אָבער אַנאַרימער, דערשלאָגענער א.ו.וו. — און אַט אַזוי איז געבוירען געוואָרען אויף דער וועלט אַ מאַדנע בעשעפעניש, וואָס האַרמאָנירט נישט מיט זיך אַליין! — אַרום מיר איז אַזא פּראָזע, וואָס ווירקט ווי דער טויט. דו בלאַנזשעסט

* לימאַן — אַ קוראַט נעבען אָדעס מיט בעוואוסטע מאַר-געדער.

מענדעלע טורעם

אויס'ן לעבענס-וועג, און פאר דיר ציהט זיך אָהן אַ ברעג און סוף אַ וויסטעניש פון פראָזע" (9-טען דעצעמבער. 1886).

צופריעדען און גליקליך פיהלט ער זיך נאָר דעמאָלט, ווען עס געלינגט איהם אַבצוגעבען זיך מיט דער שאַפונגס אַרבייט. איך האב ד' לעצטע צייט געארבייט ווי אַנאָקס - לייענען מיר אין בריעף פון 21-טען יוני, 1888 - און כ'האָב זעהר פיעל געשריבען. איך בין איצט אינגאַנצען אַוועק אין וועלט פון פאַעזיע דאָרטען איז מיין טרייסט, דאָרטען ריה איך אָב פון די לעבענס-זאָרג. די מוזע איז צו מיר וואויל-גענויגט, און איך שרייב און שרייב מיט אַ ברען, ווי איך די יונגע יאָהרען. לאָזט דעם אַלטען קינד אַ ביסעל שפיעלען זיך, און זייט נישט ברויג אויף איהם פאַר זיין אונפֿינקטליכקייט. אַ, מיין פריינד, וואָסער ווערט האָט מיין צובראָכען לעבען פול מיט דאנות, אָהן אָט דער קינערעין! דאָס ווירקליכע לעבען פערמאָגט פאַר מיר גארנישט אַ הויז ביטערניש, אויף יעדען טריט בעגענען איך דאָ מענטשליכע נאַרישקייט, קרוידע און כל'ערליי שמוץ - אָבער דאָרטען, דאָרטען אין דער וועלט פון אידעאָלען, פערגעס איך אָן צליץ, און עס ווערט גרינגער אויפ'ן האַרצען. אַנדערע, פדי צו דערגרייכען אָט דאָס גליק. ד. ה. פדי אַבצוטרייסלען פון זיך די לעבענס-דאנות און קומער, לאָזען זיך אַרײַן אין שיכרות, און זיי, די אונגליקליכע, זוכען זיך רצטעווען. אויף אַזא אופן. מיט וואָס אָבער, זאָגט מיר, איז פאַעזיע ערגער פון בראַנפֿען? אָבער זעלטען ווען עס גיט זיך איהם איין אַרויסצוטהוין זיך פון דער דריקענדער ווירקליכקייט. פונקט ווי דער, ביטערער טראַפֿען" לאָזט איבער נאָך זיך אַ טשאד, אַ קאצען-יאַמער", אַזוי ווערט נאָכ'ן קורצען פערוויילען אין דער שענער וועלט פון פאַעזיע די פראָזע פון דער מיאוס'ער ווירקליכקייט נאָך פיעל שווערער און דריקענדער. און עס רייסט זיך ביי איהם אַרויס אַ ביטער געשריי אַ, מיין האַרציגער פריינד, די פוחות געהען ביי מיר אויס אי דעם שטענדיגען קאַמף פאַר עקזיסטענץ! די וועלט פון מיינע אידעאָלען זינקט פאַמעליך אין אַ נעפעל, און די ווירקליכקייט איז פינסטער און טרויעריג (24-טען אָקטאָבער, 1886) ... צי וועט

אמאל זיין אַ שטיקעל יום-טוב אויך אויף אונזער גאס? — קלאַגט ער זיך אין בריעה פון 20-טען דעצעמבער 1889 — שוין צייט, כ'לעבען, כאַטש אויף דער עלטער אַבאַטמען עטוואָס פרייער! אונזער לעבען איז פון סאַמע יוגענד אָן געווען שוין צופיעל גראָה, איז אַוועק אין זאָרג, אין שטרייט פאַר די נויטיגסטע בעדערפענישען. ווען-זשע, רבנו-של-עולם, וועט נאָך אַזאָ גראָה-קאַלט לעבען, פיל מיט דאגות, ענדליך קומען פאַר אונז דער פריהלינג! ..!

2

די, וואָס זענען עטוואָס נעהנטער בעקאַנט מיט דער היסטאָריע פון ש. י. אַבראַמאָוויטש'ס לעבען און פון זיין ליטעראַרישער טעטיגקייט, וויסען, אַז נאָך זיין יודישער, אַרצעהלונג „קיצור מצות בנימין השלישי“ (ווילנע, 1878) קומט אין זיין שאַפונג פאַר אַ לענגע הפסקה און ער ווערט פערשוואַנדען פון ליטע-ראַרישען האַרואַנט ביזן יאָהר 1884 ווען ער איז אַרויס גע-טראָטען מיט זיין דראַמע „דער פריזיוו“. וועגען דער פּויוזע, וואָס האָט זיך געצויגען כמעט אַ יאָהר זעקס, האָט לי. בינשטאַק דערמאַנט אין זיין ביאָגראַפיש-קריטישען אַרטיקעל, וועלכען ער האָט געדרוקט צו אַבראַמאָוויטש'ס 25-יאָהריגען יובילעאום אין יאָהר 1884, אָבער ער האָט דעמאָלט נישט געפונען פאַר מעגליך אַבזושטעלען זיך גענויער אויף איהר ערקלעהרונג.

„פון יאָהר 1877 — שרייבט ער דאָרטען — ענטשטעהען אינים לעבן פון ש. י. אַבראַמאָוויטש'ן וועמען דער שיקזאַל איז קיינמאַל נישט געווען איבעריג גנעדריג, אַזוינע אומשטענ-דען, וואָס נעהמען ביי איהם אָב יעדען חשק צו ליטעראַרישער אַרבייט. צו רעדען אויספיהרליך וועגען יענע אומשטענדען האַלטען מיר פאַר איבעריג און אונפאַסענד. מיר וועלען נאָר

בעמערקען, אז אונטער דער ווירקונג פון אומשטענדען, וואָס
 האָבען געדריקט ווי אַ שווערע משא, איז דער קוואַל, וואָס
 האָט געהאַלטען אין איין שלאָגען, פּלוצלינג ווי אויסגעשעפט
 געוואָרען און ער האָט פּולקום אויפגעהערט צו ווירקען. נישט
 זעלטען פּלעגט אַבראַמאָוויטש דעמאָלט פאַר מיר קלאָגען זיך
 אויף זיין מאָראַליש געדריקטען צושטאַנד. „אויפהערען טראַכ-
 טען, — האָט ער מיר איינמאָל געזאָגט — דאָס בעדייט: אויפ-
 הערען לעבען; און טראַכטען, דוכט זיך, איז פאַר מיר שוין
 אונגעליך. מיין מוח איז בענאָסען מיט בליי, און דאָס האַרץ
 איז מיר פּערוואַנדעלט אין אַ שטיין“, אויף אויסצוהאַלטען די
 קלעפּ וואָס דער שיקוואַל האָט אַ צימליך לאַנגע צייט מיט אַ
 ברייטער האַנד געשאַטען אויף זיין פּלייצע, האָט מען געברויכט
 די אייזערנע געווען און דעם אייזערנעם, אויסגעקאוועטען
 כאַראַקטער, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט אין זיך פּערמאַנט, און
 נאָר אַ דאַנק אָט דער מאָראַלישער קראַפט זיינער איז ער נישט
 געמאַלטען אונטער די קלעפּ פּנים ביטערן מזל און מיט פעסט-
 קייט אויסגעשטאַנען יענע אַנשיטענישען פּון אַלע זייטען, וואָס
 וואַלטען געקאָנט אומברענגען אַפּילו אַ גיבור... („וואָסכאָד“,
 1884, 12 ז. 31). דער מוראדיג שווערער פּעריאָד אין אַבראַ-
 מאָוויטש'ס לעבען, האָט זעלבסטפאַרשטענדליך, געפונען דעם
 אַבקלאַנג אין די בריעף צו זיין נאָהענטסטען פּריינד. אָבער
 כאָטש עס זענען פּמעט גאַנצע 40 יאָהר פאַראיבער זייט בינ-
 שטאָק האָט געשריבען זיין אַרטיקעל, פונדעסטוועגען איז נאָך
 אַפּילו איצט נישט געקומען די צייט צו רעדען אויספיהרליך
 וועגען די אַלע אומשטענדען, וואָס האָבען אין פּערלויף פון
 יאָהרען געדריקט אַבראַמאָוויטש'ן און שיר נישט געמאַכט פון
 איהם אַ תל. מיר וועלען נאָר אַנווייזען, אז אַ חוץ וואָס ער
 האָט אין יענער צייט פּערלוירען זיין טאַכטער ראשעל (א יונגע,
 זעהר בענאַבטע קינסטלערין), וואָס זיין איינציגער זעהן איז
 מחמת פּאַליטישע סיבות אַרעסטירט און דערנאָך אויף עטליכע
 יאָהר פּערשיקט געוואָרען, זענען געווען נאָך אויסערליכע שווערע
 אומשטענדען, אויך פּאַמיליען-אַנגעלעגענהייטען, וואָס האָבען

איהם זעהר טיעף בעריהרט צוגלייך אי אַלס מענש, אי אַלס יוד - און די אַלע צרות, וואָס האָבען זיך נאָכצאָנד, ווי פון דער „תוכחה“ געשאַטען אויף אַבראַמאָוויטש'ן האָבען אויף אַנג פולשטענדיג פאַרעליזירט זיין שאַפונגס-פעהיגקייט. אַ בעגריף וועגען זיין שטימונג פון יענער אויסערסט ביטערער צייט גיט אונז דער בריעף, וואָס מיר ברענגען דאָ מיט אייניגע פער-קירצונגען“:

אַדעסטאָ, 22, דעצעמבער 1881.

„מיינע טייערע, מיר אין האַרץ איינגעבאַקענע

פריינד, מאַדאַם און הער בינשאַטאַק!

„עס גלויבט זיך מיר עפעס צו שרייבען איך היינט אין

פראַסט יודיש, אין דעם לשון, וואָס מיר האָבען געוועהנליך גערעדט און איינער דעם אַנדערן אויסגעגאַסען אונזערע גע-פיהלען, אונזערע געדאַנקען אין דער גאַנצער צייט פון יענע גוטע יאָהרען, וואָס מיר האָבען פריינדליך, ברידערליך געלעבט אינאיינעם. יענע צייט קאָן איך נישט און וויל זי נישט פער-געסען אייביג, זי איז מיר דער מאַי, דער זומער פון מיין לעבען, זי האָט זעהר פיעל בלומען, כאַטש מיט שפיצעכדיגע, שאַרפע דערנער, אָבער דאָך וואונדער-שענע בלומען, זיס שמעקענדיגע מחיה-נפש, זי איז פול מיט ליכטיגקייט, וואַרימ-קייט, פול מיט פאַעזיע, מיט פרישע, לעבעדיגע, וואַרימע גע-פיהלען, וואָס קוויקט דאָס האַרץ און מאַכט בעטאַמט דאָס לעבען, ווי דאָס טייערסטע געווירץ. די דאָזיגע צייט שוועבט מיר איצט ווי אַ בלישטשענדיגער שטערן פאַר מיינע אויגען, איך שטעה איצט אין דער שלעכטער, ביטערער צייט, אין דעם קאַלטען, ווינדיגען, שמוציגען אַסיען פון מיינע יאָהרען און קוק שמאכטענדיג אויף יענער גוטער געוועזענער צייט, איך שטעה און קוק אויף איהר פון דער ווייטענס, אַזוי ווי אדם-הראשון אויף דעם גן-עדן נאָכדעם, אַז ער איז פון דאָרט אַרויסגעטריבען געוואָרען, איך שטעה און קוק און בעוואַש מיך מיט טרערען. איך שטרעק אויס די הענד, שריי און רוף צו אייך, מיינע טייערע פריינד, איך וויל אייך אויסוויינען מיין האַרץ, איך

ווייל איך אויסגיסען מיין שווער ביטער געמיט און אייך ארויס.
 זאגען מיינע שרעקליכע ווייטאָגען, אַרויסווייזען מיינע בלוטיגע
 וואונדער, וואָס איך האָב ערשט נישט לאַנג בעקומען, איהר
 זאָלט זיי מיר אָבנעצען מיט אייערע וואַרימע טרערען, זיי
 אָבשפרעכען מיט אייערע טיעף פּונ'ם האַרץ אַרויסגעהענדיגע
 ווערטער, איך שריי און רוף אין איינע צרות – אָבער אומזיסט,
 מיר זענען ווייט, ווייט, מיר זענען צושיידט! פאַר מיר ליגען
 אייערע בריעף, אַ סך לייען זיי און קוש זיי, איך פערטיעף
 מיך אין די געדאַנקען און ווייל מיר פאַרשטעלען אייך, ווי
 איהר שטעהט אַקעגען מיר און אונטערהאַלט מיך מיט אייער
 געשפרעך, אָבער די פאַרשטעלונג דויערט נישט לאַנג, זי ווערט
 באַלד צירינען ווי אַ זייענבולבע, איך געפין מיך ווידער
 עלענד, צליין, איך זוך אייך מיט די אויגען און זעה, איהר
 זייט נישטאָ, איהר זייט ווייט און אַנשטאַט אייך ליגט פאַר
 מיר בריעפלעך – שטיקלעך פּאַפיר מיט טויטע אותיות, אַט
 וואָס אונזער זינדיג לעבען איז אויף דער וועלט, מיר האַרעווען,
 אַרבייטען און בייטען אויס אונזער מיה, אונזער שווייס אויף
 פּאַפירלעך. מיר האָבען קינדער, פריינד, וואָס אין זיי הענגט
 אונזער לעבען, און מיר בייטען זיי לסוף אויך אויס אין
 פּאַפירלעך, זיי צליין ווערען דערווייטערט, צווייט, צושפרייט
 און אַנשטאַט זיי, האָבען מיר זייערע פּאַפירלעך – שטומע
 בריעפלעך. נאַרישער מענש, זינדיגער מענש! דיין לעבען, דיין
 מיה, דיין גאַנצע אַרבייט, דיין פרייד, דיין תענוג אין קינדער,
 אין פריינד – אַלסדינג איז גאַרנישט, פּוסטע חלומות, זייענ-
 בולבעס און פּוילע פּאַפירלעך. ביי מיר איז אַצינד אַ צייט,
 וואָס מיינע קינדער, מיינע בעסטע פריינד זענען אויסגעוועקסעלט
 פון מזומנים אין פּאַפירען. במזומנים האָב איך גאַרנישט, נאָר
 לויטער צרות, אַ האַרץ פול מיט מכות און יסורים!

„איך דאַנק אייך טויערנד מאַל, מיינע איינציגע, בעסטע
 פריינד, פאַר אייערע בריעף. פּערגעסט מיך נאָר נישט, איך
 בעט אייך, אויף ווייטער, שרייבט מיר עפּטערס ווי נאָר מעגליך.
 בעדאַרף איך אייך דען זאָגען, ווי טייער און לייעב איהר

מענדעלע טורעם

זעט מיר דאס דאכט זיך, איהר וויסט עס און פיהלט עס אלען זעהר גוט. נאָט זאָל נאָר וועלען רחמנות האָבען און מיר בער שעהרען אַ קליין געווינסעל פון אַ פאַר הונדערט טויזענד רובעל, וואָלט איך, כ'לעבען, שוין פערשפּאַרט אַמך צו שרייבען בריעף און איהר דעסנעכען — מיר וואָלטען נישט געווען צושידט.

...מײן מעטאָד אין לערנען (* געפעלט זעהר גוט דעם עולם, מען האָט אויף מיר אויסגעטראַכט, אז איך בין זעהר אַ גוטער פּעראַנאַן. מילא, דאָ ווען אזוי, מען קאָן קיין מעני-שליכע מילער נישט פּערשאַפּען. איך דאַך אַ מאָל בײַ מיר, אז אזאָ לעגער סחירה ווי איך בין בין איצט געווען האָב פּרוּצלינג אויף דער עלטער אָנגעהויבען צו גילטען. בעהאַלט למעשה אייערע שטאַטעס, אייערע פּינפּוילדענדיגע גארדע-אַב, אייערע קאפּיליטען מיט די ווענטילאַטאָרס, זײ קאָנען אפשר אכאַל נאָך אַרײַן אין דער מאַדע און מען זאָל זײ אויסכאַפּען ווי אַנאַנטיק. צאַהרען פאַר זײ אין טאָג אַײַן... אז וואויל, זאָגט מען, דעם מלך, וואָס בעגריקט אויף דער עלטער.

מײן ווייב, געבעך, איז שטאַרק בעטריבט. לפנים האַלט זי זיך שטאַרק ווי אַ העלד, נאָר אין האַרץ טראַגט זי אַ וואונד, אים מיט יסורים, מיר, צווישען זיך, רעדען זעהר ווע-ניג איבער דעם שלאַק, וואָס האָט אונז געטראַפּען, מיר האָבען מורא איבער דעם אנדערען נישט מצער צו זײן, מיר מאַכען זיך פּלוּמירט האַרץ און נאָרען איבער דעם אנדערען. איך פּוהל בײַ מיר אין האַרץ אַרײַם, וואָס ער וועט אייבונג זיך נישט פּערהעלען. — זעט מיר געוונד, טייערע, ליעב-האַרציגע פּריינד, איך האָב אַמך שטאַרק, שטאַרק ליעב, איך לעבן נאָך אייערע ברויער, איהר זעט מינע, מינע, אויף אייבונג מינע, און איך אייערער ש. י. אַבראַמאָוויטש. —

איך עמליכע בריעף טרעפּען מיר אַנאַבאָקלאַנג פֿון דעם איינדרוק, וועלען עס האָבען אויף אַבראַמאָוויטש'ן געמאַכט

(* אַבראַמאָוויטש רערט דאָ וועגען זײן אַרבעט אין דער תּלמוד-תּורה אין אַדעס, וואוּהיין ער איז ערשט נישט לאַנג אַריבערגעפּאָהרען.

מענדעלע-טארעם

די פאָגראַמען פון אָנהייב 80-ער יאָהרען. אייגענטליך רעדט ער ווינציג וועגען זי, אָבער דאָס וועניגע וואָס ער מאַכט מכה די דאָ, און די אייניגע בעמערקונגען, וואָס ער מאַכט מכה די דע-אַלטגע געשעהענישען, זענען זעהר כאַראַקטעריסטיש פאַר מענדעלע מוכר-ספרים. צי וועל איך — שרייבט ער דעם 12-טען מערץ 1881 — אַמאָל ווידער דערזעהן מייע זשיטאַ-מירער וועלדער, וואו איך פלעג פערברענגען די זמער-טעג און וואו איך האָב אַזוי פיעל גוטע בעקאנטע צווישען דער פרעהליכער הייליגער חברה פויגעלעך! איהר שמייכעלט, טראַכטענדיג ביי זיך — ס'אַר אַ קינד איך בין, וואָס איצט וואו עס איז דאָ צו רעדען וועגען וואָס אַנדערש און וויכטי-גערס שמועס איך מכוה וועלדער, פויגעלעך, ניין, מין פריינד, כווייס נישט ווי אַנדערע, נאָר די איצטיגע געשעהענישען און די טרויעריגע לאַגע פון אונזערע יודעלעך רופען ביי מיר אַרויס גראַד טאַקע דעם געדאַנק וועגען וועלדער און וועגען די חיות, וואָס געפינען זיך דאַרטען, דאַרטען, דאַכט זיך, לעבט זיך בעסער און רעהיגער. איך בין אַיזט פולקאַם אייניג מיט רוכסאַ, וואָס האָט גערופען די מענטשען אַוועק צוואַרפען צום טוועל זייער נאַרישע ציוויליזאַציע און צוריק אומקעהרען זיך אין די וועלדער. „איך בין — לייענען מיר אין בריעף פון 11-טען אַפּריל 1882 — אַזוי געוועהנט געוואָרען צו אַלעם דעם, וואָס ס'קומט איצט פאַר, אַז עס דאַכט זיך, אַז ס'דאַרף אַזוי זיין און אַז די אַלע „אונאַרדנונגען“ זענען עטוואָס, וואָס געהער זיך אָן צו דער אָרדנונג. דער יוד, בכלל, ווערט גיך געוועהנט צו זיין לאַגע; דערפאַר אקלימאַטזירט ער זיך אוי-מעטום גרינגער פון אַלע צווייפּסיגע בעשעפּענישען און ער קאָן מיט רעכט גערעכענט ווערען פאַר אַ הויז-טהיר. דער יוד איז פון שטענדיג אָן געווען, ער איז און — וועה! — וועט זיין אַ שטילע מעלק-קוה אָדער פשוט אַ „קליאַטשע“ אויף צו שלעפּען משא. צי ער וועט אַוועק קיין צמערקיע, צי קיין פּאַלעסטינע, — אָבער אַ „קליאַטשע“ וועט ער פאַרט בליי-בען“...

אבראמאָוויטש איז געווען צופיעל סקעפטיקער, רעפאליסט, און אויך צו טיעף האָבען אין איהם געוואָרצעלט די אָנזיכטען און אידעאָלען פון זיין יוגענד-צייט, ער זאָל קאָנען ווערען אַנאַנהענגער פון „חיבת-ציון“. „איינער קוק אויף דער פראַגע וועגען דער יודישער עמיגראַציע – שרייבט ער בינשטאַקן דעם 16-טען מאַי 1882 – איז זעהר ריכטיג און איך בין פול-קום מספּים מיט אייערע אַרגומענטען, וועלכע בילדען נאָר אַ טייל פון מיינע גרונד-געדאַנקען מפּוח דעם ענין. ליידער אָבער זענען מיר אַ ווינציגע מינדערהייט אין פּערגלייך מיט יענע, וואָס האַלטען זיך אָן דער קעגענזייטיגער מיינונג, און שטרייטען מיט זיי איז נאָר אַ אומזיסטע זאַך, און מען קאָן נאָך דערמיט אַרויסרופען קעגען זיך טענות און אַלגעמיינע אונזפּרידענקייט. און דאָס איז איינע פון די הויפט-ארוואַכען, פאַרוואָס איך האָב אַוועקגעלעגט אָן אַ זייט מיין פּערזער און שרייב איצט נאָר נישט. רעדען נישט דאָס, וואָס איך האַלט פאַר ריכטיג, קאָן איך נישט, אַרויסזאָגען דעם גאַנצען אמת אָבער, דאָס פּעדייט – אויפהויבען קעגען זיך די גאַנצע ווילדע חברה שרייער, וואָס זענען גרייט בעשיטען אייך מיט אַלערעליי בע-ש'דיגונגען, זיי וועלען אייך אַרויסשטעלען פאַר אַ בוגר, פאַר אַ שונא-ישראל א. ז. וו. אָבער אַט דאָס שטיל-שווייגען קאָסט מיך פּיין, עס נאָגט און עסט מיין אויסגעוועהטאַגט האַרץ, פונקט ווי אַ וואָרים. אַט די גיהנום'שע פּיין ווירקט צושטע-רענד אויף מיין אויסזעהן און אויף מיין גאַנצען אָרגאַניזם, איך בין די לעצטע צייט שרעקליך מאַגער אין אַלט געוואָרען, איהר וואָלט מיך נישט דערקענט.“

נאַטירליך, בענאַכריכטיגט אבראמאָוויטש רעגעלמעסיג זיין אינטימען פריינד מפּוח אַרץ, וואָס ס'קעהר זיך אָן צו זיין טעטיגקייט אַלס שריפטשטעלער. ער טיילט איהם שטענדיג מיט וועגען זיינע לייטעראַרישע פּלענער, וועגען זיין אַרבייט און איהר גאַנג; האַלטענדיג שטאַרק פון בינשטאַקס מבינות, וויל ער תמיד וויסען יענעם מיינונג וועגען זיינע נייע זאַכען. ס'איז אינטערעסאַנט צו בעמערקען, אַז אבראמאָוויטש אַליין

האָט „דאָס ווינשפינגערעל“ געשעצט העכער פון אַלע זיינע
 אַנדערע ווערק. „איצט שרייב איך – לייגען מיר אין זיין
 בריעף פון 19-טען מאי 1888 – אַ נייע זאך, דאָס ווינש-
 פינגערעל“; ס'וועט, דאָכט זיך, אין אייניגע הינזיכטען זיין
 דאָס געראַטענסטע פון אַלע מיינע ווערק. „אין גיכען – שרייבט
 ער בינשטאַקן דעם 21-טען יוני, 1888 – וועט איהר אין אַ
 זשורנאַל, וואָס עס גיט אַרויס איינער אַ קיווער,“ לייגען
 מיינס אַ ניי ווערק – „דאָס ווינשפינגערעל“, דאָס איז אַ גע-
 לונגענע זאָך. צום „ווינשפינגערעל“, אויף וואָס אַבראַמאָויטש
 האָט געאַרבייט לאַנג און מיט פיעל ליבע, קעהרט ער זיך
 שטענדיג אום אין זיינע בריעף. „עס איז מיר נויטיג – שרייבט
 ער דעם 11 יוני 1891 – צו פערענדיגען די עפאָכע, דאָס
 ווינשפינגערעל“, וואָס איך האָב אָנגעהויבען, און וואָס אין
 איהר פלאַן זענען אַריין גראַד די פּראָגען פונ'ם איצטיגען
 מאָמענט – איך האָב זיי מיט צוויי יאָהר צוריק פאַראויסגע-
 זעהן. (*). אין סאַמע אָנהויב טרעט דאָך דאָרטען אַרויס מיין
 הויפט העלד מיט דעם אויפטראַג פון אַיינער אַנאָינלענדישער
 הויכער פּערזאָן – אַרומצופאַהרען איבער דער „טשערטאַ“ פּדי
 צו בעקענען זיך מיט דעם לעבען פון אונזערע „קאַפּצאַנסקער“
 יודעלעך, און מענדעלע הויבט דאָך אָן (זיין הקדמה) מיט דעם
 וואָס ער גיט אָב „קאַפּצאַנסק“ און „טונעיאַדעווקע“ מזל-טוב מיט
 אַ נייעם פּראָיעקט... יא, מיין פריינד, אָט די איצטיגע בעווע-
 גונג מיט אַלע איהרע איינצעלע הייטען האָב איך דערשפירט
 שוין מיט אַ לאַגער צייט צוריק; אַ שאַד נאָר, וואָס די
 ערצעהלונג איז נישט געענדיגט געוואָרען פריהער: מען דאַרף
 זיך אַיילען פערענדיגען זי. אָבער אזא זאך, ווי „דאָס ווינש-
 פינגערעל“, לאָזט זיך נישט בעשאַפען אין איילעניש. „איך
 שרייב אַלץ מיין „ווינשפינגערעל“ – טיילט ער מיט דעם 28
 יאָנואַר 1892 – די זאך איז אַנערנסטע און שווערע. איך
 אַרבייט פאַמעליך, נישט איילענדיג זיך.“

(*). שלום עליכם, יוד שע פאָקס ביבליאָטעק
 (**). אַבראַמאָויטש האָט דאָ אין זינען באַרען הירשס פּראָיעקט וועגען
 פּראָגענישע.

ווי בעוואוסט, האָט אַבראַמאָוויטש אין יאָהר 1886 ווידער אָנגעהויבען צו שרייבען טיילווייז אויף העברעאיש. ס'פּערשטעהט זיך, אז דער ערשטער דערוויסט זיך וועגען דעם 7. בינשטאָק. אינם בריעף פון 21 מערץ, ברענגט איהם אַבראַמאָוויטש אַ נייעס: „אונזער מענדעלע מוכר-ספרים האָט אָנגעהויבען אַרויסגעבען אַ נייע ערצעהלונג אויף העברעאיש!! דאָס ערשטע קאַפיטעל וועט איהר די טעג לייענען אין דער צייטונג „היום“. זעלבסטפּער-שטענדליך, וועט איהר מיר אָנשרייבען אייער מיינונג וועגען דעם ווערק“. — „צי האָט איהר — פּרעגט ער אין דעם בריעף פון 17טען אַפּריל, 1886 — געלייענט דאָס ערשטע קאַפיטעל פון מיינ נייער ערצעהלונג אין היום נומער 41?“. די טעג וועט ערשיינען די פּאַרטועצונג. לייענט דורך די קאַרעספּאַנדענץ פון וואַרשע אין נומער 55, וואו עס ווערט דערצעהלט, אז קלעמענס יונאַשע דריקט איצט אינ'ם פּוילישען זשורנאַל „רייזענדער“ מיינ „קליאַטשע“ און מאַכט מיט איהר אויפּזעהן... אונזערע יודעלעך שרייבען קיין וואַרט נישט וועגען מיינע ווערק, און די קריסטען איבערזעצן זיי!!“

דאָ קמען מיר צו אַנאינטערעסאַנטען שטריך, וואָס שטעלט זיך אַרויס זעהר אָפט אין די בריעף: אַבראַמאָוויטש נעהמט זיך זעהר צום האַרצען אי דאָס, וואָס מען שווייגט וועגען איהם אין דער פּרעסע, אי אַיטליך וואַרט, וואָס ווערט געזאָגט אָדער געדרוקט מכות אים און זיינע ווערק. מיר וועלען דאָ ברענגען אַ פּאַר כאַראַקטעריסטישע ביישפּיעלעך. ווי מיר האָבען שוין דער-מאָט, האָט בינשטאָק אין יאָהר 1867 איבערזעצט אין רוסיש אַבראַמאָוויטש'ס ראָמאַן „האבות והבנים“. ער האָט זיך, דורך זיין בעקאַנטען גאָלדענווייזער (אַ מיטאַרבייטער פון מאַסקווער צייטונג-גען), געסטאַרעט דרוקען די איבערזעצונג אין איינעם פון די מאַסקווער זשורנאַלען, אָבער דאָס האָט זיך נישט איינגעגעבען איהם. די, וואָס זענען בעקאַנט מיט אַבראַמאָוויטש'ס ערשטען בעלעטריסטישען ווערק, ווייסען, אז „האבות והבנים“ איז אַ

מענדעלע טורעם

שוואך, נישט געלונגענע זאך. וואו עס איז כמעט נישט צו בע-
מערקען אבראמאָוויטש'ס אַריגינעלער, קינסטליכער טאַלאַנט,
וואָס האָט זיך אַרויסגעוויזען ערשט שפעטער. גאַלדענווייזער האָט
אַפּענהערציג אַרויסגעזאָגט בינשטאַקין זיין מיינונג. אַז מיט דער
איבערזעצונג פון „האבות והבנים“ האָט ער גענומען אויף זיך
צו אונז אַנקבאַרע אַרבייט, — און יענער האָט נעהאַט די אינפאַר-
זיכטיגקייט וועגען דעם מיטצוטיילען אַבראַמאָוויטש'ן. ווי טיעף
אויפגעבראַכט אַבראַמאָוויטש איז געווען פון גאַלדענווייזער'ס
מיינונג, איז צו זעהן פון זיין בריעף, וואָס ער האָט תיכף אַב-
געשיקט בינשטאַקין. „איך ערלויב מיר — שרייבט ער איהם
דעם 8-טען פעברואַר, 1867 — אַרויסזאָגען אייך מיין השערה,
אַז דער גאַלדענווייזער, וואָס רופט זיך אַליין: „אייער פריינד“,
איז זעהר אַ שלעכטער מענש, און אַ חוץ דעם איז ער נישט
בעהאַווענט אינ'ם לעבען פון די יודען, צו וועלכע ער פיהלט
געוויס אין האַרצען אַ פּעראַכטונג, אַזוי ווי די איבעריגע היינ-
טיגע נאַרשע יונגעלייט, און דערצו נאָך האָט ער בעקומען
ברייעף פון מיינע שונאים אין קיעוו, און די פריינד מיינע
האַבען זיך אָהן שום ספק געסטאַרעט ערנידעריגען מיך און זיך
געקלייגט, מיין ראַמאָן זאָל נישט געדרוקט ווערען... דאָס איז
מיין השערה, וואָס איז נאָהענט צום אמת, און איהר מערקט
עס זיך“...

אַבער אַז צו דער זאך האָט זיך נישט אָנגעקעהרט גאַלדענ-
ווייזערס „שלעכטסקייט“ אָדער די אינטריגע פון „שונאים“, און
אַז אַבראַמאָוויטש'ס „השערה“ איז געווען זעהר ווייט פון דער
ווירקליכקייט, — קאָן מען דרינגען דערפון, וואָס אויך אין פע-
טערבורג, וואוהין די איבערזעצונג איז דערנאָך אַריבערגעשיקט
געוואָרען, האָט קיין רעדאַקציע נישט געוואָלט דרוקען זי, און
בינשטאַקין איז לסוף אויסגעקומען אַרויסלאָזען די רוסישע בעאַר-
בייטונג פון „האבות והבנים“ אַלס בעזונדערע אויסגאַבע.
אַז די אייגענטימליכקייט, וואָס איז געווען גאַנץ פּערשטענד-
ליך ביי אַ יונגען אָנהויבענדיגען שרייבער, האָט זיך ביי אַבראַ-
מאָוויטש'ן מיט די גאָהרען נישט געמינערט און אַז ער פּלעגט

מענדעלע טורעם

אויך שפעטער נעמען זיך זעהר נאָהענט צום האַרצען, איטליך וואָס, וואָס איז געווען וועגען איהם געדרוקט, — בעווייזט דאָס צווייטע, אפשר נאָך מעהר כאַראַקטעריסטישע ביישפּיעל, וואָס מיר וועלען דאָ ברענגען.

אין יאָהר 1882 איז אין „וואַסכאָד“ (יצנאר — פּערברואַר) געווען געדרוקט אַן איבערזעצונג פּון נ. סאַמועלי'ס אַרטיקעל, די בעלעט-יסטיק אין דער ניי-העברעאישער ליטעראַטור. וואָס איז ערשינען אין זאכער מאַזאַק'ס דייטשען זשורנאַל „אויף דער העהע“ דאָס אַרטיקעל איז פּול מיט מליצה און גראָבע פּעהלערען. ביי סאַמועלי זענען אַלע העברעאישע שריפטשטעלער אָן אַיין אויס-נאָהם אפילו נהמן קראַכמאַל און ש. י. ראַפּאַפּאָרט (שי"ר) — בעלעטריסטען. ווי אַנוויסענד ער איז אין דעם פּאָך, וואָס ער בעהאַנדעלט, בעווייזט למשל זיין בעהויפטונג, אַז אונטער מ. מענדעלסאָנ'ס לייטונג איז אין בערלין ערשינען דער ערשטער העברעאישער זשורנאַל „בכורי עתים“. ווער עס איז אָבער כאַטש וויפּיעל עס איז בעקאַנט מיט דער געשיכטע פּון דער ניי-העברע-אישער ליטעראַטור, דער ווייסט, אַז די „בכורי עתים“ זענען נישט געווען דער ערשטער העברעאישער זשורנאַל און אַז זיי האָבען אַרויסגעגעבען אין גאַליציען (געדרוקט אין וויען) אין יאָהר 1821 ד. ה. שוין 25 יאָהר נאָך מעלדענסאַנ'ס טויט. ווימ-לענדיג מיט זעלכע שווערע פּעהלערען, האָט סאַמועלי'ס אַרטיקעל נישט געטונט אפילו פאַר אַנאַליגעמיין-דייטשען זשורנאַל, און כּפּרט נאָך פאַר אַ ספּעציעל-יודישען. אָבער דער „וואַסכאָד“ האָט איהם ביי זיך איבערזעצט, אמת, מיט אַנאַנמערקוינג, וואו די רעדאַקציע זאָגט: „מיר געפינען פאַר נישט אונאיטערעסאַנט איבערצוגעבען אונזערע לעזער נ. סאַמועלי'ס אַרטיקעל, כאַטש ער האָט נישט קיין ערנסטע בעדייטונג. דער פּערפּאַסער שוועבט צו אויבערפלעכליך איבער דעם ענין... מיר וועלען נישט ממלא זיין אַלע די בלויזען, וואָס ער האָט דורכגעלאָזט, אויך נישט אויסבע-סערן אַלע זיינע טעות'ן... מיר וועלען נאָר אַנווייזען אויף אייניגע אונפּינקטליכקייטען וועגען די העברעאישע שריפטשטעלער פּון רוסלאַנד, מכוח וועלכע דער פּערפּאַסער האָט, הפּנים, זעהר אַ

ווינציגען בעגריף. ער מיטש צונויף די ניי-העברעאישע ליטעראטור אין גאַנצען גענומען, מיט איין צווייג איהרען - מיט דער בע-לעטריסטיק, און בעלעטריסטען זענען ביי איהם אַווינע, ווי דער מאַטעמאַטיקער סלאָנימסקי, דער היסטאָריקער פּין, דער פּובליציסט צעדערבוים. אַבראַמאָוויטש, וועלכער האָט אַנגעשריבען אַ לעהרבוך פון נאַטור-געשיכטע (!) א. ז. וו.

אויב סאַמועלי'ס אַרטיקעל איז אַזוי שלעכט, ווי די רע-דאַקציע פון „וואַסכאָד“ האַלט פּולקום ריכטיג, איז געווען קאַמיש צו איבערזעצן איהם ביי זיך. און נאָך קאַמישער איז געווען, וואָס, אויסבעסערענדיג סאַמועלי'ס טעות'ן, האָט די רעדאַקציע אַליין דערבײַ - וועניגסטענס וואָס אַנבאַלאַנגט אַבראַמאָוויטש'ן - אויך נישט אַרויסגעוויזן קיין גרויס קענטעניש אין אַנזער ליטעראַטור.

שטאַף צום לעכען האָט די מעשה מיט סאַמועלי'ס אַרטיקעל אין „וואַסכאָד“ אַלענפאַרס געקאָנט געבען. נישט אַזוי אָבער האָט זיך פּערהאַלטען צו דעם עפּיזאָד אַבראַמאָוויטש. „איך ערלויב מיר - שרייבט ער בינשטאַקן אין בריעף פון 16-טען מאַי 1882 - מאַכען אייך אויפּמערקזאַם אויף סאַמועלי'ס נאַרישען אַרטיקעל אינעם ביכעל „וואַסכאָד“ פאַר יאַנואַר-פּעברואַר און אויף די נאָך צעהן מאָנאַט נאַרישערע אַנמערקונג פון דער רע-דאַקציע. אויב דער אַרטיקעל בעווייזט דעם פּערפאַסער'ס פּו-ל-שטענדיגע אונבעקאַנטשאַפט מיט דער ליטעראַטור, איז די אַנמערקונג - אַ בעווייז פון דער רעדאַקציעס אונערהיליכקייט און פאַלשקייט, אויפ'ן עכטען שטייגער פון סובאַרינען*... ווער זענען זיי, פּרעג איך אייך, אָט די בעלעטעריסטען אונזערע? מיט וואַסערע פּראַגען האָבען זיי זיך פּערנומען דעמאָלט, ווען איך בין אַרויסגעטראָטען אויף דער ליטעראַרישער אַרענע מיט מיינע ערצעהלונגען, וואָס בעריהרען די לעבענס-אינטערעסען פּונעם יודישען פּאָלק? אַך, ס'אַר אַ אונדאַנקבאַרקייט, ס'אַר אַ געוויסענלאָויגקייט! און אַבראַמאָוויטש אַזוי ווייט אויפגע-

---

* דער אַרויסגעבער פון „נאַוואַע וורעמאַ“.

בראכט פון דעם, אייגענטליך, נישט מעהר ווי קאמישען עפיואָד
אז עס רייסען זיך ביי איהם אַרויס די ווערטער: „אַנעכטע
זשידאָוסטוואָ!“.

אינטערעסאַנט איז אַבראַמאָוויטש'ס שטענדיגע שטרעבונג
אַרויסצוגעבען אַ צייטונג, וואָס שפיעגעלט זיך אָב אין זיינע
בריעף. פון זיין קאַרעספּאָדענץ מיט בינשטאַקן דערוויסען מיר
זיך, אז נאָך אין יאָהר 1867, ווען ער האָט געלעבט אין בעדרי-
טשעוו, האָט ער זיך געסטאַרעט צו בעקומען פון דער רעגירונג
אַנערלויבעניש אויף אַ צייטונג; אַרויסגעבען זי האָט ער גערע-
כענט אינאיינעם מיט דעם בעוואוסטען העברעאישען שריפטשטע-
לער א. ב. גאַטלאָבער און מיט בינשטאַקן, אָבער פון די בריעף
איז צו זעהן, אז אויפגעטהון האָט די זאַך אַבראַמאָוויטש. הפנים,
די צייטונג האָט געזאָלט זיין אַ העברעאישע; דאָס קאָן מען
דרינגען פון דעם נאָמען, וואָס זי האָט געזאָלט טראָגען: „בן-
עמי“ (ער ווערט דערמאַנט אין איינעם פון די שפּעטערדיגע
בריעף). פון דעם פּראַיעקט איז גאַרגישט אַרויס - קיין ערלוי-
בעניש האָט אַבראַמאָוויטש נישט בעקומען. אָבער ער זאָגט זיך
נישט אָב פון דעם געדאַנק, ער סטאַרעט זיך נאָך פיעל מאָל
מפּנה דער זעלבער זאַך, און פון איצט אָן הצנדעלט עס זיך
ביי איהם שטענדיג וועגען אַ יודישער צייטונג. אין יאָהר 1871
איז אַבראַמאָוויטש צוליב דעם אַפילו געפּאָהרען קיין פעטערבורג;
פון דאָרטען האָבען מיר זיינעם אַ בריעף (פון 14 יאַנואַר) צו
בינשטאַקן, מיט וועלכען ער האָט געוואָלט אינאיינעם אַרויסגע-
בען אין זשיטאַמיר די צייטונג. דער בריעף ענטהאַלט אין זיך
אויך די הוספה, געשריבען פון י. לעווין - אַ זוהן פון באַראָן
נ. ה. גינצבורג'ס סעקרעטאַר און מקורב, מענדעל לעווין. פון
דעם בריעף און בעזונדער'ס פון לעווין'ס צושריפט איז קענטיג,
אז באַראָן גינצבורג און בכלל די „אַפיציעלע“ יודישע קרייזען
אין פעטערבורג זענען געווען אונצופרידען מיט צעדערבוים'ס
יודישען „קול מבושר“ און מיט זיין ריכטונג, און אז זיי האָבען
געוואָלט מיטהעלפען אַבראַמאָוויטש'ן צו בעקומען אַנערלויבעניש
אויף אַ יודישער צייטונג. אָבער אויך דאָס מאָל איז דער

פראיעקט נישט פערווירקליכט געוואָרען: די רעגירונג האָט נישט געגעבען די נויטיגע ערלויבניש.

ווי מיר האָבען שוין פריהער אָנגעוויזען, האָבען מיר נישט פון יאָהר 1871 ביז 1881, ווען אַבראַמאָוויטש האָט געלעבט אין איין שטאָדט (זשיטאָמיר) מיט בינשטאָקן קיין בריעף פון איהם צו זיין פריינד; עס פעהלען אונז, אַלואַ, שריפטליכע ידיעות וועגען זיינע ווייטערדיגע שריט אַן דער הינזיכט.

אַבראַמאָוויטש'ס פערלאַנג צו גרינדען אַ יודישע צייטונג איז אָבער געווען צו שטאַרק, מען זאָל קאָנען רעכענען, אַז אין פערלויף פון צעהן יאָהר זאָל ער נישט האָבען אין דער ריכטונג קיין זאָך געטהון. וועניגסטענס פון איין שפעטערדיגען בריעף (1885) דערווייטען מיר זיך, אַז אין יאָהר 1879 האָט ער זיך פונטניי — און ווידער אָהן ערפאַלג — בעמיהט אויסצו-ווירקען אַנ'ערלויבניש אויף אַ יודיש בלאַט. פון יאָהר 1881 אָן, ווען אַבראַמאָוויטש האָט זיך בעזעצט אין אָדעס, האָבען מיר ווידער רעגעלמעסיגע בריעף פון איהם צו בינשטאָקן — און ביי יעדער געלעגענהייט קעהרט ער זיך דאָ טענה'ג אום צו דעם פלאַן מכוּח אַ צייטונג.

אין יאָהר 1882 איז בינשטאָק אַוועקגעפאָהרען קיין פעטער-בורג, וואו ער האָט בעקומען בעשעפטיגונג אויף אַ געוויסער צייט. „ס'איז זעהר מעגליך — שרייבט איהם אָהין אַבראַמאָוויטש דעם 20-טען אויגוסט, 1882 — אַז מיר זאָלען זיך אין גיכען זעהן אין פעטערבורג. אַז גאָט וועט געבען, און אונזער פלאַן וועט זיך פערווירקליכען, וועל איך אויפלעבען און זיך ווידער נעהמען צו דער פערער... מען דאַרף זיך דורכאויס סטאַרען צו בעקומען אַנ'ערלויבניש אויף אַרויסגעבען די צייטונג. דאָ אין אָדעס קאָן איך ליטעראַריש אויף קיין פאַל נישט אַרבייטען.“ אין יאָהר 1883 סטאַרעט ער זיך פונטניי וועגען אַ צייטונג, און ווידער אָהן אַ שום רעזולטאַט. ער פערלירט אָבער נישט דעם מוט און ביי דער ערשטער געלעגענהייט הויבט ער ווידער אָן צו אַרבייטען אין דער זעלבער ריכטונג. אין בריעף פון 11-טען סעפטעמבער 1884, טיילט ער מיט בינשטאָקן, אַז ער האָט זיך

בעקענט מיט פראפעסאָר פ. בעזסאָנאוויץ; יענער איז געווען מיטגליד פון דער בעוואוסטער פאָרענישער קאָמיסיע מכוח דער יודען-פראַגע און האָט געהאַט אַ געוויסע ווירקונג אין די רעגירונגס-קרייזען. אַבראַמאָוויטש'ן קומט תיכף אויפ'ן געדאַנק-אויסצונוצען די נייע בעקאַנטשאַפט אויף צו בעקומען די גע-ווינטע ערלויבניש. ער ווענדט זיך מכוח דעם אַז בעזסאָנאוויץ פערפיהרט מיט איהם אַ קאַרעסטפאַנדעניץ; ער איז רעגעלמעסיג מוריע בינשאַק'ן וועגען דעם ענין און איז זיך מיט מיט איהם וועגען יעדען שריט. פדי אויפצוקלעהרען דעם פראַפעסאָר בעזסאָנאוויץ (וועמען די פראַגע איז, הפנים, געווען גאַנץ פּרעמד) די נויטוענדיגקייט פון אַ יודישער צייטונג, האָט אַבראַמאָוויטש איהם צוגעשטעלט אַנאויספיהר-שריפטליכען בעריכט, זעהר אַנ-אינטערעסאַנטען, און צוגעשיקט בינשאַק'ן אַ קאַפי; זי געפינט זיך צווישען אונזערע בריעף. די זאַך האָט זיך געצויגען לאַנג. איין צייט איז אַבראַמאָוויטש געווען פיל מיט האַפנונג, אַז דאָס מאָל וועט זיך דער פּלאַן ענדליך איינגעבען. „פון בעזסאָנאוויץ - לייענען מיר אין בריעף פון 20 נאָוועמבער, 1885 - ערוואַרט איך אַ תשובה אין דעצעמבער פון פעטערבורג וואהין ער איז אַוועקגעפאַהרען (פון כאַרקאָוו), און איך האָף, אַז דאָסמאָל וועט זיין ענטפער שוין זיין אַנענדגילטיגער. אַך, ווי עס ווילט זיך שוין געהמען די פעדער אין האַנד און שרייבען, שרייבען!“

די זאַך געהט אַבראַמאָוויטש'ן פון זיין נישט אַרויס. „פון בעזסאָנאוויץ - שרייבט ער ווידער דעם 27-טען דעצעמבער, 1885 - איז קיין ענטפער נישטאָ, דאָס וואונדערט מיך. נאָר די האַפנונג האָב איך נישט פערלירען און איך האַלט אין איין וואַרטען.“ אָבער אויך דאָסמאָל איז איהם בעשערט געווען אַנענטווישונג, „איך האָב איך, טייערער פריינד - לייענען מיר אין בריעף פון 21-טען מערץ, 1886 - שוין אַ היבשע צייט נישט געשריבען, וואַרטענדיג אויף עטוואָס נייעס, וואָס איך זאָל קאַנען מיטטיילען איין. ליידער אָבער איז קיין שום נייעס נישטאָ, און פון די אַלע ערוואַרטונגען איז קיין איינע נישטאָ.“

איך האָב שוין פערלוירען די האָפנונג און אַ מאַך געטהון מיט דער האַנד אויף צײַן, אַך, האַרציגער פריינד, איך האָב קיין מזל נישט!...

אַבער גאָר אין גיכען זעהען מיר אַבראַמאָוויטש'ן ווידער סטאַרען זיך וועגען אַ צייטונג. „איך האָב אָנגעשיקט ספעקטאַרן - שרייבט ער בינשטאַק'ן דעם 20-טען אויגוסט, 1886 - דעם פראַגראַם פון דער צייטונג, וועלכער איך האָב אַ נאָמען געגעבן „דער שפּאַגל“. אַך שיק אייך דערביי אַ „פראַשעניע“ - זייצענן מיר אין בריעף פון 30-טען סעפטעמבער, 1886 - און איך ריכט זיך אין גיכען אויף אַ גוטען רעזולטאַט“.

די אָפטימיטישע שט מונג ווערט אָבער באַלד פערשוואַונ-דען; דעם 24-טען אָקטאָבער 1886 שרייבט ער בינשטאַק'ן: „ספעקטאַר אין זיין לעצטען בריעף זאָגט זיך שוין אַב פון דער זאַך, ווייל עס איז נישט צו פערוויקליכען זי“...

בעזייטיגען די מניעות, וואָס די ר' שישע רעגירונג האָט טיסטעמאַטיש אַ לאַנגע צייט געשטעלט קעגען גרינדען אַ יודישע צייטונג איז געווען אונמעגליך, און ביזן יאָהר 1903, ווען עס איז ענדליך געלונגען צו בעקומען אַניווערסיטעט אויף אַרויסגעבען אין פעטערבורג דעם „פריינד“, זענען אַלע אונזעהליגע בעמיהונגען פון פערשידענע פערזאָנאַן אין דער הינזיכט געווען אומזיסט.

וואָס פאַר אַ ריכטונג עס וואָלט בעקומען אַבראַמאָוויטש'ס טעטיגקייט, ווען ס'וואָלט זיך איהם איינגעגעבען אויסוויקען אַניווערסיטעט אויף אַ יודישער צייטונג, צי וואָלט נישט אפשר דער זשורנאַליסט אין איהם איינגעשלונגען דעם קינסטלער, און די יודישע ליטעראַטור וואָלט אפשר נישט זוכה געווען צו זיינע בעסטע בעלעטריסטישע ווערק - וועגען דעם קאָן מען גאָר בויען השערות. אָבער זיינע שטענדיגע בעמיהונגען אין דער הינזיכט, די ענערגיע, מיט וואָס ער האָט זיך פסדר, נישט קוקענדיג אויף אַלע ענטווישונגען, געסטאַרעט צי גרינדען אַ יודיש בלאַט, דאָס אַלץ בעווייזט אונז קלאָר, אַז מיר האָבען דאָ צו טהון נישט מיט אַ צופעליגער זאַך, גאָר מיט אַניווערסיטעט

שטרעבונג צו זשורנאַליסטישער אַרבייט, וואָס האָט טיעף גע-
וואַרצעלט אין אַבראַמאָוויטש'ן.
מיר האָבען געגעבען אַ קורצע איבערזיכט פון אַבראַ-
מאָוויטש'ס בריעף צו בינשאַק'ן און געהאַט די מעגליכקייט
אַבצושטעלען זיך נאָר אויף אַ קליינעם טייל פון זיי. מיר
רעכענען אָבער, אַז אויך דאָס וועניגע, וואָס מיר האָבען דאָ
געקאָנט ברענגען, האָט קלאָהר געמאַכט די לעזער, ס'אַר אַנ-
אינטערעס און בעדייטונג עס האָבען די בריעף. ווען זיי וועלען
פולשטענדיג פובליקירט ווערען, וועט יעדער ביאָגראַף און
קריטיקער פון מענדעלע מוכר-ספרים אין זיי געפינען אַ רייך
און פיער-זייטיג מאַטעריאַל וועגן זיין פעכזענליכקייט און
פסיכיק און וועגן דער היסטאָריע פון זיין לעבען, שאַפען און
ווירקען.

מענדעלע-אבראמאוו'יש

(זכרונות)

ער איז געקומען אויף דער וועלט אין די פינסטערע
— לען פון ניקאָזי דעם ערשטען און איז אַוועקגעגאַנגען אין
די טעג פון באַלשעוויסטישער רעוואָלוציע. ער איז געווען אַ
חדר-יונגערל. און דערנאָך — אַ ישיבה-בחור. אין דער ליטע, אין
יענע יאָהרען, ווען מען פלעגט זיינע חברים „כאַפען און
אַבגעבען“ פאַר קאַנטאַניסטען. ער איז אַרומגעפאַהרען איבער
וואָליניער שטעדטליך, אין דעם ביידעל פון אברהמ'לע דעם
הינקעדיגען, אין דער צייט פון „ראַזריאָדען“ און „פּאַימאַניקעס“,
ווען נאָך-זיין אייגענעם אויסדרוק — „געפאַטשטע האָבען גע-
פאַטשט זיך אַליין, צודראַפעטע האָבען געדראַפעט איינער דעם
אַנדערען“ (ווינשפינגער'ל). ער איז געוואָרען אַ לערער אין
דער קאָזיאָנער יודישער שול אין קאַמעניץ-פּאדאָלסק אין די
ערשטע יאָהרען פון אַלעקסאַנדער דעם צווייטען, ווען עס האָט
זיך געדוכט, אז אין דער קאָזיאָנער היטעל מיט דער קאַקאַרויע

ליגט די גאנצע ישועה פאר יודען. אין בערדיטשעוו און זשיטאָמיר האָט ער דורכגעמאַכט די תקופה פון השכלה און האָט זיך בעטייליגט אין דער מלחמה צווישען די השכלה-קרייזלעך און חסידים-קרייזלעך, וואָס האָט געברענט צרום איהם. אין דעם אַסימילירטען אָדעס האָט ער איבערגעלעבט די פּאָגראַם-מען פון זלעקסענדער דעם דריטען און גיקאָלאַי דעם צווייטען, די בעוועגונגען פון חיבת-ציון, ציוניזם, נאַציאָנאַליזם, סאָציאַליזם; ער האָט דערלעבט, שוין האַלב פאַרצוואַנציגט, צו דער לעצטער רוסישער רעוואָלוציע, נאָר ער איז שוין געלעגען פּמעט אָן בעוואוסטנין אין די טעג, ווען פּינסערע וואַלקענס פון אַנאַרכיע און טעראַר האָבען בעדעקט די זון פון דער רעוואָלוציע. מיט איהם איז אָבערשטאַרבן פּמעט אַ גאַנצער יאָהרהונדערט פון אונזער געשיכטע. ער האָט אונז געלאָזען שטעהן אויף דער שוועל פון גאָר אַ נייער היסטאָרישער עפאָכע, וואָס דאַרף קומען נאָך דעם היינטיגען מבויל.

דריי דורות זענען דורכגעאַנגען פאַר זיינע קלוגע אויגען וועלכע פלעגען טיעף אַריינדרינגען אין אַלץ, צו וואָס זיי האָבען זיך צוגעקוקט. געשטאַלטען פון דריי תקופות האָבען זיך אָבגע-שפּיעגלט אין זיינע ווערק, וועלכע האָבען איהם געמאַכט פאַר דעם „זיידען“ פון דער יודישער ליטעראַטור. זיין טאַלענט איז, ווי בעוואוסט, אויסגעוואַקסען אין דער צווייטער העלפט פון זיין לעבען אויף אַזוי פיעל, אַז ער האָט געמוזט איבער-מאַכען פון דאָס ניי פּמעט אַלע ווערק, וואָס ער האָט געשריעבען אין דער יוגענד. אין דער דאָזיגער צייט האָט ער געשאַפּען זיין אייגענעם סטיל אין ביידע שפּראַכען, אין יודיש און העברעאיש, זיין אייגענעם קוק אויפ'ן לעבען, און ער האָט שוין נישט געקאַנט אָנערקענען פאַר זיינע גייסט-קינדער יענע ווערק, וואָס ער האָט אַ מאָל געשריבען אונטער דעם איינפלוס פון דער סביבה. יעדער שרייבער מוז די ערשטע יאָהרען זיצען אויף קעסט, שפּייזען זיך און מפרנס זיין אַנדערע מיט פאַרטיגע מאַכלים, פאַרטיגע געדאַנקען, וואָס זענען אָנגעטאַן אין מלבושים נאָך דער מאָדע; נאָר דאָס איז אַ סימן פון אַן אמת'ען שרייבער.

אויב ער געהט אראָב פֿון קעסט, שטעלט זיך אויף זיינע אייגענע פיס, הויבט אָן צו שאַפֿען זיינע אייגענע געדאַנקען, זיין שפראַך, זיין סטיל, ווען ער ווערט אינדיוידועל אָנשטאַט קאָלעקטיוו. ווען ער ווערט אַליין אַ טיפּ אין דער ליטעראַטור, אַ מוסטער פֿאַר אַנדערע. אָט אַזאַ איבערגאַנגס-צייט האָט איבערגעלעבט אַבראַמאָוויטש אין די זיבעציגער און אַכציגער יאָהרען פֿון פֿאַריגען יאָהרהונדערט ווען ער איז געוואָרען מענדעלע מוכר ספרים.

צום סוף פֿון דער דאָזיגער איבערגאַנגס-צייט, ווען זיין טאַלענט האָט זיך אויפֿגעהויבען צו דער הויכקייט פֿון „ווינש-פינגערל“ — די גרויסע עפֿאָפֿיע פֿון יודישען לעבען, — בין איך מיט איהם בעקאַנט געוואָרען. דרייצעהן יאָהר בין איך דערנאָך גאַהענט געווען צו איהם, און האָב געזעהן, ווי פֿון יאָהר צו יאָהר וואַקסען זיינע שפּאַצירישע קרעפטען, ווערט טיעפֿער זיין קוק אין לעבען, ווי אין איהם ווערט מקוים די פּסיכאָלאָגיש-ריכטיגע בעמערקונג פֿון דער אגדה: „תּלמידים חכמים כל זמן שמזקינים חכמה נמוסת בהם“ — ביי עכט-גייסטיגע נאַטורען וואַקסט די שפּאָנונגס-קראַפט אויף די עלטערע יאָהרען“ אַזוי ווי ביי מיטעלע מענשען, פּערקערט, זינקט דער גייסט אויף דער עלטער. ביז דעם לעצטען יאָהר פֿון זיין לעבען האָט דער 85-יאָהריגער זקן איינגעהיט אין זיך די קראַפט און דעם וואַקס פֿון זיין גייסט.

דאָס איז געווען אין שפּאַטען הערבסט פֿון יאָהר 1890. איך בין ערשט אָנגעקומען פֿון פעטערבורג קיין אָדעס און האָב נאָך נישט פּערגעסען דעם געוואַלדיגען איינדרוק, וואָס עס האָט אויף מיר געמאַכט דער צווייטער טהייל „ווינשפינגערל“, וואָס איז געווען געדרוקט אין יענעם יאָהר. אין שלום-עליכסיס „פּאָלקס-ביבליאָטעק“. ערשט מיט אַ פֿאַר חדשים פֿאַר מיינ אָנקומען, האָב איך אַרויסגעזאָגט מיינ מיינונג וועגען דעם ווערק אין אַ קריטישען איבערזיכט פֿון דער יודישער ליטעראַטור (וואַסכאָד, 1890, בוך 9: „פּאָלקס-ליטעראַטור און המון-ליטעראַטור“, פֿון קריטיקוס). וואו איך האָב פּערגליכען, די מערקווירדיגע

עפאפעיע פון אבראמאָוויטש" מיט גאַנאַליס, טויטע נפשות", נאָך דעם אַרט שרייבען - אַ געמיש פון עפאס און ליריק. אין אַ גרויען נאָוועמבער-אָווענד האָב איך געמאַכט מיין ערשטען וויזיט צו מענדעלע'ן. פון מיין וואוינונג אין יענעם עק פון דער לאַנגער באזארנע גאַס, וואָס איז געווען נאָהענט צום גרויסען פאַרק אויפ'ן ברעג ים, בין איך געגאַנגען אויף דעם אַנדערען עק, וואו די באזארנע, דורכגעהענדיג דורכ'ן אַלטען מאַרק, שפאַרט זיך אָן אין די אַרימע טהיילען שטאָדט, אַרום „טאַטשאַק". נאָהענט צו מאַדאָוואַנקע. דאָרטען, אין אַ ציט גרויס הויז צווישען קאַזאַרמעס, וואָס האָט אַליין אויסגעזעהען ווי אַ קאַזאַרמע, האָט דענסטמאַל פערנומען אַ גאַנצען שטאָק די רעפּאַרמירטע אַדעסער תלמוד-תורה, וואָס וועגען איהר האָט אַמאָל געשריבען דער בעוואוסטער הומאניסט פיראַנגאָוו. העכער מיט איין שטאָק איז געווען די וואוינונג פון סאַלאָמאָן מאַסיעוויטש אבראמאָוויטש, דעם פערוואַלטער (זאָויעדויושצ'י") פון דער תלמוד-תורה. די דאָזיגע שטעלע האָט מענדעלע פערנומען שוין אַ יאָהר צעהן, און האָט זיך געהאַלטען פאַר גליקליך, וואָס נאָך די שווערע יאָהרען און דחקות אין זשיטאַמיר האָט ער געקראָגען אַ זיכער שטיקעל פרויט און האָט בעקומען רי מעגליכקייט צו שרייבען רוהיג אין דער פרייער צייט.

איך בין אַריין צו איהם אין קאַפינעט. אַ הויכער שלאַנג-קער מאָן, מיט אַ היבש ביסעל גרוי אין די געדיכטע שוואַר-צע האָר, מיט אַ קליין בערדעל, מיט קלוגע אויגען און אַ ליב שמייכעלע, האָט מיך בעגעגענט און בעגריסט ווי אַן אַלטען בעקאַנטען. עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ לאַנגער שמועס וועגען ליטעראַטור, פּאָליטיק, פעטערבורג, אדעס, וועגען זיין „ווינשפינגערעל" און דעם פלאַן פון די קומענדיגע, נאָך נישט געשריבענע טהיילען. מענדעלע האָט לייעב געהאַט צו רעדען, נאָר ווי לאַנג ער האָט נישט גערעדט, האָט דער צוהערער נישט בעמערקט די צייט: אַזוי שיין און טיעף, כאַטש אָפט פאַרדאַקסאַל, זענען געווען די געדאַנקען, די ווערטער; אַליץ איז געווען אייגענע. נישט פּרעמדס, נישט גענאַשט פון ביכער.

פאקע אָט דאָ בשעת דעם שמועס געשאַפּען מיט קנייטשען דעם שטערען, אַ דרעה מיטן פינגער, עפעס ווי אין אַ האַרבע סוגיא אין דער גמרא. מיר האָבען ביידע נישט בעמערקט, ווי דער שמועס האָט זיך פּערצויגען ביז שפעט אין אָווענד; און אז מיר האָבען אַ קוק געטהון אויפן זייגער, האָבען מיר זיך ביידע צעלאַכט: מיר זענען אָפּגעזעסען אַ שעה פּיער-פינף. „אַט – זאָגט ער – איהר האָט זיך געאייילט אַ היים (פון אָנהויב האָב איך געזאָגט, אז איך בין געקומען אויף אַ קורצער צייט און וויל איהם נישט שטערען), ניין, פון מיר געהט מען אזוי גיך נישט אָוועק; נישקשה, מיר וועלען נאָך אַ ביסעל שמועסען...“ און אין פאַרהויז האָט ער מיך נאָך פּערהאַלטען אַ היבשע וויילע, אזוי ווי עס וואָלט געווען גויטיג ענדיגען אַ וויכטיגען ענין...

שפעט, אַרום האַלבער נאַכט, האָב איך זיך אומגעקעהרט אַ היים. עס איז געגאַנגען דער ערשטער שניי און האָט אָנגע-טהון אין ווייטען די פּוסטע גאַסען, איך האָב געטראַכט ווע-גען דעם אַלטען יונגען מאַן, וואָס האָט גערעדט מיט אַזא היץ, אזוי אַריגינעל און קלוג – כאַטש נישט אַלץ נאָך מיין שטימונג, – וועגען דעם טיעפען קוואַל פון געדאַנקען און געפיהלען, וואָס שפּרודעלט אין דעם מחבר פון דער „קליאַטשע“ פּישקע דער קרומער“ און „ווינשפינגערעל“.

אין יענע יאָהרען איז מענדעלע צלט געווען 55 יאָהר, לויט דער אַזייערער רעכנונג פון זיין ביאָגראַפּיע, וואָס איז געשריבען דורך זיין חבר ל. בינשטאַק אין יאָהר 1835. צו זיין ערשטען ליטעראַרישען 25-יאָהריגען יוביליי, נאָר ביי אונז צלעמען, די אָדעסער, איז געווען אַ גרויסער ספּק אין דער ריכטיגקייט פון דער רעכנונג, מען האָט דעם „זיידען“ געהאַל-טען פאַר עלטער אויף היבשע עטליכע יאָהר. מענדעלע צליין האָט נישט לייעב געהאַט אַריינצולאָזן זיך אין חשבונות וועגען דעם ענין; עס איז ביי איהם געווען עפעס אזוי ווי אַ מין פאַראורטייל, וואָס איז געקומען בירושה פון אַלטפּרענקישע יודען וקנים, וואָס וועלען אייך בשום אופן נישט אויסזאָגען

זייערע אמת'ע יאָהרען. אָפּטמאָל, בעת געסט פּלעגען זיך ביי איהם צונויפקומען אין זיין געבורטס-טאָג, דעם 20 דעצעמבער, און איינער פון די נישט-געניטע פּלעגט זיך צו איהם ווענדען מיט אַ פּראָגע: „זיידע, ווי פּיעל יאָהר איז אייך היינט גע-וואָרען?“ פּלעגט ער ענטפּערען: „איך ווייס נישט, אָט פּרעגט ביי איהם (אָנווייזענדיג אויף מיר): ער איז אַ היסטאָריקער און דאָרף וויסען כראָנאָלאָגיע.“ און איך האָב שוין געמוזט זאָגען די אָפיציעלע דאַטע 1835, ווי עס שטעהט געדרוקט אין בינשאַטאָס בייאָגראַפיע, נישט מאַכענדיג צו איהר קיין „קריטי-שע“ בעמערקונגען. מענדעלע האָט אַפילו נישט לייעב געהאַט, אַז מען פּלעגט איהם אין יענע יאָהרען רופען „זיידע“, אַ נאָמען וואָס ס'האַט איהם געגעבען דענסטמאָל „שלום-עליכם“, וואָרום דער בעגריף „ליטעראַרישער זיידע“ גיט שוין אַן אָנצוהערעניש אויף אַלטקייט. און אין דער אמת'ן האָט זיך מענדעלע געפיהלט יונג און שטאַרק, אפשר יונגער און לעבע-דיגער פון וועמען עס איז פון זיינע „אייניקלעך“.

אין גיכען האָט זיך אַרום אונז געבילדעט אַ קליין ליטע-ראַיש קרייזעל. אין אָנהויב זענען אַריין אין אונזער חברה מען-דעלעס אַלטע בעקאַנטע - בן עמי און ראַוויצקי, און שפּעטער זענען ביסלעכווייז צוגעקומען נאָך שרייבער און - גלאַט אינטע-ליגענטען. דערהויפּט האָבען מיר געפיהרט שמועסען און ויכוחים וועגען אונזער ליטעראַטור, נאָר אַרום פּסח-צייט פון יאָהר 1891 האָבען ביי אונז דעם ערשטען אַרט פּערנומען פּאָליטישע ענינים. דאָס איז געווען יענער שרעקליכער פּסח - די צייט פון גירוש מאַסקווע און אַנדערע גזירות, ווען אַלעקסאַנדער דער דריטער און זיין רעגירונג האָבען אונז אָנגעמאַכט אַזוי פּיעל אָפיציעלע פּאָגראַמען, עפּעס ווי אַ זכר לחורבן - צום צעהניאָהריגען יובל פון די ערשטע גאַסען-פּאָגראַמען אין די דרום-קאַנטען אין די 80-ער יאָהרען. אַ טיעפּער שמערץ האָט אונז אַלעמען אַרומגע-נומען. מיר האָבען געפיהרט הייסע ויכוחים, יעדערער לויט זיין שטאַנדפּונקט: איינער האָט געזעהען די ישועה אין פּערשטאַר-קען דעם ישוב ארץ-ישראל, דער אַנדערער - אין עמיגראַציע נאָך

צומעריקע, וואָס האָט אָנגענומען בקרוב אַ גראַנדיזען כאַראַקטער דער דריטער האָט פאַרגעשלאָגען אַן אַגיטאַציע-רייזע אין איי-ראָפּע אויפצוהויבען די וועלט קעגען דעם דעספּאָטישען רוסלאַנד (מיין פאַרשלאָג); איין מענדעלע נאָר האָט זיך נישט געשטעלט אויף קיין פּרינציפּיעלען שטאַנדפּונקט און האָט יעדעס מאָל אַרוי-געוואָגט אַ מיינונג לויט דער שטימונג, וואָס האָט דאָן געהערשט ביי איהם. פּערשטעהט זיך, אז פון איין מאָל צו דעם אַנדערען האָט זיך ביי איהם די מיינונג געביטען אַזוי ווי די שטימונג נאָר יעדעס מאָל זענען זיינע ווערטער געווען קלאַר און אַריגי-נעל, און האָבען געגעבען שטאַף צום טיעפען נאָכדענקען. — אין יענער צייט האָט מען זיך געריכט אויף אַ פאַגראַם אין אַדעס, און אין געדענק, ווי מענדעלע האָט אַ מאָל אַ זאָג געטאָן: „מיין ווייב האָט שוין איינגעפאַקט די זאַכען אין די גרויסע קאַסטענס אויף רעדלעך, מיר זענען שוין מוכן ומזומן מקיים זיין דן מצוה פון ויברח“.

אַ פאַעטיש טרויעריגער זומער איז אָנגעקומען נאָך יענעם פּריהלונג. אין האָב זיך בעזעצט אין דער דייטשער קאָלאָניע לויסטדאָרף, אויפ'ן שענעם ברעג פון ים, אַ פאַר שעה גאַנג פון אַדעס, דער „בורח“ שלום עליכם האָט זיך אומגעקעהרט פון אויסלאַנד, נאָך זיין געשעפטס-אומגליק, און האָט זיך בעזעצט אונטערן שטאָדט, אויפן „גרויסען פאַנטאָן“ אויפן וועג קיין לויסט-דאָרף. אין גיכען איז צו אונז געקומען פּרוג, וואָס פּאָליציע האָט איהם אַרויסגעשיקט פון פעטערבורג, ער האָט געבליבן קעגן דעם גאַנצען זומער צווישען אַדעס און לויסטדאָרף*. אין לויסט-דאָרף האָט אויך געוואוינט בן-עמי. דער זיידע מיט רצווינצ-קין פלעגען אָפּט אָנפאַהרען צו אונז פון שטאָדט, פּערקאַפּענ-דיג אַמאָל אויפן וועג דעם „אייניקעל“ — שלום-עליכם'ען. יעדעס זעט זומער איז שווער צו פּערגעסען, יעדען פון אונז איז גע-

* זעה מיינע זכרונות העגען שלום-עליכם'ען און פּרוג' אין „יעוורע-סקאָיאַ טעאָרינאָ“ 1916 און אין זמ'עלבוך, צום אַנדעק פון שלום-עליכם'ען (אויסגאַבע פון פּרין-פּאָנד 1917).

מענדעלע-טורעט

ווען שווער אויפ'ן חארצען, הן פון אייגענע צרות הן פון צרות הכלל, און דערפאר טאקע זענען מיר געווען צוגעבונדע איינער צו דעם אנדערען, אָט צולייגען מיר זיך אַלע אויפ'ן וויסען זאמד פון ברעג ים, קוקען שעהן לאַנג אויף דעם גע-וואַלדיגען וואַסער פעלד, וואָס ציהט זיך העט-ווייט ביז סטאַמ-בוי, און מען רעדט. מענדעלע איז בעזונדערס גוט געשטימט עס שיטען זיך ביי איהם פערעץ פון מויל: אַנעקדאָטען, גלייכ-ווערטלעך, און אָפטמאָל ערנסטע דערצעהלונגען פון זיין לעבען קינסטלערישע שילדערוגען מיט טיפישע געשטאַלטען פון זיינע בעקאַנטע (בעזונדערס פון דעם לערער-קרייז אין זשיטאָמירער ראַבינער שוהל: צווייפּעל, גאַטלאַבער, לערנער, סלאָנימסקי, סוכאַס-טאַווער און אנדערע). וואָס מען וואָלט זיי געקאַנט אַריינשטעלען אין דער רייה פון זיינע בעסטע ווערק. אָט געהען מיר אי-בער די בערגלעך און גריבער אַרום ים, און מענדעלע שפּרינגט מיט זיינע לאַנגע פיס און קלעטערט וואו מען דארף, נישט ערגער פאַר אונזערע יונגע לייט. מיר געהען אַריין אין גרויסען גאַרטען פון אונזער קאַפּאַניע, — דער בעריהמטער „שליצע גארטען“, — טרינקען טיי און וויין, עסען וויינטרויבען און אנדערע פרוכטען, — און דער שמועס ציהט זיך ווייטער.

איך געדענק בעזונדערס אַ שיינע זומער-נאַכט אין אלול, נאָך אַזאָ שפּאַצירען, ביי מיר אין הויף פון דער דאָטשע. מיר זענען אַלע געזעסען אין דער „בעס עדקע“, ביי דעם לייכט פון די אלול-שטערען, און האָבען געזונגען אידישע פּאָלקס-לידער. פּרוג דאָט וואונדער יך שיינ געזונגען דאָס ליד: „וואָס וועט זיין, צו משיח וועט קומען?“ מיט אַזאָ פּרומען פנים און אַזעלכע חסידישע העויות, אַז קיינער וואָלט נישט געזאָגט, אַז מיר האָבען דאָ צו טהון מיט אַ נאָכגעמאַכטער פּאַראָדיע פון אַ מתנגד:

די בויד וועט זיין פון פארמעט די רעדער וועלען

זיין פון עצי-גופר

און די בייטש וועט זיין ציצית צוגעבונדען צו אַ שופר. —

האַט זיך צעגאַסען דאָס לידעל אין דער שטילקייט פון דער נאַכט, אין דער שטילער דייטשער קאַלאָניע. צו אמת'ע דביקות און התלהבות האָט אונז געבראַכט אַ חסידישער ניגון אָהן ווערטער, וואָס בן-עמי האָט געזונגען. אַלע האָבען דאָס אונטערגעכאַפט און עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ כאָר-געזאַנג, מיט פּערגלאָנצען די אויגען צום הימעל, מיט צוקלאַפּען מיט די פינגער. מיר זענען געזעסען אַזוי ווי די חסידים ביים רבין צו שלוש סעודות, און עס האָבען זיך געטראַגען ווייט צום ברעג ים טרויעריגע נגונים, עפעס ווי פּערטראַגען אָהער מיט אַ וויגד פון די פּעלדער פון וואַלין אָדער פּאָדאָליע, און דער ים האָט עפעס פון דער ווייטען צוגעברומט... מענדעל'ע איז געזעסען פּערטראַכט, איהם האָט זיך אפשר גע'חלומ'ט דאָס ביי-דעל, אין וועלכער דאָס יונגעל פון קאַפּוליע איז אַרומגעפּאָה-רען וואַלין, די השפּלה-מיסיע און דער קאַמף מיט חסידים אין קאַמענעץ און בערדיטשעוו...

25 יאָהר זענען אַריבער פון יענער זומער נאַכט... בלויז די לעצטע צוויי יאָהר האָבען אַוועקגענומען פון אזוי דריי פון יענע, וואָס זענען געזעסען ביים שלוש סעודות אין לוסטראַרף — שלום-עליכם'ען, פּרוגין און מענדעל'ען.

II

אונזער אַדעטער קרייזעל מיט אַבראַמאָוויטשען בראש האָט זיך צוזאַמענגעקליבען רעגולער עטליכע יאָהר, צווישען 1891 און 1894. די אורחים פונ'ם קרייזעל זענען זיך דערווייל צו-פאַהרען אין פּערשיעדענע זייטען. פּרוג קיין פּעטערבורג, שלום-עליכם — קיין קיעוו, און אין אַדעס איז פּערבליבען אַרום אַ האַלבן טיש „שטענדיגע מיטגליעדער“, צו וועלכע ס'פלעגען פון צייט צו צייט צושטעהן אויך מענשען פון דער זייט. אונ-זער קרייזעל איז געווען אַ ריין-ליטעראַריש, אַן אומ-

מענדעלע טורעם

ארטייאיש, און אין דעם איז בעשטאנען דער אונטערשיעד
וישען איהם און דעם מאסאנישען קרייז פון אחד העם —
ני משה, וואָס האָט דאָן עקזיסטירט אין אָדעס. אין יענעם
ייז האָבען אַנטייל גענומען די פּאַלעסטינזעס, די חובבי
יו"ל. וואָס האָבען אָנגענומען אחד-העם'ס תורה: אָהן דער
יסטיגער אויפֿלעבונג פון דער אומה איז נישט מעגליך די
יפלעבונג פונם לאַנד. די בני משה (אָדער די רויטע
דעלעך) ווי מענדעלע האָט זיי וויציג אָנגערופען אויפֿן
גך פון דעם נאָמען פון דער חברה און אויך דערפאַר, וואָס
ייניגע אָנגעזעהענע מיטגלידער האָבען געהאַט רויטע האָר)
'עגען זיך צונויפקליבען יעדען פרייטאָג-צונאַכטס אין הויז
ן זייער פיהרער, און דערביי צוגעלאָזט אין קרייז אויך זיי.
גע, וואָס זענען נאָך נישט געווען אינגאַנצען בעהצווענט אין
יערע ענינים. מיר פלעגען זיך צונויפקומען שבת צו נאַכט,
ר דוכט, איין ראַוויצקי פלעגט בעזוכען גלייכצייטיג ביידע
ייזלעך גאַנץ רעגולער, און מענדעלע האָט איהם אָנגערופען
יער שלוח פון יענער זייט סמבטיון. לכתחלה פלעגען מיר
ך על פי רוב צוזאַמענקליבען אין דער נייער, גרויסער און
כטיגער דירה פון אַבראַמאָוויטשען, וואָס מ'האַט צוועקגע-
יבאָן פאַר'ן פּערוואָלטער אין דעם ניי-אויסגעבויעטען הויז
יף דאָסטיארנער גאַס; שפעטער האָבען מיר זיך צונויפגע-
יבען לויט דער רייהע אויך אין די דירות פון אַנדערש
:טייל-נעמער. — ביי מיר, ביי בן-עמי, ביים פּערשטאַרבענעם
אויפֿען דאָקטאָר מיכעלסאָן. אויסער די שבת'דיגע פּערזאָנ-
נגען זענען נאָך געווען אויסערגעווענהליכע בעגעגענישען:
יף פּאַמיליע-אָווענדען, אין ימים-טובים און אין דער נאַכט
ן ניי-יאָהר. די שפּראַך אין אונזער קרייזעל איז געווען, ווי
נועהנליך דאָן אין אָדעס, רוסיש, און פּערשטעהט זיך, מיט
שטאַרקען צומיש פון יודישע ווערטלעך. מענדעלעס רוסיש
ז נישט פריי געווען פון טעותים, נאָר מיר האָבען עס וועה-
ג-וואָס בעמערקט: אַזוי רייך איז דער רוסיש געווען מיט
דיגינעלע אויסדרוקען, לעבעדיגע געשטאַלטען, אָפטמאָל פלעגט

ער זיין רוסיש בעפוצען מיט פליטערלעך פון אונזער פאלקס־ שפראך.

אויב צווישען אונז איז געווען אַ מענש, וואָס איז גע- שטאַנען אויסער וואָסער-ס'איז פּאַרטיי אָדער פּראָגראַם, — איז עס געווען מענדעלע. ער איז געווען אַן אומפּאַרטייאישער נישט צוליעב אויסערליכע סבות אָדער צוליעב דעם, וואָס ער האָט זיך נישט געקאַנט איינפּאַסען אין די ראַמען פון די פּקזיסטירענדיגע פּאַרטייען, נאָר דערפּאַר, וואָס לויט זיין נאָ- טור האָט ער נישט געקאַנט זיין קיין אנהענגער פון אַ בע- שטימטער אידעאישער ריכטונג אין געזעלשאַפטליכע פּראָגען. ער האָט נישט געקאַנט אַנערקענען וואָסער ס'איז פּראָגראַם פּאַר נויטווענדיג, אָדער וואָסער ס'איז פּרינציפּען-סיסטעם פּאַר אַ דורכאויס בעשטימטע זאָך. אין סאַציאַלען און פּאָליטישען הינזיכט איז ער, לויט זיין נאַטור, געווען אַ „וויילדער“. ער האָט געהאַט דאָ שטימונגען, סימפּאַטיעס און אַנטיפּאַטיעס, אָבער נישט קיין פעסטע פּרינציפּען, און די שטימונגען האָבען זיך ביי איהם אָפט געפּיטען אין שייכות מיט זיינע פּערזענ- ליכע, סוביעקטיווע איינדרוקען, למשל, פון זיין בעציהונג צו דער אָדער יענער פּערזאָן, פּאַרשטעהער פון דער אָדער יענער פּאַרטיי. ער האָט נישט ליעב געהאַט די מאָדערנע און טומעל- דיגע פּאָליטישע בעוועגונגען, ווייל וואָס מעהר אָנהענגער די בעוועגונג האָט פּערמאַנט, אַלץ מעהר האָט ער געהאַט די מעגליכקייט צו בעאַפּאַכטען אין דער פּערזאָנען לעכערליכע אָדער נעגאַטיווע זייטען, די פּערקריפעלונג פון דער אידעע ביי די וועניג-בעוואוסטזיניגע מענשען, וועלכע זענען צוגע- שטאַנען צו איהר, און ער, ווי דער קינסטלער פּוּנז לעבענס- שטייגער, איז אין זיין אבשאַצונג געגאַנגען שטענדיג פון פּער- זאָנען צו אידעען און נישט פּערקעהרט. אַזוי-אַרום איז ער נישט צוגעשטאַנען צום אָפיציעלען חייבת-ציון (ציוניזם) איז ביז 1897 נאָך נישט געווען, וואָס האָט געהאַט אין אָדעס זיין אָרגאַן — דער פּאַלעסטינער קאַמיטעט, הנהג ער האָט זייער סימפּאַטיוזירט מיט דער אידעע פון ישוב ארץ ישראל און פּער.

ועלנעך האָט ער שטאַרק געהאַלטען פון איינעם פון די פיהרער מיט דער חברה - פון ד"ר פינסקער. דער אַלטער „משפּיל" פונ'ם קרייזעל פון דער זשיטאַמירער ראַבינער שול, דער יוגענד פריינד פון מ. מרגולית, אַבראַמאָוויטש איז דאָך נישט אַריין אין דער געזעלשאַפט פון די אַסימילירענדע און אסימיליאַ-טאַרען, ביי וועלכע דער הומאַניסט מרגולית איז געווען דער העכסטער אויטאָריטעט, אַ וואוילער לעהרער, וואָס האָט נישט געפאָדערט פון זיינע תלמידים קיין שום התחייבותן בנוגע צו דער נאַציע, - אויסער איין זאַך: טעאָרעטיש אַנער-קענען די מעלות-טובות פון יודישקייט און איר עטיק. מענדע-לע האָט נישט ליעב געהאַט די אַסימילאַציע (יעדענפאַלס אינ'ס אַדעסער פעריאָד פון זיין לעבען), אָבער קעמפען מיט דער אַסימילאַציע צוזאַמען מיט די נאַציאָנאַליסטען, לכל הפחות, אין דעם געביט פון שוהל און קולטור, האָט ער נישט גע-האַלטען פאַר מעגליך, ווייל ער האָט נישט אַנערקענט קיין בעשטימטע פאָזיטיווע סיסטעם פון נאַציאָנאַליזם, נישט פונ'ם פאָליטישען, נישט פונ'ם קולטור-אויטאָנאָמיסטישען. ער איז געווען אי אַ פריידענקער, אי אַ רעליגיעזער: ער האָט צוגע-געבען אַ בעזונדערע בעדייטונג די וויכטיגסטע דינים און מנהגים (ווי אַ פערוואַלטער פון אַ תלמוד-תורה האָט ער אָפּ-ציעל געדאַרפט אָבזיטען שבת, ימים-טובים, היטען פשרות א. א. ו.), און זיך בעצויגען גאַנץ געדולדיג צו דאָנאַטישער פריידענקעריי. אָבער אויך דאָ ווערט זיין סבלנות דערגרייכט נאָר ביז אַ בעשטימטער גרענעץ, ער האָט נישט געקאָנט פאַר-טראָגען נישט די חוצפהדיגע פערלייקענונג פון די אמונה-יסודות, נישט די שטאַרק-עקסטרעמע אויספיהרען פון דער ביבעל-קריטיק, אויף וויפיעל ס'האָט זיך אויסגעדריקט אין אַ קאָנקרעטער פאַרס (וועגען דעם - שפעטער). דא איז ער געווען שטאַל און אייזען, אָדער ריכטיגער - געוואָרען אַרץ פעסטער, וואָס מעהר ער איז געוואָרען עלטער. אין אַלע איבעריגע געביטען איז ער באמת געווען אַ „פרייער קינסטלער" אין דער שאַפונג און אנשוואַנגען. איך האָב נישט איינמאָל געזאָגט איהם אַליין

זין אויך ביים ביי-זיין פון אנדערע: איהר, אלס קינסטלער
 אַנקורירט מיט גאָט, וואָס לויט דער אגדה, פערנעהמט ער זיך
 ערמיט, וואָס ער בויט וועלטען און צושטערט זיי, כדי ווידער
 ויפצו בויען: איהר שטעלט-אויף אַ וועלט-אַגשוואונג און דער-
 אַך וואָרפט איהר זי אום. גאַנץ אָפט איז געווען אַ פערנעני-
 זן צו שמועסען מיט מענדעלען אויג אויף אויג אָדער אין אַ
 ליינעם קרייזעל: אזוי טיעף האָט ער אויפגענומען אַ גע-
 אַנק אַפילו מיט זיינע אבנייגונגען אן דער זייט אין דער
 עמע און מיט זיינע פאַראדאָקסען; אָבער אויף אַ פערנעמלונג,
 און די אידעאָלאָגישע ויכוחים האָבען בעדאָרפט ברענגען צו
 בעשטימטען טעזיס אָדער בעשלוס, האָט מענדעלע נאָר גע-
 טערט, ווי אַ פערקעפערונג וון אַ אַנטי-טעזיס; ער האָט
 אַקע אויסגעמיטען אַזעלכע מיני פערנעמלונגען.

אין אינזערע שבת-צו-נאַכט-אָווענדען האָט מענדעלע אָפט
 צלייענט פאַר אונז אויסצוגען פון זיינע ערשט-אַנגעשריבענע
 ערק. אין יענער צייט האָט ער אויפגעהערט צו שרייבען
 דיש און זיך אומגעקערט צו העברעאיש, ריכטיגער — צו
 אַפען אַ נייעם העברעאישען סטיל. די סיבה איז געווען אַ
 ופעליגע: שלום עליכם האָט אָנגעוואוירען זיינע פינאַנסען און
 ויפגעהערט אַרויסצוגעבען זיין „יודישע פּאָלקס-ביבליאָטעק“,
 ון דער זיידע האָט נישט געהאַט וואו צו דרוקען דעם המשך
 ון זיין „ווינשפינגערעל“. קיין לייטישע פערלעגער אויף צו
 רוקען ביכער אין יודיש זענען נאָך דאָן נישט געווען (דער-
 אַך האָבען זיך בעוויזען דער פערלאַג „אחיאסף“ און אנדערע,
 אַס האָבען אַרויסגעגעבען העברעאישע ביכער), און מענדעלע
 אָט אַוועקגעוואָרפען זיין בעסטע און גרעסטע ערצעהלונג,
 ון ס'האָט נישט געהאָלפען, וויפיעל איך האָב אין איהם
 ריינגעשמועסט, ער זאָל פערזעצען די אַרבעט אויף שפעטער.
 עוועהנליך האָט ער געשריבען, ווען דער רעדאַקטאָר אָדער
 אַרויסגעבער האָט איהם געוואונגען, פאָדערענדיג אַ ערצעה-
 ונג צוליעב אַ זאַמעלבוך אָדער זשורנאַל. אין יענער צייט
 האָט ראַווינצקי אַרויסגעגעבען אין אַדעס אַ גאַנץ פינע ליטע-

מענדעלע-טורעס

רארישע זאמעליכער א. נ. „פרדס“, און מענדעלע האָט בעי-דארפט פאַר יערען באַנד געבען איין אָדער צוויי מעשיות. ער דאָט דאָן אויך געשריבען צוליב דעם וואַרשעווער „לוח אחי סף“. פאַר מינע צייטען זענען אָנגעשריבען און כמעט אינגאָנצען פאַ-געליינעט געוואָרען דורך דעם מחבר פון כתב-יד די ערצעהלונגען פון דעמדאָזיגען לעבען: „בימי הרעש“, „בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה“, דער אַריינפיהר אין „שלמה ר'חיים'ס“. אין אָט די מעשיות האָבען געפונען אַן אויס-דרוק די הייסע ויכוחים, וועלכע האָבען זיך געפיהרט אין די שבת-צו-נאָכטסען ביי אונזער קרייזעל וועגען חבת-ציון, אַמע-ריקאָנער עמיגראַציע, השכלה עפאָכע א. א. וו. שילדערענדיג די „שטורעם צייט“ פון דער נייער נאַציאָנאַלער בעוועגונג, האָט מענדעלע גאַנץ-טרעפליך כאַראַקטעריזירט זיך גופא צווי-שען די קעמפערע פאַרטייען. מיט דער פראָזע: „ויתרוצו... האָבען זיך אין מיר די צוויי מענדעלעך געבוזקעט אינווייניג, געריסען זיך און געפליקט ווי די הענער“. אָט דער אידעאָלאָ-גישער „ויתרוצו“, די וואַקאַנליש צווישען די פערשיעדענע געזעלשאַפטליכע שטרעמונגען און דאָס אַפלייקענען אַלע - איז געווען כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם קינסטלער, אָבער נאָר אַזוי-אַרום האָט ער בעקומען די מעגליכקייט צו בעמערקען די שוואַכע זייטען פון די אַלע ריכטונגען און שילדערען זיי אין די דערמאָנטע ערצעהלונגען.

אין 1896 האָט מענדעלע אָנגעהויבען איבערצוועצען זיין „ווינשינגערעל“ אויף העברעאיש (אונטערען נאָמען „בעמק הבכא“) צוליבעין זשורנאַל „השלוח“, וואָס אחד-העם האָט דאָן אָנגעהויבען אַרויסצוגעבען אין אָדעס. דאָס איז נישט געווען סתם אַן איבערזעצונג, נאָר אַ נייע קינסטלערישע בעאַרבייטונג מיט אַ בענייטען אינהאַלט און וואונדערליך איפגעלעבטע פאַרמען פון דער העברעאישער שפראַך. דער מחבר איז לאַנג געזעסען אויף יעדער שורה, און דער פתב-יד, וואָס ער האָט פאַר מיר געליינט פמעט ביי יעדען בעזוך, איז געווען פול אָנגעפיקורעט מיט מעקעכען און צוגאַבען און צושריפטען,

מענדעלע טורעם

ווען ס'האט זיך געענדיגט דער יודישער טעקסט, און ער האָט פּענאַרפט שרייבען די ווייטערדיגע קאָפיטלען גלייך אויף העב־רעאיש, האָט מענדעלע אויף אַזאָ אופן פּערגרינגערט זיך די אַרבעט. ער האָט פּריהער געשריבען די קאָפיטלען אין יודיש און דערנאָך אַליין זיי איבערגעזעצט אין העברעאיש. אַזוי איז מיר גרינגער — האָט ער געזאָגט — שאַפּען דעם אינהאַט, די לעבענס־בילדער אויף דער שפּאַך פּון אָט דעם לעבען, און דערנאָך ערשט אָנקליידען די בילדער אין די קלאַסישע נאַציאָנאַלע קליידער. (איך בין נישט ערב פאַר דער פינקטליכ־קייט פּון אויסדרוק, נאָר דאָס איז געווען דער אינהאַלט). ס'איז כאַראַקטעריסטיש נאָך אַ פּאַל, וואָס ס'האָט מיר איבער־געגעבען איינער פּון מענדעלע'ס ליטעראַרישע „אייניקלעך“. דער „אייניקלעך“ קומט אַריין צום „זינדען“, ער טרעפט איהם ביים שרייב־טיש און ער פרעגט איהם:

— וואָס שרייבט איהר זינדע ?

איך שרייב נישט, איך טרייב אַ וועק פּליגען — ענט־פערט מענדעלע.

— וואָס הייסט ?

— זעהט איהר, — ענטפערט מענדעלע, — אַז איך שרייב העברעאיש, פאלען אויף מיר אָן אַלע נביאים: ישעיהו, ירמיהו, די מחברים פון שיר השירים און תהילים, און יעדער פון זיי לעגט מיר פאַר צו נעמען פאַר דעם אויסדרוק עפעס אַ פאַר־טיגען פּסוק, אַ פאַרטיגע פּראָזע נאָר ביי איהם, כדי אָנצושריי־בען עפעס נישט ליט אַ פאַרטיגען שאַבלאַן, מוז איך לכתחילה אָבטרייבען די אַלע פּליגען.

כדי צו בעפרייען זיך פון די מליצה צוואַנגען, אין וועל־כע די בעל־מליצה האָבען אַריינגעפרעסט דעם לעבעדיגען, מאַדערנעם געדאַנק, האָט מענדעלע אַריינגעבראַכט אין זיין לאַבאַראַטאָריע אַ רייכען מאַטעריאַל פון משנה און מדרש־אויסדרוקען, און דאָך האָט ער געהאַלטען פאַר מעהר נאטירליך צו שילדערען דעם היינטצייטיגען לעבענס־שטייגער אויף דער לעבעדיגער שפּראַך פון דעם לעבענס־שטייגער.

מענדעלע טורעם

דער בענייטער העברעאיש האָט אויפגעלעבט אונטער דער
ועדער פון מענדעלען אויך דערפאר, וואָס ער האָט איהם צוגע-
זאָסט צום סטיל פון דער פאָלקס-שפראַך פון די רוסישע יודען.
אַבער כדי צו פערשטעהען און צו קאָנען אָבצושאַצען די שעה-
נײַטען פון דעם נײַ-מענדעלישען העברעאישען סטיל, איז
ויכטיג, אַז אויך דער לעזער זאָל זײַן בעקאַנט מיט די קווע-
לען און דער העברעאישער מיטעלאַטער-ליטעראַטור, פון ווא-
עט דער קינסטלער האָט געשעפט זײַנע רײכטומער. עס איז
י שפראַך פון די גײסטיגע יחסנים, די קענער פון דער העב-
ראישער ליטעראַטור פון פערשידענע תקופות און פערשיע-
לענע דיאַלעקטען. איך האָב עטליכע מאָל בעריהרט אָט די
זראַגע אין מײַנע שמועסען מיט דעם אַלטען פריינד און איהם
לעזאַנט, אַז גאַר-גײך וועט מען מווען דרוקען זײַנע העברע-
אישע ווערק מיט פירושים, וואָס זאָלען פערטייטשען די אַלט-
אַלטע אויסדרוקען, ווי ס'ווערען אַרויסגעגעבען איצט די ווערק
פון שעקספיר און ראַבלע, אָדער מיט הערות ערקלערונגען,
זאָס בעגײטען די טעקסטער פון רבי יהודה הלוי און אבן-
גזרא. די קומענדיגע דורות, וואָס האָבען נישט געלערענט אין
זדר און זענען נישט בקי אין תלמוד, וועלען נישט פערשטעהען
לענע בעזונדערע שפראַך אויפטהוען, וואָס ברענגען אונז אַרײַן
אין אַ בעגײסטערונג מענדעלע האָט עס נישט געלייקענט, און
לעריי איז אינו ביידען געוואָרען שטאַרק אומעטיג...
וויפיעל אַווענדען בין איך אַזוי אָפגעזעסען מיט מצני-
לען פון געהערט איהם לײענען די ערשט-אַנגעשריבענע קאַפיט-
לען פון „כעמק הבכא“ (װינשפינגעלע) און געשמועסט דער-
אַך וועגען דעם, וואָס מ'האַט איבערגעלייענט... אָט קומט בין-
זשמשות. איך ענדיג מײַן אַרבייט און לאָז מײך דורך דער
אַוספענסקי-גאַס צו דער תלמוד-תורה. איך קום אַרײַן. ס'לעפענט
גיר אויף די טהיר די פרוי, אָדער אײַנע פון מענדעלעס
זעכטער (איך געדענק נישט, אַז אין אָט דער פאַמיליע זאָל
זײַן ווען אַ דינעסט). שטיל און אומעטיג איז אין די גרויסע
נימערען פון דעם תלמוד-תורה-פערזאָלטער ערגעץ אין אַ

לעצטען צימער זיצט מענדעלע, איינגעבויגען אויף א פתב-יד. ווי נאָר ער בעמערקט מיך רופט ער אָפטמאָל מיט שמחה אויס: „און איך האָב געפיהלט, אַז איהר וועט קומען! סױלעט זיך שמועסען מיט אייך. איהר ווייסט, וועגען וואָס איך האָב ערשט גערעכט?" און ס'געהט אַוועק אַ לענגער שמועס ווע-גען אַרץ און צלעמען. קענטיג, אַ גאַנצען טאָג האָט ער אין די ליידיגע צימערען געשוויגען און איצט ווילט זיך איהם דאָ אברעדען פון האַרץ, אַראָבווצרפען דעם עול פון געדאַנקען, וועלכע האָבען שטענדיג זיך געקליבען אין אָט דעם וואונדער-באַרען קאַפּ, וואָס איז דאַן בעצירט געווען מיט אַ זילבערנעם האָר-קרוין. דערנאָך קומט דאָס לייצען פון די קאַפּיטלען, וואָס ער האָט אָנגעשריבען זינט אונזער לעצטער בענעגעניש. מען-דעלע רוקט אַרויף די בריִלען אויפן שטערען, טראָגט-צו צו די קורצזיכטיגע אויגען דעם גרויסען בויגען-פאַפּיר, וואָס איז אָנגעשריבען מיט אַ געדיכטען פּערעלדיגען פתב, און ער לייצעט. ער בעווייזט מיר דעם ביליגען בויגען פאַפּיר און ער זאָגט מיט אַ שמיכעל: „אַ גאַנצע מעשה וועט אַרויף אויף אָט דעם בויגען, וואָס קאָסט מיר נור אַ גראַשען - דער פרייז פונ'ם בויגען פאַפּיר אין גאָהענטען קלייטעל". אָבער דער בויגען פאַפּיר, וואָס איז אָנגעפיקעוועט מיט אַלערעליי צוגעשריבענס, ווערט דערנאָך איבערגעשריבען אויף אַ נייעם בויגען מיט גאַנץ נייע און וויכטיגערע ענדערונגען. מענדעלע לייצעט מוסטערהאַפט, אַקצענטירט די אַלע ניואַנסען פון טעקסט. ביי די לירישע אַרטער, בעזונדערס ביי די בעשרייבונגען פון דער נאַטור און שטילער פּאָעזיע פון שטעדטעל, הערט זיך אין זיין שטימע אַ בענקשאַפט, ווי אַ געוויין גאָך די יונגע יאָהרען, גאָך דער אַמאָליגער פאַטריאַכאַלער וועלט. אָט לייצעט ער מיר, למשל, אַזאָ לירישען פּראָגמענט (פון דעם ערשטען קאַפּיטעל אין צווייטען בוך „ווינשפּינגערעל"): „שאַ, שטיל איז סליחות-צייט אין דעם וואַלד, ווי אין קאַבצאַנסק שבת, ווען דער עולם שלאַפט נאָך מיטאַג, און די שטילקייט דאַרט וואַרפט אַ מרה-שחורה, די בוימער שטעהען פּערטראַכט, פּערזאָרגט... זייער שאַקלען מיט

מענדעלע-טורעם

די צווייגען — דאָס איז אַ ברעכען מיט די הענט, זייער זשו-
מען — דאָס איז אַ ביטערער יאָמער, אַ זיפצען, אַ קרעכצען
פון אַ געטרייער מוטער, וואָס בלייבט איבער אליין נאָך דעם,
ווי אירע קינדער צופאַהרען זיך אין אלע זייטען... און מיר
דאָכט זיך, ווי אין אונזער ציימער וואָלט מען געהערט אַט
דעם אומעטיגען גערויש פון וואָלד אין אָנהויב הערבסט, וואָס
איז פערטראָגען פון ערגעץ אַ שטעדטעל, וואָס איז אַרומגע-
ינגעלט מיט אַ וואָלד, איך הער מיך איין צו די אומעטיגע
סליחות-לייענען פון די פערטראָכטע, פערזאָרטע בוימער...

בני מענדעלען האָט דאָס לייענען פון די ליישישע ערטער
ערמאָהנט באמת אין סליחות-זאָגען אויף טייערע ווייטע קברים.
נישט איינמאָל האָט ער מיר געזאָגט: „איך בין אויך אַ
זיסטאָריקער, נאָר אויף אַנאָנדער שניט, ווען איר וועט קומען
נו דער געשיכטע פּוּג'ים 19-טען יאָרהונדערט. וועט איהר מוזען
יך באַנוצען מיט מיינע ווערק, כדי צו שילדערען דעם לעבענס-
שטייגער פון די דעמאָלסדיגע דורות“.

ער האָט מיר אָפטמאָל דערצעה'ט עפיזאָדען פון זיין
וערזענליך לעבען: וועגען יענע יונגע יאָהרען, ווען ער האָט
עלערענט אין ווילנא ראמיילעס-ישיבה, ווינטער, איז ער דאָרט
עשלאָפען אויף דעם קאלטען פענסטער, ווייל ס'האָבען געפעלט
זענק; וועגען דער צייט, וואָס ער האָט פערבראָכט אין קאמעניץ-
ואדאָלסק מיט גאטלאַבער'ן, אין קרייז פון „קאָזאָנע“ לעהרער
וון אַקציוניקעס-פּראָנטען פון דער אָרטיגער בראַנפען-קאָנטאָר
וון באַראָן גינזבורג. איך קאָן נישט פערגעסען זיין ערצהלונג
'עגען דער שווערער נויט, וואָס ער האָט געליטען אין זשיטאָמיר
זיין די לעצטע יאָהרען פאר'ן אָפּפאַהרען קיין אָדעס (1879 —
188): די הוצאות זענען געווען גרויס: אַ משפּחה — זאלבע
יבען; די רשימות פון מיינע ווערק האָבען אפילו נישט געקלעקט
וויף דירה געלד; די ווילנער און וואַרשעווער פערלענער
אָבען מיר בעגז'ט: שטילערהייט איבערגעדרוקט די „טאָקסע“
קליאַטשע“ און „דאָס קליינע מענשעלע“, בנבחה איבערפער-
וויפט איינער דעם צווייטען די סטערעאָטיפען פון מיינע ביכער.

מענדעלע טורעם

בין דערגאנגען דערצו, אז איך בין נישט געווען זיכער
ן מאַרגענדיגען טאָג, און אָט דער שווערער צייט האָט מיר
סגעהאַלטען באַראָן האַראַציי גינבורג, וואָע האָט מיך גע-
זאָגן פֿון מיין יוגענד, פֿון קאַמעניץ. ער האָט פֿון די
ערבורגער פֿריינד זיך דערוואוסט וועגען מיין שווערע לאַגע
אַנגעהויבען צו שיקען מיר יעדען חודש אַ בעשטימטע סומע
(דוכט מיר - ביז 100 רובעל).

מענדעלע האָט ליעב געהאַט צו דערמאָהנען זיך אין זיין
ה קיין פעטערבורג, אין יענע יאָהרען, ווען צווישען דער
אַסמילירטער אינטעליגענץ האָט זיך דערוועקט דער
ערעס צום פּאָלק, און ס'זענען געגרינדעט געוואָרען די
שע וואָכענשריפטען „ראַסוועט“, „רוסקי יעוורעי“ און דער
נאַל, וואָסכאָד. לכתחילה האָט מען איהם אויפגענומען, ווי
וויגענעם אין דער ליטעראַרישער אַריסטאָקראַטישער משפּחה
ז'האַט זיך דאָן גערעכענט די גרופּע יודען, וואָס האָבען
ז'ט אַ שייכות צו דער רוסישער ליטעראַטור. מענדעלע האָט
און אויף אַ צייט שפעטער שטאַרק געהאַלטען פֿון דער
ז' פֿון דער יודישער ליטעראַטור אויף רוסיש, און ער האָט
געפרעהט, ווען מ'האַט זיינע ווערק איבערגעזעצט אויף
ז'. צו די שרייבער-העברעאָיסטען אין פעטערבורג האָט ער
געצויגען קאַלט. ער האָט מיר, אָגב, דערצעהלט וועגען
ר אַ בעגעגעניש מיט'ן משורר י. ל. גאַרדאָן. אַבראַמאָוויטש
געווען עפעס אָנגעשטויסען אייף גאַרדאָנ'ען, אַלס סעקרע-
פֿון מפיצי השכלה, איינמאָל - האָק ער דערצעהלט -
איך מיט מיינע בעקאַנטע אין פעטערבורג און בעגעגען
אַנ'ען. מען האָט אונז פּאַרגעשטעלט איינער דעם צווייטען.
אַן האָט זיך געוואָרפען מיך אַרומצוגעמען, איך אָבער האָב
עשמרעקט מיינע הענד, ווי אָבשטויסענדיג איהם, און
אַך גאַנץ קאַלט דערלאַנגט איהם מיין האַנד. ער האָט זיך
וירען און בלייב געוואָרען... דערנאָך האָב איך חרטה גע-
פֿון אָט דעם ברוך-הבא. וואָס איך האָב איהם געמאַכט,
דאַרף בעמערקען, אז די שטאַרק סוביעקטיווע, פֿניות'דיגע

מענדעלע טורעם

בעציהונג צו מענטשען איז געווען איינע פון אַבראַמאָוויטשעס הויפט-חסרונות. ער האָט געקאָנט צו שטאַרק פאַראַכטען אַ מענש אויפ'ן סמך פון נישטיגע פּערזענליכע נאָטיוען. און אין זיינע שמועסען מיט פריינד האָט ער אויפּטמאָל אויסגעגאָסען זיין כּעס אויף פיעל מענשען, נאָהנטע און ווייטע. איך האָב איהם אַמאָל געשטראָפּט סאָר אָט דער בעציהונג צו מענטשען, ביי וועלכע איהם האָט זיך בכלל געוואָרפען אין די אויגען בלויז נעגאַטיווע און נישט פּאָזיטיווע שטריכען. דערפון שטאַמט זיין שלעכטע בעציהונג צו די וויכטיגסטע יודישע שרייבער פון זיין צייט.

מענדעלע אָבער איז געווען שטאַרק שטרענג אויך צו זיך און צו זיינע אייגענע ווערק. זיינע זאַכען האָט ער כּסדר אָהן אויפהער, געשלייפּט, זיי איבערגעמאַכט יעדעס מאָל ווען ער האָט זיי איבערגעדרוקט אָדער איבערגעזעצט פון איין שפּראַך אויף דער צווייטער. ער איז קיינמאָל נישט געווען צופרידען מיט דעם, וואָס ער האָט אָנגעשריבען אין די פּרי-הערדיגע יאָהרען, און פיעל פון זיינע מעשיות אין דער נייער בעאַרבעטונג האָבען וועניג שייכות געהאַט צום ערשטען וואַריאַנט: דאָס ווייזט, אַז זיין גרויסער פּערשטאַנד איז אָהן אויפהער געוואַקסען, ער האָט געקאָנט קריטיקירען זיך אין די אַלע פּריהערדיגע מדרגות פון זיין ענקוויקלונג. און אָט דעם כּסדרדיגען דורשט צו פּערבעסערען זיך — איז דער בעסטער סימן פון אַן אמת'ען שאַפּונגס-גייסט.

III

דאָס 1897-טע יאָהר—דאָס קרימישע יאָהר אין דער געשיכטע פון אונזער געזעלשאַפּטליכקייט — האָט אַריינגעבראַכט אַ פּרישען שטראָם אין דעם לעבען פון אונזערע אָדעסער קרייזלעך. ס'איז אַוועק די שווערע, אונבעהאַלפענע צייט. ס'האָט גענומען זיך רידהרען און טומלען אַרום און אַרום. נייע ציוניסטען, הערצלי-

סטען, וואָס האָבען ערשט מקבֿל געווען די תורה אויפֿען באַזעלער באַרג-סיני, די אַלטע פּאַלעסטינעס, די קולטור ציוניסטען, — די נאָכפּאָלגער פֿון אַחד-העמ"ען, די נאַציאָנאַליסטען, די פּוֹלע טייל-ווייזע אַסימיליאַטאַרען פֿון דער אַרטיגער מפיצי-השכלה-נעסט, — דאָס אַלץ האָט זיך אויפֿגעפּלאַנטערט אין איין קנול, וואָס האָט זיך געקייקעלט מיט אַ גוואַלדיגען גערויש איבער דער יודישער גאַס אין משך פֿון עטליכע יאָהר.

ווען כּהאָב זיך אומגעקערט פֿון מיין אויסלענדישער נסיעה אין הערבסט 1897, האָט אונזער אָדעסער קרייזעל זיך איבערגע-אַנדערשט: מיר האָבען געגרינדעט אַ נייעם קרייז מיטען נאָמען „היסטאָריש-ליטעראַרישע קאָמיסיע“ ביי דער אַרטיגער געזעל-שאַפט „מפיצי-השכלה“, „מפיצי-השכלה“ אין פּאַרשטעהט זיך, ניט געווען קיין שילד פֿין אונזער אידעאָלאָגיע, נאָר פשוט אַ שוין געגען די פּאָליצעאישע שטערונגען פֿון מיר זאָלען קאָנען פּראַנק און פריי זיך צונופּקליבען אין דער לעגאַלער געזעלשאַפט, אין ווען עס איז צונויפּרופּען גרעסערע פּערוואַמלונגען צוליב אונזער פּאַרטראַגען און לעקציעס. אין בעשטאַנד פֿון אונזער „קאָמיסיע“ זענען צריין: דער פּאַרויצער פֿון מפיצי-השכלה מ. מרגולית און זיין טרייער נושא-פּליים אין יודישע ענינים ל. סאָקער (נישט לאַנג געשטאַרבען אין פעטערבורג), ש. י. אַבראַמאָויטש, אַחד-העם און איך. מענשען פֿון פּערשידענע ריכטונגען, און צווישען זיי איינער אַהן קיין שום ריכטונג, — מענדעלע — פּערשטעהט זיך, — זענען מיר זיך צוזאַמענגעקליבען צו פיהרען דיסקוסיעס וועגען פּערשידענע גרונט-פּראָבלעמען, און געהאַפּט אַזוי-אַרום צו געפינען וואָסער סניט איז אַלגעמיינעם וועג אינ'ם שאַפען אַ באַזע פּאַר פּעראייניגטער נאַציאָנאַלער אַרבייט. אין משך פֿון 3-4 יאָהר (ביז 1901) האָבען מיר זיך צונופּגעקליבען אין בעשטימטע אַווענטען איין מאָל אַ וואָך אָדער איין מאָל אין צוויי וואָכען אין דעם קאָמיטעט-לאַקאַל פֿון מפיצי-השכלה, אין דער רייכער וואוינונג פֿון איהר פּאַרויצער ג. וויינשטיין אויף נאַרעזשינסקער גאַס, און דערנאָך אויף דעם גיקאַלאָזיעווער בולוואַר. דאָ זענען שוין ביי אונז פּאַרגעקומען אמת'דיגע זיצונג.

נַעַן מִיט אַ פֿאַרזיכער (מרגלית), מיט אַ סַקֶרעטאַר אין פֿאַ-
 סאַקאַלען-שִׁיבֶּקֶר (סאַקער) מיט סִיסטעמאַטישע ויכוחים, בכלל
 מיט אַ בעשטימטער דיסציפּלין, וועלכע האָט פֿעדריט פֿיער
 ציט. נאָר האָט שטאַרק נעשטערט אונזער, ווילדען מענדערע.
 עס זענען בעהאַדעלט געוואָרען דער עיקר טאַג-פֿאַבלע-
 מען: דער פֿאַדיטישער און גיוסטיגער ציוניזם, נאַציאָנאַליזם
 און אייטאַנאַטיזם, די קולטור איזלעפונג, דאָס פֿאַפֿרעם פֿון
 יהדות. יעדער איינער האָט ענטוויקעלט זיין סיסטעם, בעלויכטען
 די בעראַנדערטע פֿאַנע פֿון זיין שטאַנדפונקט. מרגלית האָט
 ענטוויקעלט זיין נעבעלדיגע מעאָריע וועגן דער קאַסאַ-
 פֿאַליטישער נאַטור פֿון דער יודישער נאַציאָנאַלער אידעע,
 וועגען אונזער יודאיסטישער אָרעך עטישער מיסיע, און סאַקער
 האָט איבערגעפֿאַנט זיינע ווערטער אויף אַ מעהר-קאַרער שפראַך
 פֿון אייראָפּעאישער פֿילאָזאָפֿיע און סאַציאַלאָגיע: איך דאָב
 בע-אַדעריט די ים דות פֿון דעם דאָן נאָך גייעס סיסטעם פֿון
 אויטאָנאָמיום און, נאַציאָנאַלע רעכט. וועלכע איך האָב אין
 יענע יאָרען אָנגעהויבען צו בעאַרבייטען אין מינע, בריעה
 וועגען אַ יודענטום: אַחר-העם האָט זיך מעהר פֿערנומען מיט
 דער קריטיק פֿון אַדע-אַנשייאונגען אירער צו געבען אייגענע
 אין דורך אַ שטרעגען אַנאַליז האָט ער געציוואונגען דעם
 געגנער צו קומען געהנטער צו דער אידעע פֿון גיוסטיגען
 ציוניזם. נאָר איין מענדעלע האָט אָפּגעוואָרפען אלע מיינונגען,
 וואָס זענען אַרויסגעזאָגט געוואָרען אויף דער זיצונג, אין יעדעס
 מאָל האָט ער אַרויסגעריקט עפּים אַ נייע, אויפֿן אָרט צוגע-
 טראכטע מעאָריע. אט זיצט ער אזוי, מיט'ן קאָפּ אָנגעשפּאַרט
 אויף דער האַנד, ווי ער וואָרט אויפֿמעקיאָס זיך צוגעהערט
 צו די ויכוחים, נאָר מיר ווייסען, אז ער חערט זעהר וועניג
 דאָס, וואָס עס ווערט אַרום איהם גערערט: און זיין קאָפּ
 ווערט צייטיג עפּים אַ נייע מעאָר? אָדער אַ שענער פֿאַרא-
 דאָס. אָט קומט זיין רייע. ער הויבט אָן דערען נישט צו דער
 זאך. ער נעהמט עפּיע איין פונקט, איין געדאַנק פֿון דעם
 וואָס עס איז אַרויסגעזאָגט געוואָרען, אָפּטמאַל נאָר אַ זימ-
 יע

מענדעלע טורם

גען און בעהאנדעלט איהם, גראַבט טיפּף פאַנאַנדער, דעקט אויף אין איהם אַלץ נייע זימען, פערטיעפט איהם, ... אין ווען ער ענדיגט, ווייזט זיך ארויס, אָז ער האָט אונז צוועקגע-
פיהרט ווייט-ווייט פון דעם בעהאנדעלטען ציין, מען בעטערקט
עס איהם, נאָר ער פערשטעהט נישט דעם פארווארף; ער קען
נישט אַנדערש, ער קען נישט געהן אין שפּאַן, ער געהט זיך
מיטן וועג פון דיכטער, אַהין וואוהין עס ציהט זיין פרייער
פערשטאַנד.

זענען געווען אויך קוריאָזען: עס עפענט זיך די זיצונג:
דער סעקרעטאַר ליינט דעם פּראָטאָקאָל פון דער פּאַריזער
זיצונג, וואו עס זענען אויספירליך און געוויינליך-פּונקטליך
איבערגעגעבען געוואָרען אונזערע ויכוחים. יעדער איינער בע-
שטעטיגט דאָס אָנגעשריבענע אָדער טראָגט אַריין קליינע צוגאַ-
בען. אַבראַמאָוויטש אָבער ערקלערט, אָז ער האָט גאַנטישט
געוואָגט דאָס, וואָס עס איז פערשריבען. דער סעקרעטאַר פּראָ-
טעסטירט, די איבריגע בעשטעטיגען די פּונקטליכקייט פון פּראָ-
טאָקאָל, און ער צוגעוועטשט צום וואַנד, רופט אויס - „איך
בין דען מחויב צו געדענקען אַלץ. וואָס איך האָב געוואָגט אויף
דער פּאַריזער זיצונג?“ ... און באמת, קאָן מען געדענקען אַ
אימפּראָוויזאָציע, ווען אָנשטאַט איהר קומט שוין איצט אַ
נייע? - ס'פלעג אָפט דערגעהן ביז שטאַרקע סכסוכים, מיט
זיינע פּאַראַדאָקסען האָט מענדעלע פּערהאַלטען דעם גאַנג פון
דער דיסקוסיע, און ער פלעגט דערפאַר בעקומען זיין פּסק פון
אונז, דערנאָך האָט ער זיך געקלאָגט פאַר מיר: „וואָס טויג
אונז אָט די גאַנצע קאָמיסיע מיט די ויכוחים און די פּראָטאָ-
קאָלען? אַסך בעסער איז געווען, ווען מיר האָבען זיך שבת-
צו-נאַכטס צונויפגעקליבען אין אַ הילמישען קרייזעל און זיך
געשמועסט וואָס-נאָר אונז האָט זיך געגלויבט.“ מען מאַכט אונז
אָן אַ ביזן לעבען, - האָט ער צוגעגעבען, ווענדענדיג זיך צו
פּיין פרוי, און געוויזען אויף מיר, ווי אויף דעם אַנטיילגעמער
פון דעם פּערגרעך.

די נייטראַלע פּאָזיציע פון אַבראַמאָוויטשען איז בעזונ-
דערליך

מענדעלע טורעם

דערס שווער געוואָרען נאָך דעם, ווי די אידעאישע פּעראַיני-גונגס-ציעל פון דער לייטעראַרישער קאָמיסיע איז נישט דער-גרייכט געוואָרען, און אונזערע ויכוחים זענען אַרויסגעטראָגען געוואָרען פאַר דער עפענטליכקייט, פאַר די שטאַרק בעזוכטע אַלגעמיינע פּערוואַמלונגען פון „מפיצי השכלה“, וואו אָנגעהויבען פון 1900, איז ליידענשאַפטליך דעבאַטירט געוואָרען די פּראָגע וועגען נאַציאָנאַלער ערציהונג. דאָ, אויף דעם קאָנקרעטען באַ-דען פון דער שול-רעפּאָרט, האָבען זיך בעגעגענט און צוזאַמען-געשטויסען די נאַציאָנאַליסטען מיט די האַלב-אַסימילאַטאָרען פון קאָמיטעט „מפיצי-ה-פלה“. די ערשטע האָבען געפּאָדערט צו פּערשטאַרקען די יודישע ליימודים אינעם פּראָגראַם פון די פּאַלקס-שולען, און די קאָמיטעט-לייט זענען געשטאַנען אויף דעם אוטיליטאַרישען שטאַנדפּונקט און דערמיט האָבען זיי אונטערגעהאַלטען די רוסיפיקאַטאָרישע טענדענץ פון דער רע-גירונג אין דער יודישער שול. אין שטאַדט האָט זיך אַרגאַני-זירט (אומלעגאַל, פּערשטעהט זיך) אַ „נאַציאָנאַליזאַציע-קאָמיטעט“, פּדי צו קעמפּען מיט דער אַסימילאַציע אין די יודישע אינ-סטיטוציעס. אינעם קאָמיטעט זענען אַריין אויסער מיר און אַחד-העמען, אויך אַנדערע געוועלשאַפטליכע טהוער (דיזענהאַף, לע-ווינסקי, ביאַליק, ראַוויצקי, ש. פּען, ד"ר לאַנדעסמען און אַנ.); די „מפיצי-השכלה-ניקעס“ (פּראָסוועטשענציע) האָבען זיך אַר-גאַנזירט אונטער דער פיהרונג פון מרגולית, און אונזער מען-דעלע איז פּערבליבען אַליין, נישט מיט די, נישט מיט יענע. צו אונזער נאַציאָנאַלער אַפּאָזיציע האָט ער נישט געקאָנט צו-שטעהן טיילווייז דערפאַר, וואָס זיין אַפּיציעלער אַמט, אַלס פּערוואַלטער פון תּלמוד-תּורה, איז געשטאַנען אונטער פּאַליציי-אישער אויפזיכט פון דעם בילדונגס-קרייז „נאַטשאַלסטוואַ“, וואָס איז געווען אַדורכגעדרונגען מיט רוסיפיקאַטאָרישע טען-דענצען, — און מענדעלע האָט שטאַרק מורא געהאַט פאַר „נאַטשאַלסטוואַ“, און צושטעהן צו דער פּאַרטיי פון מרגולית און אַדעסער „גבירים“ האָט ער נישט געוואָלט. זיין נייטראַ-ליטעט האָט איהם פּערמשפּט אויף אידעאישער איינזאַמקייט.

אין אָס די טעג האָט ער אויסגעגאָסען זיין ביטער האַרץ אויף אַלעמען. איך געדענק אַזאָ שווערע סצענע: ער איז געזעסען אין אַ העלען פּרילינס-טאָג ביי מיר אין קאַפינעט, אין דעם סטודיאָווער געסעל, וואָס הינטער דער שטאָדט; מיר טרינקען קאַווע און שמועסען וועגען דעם לעצטען צוזאַמענשטויס פון די פּאַרטייען אויף עפעס אַ פּערוואַמלונג. איך שטעל איהם אַ פּראָגע, בלי-סמק נישט צום ערשטען מאָל: פּאַרוואָס שטעהט ער נישט צו צו די קעממער געגען דער סכנה פון אַסימילאַציע צווישען דעם יונגען דור? מעגליך, איך האָב דערביי געברויכט עפעס אַ שאַרפען אויסדרוק. מענדעלע איז ברוגז געוואָרען, אָן אויפגערעגטער, האָט ער זיך אויפגעהויבען פון זיין אָרט, דאָס גלעזעל קאַווע האָט געציטערט ביי איהם אין האַנד, און ער האָט אויסגערופען: „הייסט עס, איך בין אַ שלעכטער יוד, וואָס איך געהער נישט צו די נאַציאָנאַליסטען! ניין, איהר אַלע זענט יודען מיט צוגעקלעפטע צעטעלעך: נאַציאָנאַליסטען, ציו-ניסטען, פּאַלעסטינער, און איך בין גלאַט אַ יוד, נאָר פון אַזעלכע גלאַט-יודען בעשטעהט אונזער גאַנץ פּאָלק“. וואָס האָב איך געקאָנט ענטפערען דעם בעלידיגטען פּריינד? געוויס, מענדעלע איז אָרגאַניש אַ בעסערער. אַ מעהר-אמתער יוד, ווי מיר אַלע; אָבער אין נאַציאָנאַל-פּאַליטישען קאַמף פון דער אינטעליגענץ איז ער לויט זיין נאַטור פערמשפט צו שטעהן אָן דער זייט: ער דינט דער נאַציע מיט זיין ליטעראַרישען שאַפען, און דאָס איז אויך גענוג.

מען דאַרף בעמערקען, אַז די פּראָגע וועגען דער שפּראַך אין דער שול - דאָן נאָך נישט פּערשצאַרפט אין אַזאָ מאָס, ווי נאָך 1905 - האָט וועניג אינטערעסירט מענדעלען. ער האָט וועניג געהאַלטען פון די נייע דאָן חדרים-מתוקנים, וואו ס'האַבען זיך אויפגעהאָדעוועט קליינע העברעאייסטען, און ער האָט זיך געמאַכט פון די פּרויבען צו מאַכען פון העברעאיש אַן אומנאַנג-שפּראַך. אויך יודיש איז נישט געווען אין זיינע אויגען קיין וויכטיגער ערציהונגס-פּאַקטאָר אין שול. דער פּריינד ציפּ פון אונטעריכט אויף דער מוטער-שפּראַך איז נאָך דאָן

געווען א „הלכתא דמשיחא“, א ווייטער טרוים, ווייל ביים צא-
 רישען רעזשים, נאך פאר דער קאנסטיטוציע, האָט וועגען יו-
 דיש צלס אונטערזיכטס-שפראך נאך נישט געקאָנט זיין קיין
 רייד. ווען אַבראַמאָוויטשען וואָלט בעשערט געווען צו דערלע-
 בען ביו דער פולער אויטאָנאָמיע פון דער יודישער שול,
 וואָלט ער געוויס געהאַלטען פאר יודיש צלס אונטערזיכטס-
 שפראך אין דער אָנפאַנג-שול, נאָר ביי דער געהעריגער גא-
 ראַנטיע סיי פון גרינדליכען לערנען פון דער מלוכה-שפראך,
 וואָס דעם האָט ער צוגעגעבען אַ גרויסע בעדייטונג. וואָס שיין
 דעם שול-פראָגראַם, וואָלט ער פערלאָנגט צו לערנען העברע-
 איש, תנ"ך און די אמונה-יסודית פון יודענטום, מיט דער גא-
 ראַנטיע גוט אַוועקצושטעלען דאָס לערנען פון די אַלגעמיינע
 געגענשאַטענדען.

דער תנ"ך איז פאר איהם געווען אַ הייליגטום. ער האָט
 דערלאָזט אייניגע מעסיגע השערות פון דער ביבעל-קריטיק, און
 אַליין האָט ער אָפטמאָל זיך געטיילט מיט מיר מיט זיינע אַרי-
 גינעלע פערטייטשונגען פון אייניגע תנ"ך-טעקסטען, גאַנץ
 נאָהנט צו די אַנשוואַונגען פון די ביבעל-קריטיקער. נאָר דער-
 לאָזענדיג אַזא מין קריטיק, צלס אַ מקור פאר שאַרפזיניגע
 שפיצלעך, וואָס מ'קאָן וועגען זיי פיהרען אַ פרוואַטען גע-
 שפראַך, האָט ער אין שרעק זיך צוריקגעוואָרפען פאר איהרע
 דרייסטע אויספיהרען, וואָס מ'האָט געמאַכט עפענטליך. בעזונ-
 דערס האָט איהם אויפגעבראַכט דער אויספיהר וועגען דעם
 לעגענדאַרישען עלעמענט פון משה'ס פערזענליכקייט. ס'איז
 געווען אַזא מעשה: פריהלינג 1903 האָט אַחד-העם געהאַלטען
 אַ רעפעראַט אין יודישען קלוב „בעסיעדא“ וועגען משה. אַחד-
 העם האָט קלאָר ענטוויקעלט דעם געדאַנק, אַז אונז איז גאָר
 נישט וויכטיג צו וויסען, צי ס'האָט באַמט עקזיסטירט משה,
 צי נישט; דער רעאַלער משה איז אייגענטליך דער, וואָס
 לעבט אין דער פאָלקס-לעגענדע, אין די מוחות פון הונדער-
 טער דורות, ווי אַ ווירקענדע היסטאָרישע קראַפט; יענער
 אַבער משה, וואָס ווערט געשאַפּען אין די לאַבאָראַטאָריעס פון

קריטיקער-וויסעדשאפטלער, איז א רעאליטעט בלויז פאר א קליינע גרופע ארכעאלאגען, פארשער, און איז נישט קיין רעאלער פאלקס-העלד. א בעוועגונדע קראפט פון דער נאציע, נאכ'ן רעפערענץ, בעת דער דעפסקה בין איך צוגעגאנגען צו מענדעלען, איך האב איהם געטראפען זייען א פערטראכטען, ערגעץ אין א ווינקעל אינ'ם גרויסען זאל, וואו דער עולם האט טומעלדיג ארומגעשפאצירט. איך האב איהם א פרעג גע-טהון, וואס זאגט ער אויפ'ן רעפערענץ. ער האט אויף מיר ביז א קוק געטהון און געזאגט: „אין דער תורה שטעהט געשרי-בען, „ולא ידע איש את קבורתו“, קיינער ווייסט נישט וואו משה איז בעגראבען, איך אבער האב איצט געפונען משה'ס קבר: משה איז ערשט בעגראבען געווארען אין קרב „בעסיעדא“ דוכן אחד-העמון“, נאר דאס בעליידיגטע רעליגיעזע געפיהל האט געקאנט דיקטירען איהם אזעלכע הצרבע ווערטע. איך האב זיך בעמיהט צו דערווייזען, אז ער האט נישט א-יינגעדורנ-גען אין תוך פון רעפערענץ, אז דער רעפערענץ האט, אדרבא, פראקלאמירט דעם טראדיציאנעלען משה פאר א רעאלען, לע-בעדיגען געשטאלט, וואס איז געשאפען דורך דעם פאלקס-גייסט, און אט דאס איז יעדענפאלס א וויכטיגער צוגאב צו די עקסטרעמע אויספיהרען פון דער ביבעל-קריטיק. מענדעלע אבער האט נישט געוואלט הערען: ער האט נישט געוואלט דערלאזען אפילו קיין ספק אין דער רעאליטעט פון דעם ביב-לישען משה ווי א פערזאן, וואס האט געלעבט אין דער וויר-קליכקייט, און נישט נאר אין דער פאלקס-פארשטעלונג, אין אזעלכע מיני אויפקלערונגען האט ער געזעהען, ווי ס'גראבט זיך אונטער אונטער זיין הייליגטהום.

און דאך, נישט געקוקט אויף די אלע חילוקי-דעות, זענען מיר געווען שטארק צוגעבונדען איינער צום אנדערען. אין דעם לעצטען יאהר, פאר מיין אבמאָהרען פון אָדעס קיין פע-טערבורג, האָבען מיר זיך געוועהנליך געטראָפּען נישט אין די קרייזען אָבער אויף זיצונגען, נאָר ביים שרייב-טיש אין אונ-זרע קאָנינעטען. ס'האָט זיך געטראָפּען, כ'האָב שוין לאַנג

נישט געזעהען דעם אַלטען, און מיר ווילט זיך איהם זעהן, נאָר
 ס'איז אַלץ קיין צייט נישטאָ: וויל געהסטו נאָר אַריין צו
 איהם — וועט ער פריהער פאַר אַ דריי-פיער שעה דיך נישט
 אָבלאָזען, און דאָך ביי דער ערשטער מעגליכקייט לאָז איהך
 זיך פון מיין ווינקעל ביים ים, אַרום די שטילע ווילעס, אויף
 אויספּענסקי, צהיין, וואו די גאַס, וואָס פיהרט צו דער טיאָרנע,
 שפּאַרט זיך אָן אָן דער געדיכטעניש פון די יודישע קוואַר-
 טאַלען. אָט איז דאָס דריי-שטאַקיגע הויז אין דער תּלמוד-
 תורה, וואָס קיניגט איבער די נידעריגע שכנישע הייזער. איך
 געה אַריין אין דעם פּוסטען הויף, איך הויב זיך אויף אויף
 דעם העכערען שטאַק, איך געה אַדורך פאַרביי די גרויסע,
 גרוימע צימערען און טרעף מענדעלען ערגיץ-וואו אין אַ ווינ-
 קעל, אָפּטמאָל ביים טישעל אין עַלף-צימער, וואָס איז אָפּגע-
 טהיילט מיט אַ פּאָהרהאַנג פּונ'ם קאַפינעט: ער קנייטשט זיין
 הויכען שטערען און שרייבט און שרייבט... „אַך, גוט! — בע-
 גריסט ער מיר. — אָט וועלען מיר זיך זעצען ביי דער הרובע,
 ווי גוטע ישיבה-בחורים, און מיר וועלען רעדען...“ און ס'געהט
 אַוועק אַ לאַנגער געשפרעך וועגען אַלץ, דער המשך פון אונ-
 זער צוועלף-יאָהריגען געשפרעך, ווי עס וואָלט נאָרנישט איבער-
 געריטען געוואָרען. ס'איז נישט אָפּגעאַנגען, ווי דער שטייגער
 איז, אָהן דעם ליינען אַ פּראַגמענט פון אַ נייער מעשה. אין
 יענער צייט האָט מענדעלע געשריבען זיין אויטאָביאָגראַפישע
 ערצהלונג: „שלמה ר' היימ'ס“, — איינע פון זיינע בעסטע
 ווערק. ביז איצט פיהל איך נאָך דעם אַראַמאַט, דעם צויבער
 פון יענע פאַרלעזונגען: די אומפּערגעסענע בילדער פון אַ
 יודישער דאָרפישער פּאַמיליע, פון אַ שטעדטעל אין די האַרבעס-
 טיגע ימים-נוראים, די קיך אין דער נאַכט פון דאָנערשטאָג
 אויף פרייטאָג, די חדר-יונגלעך, וואָס זענען נאָך נישט אַרי-
 בערגעטראָטען די גרענעץ פון זייער היימיש שטעדטעל, נאָר
 זענען שוין אויסגעווען מיט זייער רבין אין ארם-נהרים, מצרים
 און פּענען און ווייסען, וואָס ס'האָט זיך געטהון מיט דריי-טוי-
 זענד יאָהר צוריק... איך האָב זיך צוגעהערט צו דער אייבי-

מעלאָדיע פונ'ם שטעדטעל וואָס האָט אָבגעקלונגען אין
 דער ליטעראַטור, אָנגעהויבען פון „זיידען“ ביז דעם „אייני-
 יצל“ שלום אש, צו אָט דער וואונדערליכער מוזיק, וואָס האָט
 געצויבערט און געמונטערט און בעלויכטען די הערצער פון
 פֿרות און געוואָרען די לעבעדיגע לעגענדע פון יאָהרהינדער-
 זער... עס ענדיגט זיך אונזער געשפרעך, איך געזעגען זיך
 און געה אַרויס אין פּאָדער-צימער, מענדעלע בעגלייט מיך און
 זעצט ווייטער פֿאַר דעם שמועס, האַלטענדיג מיך, פֿאַר'ן קנע-
 פעל“ (דאָס איז שוין געווען אַ טעכנישער טערמין פֿאַר די
 סוף-געשפרעכען). זומער-צייט פֿלעגט ער אַרויס מיט מיר, מיך
 בעגלייטען הילף-וועג, נישט איבעררייסענדיג דעם שמועס,
 דערנאָך האָב איך איהם אַביסעל אָבגעפיהרט, און אזוי האָבען
 מיר אָפטמאָל געבלאָנקעט ביז העלף-נאַכט.

שווער איז געווען אונזער צושיידונג זומער 1903, צוויי
 חדשים נאָכן קעשענעווער פּאָגראַם, ווען איך האָב מיך פון
 דעם וואַרעמען אָדעס איבערגעקליבען אין ווייטען, כמורנעם,
 קאַלטען, אָבער היימישען „צפון“. אַ טיעפער אומזעט האָט גע-
 קלונגען אין די רייז פונ'ם אַלטען פריינד, אויף דעם געזע-
 גענונגס-באַנקעט, וואָס די פריינד האָבען מיר מיין אָב-
 פּאָהרען איינגעארדענט אין סימאָן-זאַל. מענדעלע האָט דער-
 מאַנט אָן די שבת-צו-נאַכטסען אין אונזער קליין קרייזעל,
 וועגען דעם געמיטליכען ליטעראַרישען ווינקעל, וואָס מיר האָ-
 בען געשאַפען אין אָדעס... איך האָב געפיהלט, אַז איך שטיי
 אויף דער גרענעץ פון אַן אַוועקגעהענדיגער תקופה אין מיין
 לעבען, אין וועלכער מענדעלע האָט געשפיעלט אַ גאַנץ-ווייכ-
 טיגע ראָלע.

נאָך צוויי מאָל האָס איך זיך געזעהן מיט אַבראַמאָווי-
 טשען: אין סוף פון 1909 און 1913, ווען איך האָב פער-
 בראַכט אַ פֿאַר וואַכען אין אָדעס. ביי דער ערשטער בעגע-
 געניש האָט זיך דער „זיידע“ אינגאַנצען געפונען אונטער
 דעם איינדרוק פון זיין זומערדיגער טריאומף-נסיעה איבער
 די שטעט פון ליטע און פוילען, וואו מ'האָט איהם אזוי

רוישיג אויפגענומען. דעם לעצטען מאָל האָבען מיר בענייט
אונזערע אַלטע געשפרעכען, אין די דעצעמבער-טעג פון 1913
אויף אַ צייט האָט ווי אויפגעלעבט דאָס אַמאָליגע. עס איז
געווען אַ טומעלדיגער ליטעראַריש-מוזיקאַלישער חנוכה-אָווענד,
עס זענען זיך צונויפגעקומען פיעל אַלטע פריינד. און ווידער
אַמאָל האָבען מיר זיך צונויפגעקליבען דעם 20 דעצעמבער אין אָווענד
אין דער וואוינונג פונ'ם זיידען - דעם „אימעניניק" וואָס האָט
אויסגעזעהן נאָך גאַנץ מונטער, נישט געקוקט אויף זיינע 80
יאָהר. נאָך איין באַנקעט לכבוד דעם גאַסט איז פאַרגעקומען
אין סימאָנס זאַל, וואו ס'איז זיך צונויפגעקומען די גאַנצע
ליטעראַרישע משפּחה פונ'ם אַלטען און נייעם אָדעס. איך בין
געזעסען צווישען אַבראַמאָוויטשען און פּרוגען, און אויף אונז
האַט ווי געשוועבט דער שאַטען פון דער וואונדערליכער לוסט-
דאָרפער זומער-נאַכט אין 1891...

אַנהויב יאַנואַר 1914 האָבען מיר זיך געזעגענט אויף שטענ-
דיג און אויף אייביג. אין אַ האַלב יאָהר אַרום האָט זיך אָנגע-
הויבען דעם אַלוועטליכער מבול, - דער וועלט-קריג. דער ער-
שטער איז אַוועק פון דער וועלט מיין יוגענד-חבר פּרוג, און
צום סוף מענדעלע, מיט וועלכען ס'איז פּערבונדען געווען דער
אָדעסער פּערזאָנאַל פון מיין לעבען.

מיט יעדען פריינד, וואָס געהט אַוועק אין דער אייביגקייט,
געהט אויך אַוועק אַ טייל פון אונזער אייגענעם לעבען. אויף
אַט די חרבונוֹת פון לעבען שטעלען מיר איבער'ן וועג דענק-
מעלער אין פאַרם פון זכרונות. אַט אַזאָ מין דענקמאָל שטעל איך
אויך איצט דאָ צו די שלושים פון מיין אומפּערגעסלעכען פריינד.

דעצעמבער 1917

צו די שלושים נאָך

פּענדעלעט טוירט.

יעקב דינעזאָן.

שלום יעקב אבראמאָוויטש און מענדעלע מוכר ספרים.

שלום יעקב אבראמאָוויטש און מענדעלע
מוכר ספרים האָב איך אַ צייט נאָכאַנאַנד אַלץ געמיינט —
זענען זיך צוויי גאָר בעוונדערע יודען, וואָס האָבען איינער
צום אַנדערען קיין שום שייכות נישט, און קענען זיך איינאַנ-
דער אָפּשר גאָרנישט.

שלום יעקב אבראמאָוויטש, האָב איך מיר פאַרגעשטעלט,
מוז זיין אַ יוד אין מיטעלע יאָהרען, אַ גרויסער למדן און אַ
גרויסער קענער, שרייבט לשון-הקודש, אפילו נישט מיט ריין
ישעיה-לשון, ווי מאָפו אָדער קלמן שולמאַן, אָבער וואָס ער
שרייבט, לייענט זיך גרינג און בע'טעמ'ט. איז אַמאָל וויציג
און בייסיג און רעדט מיט העזה אָפּט געגען בערוהמטע שריי-
בער עלטערע פאַר איהם, אָבער אַלע מאָל קלוג און גערעכט.
ווייסען ווייסט ער אַ סך, און וואָס ער ווייסט, שרייבט ער.
פאַר איהם האָב איך רעספעקט געהאַט. פאַר בעקאַנט צו
ווערען מיט איהם דורך אַ בריוועלע אַמאָל, האָט זיך מיר גע-
דאַכט, איז ער צו שטאַלץ. אַנדערש האָב איך מיר פאַרגע-

מענדעלע-טורעם

שטעלט ר' מענדעלע'ן. ר' מענדעלע מוכר-ספרים, האָב איך מיר אויסגעמאַלט, איז שוין געוויס אַנ'עלטערער יוד, אַ זעכ-ציגער, ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר, אַ הויכער, אַ דאַרער, מיט טיפע קנייטשען אויף זיין שטערען, מיט אַ פּאָר קלוגע און גוטע אויגען, וועלכע קוקען תמיד מיט ליבשאַפט און רחמנות אויף איטליכען. צייטענווייז זענען די דאָזיגע קלוגע און גוטע אויגען פערבענקט און פער'חלומ'ט און קוקען אַרויס ווייט-ווייט אַהין, פון וואָנען ער מיינט אָדער האַפט, אַז ס'דאַרף איהם אָנקומען אַ גרוס ערגיץ פון וועמען עס איז איהם אין האַרצען ליעב און טייער, אָדער אַ בשורה טובה אויף ישועות און נחמות אויף פלד-ישראל. ר' מענדעלע'ן האָב איך קיינמאָל נישט בעגעגענט זיך אַמפערענדיג, אַריבערשפאַרענדיג עמיצען, נאָר שטיל און רוהיג רעדט ער, און שטענדיג מיט אַ חנוודי' גען זיסען שמייכלעל אויף די ליפען. ער האָט זיך אין דער וועלט און ביי יודען אַ סך אַ סך אָנגעזען און אָנגעהערט, — דערצעהלט ער, מערסטענטייל מיט אַ זיפץ און אָהנומטיגען טאָן, אַנאָנדערש מאָל, אויך מיט אַ ליצנות'דיגען און פלומר'שט-לוס-טיגען טאָן.

ר' מענדעלע אַליין, האָט זיך מיר געדאַכט, איז אפילו גאָר קיין שרייבער נישט, דאָס, וואָס איך האָב געלייענט פון זיינע מעשה'לעך, האָט ער נאָר דערצעהלט, אויפגעשריבען האָט עמיץ אַנאָדערער.

איהם האָב איך ליעב געהאַט מיט מיין גאַנצער נשמה. מיט איהם זיך אַמאָל צו בעגעגענען און צו קאָנען איהם אַרויס-זאָגען, ווי ליעב איך האָב איהם, נישט נאָר פאַר דעם, וואָס ער דערצעהלט, נור אויך פאַר דעם, וואָס ער איז ר' מענדעלע מוכר-ספרים, — איז געווען איינס פון די הייסעסטע וואונשען, וואָס איך האָב דעמאָלט מיר פערגינט צו ווינשען זיך.

איך געדענק, ווי איינמאָל איז אַריינגעקומען אין בית-המדרש, וואו איך האָב געדאָוונט, אַ יוד אַ מוכר-ספרים, און האָט זיין בינטעל סחורה אויפן לאַנגען אָנגעהלביטען בית-המדרש-טיש צעלעגט. אַ הויכער בייגיגער יוד איז דאָס געווען,

מיט אַזאַ גרוי בערדעל, מיט אַזאַ אַ ביסעל-געבויגענעם רוקען, און פֿמעט אויך מיט דער אייגענער פֿיוואַנאַמיע, ווי מײן פֿאַן-טאַזיע האָט איהם נאָר געקאָנט אויסמאַהלען. פֿון ווייטען, פֿון וואַנען איך האָב מיך צוגעקוקט אויף איהם, האָב איך שוין געמיינט: אָט איז ער! אָט איז דער קלוגער, ליבער און טייער רער ר' מענדעלע. איך בין שוין גרייט געווען צוצולויפֿען צו איהם מיטן גרייטען שלום-עליכם: „ר' מענדעלע! וואָס מאַכט איהר? פֿון וואַנען קומט אײזר? וואו שטעהט איהר איין, מען זאָל קאָנען פֿערברענגען מיט אייך עטליכע שעה און אויסהע-רען עפעס אַ נייע מעשהלע, וואָס איז נאָך נישט אָפֿגעדרוקט? און טאָמער ווילט איהר, וועל איך טאַקי דאָס מעשהלע באַלד פֿון אייער מויל אַרויס אויפֿשרייבען.“ נאָר אַזוי ווי איך בין גאַשטאַנען נעבען ביים פענסטער צום בית-המדרש הויף אַרויס, הוט זיך מיר געוואָלט אין איין גאַנג טאַקי שוין אַ קוק טהון דרכן פענסטער אויף זיין ביידעל, ר' מענדעלעס, אויף זיין פֿערדעל, דעם גרויסען סבֿלן און גרויסען עניו, וואָס כאָטש ער האָרעוועט נעבעך אַזוי פֿיל און ווערט גענוג פֿערשוואַרצט און אויסגעריסען, אַרומשלעפענדיג דאָס שווער-אַנגעפֿאַקטע ביידעל מיט יודישע ספרים און יודישע צרות, מעגען איהם פֿונדעסטווע-גען אַנדערע, לייטישע פֿערד אפֿילו, מקנא זיין, וואָס ער האָט אַזאַ קלוגען בעל-הבית, וועלכער פֿערשטעהט איהם אויפֿן ווינק, און פֿיהלט-מיט זיין צער, און געפינט תּמיד אַ ליבליך, טריי וואָרט איהם צו טרייסטען אין זיין שווערען מויל...

נאָר ווי זיין שטייגער איז, זענען די בית-המדרש-פען-סטער שוין אַ צייט מיט יאָהרען נישט געוואַשען געווען, און דורך דעם שטויב און דעם רויך, וואָס האָט זיך פֿאַר דער צייט אָנגעקליבען, איז אונגעגליך געווען אַרויסצוזעהן, וואָס הינטער זיי טהוט זיך... און איך האָב נישט געקאָנט זעהן, צי זענען דאָ פֿערהאַן דאָס ביידעל מיטן פֿערדעל, צי נישט. מילא, האָב איך אַ קלער געטהון. לאָס איך מיך אַקאַרשט פֿריהער בעקענען מיט ר' מענדעלען אַליין, וועל איך שוין מסתּמא באַלד בעקאַנטשאַפט שליסען אויך מיט ר' מענדעלעס

ביידעל, און דער עיקר — מיט ר' מענדעלע'ס פערדעל, מיט וועלכען איך וועל שפעטער זיך אויפרעדען אויף ר' מענדעלע'ס לשון מיט איהם — און אָט נעם איך און שטרעק שוין מיין רעכטע האַנט, אים, — ר' מענדעלען, נישט דעם פערדעל, — מיין פריינדליכען שלום-עליכם צו דערלאַנגען, צעבייזערט זיך גראָד אין דער רגע דער בית-המדרש-שמש מיט אַ טענה, פאַר-וואָס האָט ער זיך מיט זיין בינטעל ספרים אַזוי ברייט צולעגט איבערן גאַנצען טיש און ביי איהם גאַרנישט געפרעגט. ווערט דער פאַקענטרעגער אָנגעצונדען פון כעס אויף דעם שמש, רעדט ער אַרויס געגען איהם אַ פאַר זלוולים. דאַכט זיך, גאַנץ געוועהנליכע זלוולים, וואָס מען הערט אַלע טאַג אַפילו אין אַ מקום-קדוש, פון יודען אָנגעהווענע אין טלית-און-תפילין אויך אין רעכטען מיטען דאווענען. נאָר אויף מיר האָבען זיי בעת-מעשה נישט קיין גוטען רושם געמאַכט, און פון דאָרט איבעוועניג אין דער נשמה מיינער האָט צו מיר ווי אַ קול אַרויסגעשריען: „ניין, דאָס איז נישט ער! דאָס איז נישט ר' מענדעלע, נישט זיין קול, נישט זיינע ווערטער, נישט אפילו דער שאַטען זיינער!“ און נאָך אַמאָל אַ קוק טהון אויף יענעם מוכר-ספרים האָב איך שוין נישט געוואָלט, איך האָב מיך פאַר זיך אַליין פערשעמט, פאַר אַזא מיאוסען טענה, צו דערזעהן אַ רגע מיין ליעבען קינגען ר' מענדעלע אין אַזא פשוטען יודען, וואָס האָט אַזא קול מיט אַזא מין דבור.

עס פערשטעהט זיך, אַז מיינען אַזוי: אַז שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז נישט מענדעלע מוכר ספרים, און מענדעלע מוכר ספרים איז נישט שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, האָב איך נור געקאָנט אין יענע יאָהרען, ווען דער אייגענער ר' מענדעלע איז נאָך קיינעם קיין זיידע נישט געווען*.) און ווען זיינע

(* זיינע אַלע פרייהערדיגע העברעישע ווערק — „משפט שלום“ (1860), „חלרות האבוע“ (ערשטער טייל—1862, צווייטער טייל—1867, דריטער—1872) „למדו היטב“ (1862) און „האבות והננים“ (1868) זענען ערשינען מיטן גאַמען שלום יעקב אַב-

געזעהלטע לעזער, וואָס האָבען איהם שוין אויך דעמאָלט דער-
פיהלט, כאָטש נאָך נישט גערעכענט און זיך רעכנען פאַר אַזעל-
לע נאָך אפשר גאַרנישט געוואָלט.

עס זענען איבערהויפט דעמאָלט יאָהרען געווען, וואָס
מיט שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט מען זיך מיחס געווען,
און מיט מענדעלע מוכר-ספרים האָבען זיך נאָך די מיוחסים
פון דער אַלטער גאַלדענער פּאָהן צוגעשעמט ווי מיט עפעס אַ
נחית-דרגא אין דער משפּחה. איך בין נאָך דעמאָלט אַ יונג
יונגעל געווען, אַ שטיקעל משפּיל אָן אָנפאַנגער, וואָס האָט
זיך שוין אפילו געריבען אַרום די מיוחסים פון דער אַלטער
גאַלדענער פּאָהן, אָבער וואָס האָט בשום אופן ר' מענדעלע'ן
נישט געוואָלט בעטראַכטען פאַר עפעס אַ נחית-דרגא חלילה אין
מיין יחוס. אדרבא, ווען ר' מענדעלע זאָל נאָר אַמאָר אַ קום
טהון צו אונז און איך זאָל זיין דער גבאי אין מיין בית-
המדרש, וואָלט איך איהם דעם ערשטן מכבד געווען מיט
„שלישי“. אָדער מיט „ששי“, ווי דעם גרעסטען מיוחס, גאַר-
נישט קוקענדיג, וואָס ער איז אַ יוד נישט קיין נגיד, פּאָהרט
מיט זיין אייגען ביידעל אויף אַלע ירידים, יודען צו באַזאָר-
גען מיט קינות און תחינות, אַ לאַנג אָבגעפרעגטע פּערשימעל-
טע סחורה ביי די דעמאָלטיגע מיוחסים, און איז נאָך אָפט
אַליין אי אַ שטיקל בעל-עגלה, אי אַ שטיקל שמייסער פאַר זיין
אייגענעם פּערדעל.

ראַמאָוויטש. ערשט דאָס יודישע ווערק „דאָס קליינע מענשעלע“ (פּערעפּענטליכט גע-
וואָרען אין „קול-מבשר“ און דערנאָך בעזונדער אַרויסגעגעבען אין יאָר 1864) איז
אַרויס מיטן נאָמען מענדעלע מוכר-ספרים. דער טיטל איז געווען: דאָס קליינע
מענשעלע אָדער אַ לעבענס-בעשרייבונג פֿון יצחק אברהם תקיף, געדריקט בהסתדלות
מענדעלע מוכר ספרים. פֿון דאָן אָן איז מענדעלע מו"ס פֿערבליבען ש. י. אַבראַמאָ-
וויטשס צווייטער נאָמען אויף שטענדיג, אגב, האָט ש. י. אַבראַמאָוויטש אויף זיין
ערשטען יודישען ווערק זיך אָנגערופּען „סענדערל מוכר ספרים“, נאָר אלפסנדר
צידערבוים האָט איבערגעמאַכט דעם נאָמען אויף „מענדעלע מוכר ספרים“.

דער.

אזוי האָב איך אַ צייט אַלץ געמיינט און זיך געטראַכט, און האָב גאָר אַנדערש מיינען און טראַכטען נישט געוואָלט. האָט מען מיר אַמאָל שפּעטער אַ זאָג געטהון, אַז עס איז פּערהאַן אַ ים-אומרים, אַז ר' מענדעלע מוכר ספרים איז דער בעריהמטער שרייבער שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, הוא, הוא בכבודו ובעצמו, הוא ולא אחר. האָב איך עס געהאַלטען פאַר גלאַט אַזוי אַ בויך-סברא, ווי אַ שטייגער: דער פייטן ר' אלעזר הקליר איז דער אייגענער ר' אלעזר בן ערך פון דער גמרא, וואָס די דעמאָלטיגע לשון-הקודש-שרייבער האָבען עס פון אַזעל-כע בויך-סברות געמאַכט זיך אַרויסצודרינגען און אויפצוווייזען. דערוואָסט זיך אַקוראַט, אַז ביידע, — סיי שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, סיי ר' מענדעלע מוכר-ספרים — זענען באַמת איין און דער זעלבער יוד, און, אַז דאָס איז נישט קיין אויס-געטראַכטער שם אויף דעם ערשטען, ווי נישט אַ צו גרויסער יחוס פאַרן צווייטען, האָב איך ערשט אין מאַסקווע אין דעם זעלבען טאָג און אין דער זעלבער שעה, ווען איך האָב שוין אַליין זוכה געווען מיט מיינע אייגענע אויגען צו דערזעהן מיין ערשט ווערק, אין דער געשטאַלט פון אַ גאַנצען ספר, היפש דיקדעך אפילו, כאָטש אויף אַ טונקעל ביבולע-פאַפּיר, אָבער פאַרט מיט געדרוקטע אותיות, שוואַרץ אויף ווייס, בדפוס האַלמנה והאחים ראָם בוילנא.

איך האָב שוין צו יענער צייט געדיענט אין מאַסקווע אין אַ קאַנטאָר פון אַ בעוואָסטער טעה-פירמע, צו יענער צייט, ביי מיינעם עפיס אַ קרוב. אַז איך האָב עפיס אַ שייכות צו השכלה און שרייבעריי האָט דאָרט אַ יליד-אשה וועגען מיר נישט געוואָסט, און איך האָב טאַקי אַליין אַלץ געטהון, אַז מען זאָל עס נישט וויסען. די סיבה דערפון, איז דאָ נישט דער פּלאַץ צו דערצעהלען. אפשר וועל איך נאָך אַמאָל דאָס דערצעהלען ביי אַנאָנדער געלעגענהייט. — נאָר כאָטש קיינער פון מיינע מקורבים און בעקאַנטע אין מאַסקווע האָבען וועגען דעם נישט געוואָסט, האָב איך אַליין נישט געקאַנט נישט ווי-סען, אַז דאָרט אין ווילנע, טאַקע אין דער בעריהמטער דרוי-

קעריי פון האלמנה והאחים רצם, וואָלגערען זיך אַ פאָר פון מיינע „פתב־ידן“ און אפשר דרוקט זיך שוין איינער פון זיי און וועט אינגיכען אויף דער וויסער וועלט אַרויס. און וואָס מעהר איך האָב געטראַכט דערפון, אַלץ מעהר האָט זיך מיר געוואָלט, אַז קיינער פון מיינע נאָהענטע זאָלען דערפון נישט געוואָהר ווערען. ביז איינמאָל, אין עפיס אַ חנוכה־אָווענד, בין איך אַריינגעקומען צו מיינעם אַ בעקאַנטען פון אַ פיינער פאַ־מיליע. נאָר אָנשטאַט צו געפינען דעם עולם אַרום טיש ביי די חנוכה־לאַטקעס, צו וואָס מען האָט מיך איינגעלאָדען, אָדער אָנשטאַט צו טרעפען די עלטערע ביי די גרינע טישלעך מיט קריידלעך אין די הענד, ווי דער שטייגער איז ביי אַ פיינער מאַסקווער פאַמיליע אַפילו נישט אום חנוכה, און די יוגענד, סטודענטען און קורסיסטקעס, ביי אַ געשפרעך, אָדער אַלערליי מיינונגען אַרויסזאָגען וועגען טאַלסטאַיס נייעם ראָמאַן: „אָנאַ קאַרעניאַ“, וועלכער האָט זיך אין יענעם יאָהר געדרוקט אין פאַרטזעצונגען, דאַכט זיך אין זשורנאַל „רוסקי־ויעסטניק“, — האָב איך איצט דעם עולם, יונג און אַלט, געזעהן זיצען ביים טיש אין גרויסען עס־צימער, און עפיס איינער אַ גאַסט ליענט פאַר אַ ספור־המעשה פון אַ יידישען ספר אויף פראַסט עברי־טייטש און אַזוי אַריינגעטהון זענען אַלע צוהערער, אַז זיי האָבען מיך כמעט נישט בעמערקט אין אָנהויב, און אַז מען האָט מיך שוין יאָ בעמערקט, האָט מען מיך געבעטען פלאַץ־נעמען ביים טיש און זיך אויך צוהערען, וואָס מען ליענט דאָ פאַר, ווייל עס איז זעהר, זעהר אינטערעסאַנט, און מען קאָן זיך פשוט אין מיטן נישט אַברייסען פון צו הערען. איך האָב געמיינט, אַז דאָס ליענט מען מסתמא ר מענדעלעס „קליאַטשע“ (*).

(* די ערשטע אויפלאַגע פון דער „קליאַטשע“ איז ערשינען אין יאָהר 1873, אויף דעם שער־בלאַט איז געווען אויפגעשריבען: „דיא קליאַטשע אָדער צוּר־בעל־היים א. א. ו. אַ מעשה, וואָס האָט זיך פּערזאָנלעך צווישען דיא כּתב־בֵּית

מבינים און „יודע'הן“ גבורות זיך געהערט אַנדערצעהלענדיג, אָבער אַליין געליינעט זי האָב נאָך אין יענער צייט נישט. אין האָב ביים טיש צווישען אַנדערע פּלאַץ גענומען, אָבער אָנשטאַט עפעס פון ר' מענדעל'ע'ס „קליאַטשע“ צו הערען, דערהער אין עפיס בעקאַנטעס, איך וואָלט שווערען, איך הער זיך אַליין.

דאָס האַרץ הויבט אָן זיך צו צאַפּלען אין מיר. איך שפיר, איך ווער רויט און בלאַס. איך דאַנק נאָר גאָט, וואָס אַלעמענס נאָן און אויערען זענען געווענרעט צום פּאַרלעזער און קיינער בעמערקט נישט, וואָס מיט מיר און אין מיר געהט דאָ פּאָר. ווי אויף הייסע קויהלען בין איך נאָך ביי אַ האַלבע שעה געזעסען ביים טיש, מיט אַלע כוחות כלומ'ישט ווי פּער-אינטערעסירט מיט דעם לעזען זיך צו וויווען, כאַטש מיך האָט פון איבערראַשונג און אויפּרעגונג, ווי פון אַ פיבער געטריי-סעלט, ביז גאָט האָט געהאַלפּען, דער לעזער איז צו ענדע פון אַ קאַפיטעל צוגעקומען, און דער עולם האָט אַ ביסעל פּרייער אָפּגעאַטעמט. דעמאָלט ערשט האָט די ווירטין מיין אויפּרעגונג בעמערקט, און מיך געפּרעגט, וואָס בין איך אַזוי בלאַס, צי האָב איך מיך צוגעקיהלט.

איך האָב אין איהר פּראַגע זיך אָנגעכאַפט ווי איינער, וואָס טרינקט זיך, כאַפט זיך אָן אין אַ שטרוי, וואָס שווימט אים צופּעליג צו. איך האָב באַלד געענטפּערט, אַז איך פיהל מיך טאַקע זעהר נישט גוט, און האָב ביי איהר ענטשולדיגונג גע-בעטען, אויב איך וועל זיך ערלויבען אָבשיעד צו נעמען און אַהיימגעהען.

מען האָט מיר פּערשיעדענע מיטלען געראַטען, וואָס איך האָב באַלד צו טהון, וואָס צו טרינקען, מיט וואָס זיך איינצו-רייבען און ווי צו שוויצען. און געשוויצט האָב איך שוין דערנאָך פון פּרייד אַליין, וואָס איך בין פּריי געוואָרען פון

זון ישראליק דעם משוגענעם, געדרוקט בחשדלוח מענדעלע מוכר'סאריס. אילנא, בדלום האלמנה וחאתים ראם.⁶
דער.

דער געפאר ענטדעקט צו ווערען, אז איך אליין בין דער שול-דיגער, וואָס מען האָט מיך היינט אזוי קאלט און טרוקען אויפֿגענומען אין דער דאָזיגער פּאַמיליע.

אַבער דאָס, וואָס איך האָב געקאָנט דאָס מאָל מיין סוד בעהאַלטען פון יענער פּאַמיליע אין פון נאָך אַזעלכע פּאַמיליעס, האָב איך דאָך פון זיך אליין בעהאַלטען נישט געקאָנט. עס האָט זיך ליידענשאַפטליך מיר געוואָלט זיין צוזאַמען מיט מיין ווערק, ווען קיין זייטיגער מענש וועט דערביי נישט זיין. און איינער אויף איינעם זיך דורכשמועסען, ווי ווייט בין איך צו-פריעדען פון איהם, און ווי ווייט קאָנען ווירקלעך זיינע לעזער צופרידען זיין פון מיר. נאָר ווי מאַכט מען אזא צוזאַמענקומען זיך, אז קיין זייטיגער זאָל דאָס נישט בעמערקען און צו עפעס אַ חשד קומען? בעטען לייענען דאָס ווערק ביי די, וואָס האָבען עס שוין דורכגעלייענט און מיט התפעלות מיר דערצעהלט, וויפיעל הייסע טרעהרען זיי האָבען דערביי פּערגאַסען, האָב איך פשוט מורא געהאַט, מען זאָל נישט בעמערקען, ווי פּער-אינטערעסירט איך בין דערמיט, און דאָס קאָן זיי ברענגען אפשר צום חשד, אז דער מחבר דינעוואָן, וואָס שטעהט גע-דרוקט אויפן ערשטען בלעטעל, איז נישט אַ ווייטער קרוב מייער, וועלכען איך קען נישט אפילו, נאָר איך בין דער מחבר אליין. שרייבען אין ווילנע צו די דרוקער, זיי זאָלען מיר צושיקען כאַטש איין עקזעמפלאַר פּאַסט-רעסטאַנט קיין מאַסקווע, האָב איך שוין אפילו געפרובט, נאָר זיי האָבען, אפנים צייט געהאַט, און זיך נישט צוגעאיילט מיין בקשה צו ערפיע-לען מיט דער אומגעהענדער פּאַסט, ווי איך האָב געבעטען. וואָס איז די איילעניש אזוי גרויס, מאַסקווע ברענט? האָבען זיי זיך אודאי אויסגעלאַכט פון מיין בריף מיטן פּערלאַנג: זאָפּאַרט מיט דער אומגעהענדער פּאַסט כאַטש איין עקזעמפלאַר מיר צושיקען. *"

* יעקב דינעוואָנט ערשטער געדרוקטער ראַמאָן, הנאחבים והנעימים אָדער

און אזוי האָט מען שוין אין פערלויף פון אַ פּאָר וואָכען
 כמעט אין יעדען יודישען הויז אין מאַסקווע מיין ראָמאַן גע-
 האַט געלעזען. און איך אַליין האָב נאָך די זכיה נישט געהאַט
 מיט איהם אַליין זיך צו טרעפען, ווען קיין זייטיקער זאָל דער-
 ביי נישט זיין. ביז איך האָב זיך דערוואוסט, אַז אויף זאַראַדיע,
 אין גליעבאָוסקע פּאָדוואַריע, וואוינט אַ יוד, וואָס מען רופט
 איהם לידסקי, אַ מוכר ספרים — טאַקע דער פּאָטער פון דעם
 וואַרשעווער לידסקי, — דער געגענוואַרטיגער אַרויסגעבער פון
 ר' מענדעלע מוכר-ספרימ'ס ווערק, — וואָס ביי איהם בעקומט
 מען פון פֿל טוב: ציצית, תפלין, מזוזות, סדורים, מחזורים,
 טליתים און אפילו אַלערליי מעשה-ביכלעך אויך. און אין אַ שעה-
 געם פריהמאַרגען פון עפעס אַ רוסישען יום-טוב, ווען מיין קאַנ-
 טאַר איז געווען צו, האָב איך מיך אַראָבגעלאָזט אויף זאַראַדיע
 גלייך צו דעם דאָזיגען לידסקין.

אַ גוטע צעהן מינוטען האָב איך אַרומגעבֿלאַנדזעט אין אַ
 פינצטערען פּאָדער הויז, טאַפענדיג מיט די הענט, טאַמער וועלֿ
 איך ערגעץ דערטאַפען אַ טהיר, וואָס זאָל מיך אַריינלאָזען אין
 דעם גרויסען פּאַלאַץ, וואו דער דאָזיגער לידסקי וואוינט און
 האָט ביי זיך דאָס, וואָס מיין האַרץ גלוסט און בענקט — ביז
 איך האָב ענדליך פּאַרט דערטאַפט אַ טהיר און האָב אַ פרעג
 געטהון אויף רוסיש, פערשטעהט זיך, צי דאָ וואוינט דער הי-
 לידסקי?

מען האָט מיר געענטפערט, אַז לידסקי וואוינט אין נו-
 מער 134 און דאָ איז דער נומער 142. עז פֿן ברויך איך געהן
 אַ ביסעל צוריק.

— אָבער שטעהט נישט אין דער אָפּענער טהיר! — טהוט
 צו מיר אַ זאָג אַניעכטע מאַסקוויטערין, אויף עכט-שקלאָווער רו-
 סיש. — דאָ איז מאַסקווע, נישט שקלאָוו און נישט וואַרשע.

דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק איז ערשינען צום ערשטען מאל אין ווילנע אין
 ראָם-הרוקעריי אין 1877. אין גאָר אַ קורצער צייט איז דער ראָמאַן פּערשפּרייט
 געהאָרען אין פיל טויזענדער עקו. רעד.

די פרעסט זענען דרייסיג גראַדיגע און האַלץ איז דאָ טייערער
ווי ביי אייך דאָרט לעקעך!

אַבער ווי קען מען פאָרט דערטאַפען דעם נומער 134,
וואו דער לידסקי וואוינט, אָו דאָ איז אַזוי פינסטער? — פֿרוב
איך נאָך אַזוי אַ זאָג טהון, טאַמער וועט מען פאָרט אַזוי
פריינדליך זיין, מיך וועלען צופירען צו ה' לידסקיס נומער.

— הויב זיך אָן מיט אַ פראָווינציאַל! — בייזערט זיך
שוין די יודענע. — אַ מאַסקווער האָט שכל מיטצונעהמען אַ
שוועבעלע אין קעשענע, אַז פינצטער, גיט ער זיך אַנעצה,
רייבט אויס אַ שוועבעלע און מאַכט זיך ליכטיג און האָט צו
קיינעם קיין טענות נישט.

איך האָב נאָך דעמאָס קיין פאַפיראַסען נישט גערויכערט
און האָב קיין נויט נישט געהאַט צו טראָגען שוועבעליך מיט
זיך, אָבער דער יודענעס ווערטער האָבען מיך די פראַקטיקע
געלערענט, ווי נויטיג עס קען אַ שוועבעלע זיין אַפילו יעדען
מחבר, ווען ער געהט זוכען זיין חבור, כאָ ש ער רויכערט
נישט. אין יענעם מאַמענט האָב איך זיך ווי אַ נדר געטהון
נישט אַרויסצוגעהן פון שטוב אָהן אַ פעקעל שוועבעליך אין
קעשענע, דערווייל אום גיכער פטור צו ווערען פון מיר, האָט
די יודענע מיר דערלאָנגט אַ פידעלע מיט עטליכע שוועבעלעך.
איך האָב איהר ענטשולדיגונג געבעטען, פאַר גאַסט-פריינדליכ-
קייט הייס בעדאַנקט, אַ שוועבעלע אַרויסגענומען און באַלד גע-
טראָפען לידסקיס טהיר.

דעם אַלטען לידסקי האָב איך געטראָפען אין טלית און
תפילין, ער האָט געדאַווענט, און, אפנים, ביי די רעכטע געדיכ-
טע געהאַלטען, וואָרום אויף מיין גוט מאַרגען האָט ער נאָר אַ
שאַקעל געטהון מיטן קאַפּ און אָנשטאַט מיך צו פּרעגען, ווע-
מען און וואָס ברויך איך, האָט ער אָנגעשטעלט אויף מיר אַ
פאַר פּרעגענדיגע אויגען מיט אַ ברום נ-נו?.. נישט וועלענדיג
מפּסיק זיין, חלילה, בין גאולה לתפילה, אָדער אַזוי דאָרט ווי
ער האָט געהאַלטען.

איר האָב איהם באַלד געענטפערט אויף זיין שטומע פראַ-

גע, אז איך בין געקומען עפעס ספרים האנדלען ביי איהם.
 ער האָט באַלד מיט אַ ברעג טלית אָבגעווישט דעם די
 נעם שטויב פון אַ בענקעל, אַ מאַך געטהון מיט דער האַנד, אַ
 רמו, אַז ער בעט מיך זעצען, און אַ ברום געטהון נאָך אַ מאָל
 נ-נו, נ-נו איילענדיג, אַ סימן אַז זיין דאווענען וועט שוין
 לאַנג נישט ציען, און, אַז ער בעט מיך וואַרטען אַ רגע און
 אַלץ וועט שוין געהן פשוטה.

איך האָב איהם באַרהיקט, געוואָנט, איך קען אויפציהען
 אַ רגע, און ער ברויך זיין דאווענען צוליעב מיר נישט אָב-
 צען. ער האָט עס, אפנים, אָנגענומען פאַר אַ העפליכקייט פון
 מיין זייט, אָבער נישט פאַר אַנערענסט, און האָט דאָס דאווע-
 נען צוגעטריבען, און אין קוים פינף מינוט האָט ער שוין נאָך
 שמונה עשרה געהאַלטען. ער האָט מיר דערלאַנגט שלום עליכם,
 געפרעגט: פון וואָנען איז אַ יונגער מאַן? ווי לאַנג בין איך
 שוין אין מאַסקווע, וואו שטעה איך איין און נאָך אַ זעלכע
 זייטיגע שאַרות. קוים כאַטש איין תשובה צייט געהאַט צו ענט-
 פערען, האָט ער מיך אַ פרעג געטהון די עיקר שאַרות: וואָס
 פאַר אַ ספרים ברויך איך, צי ספרי רומל, צי ספרי השכלה?

— „די קליאַטשע“ קאָן מען בעקומען ביי אייך? — טהו
 איך אַ פרעג.

— „די קליאַטשע“ אַבראַמאָוויטשעס? פרעגט ער מיך
 איבער.

— רי מענדעלע מוכר-ספרים! — ענטפער איך.

— היינו הך! ענטפערט ער מיר מיט גמרא לשון. אַ יוז

נאָך אַ פאַרצייטיגער געווען דער אַלטער לידסקי, און האָט
 נאָך גמרא לשון געוואוסט.

— געהערט האָב איך עס שוין אפילו אייניגע מאָל,

אָבער עפיס שיקט זיך מיר עס נישט, — בין איך איהם מודה.

און געמיינט האָב איך, נישט אַזוי די צוויי אייניגקייט און די

צוויי בעזונדערע נעמען, ווי די צוויי בעזונדערע כאַראַקטערען

אין איין און דעם זעלבען מענשען, לויט ווי איך האָב מיר

אַלע מאָל פאַרגעשטעלט אונטער די צוויי נעמען.

— וואָס שיקט זיך אייך דאָ נישט? — פּרעגט מיך דער אַלטער לידסקי. — עס איז דוכט זיך אזוי פשוט, וואָס פשוטער קען גאָר נישט זיין. ווייסט איהר דען נישט, אַז מיט דער זיידענער קאַפּאַטע אין וועלכער מען געהט שבת, אַ יום-טוב אין שוהל אַריין, געהט מען נישט אין דער וואַלען אין מיהל אָדער אין קראָם.

— וואָס מיינט איהר דערמיט? — טהו איך אים אַ פּרעג. נישט בעגרייפּענדיג דעם נמשל פון זיין משל.

— איך מיינ פשוט, — ענטפערט ער. — דער נאָמען שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז שוין לאַנג בעריהמט מיט זיינע ביכער אויף לשון הקודש. איהר שפיעלט זיך מיט זיין „משפט שלום“, מיט זיין „האבות והבנים“ און מיט זיין „תולדות הטבע“? נו, און אַז עס פּערגלוסט זיך אים אַ מאָל אויך אַ שפיעלעל זיך מאַלען, אָדער פשוט אַ שטיף טהון און אויפשרייבען אַ „טאַקסע“ למשל, אָדער אַפילו אַ „קליאַטשע“, אויף פשוטען עברי-טייטש, איז ער מחויב זיין בעריהמטען נאָמען שלום יעקב אַב-ראַמאָוויטש אויף אַזוינס אַנצורופען? כבוד וועט עס אים צו-געבען? זאָל אַפּירו אמת זיין, אַז אין זיין „קליאַטשע“, למשל, געפינט זיך טאַקע אמתע סתרי-תורה, ווי זיינע חסידים דרשענען, איז דאָך דאָס פאָרט אַ עברי-טייטש מעשהלע, שיחות חולין, אָדער ווי די גמרא דריקט זיך אויס: „דברים של מה בכך“. וועט נישט זיין דאָס אַרויפשלעפען זיין נאָמען אויף אַזעלכע ביכלעך ווי צודעקען דעם באַרשט אין קיך מיט דעם אייגענעם שבת-טישטוכעל, וואָס מען דעקט צו די שבת חלה?

געגלויבט האָט זיך מיר עס אַפּילו נישט, פון דעסטוועגען זענען מיר דעם יודענס ווערטער אין זינען אַריין, און כּהאַב אויך שפּעטער אָפט זיך שטאַרק פּערטראַכט צוליעב זיי.

— און מיינט איהר אַ נייעס איז עס ביי זייערע לייט? די מליצה-שרייבער מיינ איך. אַלע טהוען זיי דאָס אייגענע — דערצעהלט מיר ווייטער דער יוד, וואָס איך זעה איהם צום ערשטען מאָל אין מיין לעבען, און וויל מיר מסתמא אַ בעגריף געבען וואָס פאָר אַ ידען און אַ בקי ער איז אין אַזעלכע זאַלען. —

וואָס דאַרפט איהר ווייט זוכען, אָט איז ערשט מיט אַ פּאָר וואָ
 כען צוריק פון דרוק אַרויס אַזאַ עברי-טייטש ביכעל מיטן נאָ-
 מען "הנאהבים והנעימים" פלומרשט אויף לשון הקודש, און באַלד
 דערביי מיט אַ פרוש דערצו: אָדער דער „שוואַרצער יונגער-
 מאַנטשיק", און עפעס אַ מין אויסכאַפעניש איז דאָ געשעהן: די
 ערשטע הונדערט עקזעמפּלאַרען האָט מען ביי מיר ממש אויס-
 געכאַפט אין קאַרגע דריי טעג. קלאַפּ איך קיין ווילנע אַ דעפע-
 שע. שיקט מען מיר אַרויס מיט באַגאַוש, ווי איך האָב אין דער
 דעפעשע געקלאַפט, נאָך דריי הונדערט, געהט נישט אַריבער אַ
 וואָך צייט, בלייבט ביי מיר אַפילו איינער נישט, קלאַפּ איך
 נאָך אַ דעפעשע, שיקט מען מיר אַרויס נאָך אַ קין שטיקלעך
 מיט דער ידיעה, אַז מער איז דער מין אין ווילנע אויך נישט
 געבליבן. הכל במזל תלוי, אַפילו אַ עברי-טייטש ביכעל! הימעל
 און ערד און דער „שוואַרצער יונגערמאַנטשיק"... דערלעגט צו
 איהם האָב איך זיכער נישט. אַ דאַנקען גאָט, הלואי מאַכט זיך
 אַזאַ ירידל כאַטש. דריי מאָל אין יאָהר, וואָלט איך גאָר נישט
 האָבען צו זינדיגען. נור געגען וואָס דערצעהל איך אייך דאָס?
 אַ געגען דעם טאַקע, וואָס איטליכער קונה וויל דווקא, איך
 זאָל אים זאָגען, ווער איז דער מחבר פון „שוואַרצען יונגער-
 מאַנטשיק". צי הייסט ער טאַקי מיטן נאָמען דינעזאָן, ווי עס
 שטעהט בפירוש אויף איהם, און דער עיקר, צי קען איך איהם.
 און זאָל איך אַזוי פון אַ ביזען חלום וויסען, ווער דער מחבר
 איז! נאָר קלאַר ווי דער טאַג איז ביי מיר, אַז דער נאָמען
 דינעזאָן איז נישט די אמתע פאַמיליע פון דעם דאָזיגען מחבר.
 אפשר איז דער נאָמען דינעזאָן נור אַ נוטריקון פון זיין אמתן
 נאָמען. און אפשר איז ער גלאַט אַ עורבא פרח, אַן אויסגע-
 טראַכטער נאָמען. דו ווילסט וויסען, ווער עס האָט דאָס ביכעל
 מחבר געווען? זאָל איך דיר: דינעזאָן הייסט ער און געה
 ויך אים.

— און פאַר וואָס קען עס נישט זיין, אַז דער דאָזיגער
 מחבר זאָל טאַקי אַזוי הייסען, ווי ער רופט זיך אויף זיין סמך—
 פּרוב איך געוואָהר ווערען ביי איהם, פון וואַנען נעמט זיך צו

איהם די השערה, אַז דער נאָמען דינעזאַן איז דווקא אַנאויסגע-
טראַכטער אָדער אַ נוטריקין.

— ערשטענס, וואָלט איך פון אַזאַ מחבר געוואוסט. אין
האַנדעל שוין, אַ דאַנק השם יתברך, אַ יאָהר עטליכע און דריי-
סיג מיט די אַלע אַזעלכע ספרים, ווי שייך וואָלט איך אַ מאָנאָ-
דעם נאָמען נישט געהערט צווישען מחברים און קענער? און
צווייטענס, ווי איך זעה אַרויס פון דעם מין אויסכאַפּעניש,
וואָס איז געוואָרען אויף זיין חבור, ווייזט דאָך אויס, אַז ער
מוז טאַקי זיין פון די גרויסע מומחים אין דעם סוג שרייבער,
און ווי-באַלד ער איז טאַקי אַ שם ידוע אין דעם השפּלה-עולם,
שטעהט איהם טאַקי נישט אָהן צו געהן מיט דער זיידענער
שבתדיקער קאַפּאַטע אין מיהל, אָדער אין קראָם, ווי שבת אין
שוהל, און אָט האָט ער זיך אויסגעטראַכט אַ וואָכענדיגען נאָמען,
דינעזאַן, פאַר זיינע עברי-טייטש ספרימליך, אַזוי ווי שלום יעקב
אַבראַמאָוויטש האָט זיין נאָמען מענדעלע אויסגעטראַכט ווי אַ
וואָכעדיגע קאַפּאַטע אויף צו געהן אין איהר אין מיהל, אין
קראָם און אין מרחץ אַריין אַפילו.

דעם יודעניס חקירהדיגע השערה אינטערעסירט מיך אַפילו,
אַבער איך זעה, אַז יעדע נייע פראַגע, וואָס איך וועל איהם
שטעלען, און יעדע בעמערקונג, וואָס איך וועל איהם מאַכען,
וועט ער מיר אַרויסוואַגען. נאָך און נאָך אַזעלכע לאַנגע
השערות. עס גלוסט זיך איהם צו רעדען, און עס וועט קיין
סוף נישט האַבען, דעריבער טהו איך איהם אַ פרעג:

— און וואו איז אייגענטליך אייער ספרים-סקלאָד?

דאָ אין צימער, וואו ער האָט צוזאַמען לייגענדיג זיין
טלית און תפילין דאָס לאַנגע געשפרעך מיט מיר געפיהרט, האָב
איך קיין איין ספר חוץ זיין סדור מיטן „חק לישראל“, נישט
בעמערקט.

— מיין סקלאָד ספרים, פּרעגט איהר? אַ שעהנע מעשה,
כילעבען! ענטפערט ער מיר. איהר פּערגעסט, יונגעראַן, אַפנים,
אַ דאָ איז מאַסקווע נישט ווילנע, נישט בערדיטשעוו, נישט
שקלאָוו ילוי אין מאַסקווע. איז דער יוד אַליין אויך אַ קאַני-

טראַפּאַנד. אומזיסט מיינט איהר דרוקט מען זיך און שטיקט מען זיך דאָ אין דעם לאַך פון גלעבאַווסקער פּאַדוואַריע, מען האָט קיין ברירה נישט. דאָ קאָן מען זיך אין ערגסטען פּאַל אויסקויפּען מיטן רובּעל, אין אַנאַנדער מקום העלפט דער רו-בעל אויך נישט... אַי וועט איהר פרעגען, וואו האָב איך פּאַרט מיין סחורה? איז די מעשה אַזוי: קלענערע מינים צעשטופּט מען אין די לעכער אונטערן אויבן, אונטערן בעט, אין קליי-דער-אַלמער, גרעסערע בעהאַלט מען ביים דוואַרניק, און מען צאָהלט איהם חודש געלד פאַר דער שמירה. מאַכט זיך אַ גרע-סער פּעקעל אַמאָל און מען קאָן צום דוואַרניק אַטליכע רגע נישט לויפּען, צערוקט מען די ספרים ביי די שכנים אין די נומערען. דורכאויס יודען. דאָ אין גלעבאַווסקער פּאַדוואַריע, געפינט איהר אַ גוי פאַר אַ רפואה נישט.

— און „די קליאַטשע“ האָט איהר דאָ ביי זיך? — טהו איך אַ פרעג און וויל שוין גיכער צו מיין צוועק.

— אַזאַ פּחדן, איך זאָל צו איין עקזעמפּלאַר פון מיינע ספרים אויך נישט האָבען ביי זיך, בין איך שוין דוקא נישט. איהר קאַנט בעקומען אפילו דריי „קליאַטשעס“, טאָמער דאַרפּט איר — בעריהמט ער זיך ווי מיט שטאַלץ.

— טאָ זייט מוחל, גיט מיר איין „קליאַטשע“ און אין איין גאַנג גיט מיר שוין אויך אַ „שוואַצען יונגערמאַנטשיק“, אויב איהר האָט ביי זיך.

דער יוד לאָזט זיך נישט בעטען, בויגט זיך איין, פאַר רעט זיך אַ רגע אונטערן בעט, נעהמט פון דאָרט אַרויס אַ „קליאַטשע“ מיט אַ „שוואַצען יונגערמאַנטשיק“, דערלאָנגט מיר און זאָגט דערביי:

— איך מוז אייך, יונגערמאַן, מקדים זיין, אַז דאָ איז מאַסקווע, דאָס איז טייטש: נישט ווילגע, נישט בערדיטשעוו, וואָס אויב נישט ביי דעם, בעקומט מען די זעלבע סחורה פאַר בייליגער ביי דעם אַנדערען, פּערשטעהט איהר?

איך פּערשטעה דעם רמו, איך בין אויף אַלץ גרייט. אַ ברירה האָב איך? פונדעסטוועגען, אַז ער האָט מיר אַ זאָג

געטהון: דריי קערבלעך פארן „שווארצען יונגערמאנטשיק“, בין
 איך איבערראשט געוואָרען און געענטפערט:
 — ווי האָט אַ יוד אזאָ האַרץ אויסצובעטען גאַנצע דריי
 רובעל פאַר איין ספר, און נאָך אויף עברי־טייטש דערצו?
 — איהר האָט דען אַ ידיעה, וואָס פאַר אַ מין פיכעל
 דאָס איז? — ערקלערט ער מיר. — נאָך דעם בוך האָט עקסטראַ
 געשיקט צו מיר אַפילו די מאַדאָם פּאָליאַקאָוואַ. וויסט איהר
 ווער זי איז? די גרעסטע מיליאָנערשע, אפשר, אין גאַנץ מאָס־
 קווע. איך האָב מיך בענאָרישט, און צוגעשיקט איהר דעם
 „שוואַרצען יונגערמאנטשיק“ מיט אַ רעכנונגעל, אַז עס קאָסט
 דריי רובעל, האָט זי מיר טאַקי מער ווי דריי רובעל נישט
 אָבגעשיקט. וואָלט איך שכל געהאַט, איהר דאָס פיכעל צו שיי-
 קען גאָר אָן אַ מקח, בין איך זיכער, אַז זי וואָלט מיר אָבגע-
 שיקט אַ גאַנצען צעהן רובעלדיגען, און פאַרוואָס טאַקע נישט
 אַ פינף און צוואַנציגער? אַ פּלל, יונגערמאַן, דינגט זיך נישט.
 איך האָב בסך־הכל אינגאַנצען נאָך אַ פינף שטיק פון איהם,
 און בריף האָב איך אויף אַרויסצושיקען קיין מאַרשאַנסק, אַריאָל,
 טווער וכדומה, אפשר אויף אַ שטיק צוואַנציג, און אין ווילנע,
 האָט איהר דאָך געהערט, האָט עס זיך אויך אויסגענומען,
 איך האָב איהם בעצאָהלט, וויפיעל ער האָט פערלאָנגט,
 און פון אַ פינף רובעלדיגען האָט ער מיר רעשט געגעבען
 מיט גרויסע קופערנע צענגראַשענדיגע קוים אַ האַלבען רובעל,
 בערעכענענדיג: אַ רובעל מיט פופציג קאָפּיקעס פאַר ר' מענ-
 דעלע'ס „קליאַטשע“ און גאַנצע דריי רובעל פאַר מיין אייגענעם
 „שוואַרצען יונגערמאנטשיק“. איך בין אַוועק גיך אַהיים אונ-
 טערגעטריבען פון דער אומגעדולד, צו קאָנען שוין אַמאָל איי-
 נער אויף איינעם מיט מיין אייגען קינד זיך אָבגעבען, און
 דורכזעהן אַלע זיינע מעלות און חסרונות צוליעב אייגענער
 אונבעזאָגענקייט און צוליעב יענע, וועמען איך האָב איבערגע-
 געבען מיין פתב־יד פון דער ערשטער פּעדער און אַנאָבגע-
 דרוקט בוך אויף דער וועלט אַרויסלאָזען.

מיט אַ רוהיגען געמיט און מיט מעהר ערנסט, ווי איך האָב מיין אייגען ווערק געבלעטערט און דורכגעקוקט, האָב איך זיך גענומען זייענען ר' מענדעלע'ס „קליאַטשע“. געלייענט, געלערענט, ערטערווייז פשטים געזוכט, און האָב ענדליך דעם איינדרוק און דאָס געפיהל אַרויסגעטראַגען, גלייך ווי איך וואָלט געבלאָנדזעט אין אַנאַלטען פערלאָזענעם שלאָס, וואו איך האָב אויף יעדען טריט און שריט אי וואונדער, אי אַיבערנאַטירליכט געזעהן און געהערט, און כאָטש איך שטעה שוין איצט אויף דער ווייסער ליכטיגער וועלט אין דרויסען, שימערען מיר נאָך פאַר די אויגען יענע פערדרעהטע וועגעלעך, פערפלאַנטערטע געגג מיט אַלע זייערע נישט-געווענהליכקייטען, וואָס איך האָב זיך דאָרט אָנגעזעהן, און עס קלינגען מיר נאָך אין די אויערען יענע געהיימע קלאַנגען, וועלכע איך האָב זיך דאָרט אָנגעהערט. די ערשטע פראַגע, וואָס האָט געזוכט אַ תשובה ביי מיר, איז געווען: צי איז דאָס דער אייגענער אַלטער בעקאַנטער מענדעלע, וועלכען כ'האָב פון אַ צייט פריהער שוין גוט גע-קענט, מיט איהם ווי אייגען כמעט זיך געפיהלט און האָב איהם שטענדיג גאָר ליעב געהאַט? כאָטש איך בין שוין אַזוי נאַאיוו נישט געווען, און האָב שוין גוט פערשלאָגען, אַז היב-טער דעם דאָזיגען מענדעלע מוכר-ספרים בעהאַלט זיך ערגיין אַ פיעל געלערענטערער יוד, און זאָר זיין ווי דער אַלטער האָט מיר מבטיח געווען, אַז מענדעלע נוכר-ספרים איז נישט מעהר ווי די וואָלכעדיגע קאַפּאַטע פון דעם בעריהמטען לשון-הקודש שרייבער, שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, האָט עפעס טאַקי די דאָזיגע וואָלכעדיגע קאַפּאַטע ביי מיר גאָר אַנאַנדער פנים דורך דער „קליאַטשע“ בעקומען, אַ פנים דווקא פון אַ פּיין זיידענער קאַפּאַטע, וואָס מעג אַנשטעהן אפילו דעם גרעסטען מיוחס שבת און יום-טוב מיט איהר אין שול און אין בית-המדרש צו שטאָלצירען.

ר' מענדעלע איז דאָ, אין דער „קליאַטשע“, אויכגע-וואַקסען פון אַנאַיינפאַכען יודען אַ מוכר-ספרים, וואָס דער-צעהלט בנעימות, נישט מעהר ווי דאָס, וואָס ער זעהט און

הערט, אין א יודען א למדן, א חריף, א חקרן, א גאנצע וועלט-
 ארומנעמער, וואָס מען מוז זיך צוהערען צו יעדעס וואָרט,
 וואָס ער רעדט אַרויס, און זיך גוט פּערטראַכטען אויף דעם
 זיגען, וואָס ער טהוט אַריין אין איהם. איך האָב אין דעם
 ר' מענדעלע'ן מוכר-ספרים פון דער „קליאַטשע“ נישט דער-
 קענט מעהר דעם אַלטען ליבען און כמעט שטילען מענדעלע
 מוכר-ספרים פון די אַלע ספרימ'לעך זיינע, וואָס איך האָב פון
 איהם פריהער געהאַט געלייענט, און עס האָט זיך מיר געהאַט
 געדאַכט, אַז דער שרייבער אַליין האָט זיין מענדעלע'ן אויס-
 געביטען אויף אַנ'אנדערען, אַ מעהר וויכטיגערען און אַ מעהר
 קענענדערען ווי זיין ערשטער מענדעלע. און דעם אמת זאָגענ-
 דיג, וואָלט מיך אפשר שטאַרק נישט געאַרט דער דאָזיגער
 ביט, ווען איך וואָלט אין דעם נייעם מענדעלע'ן געהאַט גע-
 פונען די וויכטיגייט, די איינפאַכקייט און די עניוּות פון דעם
 אַלטען מענדעלע. יענער האָט קיין פּרעטענזיעס נישט געהאַט,
 אַז צו איהם זאָלען זיך צוהערען דווקא גרויסע קענער, שיינע
 יודען און מיוחסים. ער האָט זיך תמיד געדרייט נאָר צווישען
 פּראָסטען עולם, יודען פון זיין גלייכען, און עס האָט איהם
 זיך גאָרנישט געגלוסט, אַז זיינע צוהערער אָדער לייענער זאָ-
 לען זיין פון דער גאָלדענער פּאָן, דעריבער איז דאָס לשון
 זיינס אויך פשוטער, וועניגער געשליפען געווען, אַזוי אָנגע-
 מאַסטען פאַר איטליכען, וואָס פּערשטעהט נאָר יודיש. דער
 ניער ר' מענדעלע, אַט טאַקי דער פון דער „קליאַטשע“, האָט
 זיך מיר אויסגעדאַכט, וויל שוין די איינפאַכע צוהערער כמעט
 נישט קענען, ער דערצעהלט אויך נישט דאָס, וואָס ער האָט
 געזעהן און געהערט, נאָר דאָס, וואָס ער ווייסט און טראַכט
 אַליין, און דערצעהלט דווקא פאַר'ן מיוחסים-עולם, פאַר די
 וואויל-קענער, וואָס קענען איהם פּערשטעהן און פון זיינע רייד
 אַרויסדרינגען אַלערליי פּשטיים און פּשטלעך.
 און ווי באַלד אַז יאָ אַזוי, האָט זיך מיר געוואָלט ווי-
 סען, צוליעב וואָס און צוליעב וועלכען טעם האָט ער געשרי-
 בען די „קליאַטשע“ אין עברי-טייטש דווקא, אַון נישט אין

מענדעלע-טורעם

לשון-הקידוש? צווישען יענע, וואָס פערשטעהען לשון-הקודש, האָב איך נאָך צו יענער צייט געקאָנט געפינען אזעלכע לעזער, וואָס וועלען פערשטעהן אַ „קליאַטשע“, אָדער וואָס וועלען ווערן צוגסטענס אין דעם גאַנצען אינהאַלט אָטעם געפינען. צווישען די לעזער פון נישט מעהר ווי עברייטייטש, האָב איך צו יעדער צייט געזוכט און נישט געפונען פּמעט איינעם אָדער איינע, וואָס פערשטעהען דעם נייעם מענדעלען פון דער „קליאַטשע“ און האָבען התפעלות פון דעם, וואָס ער דערצעהלט, באַטש מיט פּופציג פּראָצענט וועניגער, ווי זיי האָבען אַלע מאָל דעם אַלטען מענדעלען פערשטאַנען און התפעלות געהאַט פון זיינע ספּרימ'לעך.

שלום עליכם און מענדעלע מו"ס

צו מענדעלען האָט שלום-עליכם'ען אָנגעהויבען ציהען, ווי צום שורש, גלייך ביי די ערשטע טריט, וואָס ער האָט גע' מאַכט אין דער יודישער ליטעדאָטור, פון די עטליכע געצעהלטע יודישע שרייבערס, וואָס שלום-עליכם האָט צופעליג געפונען זיי' ערע העפטליך אין דעם ספרים-אַלמער פון זיין שווער לאָיעוו (אייזיק מאיר דיק, שלמה עטינגער, לינעצקי, שאצקעס). האָט צו איהם מענדעלע גלייך אַ פינקעל געטהון מיט דער עכטער שיין פון אַ געשליפענעם איידעלשטיין. אין שוין אויפ'ן דריי' טען יאָהר פון זיינע פעדערפראָבעס, אינם „פאָלקסבלאַט“ (1885), דערפיהלענדיג, אַז עפעס וויכטיגערס דערפון צעוואַקסט זיך אין איהם האָט ער זיך געווענדעט מיט אַ בריוו צו מענדעלע'ן, זיך פאַרגעשטעלט ווי אַ פייערדיגער פערעהרער פון זיין טאַלענט, וואָס אַרבייט אויפ'ן באַדען, וועלכער איז פון איהם צעאַקערט געוואָרען, און געהאַט דערביי אַ שטאַרקע פּוּנה אָנצוקניפען זיך אָן איהם, ווי אַ תלמיד. מענדעלע, וואָס איז בטבע געווען גישט אַזאַ צוגעלאָזטער מענש צו אומבעקאַנטע „מחברים“, און דערהויפּט האָט ער זיך אין יענער צייט בעצויגען מיט פער' אַכטונג צום „פאָלקסבלאַט“ און צו זיינע שרייבער (אויף זיין

לשון — „רייבער“, האָט, ווי עס ווייזט אויס, זיין „יונגען פייערדיגען פאררער“ ניט געשענקט די מינדסטע אויפמערק־זאַמקייט. און אויך מיט עטליכע יאָהר שפעטער, אין 1888, בעת שלום־עליכם האָט פערטראַכט אַרויסצוגעבען „די יודישע פּאָלקס־ביבליאָטעק“ און האָט אַ צווייטען מאָהל געשריבען צו איהם, פערבעטען איהם אַלץ מיטאַרבייטער אין זיין יאָהרבוך, — האָט זיך מענדעלע נאָך אַלץ ניט אומגעקוקט אויף איהם. ערשט אויפ'ן דריטען בריוו, צו וועלכען שלום־עליכם האָט צוגעלעגט: אַ רעקאָמענדאַציע פונ'ם קיעווער יודישען צענטראַר און מלומד, הערמאַן מאַרקאָוויטש באַראַץ, האָט זיך מענדעלע אָנגערופֿן מיט אַן ענטפער, אין וועלכען ער האָט זיך פערענטפערט בזה הלשון:

„שלום־עליכם“ — עליכם שלום!

„איינערע ביידע בריוו, פונ'ם 3 און פונ'ם 18 מערץ האָב איך מקבל געווען. ווען איהר זאָלט וויסען, ווי אַזוי שטאַרק איך בין בעשעפטיגט ביי מיר אין דער שולע*, אויך אין היי־מישע און פּלל־זאַכען; ווי אַזוי אונזערע יודישע מחברים פון גאַזעטען און זשורנאַלען מאַכען מיר קראַנק דעם קאָפּ מיט זיי־ערע בקשות אַלץ אין איין קול: שרייב! שרייב! זאָגען דערביי צו גילדענע בערג און בלייבען דערנאָך ליגנער; ווי אַזוי מיאוס איך האָב מיך שוין אין מיין לעבען פיעל מאָל פון אַזעלכע אָבגענאַרט, זיך שטאַרק אָבגעברייט, און גאָר חוץ די אַלע זאַכען, ווי אַזוי שלאָף, צעבראַכען איך בין, נישט פאַר אייך געדאַכט, ויפיעל געזונט מיך קאָסט עפעס אָנצושרייבען, אַז איך שרייב איבער מיין אומגליקליך פּאָלק טריפט מיר דערביי דאָס בלוט, לאַך איך קלאָמפּערשט, איז דאָס אַ ביטער געלעכטער מיט גרינע ווערים, ביי אַיטליכען מאַך מיט דער פען ווערט מיר אַ לאַך אין האַרצען און שרייבענדיג מיט אַ ברען, ברען איך

*מענדעלע איז פל ימי אין אַינעם געווען דער דירעקטאָר פֿון דער

שטאָדטישער תלמוד־חורה.

טאָקע דערווייל אליין און געה ביסלעכווייז אויס ווי אַ לַכּיט — ווען איהר זאָלט וויסען, זאָג איך, דאָס אַלצדינג, וואָלט איהר זיך ניט געוואונדערט און קיין פאַריבעל נישט געהאַט אויף מיר, וואָס איך האָב מיך נישט וויסענדיג געמאַכט איך צו ענטפערען אויף אייער ערשטען בריוו.

שלום-עליכמס. ערשטע בריוו צו מענדעלע'ן פון יענער צייט זענען נאָך דערווייל ניט געפונען געוואָרען; דערפאַר זענען אָבגעהיט געוואָרען אין פולער אָרדנונג די בריוו פון מענדעלע'ן צו שלום-עליכמען, און פון זיי קען מען טיילווייז אַרויסזעהען, ווי אזוי ס'איז פאַרגעקומען צווישען ביידען די ערשטע התקרבות, וועלכע איז גיך אויסגעוואַקסען אין אַ טיעפער פריינדשאַפט. שוין באַלד נאָך מענדעלע'ס ערשטען ענטפער, האָט איהם שלום-עליכס אין אַ בריוו, אונבעקאַנטערהייט, אָנגערופען מיטן נאָמען „דער זיידע פון דער יודישער לייטעראַטור“, און זיך אליין אָנגעבעטען צו איהם ווי זיינס אַ לייטעראַריש „איי-ניקעל“ (מענדעלע איז דעמאָלט, לויט זיינע אמת'ע יאָהרען, אַלט געווען 58 יאָהר, און שלום-עליכס-29). דער נאָמען „זיידע“ איז מענדעלע'ן, ווי עס ווייזט אויס, געווען צום האַרצען. וואָרים אין דעם צווייטען בריוו צו שלום-עליכמען ווענדעט ער זיך שוין צו איהם מיט די ווערטער „שלום-עליכס אייניקעל!“, און אינם דריטען בריוו: „אַ גאָט-העלף, הייסער, פערשייטער אייניקעל!“ און שפעטער אַ ביסעל קלינגט שוין דער טאָן אַלץ נעהענטער און אינטימער: „מיין ליעב האַרציג פערשייט אייניקעל!“ „מיין טיעף אין האַרצען איינגעבאַקען אייניקעל!“ און אזוי האָט זיך פערבונדען צווישען „זיידען“ מיטן „אייניקעל“, וועלכע האָבען נאָך איינער זעל אַנדערען פערזענליך ניט גע-קענט, אַ וואַרימע קאַרעספּאָנדענץ, אין וועלכער דער איינגעהאַל-טענער, מישובדיגער און פאַמעליך-שרייבענדיגער מענדעלע האָט קוים געקענט כאַפען דעם אָטעם פון דעם רירעוודיגען, פליי-סיגען, גיך-טהוענדיגען און גיך-שרייבענדיגען שלום-עליכמען, וואָס האָט זיך אויף איהם צולאָזט, ווי אַ פרייהלינג-שטראָם. איהר פערואַרפט מיך מיט בריוו! — פראַטעסטירט דער פער-

מאַטערטער „זיידע“ געגען דעם אונערמידליכען „אייניקעלי“ און אַ צווייטען מאָל: „איהר קיצעלט און קיצעלט מיך אַלץ מיט אייערע בריוועלעך אַזוי, אַז איך מוז ל׳סוף מיך אָנרופען מיט אַ וואָרט“. פאַר זיין פליהען צו גיך בעקומט שלום-עליכם דעמאָלט פון מענדעלע דעם נאָמען „אחשתרנים“, וועלכער ווערט איבערגע-חזרט וויפיעל מאָל אין זייער ווייטערדיגער קאַרעספּאָנדענץ, אין פערלויף פון צעהנדליגער יאָהרען.

די הויפט-טעמע פון די ערשטע בריוו איז געווען מענ-דעליס, ווינטשפינגערל, וואָס ער האָט זיך אַוועקגעזעצט שריי-בען פאַר דער „פּאָלקס ביבליאָטעק“. אין גאָר די ערשטע בריוו רעדט מען נאָר פון זיך. אַזיין און פון זיין אַרבייט און פון די ספּעציעלע בעדינגונגען, וואָס ער האָט געפּאָדערט פאַר זיין ווערק (ער האָט זיך אויסגערעדט 20 קאָפּיקעס פון דער שורה—אַ „פּערציגער“, ווי ער רופט עס אָהן אויפן היימישען לשון). שפּעטער אַ ביסעל הויבט ער אָהן אויך אַרומצוקוקען זיך אויף זיין יונגען קאַרעספּאָנדענט: „איך וויל עס טוהן, גלייבט מיר, נישט וועגען דעם פּערדיענסט — נאַרישקייטען! — נאָר צוליעב אייך, ווייל איהר געפּעלט מיר עפעס. דאַכט זיך, איהר זענט פון מיינע לייט“. און אַ צווייטען מאָל: „איהר זענט, ווי עס ווייזט אויט, אַ מבין“. און אַז שלום-עליכם האָט איהם צו-געשיקט זיין בילד, שרייבט ער איהם: „אייער בילד איז ביי מיר זעהר אָנגעלעגט. איך האָב זי גוט בעטראַכט און געפונען אין אייך דאָס, וואָס איך זוך — אַ גוטען, קלוגען, עהרליכען מענשען. מיין אויג, מיין האַרץ נאָרט מיך כמעט קיין מאָל נישט אין אַזעלכע זאַכען“. און ווידער אַ מאָל „אַנקוקענדיק אייך אויפן בילד, ליגט, דאַכט זיך, אויף אייך נישט דער צלם אלקים, נישט דאָ אויף אַ האָר יודישקייט, פון „מלמדות“ איז גאָר נישט דאָ וואָס צו ריידען, וויי איז מיר! און לייענענדיג אייערע בריוו זעהט מען אייך בעשיינפּערליך, אַז איהר זענט אַ קלוגער, נישט פון די צעהן פאַר אַ גראָשען...“ אין די ווייטער-דיגע בריוו הויבט ער שוין אָן צו ריידען פון שלום-עליכמיס שרייבען: „לעת-עתה האָב איך נאָר געלייענט אייערס אין דעם

„הויז פריינד“ און נישקשה, ס'איז מיר געפעלען. מען זעהט ערטערווייז, און אין דעם אייניקעל רינט דעם זיידעניס בלוט, מיט אַ קניפ אין בעקעלע זאָג איך אייך: „אַ וואויל אייניקעל, נישקשה! אַ האָפענונג צו גאָט, און דער זיידע וועט פון אייך אויף דער עלטער גרויס נחת האָבען!.. אייניקלעך האָט דער זיידע זעהר פיעל, נאָר געראַטענע זעהר וועהניג“.. און אין אַנ-אַנדער בריוו: „אַצינד לייזן איך אייערע ספרים. פון פיעל זא-כען האָב איך שטאַרק הנאה. אַרויסשרייבען אייך מיין מיינונג איז אַצינד אונמעגליך. איך וועל בעדאַרפען אַנשרייבען אַ ספר, אַך, ווען איך זאָל קענען מיט אייך ריידען מינדליך, וואָלט גע-ווען זעהר, זעהר גוט און ניצליך. בכלל, זאָג איך אייך, האָט דער זיידע גרויס תענוג פון זיין אייניקעל, „שמר'ס משפּט“ איז גוט, נאָר די פאַרמע פונ'ם פריסיאָזשנע סוד** געפעלט מיר נישט. ס'איז יודיש. אָהן דעם וואָלט געווען פיעל בעסער. שמר'ס מעשיות האָב איך קיין מאָל נישט געלייענט און איך וואונדער מיך, ער זאָל אַזוי שלעכט שרייבען. ער איז דווקא נישט קיין עס-הארץ, ווי איהר זאָגט, און שטעהט ביי מיר הע-כער אין בידדונג אַ סך מעהר פון אַנדערע יודישע שרייבער-ליך. ווי איך זעה אַרויס פון אייערע בריוו, איז אייער „ק-ר“ ביי אייך אין די אויגען אַ גאָר נישט און אין „שמר'ס משפּט“ הויבט איהר איהם אויף דרוקעס! ווי קומט עס צו אייך, מיין טייער אייניקעל? — אויך האָט איהר שלעכט געטהון, וואָס אַג-שטאַט מענדעלע מוכר-ספרים, רופט איהר מיך דאָרט אַבראַמאָ-וויטש און פאַרט מיך מיט אַועלכע, מיט וועלכע איך קעהר מיך נישט אָהן***). איך בעט אייך, ליעבער אייניקעל, פון

(* די קאמעדיע „דער גס“ אינ'ם ערשטען באַנד „הויזפריינד“.
 (** „שמר'ס משפּט“ איז געשריבען אין דער פאַרם פון אַ געריכט-פראָטאָקאָל;
 שמר'ס ראָמאַנען ווערען געמשפּט דורך געשוואוירענע ריכטער און שלום-עליכם אין דער פראָטאָקאָל שרייבער פונ'ם פראָצעס.
 (***) דער פראָקוראָר פון „שמר'ס משפּט“ בעווייזט, ווי נוצליך עס זענען פאַר'ן סאַלק די ווערק פון די קינסטלערישע יודישע שרייבער, מיט מענדעלע'ן בראַש, און ווי שעדליך עס זענען שמר'ס שונדראָמאַנען.

היינט אָהן, לאָז דער זיידע ביי אייך האָבען מעהר פנים אין נישט אויפרופען איהם עם פֿל הנערים, — איך וואָלט אייך גע-
 ראָטען קיין ראָמאַנען נישט צו שרייבען. אייער זשאַנר איז
 גאָר עפעס אַנדערש. איהר זענט דאָך (ווי איהר זאָגט אַליין)
 מײן אייניקעל. איהר פערשטעהט, וואָס דאָס הייסט?.. פער-
 שטעהט זשע טאַקי און פאָלגט דעם זיידען, וועט איהר איהש
 זיין אַ פֿלי שלמה. איבערהויפט טויגען אַלע יודישע ראָמאַנען
 אויף כפרות. עס גלױסט זיך מיר ברעכען פון זיי. אויב סײַז
 דאָ ביי אונזער פאָלק ראָמאַנען, זענען זיי עפעס גאָר אַנדערש,
 ווי ביי אַלע אַנדערע פעלקער. מען מוז עס פערשטעהן און
 גאָר אַנדערש שרייבען! — זאָגט גאָר, זענט איהר נישט
 קיין ליטוואַק? אין אייערע ספרים געפין איך עפעס אַ מאָל
 פיעל ליטווישע ווערטער און ליטווישע גרייזען...!*) און שפע-
 טער, אין אַ בריוו פונם יאָהר 1889, נאָכײַן ערשטען באַנד
 „פאָלקסביבליאָטעק“ און נאָך „סטעפעניו“, שרייבט ער איהם:
 „מזל טוב אייך מיט דער פערענדערונג, וואָס געהט פיר אַצינד
 אין אייער שרייבען! דאָס איז אַ גוטער סימן, אַז דער טאַלענט
 אייערער וואַקסט און געהט אַדך העכער פון איין טרעפּעל אויפן
 אַנדערען טרעפּעל פון דעם לאַנגען גרויסען ליטער אין דער
 ליטעראַטור. פאַר מיר איז אייער פערענדערונג נישט קיין נייעס,

(*) די דאָזיגע ווערטער ווענען שרייבען ראָמאַנען האָט שלום-עליכם אין אַ
 געקירצטער און איינגעפהעטער פאָרם ציטירט אין זיין חקדמה צו „סטעמפּעניו“.
 (** שלום-עליכם ערשטע גרעסערע זאַכען, ווי „סענדער בלאַנק“, די
 בעסטע יאָהרען“ און אַנדערע ווענען וועלכע מענדעלי רעדט דאָ, האָבען זיך גע-
 דרוקט אַלס ביילאָגע צום פעטערבורגער „פאָלקסבלאָט“, און דער אַרויסגעבער
 לעווי, אַ ליטוואַק, וואָס האָט געהאַט אַ ווילדע בעציהונג צו יודיש און אַ ווילדע
 יודישע שפּראַך, האָט זיי רעדאַקטירט אויף זיין שטייגער (שלום-עליכם פלעגט דער-
 צעהלען, אַז לעווי האָט אין זיינע ווערק אַריינגעשטעלט אומגעלומפּערטע פראָזעס
 און דערנאָך די פראָזעס אויפגעוואָרפּען דעם מחבר אין די רעצענזיעס, וואָס האָבען
 זיך געדרוקט אינעם „פאָלקסבלאָט“.

איך האָב דערויף נביאות געזאָגט נאָך פריהער פאַר אַלע אונ-
זערע פריינד דאָ. אויב איהר ווילט קומען צו מיר, וועט איהר
ביי מיר זיין אַ טייערער גאַסט. איך בין גרייט מיט אייך צו
זינען און אַרבייטען טאָג און נאַכט.

שלום-עליכם האָט זיך צו מענדעלע'ס לעקציעס אין זיינע
בריוו שטאַרק צוגעהערט. „איך פּאָלג אייך אין אַלעם!“ —
שרייבט ער איהם אין זיינעם אַן ענטפער. דערביי דאַרף אָבער
בעצייכענט ווערען אויך אַט דער פּאַקט: אַז דאָס געפיהל פון
גרויסען דרך-אַרץ צום „זיידען“ האָט איהם פון דעסטוועגען
ניט געשטערט צו בעציהען זיך מיט אָפּענע אויגען צו דעם,
וואָס מענדעלע האָט געשריבען פאַר דער „פּאָלקסבידיאָטעק“;
אַריינגעטראַטען אין דער ראָל פון אַ רעדאַקטאָר, האָט שלום-
עליכם אין זיך דערפיהלט די פאַראַנטוואָרטליכקייט פאַר יעדער
שורה, וואָס ער האָט בעדאַרפט דרוקען אין זיין אויסגאַבע, און
פונקט ווי ער האָט זיך געאַמפּערט מיט אַנדערע שרייבערס (פרץ,
דינעוואָן, לינעצק, גאַטלאָבער) איבער זאַכען, וואָס זענען איהם
ניט געפּעלען געוואָרען אין זייערע צוגעשיקטע ווערק, אַזוי
האָט ער אויך נישט געשווינט אַפילו מענדעלע'ן אַליין, ווען
יענער האָט, לויט זיין מיינונג, געמאַכט פעלערען, אַזוי איז
פאַרגעקומען אין זייערע בריוו אַ הייסער וכוח איבער'ן זיבעטען
קאַפיטעל פּונם „ווינשפינגערל“ (לויט דער נומעראַציע וואָס
אין דער „פּאָלקסצייטונג“, אין וועלכען עס ווערט דערצעהלט
די מעשה וועגען רב שמעלקען מיט זיינע פּורימדיגע געסט פון
יענער וועלט. שלום-עליכם האָט, ווייזט אויס, געפונען, אַז דאָס
דאָזיגע קאַפיטעל קוקט דאָ אויס ווי אַריינגעשטוקעוועט און
שטערט דעם נאַטירליכען גאַנג פּונם ספּור-המעשה וועגען הער-
שעלעס קינדער-יאָהרען; און מענדעלע'ן איז, אַפּנים, ניט אָנ-
געשטאַנען, וואָס דער יונגער רעדאַקטאָר נעמט זיך אונטער
איהם צו לערנען, האָט ער זיך שטאַרק געפייזערט און אַלץ
געטענהט אין זיינע בריוו: „געוואָלד, זייט נישט קיין פּערשייט
אייניקעל, פייניגט נישט דעם זיידען!“... אינ'ם צווייטען טהייל
פּונם „ווינשפינגערל“, וואָס האָט זיך געדרוקט אין דעם צוויי-

טען באַנד „פּאָלקסביבליאָטעק“, אינ'ם קאָפיטעל כ"א, האָט מענדעלע געהאַט אַריינגעשריבען אַ לידעל „איש חסיד“, וואָס שמואל'יק דער טאַנדעטניק האָט געזאָלט זינגען שבת-צו-נאַכטס. שלום-עליכם האָט עס אויף זיין אייגענעם אחריות אויסגעמעקט און צוגעשיקט מענדעלע'ן די קאַרעקטור-בלעטער מיט אָט דער בעמערקונג: „ווי איהר זעהט, איז דאָס לידעל פון „איש חסיד“ אַרויסגעפלייגען. עס פאַסט פאַר גאָטלעךערען, ניט פאַר אייך. איצט הרגעט מיר, שלאָגט מיר, שמייסט מיר! מיר איז טייער אייערס אַ וואָרט מער ווי מיינס; אַז איך מאַך אַ פעהלער, איז דאָ אַ תירוץ: פאַרט אַן אייניקעל; דער זיידע אָבער, אוי-ווי, אַז ער פאַלט-אַריין אין שאַרוש, קאָן עס דאָס אייניקעל ניט דער-לאָזען בשום אופן...“ און ווידער אַמאָל האָט אַזאַ זאַך פאַסירט מיט אַ הקדמה צו דעם צווייטען באַנד „פּאָלקסביבליאָטעק“, וואָס מענדעלע האָט זיך אַרויסגערופען אַנצושרייבען. אין דער דאָזי-גער הקדמה האָט מענדעלע, אויסשפעטנדיג דעם צושטאַנד פון דער יודישער ליטעראַטור אין יענער צייט, אָנגעריהרט, פער-שטעלט, אויך ספעקטאַרען מיט זיין „הויזפריינד“. שלום-עליכמען איז די הקדמה נישט געפעלען געוואָרען, און ער האָט זי אין אַזאַ פאַרם נישט געוואָלט דרוקען. ער שרייבט צו מענדעלע'ן מיט אַ גאַנץ דייטליכער אַנצוהערעניש: „וואָס זאָל איך אייך זאָ-גען מ'פּח אייער הקדמה. לויבען זי, דערצעהלען גליקען — עס איז קיין נייעס ניט: דער זיידע, אַז ער זעצט זיך אַנידער ביים וואַרסטעט און נעמט זיך צום קלאַפּערגעצייג, געהט אַרויס פון זיינע הענט גאָר אַן אַנדער מין שטיקעל אַרבייט. עפעס גאָר-נישט אַזוי ווי ביי לייטען, עפעס מאַדנע משונה פערענדערט; ביי דעם עולם הייסט עס אַריגינאַלע, סוואַיעאַבאַזנע*, נאָר וואָס דען? דרוקען עס אַזוי ווי עס איז איצט, אוי-ווי, קאָן מען נישט פאַרוואָס? ערשטענס, איז דער „או נשים“ מיטן „להקטינין“, וואָס זענען גוט בעקאַנט מיר מיט נאָך אַזעלכע עטליכע, זענען זיי

* אַריגינעל, אייגענארטיג.

אַבער פאַרן איבעריגען עולם כמעט גאָר אַ בלינדער אחרונ.
 והשנית, קען איך נישט סובל זיין דאָס, וואָס ווערט אָנגערופען
 אַ לױעג לרש — איהר פערשטיהט, וואָס און וועמען
 איך מיין. על כן מוז מען די הקדמה איבערלייטערען...“
 די ביידע מאָל האָט דער זיידע דווקא געפאַלגט דעם
 „פערשייטען“ אייניקעל: דאָס לידעל „איש חסיד“ און די הקדמה
 צו דער „פאָלקס-ביבליאָטעק“ זענען ניט געדרוקט געוואָרען. —
 פערזענליך האָט זיך שלום-עליכם בעקענט מיט מענדעל-
 לען צום סוף 1888, בעת ער איז געווען אין אָדעס אויף אַ
 קורצען בעזוך, און די פריינדשאַפט צווישען דעם זיידען מיטן
 אייניקעל איז דעמאָלט פערזיגעלט געוואָרען. מענדעלע האָט
 שלום-עליכמ'ען בעצויבערט מיט זיין הויך-אינטערעסאנטער פער-
 זענליכקייט פון אַ קלוגען ליכטיגען קאָפּ און אַנעכטען אָריגי-
 נעל-יודישען אַלטימיסטער, און שלום-עליכם האָט אויסגענומען
 ביי מענדעלען מיט זיין פרישקייט, מיט דער לויטערקייט פון
 זיין קוועלענדיגען הומאָר און מיט זיין יונגען אויפריכטיגען
 ברען צו אַרבייטען, צו אויפטוהן, צו קערען וועלטען. עס האָט
 זיך אַרויסגעוויזען פאַר ביידען, אַז די נעמען „זיידע“ און
 „אייניקעל“ זענען גאָרנישט קיין ליטעראַרישע מליצה, נאָר
 פאַמען זיך צו זיי אמת גוט. אין די בריף, וואָס קומען דער-
 גאָך, ווערט מענדעלע נאָך מעהר צוגעלאָזט צו שלום-עליכמ'ען.
 ער רופט איהם שוין: „מיין פלאַמפיערדיג צוקערזיס אייניקעל!“
 און ראַווינצקי, שלום-עליכמ'ס געטרייער חבר און קאָרעספּאָנ-
 דענט, שרייבט צו איהם, נאָך זיין אַבפאַהר פון אָדעס, אָט דעם
 בעריכט: „איך מוז אייך זאָגען, אַז איהר האָט שטאַרק נושא-
 חן געווען ביים זיידען אייערען... איך בין נעכטען געווען
 ביים זיידען אַ שטיק צייט, האָב איך אַרויסגעזעהען די זאך
 בעשיינפערליך...“

אין יענער צייט איז ערשינען דער ערשטער באַנד פון
 דער „יודישער פאָלקס-ביבליאָטעק“, וועלכער האָט געמאַכט אַ
 גרויסען רושם אומעטום און בעצייכענט מיט זיך דעם אָנהויב
 פון אַ גייעם פּעריאָד אין דער יונגער יודישער ליטעראַטור.

מיט א קורצער צייט צוריק איז אויך ארויס פון דרוק דער ערשטער באנד פון ספעקטאָרס „הויזפרייד“, און די קריטיק, וואָס האָט געהאַט אַ מעגליכקייט צו פּערגלייכען ביידע אויס-גאַבעס, האָט אַוועקגעגעבען דעם אויבנאָן צו דער „פּאָלקס-ביבליאָטעק“. אין אָדעס אָבער האָט זיך געפונען אַ קליינע שרייבערישע גרופּע מיט לינעצקין בראש, וואָס האָט, איבער געוויסע פּניוּת, זיך געשטעלט אויף דער זייט פּונ'ם „הויז-פּריינד“. די דאָזיגע גרופּע האָט נישט געקאָנט פּערליידען מען-דעלע'ס „פּאַטריאַרכאַט“ אין דער יודישער ליטעראַטור און האָט איהר אונפּריינדליכקייט צום „זיידען“ אַריבערגעטראָגען אויך אויפן „אייניקעל“. ביי מענדעלע'ס אָדעסער נקורבים האָט יענע גרופּע בעקומען דעם נאָמען „די סטרא-אחרא“. גראָד דעמאָלט איז ספעקטאָר פּערפּאָהרען קיין אָדעס צו זולען אַבאַנענטען פאַר זיין „הויזפּריינד“, און „די סטרא-אחרא“ האָט אויסגענוצט זיין בעזוך צו אויפהויבען איהר אייגענעם פּרעסטיזש. זי האָט געמאַכט לפּבור ספעקטאָרען אַ קערמעשעל, אויף וועלכען מען האָט געלויבט דעם „הויזפּריינד“ און געריסען די „פּאָלקס-ביבליאָטעק“, ווי דעם „זיידען“ מיטן „אייניקעל“ (אויף שלום-עליכמען האָט מען דאָרט דערצעהלט גוזמאות, אַז ער האָט מכבד געווען מענדעלע'ן און זיין גאַנצע סביבה מיט צעהן-רובעלדיגע ציגאַרען. דערפאַר האָט ער מענדעלע'ס הויזינער איבערגעלאָזט גאָר וועניג טרינקגעלד...) די אַלע קליינשטעדי-טעלדיגע מעשיות זענען איבערגעגעבען געוואָרען שלום-עליכמען דורך זיינע אָדעסער קאַרעספּאָנדענטען. און כּאָטש שלום-עליכמען האָט זיך געמאַכט נישט הערענדיג דערפון און האָט אויך גע-וואוסט, אַז מענדעלע האַלט זיך העכער פונם דאָזיגען „קלייני-וואָרג“, האָט ער אָבער געוואָלט, ווייסט אויס, געבען דעם זיידען אַ מין סאַטיספּאַקציע קעגען זיינע „שטיגוטערעס“, און ביי דער ערשטער געלעגענהייט, נאָכן צווייטען באַנד „פּאָלקס-ביבליאָטעק“, קומענדיג מיט זיין פּרוי סוף זומער 1890 קיין אָדעס, האָט ער אין דעם רייכסטען האַטעל פון שטאָדט, אין דער „סיעווערנאַיאַ גאַסטניצאַ“, געגעבען לפּבור מענדעלע'ן אַ

באַנקעט, צו וועלכען עס זענען פּערבאָטען געוואָרען אַלע גוטע פּריינד און מקורבים פונם זיידען. פון דעם דאָזיגען באַנקעט האָט מען אין אָדעס גערעדט נישט נאָר אין יענע טעג, נאָר מען האָט פון איהם דערצעהלט מעשיות יאָהרען-לאַנג נאָכדעם. עס זענען זיך צוזאַמענגעקומען די „פּני“ פון דער שריפטשטער-לערישער קאָלאָניע, מען האָט זיך שטאַרק משמח געווען, גע-רעדט וועגען דער וויכטיגקייט פון דער אויפגעהענדיגער פּאָלקס-ליטעראַטור, געהערט דעם זיידענס שאַרפע תורה און חריפות-דיגע משלים. יונגעלייטלעך-משפּילים, וואָס האָבען נישט געהאַט די זכיה צו זיין אינעוועניג, האָבען אַ גאַנצע נאַכט זיך גע-קלעפט אַרום די פענסטער פונם האָטעל, געגאַרט כאַפען כאַטש אַ וואָרט, אַ מינע, אַ בעוועגונג פון די „גדולים“. די שמחה האָט זיך פּערצויגען ביז אין וויסען טאָג אַריין — ביז משה לייב ליליענבלום. וואָס האָט געדינט אין דער שטאַטישער חברה-קדישא, האָט אַ קוק געטון אין פענסטער, זיך אויפגעכאַפט פונם אָרט און אַ זאָג געטון אויף זיין שטאַמענדיגען לשון: „אוי ווי, ס'איז שוין גרויסער טאָג! מען דאַרף שוין געהן בערגאַבען יודען!...“

דאָס איז געווען דער לעצטער „גבירישער“ זשעסט שלום-עליכמ'ס אין דעם אינטימען קרייז פון זיינע אָדעסער חברים. וואָרום תיכף נאָך דעם איז פּאַרגעקומען דער קריזיס אין זיי-געשעפטען, דורך וואָס ער האָט פּערלוירען זיין גאַנץ פּער-מעגען, נאָכדעם ווי ער האָט אַ צייט זיך אויסגעהאַלטען אין אויסלאַנד פון זיינע קרעדיטאָרען, איז ער צוריקגעקומען נישט קיין קיעוו, נאָר קיין אָדעס, וואו ער האָט זיך בעזעצט מיט זיין פּאַמיליע אויף עטליכע יאָהר. פון אַרויסגעבען ווייטער די „פּאָלקס-ביבליאָטעק“ האָט ער זיך געמוזט אָבזאָגען (ער האָט געפרובט אַרויסלאָזען דעם „קול מבשר“, וואָס האָט בעדאַרפט דינען ווי אַ פירגעהער פאַרן דריטען באַנד „פּאָלקס-ביבליאָ-טעק“, נאָר דערביי איז עס געבליבען); דערפאַר האָט ער דאָ, דורך דער אמתער לייבשאַפט פון די אָדעסער חברים, געהאַט די מעגליכקייט צו איבערצייגען זיך, אַז זיין טלאַץ אויבנאָן אין

דער יודישער ליטעראטור איז פאר איהם געזיכערט: אויב ער איז שוין מעהר נישט דער רייכער קיעווער אַרויסגעפער, איז ער אָבער פערבליבען שלום-עליכם — און דאָס איז אָן אַן ערך וויכטיגער!

אין די עטליכע יאָהר, וואָס שלום-עליכם האָט פערבראַכט אין אָדעס (פון פריהלינג 1891 ביז האַרבסט 1893) איז ער איינערליך רייפער געוואָרען און האָט ענדליך געזונען זיין אייגענעם וועג. ס'איז דעמאָלט דוקא געווען אַ שטילשטאַנד אין דער יודישער ליטעראַטור, קיין פּעריאָדישע אויסגאַבעס זענען נישט ערשינען, און צוליב מאַטעריעלע צוועקען איז שלום-עליכמען אויסגעקומען צו שרייבען רוסיש. (א רייע פעליטאָ-גען און לירישע סקיצעס אינם „אַדעסקי ליסטאָק“, און אויסליבהאָבערישער אַמביציע — אויך העברעאיש; נאָר אין דער דאָזיגער שטילקייט איז ביי איהם אויסגעוואַקסען דאָס בעוואוסט-זיין פון זיין אייגענער, זעלבסטשטענדיגער קראַפט. דערצו האָט זיכער געוויקט די נאָהענטקייט זיינע מיט מענדעלע'ן. אונטער מענדעלע'ס פּערזענליכער השפּעה האָט ער זיך בעפרייט פון מענדעלע'ס ליטעראַרישער השפּעה. אַ וואונק דערויף האָט אונז שלום-עליכם אַליין געגעבען אין זיין פּראַכטפולען קאַפיטעל זכרונות פון יענער צייט, אונטערן נאָמען „אויטאָ-דאָ-פע“*) אין וועלכען ער דערצעהלט, ווי אזוי מענדעלע האָט איהם נאָר אַן אַ שום רחמנות געהייסען פערברענען זיינס אַ ווערק, וועל-כעס איז געווען געשריבען טאַקע „אונטערן איינפלוס פונם זיינען“. „כמו ווי להבדיל אַ מין „קלאַטשע“, און מענדעלע האָט וועגען דעם געזאָגט, אַז „דאָס איז — פע!!!“ אפנים, דאָס איז שוין געווען דאָס לעצטע ווערק, אין וועלכען דער אייניקעל האָט זיך געהאלטען ביים זיידענס קאַפּאַטע, ווייל נאָהענט צו יענער צייט האָט זיך בעוויזען די ערשטע סעריע פון מנחם-

(*) דאָס קאַפיטעל-זכרונות איז געדרוקט אין באַנד XXXI פון דער אייבטיגער

ערן

מענדעלע-אויסגאַבע

מענדעלס בריוו (ל' צנדאן) אינם „קול מבשר“ — שלום-עליכמיס אייגענער אָפּענער ברייטער וועג.

דער אָדעסער פּעריאָד איז פּערבליבען ביי שלום-עליכמ'ען אין זפרון ווי אַ צייט פון הרחבת-הנפש, פון הויכען גייסטיגען גענוס. דערהויפּט זענען איהם געלעגען אין טעם די אָפּטע לינגע שמועסען מיטן זיידען. שלום-עליכמיס עלטסטע טאָכטער דערצהלט, אַז מענדעלע פּלעגט יענע יאָהרען זיין אַנאָפּטער גאָסט ביי זיי אין שטוב, און זי, דעמאָלט אַ קינד, פּלעגט זיך שטאַרק שרעקען פאַר איהם. איהר האָט זיך אַלץ אויסגעוויזען. אַז „דער זיידע וויל שלאָגען דעם פּאַפּאָ“. דער דאָזיגער איינ-דרוק איז געקומען פון מענדעלע'ס הילכיגער לייבענשטיים און פון זיין אַגרעסיווען טעמפּעראַמענטפולען שטייגער פון ריידען. די ליעבשאַפט צווישען זיידען מיטן אייניקעל, וואָס איז שטאַרק איינגעוואָרצעלט געוואָרען אין יענע טעג, איז ביי זיי פּערבליבען אויפן גאַנצען לעבען. דאָס איז געווען אַ ריהערנדע ליעבשאַפט, ווי צווישען אַנ'אמת'ען זיידען מיט אַנ'אייניקעל, און דיזעלבע קרובהטע בעציהונגען זענען איינגעשטעלט געוואָרען אויך צווישען ביידענס פּאַמיליעס. דער ליעבשאַפטער ער-פּאָלג פון איינעם האָט דעם צווייטען גאָר געקאָנט פּרעהען. קיין „קנאת סופרים“ איז דאָ נישט געמאָהלט געווען. ס'איז אַ פּאַקט, אַז שלום-עליכס פּלעגט זיך אפילו פיהלען שאַקירט, טאָ-מער האָט איהם ווער געוואָגט, אַז ער וואָלט אַריבערגעיאָגט דעם זיידען. מיטן זיידען טאָר זיך קיינער נישט פּערמעסטען, ווייל ער איז אַ זיידע. — דער ערשטער. און מענדעלע'ען ווידער איז טייער געווען דער פּבוד פון זיין אייניקעל, און ער האָט גאָנצעפּאָלגט זיינע טריט אין דער ליעבשאַפט, ווי אַנ'אמת'ער געטרייער זיידע. איך דערמאָן מיך, ווי אַזוי ער איז געווען נישט-צופריעדען, בעת שלום-עליכס האָט אין 1913, אינ'ם „היינט“, אַרויסגעפיהרט מנחם-מענדלען אין אַ נייער ראָל — אַלץ צייטונג-מענטש. „אוי, הערט איהר, — האָט ער מיר דע-מאָלט געוואָגט אין אַ שמועס — איך האָב דאָך מורא, ער וואָל חלילה זיין מנחם-מענדלען נישט קאָליע מצלען. מנחם-מענדעל

איז א פערענדיגטע פיגור, מען טאָר איהם מעהר נישט טשע-פען! וואָס וויל ער דען מיט איהם טהון ווייטער? צוקלעפען נאָך אַ נאָז? אויף וואָס טויג מנחם-מענדלען צוויי נעז? גענוג איין נאָז!... אַי, הערט איהר, — האָט ער זיך גענומען רייבען דעם הויכען געקנייטשטען שטערען. — מען וואָלט איהם בע-דאַרפט זעהר נויטיג שרייבען אַ בריוועל וועגען דעם!...

איך געדענק, ווי ער האָט זיך דעמאָלט צערעדט וועגען שלום-עליכמען מיט אמת'ער זידישער וואַרימקייט, אין יענער צייט האָט זיך געהאַט געדרוקט מיין העברעאישע איבערזעצונג פון שלום-עליכעס „דריידל“, און מענדעלע האָט ענומען ריידען וועגען דעם, ווי ער וואָלט עס דאָן צום ערטען מאָל געלייענט: — אַ מענש ווייסט נישט, הערט איהר, וואו זיין פח שטעקט, אָט שיט ער פון אַרבעט אַזעלכע קליינע זאַכען, אמת'ע פּערל, און קוקט זיך גאַרנישט אום אויף זיי. דאַכט זיך, אַ וואָס? אַ נאַרישקייט, אַ דריידל דאָרטען, אסור, זאָג איך אייך, הערט איהר, אסור אויב ער ווייסט, וואָס פאַר אַ מין דריידל דאָס איז!...

אין דער אָדעסער שריפטשטעלערישער קאָלאָניע איז געווען בעקאַנט די כאַראַקטעריסטיק, וואָס מענדעלע האָט דורכגעפיהרט פאַראַלעל צווישען זיין אייגענעם שטייגער פון שרייבען און שלום-עליכעס:

— איך, אַז איך פּערטראַכט עפעס צו שרייבען, — האָט ער געזאָגט — צו וועמען בין איך געגליכען? צו אַ איד'נע, וואָס פּערגעהט אין טראָגען, אײ, דער צער פון טראָגען, מע זאָל גאָר בעהיט און בעשירמט ווערען דערפון!... קודם-כּל, ווי דער שטייגער איז ביי אַ אשה אין אַזעלכע אומשטענדען, בעפּאָלט מיך, ניט פאַר אייך געדאַכט, אַ ניטגוטקייט... אַפּנים, פון דעם געדאַנק אַליין, אַז איך דאַרף מיך אַוועקזעצען שרייבען, ווערט מיר שוין ניט גוט... דערנאָך הייבט זיך אָן אַ סדרה פון טראַכטענישען, איבערקלערענישען, צוהערענישען צו דעם, וואָס קומט-פאַר אינ-ווייניג... היינט דאָס פילעווען זיך, דאָס היטען זיך פון אָן אי-בעריגען קעהר, פון אַ צו שאַרפּער בעוועגונג, מע זאָל גאַרנישט געפרווט ווערען!... מוז מען שוין זיצען אין געהאַקטע וואונדען

פּערשפּאַרט ביי זיך אין קאַכער, בפרט נאָך אין די הויכע חדשים... היינט די בייזע מחשבות, טאָמער, חלילה, איז מען מפיל, אָדער טאָמער ווערט גלאַט געבוירען אַ פּערזענהעניש, וויי איז מיר!... נו, און אז עס קומען שוין אָן די געבורטווייהען, די אמת'ע חבלי-לידה, איז דאָך נישט שייך צו דערצעהלען—דעמאָלט איז דאָך הימעל עפען זיך!... איהר שפיעלט זיך עפעס מיט אַ קימפעטאָרין, אז זי געהט צו קינד? — — — ביי שלום-עליכמ'ען קומט פאָר דיוזעלבע געשיכטע גאַנץ אַנדערש. עס דרעהט זיך אום אַ הון איבערן שטוב, קוואַקעט עפעס פאַר זיך אַ לידעל, פיקט-פיקט, אַ פיק דאָ, אַ פיק דאָרט, און איידער איהר קוקט זיך אום, האָט זי זיך שוין צוגעזעצט ערגעץ אין אַ ווינקעלע—אַהא, מזל-טוב, געלייגט אַנאיי!...

אין דער דאָזיגער שאַרפּוויניגער כאַראַקטעריסטיק האָט געשטעקט אַנאמת נאָר בנוגע דער אויסערליכקייט פון שלום-עליכמ'ס שאַפען — זיין פּראָדוקטיוויטעט; אינערליך אָבער פלעגט שלום-עליכמ'ס אויסוועהטאָגען זיינע וויכטיגע שאַפונגען, ווי יעדער אַנדערער עכטער שעפּער, און נישט איין מאָל פלעגט ער שרייבענדיג זיך צעבייסען די נעגעל ביז בלוט. דער פּערי-גלייך צווישען מענדעלע'ס און שלום-עליכמ'ס שאַפען וואָלט בעדאַרפט געמאַכט ווערען אַ ביסעל אַנדערש: אין דער צייט, וואָס מענדעלע האָט געהערט צו דעם מין געווינערינס, וואָס געווינען זעלטען, און דעריבער קומט זיי אָן שווער דאָס האַבען, — האָט שלום-עליכמ'ס געהערט צו דעם קינדער-די-גען מין, וואָס „חבלי-לידה“ שרעקען זיי נישט אָב. דערצו פלעגט ביי איהם גאַנץ אָפט פאַסירען דער נס, מיט וועלכען די יודישע פרויען זענען אַמאָל געבענשט געווען אין מצרים: ער פלעגט געווינען זעקס מיט אַ מאָל.

אויסער דער „פאָלקס-ביבליאָטעק“ זענען דערנאָך ביים זיידען מיטן אייניקעל קיין געמיינזאַמע ליטעראַרישע טראַגזאַק-ציעס נישט געווען, און זייער קאָרעספּאָנדענץ איז געווען אַ ריין פריינדשאַפטליכע, בעסער געזאָגט, אַ קרובהשע. עס האָט נישט געקאָנט אַוועקגעהן קיין לאַנגע צייט, שלום-עליכמ'ס זאָל

נישט קומען צו מענדעלע מיט אַ גוטען בריוועל, צו בעווייזען איהם זיין אויפמערקזאמקייט און געטריישאפט. און פערשאַפּען דעם זיידען אַ נחת-רוח איז פאַר איהם געווען אַ שמחה. אַז מען האָט אין 1910 געפייערט דעם פינף-און-זיבעציגטען גע-בורטס-טאָג פון מענדעלען, האָט שלום-עליכם לכבוד דעם יום-טוב אָנגשריבען צוויי אַרטיקלען מיט אַמאָל — „ווי שעהן איז דער בוים!“ און אויטא-דאָפּע“ (אינם „מאָמענט“ און אין דער „הצפירה“), ווען ער זאָל דעמאָלט האָבען די מעגליכקייט צו דרוקען זיך אין נאָך צייטונגען, וואָלט ער נישט מיעד געוואָ-רען צו שרייבען נאָך, וואָרום וועגען דעם זיידען האָט ער געהאַט „צו דערצעהלען און צו דערצעהלען“.

נאָך די אָקטאָבער-פּאָגראַמען פון 1905, נאָכדעם ווי שלום-עליכם האָט דורכגעמאַכט זיין נסיעה איבער גאָליציע און אַמעריקא, האָט ער זיך מיט מענדעלען ווידער צוזאַמענגעטראָ-פּען אין איין שטאָדט — אין זשענעווע — דאָרט איז דעמאָלט געזעסען אויך בן-עמי — איינער פון די אָנגעזעהענסטע מיט-גלידער אין דער אָדעסער משפּחה, און ס'איז געווען, ווי שלום-עליכם פלעגט זאָגען „חדש ימינו פּקדם“, אַנאָבקלאַנג פון די גוטע אָדעסער יאָהרען. דערהויבט איז געוואָרען יום-טוב, בעת ה. נ. ביאַליק איז געקומען צו גאַסט אויף אַ קורצער צייט. די מאַטעריעלע לאַגע ביי שלום-עליכמ'ען איז דעמאָלט געווען דווקא נישט קיין פרייליכע, נאָר דאָס האָט נישט געמינערט אויף אַ האָר די געהויבענע שטימונג, וואָס ביי איהם האָט אַרויסגערופען אַזאָ געשעעניש: פיער שריפטשטעלער, וועלכע זענען פערבונדען איינער מיטן אנדערען דורך צאַרטע און שטאַרקע משפּחה-פעדים, בעגעגענען זיך אין איין סביבה! אַ ביסעל איז די דאָזיגע בעגעגעניש בעשריבען געוואָרען פון שלום-עליכמ'ען אין זיין „פיער זענען מיר געזעסען!“ און

(*) דער אַרטיקל „ווי שעהן איז דער בוים“ איז אָפּגעדרוקט אין באַנד XX

דע.

פון דער מענדעלע-אויסגאַבע.

(**) אויסגעגען פון די זכרונות, איבערהויבט די ערטער, וואָס האָבען אַ

„מײן בעקאנטשאפט מיט ח. נ. ביאליק״. מען האָט זאָלבעפערט געמאַכט שפּאַציר-גענג אין די בערג, געפיהרט ליטעראַרישע געשפּרעכען, זיך פּערמאַסטען איינער מיטן אַנדערען אין שטיי-פּעריי. איינמאָל, ביי אַ גלעזעל פּרמל-וויין, אַז אַלע זענען גע-ווען בגילופּן, האָט שלום-עליכם פּאַר זיינע חברים הויך-מייס־טעריש, ווי אַנאָמער אַרטיסט, אָבגעשפּיעלט די ראָל פּון רב־אלטערען אין זיין קאָמעדיע „מזל-טוב־וואו עס ווערט איבער-גע׳חזר׳ט די פּראָזע: „אַ יוד איז קיינמאָל נישט שיפור־...“

די לעצטע יאָהרען, קראַנקערהייט, האָט שלום-עליכם נישט אויפּגעהערט צו שרייבען בריוו דעם זיידען ביי יעדער פּאַסי-גער געלעגענהייט. דערביי האָט זיך אין די בריוו נישט גע-פיהלט דער טאָן פּון אַ קראַנקען מענשען. פּאַרן זיידען האָט ער זיך געוואָלט תמיד בעווייזען אין פּרעהליכען געמיט, ווי עס פּאַסט פּאַר אַנאָייניקעל. עס איז געווען אַ צייט, וואָס די דאָקטוירים האָבען איהם פּערבאַטען צו שרייבען זיצענדיג, פּלעגט ער זיינע בריוו דיקטירען אויף דער שרייב-מאַשין. נאָר מיט מענדעלע האָט ער זיך ערלויבט צו מאַכען אַנאָויסנאַהט: צו איהם האָבען די בריוו געמוזט געשריבען ווערען מיט זיין איי-גענער האַנד, און דווקא מיטן פיין-געטאַקטען פּערלדיגען פּתב־אָ לֵא אַבראַמאָוויטש״.

נאָר איין מאל, געדענק איך, האָט מענדעלע בעקומען פּון שלום-עליכען נישט קיין פּרייליכען בריוו. דאָס איז גע-ווען אין אָנהויב 1913, בעת שלום-עליכם איז געלעגען קראַנק אין אַ קליניק אין בערן, און די בערנער ספּעציאַליסטען האָ-בען געזאָגט, אַז ער מוז אָפּערירט ווערען. שלום-עליכם האָט בשום-אופן נישט דערלאָזט צו אַנאָפּעראַציע, כאָטש ער האָט זיך שטאַרק געשראַקען, אַז ער וועט די קראַנקהייט סיי ווי נישט אַרױבערלעבען, אין אָט דעם פּערצווייפּעלטען צושטאַנד האָט ער אָנגעשריבען צו מענדעלען אַ מין אָבשייד-בריוו. מעג-

שייכות צו מענדעלען זענען אָבגעוורקט אין באַנד IXX פּון דער איצטיגער מעג-דעלע-אויפּגאַבע.

דעלע האָט מיך דעמאָלט גערופען צו זיך און געוויזען דעם בריוו. דער אַלטער זיידע איז געווען שטאַרק נידערגעשלאָגען און צו דערזעלבער צייט אויך מאָדנע געריהרט.

— ער האָט מיר גאָר דעם קאָפּ אַראָפּגענומען! — האָט ער זיך פאַר מיר געקלאָגט. — איך האָב אַ גאַנצע נאַכט נישט געקאָנט צומאַכען מיט קיין אויג... הערט אַ מעשה! אַז שלום-עליכם זאָל שוין קאָנען שרייבען אַזאַ בריעף — איז פע, נישט גוט!... „געוואָלד, שרייט ער, זיידע, איך שטאַרב!... פע! פע! וואָס איז דאָס פאַר אַ לשון? ווי קומט דאָס צו איהם?... ער האָט מיר גאָר דעם קאָפּ אַראָפּגענומען!...“

ער איז געזעסען ביי זיין גרויסען שרייבטיש אַ פער-וואַלקענדער מיט האַלב-צוגעמאַכטע אויגען, און גערעדט ווי פאַר זיך:

— זיי זאָגען דאָך שוין אַלע איצט: זיידע, זיידע... מילא, מהיכא-תיחי, זעהר פּיין, איך האָב צו זיי גאַרנישט... דער אמת'ער אייניקעל איז דאָך אָבער פאַרט ער!... נאָך פון גאָר די ער-שטע יאָהרען!... עפעס אַ קלייניגקייט ביי מיר שלום-עליכם!... און ווען ווייזט זיך עס אַרויס? טאַקי אין אַ עת צרה... ווי אַנ-אייגען קינד פּעסטעט ער זיך פאַר מיר... האָסטו געהערט אַ ביסעל? ער האָט מיך געריהרט ביז טרעהרען, כ'לעבען!...“

אַז איך האָב איהם געבעטען, ער זאָל אָנשרייבען שלום-עליכם'ען אַנ'ענטפער און איהם בערוהיגען, האָט ער מיך אָנגעקוקט כמעט ווי ברוגזלעך:

— מענטש איינער, ווי קאָן איך? ס'איז דען עפעס גאָר אַ קאַטאָועס זיך אַוועקזעצען אין אַזאַ צושטאַנד שרייבען בריוו-לעך?... בפרט, אַז אַליין בין איך אויך קראַנק און צעבראָכען, און דאָס טינטערל שטעהט שוין ביי מיר לאַנג פּערטריקענט... שלום-עליכם האָט קיינמאָל נישט געקוקט דערויף, וואָס דער זיידע איז געווען קאַרג אויף שרייבען בריעף. ער האָט געוואוסט, ווי שווער עס קומט איהם אָן דאָס שרייבען, דער-הויבט אין די יאָהרען פון זיין הויכען עלטער, ובפרט אין אַ צייט, ווען דאָס טינטערל שטעהט ביי איהם פּערטריקענט, —

און ער האָט דעריבער נישט געפיהרט מיט איהם קיין חשבונות. ער האָט איהם גערן געשריבען, וויסענדיג פאַראויס, אַז נישט אַלע מאָל קאָן מען פון איהם ערוואַרטען אַ תשובה. דאָס איז פאַר איהם געווען אַנ'איינגענעמע פליכט, אַ מין „כבוד-אב" און אַפילו אינם לעצטען יאָהר אין אַמעריקא, ווען ער האָט צו קיינעם פון זיינע חברים אין רוסלאַנד קיין בריעף נישט געשריבען (טיילווייז מחמת זיין געדריקטער שטימונג, און טייל-ווייז דערפאַר, וואָס מ'האַט נישט געטאָרט שרייבען אַהין אויף יודיש), איז דער זיידע געווען דער איינציגער, וועמען ער האָט געשיקט זיין גרוס איבערן ים, כאַטש אויף אַ פרעמדער שפראַך און כאַטש אין אַ געדריקטען געמיט, וואָס מען קאָן זעהען פון דעם אָפּגעהאַקטען, קורצאַטעמדיגען סטיל. דאָס איז געווען דאָס לעצטע געזעגענען זיך צווישען אייניקעל מיטן זיידען, און די לעצטע פּראָזע אינם בריוועל קלינגט אַזוי רירענד, ווי דער סוף פון אַ לעבענסלאַנגען דועט, געזונגען אויף צוויי בעזונדערע שטימען, נאָר דורך צוויי נאָהענטע, מיט לייב און נשמה פּער-וואַנדטע קינסטלער אויף איין בינע:

„אויף ווידערזעהען. צי וועלען מיר זיך נאָך זע-
הען מיט אייך אויף דער וועלט?...”

אויסצוגען פון אַרטיקעל איז „שלוש-עליכס-יחד", מיט דער משפּחה פון
טריפּטשטעלער.¹

מענדעלע מוכר־ספרים

הויך און שלאַנק־געוואַקסען. מיט וילבערנע האָר אויף דעם קאָפּ און אין דער באַרד, קוקט ער אויף גאָטס וועלט מיט גוטע און קלוגע אויגען.

איהר מענט זיין מיט איהם וועהניג בעקאנט, איהר מענט איהם זעהען דאָס ערשטע מאָל, וועט איהר האָבען גרויס נחת, ווען איין קומט אויס צו רעדען מיט איהם.

יעדעס וואָרט זיינס טראַגט אַריין אין יעדען האַרץ ליעב-שאַפט און וואַרעמקייט. — —

ר' מענדעלע איז פון די געזעהלטע יודישע שריפטשטע-לער, וואָס וואוינען אין גרויסע צימערן...

ער האָט נישט ליעב קיין צימער מיט אַ סך אָנגעשטעלט מעבעל, אָדער ווי ער רופט אָן אַזעלכע צימער, סקלאַדען פון מעבעל, ער האָט אומקטום ליעב די פרייהייט.

שעהין לאַנג האָט ער ליעב איינער אליין צו שפּאַצירען איבער דעם זאָל הין און צוריק און דערהויבט אין די טעג, ווען ער האָט פּערטראַכט „זיך ועצען“ עפעס אָנשרייבען...

נאָהענטע בעקאנטע—ווען ער ברויכט מיט זיי רעדען— האָט ער ליעב געהמען געאַרעמט און צוזאַמען מיט זיי שפּאַ-

צירען איבער דעם זאל ביו ער ענדיגט נישט דעם געשפרעך.
און אין דעם לעדיגען זאל רופען זיך אָב זיינע ווערטער,
קלינגענדיג און הילעכדיג, און אין דעם דאָזיגען זאל ווערט
פול מיט לעבען און עס ווייזט זיך אויס, אז עס רעדען און
פיהרען אינטערעסאנטע שמועסען אַ סך מענשען.

ווען ר' מענדעלע געהט זיך, וועצען שרייבען, מאַכט
ער הכנות ווי צו אַ הייליגער אַרבייט...

אויף דעם טיש, וואו ר' מענדעלע זעצט זיך שרייבען,
מוז זיך געפינען אַ מדרש, אַ ש"ס'ל און אַ תנ"ך'ל.

דאָכט זיך, וואָס געהערען זיך אָן די ספרים צו דער
קליאַטשע, צו "פישקע דעם קרומען" א. ד. ג. פון אַבראַמאָ-
וויטשעס טיפּען; דאָך אָהן די ספרים קומט נישט צו איהם דער
רוח-הקדש, די "מוזע", ווי די פּאָעטען זאָגען.

יעדע שורה, וואָס ער דאַרף אָנשרייבען, ווערט פריהער
גוט בעטראַכט, דערנאָך גוט אויסגעאַרבייט, אָדער ווי אַבראַ-
מאָוויטש רופט עס אָן — "פּיילען". ביי איהם דאַרף יעדער
זאָן האָבען אַ קאָנסטרוקציע" און אויסגעאַרבייט ווערען מיט
אַלע פּליטערלעך".

דאָס רוב האָט ער ליעב צו שרייבען אויף גרויסע בוי-
גענס פּאַפּיער און אז ער ענדיגט אַ זייטעל, הויבט זיך ווידער
אָן דאָס פּיילען מיט אַלע פּליטערלעך; אויף יעדער שורה ווערט
אָפּט אַרויפגעשריבען נאָך אַ שורה, און אויף דער דאָזיגער שורה
— ווידער נאָך אַ קליין שורה'לע און אויף דער קליינער שורה'
לע ווערט צוגעשריבען מיט ברעקלעך אותיות'לעך נאָך אַ קלע-
נערע שורה'לע—אָזוי אז אין אַבראַמאָוויטשעס כתב-יד קאָן מען
געפינען אַ דריי און פינף גאַרענדיגע שורה.

נאָר צום דרוק ווערט איבערגעגעבען אַבראַמאָוויטשעס
כתב-יד ריין ווי פּערעלעך, אָהן אַ שום קלעק. פּערשטעהט
זיך, אז אין די זעצער האָט אַבראַמאָוויטש דערפאַר די בעסטע
פּריינד...

— אַ פּערגעניגען, אַ געוונד, זאָגען זיי, צו זעצען ר'
מענדעלע'ס כתב-יד.

מענדעלע-טורעם

ווען דער כתב-יד איז שוין אינגאנצען ביי איהם פאָר-
סיג און עטליכע מאָל „אַבנעפּיילט“ און „איבערגעפּיילט“—האָט
ער נישט ליעב באַלד עס אַוועקגעבען צום דרוקען.
אַ כתב-יד, זאָגט ר' מענדעלע, אַז ער איז שוין אינגאָנ-
צען פּאַרטיג מיט אַלע „פּליטערלעך“, האָט ליעב עס זאָל זיך
„אַנוואַרעמען“, אויסוואַרעמען“...

פון זיך. מאַמענט-טאַטאַראַפּיעס. געקירבט.

דער אָנהויב

ראַכט זיך, ביי אַדעמען איז געווען אַזוי, ביי אַלע פעל-
קער אין אָנהויב פון זייער ליטעראַרישען שאַפען. אָנגעהויבען
האַט מען פון דעם אונגעוועהנליכען, פון דעם אויפפאלענדיגען,
איבערשאַפען פלעגט די ליטעראַטור אָדער דאָס, וואָס איז אין
אמתן נישט געוועהנליך, אָדער דאָס, וואָס זעהט נאָר אויס אַזוי.
קומען אין דער ליטעראַטור אַריין פלעגט נאָר דאָס אויס-
טערלישע.

און ממילא — דאָס געפעלשטע.

פאַלש איז געווען די אַרט שאַפען. נישט צונויפגעגאַסען
איז געווען דער שאַפענדיגער מיט דעם געשאַפענעם. אַ מייך,
אַ בונה אַ זייטיגע, איז געלעגען צווישען זיי. די ליטעראַטור
האַט געוואָלט וועהלען אָדער מיט דעם פאַנטאַסטישען פון דעם
אַלטען פּסעוודאָ-קלאַסיציזם, אָדער מיט דעם קאַלט-צוגעטראַכטען
פון דעם אַלטען ראַמאַנטיזם, אָדער גאָר מיטן ווייך, מיט דער
קאָמישער תנועה פון דער אַלטער הומאַרעסקע.

פאַלש איז געווען דער אינהאַלט פון דעם שאַפען. אַפילו
אין סאַמע אָנהויב פון איהר ענטשטעהען פלעגט יעדע ליטעראַ-
טור האַבען צו טהון מיט די אייביגע פראַגען, אונזערע, מיט

די שטענדיגע פארבען פון לעבען — סוף-בל-סוף מיט דעם זין פון לעבען. נאָר אויפגעדעקט פלעגט ווערען אָט דער זין פון לעבען אין דער קרומקייט פון זעלטענעם, און דאָס אַליין פלעגט דעם דאָזיגען זין פערקרימען.

אין שטענדיג פלעגט קומען איינער, דער אמת'ער, דער, אין וועמען ס'פלעגט זיך אָנוואַמלען די שאַפענדיגע קראַפט פון גאַנצען פּאָלק, פלעגט זיך אויך אָננעמען פאַר די אַלטע פאַר-מען און פלעגט זיי גובר זיין. מיט דעם געוואַרדיגען כוח, וואָס נאָר אַ גאַנץ פּאָלק קאָן געבען, פלעגט ער סוף-בל-סוף דורכברעכען דאָס פאַלשע פון די אַלטע פאַרמען און קומען צום אמת'ן שאַפען, צום עטישען שאַפען.

און וואָס גרעסער די שאַפענדיגע קראַפט פון דעם איי-נעם פלעגט זיין, וואָס שטאַרקער און עטיש-געזינטער דאָס פּאָלק פלעגט זיין, אַלץ וועהניגער שפורען פון דעם אַלטען פלעגט בלייבען ביי דעם זייעם שעפער, ביי דעם אָנהויבער פון דער נייער עפּאָכע, און אַלץ וועהניגער לעבעניס-פעיהיג פלעגען בליי-בען די דאָזיגע שפורען.

דאָלט זיך, אַז אין אָנהויב פון יעדער ליטעראַטור צוואַ-מען מיט דעם פּאַנטאַסטישען הערשט די סאַטירע. דאָס איז די צוגענגליכסטע פּאַרם פון יענער צייט. פאַר די, וואָס שאַפען מיט דעם מיינן צו פּערוויילען, איז די סאַטירע דאָס גינסטיגסטע מיטעל. דאָס פּאַנטאַסטישע מאַכט מיד; נעהמט מען דאָס, וואָס זעהט אויס אונגעווענליך, וואָס האָט דעריבער דעם אויסזעהן פון דעם פּאַנטאַסטישען, נעהמט מען דאָס זעלטענע, אין וועל-לען עס ליגט אַ צופעליגע דיסהאַרמאָניע — דאָס אויבערפלעכ-ליך-קאָמישע.

צום ביישפּיל, לעבע — די אייביגע טעמע. אַ לעגענדאַ-רער ריטער לעיבט אַ פּערפּישופ'טע פּרינצעסין. איינער, אַ מענטש, לעיבט אַ געווענהליך מיידעל. אַ קרומער „בורקוט" איז פּער-לעיבט אין אַ בלינדער מיאוסקייט, מיט וועלכער ער געהט

איבער די הייזער. אין אָנהויב פון דער ליטעראַטור זעהט דעם שרייבערס אויג אָדער דאָס ערשטע אָדער דאָס לעצטע. דער געוועהנליכער פּאַל, דער צווייטער, פּערדיענט נישט זיין אויפ-מערקזאַמקייט. און פון די ביידע אונגעוועהנליכע, פון די אינ-טערעסאַנטע פּאַלען, איז אין דער צייט דער אינטערעסאַנטס-טער, דער צוגענגליכסטער דער דריטער פּאַל — דער קאָמישער, דער אויפפאַלענדיג-קאָמישער.

ווי אין אַ צירק, עס שפּרינגט אַרויס דער פּאַיאָן. אונגע-וועהנליך געקליידט, אַניאונגעוועהנליך אויסזעהן. געוואָלדיג בריי-טע הויזען און געוואָלדיג קורצע. אַ משונהדיגער ראָק. האָט שטענדיג האָר פון אַ נישט געוועהנליכער פּאַרב. אַ פּאַנטאַסטישע נאָז. און געקרוינט מיט דער פּאַיאָן-מיץ. מיט דער בעריהמטער פּאַיאָן-מיץ... יעדער טריט זיינער בעדאַרף זיין אַ פּערדרעהטער, ביי יעדען וואָרט — אַ תנועה. אַן „אינטערעסאַנטע“ תנועה. לַאַכט ער — בעדאַרף ער לַאַכען געוואָלדיג, וויינט ער, דאַכט זיך — טייען גיסען זיך, פּאַכט ער — דרעהט ער זיך דריי מאָל מיטן קאָפּ אַריבער...

און אַז עס קומט דער איינער, דער אמתער, געהמט ער אויך די אַלטע געפעלשטע פּאַרב, הויבט ער אויך אָהן פון דעם פּאַלשען קלאַסיציזם, פּונם אויסגערעכענטען ראָמאַנטיזם אָדער — עפּטער — פון דער אַזוי-גערופענער סאַטירע און איז זיי — די אַלטע פּאַרמען — גובר; בויענדיג אין זיי, צעשטערט ער זיי און לעגט דעם ערשטען, דעם וויכטיגסטען ווינקעלשטיין אויף דעם צוגעגרייטען באַדען.

אזוי האָט גאַנאָל אָנגעהויבען פון דעם קאָמישען פּריץ, וואָס האַנדעלט מיט טויטע נפשות, און אין דער אַלטער פּאַרב פון אויפפאַלענדיגען און אויסטערלישען, פון צופעליגער דיס-האַרמאָניע און צייטווייליגע ווידערשפרוכען, און געשאַפען אַ געניאָל-טראַגיש בילד פון אַ גאַנצען דור בפרט און פון אַ גאַנ-צען פּאָלק בכלל. אזוי האָט סערוואַנטעס אָנגעהויבען פון דעם אַלטען בעקאַנטען קאָמישען פּערשוין, וואָס גלויבט אַליין אין זיינע לופט-שלעסער, און געענדיגט מיט אַ מאָגומענטאַלען טיפּ.

פון דעם דאָן-קישאַט, וועלכער קיין קינסטלער פון קיין פּאָלק
האָט נאָך עד היום נישט געקאָנט אַריבערשטייגען.

נישט דווקא מיט דער סאַטירע, וואָס איז גובר זיך אַליין,
הויבט זיך אָהן די ליטעראַטור. נעבען גאַנצליך איז געשטאַנען
פּושקין, וואָס האָט בעזיעגט די אַלטע פּאַרמען אין דעם קלאַ-
סיציום און אין דעם ראַמאַנטישען, גייסטיג-רייכערע פעלקער,
אָדער גייסטיג-טיעפערע (טראַגישע) פעלקער האָבען דווקא אין
דעם ראַמאַנטישען געפונען דעם נייעם וועג, וואָס פיהרט פון
דעם געפעלשטען צו דעם אמתין, צו דעם עטישען.

אַ פּאָלק, וואָס פערמאַגט אַזאַ רייכע קולטור-ירושא, אַ
פּאָלק, וואָס איז דערצו אַזוי טיעף טראַגיש, ווי יודען, האָט
אייגענטליך אויך געדאַרפט געפינען דעם וועג צו דעם עטישען
שאַפען נישט אין דער הלצה, אין דעם אייגענטליך-אונגעטישען
וויץ פון דער סאַטירע, נאָר אין דעם ראַמאַנטישען. אַזוי האָט
בעדאַרפט צו זיין. נאָר אַזוי איז עס נישט געווען.

ווער ווייסט פאַר וואָס? ווער ווייסט, פאַר וואָס און ווי
אַזוי עס רייסען זיך פּלוצלינג איבער ביי אונז די קוואַלען פון
שאַפען, פאַר וואָס און ווי אַזוי מיר זענען געקומען פון דעם
מקונן ירמיהו דורך די מאַיעסטעטישע שפּאַנישע יודען, דורך
די געניאַלע שעפער פון נאָך שפּאַניען—צום בדהן. ווער ווייסט?
נאָר אַ פּאַקט איז דאָס. דער אָנהויב פון אונזער ליטעראַרישען
שאַפען איז געווען די בדהנישע סאַטירע.

געווען איז דער אָנהויב — שלום יעקב אַבראַמאָוויטש.

און נישט דאָס, וואָס ער איז געווען, איז ער געוואָרען.
פון אַבראַמאָוויטשעס פּסעוודאָנים ביז דעם כאַראַקטער פון זיין
שפּראַך, און — נאָך מער — ביז דעם כאַראַקטער פון זיינע
העלדען, איז מענדעלע מוכר ספרים איינגעטונקט געווען אין די
אַלטע געפעלשטע פּאַרמען, אין דער אַזוי גערופענער יודישער
סאַטירע. פאַרמאַגט אָבער שלום יעקב אַבראַמאָוויטש די קראַפט,
וואָס דאָס גאַנצע פּאָלק האָט אַזוי פיעל אַעהנדליגער יאָהרען

געזאמעלט צום שאפען און זי צום שאפען נישט אויסגענוצט. פערמאגט ער די געוואלדיגע קראפט, וואָס דער אמתער, דער אָנהויבער בעדארף צו האַבען, און אין די אַלטע פערדאָרבענע פאַרמען האָט ער אויסגעבויט ריינע בנינים, איינגעמויערט די ווינקעלשטיינער פון דער יודישער ליטעראַטור, געשאַפען איהר אָנהויב.

ער האָט דעם אַלטען ברחן בעזיעגט. אין זיך אַליין האָט ער איהם בעזיעגט. דער נייער אינהאַלט, דער עטישער אינהאַלט פון מענדעלע'ס שאַפען האָט צושטערט די פאַרמען פון זיין שאַפען. די גרויס פון מענדעלע מוֹכר-ספרים איז די גרויס פון פּאָלק אין דער צייט. וויפיעל שאַפונגס-קראַפט דאָס פּאָלק האָט אין יענער צייט פאַרמאָגט, אזוי פיעל האָט עס מענדעלע'ן אָב-געגעבען. און פונקט אזוי ווי דאָס פּאָלק האָט נאָך אין יענער צייט נישט געהאַט דורכגעמאַלט, נישט פערענדיגט די תקופה פון דעם ברחן — און אפשר האָט זי זיך דאָן ערשט אָנגע-הויבען — אזוי האָט אויך מענדעלע מ'ס נישט אין גאַנצען בעזיעגט די אַלטע פאַרמען. די אַלטע פאַרמען זענען נאָך אויף אַ לאַנגער צייט — אונזער צייט אויך אין פּלל אַריינגערעכענט — געבליבען לעבענספעהיג.

און דעריבער ציהען אַלע דעם יחוס פון איהם. אַלע זע-צען מיר — די גרויסע און קלענערע, די גרעסערע און גאָר קליינע — אַלע זענען מיר מענדעלע'ס אייניקלעך. נאָר אין מענדעלע'ס משפחה געפינט זיך נאָך עד היום דער ברחן און ער האָט אויך דאָס רעכט אויפ'ן יחוס-בריוו. מענדעלע מ'ס איז דער אָנהויב פון דער יודישער ליטע-ראַטור, נאָר דער אָנהויב, וואָס ציהט זיך נאָך, וואָס איז נאָך אַלץ אַנאַנהויב. איצט זעהט מען שוין, ווער פון די אייניקלעך איז פער'משפט אָהן אַ ליטעראַרישען דור צו בלייבען און ווער וועט ווייטער שמידען די רינגען פון דער קייט. דערווייל אָבער איז נאָך די יודישע ליטעראַטור גישט דורכגעגאַנגען די אַלע פּאָזיסען פון מענדעלע'ס אָנהויב...

סענדעלע-טורעם

זיין איז ער אָבער דער אמת'ער, דער אָנהויבער, דער,
וועמעס נאָמען די יודישע ליטעראַטור וועט שוין שטענדיג
טראָגען, ווי איהר פּאָהן.
אַלטונג און עהרע איהם!

1910

שלום יעקב אבראמאָוויטש

I

פופציג יאָהר זענען אַוועק זינט ש. י. אַבראַמאָוויטש האָט אָנגעהויבען צו שרייבען. ווי ביי אַלע ליטעראַטען, האָבען זיך אין זיין אויג און גייסט שאַרפער פאַר אַלץ אָפגעשפיעגעלט די איינדרוקען פון זיין פריהער קינדהייט, און לעזען טהוען איהם מענשען, וואָס זענען שוין טיעף אַריינגעוואַקסען אין צוואַנציגס-טען יאָרהונדערט, ביי די ברעגעס פון אַבראַמאָוויטשעס ווערק רייבען זיך, אייגענטליך, פיער דורות: דער עלטער-זיידע פון די ניקאָלאַיעווסקע צייטען און דער אור-אייניקעל, וואָס האָט שוין דורכגעמאַכט אויף זיינע פלייצעס די בהלה-צייט פון אַ רוסישער רעוואָלוציע. און צווישען דעם אונטערטאָן פון ניקאָלאַי דעם ערשטען און דעם אור-אייניקעל ליגעט איינגעשפאַרט עפּיס אַ פערזעהעניש — די השכלה-עפאָכע — מיט איהרע מענדעלסאָנליך און איהרע פעטערבורגער חברות. אַודאי, האָבען די פיער דורות אַנאָנווייניגסטען צוזאַמענהאַנג צווישען זיך. אָבער שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט זיך נישט אָפגעגעבען דערמיט אונז צוזאָ-מענצוקניפען די דורות. בולטער פון אַלץ טרעט אַרויס פאַר אונז אין זיינע ווערק דער עלטער-זיידע, שאַרפער ווי די שפּע-

טערדיגע שילדערונגען שילדערט. ער אונז, דער זיידע ר' מענדעלע, די סביבה און דעם גייסט פון דער צייט, ווען זיינע טאטעס און פעטערס האָבען נאָך געטראָטען אויף די קאַבאַנאַס-קער נהלאות. ריין אָביעקטיוו גענומען, זעהען מיר ביי ר' מענדעלעין נישט קיין איבערגאַנג פון אַמאָל צום היינט. פערטיע-פענדיג זיך אין זיין וועלט, פערליערען מיר דעם חוש פאַר דער היינטיגער יודישער גאַס. ווען מיר קלאַפּען-צו זיינס אַ „ספור המעשה“, דוכט זיך אונז, אַז מיר האָבען עפּיס דורכגע-לעבט אַ חלום, וואָס האָט גאָר קיין שיכות נישט צו דעם איצ-טיגען קאָכענדיגען טאָג.

דער מענשליכער גייסט, וואָס בעזיצט דעם געטליכען פּח זיך דורכצופאַהרען אין איין רגע איבער געשטאַרבענע פאַרציי-טיגע וועלטען און דורות, — וואָס איז געבענשט מיט דער גאָב „להזכיר נשכחות“ און צו פּערגלייכען דאָס אַלטע טויטע אַמאָל מיט דעם וואַרימען לעבעדיגען היינט — ווערט נשתומם און צוטומעלט, ווען ער פּאַהרט זיך דורך פון דעם היינטיגען דור צו דער צייט פון אַ „ר' שלמה בן חיים... בעת יודען האָבען בתמימות געגלויבט, אַז משה מאָנטעפיאָרע איז געקומען אָבוקי-פען ביי ניקאָלאַי דעם קיסר זיינע רוסישע יודעלעך. עס דוכט זיך אויס, אַז עס איז גאָר נישטאָ קיין שום קרובה-שאַפט צווי-שען דער היינטיגער יודישער וועלט מיט איהרע עמיגראַנטען, עקסטערגעס, דענטיסטען, חדרים מתוקנים, מלמדים עברית-בעברית, הענדלער מיט לעבעדיגער סהורה, גרענעץ-אַגענטען, מיט איהרע ציוניסטען, טעריטאָריאַליסטען, פּועלי-ציון; מיט איהרע צייטונגען, מוזיקאַלישע חברות, קולטור-קאָנגרעסען, צוזאַמענפּאַהרען; מיט איהרע האַנדווערק-שולען, פרוב-קאָלאָניעס און אַווענד-קורסען; מיט די צעהן-דאָקטאָרקעס, בערנער קורסיסטקעס און פאַרזער פּלה-מיי-לעך; מיט איהרע ליטעראַטען, בונדיסטען, צושיבערטע דעקאַ-דענטען — און מיט דער וועלט פון אַ ר' מענדעלע, וואָס איז בעשטאַנען פון „אַ האַפּער, אַ מגיד, אַ מוסר; פון אַ שמש, אַ קהל'ישען שרייבער, אַ ספּאַרשטשיק, אַ דעפּוטאַט, אַ בעל-עצה, אַ בעל-טובה; פון בעהעלפּערס, מלמדים, שדכנים, בדחנים, בטלנים,

גבאים, משולחים און ישיבה-בחורים, פרושים, לומדים, זיידענע מענשען, שעהנע יודען, טאטענס קינדער, תהילים-זאָגער, משניות-דערנער, בעלי תפלות, שופר-בלאָזער, דריידלעך-מאַכער, פורים-שפיעלער, מצה-רעדלער ביז די דיינים, שוחטים, מנקרים, משגיחים, טוקערנס, קנייטלעך-לעגערקעס, פעלד-מעסטערנס א.א.וו."

ווען מיר קוקען זיך איין אויף דער יודישער גאס, וואָס עס ווייזט דער אַשמדאיִ דעם צוטראַגענעם ישראלִיקן אין ר' מענדעלע'ס „קליאַטשע", ווען מיר זעהען שוויבלען און גריבלען אויף דער גאס: „פאזיקעלעך, גערגעלעך, מערידענעלעך, שין-און-זעקעלעך, פיאַטקעלעך, פאַטשיילקעלעך, פושקעלעך, קעסטעלעך, קאַכלעפעלעך, שרייערלעך, גראַגערלעך, גלות-ליכטלעך, קאַרפירער אחרוניםִ'לעך און פּרה-הינדלעך" — און מיר קעהרען זיך צוריק פון דעם עולם-התהוה צו דער היינטיגער יודישער גאַס מיט איהר, אייניגער-מאַסען אויסענווייניגסטער ציכטיגקייט און אייראָ-פעאַשיקייט — דוכט זיך אויס, אַז די צייט האָט שוין לאָנג אָבגעוואַשען דעם זכר פון אַבראַמאָוויטשעס וועלט; אויף דעם אַלטען בית-עלמין האָבען זי שוין ווערים צוגעסען און איבער איהרע צופוילטע גליעדער האָט אויפגעשפּראַצט גאָר אַ נייִ'לע-בען, גאָר אַ נייִ-מאַדנער שטייגער פון אַ יוד און פון אַ יודי-שער גאַס.

און ווייטער דוכט זיך אויס, אַז נישט נור אויסערליך האָט זיך געביטען די יודישע גאַס, נאָר אויך אינערליך. צו אַבראַמאָוויטשעס צייטען, ווען אַ יוד האָט זיך גענומען צו השכלה, איז צוערשט געבאָרען געוואָרען ביי איהם אין האַרצען אַ פּעראַכטונג צום יודען אַלס יודען, און צו דער יודישער סביבה. „איך וועל בלייבען אַ יוד און נישט קיין מענש" — האָט זיך געשראַקען ישראלִיק, בעת ער האָט זיך בעשלאַסען נעהמען זיך צו די ביכלעך — „איך וועל בלייבען אַ רעטעניש, עפיס אַ פּאַניע, וואָס קעהרט אויס, רייניגט אומעטום אויס, און בעהאַלט זיך אַליין און מיסט, ערגיץ אין אַ ווינקעל, דאָס מיינט מען אַ בעזיס עפיס אַ פּאַניע, וואָס דרעהט זיך אַרום דאָ און איז

פאָרט נישט דאָ אויף דעם עולם, וואָס איז פֿלייש און בלוט אין זי דאָלט זיך פאָרט איטליכען אויס, עפיס איז זי גאָרנישט!
 (קליאַטשע קאַפּ 1). אַרבעטען אין פאָלק, פאָרן פאָלק הייסט זיין אַ פֿאַניע, וואָס קעהרט אומעטום אויס און בעהאַלט זיך אַליין אין מיסט. די השגות „מענש“ און „יוד“ זענען געווען אַזוי ווייט איינער פון אַנדערען, אַז מען האָט זיך גאָרנישט גע-קאָנט פאָרשטעלען זיי צו פּעראייניגען. איצט אָבער, ווען מיר האָבען זיך דערקענט, אַלס איינצעלנע טראַפּענס פון איין יודי-שען קוואַל, קומט אונז אויס משונהדיג די פאָרשטעלונג נישט צו וועלען זיין די „פֿאַניע, וואָס קעהרט אומעטום אויס און בעהאַלט זיך אַליין אין איהר אייגענעם מיסט“. גראַד דאָס, וואָס אין דער צייט פון דער השפּלה-עפאָכע האָט אויסגעזעהן אין די אויגען ווי מיסט (מיר מיינען די יודישע סביבה) — האָט בע-קומען היינט ביים יודען אַ בעזונדער אַנציהונגס-קראַפט. דער היינטיגער יוד זוכט גראַד „דעם ווינקעל“, וואו ער זאָל זיך קאָנען בעהאַלטען, ד. ה., וואו ער זאָל זיך קאָנען פיהלען ווי ביי זיך, ווי אין דער-היים. ווייטער איז מען נאָך צו יענער צייט נישט דערגאַנגען. צו דער השגה פון זעלבסט-טעטיגקייט. דער יוד, דער פיהלענדער און דענקענדער יוד האָט העכסטענס געפאָדערט גערעכטטיגקייט פון זיינע בעלי-בתיים צו איהם. אָבער קיין מאָל איז איהם נישט איינגעפאלען צו וועקען אין זיך אַ רצון אומצואַנדערשען זיינע פֿליישע געפיהלען בנוגע צו דער צוקונפט פון אייגענעם פאָלק. אין ר' מענדעלע'ס „קליאַטשע“ געפינען מיר אַ ביטער סאַטיריש פּערהעלטניש „צו די נייע מאַדנע יודישע נאַרען“, וואָס האָבען אין דער בילדונג געפונען דאָס מיטעל, ווי צו מאַכען פון דער „קליאַטשע“ אַ מענשען. „איטליכס בעשעפעניש, וואָס ווערט געבוירען איז קודם-כל אַ לעבעדיגע זאך, פּערזאָרגט מיט אַלע אברים, טאַקי פון זיינעט-וועגען, בכדי דורך זיי צו בעקומען אַלצדינג, וואָס עס בעדאַרף נויטיג האָבען צום לעבען. עס האָט, אַ שטייגער, אַ מויל אויף צו עסען, עס האָט אַ נאָז, כדי צו עטעמען, עס האָט פּים, כדי צו געהן, נישט כדי צו טאַנצען, טאַנצען און נאָך אַזוינע

שמאכטעלייען זענען אויסגעטראכטע מעשיות, דאָס האָט מען אַליין זיך אויסגעטראַכט שפעטער און עס אַ נאָמען געגעבען „בילדונג“ — ענטפערט די „קליאַטשע“ דעם גרויסען בעל־רחמנות ישראל'יקן. זי גלויבט נישט אין הומאַניזם, מענשליכ־קייט, באַרמ־וערציגקייט, רחמנות, זי האָט אויך קיין צוטרויען נישט צו אוטיליטאַריזם, צום נוצליכקייטס־געפיהל פון מענשען, וואָס זאָגט, אַז וואָס וועניגער מען פייניגט אַ מענשען, אַלס נוצליכער איז ער פאַר'ן כלל. זי האָפט נאָר אויף יושר, גע־רעכטיגקייט, אָבער אין ערגעץ הערט איהר נישט דעם קול פון אַ געוונטען לעבענס־געפיהל, וואָס וועקט אַ שטאַרקע זעלבסט־טעטיגקייט. דען וואָס איז דער ציוניזם, בונדיזם, טעריטאָריאַ־ליזם א. ז. ו. אַלע די בעוועגונגען, וואָס האָבען אָנגעהויבען וועקען אַ יודיש האַרץ, ווען ניט דער פּאָלקס־אינסטינקט פון זעלבסטטעטיגקייט?

אין אַבראַמאָוויטש'עס צייטען איז דער יוד געווען אַלס פּאָלק פּאַסיוו, היינט, אָבער, דוכט זיך, איז ער אַקטיוו. אין ר' מענדעלע'ס דור זענען די סאָציאַלע געפיהלען פון יוד גע־ווען פערטויבט, עס איז נישט געווען קיין בעוואוסטזיניגער כלל, נאָר איינצעלנע אינדיווידוען, וואָס עס האָט זיי צוזאַמען־געהאַלטען אַנאויסערע לעבענס־פאַרם. די יודישע גאַס פון ר' מענדעלע'ס וועלט האָט געהאַט אַ שוואַכע בעוואוסטזיניג־קייט. האָטש אויסערליך האָט זי געהאַט אַלע סמנים פון רוח־ניות — פּאָטילעך און שייך און זעקעלעך האָבען פול געמאַכט די יריד'לעך און די קלייזלעך — אָבער אינוועניג האָט זי נישט געהאַט אין זיך קיין לעבען און איז געווען ווי פּערגליווערט. פאַר אונז, די היינטיגע, דוכט זיך שוין אויס דער חלוק אַזוי גרויס, אַז מיר זעהען שוין גאָר במעט קיין המשך נישט צוויי־שען דעם זיידען און דעם אייניקעל.

II

דאָך, נישט קוקענדיג אויף אַלע די בעטראַכטונגען, הערען מיר פאַרט אין אַבראַמאָוויטש'עס ווערק אַ שטים, וואָס

איז אונז אַלעמען נאָהנט און, דאָס זיך, גוט בעקאנט, זעהן מיר דאָך אַלע זיינע שילדערונגען, נאָהנטע געשטאַלען און היי-מישע פּנימער. ווי ס'ווייזט אויס, ליעגט פּאַרט ביי אונז נאָך אַ גלויב פון דעם יודעל, וואָס האָט געלעבט אין די יאָהרען פון ניקאָלאַ'ס צייטען. אָדער צי האָט אַבראַמאָוויטש עפּיס בע-ריהרט אַזאָ קנייטשעלע אין דער יודישער גלות-נשמה, פון וואָס מיר, די אייניקלעך, זענען נאָך עד-היום נישט פריי גע-וואָרען?

אמת, אַז מען זאָל נעהמען צוגלידערען ר' מענדעלע'ס ווערק אויף אַ ריין-פּראָטאַקאָליסטישען שטייגער, וועלען מיר אין זיי נישט געפינען קיין שטעגלע, וואָס זאָל זיין עהנליך צו אונזערע היינטיגע גלות-וועגען. אָבער צי האָט דאָס גאָר אַ זין צו פּערגלייכען שילדערונגען פון אַ קינסטלער-האַנד מיט אַנאָלטיער פּאַטאַגראַפיע פון אַנאָמאָליגען פּאַטאַגראַף? געוויס, האָט זיך דאָס אויסערליכע פנים פון היינטיגען לעבען, געענדערט, אויך איבער-ליך זענען מיר אַנדערע געוואָרען, די טיעפערע אָבער, די שטיי-פערבארגענע קנייטשען פון אונזער גלות-נשמה, וואָס דאָס זעהט נאָר אַ גאָט געבענשטער קינסטלער, האָבען זיך וועניג וואָס געענדערט. און ווען אונז געלינגט זיי צו ענטפּלעקען, האָבען מיר עס צו פּערדאַנקען איינציג אַליין אַבראַמאָוויטש'ען, וועלכער האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע צו כאַפּען מיט זיין פענזעל, דאָס פינטעלע יוד."

צוגלייך מיט זיין שכן פון איין לאַנד, גאָ גאַל, האָט ער אונז געשיידערט זיין אייגענע צייט. אָבער דערביי האָט ער פונקט ווי זיין שכן אַ קוק געטהון טיעפער דורך די אוי-סערע בגדים פון זיין צייט און אונז ענטפלעקט הילע, נאַקע-טע נשמות, אפשר אייביגע יודישע נשמות. און פונקט ווי גאָ-גאַל'ן געניסט נאָך היינט דער אוראייניקעל פון זיין עפּאָכע, אָט אַזוי געניסען מיר נאָך היינט פון אַ "פישקע דעם קרומען" און "מסעות בנימין השלישי", ווי איטליכער קלאַסיקער, (און אַבראַמאָוויטש איז דער קלאַסיקער פון רוסישען גלות-יודענטום),

פערמאגט ער א סוד, עפיט א מין פשוף, וואָס לאָזט זיך נישט אויסדריקען אין ווערטער, — א פשוף, וואָס נויט אונז, די קינדער פון פערטען דור, זיך צו פיהלען פאַר נאָהענטע מחותנים מיט אונזערע נאַרישע עלטער-וויידעס. צי ליגט דאָס אין דעם, וואָס אַבראַמאָוויטשין האָט זיך איינגעגעבען צו כאַפּען דעם טיפּישען קנייטש און דשון פון אַ יודישער אומה מענשען? צי אין דעם, וואָס ער האָט אונז געוויזען דעם כאַראַקטעריסטישען ריטמוס פון אַ גאַנצער עדה יודען? צי אין דעם, וואָס ער האָט שאַרף אַרויסגעשטעלט פאַר אונזערע אויגען די פיעל סתירות אין דער נשמה פון רוסישען גלות-יודענטום? — ווי די מעשה איז צוקלאַפּענדיג איינע פון די בעריהמטע „ספורי-המעשיות“ פון ר' מענדעלען, פיהלען מיר אָהן ווערטער, אַז מען האָט אונז געצוואונגען זיך טיעפער צוצוקוקען צו אַ בילד, וואָס איז צו-גלייך מיין אייגענעס, ווי דאָס בילד פון אַנ'עדה יודען, וועל-כע מען רופט אָן פּלל-ישראל.

ש. י. א. איז געוואָרען דער שילדערער פון דער פּנסת ישראל מיט איהר וואַכענדיגער קדושה און איהר צוטומעלטען, אַרימען, גשמיותדיגען לעבען. נישט אין איינצעלע געשטאַלטען האָט ער אונז געמאַלט די פּערצייטיגע וועלט, נאָר אין איהר גאַנ-צען פּלל-ישען אויסדרוק. ער האָט אונז איבערגעבען דעם תּמצית, דעם גייסט פון יודישען אַתה-בּחרתנו'ניק, ביי וועמען דאָס לע-בען פּערגעהט צווישען קליוז און מאַרק, ווען אויך די אויסע-רע פּאַרמען האָבען זיך געביטען, אָבער אין תּוך בייט זיך נישט אַזוי גיך די נשמה פון אַ גרויסען קבוץ, „אַלץ בעקומט ביי אונז סמנים פון אַ מעקלערשען עסקיל“, קלאַנגט זיך אַבראַמאָוויטש און שילדערט אונז דעם גייסט פון אַנ'אַמאָליגער יודישער חתונה. „אַפילו חתונה-האַבען איז אויך אַ געשעפט. דער יוד האַנדעלט איין אַ ווייב, דינגט זיך פּריהער גוט אויס וועגען מקח, וועגען גון, וועגען איטליכעס פּיצעלע בעזונדער, זענען די תּנאים דערפילט פּסי המדובר, טאָ קום-ושע, פּלה לעב, אונטער דער חופּה מיט דעם שדכן, דעם בּדחן, מיט דעם גאַנצען פּעקעל פּלל-קודש, וואָס דעקען פון געשעפט אָב אַ ביינדעל, זיי אַ ווייב,

רייס קריעה און ווער פערשוואַרצט מיט מיר אינאיינעם. אויב די ביוט קלוג אָדער נאַריש, שעהן אָדער מיאוס, דאָס איז שוין דיין עסק. מיר זענען נישט קיין פריצים, האָבען נישט קיין צייט צו קוקען אויף אַווינע זאַכען. יודען זענען מיר, טוחרים, מעקלער, קרעמער" (פישקע"). און מיר, די אייניקלעך, פיהלען, אַז איטליכעס וואָרט פון פאַרצייטיגען אַפראַמאָוויטש'ן טרעפט אונז גלייך אין האַרצן אַריין, אין האַרצען פון יודען, וואו עס האָט זיך בעזעצט דער מעקלערישער גייסט אין די הייליגסטע טהועלכען פוז זיין לעבען.

ווען מיר לייענען, ווי ישראל'יקן דעם משוגע'נעם האָט זיך פאַרגעשטעלט אַ יודישע פרנסה און מיר דערזעהען פלוצים דאָס אַלגעמיינע בילד פון אַ יודישען מאַרק מיט „הונגעריגע, דאַרע טאַנדעטניקעס און אין צעהנען איינגעהויקערטע הענדלערס, וואָס דרעהען זיך הין און הער אַרום אין איינע צרות, קוקען זיך צו און שאַצען ביי זיך אָב איטליכענס קליידער, האָבען אַנ'אויג, ביי וועמען עס זענען צוריסען די שטיוועל, ביי וועמען די הויזען, ביי וועמען די קאַפּאַטע, דערפיהלען אין דער שטאַדט די קלענסטע לאַטע, די מינדסטע שמאַטע... בלייכע, טויטע מענ-שען, וואָס לויפען נעביך אַרום ווי פער'סמ'טע מיז, שטעקען אומעטום די נאָז אַריין און שמעקען, טאַמער וועלען זיי געפיי נען עפעס אַ שטיקעל ברויט... איטליכער איז פערטראַגען, איט'ליכען שפאַלט זיך דער קאַפּ, איטליכער פערבייכט אַ לייפ, מאַכט פלאַנען און פערטראַכט זיך, איטליכער רוקט צורויף דאָס היטעל און לויפט, און איז ווי אויפ'ן עולם התהו... מיט אַלער-ליי סאָרטען קלייטען און קלייטלעך, טישלעך און שאַפקעלעך, ווי אַ צוואַנציג קרעמער שלאָגען זיך פאַר איין קונד, איטליכער ציהט אים צו זיך און זאָגט איהם צו הרים וגבעות, איטליכען קריכען אַרויס די אויגען צו זעהן אַ גראַשען לייזונג, די קונים און די קרעמער דינגען זיך, שווערען זיך, ביידע שווערען בנאמנות, ביים ווייב, ביי די קינדער, ביי זיין חלק לעולם הבא און גלויבען איינער דעם אַנדערען, ווי דעם הונד" (די קלאַטשע"א) - ווען מיר לייענען דאָס, דאַכט זיך אונז נישט

וויילענדיג אויס, אז מיר טרעטען אויפ'ן ברוק פון דער היינטיגער יודישער גאס מיט איהר אַרימקייט, אימפעט און צוטו-מעלטקייט. צי קען מען נישט היינט זעהן דאָס אייגענע ביי דער בערוזע פון אַ וואַרשא, אָדעס, דאָס, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט געזעהן אַמאָל ביי דער פּערצייטיגער בערוזע אויף קאַר-מעליניצער יריד: „א יודעלע אויפ'ן יריד איז, ווי אַ פישעלע אין וואַסער... יודען יריד'עווען, לויפען, האַנדלען, שטעהען נישט אויף איין אָרט... ס'איז אַ טאַראַראַם, אַ קאַכעניש... דאָרט, זעה איך, לויפט אַ יודעל, אַ צווייטער, אַ דריטער... פּער-שוויצט שטאַרק, דאָס מיצעל אויפ'ן שפיץ קאַפּ... דאָ אַ טאַפּ, דאָרט אַ טאַפּ, אַ מאַך אַהין, אַ מאַך אַהער, אַ דרעה מיט'ן גראָבען פינגער און אַ קיי דאָס שפיצעל בערדעל: געפאַלען, אפנים, אויף אַ המצאה. עס לויפען גאָר אָהן אַ נשמה מעקלער, שדכנים, טאַנדעטניקעס, יודענעס מיט קוישען, יודען מיט טאָרי בעס מיט פינגער, בעל-הפיתילעך מיט בייכלעך. איטליכען פלאַמט דאָס פנים: „נישטאָ קיין צייט, אַ רענדיל אַ מינוט!“ (פישקע“).

נאָך היינט איז די יודישע מאַסע אַניאַרימע, ביי וועמען „דער מאַגען האָט קיין שום התמנות נישט“. נאָך היינט קומט אָב די יודישע מאַסע מיט שה"יפה"י און ווערט נור לעבעדיג, ווען זי הערט „עפּיס רעדען פון געשעפט“. נאָך עד היום קאָ-נען מיר מיט אַ ביטערען געלעכטערל אויף די ליפען איבער-חור'ן אַבראַמאָוויטש'עס אַפּאָרום: „אַ יוד בשעת דער גסיסה, קוים דערהערט ער נור עפּיס געשעפט, ווערט ער לעבעדיג, און דער מלאך המות אַליין קאָן דענסטמאָל צו איהם נישט צוטרעטען“.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, דער פּאָעט פון אונזער וואָ-כעדיגער קדושה, האָט אונז טיעף ענטפּלעקט דעם ווילדען קאָנטראַסט פון אַ יודישער נשמה, וואָס פיהרט זיך אַסקעטיש, וי אַ קדוש („זיין מאַגען האָט קיין שום התמנות נישט“) און איז פול פאַר פול מיט וואַכעדיגע ציעלען („מיין ערגסטען פינד וואָלט איך נישט ווינשען אַנצוקומען צו אַ יודען, בעת עס

דאָלט זיך איהם געשעפט, ער איז מבטל דענסטמאָל איטליכע; אַפילו דעם בעסטען פריינד, דעם אייגענעם ברודער מיט'ן בליק". און דער ווילדער קנייטש אין דער יודישער נשמה איז געבליבען דער אייגענער, וואָס אין די אַמאָליגע צייטען. אפשר זענען מיר געוואָרען אין דער צייט עקאָנאָמיש פראָדוק טיווער, אַ ביסעל אייראָפּעאישער, אַ ביסעל זעלבסטעטיגער, אָבער דאָס נייע האָט נאָך נישט אוספּייעט אויסצוגלייכען אונ- זערע אַלטע נשמה-קנייטשלעך און צו בעשאַפען אין איהר נייע שטענדיגע פעלבעלעך. מעג דער לעזער, וואָס גייט-צו צו ר' מענדעלע'ס אַ ספור המעשה, זיך דאָלטען, אַז ער געהט חלומ'ען פון אַלטע, שוין געשטאָרבענע צייטען, סוף לייענען אָבער לעגט ער אַוועק אַבראַמאָוויטש'עס ווערק גאָר מיט אַנאַנדער געפיהל, מיט וועלכען ער איז צו איהם געקומען. דורך די פאַרמען פון אַמאָליגען לעבען הויבט אָן דורכצושניינען פאַר איהם עפיס אַווינס, וואָס איז נאָך אַזוי גאָהנט, אַזוי פריש און וואָס צע- וואונדעט אַזוי לייכט אַ יודיש האַרץ.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז, ווי געוואוסט, דער ער- שטער יודישער קינסטלער אין 19-טען יאָרהונדערט, וואָס האָט גענומען מיט פּונה זיך צוקוקען צו דער יודישער מאַסע. גע- רופען האָט ער זי „כנסת ישראל", „כלל ישראל", אָבער אין דער אמת'ן האָט ער צו טהון געהאַט נישט מיט אַ טעאָלאָג-ישען אָדער היסטאָרישען בעגריף, נאָר מיט דער לעבעדיגער יודישער מאַסע. נישט ווי זיינע חברים פון דער השפּלה-צייט, איז ער צו צו דער מאַסע, וואָס האָבען איהר געוואָלט קודם כל אויסלערנען אייראָפּעאישע זיטען און מנהגים און מאַכען אַ ביסעל אויסערליך לייטישער, נאָר מיט דעם מאָדערנעם בליק פון אַ היינטיגען, וואָס האָט גענוי בענומען די יודישע עקאָנאָ- מישע נויט. קיינער פאַר איהם האָט נישט געהאַט אַזאַ שאַרפען בליק פאַר דער יודישער אַרימקייט, ווי ער. די עובדה, וואָס

דער יודישער מאָגען איז פון נישט-עסען צוזאָמענגעשרומפּען, גרויס ווי אַ כּוּיט, האָט ער שטענדיג געהאַט פאַר די אויגען. ער האָט מיט אכזריות'דיגע פאַרבען אונז געמאַלט די קבצני'שע מאַסע, וואָס מאַכט פול די טונעיאַדאָוקעס און קאַבצאַנאָוקעס און פּרוכטפּערט זיך, פּערזאָרגענדיג די וועלט מיט נייע קבצנים. צוגלייך שיינט אין אַבראַמאָוויטש'עס ווערק אַלע וויילע אַרויס אַ גרויס רחמנות צו אַ מאַסע, וואָס האָט עפּיס קיין התמנות נישט אויף דער זינדיגער וועלט. און וואו און ווען ער קאָן נור, זוכט ער מיט עפּיס מהנה צו זיין די אומגליקליכע מאַסע. דער קינסטלער פון „מסעות בנימין השלישי" ווערט מיט אַמאָל אַנ'איבערזעצער פון די שבת'דיגע זמירות, פון „פרק שירה", גיט אַרויס פאַר דער דערשלאָגענער יודישער מאַסע קאַלנדרעס און טרייסט זי מיט זיין „יודעל". ער טראָגט זיך אַרום מיט דעם געדאַנק צו איבערזעצן דעם תּהלים, עס וואָלט זיך איזום ווערען, וואָס מעהר דערנעהנטערען זיינע אַרימע ברידער צו ד.ר. שענקייט, טיעפּקייט פון די ספרים, וועלכע זיי האָבען שוין אויפגעהערט צו פּערשטעהן. ער דרינגט אַריין אין די פּסיכאָ-לאָגיע פון „דער מאַטעריע יוד, וואו ער פיהלט זיך אַלט פּע-דעמעל דריין", און ווייזט אונז די לינדערנדע קראַפט פון זיין גע ימים טובים, ימים נוראים און זיין בית-מדרש לעבען. דער ביי ענטפלעקט ער אונז די טויזענדער סתירות און די היפּוכים פון יודישען מאַסען-לעבען, וועלכעס איז זיך צייטענווייז אַליין מבטל צי מיט דעם רחמנות, וואָס עס פיהלט צו זיך אַליין. נישט דעם חזק'ל, וואָס שפּעט אָב פון זיך אַליין.

דאָך אַלע די פיינע פּסיכאָלאָגישע שטריכען, וואָס מיר געפינען ביי אַבראַמאָוויטש'ען, ווען ער בעהאַנדעלט זיין טעמאַ „די יודישע מאַסע", וואָלטען נאָך נישט אָבגעהיט זיין ווערק פון אונטערגאַנג, ווען מיר וואָלטען נישט געשפּירט דערביי זיין געזונד, נאַטירליך און העכסט-מאַראַליש פּערהעלטניס צו דער מאַסע, וואָס ער בעשרייבט. זעלטען, וואו איהר וועט געפינען אין דער יודישער ליטעראַטור אַזאַ גאַאיוועס פּערהעלטניס צו דעם יודישען פּאָלקס-לעבען ווי ביי אַבראַמאָוויטש. זיינע ווער-

טער: „איך בין א פעדעמעל אין דער גרויסער מאטעריע, וואָס געהט אונטער דעם נאָמען יוד“, וואָס פיהלט מיט איהם זיינע ליידען און פריידען“ זענען נישט קיין פוסטע מליצות פון א שרייבער. ר' מענדעלע „מיטן שטעכעדיגען געלעכטערל אויף די דינע ליפען“ איז אין קלאסישען זין פון וואָרט אַ פּאָלקס-שרייבער, ווי, למשל, די גרויסע רוסישע „נאַראָדניקעס“, וועל-כע זענען געווען אויסערליך און אינערליך שטאַרק פערקניפט מיטן פשוטן פּאָלק. זיי האָבען זיך אַרונטערגעלאָזען אויף די נידעריגסטע טרעפלעך פון פּאָלקס-לעבען, ווייל זיי האָבען גע-פיהלט, אַז דאָרט וועלען זיי זיך, זייער נשמה געפינען, וואָס איז אַ טייל פון דער גרויסער פּאָלקס-נשמה. אָהן אירעאַלאָגיעס, אָהן קונצען האָבען זיי זיך גע'טויבל'ט אין אַנאַטאָמאָספערע פון אַ גרויסען קבוץ, גאַרענדיג איינצווויגען דאָס בעסטע און איי-דעלסטע פון זיין זעל.

שוין דאָס אַליין, ווי שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז איי-געדורנגען אין דער שפראַך פון פשוטן יודען, ווייזט, ווי טיעף ער האָט זיך אַבגעטונקט אין יודישען פּאָלק. קיינער פאַר איהם און וועניגע נאָך איהם האָבען געהאַט אַזאַ פּיין אויער צו דער שפראַך פון זיין פּאָלק. בלעטערט דורך אַ מעשה פון אייזיק מאיר דיק, וואָס איז געגאַנגען נישט פשוט צום פּאָלק, נאָר ווי אַ מדרין, אַ מוכיח, און פערגלייכט זיין שפראַך מיט דער שפראַך פון אַבראַמאָוויטש, און איהר וועט זעהן דעם געוואַל-דיגען חלוק. דער ערשטער איז נישט געקומען זיך עפּיס אָב-לערנען, נאָר אַליין צו ווערען אַ נישט-געבעטענער מלמד. דער אַנדערער איז אָבער געקומען צום פּאָלק אָהן פאַרגעדאַנקען און אידעאַלאָגיעס, אָהן שום בונות און פרעטענזיעס, און האָט מיט אַנאַפּענעם בליק זיך צוגעקוקט צו זיין לעבען און מיט אַ פיינעם אויער זיך צוגעהאַרכלט צו זיין לשון. דער פּועל-יוזא דערפון איז געווען, דאָס שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט גע-כאַפט דעם גייכט פון דער פּאָלקס-שפראַך און איז געוואָרען דער שעפּער פון היינטיגען יודיש, וואָס איז פאַר איהם באמת געווען נאָך אַ מיאוס'ער זשאַרגאָן.

די שפראך פון יעדען קבוץ איז דאָס דינסטע, לעצטע הייטעל פון זיין נשמה. און שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, וואָס האָט זיך שטענדיג גע'טובל'ט אין דער יודישער פּאָלקס-נשמה, האָט זיך ממילא בעצויגען מיט דעם דאָזיגען נשמה-הייטעל. מעגען דורות פּערגעהן — שטענדיג וועלען מיר מוזען געהן צו די מענדע'לעך לערנען די שפראַך, אויף וועלכער עס רעדט און טראַכט די יודישע מאַסע.

דאָסזעלבע נאַטירליכע פּערהעלטניס צום פּאָלק געפינט דער פּערעהרער פון אַבראַמאָוויטש'ען אויך אין זיינע ניש-זגעלונגענע ווערק. ווען מיר לייענען זיין „פרק שירה“ אָדער זיינע „זמירות“ אָדער זיין „יודעל“, קאָנען מיר זיך נישט אַבוואונדערען צו זעהן, ווי גרויס זיין לייעבשאַפט איז געווען צום פּאָלק און וואָס פאַר אַ אַכטונג ער האָט געהאַט צו זיין גייסטיגען לעבען. פאַר דעם קריטיקער דאַכט זיך, אַז דער מחבר האָט געפיהלט אַ הייליגע קנאה צו די אַלטע לומדים, וועלכע האָבען אויס טרייקייט צום פּאָלק איהם געגעבען אַ „צאינה וראינה“ און אַ „מנורת המאור“, אום זיך צו טיילען מיט איהם מיט די אַלטע יודישע אוצרות. אַבראַמאָוויטש האָט רחמנות געהאַט אויף זיין פּאָלק, וועלכעס איז געביך דערווייטערט פון די גוטע ספרים און וועלכע לויבען זיך כאַטש מיט די שלעכטע איבערזעצונגען. און ער האָט זיך בעמיהט מיט עפעס איהם צו העלפען.

דער חלוק צווישען די היינטיגע (יהואש), וואָס געהמען זיך איבערזעצען תנ"ך פאַר'ן פּאָלק, און אַבראַמאָוויטש'ען, איז אין פּרינציפ געוויס אַ גרויסער. די היינטיגע חלומ'ען פון אַ נאַציאָנאַלער יודישער שפראַך, וועהרענד אַבראַמאָוויטש האָט קיינמאָל אַזעלכע כּונות נישט געהאַט, ווען ער האָט אָנגעהויבן בען שאַפען. די היינטיגע זענען אידעאָלאָגען, ראַציאָנאַליסטען, בעת אַבראַמאָוויטש האָט געוונגען, „ווי דער פּויגעל זינגט“, נאַאיוו, אָהן פּאָליטיש-נאַציאָנאַלע הינטער-געדאַנקען. אָבער כאַטש די היינטיגע זעהן אונז אויס אויסערליך געהנטער, דאָך פיהלט מען, אַז דער, וואָס האָט פּערטייטשט, וואַגעש ווערעש האַרץ ומוסרי הרים ירגוז (תהלים י"ה) א.ז.וו.

„עס וויעגט די ערד זיך, ס'שטורעמט אונטען,
 „עס ציטערען פון בערג די גרונטען —
 „קראך, קראך! אָט וואָלען זיי זיך איין
 „ווי באַלד ער קומט אין פעס אַרײַן.
 „פּונ'ם נאָז איהם זעצט אַרויס אַ רויך,
 „אַ פּײַער פּלאַמט פון מויל ביי איהם
 „און גליהענדע קויהלען פליהען הויך.
 „עס ברענט, עס שרפּה'ט אומעטום.
 „ער נויגט דעם הימעל, געהט אַרונטער,
 „אַ וואָלקען שפּאַרט די פּיס איהם אונטער,
 „ער רייט אויפ'ן כּרוב, ער פליהט געשווינד
 „און שוועבט אויף פליעגעל פון דעם ווינד” —
 שטעהט געהנטער סיי צום פשוט'ען פאָלק, ווי צום גייסט פון
 אונזער תהלים.

לסוף מוז מען נאך אָנווייזען אויף די הויפט-מעלה פון
 אַבראַמאָוויטש, מיט וועלכער עס צייכענען זיך נור אויס זיי
 אויסדערוועהלטע פון די פּאָעטען און שרייבער ביי איטליכען
 פּאָלק; מיר מיינען די גאָט-געפּענשטע פּאַנטאָויע צו זעהן אין
 איטליכען פרט דעם כלל, צו קאָנען מאַהלען איינצעלנע גע-
 שעהענישען און פרטים מיט אַזוינע ליניען, אַז דורך יעדען
 פרט זאָל דורכשיינען דער כלל, און דאָס קאָנען נור זיי, וואָס
 האָבען דעם בליק פּאַר'ן כלל, וואָס זעהען דאָס לעבען סינטע-
 טיש, ביי וועמען דער שטראָם פון מענשליכען קיום צופאַלט
 נישט אין איינצעלנע טראָפענס, נור די נשמה, וואָס טובל'ט
 זיך אין אַ ברייטערען לעבען, ווי דאָס אייגענע פּערווענכיכע. וואָס
 זעהט די וועלט נישט דורך די שפּאַקולען פון אייגענעם ענג-
 עגאָאיסטישען בליק, איז בכּח צו זעהן און צו פיהלען שטענ-
 דיג דעם גרויסען כלל, די אַלגעמיינע נשמה פון אַ קבוץ, און
 ביי וועניגע פּאַר און נאָך אַבראַמאָוויטש'ען געפינען מיר אַזאַ
 ברייטען סינטעטישען קוק אויפ'ן יודישען לעבען. אָט די מעלה
 איז די קרוין פון ר' מענדעל'ע'ס ווערק. צוליעב דער קרוין
 וועלען זיי נאָך לאַנג זיין אונז לייעב און טייער און וועלען
 שטענדיג צוציהען צו זיך די בעסטע און ערשטע אין פּאָלק.

דער סופר

...א שרייבער שרייבט פשוט, אויף פאפיער, מיט גע-
וועהנליכע טינט-אין-פען. א סופר מוז, ווי גאָר אין אמאָליגע
צייטען, האָבען פאַרמעט, יריעות, זיין גענוגענע פעדער
טונקט ער אין פעטען „געדיכט-שוואַרצען-גלוש-טינט“. אידער ער
נעהמט זיך צו דער הייליגער עבודה, מאַכט ער גרויסע הכנות:
רייניגט דעם גוף דורך טבילה, די נשמה מיט תפילות...
אַזוי שרייבט אַ סופר. און אַזוי, מיט אַזאַ פּיערליכקייט,
אויף אַזאַ מין פאַרצייטיגען שטייגער, האָט מענדעלע געשריבען
זיינע ווערק אויף יודיש.

דווקא אויף יודיש, אויף דער שפראַך פון דער וואָך און
דער וואָכעדיגקייט, האָט ער אַרױפגעצויגען אַ מאַנטעלע פון
פרומער אָבגעהיטקייט. אויף דער הייליגער שפראַך האָט ער,
פערקעהרט, געמיהט זיך צו שרייבען ווי אַ פשוטער וואָלעדי-
גער שרייבער. שוין אין די ערשטע העברעאישע ווערק זיי-
נע („משפט שלום“, „עין משפט“, „האהבות והבנים“) האָט ער
געפרובט מאַכען אַראָבנידערען די העברעאישע ליטעראַטור פון
די הויכע מליצה-וואָלקענס, וואו זי האָט געשוועבט, אין טהאַל
פון טאַג-טעגליכען לעבען; שפּעטער האָט ער דעם דאָזיגען

דרייסטען פרוב דערפיהרט ביוזן סוף: די אָנגעצויגענע פסוקים דיגע יום-טובֿדיגקייט פון דער פסעיידא-ביבלישער מליצה האָט ער פערביטען מיט דעם איינפאַכען גייסט פון דער לעבעדיגער פאָלקס-שפראַך. ער האָט זיך צליין און אַנדערע געלערענט שריי-בען לשון קודש מיט דער פען פונם אַלטעגליכען יודיש.

אַבער יודיש, ווי געוואָגט, האָט ער פון אָנהויב אָן גע-שריבען אַווי, ווי ווען ער וואָלט אויף דער דאָזיגער מאַרק-אין-קיך שפראַך זיך געקליבען שרייבען תפילין און מזוּוּת. און אָט דעם דרייסטען פערלאַנג זיינעם צו מאַכען פון דעם קיך-לשון אַ בוך-שפראַך, איז מעהר צו בעוואַנדערען, ווי זיין פרובען זיך שאַפען אַ נוסח פון אַלטעגליכען לעבען אויף דער שפראַך פון די נביאים.

דאָס האָט ער גענומען טהון ערשט אין די 80-ער יאָה-רען פון פאָריגען יאָרהונדערט. אַ טייל פון דער יודישער אינ-טעליגענץ איז דאָן שוין געווען שטאַרק פערטהון אין חבת-ציון, חלומענדיג דעם חלום פון אויפלעבען די אַלטע העברע-אישע שפראַך. אין אַזאַ תקופה, אין אַזאַ אַטמאָספערע, ווי די, וואָס האָט זיך גענומען וועבען ביי יודען אין די אַכטציגער יאָהרען, איז קיין וואַנדער נישט, אַז עס איז געבוירען געוואָ-רען דער געדאַנק איבערצוגעהן פונם אַלטען ראָמאַנטישען מליצה-לשון צו אַ נייעם, מעהר רעאַליסטישען און מעהר מאַ-דערנעם העברעאיש. פון וואָנען אָבער האָט זיך גענומען ביי מענדעלעין דער חשק צו שרייבען שוין אין די זעכציגער יאָה-רען מיט עפעס אַ פרומער אָבגעהיטקייט אויף אַ שפראַך, וואָס איז אין די אויגען פון דער דעמאָלסדיגער יודישער אינטעלי-גענץ געווען נישט קיין לשון, נאָר עפעס אַ הפקר-זאָך? אין זיין קורצער העברעאישער אויטאָביאָגראַפיע, רעדט מענדעלע וועגען דעם נוצען, וואָס ער האָט געוואָלט ברענגען דעם פאָלק, דעם המון-עם, וועלכער פערשטעהט נישט קיין לשון-קודש, אָבער נוצען ברענגען דעם פאָלק האָבען געוואָלט אויך אַנדערע שריי-בער, משפּילים, וועלכע האָבען געשריבען יודיש. נאָר זיי האָ-בען, לויט דעם אויסדרוק פון א. מ. ד'ך, געקוקט אויף יודיש

נישט ווי אויף א גילדענע נאָדעלע, מיט וועלכען מען נייהט אויס שענע זאָכען, נאָר ווי אויף אַ גראַפער האַק, וואָס טויג נאָר אויף ברעכען די וואַנד פון געטאָ, און ווי מיט אַ גראַבען ברעך-אינסטרומענט האַבען זיי זיך מיט יודיש נישט „געצאָצ-קעט“. אַפילו אַזוינע שרייבער, ווי א. מ. דיק, וועלכע זענען אין אָנהויב געווען טריי דער טראַדיציע פון די ערשטע משפּילים (לעווינאָן, אַקסענפעלד, עטינגער) צו געברויכען אַ ריינעם פּאָלקסטימליכען יודיש, — אַפילו זיי האַבען אין סוף פון די זעכציגער יאָהרען גענומען אַרויסווייזען עפעס אַ מין בכּוונָה דיגע אומאַכטונג צו דער פּאָלקסשפּראַך און שרייבען אויף אַזאַ מין דייטשמעריש, וואָס איז געווען ערגער פון ערגסטען זשאַרגאָן. און טאַמער האָט אַ לינעצקי זיך פּערגינען שרייבען, ווי מען רעדט, האָט ער זיך נישט פּערגינען אָבער אָבצורייניגען און אויסצולייטערען די גערעדטע שפּראַך, איידער ער האָט זי געמאַכט פאַר אַ שרייב-שפּראַך, ער האָט זי גענומען, ווי זי געהט און שטעהט, מיט איהר גאַנצער פּרישקייט — און איהר גאַנצער ווילדקייט.

מענדעלע איז געווען דער ערשטער און דער איינציגער, וואָס האָט געפּיילט יודיש און געשליפען, ווי מען פּיילט און שלייפט אַ דימענט, ער זאָל בעסער גלאַצען. מענדעלע האָט אויפגעפאַסט די יודישע שפּראַך אין דער גילדענער ראַם פון איהרע אייגענע פּללים... ער האָט דרך-ארץ געהאַט פאַר דער שפּראַך, וואָס דאָס פּאָלק רעדט אויף איהר. האָט ער נישט געשעמט זיך, נאָר פּערקערט, געגרויסט זיך מיט איהר כּשר'ן געזיכט. ער האָט אָבער נישט וועניגער פּבוד געלעגט אויף דער ליטעראַטור פון פּאָלק. האָט ער אָפּגעווישט דעם שטויב פון דער גערעדטער שפּראַך, איידער ער האָט זי אַריינגעלאָזען אינ'ם טעמפעל פון דער ליטעראַטור. פון וואָנען אָבער האָט זיך גענומען צו איהם אָט דער גרויסער אינוועניגסטער דרך-ארץ פאַר יענער שפּראַך און יענער ליטעראַטור, פון וועל-כע קיינער האָט נישט געהאַלטען, מיט וועלכע אַלע האַבען זיך געשעמט? מיר ווייסען, אַז אַבראַמאָוויטש אַליין האָט, ווי דאָס

רוב משפילים קיין מוט נישט געהאט ארויסצוגעבען זיינע יודי-
שע ווערק אונטער זיין אייגענעם נאָמען. בעת אויף העברע-
איש האָט ער זיך אָפּען אונטערגעחתמעט ש. י. אַבראַמאָוויטש,
האָט ער זיינע ווערק אויף יודיש אַרויסגעגעבען אונטער אַ
פּסעוודאָנים („איש“ אָדער „מענדעלע מוכר-ספרים“), אַזוי
שלעכט האָט עס געהאַלטען דאָן מיט „זשאַרגאָן“! און אָט דעם
„צעקאַליעטשעטען זשאַרגאָן“ האָט מענדעלע געהיט און געקעלט
ווי אַ מוטער — אַ שוואַך-קינד, ווי אַ פּאַטער — אַ קינד, וואָס
פון איהם דאַרף עפעס אַרויטקומען רעכטס. פון וואַנען האָט
זיך גענומען אָט די מוטערליכע לייענע, אָט די פּאַטערליכע
אהבה? פון וואַנען האָט זיך גענומען דער רצון, דער מוט, די מעג-
ליכקייט און דער מוז צו שרייבען אויף אַ שפּראַך, וואָס האָט
אין פּלוג נישט פּערמאַגט אַפילו קיין היינט. אַזוי ווי ווען
זי וואָלט געהאַט אַ הונדערט יעהריגע ליטעראַרישע טראַדיציע
און ווי ווען עס וואָלט איהר פאַרגעשטאַנען אַ גרויסע און ריי-
כע צוקונפט?

דאָס האָט זיך גענומען, דאָכט מיר, פון דעם אייגענעם
מקור פון וואַנען עס געהט דאָס גאַנצע שאַפען מענדעלע'ס.
זיין גאַנץ שאַפען איז, ווי מיר ווייסען, אַ פּראָדוקט פון דעם
אינדיווידועלען שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, וועלכער האָט זיך
דערהויבען ביז צום קאַלעקטיווען מענדעלע מוכר-ספרים. דאָס
איז דאָס שאַפען פון אַ גרויסען יחיד, אויף וועלכען עס האָט
גערוהט די שכינה פון נאָך אַ גרעסערען פּלל... מענדעלע גיט
זיך אָב, ווי מיר ווייסען, נאָר מיט'ן פּלל, ווייל נאָר דער פּלל
האָט אין זיינע אויגען עפעס אַ ממשות, ווייל נאָר אינ'ם פּלל
גלויבט ער. ווען נישט אָט דער גרויסער יודישער פּלל-גייסט,
וואָס שפייזט איהם און שטאַרקט איהם, וואָלט ער נישט געהאַט קיין
פּח צו טראַגען די „גרויסע יודישע טאַרבע“, וואָס איז איהם,
ווי אַ שווערע משא, געהאַנגען אויפ'ן רוקען. ווען נישט דער
„אומגליקליכער פּרינץ“, אין וועלכען ער הערט נישט אויף צו
גלויבען, וואָלט ער נישט געהאַט קיין מוט צו שטראַפען אַזוי
ביטער די „בידנע קליאַטשע“. ווען נישט דער גלויבען אינ'ם

אייביג ען יודען, וואָס ער נישט געקאָנט פערטראָגען די שפּליקייט פון היינטיגען יודען... די שכינה, דער שבת פּונם פּלל פּערבייט די וואָך אין דעם גלות-השכינה פּונם פּרט. און מענדעלע, וואָס האָסט אזוי דעם רב ישראל, ליעבט אָהן אַ שיעור און אָהן אַ גרעניץ דעם פּלל-ישראל. און דערפאר האָט ער דרך-ארץ פאַר אַלץ, וואָס נעמט זיך פּונם פּלל'ס אינוועניג-סטען שאַפען, פאַר אַלץ, וואָס זאָגט עדות אויף דער גאַנצקייט און פּעסטקייט פון דעם פּלל'ס איך. דערפאַר זעהן איהם אויס קאָמיש די משפּילים, וואָס מיינען, אַז מיט „אויפקלערונג“ מיט אַ „הא אין סידור“ קאָן מען איבערמאַכען דאָס יודישע לעכען. ער פּערשטעהט, אַז לייכטער אַ סך און נויטיגער איז איבער-צומאַכען די אויסענוועניגסטע תנאים פּונם יודישען כלל. ער פּערשטעהט, אַז זיי דאַרפּען צוגעפאַסט ווערען צו איהם און נישט פּערקערט, ער צו זיי. ער פּיהלט, אַז דער פּלל קאָן זיך ענטוויקלען נאָר לויט די פּעסטע געזעצען פון זיין אינוועניג-סטער עקזיסטענץ. די דאָזיגע אינוועניגסטע געזעצען פּונם פּאָקס-לעבען און פּאָלקס-שאַפען זענען אייביג און הייליג. און דערפאַר זענען אויך אייביג און הייליג די פּללים פון דער שפּראַך, וואָס דאָס פּאלק געברויכט.

זיי מוזען אויפגעדעקט און אָפּגעהיט ווערען, ווי אַלץ וואָס שפּיגעלט אין זיך אַב דעם גייסט פּונם קאָלעקטיווען שאַפען. און מענדעלע דעקט זיי אויף, אָט די פּללים, און היט זיי אָב. ער שאַפט זיך אַנ'אייגענעם, אינדיווידועלען סטיל אויף יודיש. ער שאַפט איהם אפּער אינ'ם גייסט פון פּאָלק, פון פּלל. אָפּער נישט נאָכקרימען, נאָר נאָכשאַפען דעם פּאָלק—איז זיין געפאָט. און ער נעמט נישט די פּאָלקס-שפּראַך מיט די אלע פּלעקען און די אַלע רייסען, וואָס ווערען אין איהר פּונם טאָג-טעגליכען געברויך; ער נעהמט זי אין איהר ריינקייט און אין איהר גאַנצקייט. די צופעליגע שאַלעכץ, וואָס וואַקסט אויף איהר און פון דרויסען, וואַרפט ער אַוועק; ער לאָזט איבער נאָר דעם קרן און דעם תּמצית. דערפאר איז זיין שפּראַך אזוי געמאַסטען און געוואויגען, דערפאַר איז זי אַזוי קערנדיג און

המצית'דיג... יעדער זאץ זאגט צו אונז: אן עק צו דער „זשאַר-גאַן“-הפקרות! דרך-ארץ פאַר דער פעסטקייט און געשטעלטקייט פון דער פּאָלקסשפראַך און פון דעם פּאָלקסגייסט! יעדער זאץ זאגט צו אונז: דאָ איז נישט קיין מאַרק, נישט קיין יריד, וואו יעדערער, וואָס וויל, קאָן טומלען. דאָ ליגט אַ פּאָלקס-אוצר: ווער עס וויל צוגעהן נאָהענט, זאָל אויסטהון די שיך!

מענדעלע האָט מיט דעם טיעפסטען האָט געהאַט די יודי-שע וואך, די יודישע פרנסות, די יודישע נידעריגקייט און גע-פאלענקייט, ער האָט עס געהאַט אָבער מיט דעם האָט פון לייעבע. ער האָט עס געהאַט נאָר דערפאַר, ווייל ער האָט גע-וואָלט, אַז עס זאָל אַנדערש זיין, נאָר דערפאַר, ווייל ער האָט געזעהן אין דער „בידנער קליאַטשע“ אַן „אומגליקליכען פּרינק“ און ווייל פאַר אַט דעם פערשטעלטען „פּרינק“ אין זיין נשמה-יתרה האָט ער געהאַט דעם גרעסטען אבשיין. און פאַר אַט דעם יורד, דעם פּרינק און זיין שאַפען און ממילא, אויך זיין שפראַך — האָט ער געלערענט אויך אונז צו האָבען אַבשיי און ערפורכט...

פול מיט שאַפונגס פחות און דורשטיג נאָך שלמות, האָט מענדעלע יעדער שפראַך געגעבען, וואָס איהר האָט געפעלט: די בוך-שפראַך, העברעאיש, האָט ער אָבגעפרישט מיט די חיות-טראַפענס פון דעם טאָג-טעגליכען פּאָלקס לשון. די פאַרוואָרלען-טע וואָכענדיגע שפראַך פון די גאַסען האָט ער, פערקערט, בע-שענקט מיט השיבות'דיגקייט, גרייזלענדיג יעדעס ווארט און יע-דען חג איהרען, ווי אַ סופר, וואָס טינקט זיין גענוענע פעדער אין פעטען „גאַלעס-טינט“ און שרייבט נישט אויף פאַפיער, נאָר אויף פאַרמעט...

1917

מענדעלע

מענדעלע האָט מיט גאַנצע צוועלף יאָהר אַריבערגעשטי
 גען דעם ביבלישען עלטער, און, ווען אַרום איהם זענען פאַר
 די לעצטע יאָהרען געפאַלען פיעל יונגערע פאַרשטעהער פון
 דער יודישער ליטעראַטור, מיטקעמפער, חברים, אייניקלעך, איז
 דער זיידע גאָך געשטאַנען אויף די פיס און האָט נישט גע-
 וואָלט שטאַרבען. דער גרויער דעמב איז געווען טיעף פער-
 פלאַנצט, געזונטע וואַרצלען האָבען גענעהרט דעם אָבגעשוואַכ-
 טען פון עלטער קערפער, ביז די נאַטור האָט מיט אַ לייזען בעטען:
 „שוין צייט, זיידעניו, אַלץ האָט אַ שיעור“ אויסגעלאָשען דעם שטילען
 פערקלערטען פייער. אַדוואָ, קאָנען מיר, אייניקלעך, וועלכע האָ-
 בען זיך איצט אויפגעקליבען אין אַ אָבגעריסענעם ווינקעל,
 צווישען קאַלטע, פרעמדע בערג, ערען דעם אָנדענק פון דעם
 פיינעם פאַטריאַך מיט אַ געוויסער רוה, מיט אַ אינערליכער
 שטילקייט — דאָס, וואָס האָט אונז אין גאַנצען געפעהלט. ווען
 מיר האָבען אויפגענומען די ידיעה וועגען דעם טויט פון פּרץ,
 שלום-עליכם, פּרוג. דאָרט איז געוועזען אַ אומגערעכטער צואיי-
 לען זיך פון דער נאַטור, איינפאַך אַרויסגעכאַפט, אַזוי ווי אָב-
 גענאַרט אונז אָבער דאָ שטעהען מיר פאַר אַ געזעק, און שטיל

געבען מיר זיך אָב די זכרונות וועגען די מעשים און העלדענ-
 טהאַטען פון אונזער הערליכען זיידען, וועלכער איז אַ מייסטער
 געוועזען אַלס שריפטשטעלער און אויך אַ גרויסער קעמפער. אין
 זיין צייט, פערשטעהט זיך, אין יענער צייט, ווען די זון פון
 השפּלה איז אויפגעגאַנגען איבער טונעיאדעווקע, טעטערעווקע,
 איבער גלופסק מיט זיינע דרייסיג-פערציג לוזשעס און האָט
 אויפגעדעקט כאַפּערס, בעלי-טאַקסעס, קליינע מענשעלעך, ציטע-
 ריגע נשמות, שמוץ. עס איז געוועזען דאָן אַ מוטיגע צייט. אַ
 אונבעדייטענדער הייפּען פון דער ניי-געבוירענער יודישער איג-
 טעליגענץ האָט זיך אָנגערירט, אָנגעפלאַמט אַרום דער אייראָ-
 פעאישער קולטור און, אומקעהרענדיג זיך מיט אָט דעם פּייער
 אין די יודישע שטעדטלעך, איז זי פּערציטערט געוואָרען פאַר
 אימה און יאוש. דאָס יודישע לעבען האָט אויסגעזעהן דאָן, ווי
 עס דאַרף אויסזעהן אַ אָקאַפּ. פינסטער און שמוציג. יודען האָ-
 בען זיך אָפּגעגראָבען פון דער אויסענוועלט, זיי האָט זיך, אמת,
 איינגעגעבען אָבחיטען דאָס קערענדיגע, אָבער דערפאַר האָט
 נישט דערגרייכט אַהין קיין זונענשטראַהל, דערפאַר האָט דאָרט
 געהערשט די אייביגע פינסטערקייט. דער פּלל איז געוועזען
 זעלטען-קאָנסערווירט, פאַרביג, אייגענאַרטיג. דער פּרט, דער יחיד
 האָט שרעקליך געליטען. דאָס גאַנצע רוסישע לעבען איז נאָך
 געוועזען פרימיטיוו, די קליינע קרייז-שטאַדט און די רעזידענץ
 פון דעם פאמיעשטישק, אַרום וועלכער עטליכע וויאָרסט ווייטער
 איז געלעגען דאָס יודישע שטעדטעל, דאָס איז דער פּאָן פון
 דעמאָלסדיגען רוסישען לעבען, איבער וועלכען, אין אַ נעפּיל
 פּעהרילט, מיט דער פּאַנטאַזיע אַרומגעשפינט, האָבען זיך געפּו-
 נען די געוואַלדיגע „סטאַליצעס“ מיט די מערענעהאַפטע גדולים
 און האַרען. אין זעלבע פאַרמען איז נאָך געגאַנגען דאָס אַל-
 טעגליכע לעבען פון רוסישען פּאָלק, עס איז געוועזען דער
 פּעריאָד פון לייבקנעכטשאַפט אָדער באַלד נאָך דעם אָבשטאַפּ
 פון לייבקנעכטשאַפט. און יודען ציהענדיג זייער חינוּה פון דער
 אויסענוועלט, האָבען מיט דעם בעטראַכט די בעציהונגען צו אָט
 דער אויסענוועלט פאַר געענדיגט. ביי דעם גוי האָט מען אויפּן

מאַרק אויפגעקויפט, וואָס עס איז געוועזען מעגליך אויפצוקויפן פֿען, אָבער בעגעגענענדיג דעמוועלבען גוטמוטיגען גוי ביים עק פון וואַלד, אָדער אין וואַלד גופא, האָט מען זיך געפיהלט אין דער גרעסטער סכנה, און דער גאַרנישט מייגענדיגער איוואַן איז אויסגעוואַקסען אין זיין פּאַנטאַניע אין אַ מוראדיגען גולן. בנימין אין „מסעות בנימין השלישי“, אין אָט דעם הערליכסטען פון אונזערע ביכער, וואו עס ווערט מיט אַזאַ וויילען, זוניגען הומאָר געשילדערט דער יודישער דאָן-קיכאַט מיט זיין שטרע-בען אין די ווייטע, ווייטע לענדער, וואו עס דאַרפען זיך גע-פינען די רויטע יודעלעך, דער סמבטיון, יאָ אָט דער פרעכטי-גער, פּאַעטישער בנימין, וואָס איז אינגאַנצען בערוישט פון פּאַנטאַסטישע וויזאַנען, פיפערנאָטערס, מיליאַיילען, פערבלאָג-דזעט, פערזונקען אין מחשבות, הינטער שטאַדט און נאָך טי-פער אין וואַלד צריין, און עס דוכט זיך איהם, אַז ער דער-הערט אַ קול פון אַ מענשען. גרויס איז זיין שרעק, גרויס דער קאַמף מיט זיך, צי לויפען אָדער אָננעמען זיך מיט מוט, און, ווייל בנימין קלויבט זיך אויפוואַכען די רויטע יודעלעך, קלויבט זיך אַ העלד צו זיין, קעמפט ער אויס אין זיך דעם מוט געהן אַנטקעגען דעם קור: „אונזער בנימין האָט זיך אומ-געקערט טאַקי צוריק און איז געגאַנגען, בעהאַרצט ווי אַ גבור, מיט גרויס בטחון, ביז ער האָט פאַר זיך דערהערט דעם גולן, דאָס איז געוועזען אַ פויער, וואָס איז געפּאָהרען אויף אַ פאַר אַקסען מיט אָנגעאָדענע זעק אין וואָגען.

דאָפרידיען! — האָט בנימין, צוגעהענדיג, אַ זאָג געטהון ראַפטעם אויף אַ משונה-קור, וואָס ער האָט אין זיך אַלע טעמים: אי געשריי, אי געבעט, אי ווי איינער זאָגט: נאָ, נאָ, טהו מיט מיר, וואָס דו ווילסט! אי עפעס ווי אַ בקשה: גוואַלד, האָב רחמנות אויף מיר, אויף מיין ווייב און קינדער, געפידן.“ עס פערשטעהט זיך, אַז די אָנגעשטרענגטקייט, וואָס בנימין מאַכט דורך, נעמט צו דאָס לעצטע פון זיינע דערשראָ-קענע, פאַראַלזירטע כוחות, ער פאַלט, ווי טויט, אַנידער און, אַז ער עפענט שפּעטער אַ וויילע די אויגען, זעהט ער, אַז ער

ליגט אין גויס וואָגען אויף אַ זאָק קאַרטאָפּעל, צוגעדעקט מיט אַ גראָבער סוויטע. דאָ הויבט זיך ערשט אָן דער רעכטער שרעק. לייגענדיג אין וואָגען, מאַהלט זיך בנימין די פּערשיע-דענסטע בילדער, ווי מען פיהרט איהם פּערקויפּען. דער קאָנ-טראַסט צווישען דעם גוטמוטיגען דאָרפסגוי און דער מורא, וואָס ער וואַרפט אַרויף אויף בנימינען, איז בעשריבען מיט אַ קיי-לעדיגען הומאָר, וואָס איז אויסגעמישט מיט אַ ביסעל סאַטירע, וואָרום מענדעלע האָט געליטען, וואָס זיינע קבצאַנסקער, טונע-יאַדעווקער יודלעך, אַזוינע פּריות ביי זיך אין דער היים, צווי-שען אייגענע, זענען אַזוינע פּחדנים ביי יעדער בעריהרונג מיט דער אויסענוועלט. עס האָט אָבער אַנדערש נישט געקאָנט זיין דעמאָלט, ווען דער אַרענדאַר האָט זיך גערעכענט פאַר דער העכסטער שטופּע פון וואָלהאַבענהייט און די „אוסאָדע“ פון דעם „פאַמעשטשיק“ פאַר דעם צויבערשלאָס, איבער וועלכען עס געהען לעגענדעס, איבער וועלכען עס איז געצויגען דער שלייער פון טיווענד און איין נאַכט.

ווי האָט אָבער אויסגעזעהן דאָס געטאָ אַליין? פאַר מענ-דעלעס אויג און פאַר זיין אָנגעוועהטאַגט האַרץ האָט עס פאַר-געשטעלט אַ טרויעריג בילד; דאָס יודישע געטא איז געווען זען אָנגעפיהלט מיט בטלנים, לעדיגגעהער, צבוּע'קעס, רעדעל-פיהרערס, צווייפעלהאַפטע שתדלנים, וואָס האָבען געזויגט דאָס קהל'שע בלוט, וואויללערנערס זענען געזעסען אין בית-המדרש הינטער דעם אויבען, טרייבענדיג הויכע און שטעדישע פּאָלי-טיק, די וויבער האָבען געזאָרגט וועגען פּרנסה און די קאַטע-גאַריע וויבער, די פּערזאָרגערקעס, די ברויטגעבערקעס, זענען דאָס בעזאָרגען האָבען זיי זיך דערפאַר געקויפט דאָס רעכט שילטען דעם מאַן מיט ביטערע קללות און סנדר'ל כאַפּט אַמאָל קלעפּ אויך. די אַנדערע קאַטעגאָריע וויבער, וועלכע האָבען נישט געהאַט די פּריווילעגיע, זענען געווען פּערשקלאַפּט. אין טונעיאַדעווקער זומפּען האָבען זיך געמערט פּל המיני פּערדאָר-בענע בעשעפּענישען, און איבער יענע זומפּען זענען אַרומגע-

לאָען די דורך גבירים גבונטערגעקויפטע כאַפּערס, וואָס האָבען געכאַפט אָרימע יונגע לייט און געפיהרט זיי אין „וואַינסקאָפּיע פּריסטוטטוויע“, אָפּגעבען זיי אין סאָלדאַטען אָנשטאָט די גבירי-שע זיהן. אַלע מענדעלעס ביכער רעדען וועגען אָט דעם סאָ-ציאָלען עלענד סוף יענער צייט, אין אַלע ביכער טרעט ער אַרויס, ווי אַ קעמפּער, בעל מוסר, מאָראַליסט. ער פרובט צו-גיין צו אָט די זומפען אַמאָל מיט דער בייטענדיגער סאַטירע, אַמאָל מיט אַ ווייכען ליריום, און, אַז אויף גנילאַפּיאַטאָווקער ברעגען קומען גאָר פאַר נבלות, לאָזט ער דעם הימעל דונערן און בליצען. בנימין און סנדרל, די טונעיאַדאָווקער דאָן קיכאַט און סאַנכאַ פּאַנטשאָ וואַנדרעווען מיט דעם ציל אויפצונוכען די רויטע יודעלעך. אויפן וועג פּערנאַרט מען זיי, מען פּערפיהרט זיי אין אַנאַכסנייה, און די פּערנאַרערס זענען דווקא פּרומע יודען. וואַשענדיג זיך ביים עסען, בעטראַכט ער, אָט דער סיי-נער יוד, וואָס פיהרט בנימינען פאַר אַ קרבן, די קוואַרט און אַז אונזערע פּאַנטאָזירערס, בנימין און סנדרל, זעהען זיך פּער-כאַפט אין דעם וויסטען נעץ, אָפּגעגאַלט, אָהן בערד, אָהן פּאות, אַרומגערינגעלט דורך סאָלדאַטען, שליסט מענדעלע אָט דעם שוידערהאַכטען עפּיזאָד מיט אַ מאָראַלישער נאַטורשילדערונג.

אפן הימעל האָט זיך אָנגערוקט אַ שוואַרצע, פינסטערע מאַרע, אַ בליץ האָט מיטאַמאָל בעלויכט די דאָזיגע קאָמפּאַניע, באַלד דערויף האָט אַ דונער געגעבען שרעקליך שטאַרק, אַז אַלע זענען פּערציטערט געוואָרען. עס האָט זיך אויפגעהויבען אַ שטורעמוינד, רעזלעך שטויב האָבען זיך געטראָגען, ווי די רוחות, פּערכאַפט אויפן וועג מיסט, שטרוי, בלעטלעך און שטיק-לעך פּאַפּיר, אַלע אינאיינעם האָבען געטאַנצט עפעס אַ משוגע-נעם טאַנץ און זיך געדרייט, געדרייט אַלץ אינדערהויך, אַרויף, אַרויף... די טשערעדע פון פּעלד איז געלאָפען אומרוהיג מיט אַ געשריי און אַ רעווען, ווי אַ סטאַיע הונגעריגע וועלף וואָל-טען זיי נאָכגעיאָגט, עס האָט געשטורעמט, געבליצט, געדונערט, גלייך ווי דער אויבערשטער איז שטאַרק אויפגעבראַכט געוואָ-רען אויף דער זינדיגער ערד און אויף אַלצדינג, וואָס דאָ

געהט פאַר, ער האָט זיך אָנגעכאַפט ביים קאַפּ, געבליצט מיט זיינע צאָרנדיגע אויגען, געהילכט און געשריען, אַי, אַי, מיט זיין דונערדיגען קול, עס האָט צום לעצט אַ זעץ געטון אַ משונה שרעקליכער דונער, פון הימעל האָבען אַראָבגעקאַפעט ווי טרעהרען גרויסע טראָפענס רעגען, וואָס אין זיי האָבען זיך אויסגעמישט טראָפענס נויט־שווייס און בלוטיגע טרעהרען פון אונזערע בידנע, אומגליקליכע פערשוניגען.

מיר ווייסען געוועהנטליך, אַז צו אַזט קומען פאַר אין דער וועלט די נידערטרעכטיגסטע געמיינהייטען דווקא ביי דעם הערליכסטען וועטער. די זון לייכט נאָך צו, אָדער בער ציהט זיך בכלל מיט גרעסטער גלייכגילטיגקייט צו אַלע גולות און רציחות, נאָר ווי כאַראַקטעריסטיש איז פאַר מענדעלעס מאַראַלישען פאַטאָס, פאַר זיין טיפען געפיהל פאַר סאָציאַלער גערעכטיגקייט, וואָס מאַקאָן נישט לאָוען, אַז מען זאָל אָבגעבען בנימינען מיט סנדער'לען אין סאָלאַטען אָהן דעם, אַז לכל הפחות דער הימעל זאָל פראָטעסטירען מיט בליצען און דונערן. איז מען אויף דעם ווייטען שטח פון גלופסק, טעטערעווקע, גניאָפּיאַטאָווקע, קעצאַנסק טויב און מען הערט נישט די זיפֿ-צען, קרעכצען פון אונזערע בידנע פערשוניגען, מישט זיך דער-פאַר גאָט אַריין און שרייט פון הימל „אַי, אַי“. העלפען קאָן ער, דער גאָט, נישט, בנימינ'ס גורל איז פער'חתמ'עט, ער שטעהט שוין אין דער „פריסטוטויע“, פערטרייבט ער כאַטש פון פעס די טשערעדעס, און די בהמות לויפען, פונקט ווי הונגע-ריגע וועלף וואָלטען זיי נאָכגעיאָגט, און ווינטען שטורימען, און אַ יריד איז אויפן הימעל: אַלץ, ווייל מען האָט דעם טרוי-מער בנימין אָנגעטהון אַביעולה.

צו אַט דער קינסטלערישער בוטאפאריע גרייפט מענדעלע אין זעלטענע פאַלען, געוועהנליך איז זיין פלייזין דער סאַר-קאַזם, די איראָניע. מיט אַט דעם פלייזין זוכט ער אויף דעם אונטערן אויבן פון טונעלאַדעווקער בית המדרש, די באַד, להבדיל, דעם מאַרק, די אכסניה אין גלופסק, וואו עס האָדעווען זיך אויף קהל'שע געלד די כאַדאָטאַיעס, די פראָשעניע-שרייבערס

און נאָך אזוינע צווייפעלהאַטע פּערשוינען. מיט אַלע איינצעל-
הייטען בעשרייבט ער זייערע תּנועות, ער לאָזט נישט קיין איין
אונבעלויכטענעם אָרט און פּונקט. ווי ער פּערפּאָלגט מיט זיין
פּערביטערער פּען די קליינע מענשלעך, אַזוי אויך מאַכט ער
מאוס אין אונזערע אויגען די אַמאָליגע גלופּסקער גאַסען,
דורכאויס בלאַטעס, זומפּען, רינשטאַקלעך.

„אַז איהר קומט אַריין קיין גלופּסק דורך דער טעטע-
רעווקער גאַס, זאָלט איהר מוחל זיין אַריבערשפּרינגען דאָרט
איין בלאַטע, ווייטער אַ ביסעל אַ צווייטע, נאָך ווייטער אַביסעל
די דריטע, סאַמע די גרעסטע.“ מיט איין וואָרט, גלופּסק מיט
זיינע דרייסיג אָדער פּערציג זומפּען. בעטראַכט, וואָס פאַר אַ
נעמען מענדעלע גיט זיינע שטעדט און שטעדטלעך. אין די
נעמען אַליין שטעקט שוין די פּעראַכטונג צו יענער צייט, מיט
וועלכער מענדעלע, דער פּרייער גייסט, האָט געקעמפּט. די
נעמען אַליין זאָגען אָן, אַז באלד וועט פּאָלגען דאָס ביטער-
טע ראַנגלען זיך מיט די פינסטערע פּוּחות. טרייסטלאָזע גע-
מען: צובייאטשוין, קבצאנסק, טונעיאַדעווקע, וואָס קאָן גוטעס
פּאַרקומען אין שטעדט מיט אַזוינע נעמען? ווי ווייט זענען
אָט די שטעדטלעך פּון די, וועלכע דער שפּעטערדיגער דור
יוזישע שרייבערס האָט געשילדערט און אידעאָליזירט. אמת,
אָפט פּאַסירט, אַז מענדעלע, וועמענס הייליגע אויפגאַבע איז
געווען צו פּלוקן, צו ראָמען און אויסראַטען, אָפט טרעפט, אַז
נישטוויילענדיגעהייט בענשט ער, און דאַן זעהען מיר, אַז טו-
נעיאַדעווקע איז נישט נאָר אין די קליינע מענשלעך אויסגע-
דריקט, אַז דאָרט אין בית המדרש הינטער דעם אויבן הערשט
נישט נאָר דער גייסט פּון בטלנות, נאָר נאָך עפעס אַנדערס,
און דאָס אַנדערע איז פּון דער גרעסטער וויכטיגקייט, פּילייכט
דאָס איינציג וויכטיגע. בעטראַכט נאָר דעם טומל, ווען עס
ווערט אין טונעיאַדעווקע פּון אימיצען געבראַכט אַ טייטל.

„על פי מקרה האָט איינער אַמאָל אין דעם שטעדטעל
געבראַכט אַ טייטעל, האָט איהר בעדאַרפט זעהען, ווי מען איז
דאָס געלאָפּען אָנקוקען אויף חידושים, מען האָט אויפגעמישט

אָ הומש און געוויזען, אַז תמר, דער טייטל שטייט אין חומש;
 טייטש, דטר טייטל, אָט דער טייטל, וואַקסט דאָך פון ארץ
 ישראל! ... קוקענדיג אויפן טייטל, האָט זיך אויסגעזאָלט, ארץ
 ישראל איז פאַר די אויגען, אָט געהט מען איבער דעם ירדן,
 אָט איז די מערת המכפלה, דער מוטער רחלים קבר, דער כותל
 מערבי. אָט באַדט מען זיך אין חמי טבריה, מען קריכט אַרויף
 אויפן הר הזיתים, מען עסט זיך אָן מיט באַקסערן, מיט טייט-
 לען, און מען לייגט אָן פולע קעשענעס מיט ארץ-ישראל-ערד.
 אָך, האָט מען געקרעכצעט, און אין די אויגען האַבען איטלי-
 כען זיך געשטעלט טרעהרען. יענע צייט, אַזוי זאָגט בנימין,
 איז גאַנץ טונעיאַדעווקע, ווי גרויס זי איז געווען, געווען אין
 ארץ ישראל. מען האָט געשמאַק גערעדט פון
 משיח'ן.

מענדעלע וויל פֿלֿוכען, אָבער עס קומט אויס, אַז ער
 בענשט. נישט-ווילענדיג בענשט ער. די התפעלות, וואָס טונעיא-
 דעווקער יודען בעקומען פון טייטעל, וואָס אַ צופעליגער גאַסט
 האָט פערטראָגען אין זייער ווינקעל, די פעהיגקייט, וואָס אָט
 דער הויפּען קבצנים דערשפירט אין זיך מיט אַמאָך, אַוועקצו-
 טראָגען זיך אין ווייטע וועלטען, איז פון אַזאַ פּאַזיטיווען ווערט,
 איז פון אַזאַ גייסטיגער שעהנקייט און פערקלערטקייט, וואָס
 ווייזט אינו, אַז הינטער די בלאַטעס, זומפען זענען גאַנצע
 אוצרות געלעגען פערגראָבען, דאָ איז דער ניצוק, פון וועלכען
 דער שפעטערדיגער דור וועט שעפען זיין גייסטיגע חיונה און
 זיך מיט איהם קוויקען, דאָ ענטפלעקט זיך פאַר אינו די נשמה
 יתרה פון טונעיאַדעווקער תושב. מען האָט געשמאַק גערעדט
 וועגען ארץ ישראל. אין יענער צייט, ווען מען האָט געמוזט
 קעמפען פאַר עלעמענטאַרער בילדונג, פאַר דאָס, אַז מען זאָל
 נישט שלאָגען די קינדער אין חדר, אַז מען זאָל איינריכטען
 די שטיבער זויבערער, אַז מען זאָל נישט לאָזען זיך נאַרען
 דורך קהלשע בלוטוויגערס, אין יענער שטורם-און דראַנג-צייט
 איז אָט די סענטימענטאַלע בעגייסטערונג אויך געוועזען אַ סימן
 פון בטלנות, אָבער אַזאַ עטיש לירישער פילאָסאָף, ווי גיהיאָ,

צום ביישפיעל, וועלכער זאגט, אז א פאָעטיש רייכער מענש קען, ווען מען דערלאנגט איהם א גלאַז מילך אָדער אַביסעל גרינעם סאַלאַט אויף אַ טעלער, דורך דעם פּוּחַ הדמיון מאַהלען די שעהנסטע נאַטורלאַנדשאַפטען און דאָרפישע אידיליעס, — גיהיאָ וועט אין די פּערשלוּמפּערטע טונעלאַדעווקער יודען זעהען אַ סך פּאַנטאַזיע, אַ סך טרוימערייען, וואָס בעדאַרפען בעווייזען, אַז אויסער אָט דער וועלט, איז דאָ אין זייערע נשמות נאָך אַ וועלט, אַ פּיעל הערליכערע. געוויס, אָהן אָט דער פּעהיגקייט דורך אַ נישטיגען טייטעל בעגייסטערען זיך ביז צום „געשמאַק רעדען וועגען ארץ ישראל, וואָלט נישט בעשטאַנען די מעג-ליכקייט שאַפען דעם שפּעטערדיגען דור די שעהנסטע חסידישע לעגענדעס, אָהן דעם וואָלט די יודישע ליטעראַטור נישט גע-האַט דעם זוניגען, האַרציגען טביהן, אָהן דעם וואָלט פּרץ נישט געקענט שרייבען זיינע פּאָלקסטימליכע געשליכטען, און אָהן דעם וואָלט נישט געוועזען מעגליך אַ יודישע נאַציאָנאַלע בעוועגונג.

אַבער אין דער עפּאָכע, אויף וועלכער עס איז אויסגע-פּאַלען די ליטעראַרישע טעטיגקייט מענדעלע'ס האָט מען אויף יענעם ניצוץ נישט געקענט צופּיעל אויפּמערקזאַם זיין. די עפּאָכע יענע, דעם דור-השכלה, מוזען מיר שטענדיג האָבען אין זינען, ווען מיר פּערטראַכטען זיך וועגען אונזער גרויסען זיי-דען, ווען מיר שאַרען אין די רייכע אוצרות פון זיינע ווערק, מיר מוזען זיך אין גאַנצען אַריינטהון אין יענער צייט, אויפ-פּאַסען אַ פּערזאָנלענעם דור, אונזערע טריט מוזען זיין זעהר פּאַרויכטיג, וואָרום, האָבען מיר זיך צוגעוואוינט צו אַנדערע, בעקוועמערע וועגען: ווי שיפּער, וואָס רייזען אין אונבעקאַנטע וואַסער-געגענדען, האַלטען שטענדיג דעם קאַמפּאַס, פּדי נישט צו פּערבלאָנדען, חלילה, אַזוי דאַרפען מיר אויך זיך אָנשטרענג-גען ערענסט זיין, ווען מיר בעטרעטען דאָס געביט פון טונעל-יאדעווקע, וואָרום בלי-ספק: מענדעלע געהערט צו די טאַלענטען, וועלכע מען טאָר נישט אַרויסרייסען פון די ראַהמען פון זיין צייט, צו ענג איז ער מיט איהר געוועזען פּערפונדען, צו ביי

טער האָט ער דאָרט געקעמפט, און אין זיינע לײטעראַרײשע מאָנומענטען האָט זיך די גאַנצע עפאָכע אָבגעשפּיגעלט.

מיט דעם איז אָבער נישט געזאָגט, אַז מענדעלע האָט נאָר היסטאָרישע פּערדיענסטען, אַז ער איז פאַר אונז נאָר אַ פּערגאַנגענהייט. ניין, מענדעלע איז אַ בלייבענדער אוצר, אַ שטענדיג רוישענדער קוואַל, פון וועלכען מיר קענען נאָך איצט אויך שעפען, דען, ווען אַפילו, דורך דעם קאַמף געטריבען, האָט מענדעלע, געמוזט זעהר אָפט אויפגעבען אין זיך דעם פּרעכטי-גען קינסטלער, דעם דעטאַליסט, וואָס וואָלט מיט דעם גרעסטען פּערגעניגען אָבגעשטעלט זיך לעבען יעדער קלייניגקייט, און בעשריבען עס, בעלויכטען, בעציהרט מיט די רייכסטע פאַרבען פון זיין בעהאַרצטער, צאַרטער שפּראַך, ווען מענדעלע, זאָג איך, האָט דורך דער עבודה, וואָס ער האָט אויף זיך גענומען, געמוזט דערשטיקען דעם קינסטלער און לאָזען הערשען דעם פּובליציסט, האָט דאָך דער קינסטלער דורכגעשלאָגען זיך אַ וועג דורך די פּובליציסטישע דערנער, און עס איז ענטשטאַנען אַ רייכע גאַ-לעריע טיעפע געשטאַלטען, וואָס וועלען קיין מאָל נישט פּער-טונקעלט ווערען, וואָרום אַ אמת'ער מייסטער האָט זיי געשאַפען. דעם קינסטלער מענדעלע'ען צו געניסען דאָרף מען זיך נישט צו אָנשטרענגען, עס איז גענוג אַוועקזעצען זיך און הערען: דאָ זענען מיר אין דער וועלט פון דויערענדע ווערטן, דאָ הערשט דער שטענדיגער מוסטער. דער זיסער קול פּונ'ם נאַכ-טיגאַל האָט געקוויקט אדם-הראשון, פּונקט ווי דעם מאָדערנ-טטען מענשען; דאָ איז לייכט, און פרייע ריינע לופט, פון איהר האָבען דעם זעלביגען נחת געהאַט די פריהערדיגע דורות, די איצטיגע, ווי די קומענדיגע, דען אומפאַרגענגליך זענען די ווערק פון אמת'ער קונסט.

אַ שטענדיגער אוצר, פון וועלכען מיר וועלען קיינמאָל ניט אויפהערען שעפען, איז אויך די שפּראַך מענדעלע'ס. ער האָט אין אַ פּערגליווערטען, טויטען אָרגאַניזם אַריינגעהויכט לעבען און זאַפט, אין די אָדערען האָט אָנגעהויבען פליסען בלוט. ווי טויטע, אָבגעזונדערטע איבער פּערשיעדענע קעסטע-

לעך צעוואַרפענע אותיות איז געלענען דער שפראך-אוצר. איז געקומען מענדעלע, האָט עס צוואַמענגעקליבען, בעריהרט מיט זיין צויבער, און עס איז ענטשטאַנען דאָס וואָרט, מענדעלע'ס יודיש, וואָס איז אַזוי מעלאָדיש, זיס, האַרציג און אינטים. די קאפּוליער יודען, וואָס האָבען זיך אין מאַרק איבערגעוואָרפען מיט ווערטער, האָבען געוויס ניט געחלומט, אַז מענדעלע וועט אָט די אַלע ווערטער אויפכאַפּען, און מיר וועלען זיך דורך איהם דערוויסען, וואָס פאַר אַ פאַרביגע שפראַך די קאפּוליער יודען האָבען דאָס אייגענטליך פערמאַגט. מענדעלע האָט ליעב אין זיינע ביכער אָפט געברויכען דאָס וואָרט „געשמאַק“ — „מען האָט געשמאַק גערעדט וועגען ארץ ישראל“, די זון האָט „געשמאַק געוואַרעמט“. בנימין, אַרויסגייענדיג אין וואַלד, האָט זיך אָנגעלענט אָן אַ בוים און „געשמאַק געטראַכט“. אָט מיט דעם זאַפטיגען בעגריף, וואָס חור'ט זיך איבער אַזוי אָפט ביי מענדעלען, קאָן מען איבערגעפּען דעם ערשטען איינדרוק פון זיין שפראַך: מענדעלע שרייבט געשמאַק און עס איז אים געשמאַק צו לעזען. זיין רייכקייט אין ווענדונגען, אין בעטאַנען, אין צו-זאַלצען, צופּעפּערען אָדער, פערקערט, צוויסען, צוהאַרצען איז אומגעווענהליך, עס איז דאָס רייכסטע, מערכענאַפּסטע בשמים געוועלבעל ערגעץ אין טיעפּען מזרח. צו דער ליטווישער שאַרפּקייט קומט צו דער אוקראַינישער חן, דאָס לירישע און ווייכע, עס שמעקט מיט וואָלין און פּאָדאָליע. און וואָס פאַר אַ מייסטער איז ער אין פּעריודישען אַ גויאיש וואָרט, וואָס פאַר אַ ליעבקיט בעקומט אָט דאָס „בידנע פאַרשוין“, אָט דאָס „צוויטען“ (פון אוקראַינישען „צוויט“, בליהען), אָט דאָס אַריינפלעכטען מיטאַמאַל „סערדצע קרוין“. און נישט די פּרעמדע ווערטער האָט ער פּעריודישט, נאָר אויך די נאַטור. זעהר טרע-פענד האָט זיך ביאַליק אויסגעדריקט, אַז מענדעלע האָט די נאַטור מגייר געווען. אַלעמאַל שטעהט אין וואַלד מענדעלע'ס וועגעלע מיט זיינע ספרים און אין דעם שלעפּערדיגען פּויגעל-געזאַנג, אין אַ זומערפאַרנאַכט, מישט זיך שטענדיג אַריין דער אַשרי יושבי ביתך. אויף דעם געביט האָט מענדעלע געשאפּען

אייביגע קונסט, אָריגינעלע, שלום-עליכם וועט זי נאָך ווייטער
ענטוויקלען, פערפולקומען, ווייל ער איז נאָר ליריקער, נאָר
הומאָריסט, און ווייל עס פעהלט איהם די פיטערקייט מענדע-
לעס, די גאל פון קעמפער. אָבער שלום-עליכם איז דאָך אַנ-
אייניקעל. אָהן דעם זיידענס האַנט, וואָלט ער דעם וועג פילייכט
נישט געטראָפּען.

די פיטערקייט, דער צאָרן, דער בייזער שפּאַט — מיט
דעם זענען אָנגעפולט מענדעלעס ביכער. און דאָס איז שוין
נישט דאָס אייביגע, דאָס איז שוין היסטאָריש, און דאָס איז
דער עלעמענט פון זיין שאַפּען, וועלכער פּאָדערט פון אונז
יענע אָנגעשטרענגטקייט, יענעס קאָנען זיך אַריינלעבען אין אַ
פרעמדער עפּאָכע, וועגען וועלכער איך האָב פריהער גערעדט.
אָהן דעם וועלען מיר נישט קאָנען ווירדיגען, ווי געהעריג,
מענדעלע'ס ברען, פּאַטאָס, דעם צאָרענדיגען פּראָטעסט אין נאָ-
מען פון השכלה, פון הומאַניטעט, זאָגאַר אין נאָמען פון הי-
גיגע און פון דער איינפאַכסטער, פרימיטיווסטער קולטור. אום
דאָס צו פערשטעהן, מוז מען קוקען אויף טונעיאַדעווקעס פון
יענער צייט נישט מיט אונזערע, מידע, מיט ראַמאַנטיזם פער-
שלייערע אויגען, נאָר מיט די ווייט אויפגעשלאָגענע, פלאַ-
מענדיגע אויגען פון אַ יונגען מאַן אין יענער צייט, וואָס האָט
אָקאָרשט געענדיגט די ראַבינער-שול און האָט זיך אָנגעלעזען
מיט שילערן און לודוויג בערנע, און, קומענדיג אין אַ יודיש
שטעדטעל, זעהט ער פערעלטערטע פּאַרמעס, פאַרשקלאַפטע
פרויען, דעספּאָטישע גבירים, דאָנאָסטטיקעס, כאַפּערס, און,
זעהענדיג דאָס, גיט ער זיך די הייליגע שבועה קעמפען ביז
צום לעצטען און מיט אַלע כוחות אַריינברענגען ליכט אין
יענער פינסטערניש.

מיר טאָרען נישט צוגעהן מיט אונזער איצטיגען מאַס-
שאַב, מיט אונזערע בעגריפען, מיר מוזען פערגעסען, אַז מיר
זענען מידע, ענטטוישטע קינדער פון צוואַנציגסטען יאָרהונ-
דערט, פאַר וועלכע אַזוינע ווערטער ווי קולטור, ציוויליזאַציע
קלינגט עפעס מאַדנע, ווי אַ איראַניע, ווי אַניאָמפּאָרנעמער

רייצען זיך מיט אונז; מיט אונז ערפאָהרענע און ביטער אָב גענאַרטע.

מיר מוזען פּערגעסען די אַלע אידיליעס, וועלכע אונזע-רע שרייבערס פון דעם לעצטען דור האָבען אויסגעוועבט דוקא פון יענער (פאַר די משפּילים אַזוי געהאַסטער) צייט, מיר. מיר זען פּערגעסען די פּערקלערטע, טיפע, מעלאַנאָלישע מאַנאָלִיִּן גען רב אבא'ס ביי אָנלי, צייטלינס אַרבייטען וועגען חסידיזם, בערדיטשעווסקיס מעשות, מאַרטין בובערס פּערהערליכונגען פון די לעגענדעס. אונזער איבערטרײַבענדער ראָמאַנטיזם, וואָס איז ענטשטאַנען אַ דאַנק אונזער מידיקייט, אַ דאַנק אונזערע ענט-טוישונגען, צווינגט אונז בעזינגען דאָס אַמאָליגע לעבען אין יודישען שטעדטעל. אונז ענטציקט דער פּראַמענדיגער חסיד, וואָס וואַרפט אַוועק ווייב און קינד, טרייעלסט אָב פון זיך די עולמות און לאָזט זיך וואַנדרעווען ווייט, ווייט צום רבין און אומקערען זיך ערשט אין אַ יאָהר צוריק, נאָכדעם ווי אַלע האָבען איהם שוין בעקלאָגט, פאַר פּערלורען געהאַלטען, אומ-קערען זיך צוריק צופּוס, פּרייליך, פּריש מיט אַ ניגון, מיט אַ נייעם ניגון פון רבי'ן.

אָפּער ביי מענדעלע'ן איז אַט דער הלום אונזערער צע-שטערט, דאָס גאַנצע פּאַנסאַזיע-בילד צערינט, ווי אַ לייכטער נעפל. מענדעלעס חסיד איז אַ לעויקגעהער, אַ טויגעניכטס, אַ פּאַראַזיט. הערט נאָר די ביטערע רייד פון דעם חסידס ווייב, ווען זי קומט צום רב קלאָגען זיך אויף איהר מאַן און פּאַר-דערט גט. זעהר וועניג ראָמאַנטיק אין איהרע רייד, זי שיל-דערט איהר מאַן מיט אונבעררומנות'דיגער אָפּענקייט, גאַנצענע טעג און וואַכען פּערגעהען ביי איהם אין פּוסטע שמועסען הינטערן אויבן, אין דעם אַ ביסעל בראַנפען נאָכן דאַוונען. די היים אינטערעסירט איהם נישט, אויף די קינדער קוקט ער נישט, קומט ער אַריין, מוז אַלץ זיין גרייט, און קומט דער פּרייטאָג, נעהמט ער צו ביי דעם ווייב די לעצטע עטליכע גראַשען, און שלענדערט צו זיין רבין. פרובט זי יאָ אַמאָל אַ וואַרט זאָגען, דאָן פליהען איהר דראָהונגען, סטראַשונקעס, זי

מענדעלע-טורעם

וועט אַ וויסטע עגונה בלייבען, אין בעסטען פאל שטוימט ער זי אָב מיט דעם „עט, וואָס פערשטעהט אַ יודענע“.

פונקט ווי אונזער ראַמאַנטיום איז איבערטריבען, אָבער ער איז אַ פּסיכאָלאָגישע נויטווענדיגקייט, אַזוי איז אויך דער שאַרפער רעאַליזם מענדעלע'ס געווען איבערטריבען, אָבער נישט וועניגער אַ נויטווענדיגקייט. פריהער פאַר אַלץ איז ער אַרויס-געטראָטען אַלס סאַציאַלער רעפּאַראַטאָר. ער האָט געפּאָדערט יושר ביי די גבירים, בעל-טאַקסעס, וואָס האָבען געהערשט איבער דער געמיינדע, ער האָט געפּאָדערט ריינליכקייט אין די שטיבער, איידעלע פּאַרמען אין אומגאַנג, אַכטונג צו דער פּרוי, צו וועלכער עס איז נאָך דאָן געווען אַ ריין אַריענטאַ-לישע בעציהונג, ער האָט געפּאָדערט מענשענרעכט און אינגאַנ-צען אָבגעבען זיך דעם פּערטיידיגען פון אַט די פּרינציפען, ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט אין צענטר פון דעמאָקראַטיען לעבען און העלדיש, צוזאַמען מיט פיעל אַנדערע, געקעמפט. און דאָן איז עס געווען, ווען דער פּובליציסט, דער סאַטיריי-קער האָט געהערשט, און דער קינסטלער האָט געשוויגען, אָדער אָבגעקומען מיט קלייניגקייטען.

„אין אַ שעהנעם פריהמאַרגען שפּאַציר איך מיר אַזוי צווישען וויגענדע קאַרנפּעלדער און, איידער איך האָב פּעווי-זען זיך אַרומקוקען, בין איך שוין געשטאַנען אין גרויסען, געדיכטען וואָלד. איך בין געגאַנגען אַלץ טיפּער און טיפּער, אַראָפּגענומען די טאַרבע פון די פלייצעס, אויסגעצויגען מיי-ן קאַפּטל און זיך אויסגעשפּרייט צופּוסענס פון אַ שאַטיגען בוים. מילא, וואָס איז דאָ צו דערצעהלען? אַ וואָלד, ווי אַלע וועל-דער, בויםער זענען בויםער, גראָו איז גראָו, און פייגל זענען פייגל“ (פּישקע דער קרומער“).

ווי כּאַראַקטעריסטיש אַט די שטעלע איז. מיר ווייסען, ווי מענדעלע האָט זיך געקאַנט דערוואַרימען ביי אַ אידילישען פּייזאַזש. מיר ווייסען, ווי ער האָט ליעב מאַהלען, דעטאַליירי-רען. אין אַנצאָדער אָרט איז ער זיך מודה, אַז ער האָט אַ מין חולשה צו גאַטס נאַטור, צו אַלץ, וואָס שפּראַצט און בליהט,

און אַט דער חולשה האָבען מיר צו פּערדאָנקען מייסטערהאַפּטע נאַטור-שילדערונגען. נאָר ווי אָפּט בעפּאַלט מענדעלע'ן דער פּובליציסטישער פּאַראָקסיוז. און דאָן איז ער מורא'דיג קאַרג, דאָן זשאַלעוועט ער ווערטער און, אָנהויבענדיג מאָהלען, וואָרפט ער אַוועק אינמיטען דאָס קעסטעל מיט פּאַרבען, צעבייזערט זיך און וויל אונז פּערוזיכערען, אָו עס איז גאַרנישט בעזונדערס פּערהאַנען, וואָס צו דערצעהלען, אָו בוימער זענען בוימער, גראָו איז גראָו. דער פּובליציסט, דער קעמפּער פּאַר בילדונג, יושר און געזעלשאַפּטליכען לעבען איז גובר דעם קינסטלער און פּעריאָגט איהם.

ליעבע דורך האָס, דורך צאָרן, דורך ביטערקייט איז איינער פּון די וויכטיגסטע מאָמענטען אין מענדעלעס ווערק. ער געברויכט אַלעמאָל דאָס וואָרט "יודלעך" אָנשטאַט יודען. דאָס קאָן אמת אַ ביסעל אָבשטויסען, עס ווירקט אונאַנגנעם. אין אַט דעם איבערגע'חור'טן "יודלעך" פיהלט זיך אַ גרינגשע-צונג, אַ מין פּעראַכטונג. אָבער דאָס וועט זיין נישט ריכטיג. מענדעלע איז געווען פּעריטיערט, אָבער ער האָט שטאַרק גע'ליעבט זיין פּאָלק. און אָפּט פּלעגט זיין האַרץ ווייך ווערען, און דאָן פּלעגט ער קרעכצען, אָכצען, טרעהרען פּערגיסען און "יודלעך" האָט שוין דאָן עפעס אַנדערס געקלונגען.

פּערהאַן אַ שטעלע אין מענדעלעס גלענצענדער דערצעה'לונג, שם און יפת אין אַ וואַגאָן, וואָס אַנטפלעקט פּאַר אונז זיין וויינענדיגע נשמה. ער שילדערט ווי אַנ'עדה יודען, יודע'נעס, קינדער בעשטייגען אַ צוג, שילדערט דעם טומל, די שטור פּעניש, די בערג מיט קישענס און זעק, שילדערט בייז, ביטער, און מיטאַמאָל ווערט דער פּעס איינגעלעאַשען און מענדעלע איז זיך מודה:

"איך בין זיך מודה, וואָס פּאַר גאָט דאָס פּאַר לייטען, אַז תחילת האָב איך געהאַטט אין האַרצען מיינע שכנים, גלייך ווי זיי זאָלען עפעס מיינס פּערנעמען, און ווי דער אמת איז, האָבען זיי מיך טאַקע נישט געלאָזט רוהען, און אין האַרצען האָב איך געשאַלטען מיינ ביטערען מזל, וואָס האָט מיך אויפ'ן

געקאמפאנירט מיט אַזעלכע מאָדנע משונהדיגע און דאָקוטשליווע
 נפשות. נאָר, אַז איך האָב זיך צו זיי גוט צוגעקוקט און זיי פֿע-
 טראַכט, איז אין מיין האַרץ געוואָרען אַן איבערקערעניש זיי צום
 גוטען, און האָב אָנגעפאַנגען פֿון זיי זנדערש צו דענקען. זייערע
 קליידער, משטיינס געזאַגט, זייער געשטאַלט און זייערע פֿנימער,
 וואָס זענען שוואַרץ ווי די ערד, וואָבען גאַנץ בעשיינפֿערליך
 בעוויזען, אַז זיי זענען געביך אומגליקליכע, וואָס האָבען זיך
 אין לעבען גענוג אָנגעליטען, גענוג אויסגעשטאַנען, און דאָס
 האַרץ האָט מיר געריסען פֿאַר רחמנות אויף זיי. די ביטערע
 זיפּצען יעדע מינוט פֿון דער מוטער, האָבען מיר געמאַכט אַ
 לאַך אין האַרצען, דאָס פֿלייסען זיך פֿון דעם פֿאַטער מיט די על-
 טערע קינדער מיך נישט צו דריקען און ענג צו מאַכען, האָט
 מיך פֿאַרן האַרצען גענומען, און מער פֿון איטליכען האָב איך
 מיטלייד געהאַט מיט דעם זויגענדיגען קינד, וועלכעס האָט
 געדורעמלט שוואַך, אָהן קרעפטען, אָהן פֿלוט אין די ליפּעלעך,
 אָהן אָטעם אין זיין יונגער ברוסט, נאָכדעם ווי ער האָט זיך
 געביך אָנגעשריען ביי דער מוטער אויף די הענט — דאָס אַלץ
 איז פֿאַר מיר גענוג געווען זיך פֿאַרצושטעלען דאָס שווערע,
 ביטערע לעבען פֿון דעם אומגליקליכען געזינד. עס האָט מיר
 זיך פֿאַרגעשטעלט אין מיין געדאַנק נאָך טויזענדער אַזעלכע
 טרויעריגע, אומגליקליכע פֿאַמיליעס, וועלכע ליידען הונגער,
 דחקות, טראַגען דאָס בינטער צרות, שטיל אָנבייגענדיג דעם
 קאַפּ, און מיין האַרץ האָט ביטער געוויינט אויף זיי געביך.
 יאָ! און מענדעל'עס האַרץ האָט ביטער געוויינט, עס איז
 איהם געוואָרען אַ לאַך אין האַרצען, און דאַן האָט זיין פֿע-
 דער בעקומען אַ זאַנפטקייט, אַ ווייכקייט, ביז גאָר ריהרענדעס,
 און דער אויסדרוק „יודלעך“ האָט שוין נישט געהאַט יענעם
 אונאַנגענעמהען שטריך, נאָר עפעס אינטימעס, אייגענעס. פֿאַר-
 האַן ביכער גאַנצע, וואו דאָס „לאַך אין האַרצען“ גיט זיך מעהר
 צו פֿיהלען, איידער זיין צאָרן, זיין ביטערקייט, וועלכע איז
 אויך געווען שטענדיג אויס גרויס ליבע צו זיין בידנעם פֿאַלק.
 און דאָס האָבען געוואוסט די טונעלאַדעווקער, גלופּסקער

אייניקלעך, ווען זיי האָבען מיט עטליכע צעהנדליגער יאָהר
 שפעטער געפייערט און מקבל פנים געווען זייער זיידען שוין
 נישט אויף די ברעגעס פון גנילאַפּיאַטאָוקע, נאָר אין די גרוי-
 סע שטעט, און זעהענדיג אַט דעם ענטוויאָז פון די אייניקל-
 לעך, האָט זיך דער זיידע דערמאָהנט אָן אַמאָליגע שלאַכטען
 זיינע און, שמייכלענדיג, געוויס געטראַכט: אויף נאמנות, יענע
 טונעיאַדעווקער יודען זענען אויך אפנים נישט געווען אַזוי
 שלעכט, ווי איך האָב געמיינט, וואָרום ווי מאָהלט זיך עס דען,
 אַז זיי זאָלען האָבען אַזוינע בראַווע, האַרציגע אייניקלעך.
 איך האָב געזעהן מענדעלעך גראַד באַלד נאָך זיין טריי-
 אומף-רייזע איבער ליטע און פּוילען, ווען ער האָט זיך אומ-
 געקעהרט קיין אָדעס צו זיך אַהיים. עס איז געווען אַ טרוקע-
 נער זוניגער האַרבסטטאָג, מיר זענען אַ גאַנצע קאָמפּאַניע (ביז-
 ליך, ראַוויצקי, פּרין, הירשביין) געגאַנגען צו מענדעלעך הע-
 רען, ווי איהם איז געפעלען דער ערשטער גרויסער אַרויספּאָהר,
 און אַט זענען מיר געזעסען אַרום מענדעלעך ביים רונדען טיש
 אין ברייטען אַרבייטסצימער. מענדעלעך האָט דערצעהלט מיט
 התלהבות דאָס, וואָס ער האָט געזעהן, איבערגעלעבט, ער האָט
 געשמאַק גערעדט, בעהאַרצט, עס איז שוין געווען נישט אַ לאַך
 אין האַרצען, נאָר אַ טיעפע פּרייד און בעפּריעדיגונג, און, אַזוי
 ווי מיעד אַ ביסעל פון דערצעהלען, האָט ער פּערנייגט דעם
 קאָפּ, דעם זעלטענעם וויסען קאָפּ, פּערלענט אַ האַנט אין אַ
 האַנט, פּערטראַכט זיך, און זיס-זיס צושמייכעלט זיך, און דאָן
 איז ער געווען ענליך צו דעם מאַנבלאַן ביי אַ שעהנעם זונען-
 אונטערגאַנג.
 מיר דוכט אַלץ, אַז מיט דעם זעלביגען זיסען שטייכלעך
 איז אונזער זיידע אַריבער אין דער אַנדערער טיפּערער וועלט.

מענדעלע'ס יודיש

„זעלבסט אין דער שפראך און אויסדרוקען פון דעם יודיש-
 לשון ווייס איך נישט, ווי זיך צו ערקלערען די אַרט און וויי-
 זע, ווי ער געברויכט איהם. איך גלויב נישט, ער זאָל אַזוי
 פעדאַנטיש זיין און האַלטען דעם לשון אַלס איינע געשטעלטע
 שפראַך, וואָס יעדעס וואָרט האָט איהר שורש און מקור אין
 דער שפראַך זעלבסט, און ער איז פאַר די שרשים און מקורים
 אַזוי פיעל איינגענומען, אַז אַלץ, וואָס ער געפינט נישט אין
 זיי, איז נישט הייליג, און נישט גוט צו געברויכען, און שרייבט
 דערפֿער ריין יודיש, ווי מאַנכער העברעער, אַ פעדאַנט שרייבט
 און וויל, אַז אַנדערע זאָלען אויך שרייבען נאָר ריין ביבליש,
 אָדער ער איז לכתחילה דעם זשאַנגאָן אַ פיינט און וויל איהם
 אונטערגראָבען, בכדי אַרויסצושטעלען זיין פראַסטקייט און פער
 דאָרבענקייט, ער זאָל זיך שעהמען פאַר לייט.“
 „דינעזאָנס ווערטער וועגען ש. י. אַבראַמאָוויטשען אין
 „הויזפריינד“*, אין אַרטיקעל: „די יודישע שפראַך און איהרע
 שרייבער“.

* — צאנז I (וואַרשע 1888).

שרייבענדיג די שורות, איז דער בעקאנטער שריפטשטע-
 דער — א הייסער פריינד פון דער „אָבגעשטויסענער“ שפראַך.
 אָבער זי איז אין זיינע אויגען נישט מער ווי א „זשאַראָן“, א
 צייטווייליגע זאַך, וואָס מוז סוף-כל-סוף אונטערגעהן, נאָר לעת
 עתה טאָר מען זי נישט אַוועקמאַכען מיט דער האַנד, דען זי
 איז אַ אויסגעצייכענט מיטעל אויף אויסצובילדען די פינסטערע
 יודישע פּאָלקסמאַסען.

אַ בריק איז דאָס פון יודיש אנוויסענקייט צו אייראָפּע-
 אישער בילדונג. אין דער מינוט, אָבער, ווי דער „געמיינער
 סאָרט יודישער עולם“ וועט שוין משיג זיין, ווי נויטיג עס איז
 זיך צו לעהרנען, וועט די יודישע שפראַך ווערען איבעריג, און
 מיוועט זי קאָנען אַוועקוואַרפען, ווי עפעס אַזוינס, וואָס האָט
 אָבגעטוהן זיינס און קאָן מער קיין נוצען נישט ברענגען.

פון דעם שטאַנדפונקט — האַלט דינעוואָן מער פון „יודיש-
 דייטש“, ווי פון לשון-הקודש. העברעאיש, אַלס קולטור-שפראַך,
 „האָט זיינע אייגענע אָפּפער פּערלאַנגט, און פיעל זענען צו איהם
 פּערקויפט געוואָרען אַזוי צו זאָגען: לעבדים עברים“*) — און
 זענען סוף-כל-סוף „ביי זייער העברעאיש געבליבען“, — „יודיש-
 דייטש, וואָס האָט אַוועלכע אָפּפער נישט פּערלאַנגט, פאַר
 זיך זעלבסט האָט דער לשון נישט גערעדט און נישט געהאַט
 וואָס צו רעדען, דעריבער איז אַלץ, וואָס מען האָט אין איהם
 געשריבען, נאָר געוועזען אויף צו וועקען, צו ערקלערען און
 אַנצווייזען אַ וועג, און די, וואָס האָבען געפּאָלגט דאָס, וואָס
 זיי האָבען געלעזען, זענען צו אַ בעסערען תּלּית געקומען אַלס
 יענע העברעער“, זיי זענען נישט געבליבען ביים יודיש-דייטש,
 נאָר זענען אַריבער „פריי צו זיין אין דער וועלט, מיט דעם
 לשון-המדינה“...

האָבענדיג אַזאַ מיינונג וועגען דער יודישער שפראַך, איז
 דינעוואָן געשטאַנען פאַר מענדעלע מוכר-ספרים, ווי פאַר אַ
 רעטעניש.

*) דאָרט, —

ער האָט זיך נישט געקאָנט פאַרשטעלען העכערע קונסט אויף „זשאַנגאָן“.

— „איך גלויב נישט, אויב הי אַבראַמאָוויטש איז געווען זען אזוי פאַרנאַרט צו גלויבען, דאַן ווען ער האָט די ספרים געשריבען, אָז ער שרייבט עס פאַר דעם המון, און דער המון וועט זיי פערשטעהן. בלייבט מיר אַינזאָ די פראַגע: פאַר וועמען האָט ער די „קליאַטשע“ און „יודעל“ געשריבען אין זשאַנגאָן איבערהויבט בעמערק איך לפי ראות עיני ורגש לבבי, אָז הי אַבראַמאָוויטש האָט אויפגעהערט, באַלד נאָך זיין ערשטען טריומף פון דער „טאַקסע“, ערענסט צו זיין אין זיין שרייבען יודיש-דייטש און ערענסט צו דענקען פון דעם לשון זעלבסט. אין אַזע זיינע לעצטע ווערק איז דער הומאָר און סאַטירע צו פיעל און צו דיק איינגעוויקעלט אין איינפאַלע און אָפט נישט נויטיגע און נישט גאָר וויציגע ליצנות, וועלכע עס פאַרשטעלען דעם טראַפּען מוסר און דעה. און ווען איך לעז זיינע לעצטע יודיש-דייטשע ווערק, ווי למשל, „מסעות בנימין השלישי“, בע-קום איך אַ געפיהל, ווי דער מחבר שפיעט זיך און מאַכט קונסטגעברעך, און שפעט, און לאַכט, און טאַנצט אויף אַ שטריק פאַר זיינע חברים און מחברים זעלבסט, און בעקימערט זיך ווייניג, אום דעם פאָק וואָס נוצן צו ברענגען“.

אויב דער עיקר איז „דער טראַפּען מוסר און דעה“, דאַרף דינעזאָן, נאַטירליך, גאָר עולם ומלואו האַלטען פון אייזיק מאיר דיק, וועלכער איז „גרויס און ערענסט אין זיטענלערע“. האַבענדיג פאַר זיך די „טאַקסע“, „די קליאַטשע“ און „מסעות בנימין השלישי“, דערמאָנט זיך דער שרייבער מיט אַ זיפן אָהן יענער צייט, „וואָס איז ווירקליך געוועזען איינע בליה-ענדע און געדיהענדע צייט פאַר אונזער יודיש-לשון, דאַן האָ-בען מענשען געפילדעטע פון העכערען שטאַנד זיך בעגעבען מיט דעם“..

אי, דער יודיש-לשון איז ביי אַ סך פון די פריהערדיגע יודישע שריפטשטעלער נעבעך גאָר קיין „שפראַך“ נישט געווען, נאָר טאַקי עפּיס אַ מין פערזעהעניש, אויסמישעלן פון פּערשיע-

דענע יסודות, דייטשמערישע, יודישע און העברעאישע, — דעם מחבר פון ציטירטען אַרטיקעל האָט עס קנאַפּ געאַרט: וויכטיג איז אין דער ניס דער יאָדער, נישט די שאַלעכקײַט, — אין לי-טעראַטור האָט דינעזאָן געשעצט דעם תּוֹך, נישט די פּאָרם, און ספּעציעל האָט זיך איהם אויסגעוויזען קאָמיש צו זוכען האַרמאָניע אין אַזאַ „אַץ-קוצץ-לישון, אין אַזאַ „אַהן-הענט-אַהן-פיס-אַהן-לייב-אַהן-לעבען“ שפּראַך, ווי דער „זשאַרגאָן“, וואָס האָט קיין שום אויסזיכטען נישט אויף עפיס אַ ציקונפּט און וועט אויפ-הערען צו עקזיסטירען אין דעם מאָמענט, ווען סױועט אין דער יודישער גאַס שוין נישט זיין קיין ווינקעלע, וואוהין די ליב-טיגע זון פון השפּלה זאָל נישט האָבען אַריינגעוואָרפען אַ בינ-טעל וואַרימע שטראַהלען...

ש. י. אַבראַמאָוויטש איז געקומען צום זשאַרגאָן דורך דעם זעלביגען געדאַנקען-לויף, ווי דינעזאָן.

אַלס משכּיל, — אַלס מאָראַליסט און סאַטיריקער, — אַלס לערער, האָט ער געשטרעבט דערצו, זיין פען זאָל וואָס מער נוצען ברענגען דעם אַרימען יודישען פּאָלק.

ווען ער האָט געשריבען העברעאיש, האָט איהם נישט געלאָזט רוהען דער געדאַנק: „ווער דאַרף דאָס האָבען? וועמען קומט עפיס אַרויס דערפון?“

אויף איבערצוגעהן צום „זשאַרגאָן“, האָט מען, אָבער, בע-דאַרפט האָבען גרויסען מוט:

— „אין מיין צייט האָט דער זשאַרגאָן פּאָרגעשטעלט אַ פערוויסט פעלד. פּערשיעדענע טינטלעךס האָבען אין דער שפּראַך געשריבען פּוסטע נאַרישע זאַכען. געלייענט האָבען וויי-בער און פּראָסטאַקעס. דאָס פּאָלק האָט זיך געשעהמט צו לייע-נען די „ווייבערישע ביכלעך“. אונזערע שריפטשטעלער, די קינסטלער פון וואָרט, האָבען זיך פּעהאַלטען צום זשאַרגאָן מיט גרויס פּערזאַכטונג, און ווען איינער האָט זיך ערלויבט אַ שפּאַס צו טהון אין דעם מבוזהדיגען לישון, האָט ער פּער-שטעלט זיין נאָמען, מיזאָל איהם נישט דערקענען און מיזאָל נישט הונק מצלען...“

אזוי דערצעהלט מענדעלע אין זיין אויטאָביאָגראַפֿיע.
די שטאַרקע ליעבע צום פּאָלק האָט, אָבער, גובר געווען
דעם געוועלשאַפטליכען פּאַראָרטייל, און אַבראַמאָוויטש האָט גיך
געפּוועלט ביי זיך צו ווערען אַ משרת ביי דער „דינסטמויד“.

נאָך דעם ווי מענדעלע האָט אָנגעהויבען שרייבען יודיש,
האָט, אָבער, די שפּראַך פאַר איהם שוין נישט געקאָנט בלייבען
מער קיין „דינסטמויד“. אין די הענד פון דעם פּשוּפּמאַכער
איז דאָס פּלומרשט חוּכאַ-וטלולאדיק פּערזעהעניש כּמעט ווי אי-
בער נאַכט פּערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ בילדשעהנע בת-מלכה.
דער קינסטלער אין אַבראַמאָוויטש'ען האָט אים נישט ער-
לויבט אַבצוטיילען אין שרייבען דעם אינהאַלט פון דער פּאַרם.
דער מאַטעריאַל, פון וועלכען אַ קינסטלער שאַפט זיינע
ווערק, ווערט נאָר דאַן פּערוואַנדעלט אין קונסט, ווען עס בע-
קומט די נויטיגע, די פּאַסענדיגע פּאַרם.

דאָס העכער שטעהט אַ קונסטווערק, וואָס מער, וואָס
שטאַרקער, וואָס טיעפּער די פּאַרם אין איהם איז צוגעפּאַסט
צום אינהאַלט, — און פּאַרקעהרט.

מענדעלע האָט דאָס געפיהלט מיטן איינגעבוירענעם, גע-
וונדען אַרטיסטישען אינסטיקט, — און האָט די גאַנצע רייכקייט
פון זיין אויסערגעווענהליכען גייסט, די גאַנצע קראַפט פון זיין
מערקווירדיגען טאַלענט איבערגעטראַגען אין די מלבושים פון
זיינע גראַנדיעזישע ווערק, — אין די יודישע שפּראַך.

זיינע חברים, די איבריגע מחברים, האָבען געשטוינט. זיי
האָבען אין דעם געזעהען נישט מער ווי פּוסטע „קונסטגע-
ברויך“! דער שרייבער מאַכט זיך פּשוט נאַריש „טאַנצט אויף
אַ שטריק“.

מיר פּערשטעהען אָבער שוין, אז אין דער אַרטיסטישער
בעציהאנג צו דער יודישער שפּראַך ליגט מענדעלע מוכר-ספּרימס
גרויסקייט.

ווי אַנאַמתער גייטריז, ווי אַנ-עפּאַכעמאַכער האָט דער
פּאַטער פון אונזער מאַדערנער נאַציאָנאַלישער ליטעראַטור אויף

דעם דאָזיגען געביט, ווי אויף פיעל אַנדערע, איבערגעשטיגען זיין דור.

אַבראַמאָוויטש איז געבענשט געוואָרען פון גאָט מיט דעם זעלענעם גאָב, וואָס רופט זיך: חוש פון דער שפּראַך.
„סטיל — דאָס איז דער מענשׁ, האָט זיך עמיץ אויסגע-
דריקט, אין דעם זין פערמאָגט איטליכער בעגאַבטער און ענט-
וויקעלטער שריפטשטעלער, מער-וועהניגער, זיין סטיל, ד. ה. זיין אַרט שרייבען, זיין לשון, אין וועלכען ס׳שפיגעלט זיך אַב זיין אינדיווידוואַליטעט.

מענדעלע מוכר-ספרים איז סטיליסט אין ברייטערען זין פון וואָרט — דהיינו, אויך אין דער אָביעקטיווער זייט פון זיין שפּראַך.

אויסער דעם, וואָס ער שטעמפעלט-אַב אויף דער לעצטער זיין איד, זאמעלט ער דאָרט צונויף די טיעפסטע אייגענשאַפ-טען פון „יודיש-לשון“ גופא, אַלס אַזעלכען.

דורכזיינענדיג „דאָס קליינע מענשעלע“, „די קליאַטשע“, „דאָס ווינשפינגערל“, „מסעות בנימין השלישי“ וכ״ו האָט איהר פאַר זיך די נשמה פון די פּערזאָנען, וואָס ווערען דאָרט אַרויסגעפיהרט: די נשמה פון דער פאַלקסמאַסע, פון וועלכער זיי האָבען זיך נאָך נישט אין גאַנצען אָבגעטיילט, אַלס אינדי-ווידועלישע טיפען; די נשמה פון דעם מחבר, וואָס האָט דאָס אַלץ אין זיך איינגעזאַפט און פון זיך צוריק אויסגעשטראַהלט, און די נשמה פון דער שפּראַך, אין וועלכער דאָס בוך איז פערפאַסט.

טיעף האָט הלל צייטלין אָנגעמערקט וועגען אַבראַמאָ-וויטש׳ס העברעאישען סטיל:

„אין מענדעלע׳ס לשון-קודש איז אויסגעמישט תנ״ך, הלכה, אגדה, פיוט, דרוש, מוסר, חקירה, קבלה, שפּעטערדיגע שירה און מליצה. זיין סטיל איז אַנאויסדרוק פונ׳ם גאַנצען יודישען טויזענדיג-אַהריגען לעבען. ער איז דער אויסדרוק פון אונזער גאַנצער קולטור.

אַמאָ דאָרף מען אויסדריקען אַ קורצען, שאַרפען גע-

דאנק — דאן קומט דער הלכה-סטיי; אַמאָל דאַרף מען אויסדריי-
קען אַ פּערוויקעלטען געדאַנק — דאן קומט דער סטיי פון
גמרא מיט מפרשים; אַמאָל דאַרף מען אויסדריקען אַ טיעפען
אַלועטליכען געדאַנק — דאן קומט דער חקירה-סטיי; אַמאָל
דאַרף מען אויסדריקען דעם אייביגען טרויער און דאָס אייביגע
ליידען פון פּלל-ישראל — דאן קומט דער אנדה-סטיי אָדער
דער פיוט סטיי; אַמאָל דאַרף מען שטאַרקע שטראָף-רייד זאָגען —
דאן קומט דער נבואה-סטיי אָדער דער סטיי פון ספרי-יראים. אַלץ
לויטן ענין נאָך; אַמאָל דאַרף מען, אָבער, אַ בעזונדער טיעף
געדאַנקען-בילד אויסדריקען — דאן קומט די קבלה צו היילף;
אַמאָל מוז מען, אָבער, די אייביג ליידענדיגע טרייסטען, גלע-
טען, גוטע, זיסע רייד רעדען — דאן קומט ווידער די אנדה,
און ווידער די נבואה פון ישועות ונחמות..."

און נישט מעכאַניש אויסגעמישט, נאָך כַּעַם צונויפגע-
שמאַלצען זענען די אַרע עלעמענטען.

נאָך מערקווירדיגער איז מענדעלע'ס יודישער נוסח.

דאָ האָט ער געמוזט זעלבסטשטענדיג זיך דורכשלאָגען

אַ וועג.

פאַר איהם איז געווען רויער מאַטעריאַל, אין משך פון

יאָהרהונדערטער אָנגעהויפּענטער.

זיין אויפגאבע איז געווען: פון דעם פּערשיעדענאַרטטיגסטען

מאַטעריאַל איין אָרגאַניש גאַנצקייט בעשאַפּען.

שווערע אַרבעט האָט איהם געמוזט קאָסטען זיין יודיש,

דאָס פּלאַסטישע, האַרמאָנישע, ליכטיגע, פּולבּלוטיגע יודיש פון

"פּישקע דעם קרומען", פון "ווינשפינגערל".

איינקוקענדיג זיך אויפּמערקזאַם אין מענדעלע'ס לעקסי-

שען אוצר, זעהען מיר, אַז אונזער ערשטער סטיליסט איז

גרינטליך בעקאַנט מיט דער גרויסער אַלטער ליטעראַטור פון

טייטש חומשים, יודישע מוסר ספרים און ווייבערישע תּחינות;

אַזוי גענוי, ווי ער קען די יודישע לעבענסאַרט מיט אַלע איה-

רע פּישטשעווקעס, ביז די נעמען פון די יודישע מאַכלים און

פון יודישען קיך געשיר, — אַזוי אויסגעבונדען איז ער אויך

אין לשון פון די יודישע פאָלקס מאַסען, — אין ליטע, וואו ער איז געבוירען און אויסגעוואַקסען, און אין וואָלין, וואו ער האָט אַ בעדייטענדיג שטיק פון זיין לעבען פערבראַכט; פול איז זיין נשמה אויך מיט אַבקלאַנגען פון דער יודישער פאָלקס פאָ-עזיע, פון איהרע לירעלעך און מעשה'לעך, — און שפּריכווער-טער מיט רעדענסאַרטען געפינט איהר אין זיין שפּראַך מעהר, ווי ביי דער באַרעדעוודיגסטער קליינשטעטעלדיגער יודענע מיט אַ מיילעכעל אויף שרויפען און אַ צינגעל ווי אַ גאַלמעסער.

אין גייסט האָט זיך פאַר אַבראַמאָוויטשיס טיעפּגרייכענדיג אויג אין די דאָזיגע פערשיעדענאַרטיגע עלעמענטען פון דער יודישער שפּראַך אַנטפלעקט.

ער האָט איהר פערבאַרגענעם ריטם אונטערגעהערט, די געזעצען פון איהר עקזיסטענץ און ענטוויקלונג אָנגעטאַפט און זיך קלאַר געמאַכט.

יודיש איז אין זיינע אויגען ווירקליך געווען „איינע גע-שטעלטע שפּראַכע“; ער האָט ווירקליך געהאַלטען, אַז „יערעס יודיש וואָרט האָט זיין שורש און מקור אין דער שפּראַך זעלבסט“; ער איז, ווירקליך, געווען „פיר די שרשים און מקורים אַוויפיעל איינגענומען, אַז אַלין, וואָס ער געפינט נישט אין זיי, איז נישט הייליג, און נישט גוט צו געברויכען“; ער האָט, ווירקליך, גע-שריבען „ריין יודיש“... דער ערשטער, קען מען זאָגען.*

מיט 22 יאָהר צוריק איז מען נישט אומשטאַנד געווען משיג צו זיין, אַז דאָס איז אַ געניאַלע רעפּאָרם, אַז דאָס איז די געבורט פון ליטעראַרישען יודיש, — מ'האַט איינגעפונען אין דעם אַלעם, אַזעלכע פעהלער, וואָס זענען פעבות העגלה ביי דעם, וואָס קוקט בעין יפה אויף דעם לשון און אויף די ספרים, וואָס סופרים מהוגנים שרייבען“...

מענדעלע האָט אויסגעמעקט פון זיין לשון די דייטשי-

(* אַקסענפעלרס יודיש איז ריין, אַבער פרימיטיוו; ס'פּעהלט איהם דאָס קי-נטלערישע, וואָס מאַכט דעם סטיל, — ש. עטינגער האָט זיינע ווערק ביים לעבען נישט געדרוקט. —

פענדעלע-טורעם

שע ווערטער, מיט וועלכע א. מ. דיק האָט פּערגאַסען אונזער שפּראַך, אָבער אָהן וועלכע זי קען זיך אינגאַנצען בעגען; די דייטשמערישע גראַמאַטיקאַלישע פּאַרמען און דעם דייטשישען בוי פון זאַץ, וואָס זענען ווירדיג דעם גייסט פון מאַמע-לשון, פרעמד זיין היסטאָרישער טראַדיציע. ער האָט אויך שטאַרק בערגענעצט דעם העברעאישען און סלאַווישען עלעמענט אין דער יודישער שפּראַך.

מענדעלע האָט זיך אָבגעשטעלט בלויז ביי די ווער-טער און אויסדרוקען פון דייטשישער, לשון-קודש-דיגער און רו-טישער, פּוילישער, אוקראַינער אָבשטאַמונג, אויף וועלכע סלינגט שוין פון דורות אַ בולטע יודישע חתימה; וועלכע זענען נאָך פאַר יאָהר-הונדערטער אַרין אין דער יודישער גאַס, איבערגעאַר-בעט, איבערגעאַנדערשט געוואָרען, איבערגעקאַמט, פּערדייט, אַסימילירט פון דער יודישער פּסיכאָלאָגיע, לויט בעזונדערע אינ-ווייניגסטע געזעצען.

איהר וועט ביי איהם נישט בעגעגענען איינעם פון די העברעאישע אויסדרוקען, מיט וועלכע, למשל, דאָס אויבענדער-מאַנטע דינענזאָנס אַרטיקעל איז, גאָר אָהן אַ שום גוויטיקייט, גאָר ווי בכיון אָנגעשטאַפּט.

אין „ווינשפיגערל“ איז פּערהאַן ביז 180 ווערטער פון סלאַווישע שרשים, — „אַזש, אָבגעבליאַקעוועט, אוגערקע, אונ-טערוואָרטשען, אינדיק, בורטשעט, בורנעס, באַרשטש, בלאָטע, געמבע, גאַניק, געפּענטעט, געמאַנטעט, דרעמלען, און א. וו., — פּמעט איינס און איינס געהערען זיי צו די טיעף-פּעריודישטע, אַלגעמיינ-געברויכליכע, אַזוי כאַראַקטעריסטישע פּאַרן לייטווישען און וואָלינער דיאַלעקט, ענג-פּערקניפּטע מיט דער אָבשטאַר-בענדיגער עפּאָכע אין אונזער לעבענסאַרט, וואָס איז אַזוי אַלזייטיג אָבגעמאַהלט אין די ווערק פון אונזער גרויסען גאַ-ציאָנאַלישען קינסטלער.

ריכטיג אָבעוואַיגען, פינקטליך אויסגעמאַסטען זענען די גרונטי-ודת אין זיין שפּראַך; ער מיסט זיי צונויף אין אַ שטרענג-אויסגעהאַלטענער פּראָפּאַרציע, וואַכענדיג, די האַרמאָניע

זאָל אויף קיין האָר נישט געשטערט ווערען.
 נישט קוקענדיג אויף די פאָרויכטיגקייט אין אויסוואַהל
 און געברויך פון ווערטער, פילט מענדעלע קיינמאָל נישט קיין
 מאַנגעל אין זיי. צו פאָלקאָם בעזיצט ער די שפראַך, צו פעסט
 איז ער אין איהר, עס זאָל איהם קאָנען פעהלען אויסדרוקען!
 ער היט זיך זעהר פון נישטייליכקייט, פון צעשווימענ-
 קייט אין סטיל. ער וועט תמיד אָפּוועלען דאָס וואָרט, וואָס זאָל
 אַרומנעמען דעם בעגריף, ווי אַ גוט אויפגענייטע הענטשקע די
 האַנד, ווי די אייזערנע רייף דעם ראָד אין וואָגען.
 און דאָרף מען אויסדריקען אַנאיידעלערען ניואַנס פון
 בעגריף, אָדער אַנאָבסטראַקטע השגה, איז מענדעלע תמיד
 ביכולת צו בעשאַפען אַ נייע פאָרם פון אַנאָלטען שורש, —
 און דאָס נייגעבוירענע וואָרט איז פונקט אזוי יודיש, ווי די
 אַלטבעקאָנטע ווערטער פון מאַמע-לשון, מחמת דער מחבר פון
 „מסעות בנימין השלישי“ ווייסט צוצוגעבען צום יודישען וואָרט
 צעל אויך אַ יודישען פרעפיקס און אַ יודישע ענדונג.
 נישט „בלענדענד, ערצויגען, ערנידריגט“ שרייבט מען
 דעלע, נאָר: „בלענדזענדיג, דערצויגען, דערנידעריגט“ — און
 אזוי פון אָנהויב ביז סוף פאָזט ער אויף קיין רגע נישט אַב
 פון אויג די דורך איהם אַליין צום ערשטען דורכגעפילטע גע-
 זעצען פון דער יודישער עטימאָלאָגיע.
 ווי טיעף, ווי בעשמעקט איז, למשל, דאָס הויפטוואָרט
 „געדראַנג“, וועלכעס מענדעלע האָט אַרויסגעקומען פון צייט-
 וואָרט „דרינגען“. — אַ שאַד, וואָס זער פאָגישער טערמין איז
 נישט אַריין אין אונזער היינטיג יודיש. ער פעהלט דאָך אונז
 ממש! מיר שרייבען: „פועל-יוצא“, „רעזולטאַט“, — די ביידע
 ווערטער זענען נויטיג, זיי גיבען אָבער דורכאויס נישט איבער
 יענעם בעגריף, פאַר וועלכען אַבראַמאָוויטש האָט נאָך מיט 40
 יאָהר דערפונען אַזאָ גליקליכען אויסדרוק.
 מענדעלע ווייסט, ווי רייך זיין שפראַך איז, און קאָכע-
 טירט אָפטמאָל מיט זיין עשירות. אָנשטאַט איין וואָרט, וואָס
 וואָלט גאָנץ ריכטיג איבערגעגעבען אַ בעגריעף, האָט ער ליעב

נישט זעלטען אַ וואָרף צו טהון אַ גאַנצע זשמעניע מיט ווער' טער, — ווי וויין פאַר די פייגעל, — ווי איינער זאָגט: „נאַט, בעוואונדערט“!

— „איך וועל דיר ווייזן אייערע אַלע תכשיטי'לעך, אייערע מיוחסים'לעך, אייערע בעלי-טובות'לעך, אַלע אייערע אפטרופסימ'לעך, — זאָגט דער אשמדי אין דער „קליאַטשע“: — „איך וועל דיר ווייזן אייערע ספאָדיק'לעך, אייערע ציגאַנערלעך... איך וועל דיר ווייזן פייקע'לעך, גערגע'לעך, אוכניאַקע'לעך, מרידענ-לעך, שיך-און-זעקע'לעך, פיאַטקע'לעך, פאַטשיילעכע'לעך, פושקע'לעך, קעסטעלעך, קאַראַבאָקע'לעך און קאַלעפעלעך... איך וועל דיר וויי-זען אייערע דריידלעך, שרייער'לעך, גרעגער'לעך, שטאַרקע הע-מער'לעך, ניימאָדנע גלות-ליכטלעך, קאַרפירער-אָתרוגים'לעך און אייערע פפרה-הינדלעך!“ *

— „איך, מענש, — זאָגט ישראל'יק-דערי-משוגענער, — איך, מענש, בין דער תכלית, דער צימעס, דער אַנטיק פון אַלע בעשעפענישען; נאָר צוליעב מיר, תכשיט, צוליעב מיין בעדער-פעניש און מיין פערגעיגען לעבען זיי אַלע אויף דער וועלט; איך, תכשיט, בין דער מלך, דער אויבערהאַר איבער אַלע בהמות“ (**)...

אין דער „קליאַטשע“ געפינען מיר אויך אַזאַ פראַזע:
„אפילו אַ יונגעל, אַ שוטה, אַ ווייסע-חברה'ניק, אַ דראַב, אַ טויגעניכטס, אַ לא-יוצלח“...

מיועט אפשר זאָגען: וואָס טויג דאָס אָנהויפענען פון סינאָנימישע ווערטער? ביי מענדעלען האָט, אָבער, דער לוקסוס אין אויסדרוקען אַ בעזונדער טעם, דערביי ווירקט עס פּסיכאָ-לאָגיש: מאַכט בולטער דאָס בילד, אויסדריקליכער דעם געדאַנק, פולער דעם אייגנרוק.

* די קליאַטשע ז' 110.

** דאָרט ז' 18 — דאָרט ז' 29.

...אלע אויבענאָנגעווזענע אייגענשאַפטען, אַלע סובסטעלע ניוואַנסען פון זיין לשון-קודש'דיגען סטיל האָט מענדעלע מוכר-ספרים איבערגעטראָגען אין לשון פון זיינע יודישע ווערק, און דערמיט פערפולפאַכט די בייגעוודיקייט, די גראַציע, די גייסט-רייכקייט פון מאַמע-לשון.

„אַט איז ער, גאַט! אָט זעה איך-איהם באַלד פּאָהרען דאָרט, דאָרט צווישען די צוריסענע כּמאַרעס! אַ שטיק שוואַרצ-געדיכטער וואָלקען, העל-ליכטיג ביי די קאַנטען, טראָגט זיך דאָרט אויבען אין דער געשטאַלט פון אַ מוראדיג גרויס פּערד, מיט אַ קלאָר-ווייסע גריווע אויף דעם טונקעל-געפלעקטען האַלד. פון די נאָזלעכער, פּונ'ם מויל פליהען איהם ביסלעכווייז פייערדיגע בליצען, מיט אַ ציק היץ-און-הער... דאָס איז ער — דער פּרוב, אויף וועלכען עס זיצט רייטענדיג אַ שרעקליך גרויסער העלד, אַ גבור, אין אַ פּורפּערקלייד, מיט לאַנגע גרייז-גרויע לאַקען און מיט אַ לאַנגער געקרייזעלטער באַרד, ריין, ווייס ווי זיל-בער. נאָך איהם ציהט זיך אַ גאַנצע מזנה ריזען, עוג מלך-הבשנ'ס, גוג-מגוגן, מיט אַלערליי חיות, וועלכע איהר ווילט, אַלע מיט ערנסטע פּנימער, אַלע עפעס פּערטראַכט, אַלע איילען, יאָגען זיך פלינק, דער גוטער יאָהר ווייסט וואוהין — און לאַז זען נאָך זיך איבער אויפ'ן הימעל אַ בלויען, לויטערען שטעג. די לבנה שטעקט פון צווישען די וואָלקען אַרויס אַ שטיק קע-פעל און קוקט זיי נאָך פון דער ווייטענס מיט אַבשיי, ווי איין עלטסטער, בשעת עס פּאַרט דורך אין זיין אָרט אַ גרע-סערער פּריץ פון איהם... די בוימער בייגען אָן די קעפּ, בוקען זיך מיט גרויס דרך-ארץ, האַבען אַ פנים ווי די אַפּגעשמיסענע — תּרבות, שאַ-שטיל! און פּונ'ם גרינעם בלעטער-מאַנטעל קאַ-פעט זיי טראַפּענס וואַסער, קאַפּיקאַפּ אויף דער ערד, קאַפּ-קאַפּ מיר אויפ'ן קאַפּ.

אַ, הייליגער גאַט! — לאַז איך אַרויס אַ געשריי און פּאל כּורעים אויפ'ן פּייכטען נאַסען גראָז! (*).

(* די קליינטשע ז' 49-50.

פּוּנְדֵלֶע - טוֹרֶעס

קלינגען נישט אין דעם מאיעסטעטישען פראגמענט פון
דער „קליאטשע“ פאעטיש-שטארקע טענער פון תהלים, וויזיא-
בעריש-ליידענשאפטליכע אַפּקלאַנגען פון יחזקאל, אויסגעמישט
מיט די פערצערטעלטע פיהלונגען פון אַ מאַדערנעם דיכטער?...

1910

הויך-וועג, ווייט-וועג און טיעף-וועג

מענדעלע — דאָס איז דער גלייכער וועג, וואָס ציהט זיך אַהין-אַהין, אייביג אַהין, שטענדיג-אַהין — דער וועג צו די אַלטע דורות, דער וועג צום אייביגען קוואַל פון אונזער געשיכטע, דער הויכע וועג און ווייט-וועג און טיעף-וועג צו דער פער-גאַנגענער אייביגקייט, וועלכע בעשאַפט זיך אויפסניי איטליכע מינוט פון אונזער לעבען.

מידאַרף נישט פּערגעסען: מענדעלע איז באַנאַל. די יוגענד איז עס נישט, היינע איז באַנאַל — פריינד איפּסעלאָן נישט. געטע איז באַנאַל, טעקערי איז באַנאַל, דיקענס איז באַנאַל, גאַ-גאַ איז באַנאַל, — אַלע גרויסע דיכטער און קינסטלער זענען פּערבאַנאַליזירט געוואָרען פון דרויסען. מהאַט זיי איפּערגעשרי-בען און נאָכגעשריבען און מיטגעשריבען אַזוי לאַנג, ביז וואָנען זיי זענען געוואָרען אַזי שאַבלאָן ווי לבנה-אין-שטערען, ליליען און רויזען, טוי און נאַכטיגאַלען.

ליליען זענען וואונדערליך שיין. רויזען? — איך געה אויס נאָך רויזען, איך שטאַרב נאָך זיי. לבנה די בלייכע לבנה, די אומיטיגע, ווי איך האָב דיך ליעב! און פונדעסטוועגען היט

איך מיך ווי זיך-ווייס-אליין-נישט-וואָס, אַז איך זאָל מיך, חלילה, נישט אַרויסכאַפּען מיט אַזאַ באַנאַל וואָרט ווי לבנה-שטראַהלען, אָדער ליליענפּינגער, אָדער ענליכע שעהנע זאַכען.

די עטליכע פּעריונגעלשטע יונגע — די וואָס פּערקיני-דישען אונזער שעהן-ליטעראַטור, זענען נישט שטאַרק פּערליעבט אין מענדעלע'ן, ווייל ער איז נישט ניי, נאָ פּערשטעהט זיך, זיי זענען נייער—וועלען אייביג בלייבען ניי, גלאַנציג מיט פּערעל-דיגען שווייס-גלאַנץ, זייערע ווערק וועלען קיינמאָל נישט אָב-גענוצט-ווערען פּון צופּיעל געברויך, וועלען קיינמאָל נישט האָ-בען אויף זיך דעם הייליגען שטויב פּון אַלטקייט, פּון גע-שיכטליכקייט. נאָראַנים עלטערען זיך נישט. זיי האַלטען זיך תמיד אין דער מאָדע, און ווען די מאָדע איז צו זיין טראַגיש און גאַטזוכענדיג, און עדעל-פּיין, און אומעטיג — טהוט מען עס, דער, וואָס האָט נישט קיין אייגענע פּערוועלעכקייט, קאָן אָננעהמען אַלערליי פּאָזען און זשעסטען; און אַז די נוצען זיך אָפּ, נעהמט ער אָהן אַנדערע, נייערע, פּיינערע, בעקוועמערע, וואָס פאַר אַ דאָנה האָט ער!

מענדעלע איז פּערשטעהט זיך, אַלט, אָבער אין זיין צייט, איז ער געווען יונגער, פּייערדיגער, רעוואָלוציאָנערער, ווי אַ סך פּון אונזערע יונגע. מענדעלע זאָכט פּון אַלטקייט ווי נאָר איינער, מענדעלע שפּעט-אָפּ פּון די, וואָס גלויבען, אַז יענער איז געווען פאַר מיר, דערפאַר איז ער געווען קלוגער, מענדע-לע זאָכט פּון די אַמאָליגע „אַטע“, וואָס פּלעגען זינגען פּון „אינדען, וואָס טהוען צוברעכען זייער דאָרשט“ און „וואָס שפּיע-לען און שאַלען אַ לויב ליעד דער געליעבטער פּלח“, פּון די וואָס שרייבען „אַ האַרבען אַץ-קוצן-לשון, און יודען זענען זיך מחיה, ווייל ס'איז אוממעגליך צו פּערשטעהן“.

מענדעלע'ס פּאָעזיע איז נישט קיין אויסגעדיכטערטע, פּון ביכער אַרויסגעלערענטע, ווערטערדיגע, מענדעלע'ס פּאָעזיע איז רויע פּאָעזיע — נישט געפּאָרט און נישט געקיינסטעלט, נאָר ווי זי קומט פּון דעם יודישען לעבען אַרויס. מענדעלע'ס פּי-דעל-שפּיעל איז לויטער פּידעל-שפּיעל, אָהן די קונצען פּון מאַכען

מיט די פינגער, פון וואָרפען מיטן קאָפּ פון חן וועגען.
 מענדעלע מאַכט אַליין זיין פידעל — זיין געצייג און אויב אַפילו זיין ליעד איז אַמאָל נישט אַזוי הויך אינטערע-
 סאַנט, איז אָבער דער פידעל שטענדיג ציטערדיג, שטענדיג קלאָגענדיג, און — ווי אין יענע לעגענדע פון דעם פידעל, וואָס מ'האַט געלעגט אויפן קבר פון אַ דערהרגסן פרינץ — שפיעלט ער פון זיך אַליין, און ער בעוויינט און בעקלאָגט דעם געשטאַרבענעם פרינץ — דאָס פרינצליכע, דאָס פּערגאַנגענע. מענדעלע, דער נישט-דאָס-בין-איך-אויסען-מענש, איז שטענ-
 דיג עפּיס אויסען, זיין נישט-אויסען-זיין איז בלוז אַ לשון סג'י-
 נהור, אַנאַנשטעל. מענדעלע איז דער אויסענדיגסטער פון אַלע יודישע שרייבער. אפשר שוין אַ ביסעל צופיעל אויסען. אָבער ווער קאָן זאָגען צוים דעמב „אַזוי זאָלטו וואַקסען? ווער קאָן פּערשרייבען מענדעלע'ן זיין וועג, זיין מאַגיר, זיין סטיל?
 מענדעלע'ס פּתבים זענען געשריבען פאַר תלמודישע מענ-
 שען, פאַר מענשען, וואָס לערנען — נישט פאַר אַזוינע, וואָס לייענען. מען דאַרף לערנען אַ קאַפיטעל מענדעלע, ווי מ'דאַרף לערנען אַ פרשה רש"י אָדער תוספות. מענדעלע בעשרייבט נישט דעם יוד, נאָר דאָס יודישקייט, נישט די וועלט, נאָר דאָס וועלט-
 ליכע, מענדעלע זאָגט וועגען מענדעלע'ן, אַז עס האָט איהם געצויגען אַהין, אַהין דאָרט אין די ווייטע מקומות אַריין. דאָס האַרץ האָט זיך אין איהם געצויגען, אַזוי ווי קליינע קינדער ציהען זיך מיט די הענטלעך געגען דער לבנה, זעהט איהר שוין: קינדער-
 לעך מיט בלינדע אויגען בענקען נאָך דער לבנה — נישט נאָר ביי אונזער יינגסטען, נאָר אַפילו ביי אונזער זיידען. נאָר דער זיידע זאָגט עס שעהנער, פיינער, אמתדיגער, ביי מענדעלע'ן, אַז די זון געהט אויף, קוקט זי אַראָפּ מיט איהר ליכטיג פנים. איין קוק איהרער האָט מחיה געווען איטליכע זאָך בעזונדער. בוימער און גראַזען האָבען ווי זיס געשמייכלעט איידער די גרויסע טרערען טוי פון ביינאָכט זענען ווי אויסגעטריקענט, אַקוראַט ווי קינדער צולאָכען זיך פּלוצים אין מיטן אַ געוויין. און מענהעלע'ס הומאָר, ווי עדעלשיין איז ער, ווי טיעף.

ווי גרויסשטריכיג! די בלאָטע אין גלופסק איז ביי איהם אַזוי שיטער און טיפּף, אַז אַפילו אַ הויכגעוואַקסענער מענש, מוז זיך פּערשפּריצען ס'היטעל. דאָס וואַסער פון דעם יודישען טייך פּיאַטינגלייווקע איז אַזוי געדיכט, אַז בנימין לעגט זיך אָהן דערמיט פּולע קעשענעס און הייסט מענדעלע'ן זיך מאַכען דער-פון אַ פעקעל. מענדעלע בעשרייבט די יודישע הייווער; ווי זיי שטעהען עפּיס ווי אַנגעברוגוטע איינס אויף דאָס אַנדערע, שטעהסט דו אַרויסגערוקט, זאָגט איין הוי, שטעה איך מיר דווקא אַריינגערוקט. שטעהטו מיטן דעכעל אַראָפּ, שטעה איך מיטן דעכעל אַרויף.

מענדעלע'ס גרויסקייט איז פון יענעם סאָרט, וואָס דער-ווייטערט אַ ביסעל, וואָס פּערברעמדט, וואָס שטעלט אַוועק אַ ווייטע גרענעץ צווישען אייך און זיינע בעשאַפענע געשטאַלטען. ער גיט אייך דאָס בילד און די דיסטאַנץ, פּדי איהר זאָלט קע-נען זעהן זיינע נישט לעיבע מענשען אין דעם ווייכערען ליכט פון פּערגעבונג, אין דעם מאַט-ליכט פון פּערגאַנגענהייט, פון עפּיס, וואָס איז, ווי אַ גראָער פּלעק, געבליבען אויף די בלעטער פון אונזער לעבען.

מענדעלע איז געדאַנקליך, אָבער נישט דענקעריש. מענדעלע איז אַ חכם, אָבער ער חכמה'ט זיך נישט. ער שטראָפט און שילט, ער שמייכעלט און גלעט, ער גיפטיגט און היילט, אָבער דאָס אַלצדינג ווערט געהייליגט אין די טיעפע פּיערען פון לעיבשאַפט און געטריישאַפט. מענדעלע שרייבט און ערגערט זיך. ער שרייבט און סיטהוט איהם וויי. ער שרייבט און פּריידט זיך, ער שרייבט און שפּיעלט אַ לעיבע מיט דעם געשריבענעם, און די ווערטער זענען רונד און פּערעלדיג, און בעטען זיך: שרייבט מיך אויף אויף פאַרמעט, ווייל איך בין אייער הייליגע שריפט, ווייל איך בין דאָס פּערגאַנגענע יודישע לעבען, וואָס קעהרט זיך מעהר נישט אום. מענדעלע'ן מעהר ווי וואָס-עס-איז אַנדערען יודישען שרייבער — איז געלונגען פעסטצוהאַלטען די פאַרמען פּונם פּערגיינענדיגען דור, פון דעם אַלטען דור, וואָס האָט געליטען פון בעלי-טאַקסע און פּיינע בריות. ער איז אַ

הויך דער גרויסער יודישער שריפטשטעלער, מיט אלע זיבען
 הניען פון אמתער יודישקייט, אויך דער געשיכטע-שרייבער,
 דער פערציילענער פון יודישע מנהגים, פון יודישע גענג, פון
 יודישע צרות-און-נחת. ער איז דער עקספאָנענט פון דער יודי-
 שער נשמה, ווי זי האָט זיך ענטפלעקט אין די פערשלאָטענע
 יאָהרען פון איהר גלות.

מיר, די היינטיגע, די נייערע האָבען געמאַכט אַ פעטיש,
 אַנאַבעטן פון אונזער אייגענעם טראַגיום. מיר דינען צום
 בלוי-בלייכען גאַט פון מעלאַנכאָליע און צער. מיר וואַלדערען
 זיך אין אַ פעטען אומעט און מיר ווערען דערפון געוונד, מיר
 פרעסען דעם זעלבסט-שמערץ מיט גרויסע לעפעל, און דאָס
 פערשאַפט אונזער ליידיגען אַפעטיט צום לעבען. אונזערע טרע-
 רען זענען פיש-אייל פאַר אונזער געמיט. מיר שטעהען פאַרן
 שפיגעל און מיר מעסטען זיך אָן די וואונדערבאַרע פּאָזע פון
 אַ רעוואָלוציער נעבען דער שדיף. מיר זענען יונג און אויסגע-
 לעבט אַן פערקרימט, און גאַרנישט וועלענדיג. מיר בלאָנדען
 אַרום און מיר זוכען נישט. מיר האָבען גאַרנישט און מיר וויי-
 סען נישט, ווי אַזוי עפּיס צו וועלען.

מענדעלע איז געווען דער נביא, מיר זענען די ביזע
 נבואה. מיר שפיעלען און פערשפיעלען זיך מיט אַלערליי נאַ-
 רישקייטען, מיר זינגען מיט גאַלדענע צויטען און מיר טראַכ-
 טען מיט זילבערנע פליטערלעך. מיר האַלטען אָפען אַלע טהי-
 רען פון אונזער געמיט, אָבער וואָס קענען מיר זעהן דאָרט-
 אינעוועניג?

מענדעלע איז געווען דער יונגער, דער יוגענדליכער,
 דער מענש מיט אַ וואונש און אַ ציל. לאַמטערען און וואַנדער-
 שטעקען אין האַנד, איז דער זיידע געקראַכען איבער די בלאָטעס
 פון גרופסק און טונעיאַדעווקע, געשאַלטען און זיך געבייזערט,
 און כסדר האָט ער געהאַלטען ס'אויער צו דרערד, צי קומט שוין
 נישט, אפשר, דער פערשפעטיגטער משיח, און אפשר קאָן מען
 איהם אונטעראַיילען, ער האָט געזען דאָס טראַגישע פון אונזער
 לעבען. ער האָט זיך דערביי פערטראַכט. ער האָט געזען, ווי

מענדעלע-טורעם

גרויס גאָט'ס וועלט איז און ער האָט געטריבען דאָס פּאָלק
ישראל מיט בייטשען אַרויסצוגעהן אויף דער וועלט, און זיין
מיט מענשען גלייך. ער האָט געוואָלט, אַז יודען זאָלען זיין
מיט מענשען גלייך?—מיר גלויבען בכלל נישט זעהר שטאַרק
אין מענשען. ער האָט געמיינט, אַז אַ יוד דאַרף זיך נאָר גוט
אַרומזייען, אַראָבואַרפּען ס'שטריימעל, ווערען אַ זשענטעלמאַן
און ער איז געראַטעוועט. — מיר גלויבען, אַז ס'איז גאָר קיין
רעטונג נישטאָ פאַר דעם לעבען, און אַז אַזוי צי אַזוי, ציהט
אַלץ אונזער האַרץ אַהין, אַהין, אַזוי ווי קליינע קינדער ציהען
זיך מיט די הענטלעך צו דער לבנה.

מענדעלע מוכר ספרים

I

מיט דעם דורשט פון פיעל דורות איז מענדעלע צוגע-
פאלען צו יעדען חן-גריפעלע פון יודישען לעבען, שעפענדיג
פון דאָרט די אוצרות פון בילדערישקייט, וואָס דאָס אַנאָנימע
„יודעלע“ האָט שוין געהאַט אין זיין שפראַך אָנגעזאָמעלט.
די שטריכען פון מענדעלעס קינסטלערישער פּיוּאַנאָמיע
זענען די הויפט-שטריכען פון מענדעלע'ס וועזען בכלל, און ווען
מיר ווילען דאָס דאָזיגע מענדעלע-וועזען באַראַקטעריזירען,
הויבען מיר אָן פון דער אייגענאַרטיגער „חולשה“, וואָס מענ-
דעלע האָט אין זיך דערזעהן.
„רבּותי, איך בין זיך מודה — שרייבט מענדעלע — אַ
מין חולשה אַזעלכע האָב איך פון קליינװײַז אויף, נישט פאַר
יודען געדאַכט, וואָס אויף זייער לשון הייסט עס: ליעבשאַפט
צו נאַטור, ד. ה. צו אַלצדינג, וואָס וואַקסט, וואָס שפּראַצט,
וואָס לעבט, וואָס געפינט זיך אין דער וועלט, עס ציהט מיך,
ציהט, נישט פאַר אייך געדאַכט געוואָרען. עס קריכט מיר אַמאָל אין
קאָפּ אַריין אַ צאָקעלע, אַ שיין פּנימל, אַ בילד, אַ געשטאַלט, אַרע-

ועלע, א בוימעלע, א רויזעלע, א פיגעלע...
 אָט די דאָזיגע „חולשה“ מענדעלע'ס, וואָס איז קיינמאָל
 נישט געבליבען פאסיוו, וואָס האָט שטענדיג געצוואונגען איהם
 צו זינדיגען קעגען דעם „לא תעשה לך פסל“ און שטרעבען
 צו פלאַסטישע בילדער - אין דעם איז דער ערשטער שטריך
 פון מענדעלע'ס קונסט.

מענדעלע איז געווען אַ מייסטער, און זיין פּערהאַלטען
 זיך צו דער נאַטור איז נישט געווען די חסידישע בעציהונג
 צו נאַטור, וואָס לייטערט אַלץ אַרום אין נאָמען פון וועלכען
 ס'איז רעליגיעזען זכות-אבות... אין דעם בעריהמטען בילד פון
 „צווישען צוויי בערג“ ביי פּרצ'ן לעבט אַלעס אין דער נאַטור.
 נאָר אין זכות פון שמחת-תורה, דאָרט געהט אונבעמערקט אַרי-
 בער דער גלאַנץ פון די חסידישע אַטלאַסענע קאַפּאָטעס אויפ'ן
 גראָז, און ערשט דערפון נעמט דאָס גראָז גלאַנצען. ביי מען-
 דעלע'ן איז עס נישט אַזוי. ביי איהם לעבט די נאַטור אין
 אַלץ, וואָס איז נאַטירליך פאַר זיך, מיט אַנאייגען לעבען. און
 גראָד דערין ליגט מענדעלע'ס טבע, וואָס ער וויל די נאַטור
 נאָכמאַכען, די קונסט צו אָביעקטיווירען איז דער ערשטער
 קענצייכען פון מענדעלע'ס וועזען, און דאָס מאַכט איהם אויך
 פּערשיעדען פון די דורות אַלט-העברעאישע דיכטער, וועלכע
 מען קאָן גילכער אַנרופען מיט'ן נאָמען „ליטורגיסטען“, איידער
 מיט'ן נאָמען „קינסטלער“. די ליטורגיע אינגאָרירט אינגאַנצען
 דעם אָביעקטיווען אינהאַלט און די קערפּערליכע ממשות פון
 דער נאַטור. אין בעסטען פאַל שוועבט זי איבער דער נאַטור,
 אין ערגסטען פאַל איז זי בכלל אויסער דער נאַטור.

נישט אַזוי אָבער איז די טבע פון דער קונסט. די קונסט
 וויל אַ נאַטור בעשאַפען, און פּערשיעדענע קינסטלער געהען צו
 דעם ציעל מיט פּערשיעדענע וועגען. פאַרהאַן קינסטלער, וואָס
 נעמען זיך דערביי לויט'ן קאָנקרעטען מוסטער די נאַטור נאָכ-
 צומאַכען, נאָכמאַהלען.

מענדעלע געהערט צו דעם לעצטען אַרט קינסטלער. מיר
 לייענען די פּריהילינגס-בעשרייבונג אין „שלמה ר' חיימס“, דעם

אָנקום פון ווינטער אין „ווינשפינגערל“, און דער דאָזיגער
 איינדרוק ווערט נישט אָבגעשוואַכט. אָט איז אַ בילד „פון פיש-
 קע דעם קרומען: — „דער הימעל איז בלוי, לויטער, אָהן אַ
 פיצעל וואַלקען. די זון ברענט, סמאַליעט, עס ווייהעט נישט
 קיין ווינטעלע, מען פיהלט נישט קיין פייגעלע...“

אין דער דאָזיגער נאַטור-בעשרייבונג, וואָס איז, אגב,
 לאַנג און גענוי, און געזעהען מיט ספעציפישע אויגען פון אַ
 יודען, „ווייהעט דאָך נישט קיין ווינטעלע“ פון מיסטישער בע-
 גייסטערונג, פון הללויה-געזאַנג...

מענדעלע מאַכט נאָך די נאַטור און ער געהט זי נאָך
 שריט נאָך שריט, בעשרייבט דעם לאַנדשאַפט מיט אַלע בעשע-
 פענישען, וואָס אויף איהם...

עס איז באמת געווען אַ „חולשה“ אין פּערגלייך מיט
 דער טבע פּונם אַרטאָדאָקסאַלען טיפּ יודישען דיכטער, וואָס
 האָט זיך אויפגעצויגען אויף תהלים און אויף אַ בלעטעל פּער-
 פייטשען שיר-השירים...

מענדעלע'ס קונסט, אַ ווייטע פון רעליגיעזע צוועקען און
 רעליגיעז-קינסטלערישע מיטלען, איז אַ נייטראַלע, פּלאַסטישע
 קונסט, און דאָס בעטייט זיין „חולשה“, זיין ליבע צום צאָצ-
 קעלע, צום גרעזעלע, צום בוימעלע, צום פּויגעלע...

אַבער אין דער דאָזיגער ליבע, „צום צאָצקעלע“ איז
 פּערהאַן נאָך עפּיס: ער גלויבט אין דעם דאָזיגען „צאָצקעלע“.
 מענדעלע האָט נישט די קראַפט מבטל צו מאַכען די מינדסטע
 בעוועגונג אין דער נאַטור, דעם מינדסטען שטריך אינ'ם מענ-
 שע'ס טבע, דעם קלענסטען בויג אינ'ם שפּראַכען-גאַנג. מענדע-
 לע האָט אָנגעהויבען פון „תולדות הטבע“ און דאָס איז קיין
 צופאַל נישט. דער גאַנצער אַרט צוגאַנג זיינער צו מענשען
 און ערשיינוגען, דאָס אומגעשראַקענע קוקען דער טבע אין
 די אויגען, יעדע איינצעלנע שטעל, וואו מענדעלע נעמט זיך
 רעדען אין נאָמען פון אָט דער בעליידיגטער טבע — דאָס אַלץ
 דערווייזט, אַז מענדעלע פּערמאַנט נישט נאָר „ליבע צו דער
 נאַטור“, נאָר אויך דער גלויבען אין דער גאַטור'ס ווילען, אין

דער נאטורס טהאט, עס איז דעע זעלבער גלויבען, וואָס קאַר-
לעיל האָט אַמאָל אָנגערופען „די רעליגיע פונ'ם פאַקט". און
מענדעלע בעווייזט עס גאַנץ אָפּט. אין זיין שטענדיגען דערמאָ-
נען וועגען די „מילבען-יודען" ליגט בעהאַלטען אַ פערבאַרגענער
גלויבען אין זיי, „מיר האָבען געזעהן, אַז מיר זענען אַ זיווג
מין השמים" — דערזעהלט מענדעלע וועגען אַ געוויסע קאַטעגאָ-
ריע פון די דאָזיגע מילבען — פון די גלופסקער יודען. און ביי
זיין גרעסטען בטול צו זיי האָט ער זייער שפראַך אָנגענומען,
זייער ליטעראַרישען נוסח פערקערפערט און, ווען שטעהענדיג
שוין גאָר אין דער עלטער, האָט ער מיטאַמאָל דערזעהן, אַז
די מילבען הויבען אָן מענשליכע הויט און ביין צו בעקומען,
האָט ער, דער יוד אין די אַכטציגער, מיט שטאַלץ אויסגערופען:
— איך בין מיט די „עמי-הארצים" געגאַנגען ביז אַהער
און וועל ווייטער געהן...

און אין דעם איז געווען דער טריאומף פון זיין גלויבען,
פון זיין „רעליגיע פונ'ם פאַקט".
וואָס איז דער סוד פון מענדעלע'ס אייזען-פעסטער שטאַנד-
האַפטיגקייט, פון דעם גראַדען שניט פון מענדעלע'ס לעבען,
וואָס האָט בחור-ווייז אויף אַ וויילע זיך פערקלירען אין דער
פערספעקטיוו פונ'ם יודישען לעבען, האָט זיך ווידער פערענ-
דערטערהייט אַרויסגעוויזען און, נישט אַראָבפאַלענדיג ביי זיך,
דורות נאָכאַנאַנד בעגלייט?...

דער זעלבער סוד שוועבט אויך איבער מענדעלע'ס ווערק,
מיט זיין ענציקלאָפּעדיסטישען גייסט נישטערט אויס מענדעלע
אַלע פאַלדען און ווינקלען פון יודישען לעבען און בעגייסט זיי
מיט דער העלער שיין פון זיין גלויבען אין דער טבע פון
זיין „רעליגיע פונ'ם פאַקט".

שטעהענדיג אין דער מיט פון אַ דור, וואָס האָט די
אויגען געהאַלטען געווענדעט צו דער הימלישער טאָכטער — דער
השכלה, האָט מענדעלע, דער מחבר פון „תולדות הטבע" דער-
הערט די שטים פון דער טבע און פאַרמולירט אין דער „קליאַ-
שע" דאָס עכט-מענדעלע'שע געזעץ:

— אלע שרייען פילדערען — שרייבט מענדעלע — שוין צייט דאָס אַלץ אַוועקוואַרפֿען און ווערען קליגער, געבילדע־טער, געניטער; נאָר קומט פון זייער שרייען עפעס אַרויס? ... פאַרוואָס? מחמת אין דער וועלט הערשט איין געזעץ פאַר אַלע בעשעפענישען, פאַר אַלע מענשען גלייך, איך מײן דאָ דעם דאָזיגען בעקאַנטען געזעץ, וואָס אַלע ווילען עסען...
 מענדעלע איז מיט אַ קאָפּ העכער געוואָרען פון זיין משפּילישען דור, אַרויסזאָגענדיג דעם דאָזיגען געזעץ. עס האָט אין איהם גערעדט דער גלויבען אין דעם, אַז אַלע מענשען מעגען וועלען עסען, אַז ברעכען די „תּאווה פון עסען“, הייסט ברעכען די „רעליגיע פּונ׳ם פּאַקט“, און דאָס האָט דאָך שוין מענדעלע נישט געקאָנט פּערליידען.
 און אַזוי אַרום האָט מענדעלע׳ס „חולשה“ פון אַ קינסט־לער זיך סומך געווען אויף דער „רעליגיע פּונ׳ם פּאַקט“, ויאָס האָט בעהערשט זיין גייסט, און דער אייזען־פּעסטער גייסט מענדעלע׳ס, וואָס האָט שטענדיג פּערנומען דאָס געבאָט פון דער טבע, האָט געצויגען זיין יניקה פון די רעאַליסטישע נטיות פון זיין קונסט, וועלכע לאָזט נישט איבער אין ערגיץ קיין סודות און נישט־דערזאָגטעס. וואו־זשע איז דער סוד פון דאָזיגער שטאַנטהאַפּטיגקייט, וועלכע לאָזט זיך זעהען סיי אין מענדעלע׳ס לעבען, סיי אין זיינע ווערק?
 וועמענס ווירקונג האָט דערצויגען די דאָזיקע אייגענ־שאַפטען פון מענדעלע׳ס וועזען?
 מיר לייענען מענדעלע און פּיהלען גאַנץ אָפּט, אַז דער־פאַר רעדט מענדעלע אַזוי שאַרף, דערפאַר בעטאַנט ער מיט אַזאַ ענערגיע זיין „געזעץ“, ווייל הינטער איהם שטעהט עמי־צענס אויטאָריטעטער מיין, עמיצענס אייזען־פּעסטע פּונה. און דעמאָלט, ווען מענדעלע רעדט וועגען דעם געזעץ, אַז „אַלע ווילען עסען“, הערען מיר די שטים, וואָס האָט אין די שפּריכ־ווערטער געזאָגט: „קיינען איז קיין הבל נישט“. אָדער: „אַלץ קאָן דער מענש פּערגעסען, נאָר נישט דאָס עסען“.
 און ווען מענדעלע פּיהרט לעבענסלאַנג די האַרטע מלחמה

מיט'ן יודישען דאָן-קישאַט, בנימין השלישי, ווען ער טרעט שפעטער אַרויס מיט אַזאָ פּראָטעסט געגען דער הענעמאַניע פּונ'ם קאָפּ איבערען גוף ביי יודען: „וואָס דו ווילסט, רבּונו של עולם, — שרייבט מענדעלע, — נאָר אָט דעם קאָפּ אָהן אַ גוף זאָך איך מעהר נישט אָנקוקען“. אין אַלע די דאָזיגע מאָ- מענטען דערמאַנט איהר זיך נישט-ווילענדיג אָהן דעם אָנאַנימען „יודעלע“, וואָס האָט מענדעלע'ען יודישע ווערטער פּרומרשט גע- רוימט, נישט נאָר ווערטער, נאָר משמעות, דעם גאַנצען היצי- גען שטרייט צווישען דעם יודענס „שכל“ און דעם מענשענס „שגעון“. צווישען דעם „נאַרס“ דאָן-קישאַטישקייט און דער גע- זעצטקייט פּון „בעסער“ — אָט דאָס אַלץ האָט דאָס „יודעלע“ מענדעלע'ען איינגערוימט. און מענדעלע, וואָס האָט די דאָזיגע טענדענצען פּון פּאָלקס-בעוואוסטזיין איבערגענומען, קריגט דער- ביי יענע שטאַנדעאָפּטיגקייט און מוטיגקייט פּון טאָן, וואָס מאַ- טען אַזוי אויטאָריטעטיש זיין שטים. און דאָ ליגט דער סוד פּון מענדעלע'ס שטאַנדעאָפּטיגקייט. „ניין, רבותי, — שרייבט מענדעלע (אין דער אויפלאַגע פּון יאָהר 1873) אין די „מסעות“ — גלויבט נישט אין די הימלישע קעלבלעך, צווישען אַלע אונזערע קעלב- לעך איז אַפילו נישטאָ איין קעלבעל פּונ'ם הימעל אַראָבגעשיקט געוואָרען“...

און מיט דער אמונה שקמה פון אַ קינסטלער, וואָס האָט זיין פּאָלקס קולטור-נוסח אויפגענומען, געהמט מענדעלע זיך צו זיין קונסטווערק. און דאָן איז נאָך מענדעלע גאַנץ אין זיין ווערק — איינהייטליך.

II

מיר קומען אָבער צו דער ערשטער סתירה אין מענדע- לע'ס נאָטור. גלויבענדיג אינ'ם פּאַקט, בעגעהט זיך מענדעלע דאָך נישט פריי מיט איהם. מענדעלע האָט שטענדיג צו טהון מיט גרויסע לייווענטען, מיט פרייטע מאָסטשאַצען. קומענדיג צו דער צייט, ווען דאָס בעוואוסטזיין פּונ'ם פּאָלק האָט ביס-

לעבן ווייז גענומען אויסראהמען די מעטאפיזישע בעגריפען פון אהה-בחרתנו, דעם בטחון און דאָסגלייכען, פערבלייבט מענדעלע דאָך געטריי זיין אייגענער נאַטור, וואָס איז אַ פערשמעלצונג פון צוויי היסטאָרישע תקופות.

צוויי שאַפונגס-סוביעקטען זענען צונויפגעשמאָלצען אין מענדעלע'ס גייסט (מענדעלע זאָגט אַליין; מײן נשמה איז אַ שותפות־דיגע דירה), און די ירושה, וואָס מענדעלע האָט בעקו-מען פונ'ם פאַרצייטיגען טיפ פון יודישען דיכטער, לאָזט זיך נישט שווער אונטערצושיידען פון דעם אַרט שאַפען, וועלכען מענדעלע האָט איבערגענומען ביים „יודעלע“, ביי דעם יודישען פאָלקס-שאַפען, וואָרום, גלייך ווי אין מענדעלע'ען קעמפט דער מחבר מיט'ן פאָלקס-קינסטלער, אַזוי קעמפט אויך דער קינסטלע-יזשער אַנאָליז מיט'ן סינטעז, וועלכען מענדעלע האָט געלערנט פון דורי-דורות יודישע מעטאפיזיקער.

און דערפון נעהמט זיך דער פאָקט, וואָס וואַרפט זיך יעדען אין די אויגען. נישט האָבענדיג צו טהון מעהר מיט די אָבערלעבטע מעטאפיזישע בעגריפען, שאַפט מענדעלע נייע בע-גריפען, וואָס זענען אבסטראהירט פון אַ נייער ווירקליכקייט, וועלכע בעציהען זיך אויף נייע פעהרעלטענישען און ווערען דאָך אויפ'ן מעטאפיזישען אופן בעשאַפען. אַזוי אַרום בעקומען מיר די גראַנדיעזע „יודישע טאַרבע“, וואָס הענגט ווי אַ נייער הימעל איבער מענדעלע'ס וועלט. אַזוי אַרום בעקומען מיר דעם סימבאָל פון דער „קליאַטשע“, דעם „עמק הבכא“, דעם „בנימין השלישי“, — אַלץ בעגריפען, וואָס דעהויבען זיך פון קינסט-לערישען אַנאָליז, וואָס וואַקסען איבער אַלע דעטאַלען און קליי-ניגקייטען, וואָס נויטיגען זיך נישט אַפילו אָפּטמאַל אין קיין לייבליכער פערקערפערונג, ווייל זיי לעבען פאַר זיך...

מענדעלע טראָגט מיט זיך אומעטום דעם סינטעטישען שטייגער פון דענקען, ער האָט וועהניג געדולד זיך אָבצוגעבען מיט דעם איינצעלנעם פאָקט, הגם ער גרױבט אין איהם באמונה שמחה... מענדעלע סינטעזירט שטענדיג, פרובט דעהויבען יעדע איינצעלקייט ביז צו דער הויך פון אַ געזעץ, און אָט די סיג-

טעטישקייט ראָנגעלט זיך אין מענדעלעין מיטן פּלאַסטישען חוש-זי לאָזט איהם נישט פּערבלייבען נאָר ביים געזעהענעם, זי טרייבט איהם פון שילדערען צום קאָמבינירען, זי מאַכט פון זיינע בילדער סכּעמעס, און טויט זיי אַפּטמאָל דערמיט אַוועק. אָבער מענדעלע קאָן דאָס אין זיך נישט גובר זיין.

„איך בין אַ פעדימעל אינגעוועבט אין דער גרויסער שטיק מאַטעריע... אונטער דעם נאָמען „יוד“ — אַזוי דערזעהלט מענדעלע וועגען זיך אַליין. און אַזוי איז עס ביי מענדעלעין אומעטום. ער זוכט אומעטום די אינהייט, דעם אויבער-פּרינציפּ. דאָס גאַנצע יודישע פּאָלק איז איין קליאַטשע, איבערן גאַנצען יודישען לעבען הענגט איין יודישע טאָרבע. איבערן גאַנצען לעבען פון אַלע מענשען אין דער וועלט הענגט איין געזעץ. „וואָס אַלע ווילען עס“... נעהמט מענדעלע נאָר צו שרייבען אַ פּאָרטעט, גיט ער שוין צו: „עס איז געווען פון יענעם מין.“ ער געהט שטענדיג פּונם מין.

און דאָס איז אפשר געווען דער זינען פון מענדעלע'ס „שלייפען“: אָבצואוואַרפען דאָס איינצעלנע, דאָס צופעליגע און דאָס אינדיווידועלע. דערין איז אויך מענדעלע'ס קאָנסערוואַטי-ווער ערענסט בעשטאַנען: ער האָט שטענדיג אויסגעמיידט די אַזוי גערופּענע „פּירישע אונאַרדענונג“. די אָרדענונג, דער מין, דער געזעץ — דאָס זענען געווען די דעוויווען פון מענדעלע'ס קונסט.

מענדעלע ווערט אַ „קינסטלער מיט אַ געזעץ“ און דאָס איז די אמת'ע סיבה, פאַרוואָס מענדעלע'ס „געזעצען“ האָבען אַזאַ שטיק צייט פּערשטעלט דאָס עכטע אויסזעהן פון זיין קונסט. אין דער אייראָפּעאישער ליטעראַטור וועט זיך אפשר קיינער, חוץ זאָלאַ, נישט קאָנען אויסצייכענען מיט אַזאַ פּאַנאַ-טישער איבערגעגעבענקייט דעם „געזעץ“. גלייך ווי זאָלאַ האָט אַ לעבען אָפּגעגעבען דעם „ירושע-געזעץ“, אַזוי האָט מענדעלע שטענדיג נאָר לויט איין געזעץ, לויט איין נאָרמע („אלע ווי-לען עסען“) פאַרמירט זיינע קינסטלערישע געשטאַלטען. זעלטען-ווען לאָזט זיך מענדעלע'ס פיגור אַרויסצורייסען

פונ'ם אלגעמיינעם „מין“, און מענדעלע'ס אויג גיט, משמעות, נאָר דערויף אַכטונג, אָו די „אויסטערלישע פּערזאָן“ זאָל זיך נישט בעווייזן אין זיינע ווערק.

אַט ווי מענדעלע געהט צו צו זיינעם אַ העלד :

— „עס ציהט זיך גאַט'ס גרויסע וועלט אין דער לענג, אין דער ברייט, אָהן אַ סוף, אָהן אַנ'עק... אין דער מיט וועלט אויף דער קיילעכדיגער ערד איז דאָ אַ קליין פּלעקעלע, ווי אַ פּלינ האַט איבערגעלאָזט — דאָס איז גלופּסק. אין דעם דאָזי-גען פּלעקעלע איז דאָ אַ פינטעלע — אַ קלייזעל, אין דעם פינ-טעלע איז דאָ נאָך אַ ברעקעל פינטעלע — אַ פּאַנק. און אין דעם פיצינק פינטעלע — אַ מין בעשעפעניש אַווינס, וואָס הייסט הערשעלע. דאָס פיצינק בעשעפעניש ליגט, ווי אַ שפּין, פּונקט אין דער מיט פון דער גרויסער ראָד שפינוועבס. פון איהם ציהען זיך אַרום און אַרום אין אַלע זייטען לאַנגע דינע פע-דימלעך, פּור און פּור אָנגעזעצט, האַרט איינס ביים אַנדערען, מיט עפּיס לופּטגע מיני פינטעלעך, אַזעלכע גאָר נישט טאָר דעם אויג, וואָס הייסען ביי די פּילאָסאָפּען „אַטאָמען“.

אַט אַזוי האָט מענדעלע דאָס יודישע לעבען געזעהן : אויף דורך און דורך מיט אַלע „אַטאָמען“... און ווען איהר הערט זיך איין אין דעם דאָזיגען ציטאָט, צי פיהלט איהר נישט מענדעלע'ס ציטערדיגע האַנד, ווי זי נעהמט אַרויס פּאַרוזיכטיג, ווי אַ פּויגעל-איי פון געסט, דאָס „פיצינק פינטעלע“ — הער-שעלען, דעם העלד פון זיין בעסטען ווערק?...

מענדעלע בעגעהט זיך אַזוי פּאַרוזיכטיג דערפּאַר, ווייל ער וויל נישט צערייסען דעם צובונד פון דעם „פיצינק פינטעלע“ צו די איבעריגע „אַטאָמען“, צו אַלע די פעדימלעך, וואָס שאַ-פען די „מאַטעריע יוד“ — וואָרום, ווער ווייסט, אפשר אָהן דעם דאָזיגען צובונד צום מין, צום גרויסען אלגעמיינעם סדר, וועט מענדעלע גאָר נישט איינזעהן דעם העלד זיינעם, ווייל דאָ וועט זיין קינסטלערישער מעטאָד מעהר נישט גילטען. אַט דער קינסטלערישער מעטאָד מענדעלע'ס איז די שטענדיגע גע-בונדענקייט אין דער אלגעמיינער קאַטעגאָריע. אין דעם מין,

אין דעם געזעץ. ארויס פון דעם „פער'כשופ'טען קרייז" קאָן מענדעלע נישט.

דערפון נעהמט זיך צוויי אייגענשאַפטען פון מענדעלע'ס רעאַליסטישער קונסט, ערשטענס, ווערען ביי איהם אַלע מענ-דער מיט פון דער ראָד שפינוועבס, „אַלע איינצעל-זאַכען, גלייך ווי אַלע יחידים, ווערען איינגעקניפט אין דעם אַלגעמיינעם בילד פון דער עפאָלע, און צווייטענס... צווייטענס, האָט מענדעלע דערפאַר אָפטמאָל צו טהון מיט אַקסיאָמעס. אויב איבער אַלע מען הערשט איין געזעץ, אַלץ האָט איין שורש און איין סוף — דעמאָלט בלייבט דאָך נישט קיין אַרט פאַר דעם „יוצא מן הכלל“, פאַר דעם דאָזיגען שטענדיגען לעיבעלינג פון קונסט, עס בלייבען נאָר די „געזעצליכע קינדער“ — וואָס זענען ווער-ניג בעליעבט פון דער קונסט — די אַקסיאָמעס. און מענדעלע, מען מוז עס מודה זיין, האָט אָפטמאָל צו טהון מיט אַקסיאָמעס. איין זאך ווערט פאַרט דערגרייכט דורך מענדעלע'ס קינ-סטלערישען מעטאָד: די געבונדענקייט פון אַלע ערשיינונגען, די איינהייטליכע סיסטעם, אונטער וועלכער עס טרעט אַרויס בולט די גאַנצע סטרוקטור פון יודישען לעבען — און אָט די סטרוקטור האָט אונז מענדעלע טאַקע דער ערשטער געגעבען.

III

אין וואָס בעשטעהט דער עצם פון מענדעלעס קינסטלע-רישען פראָצעס?
מענדעלע'ס קונסט, אַ פערשמעלצונג פון צווייערליי מקופות, ווערט פון איין זייט דיקטירט, ווי געזאָגט, פון דעם גלויבען אין פאַקטען, וואָס רופט אַרויס דעם פערלאַנג יעדען פאַקט פלאַסטיש צו פערקערערען, און דאָס ברענגט מענדעלע'ן צו די בעסטע דערגרייכונגען פון זיין קינסטלערישען אַנאַליז, פון דער צווייטער זייט אָבער ווערט מענדעלע'ס קונסט אונטערגע-וואָרפען דעם סינטעטישען אַרט דענקען, וועלכער בינדט אַלע

ערשיינונגען אין איינהייטליכע סכעמעס, נעמט צו ביי יעדער פיגור איר אינדיווידועלען ווערט, און פיהרט אריין אָפּטמאָל אין מענדעלע'ס רעאָליסטישער קונסט טענדענצען, וואָס שטעהען אויסער דער קונסט.

וואָסערע קונסט-מיטלען אַרבעט אויס די דאָזיגע צוויי-פאַכע טבע פון מענדעלע'ס קונסט? ווי שאַפט מענדעלע זיינע בילדער?

מענדעלע גופא שילדערט אָפּטמאָל זיין בעגייסטערונגס-פּראָצעס. אין „פּישקע דעם קרומען“ שילדערט מענדעלע די מינוט, וואָס ער לעבט איבער, איידער ער הויבט אָן צו דער-צעהלען, ד. ה. צו שאַפען. עס ווערט אין איהם, דערצעהלט מענדעלע, אַ קאָלעניש, אַ יריד פון אַלערליי געשטאַלטען. (פּישקע דער קרומער ז. 138).

אין דער סקיצע „די ישיבה של מעלה“ איז פּערהאַן אַזאַ שילדערונג:

„ס'איז נאָך בלוי אין די פענסטער, כאַפּ איך זיך אויף אַ צעטומעלטער, אַ פּערדולטער... די שלייפען האַמערן, אין קאָפּ דרעהען זיך משונה-ווילדע געשטאַלטען. עפּיט בילדער פון מיין לעבען, פון קינדווייז אָן און ביו די עלטערע יאָהרען, אָבער אָהן אַ סדר, אויסגעמישט, איבערגעדרעהט, ווי אין אַ שדים-טאַנץ.“

אַט דער דאָזיגער „שדים-טאַנץ“ איז כאַראַקטעריסטיש פאַר מענדעלע'ס בעגייסטערונגס-פּראָצעס. מיט וואָס ענדיגט זיך דער דאָזיגער פּראָצעס?

„עס האָט זיך מיר פאַרגעשטעלט, — דערצעהלט ישראלדיק אין דער „קליאַטשע“, — אַ טאַג אין מיין שטאָדט, ווי אַזוי און מיט וואָס די מענשען ברענגען איהם צו“...

און ווייטער געהען וואונדערליך-קאָנצענטרירטע בילדער פון דעם, וואָס עס האָט זיך „פאַרגעשטעלט“.

דאָס זעלבע טרעפען מיר אויך אין „ווינשפּינגערל“, פּלוצים רייסט מענדעלע איבער די דערצעהלונג און גיט זיך אַב אין רשות פון דעם, וואָס איהם שטעלט זיך פאַר:

עס שטעהט מיר פאַר די אויגען ויין בלייך פנים...
און מענדעלע מאַהלט אַ בילד, וואָס איז אויף דורך און דורך
פאַרגעשטעלט און איז אַ סינטעז פון אַלע ביוזערדיגע אייני-
צעלעייטען.

אַזוי קומט פאַר אויך אין דער סקיצע, די ישיבה של
מעלה, כמעט דאָס ענליכע קומט פאַר אין דער סקיצע „גשרפים“,
„הגהאסיף“ און אַנדערע...

בעהערשען זיך קאָן דאָ מענדעלע נישט. אָט דאָס, וואָס
איהם „שטעלט זיך פאַר“, איז די טרייבקראַפט פון זיין שאַפּען.
און נאָר אַ דאַנק איהר האָט מענדעלע, אפשר, געקאָנט זיך
אַריענטרען אינעם יודישען לעבען. ביז מענדעלע'ן איז דאָס
יודישע לעבען, אַלס גאַנצעס, ביי קיינעם פון די פאַרגעהער
נישט אויפגעפאַסט געוואָרען. עס פלעג דאָס רוב געשילדערט
ווערען, ווי אַ ווילדער קנול פון דערשיינונגען, מענשען און
מנהגים.

מענדעלע הויבט אָן דער ערשטער זיך „פאַרשטעלען“
דאָס יודישע לעבען, אַלס גאַנצעס גענומען, אָנהויבענדיג פון
די צופעליגע דערשיינונגען, פון די ווייטע ווינקלען און ביז
יענע וועגען, וואָס פיהרען צום מיטעלפונקט.

דערביי קאָן אָפטמאָל טרעפען, אַז מענדעלע'ס בילד זאָל
זיין דורכאויס אַ גוזמא, דורכאויס היפּערבאָליש, און אזוי גע-
הען ביינאַנד די צווייערליי אייגענשאַפטען פון מענדעלע'ס רעאַ-
ליזם: פון איין זייט איז ער שטרענג איבערגעגעבען דעם
פאַקט, שטענדיג „אונטער פיער אויגען מיט דער ווירקליכקייט“,
פון דער אַנדער זייט איז ער פאַטעטיש פערשפיצט, ער רייסט
די גרעניצען פון דער ווירקליכקייט און שטרעבט צו וויזאַנען.
מענדעלע'ס איינצעלנע בילדער, וועלכע זענען קלאַסיש געוואָרען,
הגם זיי זענען דורכאויס גוזמא, דערמאָנען אָפטמאָל וויזאַנען.
צו זיי געהערען אייניגע בילדער אין דער „קליאַטשע“ און אין
„פישקע דעם קרומען“.

סיי דער פערביסען-סאַטירישער טאָן, וואָס טרעפט זיך
פאַסט אין אַזעלכע שטעלען ביי מענדעלע'ן, סיי די טרעפּענדיג

קייט פון די בילדערישע אויסדרוקען, מיט וועלכע מענדעלע קאָן אַזוי מייסטעריש בעגעהען זיך, — דאָס אַלץ גיט צו מען דעלעיס גוזמא-בילד אַ בלייבענדיגע שטייפקייט, אַנאָנפּערגעסליי-כע בולטקייט.

ווי דערגרייכט עס מענדעלע? ער דערגרייכט עס דאָס רוב דערמיט, וואָס ער גיט בילדער סך-הכל, בילדער, איבער-בליקען. די דאָזיגע בילדער קאָנען זיין גאָר פּערשיעדענע. אָט איז אַ יריד אין „פּישקע דעם קרומען“:

„עס לויפען גאָר אָן אַ נשמה מעקלער, שדכנים, טאַנדעט-ניקעס, מאַכליאַרקעס, קורלאַפּניצעס, יודענעס מיט קוישען, יודען מיט טאָרבעס, מיט פינף פינגער, פעל-הבית'לעך מיט שטעקלעך, פעל-הבתים מיט בייכלעך — איטליכען פּלאַמט דאָס פנים, נישטאָ קיין צייט, אַ רענדעל אַ מינוט...“

אָט איז מען מחדש די לבנה אין „ווינשפינגערל“:

„עס לאָזען זיך הערען ביי-קול'לעך דינינקע פון קליינע יונגעלעך, גרעבליכערע פון בחורים, גראָבע, הייזעריגע, פּערלע-געריטע, באַסאָווע אויף דער געמבע פון אַלטע, בעטאָגטע, גריי-גרויע, פּאַנפּעוואַטע, לאַנגגעזיגע און ברייטבייכע פעל-הבתים.

מען דאַרף פּלץ נישט מיינען, אַז דאָס זענען צופּעליגע עפּיזאָדען אין דער דערצעהלונג, און אַז מענדעלע געברויכט זיי אָהן שום פּונה. ביי נאָהענטער בעקאַנטשאַפט מיט מענדע-לעס אַרט שרייבען ווערט קלאָר, אַז מענדעלע נוצט אויס די דאָזיגע מאַסען-בילדער סיסטעמאַטיש און מיט אַ פּיון. אָט זענען נאָך אַ פּאַר ביישפּילען, וואָס ווייזען וואָס עס ווערט דערגרייכט דורך דעם מאַסען-בילד.

„דער וואָגען איז אָנגעזעצט געווען ענג מיט פּערשווינען, כּמעט אַ פּערטעל קאַבצאַנסק. דאָרט האָבען זיך געפונען מייד-לעך, וויבלעך, וואָס זענען געפּאַהרען זיך שטעלען פאַר די-סטען און אַמען, אויך אַלערליי סאַרטען יודען: שעהנע יודען, פּשרע יודען, מיטן פּולען מויל יודען, ברענענדיגע יודען, צו-בראָכענע יודען, גילדענע-אָדער-יודען, גלאַט-יודען, אַזוי-זיך-יודען

און אויך-מיר-יודען. ס'איז געווען אַ פערמישעניש, אַ פערפלאַג-טעניש (וויגשפינגערל 66).

אַזאַ פאַל, ווען מענדעלע צוגלידערט דאָס מאַסען-בילד לויט דעם בעגריף „יודען“ איז גאַנץ זעלטען צו טרעפּען ביי מענדעלע'ען. אָפטער זעהט מען, ווי ער צוגלידערט דאָס מאַסען-בילד נישט לויט אַ בעגריף, נאָר לויט די קינסטלערישע דעטאַלן. אין „וויגשפינגערל“ טרעפּען מיר אַ בילד פון דער „זאָרג-באַנק“, וואו מענדעלע שילדערט „אן אויסמישעניש פון אַלערליי דורות און געשטאַלטען“. די שילדערונג איז אָנגעשטאַפט מיט קינסט-לערישע דעטאַלען, און מענדעלע פּערענדיגט דערביי:

„אַ דור הפלגה פון פערמישטע לשונות און געמבעס: אַ גראַבע דינע, קוויטשענדיגע, הייזערדיגע, כאַרעקלדיגע און זינ-גענדיגע קולות“ (וויגשפינגערל 155).

זיך שרייט און טרייט קאָן מען זעהען, ווי גערען מענדע-לע נעהמט זיך צו שילדערען אַזעלכע בילדער.

געבען אָפטמאָל אַזעלכע „אויסמישענישען“, דאָס איז אַ מין קינסטלערישע מאַניר ביי מענדעלע'ען. און דערביי זעהן מיר, ווי מענדעלע גיט אין דעם איבערבליק-בילד נישט בלויז אַ טרוקען איבערזעהלען, נאָר יעדע געשטאַלט ווערט בעגלייט פון קינסטלערישע דעטאַלען, אַזוי, אַז עס שאַפט זיך אין געווי-סען זינען איין כאַראַקטער פון פילע. און מענדעלע האָט דאָ אָן אַ שיעור מיטלען, כדי צו דיפּערענצירען עדע געשטאַלט בעזונדער. מיר געפינען, למשל, אין די מסעותי (אויפלאַגע 1873) אַזאַ שטעל:

„די שטוב, וואָס פריהער אַ ביסעל איז זי געווען אַ ספּאַר-ניע, דערנאָך אַ טשייניע, איז פּלוצים געוואָרען אַ קלייזעל. עט האָבען זיך פּערקאַשערט אַרבעל, זיך אַנטפּלעקט נאַקעטע יודישע אַרעמס: האָריגע, גלאַטע, דאַרע, פעטע, שוואַרצע, ווייסע, טונ-קעלע פון אַלערליי קאָלירען און געשטאַלטען.“ (מסעות בנימין השלישי 82)

פונקט ווי מענדעלע דיפּערענצירט קינסטלעריש „יודישע אַרעמס“, אַזוי בעגעהט ער זיך אויך מיט „יודישע ביי-קוליכלעך“.

ראַטגלייכען מיט די „יודישע בגדים“ (די בילדער פון באַד אין פּישקען“ און אין די „מסעות“) — און אַזוי אַרום שאַפט ער, אַנשטאַט „אַנאויסמישעניש“, דאָס עכטע מאַסען-בילד, וואָס איז רייך נישט נאָר אין דעטאַלען, נאָר אויך מיט בעוועגונג. אַלס מוסטער פון די בעוועגונגס-בילדער, וואָלט מען קאָנען ברענ-גען דאָס בילד פון אַ געלויף אין גלופסק (ווינשפינגערל), וואו מענדעלע רעכענט אויס לכתחילה, וואָס עס טהוט איינער, דער צווייטער, דער דריטער, און מיט אַמאָל וואַרפט ער שוין אַוועק די איינצעל-פיגורען און שאַפט זיין געוועהנליך בילד: „אַ עולם יודען, אָהן עין הרע, דרעהט זיך, די אַהין, יענע שוין צוריק. ס'איז אַ גערעדעריי, אַ האַנדמאַכעריי, אַ געווערטלעריי, אַ ווערטלואַגעריי...“

און אַעלכע בילדער, וואו מיר האָבען שוין אַנשטאַט מאַסען-פאַרטרעטען — מאַסען-בעוועגונג, געפינען מיר גאָר פּיעל ביי מענדעלען, אַהער געהערט דאָס בילד פון גלופסקער מאַרק אין די „מסעות“, דאָס בילד פון ווינשעניש אין „ווינשפינגערל“, דער אַריינפאַהר פון די ישובניקעס אין שלמה ר' חיימ'ס — או-מעטום טרעפען מיר זיך דאָ מיט'ן איינצעלנעם כאַראַקטער פון פּילע, וואָס איז געגעבען דווקא אַ דאַנק דער אויסמישעניש פון געשטאַלטען. מענדעלע'ן ציהט עפּיס צו די דאָזיגע מאַסען-בילד-דער, עס געפּעלט איהם מיט אַמאָל פּערווישען די קאַנטורען פון איינצעלנע געשטאַלטען, פּדי צו לאָזען נאָר איין גרונד-טאָן פון אַלעמען, דעם טאָן, וואָס הערשט איבער אַלעמען, וועל-כער איז שוין נישט אַזוי רעאַליסטיש, ווי סימבאָליש... די נשמה פון אַ מאַסע רעדט צו מענדעלע'ן מעהר, ווי עס רעדט צו איהם די נשמה פונם יחיד, פונקט אַזוי אפשר, ווי צו די אַלטע קאָמפּאָניסטען האָט מעהר גערעדט די כאַר-מוזיק, און מענדעלע'ס מוזיק איז דאָס רוב אַזאַ כאַר-מוזיק.

נאָר דאָס מאַסען-בילד, וואָס טראַגט אַזאַ שאַרף-אויסגע-שפּראַכענעם קאָלאָריט פון אַ פּלל-נשמה — דאָס האָט מענדע-לע'ן געקאַנט צופרידענשטעלען. וואָס געבען אָבער די דאָזיגע בילדער אויסער דעם, וואָס זיי שטעלען צופרידען מענדעלע'ס

שטרעפונג צו סינטעטישער איינפאסונג פון איינצעלנע ערשיי-
נונגען? די דאָזיגע בילדער געבען מענדעלע'ן די ווייטע פער-
ספעקטיוו פאַר זיינע ווערק.

פונקט ווי אין מענדעלע'ם בילד פון נאַטור, וואו ער
גיט שטענדיג, אָנשטאַט אָפגעזונדערטע ווינקלען, נאָר ברייטע
פאַנאַראַמעס („עס טהוט מיר אַ שיין, שרייבט מענדעלע, ווי
אויף צו להכעיס אַ בילד-שעהנע פאַנאַראַמע“) — אַזוי קריגט
אויך יעדע מענשליכע פיגור אַ דאַנק דעם מאַסען-בילד, וואָס
שטעהט הינטער איהם, אַ ווייטע קינסטלערישע פערספעקטיוו,
אַ בולטען פאַן.

קינסטלערישע דעטאַלען און אָפּטמאַל גאַנץ שטאַרקע האַ-
בען מיר אויך ביי דיק'ן, ביי ליגעצקין און ביי אייניגע
משפּילים. און זייערע געשטאַלטען (למשל ר' שמעיה גוט-יום-
טוב ביטער) פעהלט אָבער די נויטיגע קינסטלערישע אָטמאָס-
פער, זיי זענען אַרויסגעריסען פון דער פערספעקטיוו פון גאַנ-
צען יודישען לעבען. דעריבער ווערט דאָס שטעדטלע „לינאָוו“
קיין סימבאָל נישט, ווי קאַבצאַנסק, דערפאַר ווערט שמעיה
גוט-יום-טוב ביטער קיין שליח-צבור נישט אין דער יודישער
קינסטלערישער גאַלעריי... מענדעלע האָט דער ערשטער אַדאַנק
דער סינטעטישער קראַפט פון זיין גייסט געגעבען די ווייטסטע
פערספעקטיוו פון גאַנצען יודישען לעבען, פונ'ם גאַנצען יודי-
שען ישוב...

עס איז אָבער נויטיג געווען די קראַפט פון זיין אַנאַלי-
טישער קונסט, פּדי אַנצופיעלען דעם חלל פון די דאָזיגע
גרויסע סכעמעס, וועלכע מענדעלע האָט מיט דער קראַפט פון
„פאַרשטעלען זיך“ אויפן אופן פון וויזאַנען אויפגעבויט. אָט
די אַנאַליטישע קונסט געפינען מיר אין מענדעלע'ס יחיד-
פאַרטרעטען.

IV

מענדעלע'ס יחיד-פאַרטרעטען זענען אַזוי אוממיטעלבאַר
פערבונדען מיט די מאַסען-בילדער, אַז זיי דאַכטען זיך אָפּט-

מאָל ווי פון איין שטיק געגאָסען. מיר זעהען צו-מערסט, אָז די יחיד-געשטאַלטען זענען נאָר פראַגמענטען פון דער פּלל-נשמה, אינדיווידועלע שטריכען, גלייך ווי אינדיווידועלע ווילענס-אַקטען, פערמאָגען זיי זעהר ווינציג. זייער יצר-הרע איז נישט אינדי-ווידואַליזירט און, האָבענדיג „געבראָכען די תּאווה פון עסען“, ווי מענדעלע זאָגט, האָבען זיי, משמעות, קיין שום תּאווה בכלל מעהר נישט בעקומען. די עמאָציעס פון מענדעלע'ס פיגורען זענען דעריבער געבראַכט ביז צום מינימום. און דאָך, זייענדיג קינדער פון דער נאָרמע, „פעדימלעך פון דער מאטעריע יוד“, שטעלען מיט זיך פאָר די דאָזיגע פיגורען אַ רייכע גאַלעריי פון טיפען. ענטפּלעקען דעם סוד, ווי זיי ווערען איינגעקריצט אין אונזער זכרון, הייסט דעריבער צו געפינען דעם סוד פון מענדעלע'ס אַנאַליטישער קונסט.

מענדעלע'ס קונסט איז קודם פּל אַ פּרימיטיווע פּאָלקס-קונסט. פּרימיטיווע קונסט שילדערט נישט, זי „מאַכט נאָך“, זי אימיטירט, אין בעסטען זינען פון דעם דאָזיגען וואָרט. און דאָס זעלבע איז אויך ביי מענדעלע'ן.

מענדעלע אַריענטירט זיך פּמעט נישט אין פאַרבען. אָט זענען עטליכע פּאָרטרעטען זיינע:

„הערצל קיילעס איז געווען, ווי אייזיק, שוין אין די יאָהרען, אַ טאַטע פון קינדער, אויך אַ דאַרער, אַ בלייכער, ווי ער.“ (שלמה ר' חיים'ס).

„לייזער דער שניידער איז געווען אַ קליין דאָר יודעלע מיט אַ בלייך פּנימל.“ (דאָס קליין מענשעלע).

„שמואליק דער טאַנדעטניק... ער איז געקרוםט, געפויגען מיט אַ בלייך פנים, געקנייטשט, געעלטערט, פּערזאָרגט אין צרות.“ (ווינשפינגערל).

„ליפּא ראוּבנ'ס איז אַ דאַרער, אַ קורצזיכטיגער, מיט אַ בלייך פנים, אַ שטילער, אַ גוטער.“ (שלמה ר' חיים'ס).

„האָדעלע'ס מאָן... עס געהט זיך פאַמעליך אַ דאַר-בלייך יודעלע.“ (ווינשפינגערל).

אין פינף פּאָרטרעטען פון פּערשיעדענע העלדען און פּער-

שיעדענע ווערק זעהען מיר דאָס איינע און זעלבע בלייבן פנים, און דער גאַנצער פּאָרטרעט איז בכלל מעהר כאַראַקטע-ריסטיק, איידער בילד. מיט וואָס-זשע געלינגט מענדעלע'ן פּאָרט אונטערשיידען איין געשטאַלט פונ'ם צווייטען און בע-פעסטיגען עס אין אונזער זכרון? מיט'ן איינציגען מיטעל פון זיין פרימיטיווער קונסט: מיט'ן „אימירען“.

מענדעלע דערצעהלט אין זיין אויטאָביאָגראַפיע, אַז אין דער קינדהייט איז זיין איינציגער אינטערעס צו מענשען בע-שטאַנען אין נאָכמאַכען זייערע בעוועגונגען און תנועות. דאָס זעלבע איז שפעטער געוואָרען זיין קונסט-מיטעל. וואָס, אויב מענדעלע אָריענטירט זיך שלעכט אין פאַרבען, איז ער דער-פאַר אַ בקי אין העויות. און דורך זיי בעקומען מיר דעם קינסטלערישען איינדרוק.

ווי מאָהלט מענדעלע מענשליכע פיגורען? ער ווייזט אונז שטענדיג נישט נאָר וואָס זיי זענען, נאָר וואָס זיי טהוען-און ווייל יעדער אַקט מוז דערביי שוין זיין אויסגעשפּראַכען-טיפיש, ווערען מענדעלע'ס פּאָרטרעטען דאָס רוב פּערוואַנדעלט אין צעך-ביידער.

מענדעלע'ס קונסט גיט צו יעדען געשטאַלט אַ ספעציע-לען צייכען. דערפאַר האָט לייזער דער שניידער אַ צינגעל, אַ געשליפענס, זעהר אַ געלויפיגס, אשר דער מעקלער האָט אַ נאָז צו שמעקען און נישטערען, רייזע די בעל-אכסניה'טע ער-שיינט מיט'ן פּאָלאָניק, לייזער-יענקעל דער חזן מיט דער „כלי" א. א. וו....

די העויות מאלעריי פּאָדערט אָבער נישט נאָר דאָס בילד זאָל זיין טיפיש, עס זאָל זיין אַ זשאַנר-בילד, נאָר ווי יעדער זשאַנר-קונסט פּאָדערט עס, אַז ס'זאָל זיין בעוועגליכקייט, ריר-רעוודיגקייט און בילד. און דערפאַר, וואָס מענדעלע בעהערשט נאָר די פרימיטיווע זשאַנר-קונסט, זעהען מיר, ווי עס געבען זיך איהם איין דאָס רוב נאָר די פיגורען, אין וועלכע עס איז פּערהאַן בעוועגונג, רירעוודיגקייט, ביי וועלכע די העויות ביי-טען זיך נאָכאַנאַנד...

און אָז דאָ קומען מיר צו אַ וויכטיגען מאַמענט אין מענדעלע'ס שאַפּען, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף דער יודישער ליטעראַטור. ס'איז דאָס, וואָס אונטערשיידט מען דעלע'ן פון פּרצ'ן — די צוויי תקופות פון אונזער ליטעראַטור, וואו עס קעממען צוויי ליטעראַרישע מאַנירען: דאָס „יודישע“ מיט'ן „יודישליכען“.

וואָס איז אַזוינס דאָס „יודישליכע“? עס איז דאָס אויבן-אויפגע, דאָס אויסערליכע, דאָס, וואָס נויטיגט זיך נישט אין קיין נשמה-וואַרצלען, ווייל עס איז לייבליך צוזאַמענגעבונדען מיט די אויסערליכע בעדינגונגען.

דאָס „יודישליכע“ וואַקסט אויס פונ'ם עטנאָגראַפישען עלעמענט, וואָס פּערנעהמט דאָ דעם גרעסטען פּלאַץ, עס האָט דאָס רוב קיין טיפּערע אימפּולסען נישט, עס איז מעהר „גיי-קאווע“, איידער אינטערעסאַנט, מעהר שפּילעווויג, איידער אויס-געהאַלטען און עס איז מעהר קינסטלעריש פּערגרימירט, איי-דער קינסטלעריש געשילדערט. און נישט ציהענדיג זיין יניקה פון דעם פּערבאַרגענעם פּאָלקס-עפּאָס, צעפּאַלט זיך דאָס „יודיש-ליכע“ אויף שטייגערס און שטייגערלעך און עס קומט זעלטען-ווען אַפילו צו דער מדרגה פון אַ קינסטלערישער מאַניר. דאָס בעמערקען מיר, למשל, ביי אייניגע פון די משכילישע שריפט-שטעלער, וואו די אַרט „יודישליכע“ קונסט איז געווען ענג פּערבונדען מיט דער פּאַרשטעלונג פון דער „שפּחה“-שפּראַך און וואו דאָס „יודישליכע“ איז אַזוי אָפט דערגאַנגען ביז צום אַנעקדאָטישען.

מענדעלע, וואָס איז פון דער משכילישער פּאַרשטעלונג וועגען דער שפּחה-שפּראַך אַזוי פריה בעפרייט געוואָרען, קומט אָן אָבער אייניגע מאָל צום זעלבען „יודישליכען“ אַרט מאַהלען. מענדעלע'ס העלד איז נישט דער „יוד“, נאָר דאָס „יודעל“ און פונקט אַזוי ווערט זיין קונסט פון צייט צו צייט „יודישלעך“ אַנשטאַט „יודיש“.

וואָס איז אַזוינס דאָס „יודישע“, וואָס שטעלט זיך אַנט-קעגען דעם „יודישליכען“?

פענדעלע-טורעם

דאָס „יודישע“ האָט טיעפע נשמה-וואָרצלען. עס איז יענע וואָגיגע קונסט, וואָס האָט צו טהון מעהר מיט'ן פסיכאָלאָגישען, ווי מיט'ן עטנאָגראַפישען מאַטעריאַל, די קונסט, וועלכע מיהט זיך צו דערהויבען צום נאַציאָנאַלען טינטען, וואָס שעפט פון דער אַרומיגער סביבה פאַרבען פאַר'ן קאָלאָריט, גלייך ווי עפּי-זאָדען פאַר דער האַנדלונג. קיינמאָל אָבער נישט מעהר.

דאָס „יודישליכע“ איז עפּיזאָדיש, עס לעבט אין עפּיזאָד און ווייטער פון איהם געהט עס נישט. דאָס „יודישע“ גיט צו צום עפּיזאָדישען נייע, אַלגעמיינערע מאַטיווען, עס גיט צו דער האַנדלונג אַ מעהר פּוללדיגען זינען.

און צווישען די דאָזיגע צווייערליי אַרטען פון שרייבען וואַקעלט זיך נאָך אָפטמאָל די פּרימיטיווע קונסט ביי מענ-דעלען.

מענדעלע היט זיך אַזוי שטאַרק פאַר „לירישע אומאַר-דענונג“, ער זוכט נאָר די געזעצמעסיגע פיגורען. נישט-האַבענדיג אָבער אין זיינע הענט קיין מיטלען פון אַ מעהר ענטווי-קעלטער קונסט, קומט ער צום „יודישליכען“. דאָס קומט פאַר דאָס רוב אין מענדעלע'ס זשאַנר-בילדער. אָט די זשאַנר-ביל-דער האָבען עס טאַקי אין אַ געוויסער מאָס געשאַפען די איי-גענטימליכע פאַרשטעלונג וועגען מענדעלע'ס קינסטלערישער מאַניר, אַ דאַנק וועלכער שלום-עליכם האָט פון זיינע ערשטע שריט געהאַט בעשלאַסען, אַז ער איז מענדעלע'ס אַ תלמיד. וואָס געפינען מיר אין די זשאַנר-בילדער? אָט זענען אַ פאַר: אַ קוק געגעבען אויף די יודלעך, האָט מען געקאָנט דערקענען, אַז זיי געהערען צום „עולם-המעשה“ ביידע רירעוו-דיגע, ספּריטנע, האַלטען, דאַכט זיך, אין איין לויפּען... (ישבה של מעלה).

אַ יודענע, אַ רירעוודיגע, אַ זשוואַוע, מיט אָבגעבליאַ קעוועטע פעלענע מושקעס און עפּיס אַ מין טיכעל אויפן קאַפּי. (פּיאַקע דער קרומער).

ר' אשר: — אַ דאַר יודעל, אַ רירעוודיגס, אַ צאַפעל-דיגס.

אלטער יכניהו: — „א יאָדעריג יודעל, אַ געשפּיקעוועטער, מיט אַ דיק בייכלעל“.

אין די ערשט געבראַכטע בילדער געהען פאַר אונז דורך גאַר פּערשיעדענע געשטאַלטען. עס איז דאָ פּערהאַן אַ פּרוי אַ קרעטשמערקע, אַ יוד אַ מעקלער, אַ יוד אַ מוכר-ספּרימניק, און ענדליך צוויי יודען סתם פון „עולם-המעשה“. אין אַלע געפינען מיר אָבער איינעם און דעם זעלבען שטריך, איינע און די זעלבע סטרווע, אויף וועלכער מענדעלע פּערשטעהט אַזוי גוט צו שפּיעלען: דאָס איז די רירעוודיגקייט, די בעוועגליכ-קייט זייערע.

נישט אַלע מאָל געהערט דאָס אַפּילו ביי מענדעלע'ן צו די אָבלאַך-מיטלען, צו וועלכע עס איז איהם מחייב זיין סאַטיר-רישער טאָן, נישט אַלע מאָל לאָזט זיך עס דערקלערען אויך דורכ'ן פּערלאַנג צו בעלעבען דאָס בילד, אַריינצוברענגען אין איהם מעהר לעבען. יעדער מאָל, ווען מענדעלע קומט אָן צו די דאָזיגע שילדערונגען, זעהט איהר, אַז ער טהוט דאָס צו-ליעב מאַנגעל אין פאַרבען, צוליעב דעם שטענדיגען שילדערען דורך העויות. מענדעלע שטעלט זיך דעמאָלט גאַר נישט אָב, כדי גאַר צו געבען אַ קינסטלערישען עפעקט. ער נעהמט דאָס עפּיאָדישע, דאָס אויסערליכע, ער מאַכט די האַנדלונג פון יעדען מענשען פאַר'ן וועזען פּונם מענשען, נישט פּערטיעפּענ-דיג די האַנדלונג גופא, און אַזוי אַרום שאַפט זיך דער טיפּ פון מענדעלע'ס „ירידיוד“.

אידיילישע און טראַגישע געשטאַלטען האָט מענדעלע פּער-זעהן נישט צוליעב זיין משפּילישען „ירגזון“. פּערקעהרט, ער פּרובט זיך אין „שלמה ר' חיימ'ס“ געבען בלויו אידיליע. אָבער צי לאָזט זיך פּערגלייכען די שילדערונגס-קראַפט מיט דער קראַפט, וואָס לעבט אין „ווינשפינגערל“, אין די „מסעות“? מיר האָבען שוין געזעהען, אַז דאָס אויסשליסליך-מענשלי-כע, דאָס נשמה'דיגע גיט נישט מענדעלע'ס פּאַנטאַזיע קיין אינ-טענסיווען שטויס. ווייטער פון „בלייך פּנים“ געהט מענדעלע נישט אין די דאָזיגע פאַרטרעטען. די „פּאַזיטיווע“ בילדער פון

שלמה'לעס פאָטער, ר' חיים, פון ר' אברהם דעם מקבל, פון שמאליק דעם טאנדעטניק, האָבען נאָר דערפאַר קיין פלאַסטי-שען אינהאַלט נישט, ווייל זיי זענען, אַזוי צו זאָגען, "ריין-מענשליך". די זשאַנר-קונסט, די פרימיטיווע העווית-קונסט מען-דעלע'ס פערמאָגט נאָך נישט קיין מיטל, כדי צו פיקסירען די דאָזיגע געשטאַלטען. און ווי עס קומט דערפאַר צו רייזי דער בעל אכסניה'טע, צו לוי בחור'ס ווייב, דעם קרעטשמערס טאָכ-טער אין "פישקען" — געשטאַלטען מיט אַ בלוט-אויסגעדריקטער אויסערליכקייט, מ'קאָן זאָגען, זאָאָגישע פיגורען — אָט דאָ שאַפט מענדעלע'ס פלאַסטיק וואונדער. מענדעלע פערזוימט זיך דאָ ביי יעדער דעטאַל, ער דערגרייכט דאָ יענע קראַפט, וועל-כע מיר געפינען נאָר אין זיינע מאַסען-בילדער. צו אַזעלכע זאָאָלגישע מאַטיווען מוז מענדעלע'ס פרימיטיווע קונסט אַנקור-מען גאָר אָפט. דאָס חיהשע גיט איהם מעהר אינטענסיווע אימ-פולסען. און דעריבער שטעלט ער זיך טאַקי מיט אַזאַ רחבות אָב אויף די זווית-געשטאַלטען אין יעדער דערצעהונג. אָט איז מ'ריהמאָרגען אין "ווינשפינגערל" (221), אָט איז די קרעטש-מע-בעשרייבונג אין "פישקען", אָט איז נאָך אַ שעהנער טאַג, אין ווינשפינגערל, און אָט איז שוין גאָר אַ גאַנצע אָבהאַנד-לונג וועגען די דאָרפישע און שטעדטעלשע הינט — אַלץ אָהן אַ טראַפען רמז, אַלץ געצייכענט מיט'ן ריינעם קינסטלערישען געוויסען. און ווען מיר טרעפען באַלד נאָך דעם דאָס בילד, ווי ווייבער זיצען אום שבת אינים "אידילישען", שלמה ר' חיימ'ס, דאַכט זיך אונז: דאָס זענען האַלב-מענשען און אויף אַ העלפט די זעלבע חיות, וועילכע מענדעלע מאַהלט מיט אַזאַ רחבות און לייבע...

מיר קאָנען איצט שוין אַנצייכענען די אַלגעמיינע ליניע פון מענדעלע'ס שאַפען. מענדעלע גיט אין זיינע מאַסען-בילדער דעם מאַקסימום פון זיין קינסטלערישער ענערגיע. אַ דאַנק דער סינטעטישער קראַפט פון זיין גייסט גיט ער דאָ בילדעריגזומאות,

מענדעלע-טורען

בילדער-וויזיאָנען (זיי „שטעלען זיך איהם פאַר“), פאַר וועלכע עס גענוגען אַלע מיטלען סיי פון זיין אייגענאַרטיגער שפראַך, סיי פון זיין גוואַלטיגער לעבענס-קענטעניש. דאָ גיט מענדעלע די איינצעלנע נשמה פון פיעלע, דעם מאַסען-כאַראַקטער. אין זיינע יחיד-פאַרטרעטען, וועלכע קריגען אַזאַ בולטען פאַן דורך די מאַסען-בילדער, איז מענדעלע געבונדען מיט די בעגרעניצ-טע מעגליכקייטען פון זיין פרימיטיווער זשאַנר-קונסט, דאָ גיט ער אַפּטמאָל אַוועק אין דעם אימיטירען דאָס „יודישלעכע“, דאָ פאַלט ער אונטער אונטער'ן פאַלקס-גוסט צום מגושמ'דיגען, צום האַרבען שטריך, צו דער גרעלער פאַרב. אין די דאָזיגע קינסטלערישע סימפּאָטיעס זיינע איז ער גאָהענט צום יודישען פאַלקס-שאַפּען, פונקט ווי אויך אין קאַמף פאַר דער קינסטלע-רישער גאַאיווקייט און שלימותדיגער פאַעטישקייט, וועלכע מערקט זיך ביי מענדעלען פון ווערק צו ווערק.

דעם זיידענ'ס פארבען

מענדעלע מוכר-ספרים, דער זיידע, האָט פערמאָגט זיין שענקעלע, וואו עס זענען אין גרויסער אָרדענונג געווען אויס-געשטעלט, אָהן אַ צאָהל באַנקעלעך מיט פערשיעדענע פאַרבען; די פאַרבען זענען ביי קיינעם נישט געווען צו געפינען. נאָר ביים „זיידען“.

און האָט עמיצער געוואָלט אויסמאַהלען אַ גריין פעלד, אָ דאָס פעלד—זאָל זיין דוקא אַ יודיש פעלד; אָ ס'זאָל זיך פיה-לען דערפון אַ שבועות-רית, אָ ס'זאָל שמעקען מיט הרס, האָט ער געדאַרפט געהען צום זיידען און זאָגען:

„גוט מאָרגען, זיידעניו... גיט מיר אַ גרינע שבועות-פארב, אָ זי זאָל שמעקען מיט דעם שבועות-רית, ווי עס האָט גע-שמעקט, ווען איך בין געגאַנגען פון חדר, ווען דאָס פעלד זאָט געשמעקט מיט די פרישע פוטער-בולקעס, וואָס די מאַמע האָט אויף יום טוב געבאַקען.“

און דער זיידע האָט אָנגעזאָטעלט די נאָז מיט די קלוגע ברילען און אייפגעזוכט דאָס פשוטיגע באַנקעלע מיט דער וואונדער-פאַרב.

און פאַמער וויל איינער זיין אַ יודישער שרייבער, און

א יודיש בוך אויפשרייבען, מוז ער נאך פארב צום זיידען געהען.
און טאָמער וויל איינער אַ יודיש פנים אויסמאָהלען, מוז ער
פארב ביים זיידען געהמען.

פון וואָנען האָבען מיר שוין נישט קיין פארב אויסגע-
שריבען פאר אונזער ביסעל אַרימקייט, פאר אונזער קליין אַרים
ביכער שענקעל. מיר האָבען פארב פון פאַריז אַראָבעבראַכט,
אַנדערע — פון בערלין, דריטע — פון נאַרוועגיען האָבען פארב
פאַרן יודישען בוך אויסגעשריבען; דערפון האָט זיך גענומען,
וואָס אונזער צאָפעלדיגער יוד האָט מיט דעם לאַנגזאַמען, קיה-
לען פיאַרד-אַטעם אָנגעהויבען אַטעמען. אונזער ליעבע חנה האָט
מיט דינע פאַריו-ריחות שמעקען אָנגעהויבען, אונזער יודישע
נאָז געקיצעלט, און מיר האָבען געניסט: אייראָפּעאיש.

צוויי פעדים וועבען זיך אַרויס פון דער בלויער ווייט,
פון אונזער פּערגאַנגענהייט, וואָס ווייזען אונז די טראַדיציע פון
אונזער שעהנער ליטעראַטור, פון דעם בוך.

איין פאָדים אַ גאָלדערנער, וואָס געהט גראַד פון אונזער
פאָלקס-האַרץ, דאָס איז דער פרימיטיוו, פון דער באַבען און
דעם זיידען דערצעהלטע פאָלקס-מעשה. דער צווייטער פאָדים,
וואָס געהט פון אונזערע אומגעבונגען, אַ פאָדים, וואָס שטאַמט
פון אונזערע געלעגענהייטס טראַדיציעס. דאָס איז די פרעמדע,
אָנגעשטיקטע ראָמאַנטיק, פון גראַפען און באַראָנען, מיט פרעם-
דע, ווילד-קלינגענדיגע נעמען, צו וועלכע עס האָט געהאַט אַזאַ
שוואַכקייט שמיר און הינטער איהם, אַ גאַנצע שורה פון מעשה-
ביכלעך.

אַט מיט דעם ערשטען, עכטען, גאָלדענעם פאָדים, האָט
זיך פּערקניפט מענדעלע מוכר-ספרים, ווען ער האָט מיט עטלי-
לע און זעכציג יאָהר צוריק, איינגעטונקט זיין פעדער, און
דערצעהלען אָנגעהויבען. אין זיין האַנד האָט זיך בעוויזען זיין
פאָליטר מיט די צויבער-פאַרבען, געשטעלטע אויף די טיעפסטע

זאפטען פון דעם פּאָלק, און יעדער שמיר איז אַ געזעץ גע-
וואָרען, אַ געזעץ פאַר די צלע, וואָס ווילען אויף יודיש, אַ
יודיש בוך שרייבען.

דאָס וואָרט „דלות“, וואָס דער „זידע“ האָט אַזוי פּיעל
גענוצט אין זיינע ערצהלונגען, האָט זיך פאַר מיר שטענדיג
אויסגעמאָהלט ווי עפיס אַנאונבעשטימטע זאך, פון אַ גראדער,
אונבעשטימטער פאַרב; צוזאַמען גענומען, איז עס געווען אַנ-
אינדרוק פון: אַלטע זעק, שימעל, צובראָכענע פענסטער, אַלטע
פּאָדעשווע, און פּערפֿאַנטערטע שטריק...

נאָר ווען ליהאַב צום ערשטען מאל געזעהן אַ בויד, אָט
די בויד מיטן קיילעליגען, מיט אַלטע זעק און שמאַטעס-גע-
דעקטען, דאָך, מיט דעם יודיש-אויסגעקראַכענעם פּערדעל, וואָס
וויגט זיך, שלעפט זיך איבער דעם זידענס יודישלעך-היימישע
וועגען, האָב איך ענדליך געפונען די פּולע פּערקערפּערונג פון
דעם וואָרט: „דלות“.

יאָ דאָס איז דער ליעב-היימישער, פון גאָט-געבענשטער
דלות, וואָס ברענגט אַריין אַזוי פּיעל, וואָס ברענגט אַריין אַזוי
פּיעל יום-טוב אינם האַרץ פון יעדען עכטען קינסטלער.
אָט אויף דעם ביידעל, וואָס איז אויסגעוועבט, פון די
טיעפסטע, סאַמע האַרציגסטע פאַרבען, פון אונזער גאָט-געבענש-
טען פּאָלקס-דלות, האָט מענדעלע מוכר-ספרים זעכציג יאָהר זיך
געשלעפט אין דער טיעפעניש פּונם פּאָלק, אויף זיינע היימישע
יודישליכע שליאַכען; זיין קולטור איז נישט קיין וואָקואַל
קולטור, ווייל אָבגערוהט האָט ער אויף גאָטס פעלד, צוזאַמען
מיט זיין מידער פּאָלקס-קליאַטשע...

איצט שטעהט ערגיץ אויף אַ שטילען שליאַך דאָס ביידעל.

הענדעלע טורעם

די יודישלעך-אויסגעצופטע קליאטשע קוקט ערגיך מיט בענק-
שאפט אין דער ווייט, צו די היימיש-צוואָרפענע שטעדט און
שטעדטלעך, וואו שעמעוודיגע מיידלעך ווארטען מיט קלאַפּיגע
הערצער אויפ'ן „ראָמאַן“ צו לעזען פרייטאָג-צונאַכטס, נאָר דאָס
ביידעל געהט נישט ווייטער, ווייל דער אַלטיטשקער מוכר-
ספרים איז איינגעשלאָפען זיין אייביגען, זילבערנעם שלאָף.
ווער זשע וועט דערקוויקען די אויסגעבענקטע הערצער
פון אונזערע זיהן און טעכטער, וואָט ווארטען אויף דעם ביי-
דעל מיט'ן גייעם בוך?...

דער גאָטישער מבוא

מענדעלע איז קודם כל און אויסשליסלעך אַ נאַציאָנאַלער קינסטלער. און דאָס גופא איז שוין אַ אויסטערלישע ערשיי-
נונג. מיט יעדען דיבור און תנועה שאַפען דעם נאַציאָנאַלען טיפּ און כאַראַקטער, שעפען יעדען נשמה-שטריך און איבער-
לעבונג נאָר פונ'ם נאַציאָנאַלען ירושה-אוצר, אויף אַ רגע'לע נישט קאָנען זיך בעפרייען, נישט קאָנען אַרויסגעהען פון די דורות-
דיגע אויסגעבויטע מחיצות פונ'ם נאַציאָנאַלען געדאַנק און גע-
פיהל — דאָס איז שוין אפשר די בעגרעניצונג, יענע זעלבסט-
בעגרעניצונג, וואָס איז גופא אַ סימן פון אַן אמת'ער קונסט...
קונסט דאַרף אַרגאַניזירען. און דער נאַציאָנאַלער שע-
פער אַרגאַניזירט. ער געפינט דאָך די אַלגעמיינע גרונד-ליניען, וואָס פּעראַייניגען אונטער איין קולטור-דרוק אַלערליי לעבענס
און כאַראַקטערען, ער ענטפלעקט די פּערוואַרצעלטע טיפעני-
שען פון פּערשידענע געשעהענישען און איבערלעבונגען, דעקט
אויף אויף אַזא אופן די לעבענס-געזעצען פון דער בעשרי-
בענער וועלט און געזעלשאַפטליכקייט.
מענדעלע איז דערפאַר דער גרויסער קינסטלער און אי-
בערדיכטער פון אונזער עבר געוואָרען, ווייל ער איז אויס-

שליעסלעך און נאָר אַ נאַציאָנאַלער שעפער געווען, און מהאיט טעמא טאַקע איז ער אונז אַזאַ נאָהנטער און אין דער זעלבער צייט אַזאַ ווייטער, אַזאַ בלוט־אייגענער און אַ פּרעמדער. ביים קרעפטיגען לעבען נאָך, בעת פון זיין פען האָבען נאָך שעהנטע שאַפונגס־זאַפּטען גערונען — האָבען מיר דאָך איהם שוין פאַר אַ זיידען געקרוינט, איהם זיין זידישען פּבּוד אָבגעגעבען. אין דער ליטעראַטור האָבען מיר איהם אַ בעזונדער אויבער־שטיבעל אויסגעבויט און אַמאָל נאָר מיטן גרעסטען יראת־הכבוד זיך צו־געהערט, ווי ער האָט דאָרט מיט זיינע פאַרמעטן געשארקט, פונאָדערגעוויקעלט די געשיכטליכע פּשרע יריעות און אַ גאַנצע חתיבשע וועלט אין זיי געפערלט.

און מיר — מיר גופא האָבען שוין לאַנג יענע וועלט פּערלאָזען, פון דעם זיידענס שטוב אויף תמיד אויסגעוואַנדעלט, מיט שלום־עליכמען איבער שטעדט און גרויסע שטעדט געירידע־וועט, מיט פּרצן אַלט־נייע געטער געוואַלט און מיט די יונגע, די קרעפטיגע, די נייע יודיש־מענשליכע געזעלשאַפּט־לייט גע־בויט. און צופרידען זענען מיר געווען, וואָס דער לעבעדיגער זיידע האָט אונז אויפן וועג נישט פּערהאַלטען, נישט געשטערט אונז שוין אַפילו פון זיין ווייטען עבר — אַזאַ ווייטער איז ער, און פון דער ווייטענס אַ ליעבליכער, אַ בילדער־ליעבליכער, ווי די ווייטקייט....

וואָרום אָט אַזוי שטעהט ער, דער זיידע מענדעלע, מיטן פנים אין גאַנצען צום עבר. די שאַפונגס־פּערספּעקטיווען פון מענדעלע'ס ווערק, יענע שטראַהלענדיגע ווייטען, וואָס אַנטפלע־קען זיך בכלל פון יעדער אויפגעעפּענטער קינסטלערישער טהיר אין לעבען — ציהען זיך ביי מענדעלע'ן נישט צום צוקונפּט, צו די קומענדיגע דורות, נאָר צו דער פּערגאַנגענהייט, צום היסטאָריש־אָבגעלעבטען און איבערגעלעבטען. נישט וואוהין זיי געהען, די טיפּען, ווייס מענדעלע, נאָר פון וואַנען זיי קומען. שוין שלום־עליכמ'ס יודען און מפּל־שפּן פּרציעס גוטע־יודען.

טרעטען אין דער ברייטער אַרומיגער וועלט אַריין. די ערשטע פּאָהרען ממש פון שטעדטעל אין שטאָדט, פון שטאָדט אין גרוי-סער שטאָדט, און די צווייטע בינדען זיך מיט דער גרויסער פרעמדער וועגט אידעאָלאָגיש דורך פרזעס רוחניות'דיגען פּאַנ-טעאזיס. אָבער מענדעלע'ס „יודעלעך“ — ס'איז אַ כּאַראַקטעריסטיש מענדעלע-וואָרט — „ליגען אין גלופסק מיט אַזע זייערע אברים און חושים, געדאַנקען און איבערלעבונגען, ווי אַ וואָרם אין כּריין, און מענדעלע'ס רייזענדער אַפּיקו, דער טעטעריוו-קער „ר' בנימין“ מאַכט זיין בעריהמטע נסיעה אויף צוריק אין דער טעפעניש פּונם יודישען מיטעל-אַלטער אַריין, צו די רויטע יודעלעך.

„קאָמפּאַניעס קומען, קאָמפּאַניעס געהען, און קאַבאַנסק און גלופסק וועלען בלייבען אייביג“ — בעת ס'איז נישט דער „אני מאַמין“ פּונם מחבר גופא, איז דאָס דער לעבענס-אמת פון זיינע פּאַרשויען, די גרונד-הנחה פון זייער אויסקומעניש, אייגע פון די הויפט-עיקרים פון זייער געדאַנקען-גאַנג.

און פון אָט די דורות, וואָס האָבען אויפן „אין פל חדש תחת השמש“ זייער וועלט-אַנשוואונג געבויט, האָט מענדעלע זיין קינסטלערישע שפע בעקומען, — פון די דורות, פאַר וועמען דער מאַרק און די באַד זענען אַזעלכע נצחיות, ווי די שול און די תורה געווען, פון יענע מיטעל-עלטערישע ירושה-יודען, וואָס האָבען אַלע גלייך, אָהן חילוק פון עלטער און גראַד, גע-שפייזט זיך פון ירושה-ביכער און ירושה-געדאַנקען, פון פער-עלטערטע און פערגליווערטע ירושה-געפיהלען און ירושה-איבער-לעבונגען — אָט פון זיי האָט מענדעלע אונז גאוניש-בולטיע קינסטלערישע דאָקומענטען בעשאַפען, אָבער נאָר דאָקומענטען, ווייל פאַר פּלאַסטישע פיגורען, פאַר מענשען-סימבאָלען זענען זיינע טיפען צו פערקיילעכיגט, ארנאמענטאַליש פערגאַנצט און פערענדיגט.

מענדעלע'ס יחיד קוקט דאָך נישט אַריבער זיין דור, זיי-נע פערטאַנגען און השגות זענען אין גאַנצען צוזאַמען-געוואַקסען מיט זיין צייט און סביבה. ער איז נאָר אַ רינגעלע אינם גרוי-

סען קייט, אָדער, ווי מענדעלע, האָט זיך גופא אויסגעטייטשט: „אַ פּאָדים אַרײַנגעוועבט אין דער מאַטעריע, וואָס רופט זיך יוד“ און אין מענדעלע'ס אַרומגעטאַקטע נאַציאָנאַל-פּעראַליגעמיינ-טע טיפּען פּעהלט דעריבער דאָס יחידיש-ליידענשאַפּטלעכע, און אויך אפשר טראַגישע, אָט דאָס איראַציאָנאַלע, טיעף נשמה'דיגע און מענשלעך-סודות'דיגע, וואָס סיברענגען אַרײַן אין דער איי-ביגקייט די פּלאַסטישע געשטאַלטען — העלדען פון אַלע אַנ-דערע קלאַסישע מייסטער-ווערק. און אויך דעריבער טאַקי איז מענדעלע אָפט רחמות'דיג סענטימענטאַל, אָנשטאָט צו זײַן לי-ריש, און אָנשטאָט צו זײַן דראַמאַטיש, איז ער מעשה'דיג... ער מוז דאָך, דער מחבר, זײַן בעשרייבעריש און עפּיזאָדיש דאָרטען, וואו די גאַנצע האַנדלונג, געשעהענישען און איבערלעבונגען שטאַמען און ענטוויקלען זיך פון דער אויסערער אַרומיגקייט, און נישט פון די פּערווענליכע טיעף-אינעווייניגסטע אייגענשאַפּט-טען פון די טיפּען.

יאַ מענדעלע איז נישט געקומען געבען אונז דאָס פּער-זענליכע, נישט דעם פּרט מאַהלט ער אונז, נאָר דעם פּלר, די פּאָדים, אָדער ריכטיגער, די פּעדים פון דער מאַטעריע, וואָס רופט זיך יוד. און פון דער מאַטעריע האָט מענדעלע אונז דער ערשטער דאָס אינערליכע, מאַלעקולאַרע לעבען געוויזען. דורך זײַן גאַציאָנאַל-קינסטלערישער שפּאַקטיוו האָט ער געזעהען דאָס, וואָס מיר וועלען אָהן איהם מער, אפשר, נישט זעהן — די אינ-וועניגסטע וועבעכץ פּונם פּאָלקס־אַרגאַניזם, די בלינדע קע-מערלעך, יענע אונפּערווענליכע אַרגאַנישע חלקים, וואָס האָבען אין משך פון דורות זיך בעהעפּט, צוזאַמענגעוואַקסען אין דעם יודישען פּאָלקס-קערפּער, די יודישע אונזעריגע נאַציע בעשאַפּען. פּישקע דער קרומער, הערשעלע פּונם ווינשפינגערל, שלמה ר' חיימ'ס דערהויבט בנימין השלישי — דאָס זענען מא-זאאישע פיגורען, קאָלעקטיווע מאָנומענטען, בולטיע, אָפּענע און קלאַרע געשיכטליכע דענקמאַלער, וואָס פּאָדערען נישט קיין שום בעזונדערע אויפּשריפטען און פּרושים. און קומט עמיץ אויס-טייטשען זייערע פּערווענליך-מענשליכע חסרונות און מעלות,

פערמינדערט ער בעצם זייער קינסטלערישען ווערט, ווי מענדע-
לע גופא, בעת ער האָט פּקחיש געוואָלט אין פּראָצעס פּון שאַ-
פּען זיין בעשריבען וועלטעל אָבזאָצען — מענדעלע דער השפּלה-
מענש, מענדעלע פּון די צו אָפטע דריי פּינטעלעך און פּון
דעם „נישט דאָס בין איך אויסען“...

און בחוש זעהען מיר דאָך, אָ דאָרטען, וואו מענדעלע'ס
יחידים האָבען פּונם איינגעפּונדעוועטען נאַציאָנאַלען באַדען
עוקר געווען, די רגע, ווי זיי האָבען זייער אַלטע פּנסת-ישראל-
וועלט פּערלאָזען, אָנגעגעבען זיך דער פּלומרשטער מרידה פּאַר
דאָס פּערזענליכע און וועלטליכע — האָט מענדעלע, דער קינסט-
לער שוין אויף זיי קיין שליטה נישט געהאַט. און נישט נאָר
אין וועקערין, אַלעקסאַנדערין, און אין די אַלע געשאַטען
פּונם נייעם שניט האָט זיך מענדעלע קינסטלעריש טועה געווען,
נאָר אַפילו הערשעלעך, דעם יודיש-פּערוואָרצעלטען פּאַלקס-קינה,
האָט ער דאָך צו אַ השפּלהדיגען תּכלית געבראַכט. דער העלד
פּונם ווינשפּינגערל איז לּסוף אין אַ אויסלענדישען גביר מגולג
געוואָרען, און צוריק אין שטעדטעל איז שוין נישט דער
פּאַלקסטימליכער הערשעלע, נאָר אַ השפּלהדיגער הענריך קאהאן
געקומען.

אָט אַזוי איז מענדעלע'ס קינסטלערישע גבורה בעשטאַנען
נאָר אין מאַלען דאָס, וואָס איז שוין לגמרי מיט אַלעמען
אַריינגעוואַקסען אינעם אויסקומעניש, פּערוואַקסען מיט אַרט-לע-
בען און שטייגער. דאָ האָט ער געפּונען געשליפטע בולטע
וואָרט אין בילד, שאַרף געפּיילטע דויערענדיגע כּאַראַקטעריסטיק
פּאַר די צייטווייליגע, דווקא ריין אויסערליכע סימנים פּון יודישען
לעבען. דאָ זענען די דעמאָלדיגע יודישע קבצנות און דער
לופט-האַנדעל דערוואַקסען ביז צו דער פּמעט סימבאָלישער
מענדעלע-טאַרבע און מענדעלע-ירידיווען. אונטער מענדעלע'ס
פּען האָבען אַזוי ווי געגליווערט, סקולפּטאריש זיך פּערהאַרטע-
וועט יודישע לעבענס-שטריכען, תּנועת און העויות — דער
גאַנצער מאַרק-שוים, די פּסולת פּונם שטעדטעלשען אַוויסקומע-
ניש — וואָס זענען ביים מחבר פּון „פּישקע דעם קרומען“ ווי

צוגעזאטען צום פאָלקס קערפער, געוואָרען, כלומרשט, דער עצם מהות פונ'ם יודישען נאַציאָנאַלען כאַראַקטער...
 און אפשר איז שוין מענדעלע גאָר נישט שולדיג, וואָס די געשיכטע פון יענעם דור, די מענדעלע-תקופה איז איהם הינטערען פלייצע געשטאַנען און פון אונטער זיין פען די אַלע שטריכען און טיפען דורשטיג געשלאָנגען; זי האָט זיך שוין דאָך געקליבען אין וועג אַריין, די מענדעלע-תקופה האָט בע-דאַרפט אָט-אַט אין דער פּערגאַנגענהייט, אין „עולם השפּחה“ אויף תמיד פּערשווינדען, האָט זי דאָס אַ לבוט'ע מיט מענדע-לע'ן צוזאַמען פון שטיקער פּראַטאַקאָלירטע געשיכטע קינסטלע-רישע דאָקומענטען געשאַפען. והראיה: אָט האָט זיך מענדע-לע, נישט נאָר מענדעלע מוכר-ספרים מיט'ן פּערד און וועגעלע, נאָר אויך מענדעלע דער שרייבער, דער פּערקניפעלטער משפּיל פונ'ם „ויתרוצו“ — אָט האָט ער זיך גופא ביים לעבען נאָך אין אַ גאויניש געשיכטליכען און אויך קינסטלערישען דאָקומענט פּערוואַנדעלט, און דאָס איז שוין געוויס איינע פון מענדעלע'ס דערגרייכונגען, פאַר אונז, פאַר'ן ווייטערדיגען גורל פון אונזער ליטעראַטור — אפשר די העכסטע.

און נאָך מיט איינער אַ דערגרייכונג איז דער זיידע מענדעלע צו אונז געקומען און אינ'ם זידישען ירושה-אוצר אויך אויף אייביג עס אַוועקגעלעגט. דאָס איז דער מענדעלע-סטיל, שפּראַך, פאַרם און אַרכיטעקטאניק, דאָס גאַנצע, וואָס איז אין אונזער ליטעראַטור שוין געקרוינט מיט'ן נאָמען, — דער מענדעלע-נוסח.

„דער סטיל איז דער מענשׂ, אַזוי האָט מען געפּסקנט ביי די אומות העולם. מענדעלע'ס סטיל איז אָבער, ווי אַלץ ביי איהם, — די עפאָכע. דאָס האָט נאָך אַמאָל די מענדעלע-תקופה איהם געגעבען דעם „ספור המעשה“, דעם „מעשה בתוך מעשה“ פונ'ם אַלטען יודישען דערצעהלער. דאָס האָט זי אויך געשליפּט און געפּיילט, געטאַקט און געצירט יעדעס וואָרט פון

זיין שפראך, ווי אויך יעדען אות פון זיינע געפערעלטע כתב-ידן, מענדעלע גופא דערצעהלט אונז מפורז דעם רבי'ן „ר' יוסף אברהמס", וואָס האָט זיך פּערנומען מיט מאַלעריי און שניידע-ריי, מיט יענעם „מעשה חושב" פון הונדערטער יודישע מושלמים, וואָס האָבען מיט ליעבליכער התמדה אין די לאַנגע ווינטער-געט די פּערשיעדענע מזרח'ס און יהי-רצונ'ס, פּנקסים און ארון קודש'עס געשניצט און געמאַהלט. און אויך דאָ האָט מענדעלע אויפ'ן גאונישן אופן יענע דורות דיגע השלמה-ענערגיע אין טאַלאַנט פּערוואַנדעלט, פון דער אַלטער יודישער „בצל-אַרבעט" דאָט ער זיינע קונסט-פּוחות געשעפט, די אַדערדיגע מוסקולען פון דער יודישער שפּראַך געשמידט, די יודישע גאטיק, מעגליך, געשאַפען.

יא, מענדעלע איז דער גאטיקער, אויב מ'קאָן אַזוי זאָגען, פון דער יודישער לייטעראַטור. זיינע ווערק פּערמאַגען די מאַ-נומענטאַלע רחבות פון די גאָטישע בנינים, פון יענע מיטעלאַ-טערישע וואַקסגע געביידעס, וואָס בעשטעהען בעצם פון בע-זונדערע אויסגעטאַקטע גלידער, פון דער ברייטער און רייכער האַנד פּונאַנדערגעוואַרפענע פּלאַסטישע פּרטים מיט ריין אויסער-ליכע בעפּונגען און קנעטערייען.

מענדעלע'ס אַ ספר — ס'איז אַ פּערפלייצעניש פון סקול-פּטאַרישע איינצעלהייטען לאַחדים-טעמעס, וואו ס'ווערען דער-צעהלעריש אויסגענוצט פּערשיעדענע געלעגענהייטען, בכדי צו פּערגרעסערען דעם מעשה'דיגען גוף הענין, געבען וואָס מעהר בילדער, וואָס מעהר מאַלערייען. „איך נעהם פון רענצעלע מיינעם אין ביידעל אַרויס אַ בליי-פען — דערצעהלט אונז אַלטער יבנה"ז אין „פישקע דעם קרומען" — רייס אָב פון אַ סידור דאָס אויבערשטע בלעטעל, שפּאַר מיך צו, צו דער קעלניע און שרייב די „דאָזיגע ווערטער". און די „דאָזיגע ווערטער", דער אויף דער גיך אַנגעוואַרפענער בריף צו „הצנועה מרת חיה טריינע", פּערנעמען אַ סך-הפל פון גאַנצע צוויי גע-דרוקטע עמודים...

אַט אַזוי זענען דעם זיידענ'ס ווערק בעצם נאָר, חבורים,

צוויפגעשטעלטע פון איינצעלנע עפיוזאדען, מעכאניש בעהעפטע, ווי אין „פישקע דעם קרומען“, און אפטמאל מעכאניש פערענדיגטע, ווי אין „ווינשפינגערל“. נישט אומזיסט האָט דער זיידע ליב גע- האָט אפילו זיינע גאָר קליינע עפיוזאדישע דערצעהלונגען אָנ- רופען מיט גאָר גרויסע בעדייטענדיגע נעמען. געבען זיי גוזמא-קעפלעך, ווי למשל: „די ענטדעקונג פון וואַיין“, „ספר הבהמות“, „ספר הגלגולים“, „אין אַ שטורם צייט“, תמיד פער- מאסטען זיך, אפנים, אויף גרויסע לייווענטען. ער האָט אפשר לכתחילה אַ קינסטלערישע פונה געהאַט שרייבען גרויסע ווערק, וואָרום ס'איז אַ בעוואוסטע זאָך, אַז מענדעלע'ס גרעסערע ספרים זענען געוואַקסען ביי איהם פון מאָל צו מאָל, צוגעקומען אין פמות אפילו פון אויסגאַבע צו אויסגאַבע, — אַ זאָך, וואָס איז לחלוטין אונמעגליך פאַרן מאָדערנעם פסיכאָלאָגישען ראָמאַן, וואו יעדע בעוועגונג דאַרף זיין אַפריער אויסגעהשפונט, ווי אַ גאַנג אויפ'ן שאַכמאַט-ברעט, און דאָס בוך, אין גאַנצען גענו- מען, מוז זיין „אַ מאנאליט“, אַ לעבעדיג בעשעפעניש מיט אַר- גאַניש צוזאַמענגעוואַקסענע פלאַסטישע גלידער, נישט מוסיף צו זיין און נישט מינדערען.

מענדעלע האָט אָבער גרויסע פונאַנדערגעוואָרפענע ליי- ווענטען געהאנגען, און בערעכטיגט האָט ער זיי מיט דער מיט, וואָס ער האָט אויף זיי פרט נאָך פרט, גליד נאָך גליד דאָס לעבען פון דורות געמאַלט. ער ווייסט, דער קלוגער זיידע, „אַז אַ יוד שפרינגט קדוש, ענטפערען איהם די יודעלעך פון אַלע שטעדטלעך: קדוש, קדוש, קדוש“. אַזוי גאוניש האָט ער אַליין באַראַקטעריזירט די רחבות'דיגע פערגליווערטע איינאַרטיג- קייט פון אַ לעבען, וואו דער עיקר זענען געוואָרען די איבער- לעבונגען פונים פלל, די תנועות און בעוועגונגען, וואָס זענען טויזענדער מאָל געווען איבערגעחזרט און גע'פיפלט, און אין אָט אַ די איבערגעחזרטע און גע'פיפלטע איבערלעבונגען איז מענדעלע'ס קראַפט געלעגען. פון זיי האָט ער זיין גרויסען גא- טישען בנין אויפגעשטעלט, ווייל אין זיי איז דאָך, מעגליך, די גשמה פון דער אומה דעמאָלט געווען בעהאַלטען.

פענדעלע טורעם

אין שפאצירען מיר אין מענדעלע'ס „סטאלאקטיטען-הייל“
צווישען די וואוקסיגע זיילען פון מענדעלע'ס שאפען, ווייסען
מיר, אז מיר וועלען דאָ אַלץ בעגעגענען, „יודען און יודעלעך,
בעל-הבתים, קבצנים, דעם מדבר, ווי דעם בעל-הי, דעם דומם,
ווי דעם צומח“, וואָרום אָט אַזא איז ער, מענדעלע'ס שאַפונגס-
היקף, ער נעהמט אַרום אַ נאַציאָנאַלע תקופה מיט אַלע איהרע
לעבעדיגע בעשעפענישען און מיט איהר גאַנצען סקאַרב: די
מענשען, ווי די פלי-בית, די בעלי-טאַקסע, מיט די באַד-לייט,
די יודישע קליאַטשע מיטן תוספות-יום-טוב קעלבעל, דעם פער-
יודישטען וואַלד און פעלד און די סאַראקע אין תכילת...
דער זיידע מענדעלע — ס'איז דער גאָטישער „מבוא“
פון אַ תקופה, דער אַריינגאַנג און אַרויסגאַנג, דער אָנהויב און
דער סוף.

1919

יודישע גראמאטיק ביי מענדעלע'ן

מענדעלע'ס שפראך איז פאלקסטימלעך. דעם כלל ווייסען אלע. וויכטיג זענען אָבער די פרטים, וועלכע דארפען אונז דיענען פֿאַר אַ מוסטער ביים שרייבען און ריידען. (און מענדעלע'ס אַרט שרייבען איז אומגעהויער רייך אין אַזעלכע מוסטער־האַפטע פרטים, וואָס קאָנען געבען גענוג שטאַף אויף גאַנצע ספרים מיט גרינדלעכע גראַמאַטיקאַלישע און סטיליסטישע חקירות. אַז אונז וועט באַשערט זיין אַמאָל האָבען אַ רעכטע גראַמאַטיק, וועט זי זיין פערפֿליצט מיט טויענדער מוסטער־ביישפֿילען, גענומען פֿון מענדעלע'ס ווערק. דערווייל אָבער האָבען מיר קיין געשריבענע גראַמאַטיק ניט, ממילא פֿעלט נאָך די טערמינאַלאָגיע. אָהן אַ טערמינאַלאָגיע ווידער קומט אויס זעהר שווער צו פֿאַרמולירען די גראַמאַטיקאַלישע פֿעליים, וואָס מיר געפינען אין מענדעלע'ס שרייבען. מיר וועלען דעריבער מוזען מער מאַריך זיין און בעווייזען יעדע אייגענטימליכקייט זיינע מיט אייניגע ביישפֿילען.

נאָר פֿריהער—אַ קורצע הקדמה:

דאָס וואָרט „פֿאַלקסטימליך“ האָט אייגענטליך צוויי שייטשען.

פערשטענס, הייסט עס: לייכט, פאפולער, פערשטענדליך פארן פשוט'ן עולם, וואָס קאָן נישט תופס זיין קיין צופיעל געקניסטעלטע, ליטעראַרישע שפראַך, מיט איהרע פערוויקעלטע, צונויפגעזעצטע הויפט-זאָצען און ביי-זאָצען און ווערטער, פער-ענדערט אין פערשיעדענע גראַמאַטיקאַלישע נייגונגען און ביי-גונגען, צווייטענס, מוז אַפילו די ליטעראַרישע שפראַך זיין „פאָלקסטימליך“ אין איהרע פאַרמען און צוזאַמענשטעלען פון ווערטער, דאָס הייסט, אַז די פראַזע דאַרף געבויט ווערען אינעם גייסט פון דער פאָלקס-שפראַך.

אין אונזער נייער ליטעראַטור, בעזונדערס אין דער פּרע-סע, בעגעגענען מיר אַפט אַזאַ פאַרם ווי, למשל, די געשרי-בענע פון מענדעלעס ווערק. דאָס איז אַ רוסישער נוסח, אַ רוסיציזם, פרעמד דעם גייסט פון יודישער שפראַך. ליטעראַ-ריש ריכטיגער וועט זיין: „די פון מענדעלען געשריבענע ווערק“, אָדער — נאָך ריכטיגער — „די ווערק, געשריבען פון מענדעלען“. ריין פאָלקסטימליך אָבער איז פשוט: „די ווערק, וואָס מענדעלע האָט געשריבען“.

מענדעלע אַליין האָט זיך ווי ווייט מעגליך געהאַלטען אָן לעצטען, עכט-פאָלקסטימליכען, פשוט'ן נוסח. נישט שטענדיג אָבער איז עס מעגליך, אַמאָל איז אַזאַ איינפאַכקייט צושווער-פעליק, האַמעטנע און לאָזט זיך נישט בינדען אין אַן אָבגע-טאַקטער, שייַן-אַבגערונדעטער פראַזע. האָט ער געשריבען ליי-טעראַריש און דערביי געבליבען געטריי דעם גייסט פון יודישער שפראַך, און אויסערדעם צונויפגעשטעלט די פראַזע אַזוי, זי זאָל זיין פערשטענדליך פאַר יעדערען, ס'הייסט פאָפולער. אַזאַ קלאַרע פערשטענדיכקייט גיט זיך איין בעזונדערס שווער אין יודיש. אַנדערע שפראַכען האָבען שוין אַ געשריבע-נע גראַמאַטיק, וואָס ווערט געלערענט אין פאָלקס-שול. דער שילער טראַגט פון דאָרט אַרויס פערשיעדענע שפראַך-פאַרמען, סיסטעמאַטזירט און איינגע'חזרט אין זכרון. בעגעגענט ער די פאַרמען אין לעזען, איז ער באַלד תופס זייער ריכטיגע בע-דייטונג און געוואוינט זיך אַליין צו, אַזוי ליטעראַריש זיך

אויסצודריקען. אַנדערש איז אין יודיש: אונזערע לעזער ווייל סען נישט מעהר ווי די פראקטיק פון געוועהנליכען רעדען. דאָס לעזען ווידער דיענט, על פי רוב, צו... פערדארבען זייער שפראך, ווייל דאָס רוב יונגע שריפטשטעלער אונזערע האָבען שוין אַליין פערלוירען דעם געוונטען שפראך-אינסטינקט און בענצען זיך מיט פרעמד-שפראַכטיגע פאַרמען אין אַ שלעכטער נאָכשטעפליכער יודישער איבערזעצונג.

אינ'ם ביישפיעל, וואָס מיר האָבען אָנגעווויזען — „די גע-שריבענע פון ר' מענדעלע'ן ווערק“, איז דאָס גופא אַ רוסיציום, וואָס דער סופיעקט פון ביי-זאָץ, דער ענין פון וועלכען מ'רעדט איז נישט די ווירקענדע פערזאָן אין אַקטיווער פאַרם — ר' מענדעלע, וואָס האָט געשריבען, — נאָר דער געגענשאַנד, אויף וועלכען די ווירקונג איז געפאַלען. דער אָביעקט אין פאַסיווער פאַרם, די געשריבענע ווערק, דאָס פאַלקסטימליכע יודיש קאָן נישט ליידען אַזאָ פאַסיווען פראָזען-בוי, סיידען אין זעלטענע אויסנאַהמט-פאַלען.

נאָך אַ רוסיציום ווערט ביי אונז מיסברויכט און אַפט בענוצט: אַבסטראַקטע זאָך-ווערטער. ווען זיי נעמען זיך פון אַנדערע זאָך-ווערטער אָדער קוואַליטעט-ווערטער, איז עס צו דערליידען: חכמה, גוטסקייט, פריינדשאַפט, אָבער נישט זאָך-ווערטער, אַבסטראַהירט פון צייט-ווערטער. למשל, די פערשפע-טיגונג פון צוג, די עפענונג פון פאַרלאַמענט, אין איינפאַכע פראָזע קאָן מען עס נאָך געברויכען, אָבער אין צוזאַמענהאַנג מאַכט עס פיעל שוועריגקייטען. בעזונדערס צוויי אַזעלכע אַב-סטראַקטע זאָך-ווערטער אין איין פראָזע, למשל, אַ פראָזע פון צייטונגס-כראָניק: „די פאַדערונג פון דער אָפּאָזיציע פון דער אָפּשאַפונג פון תּחום“, אָנשטאַט צו זאָגען פשוט: „דאָס, וואָס די אָפּאָזיציע האָט געפאַדערט, מ'זאָל אָבשאַפן דעם תּחום“.

זעהר נישט פאַרויכטיג איז מען ביי אונז מיט'ן געברויך פון פאַרטיציפען: „זעהענדיג, געהענדיג, נעמענדיג אין בע-טראַכט“ א. א. וו. בעזונדערס שווער איז זיך אויסצורעהען

אין א פארטיציפ פון א פאטיווען אָדער געגענזייטיגען צייט וואָרט מיטן צוואַץ „זיך“, למשל — פאַרשטעלענדיג זיך און אַז. וו.

די בייגונג פון זאָך און קוואַליטעט-נעמען איז זעהר נישט פאַלקאָם. בעזונדערס — אין פּערוואַן-ווערטער: „איהסוו“ ווערט בענוצט ווי אין דאָטיוו (געב-פאַל), אי אין אַקוזאַטיוו (ציל-פאַל): „איהם זעהען און איהם געבען“. מיטן מיטעל-גע-שלעכט איז נאָך ערגער.

ווי אַזוי מענדעלע מידט אויס אַזעלכע שוועריגקייטען, וועלען מיר זעהען פון די פאַלגענדע מוסטער-ביישפּילען:

פאַרבינדונג פון הויפט-נאָץ מיטן ביי-נאָץ.

דער לאַנטוק, מיט וועלכען דאָס ביי-דעל איז איבערגע-דעקט; דאָס דיקע ציבעכל, פון וועלכעס דאָס דינע מונדשטיקעל איז; אַנאַרבעטער, אַ דאַרער, וואָס ער האָט זיינע יונגע יאָה-רען; די קעכינס, וואָס האָבען געהאַט אַ מגו מיך צו לאָזען הונגערען און וואָס דאָס האָבען זיי אָפט טאַקע געטון; ליידען צרות ווי אַמאָל, וואָס אַז איך דערמאָהן זיך, ציטערט; איך, וואָס אין אייער געוועלשאַפט איז מיר; נמאס ווערענדיג מיט זיי גאַנצע מעשה, בלייבט ביי זיי; דאָס פּערדעל, נמאס ווע-רענדיג איהם צו שטעהן, גאַרנישט צו טהון, איז זיך מישב; אַפנים בשעת נעמענדיג זיך צום פלעשעל, האָב איך; דאָס וואָס איינצופיהרען עס דאַכט זיך אַצינד גוט; שווייג איך, מיר גאַר-נישט דערום צו מאַכען; ער גייט איין, נישט צו מאַכען קיין פירוש; פּערהאַקט זיך די אַקס אין אַ רעדעל, אומצוואַרפען עס; די וועלדער שטעהען שטיל, קיין שאַקל זיך נישט צו טון; עס האָט אַ סך פירושים, וואָס פאַר אייך קיין משא ומתן; איינער פון די נגידים, וואָס מיט אַ פּערקרימטע צורה; פּרעגען די נגידים, פלומרשט פּערשטעהען זיי נישט (אַנשטאַט: „נישט פּערשטעהענדיג“); צו אַ שטוב, וואָס אָויפן טירעל אין הויף אַריין איז געהאַנגען; בעקעס אַלטער, אַ קראַץ געבענדיג זיך אין דער פּאה, אַ מאַך מיט דער האַנט און אַ זיפן (פּעהלט, שווענדיג); געבען מיין ביי-דעל בעהאַנגען (פּעהלט, וואָס איז);

וואָס פלעגט דורך דעם שטרויענעם דאָך, צושיטעט ווי אַ רע-
שעטע אַהין אַריינקאָפּען; נעבען אַנ'אַלטער, האָלב פערדאָרטער
ווערבע, איבערגעשפּאַלטען אויף דער העכט, שטעהען; זאָל
אַנשפּאַרען אין אַזעלכע ערטער, וואו גרויסע האָבען אַהין נישט
געקאָנט צוקומען (אַנשטאָט „וואוהין“); זומער פאר אַ יאָהר,
וואָס די היצען זענען דעמאָלט געווען גרויס; גענויטיקט זיך
אין רעצעפט, וואָס זעהר מעגליך אַז דרינען; שוין נישט זאָ-
גען, פאַרוואָס קומט עס זיי, פּרעג איך; אַנשטאָט מ'זאָל זאָגען;
אַנ'אַלטער דאָרפסהונד (פעהלט „וואָס“) לעבט פון קצבה, מיט
אַ קאָלטון, צאָמבלענדיג זיך איהם אויפן עק, שאַרט זיך; ביים
ערגסטען חזן, וואָס גלוסט זיך ברעכען; אַנ'אות, וואָס דעט
יענעם דאָכט זיך איבעריג; נישט לאַנג שיהות געמאַכט, קריי-
כען מיר; הויבט פישקע אָן אויף זיין לשון, וואָס אויסגעבע-
טערט מיט מיין הילף מאַכט עס.

קצור. פון די אויבענגעבראַכטע ביישפיעלען זעהען מיר,
אַז מע:דעלע פערפעהלט אַמאָל אַ וועלכס הילפס-וואָרט פון
קצור וועגען. אַזעלכע בקצור-פאַרמען געפינען מיר ביי איהם
זעהר אָפט. למשל: אַנגענומען, זיי דינען, גרינגער אויסצולער-
נען די שפּראַך; צעררעכענט געווען אַ מצוה, אַלע קלעפּ מיר
צו צולאָזען; געזאָגט, ער נעמט מיך צו; יענעם שטערטעלס
חזנות; מיט אַ פּויל האַרץ מחשבות; דאָס אויפשטעהן אַ געפאַ-
לענעם אין וואָלד איז נישט מאוס; שווייגענדיג ווי אַ שעפעלע
ביים בעשוירען עס. אַ מענש זאָל נישט געדענקען, וואָס מיט
איהם אַמאָל.

פעלערהאַפטע פּראָזען פון קצור וועגען. די לעבשאַפט
צו קצור ברענגט מענדעלען זעהר אָפט צו אַ פאַלשען פּראָזען-
בויל. אַזעלכע ביישפיעלען געפינען מיר אין זיינע ווערק מאַ-
סענווייל, אַזוי אַז דאָס זענען נישט קיין צופעליגע טעותים,
נור אַ סיסטעם. ביי אַנ'אַנדערען וואָלט עס געהייסען פשוט עס-
הארצות, מענדעלען אָבער מוז מען גלויבען, אַז מ'מעג זיך עס

ערלויבען. די פעלער קומען פֿאַר אויף צווייערליי אופנים: ענטוועדער עס פעהלט דער סוביעקט, ווען עס דאַרף זיך אויס- דריקען אין אַ פראָנאָם (פּערזאָן-נאָמען). בעזונדערס — „איך“. אַ שטיקל ראיה לדבר, אַז מימעג עס, האָבען מיר אין וואָהליגער אַרט שרייבען. אַ פשוט'ער דרום-יוד שרייבט אין אַ בריועל: בעט איך, האָב געהערט, דורכלאָזענדיג דעם „איך“.

דער צווייטער מין פעלער בעשטעהט דערין, וואָס דער פּאַרטיציפּ אין ביי-זאָץ בעציהט זיך נישט אויף די פּערזאָן פון הויפט-זאָץ, צו וועלכער ער געהערט (נישט צום סוביעקט). נאָר צו אַנאַנדערער. אויף אַזאַ פּאַלשקייט האָט איר בערעכטיגונג אין... דער פּראָנציוזשער שפּראַך, למשל: „דער אָפעטיט קומט עסענדיג“.

ביישפיעלען: (1) וואו ס'פעהלט דאָס פּערזאָן-וואָרט אַלס סוביעקט אין הויפט-זאָץ (דאָס פעהלענדע שטעלען מיר אין קלאַמערן): וואַרעניקעס, פון וועלכע מ'האָט געלעקט די פינגער און (פעהלט „זיי“) ליגען אין מויל; מיר איז אַרויף אַ געדאַנק און (איך) האָב עס...; עס איז זיי גרויס אין די אויגען און (זיי) טראַכטען...; דער געדאַנק לעגט זיך מיר אויפ'ן מוח און (איך) ווער ביי מיר שטאַרקער...; עס איז מיר אין האַלז נישט געקראַכען און (איך) האָב) מיך געוואָרגען מיט דעם ביסען...; דעם רויטען קאָלנער האָט אָבגענומען דאָס לשון און (ער) האָט שוין גערעדט ווייכער...; מ'צעשטאָפט זיי די קישקעס אויף אַלע חתונות... און (זיי) רייסען פון טויטע; איין פלעט גע- פינט זיך ביי מיר און קען איהם איינעם פון אייך געבען.

(2) פּאַרטיציפּ (בללל—צייטוואָרט אין ביי-זאָץ) נישט אויפן סוביעקט: מ'ווינט איהם דעם טויט, נאָך ליגענדיג אין בוין (נישט דער ווינשער ליגט אין בוין)...; גוטמאַן איז אַרויסגע- פּאָהרען, נישט צו וויסען, וואו ער געפינט זיך (מיר) ווייסען נישט, וואו ער געפינט זיך. גוטמאַן ווייס דאָך אָבער יאָ)...; מײן גוף ווערט שיטער, עס באַמבלען זיך אַרום איהם עפּיס חלקים מענדעלע, נישט רעכט צו פיהלען, וואו איז דאָס ריכ- טיגע פינטעלע...; אונזער לייב, שטעהענדיג אין צרות, טהוט

עס איהם א טראַג...

דאָס געבײ פון זאָן אויסגענוכט בײ זיך תמיד פאַר מיר אַרבייט (פריער אומשטענדען פון צײט אַרט און צײל, דערנאָך —אַביעקט); צוויי וואָכען, אָז קײן רוײך פון מײן קוײמען אײז נײט געגאַנגען (אומשטאַנד פאַרן פּרעדיקאַט אין אַ נעגאַטײוען זאָן).—רופט זיך אָן מיט פּערדרוס די רבײצין, צעשרײט זיך אויף מיר מײן ווייב; אַזוי האָט געזאָגט איסר (א העברעאישע פאַרם); אַ חודש נפלא—דערצעהלט ווייטער בנימין (פּרעדיקאַט—אומשטאַנד—סוביעקט, דאָס טרעפט בײ מענדעלען נײט זעהר אָפט און אײז, דוכט זיך, נײט קײן יודישלעכע פאַרם, ריכטיגער וואָלט געווען: אַביעקט באַלד נאָכײן צײט-וואָרט, דערנאָך—אומ-שטאַנד; „רופט זיך אָן די רבײצין מיט פּערדרוס“)... עס האָט נײט געדויערט לאַנג, פּערגיגען אונז נײט אויך די דאָזיגע רפואה (דער „נישט“—וואָס נענטער צו דער עובדה, וועלכע ער פאַר-נײנט); אײז דאָס בעסטע—זיך גאָר נײט וויסענדיג מאַכען...; זײ פּעלען אײז נעגעל, אײ צײן (אַנשטאַט „עס פּעלען זײ“)

ווייט אין דער וועלט צו זוכען, נײט געווען אײז-גלייכען דאָס קול, דאָ הערט עס אויף, דאָ לאָזט עס זיך ווידער הערען... אײך בטל צו אײם אויס חלומות, ער בטל צו מיר, נײט אָנצוקוקען אײנער דעם אַנדערנס פנים; אויף אַ צווייגעל אין דער הויך וויגט זיך אַ סאָראָקע, אויסזעענדיג פון דערווייטענס זײ אָנגעטהון אין אַ ווייט טלית'ל מיט פּאַסען תּכלת פאַרענט און דאָווענט שאַלענדיג זיך...

צײטווערטער אין אומבאַשטימטען מאָדוס (מקור) אָנשטאַט אַבסטראַקטע זאַכווערטער: דאָס אָבטהון אויף טערקיש און דאָס אויסדרײען זיך דערנאָך האָט מיר געמאַכט פּערגעניגען... דאָס אײנשפאַרען זיך עפּיס צו דערמאַנען און נײט קענען אײז אַזאַ מין צער, וואָס צו פּיהלען עס אײז אײמשטאַנד נור יענער וואָס...? יענער האָט זיך אָנגעשלאָגען אָן סענדערלען, וואָס זאָהמת דעם אָפּטרעטען האָט ער אײם פּונקט גאָר פּערשטעלט דעם וועג.

טאמיר המוסגר: איך האָב, זײ אַלע יודען, ליעב געהאַט

וינגען; נאָר, ווי שפּעטער האָט זיך אַרויפגעוויזען, בין איך; טהוען זיך, ווי דער שטייגער איו, אַ לאַז...

אַפּוויכונגען אין געהויבענעם טאָן לתפארת המליצה (צייט-וואָרט צום סוף זאָץ, איבער'חזר'ן): די נויט האָט מיך אויף די פיס געהאַלטען; די נויט האָט מיך אויף אַ פּערד אויפגע-זעצט; ברידער אין דער פרעמד, פּערוואָגעלטע ברידער.

„די טרוקענע אָן גייסט, די וואָלעדיגע אָן הייליגקייט מעטאָדעס“ — די צוויי זאָך-ווערטער נאָכאַנאַנד צולעצט קלינגען נישט יודיש. זעלטען, ווען אַזעלכעס טרעפט ביי מענדע-לעך, למשל: די אויפגעהויבענע אין דער הויך האָלאָבלעס; פון אויסגעמישטע אינאיינעם (אַנשטאַט „אינאיינעם אויסגעמישטע“) דינע, גראַבע... קולות.

צוזאַמענגעזעצטע צייט-ווערטער מיט'ן טראַפּ אויפ'ן צו-זאָץ, וועלכער ווערט אין געגענוואָרט אַבגעטרענט פונ'ם שטאַם-וואָרט: עפענט די טאַבאַק-פּושקע אויף; מי'צופט מיר דאָס שטיקעל הויט אויס; שפּרינגען מיר איינער פון אַנדערען אויף עטליכע טריט אָב; האַלט זיך זינט אַ לאַנגער צייט אויף; זאָג גען כאַפען זיך ווי יונגע קינדער אויף, האַלטען דעם וועלט-בעריהמען חזן אונטער. דערפון דרינגען מיר אויס אַ פּלל: צווישען שטאַם-וואָרט און צוזאָץ קאָן מען אַריינשטעלען איינס פון די ביידע: ענטוועדער דעם אַביעקט, אָדער פּערשיעדענע אומשטענדען (צייט, אָרט, שטייגער, א.א.וו.). טרעפען אָבער ביידערליי אין איין זאָץ, שטעלט מען דעם אומשטאַנד פאַר'ן צוזאָץ און דעם אַביעקט — צולעצט: טהוען מיט זייערע אַקסע-נע קעפּ אויף עפּיס אַ שכל; טרייבט שבת אין שול אונטער דעם חזן; וויינען פון זיך אַרויס די נשמה.

פאַסיווע, צוריקקערענדע און געגענזייטיגע צייטווערטער מיט „זיך“: איינפאַכע: פון וואַנעט האָב איך עס פּלוצלינג דאָ מיך גענומען; האָט ער ווידער זיך צושאַקעלט; איז ווי אַ בולבע זיך צופּלויגען; איך האָב אַזוי מיר געטראַכט (פּלל: זיך, מיר, מיר, דין, דיר — האָרט ביים גרונד — צייט-וואָרט, נישט ביים הילפּס-צייט-וואָרט: זיין, האַבען, טהון א.א.וו.)

צוזאמענגעזעצטע צייט-ווערטער: רייסען זיך איין יודען
 דאָס געוונד; האָבען מיר אַראָפּגענומען זיך אין דער זייט;
 דאָס משדך זיך זיין; הויבען ביי יודען ערשט זיך אָן; האָב
 איך אַ נעם געגעבען זיך, רופט צו מיר זיך אָן; אַ קראַץ גע-
 בענדיג זיך; אַ סקריפּ פון אַהין און אַהער זיך שליידערענדיג
 טויער; שושקען זיך מיט אַראָפּגעלאָיענע קעפּ צווישען זיך
 (אין ביידע לעצטע פּראָזען — אָפּווייכונגען צוליבע וואויל-
 קלאַנג אין איינער פּעהלט דאָס אַרטיקעל: אַן אַהין און אַהער
 א. א. וו. אין דער צווייטער האָט אייגענטליך געדאַרפט שטעהן
 שושקען זיך צווישען זיך. — קלינגט עס נישט גוט; אָננעמען
 הענוג פון מבטל זיך זיין, פון קיין פנים נישט האָבן (אָג)
 בעמערקט — אַ געלונגענע פּאַרם אָנשטאַט אַבסטראַקטע זאָך
 ווערטער); צורייט איך מיט מיינע חברים זיך אויף שטיקער.

פון די פּרוערדיגע ביישפּילען האָבען מיר שוין געזעהען.
 אַז מענדעלע היט אָב די פּערוואָן ביי „זיך“ איך שעם מיר,
 דו האַלטסט דיר, ער מאַכט. אין דער ליטא בענוצט מען „זיך“
 אין אַלע פּאַלען.

פּערשיעדענע אייגענטימלעכקייטען.

אַרטיקעל: שטאָדט וויל ניט; קהל הייסט (אַהן אַרטיקעל);
 ניט געווען אַ נאַר; ניט געווען אַ גראָב יונגעל (אומבשטימטער
 אַרטיקעל אָנזיט „קיין“); אויף דעם טיש, איבער דעם וועג
 (זעלטען ווען מענדעלע בענוצט די פּערקירצטע פּאַרם: אויפֿן,
 איבערן. אין דער ליטאָ בענוצט מען עס אפילו אין ווייבלע-
 לען געשלעכט: מיטן האַנד, אויפֿן גאַס א. א. וו.) געזעהען
 די פּלומענטעפּ און (פּעהלט „דעם“) מיט זייד-געשטיקטען פּאַרטערט.
 צאָל: איינצאָל אָנשטאַט מערצאָל: בעדאַרף שוין פּליהען
 פּעטש; קלעפּ, וועלכע אין מיר איז אַריין; ערטערווייז איז גע-
 שטאַנען קאלוזעס; צו וויילען האָט אַהין אַריינגעקאַפּטע גרוי-
 סע טראָפּען רעגען; איז געשטאַנען גרויסע טראָפּען טרעהען.
 מיטער-געשלעכט: נאָך אַן אייגענטימלעכקייט: דאָס איז יודע,

אז צאל-ווערטער שטעהען שטענדיג הארט פאר'ן געצעלטען גע-
געשטאנד; הן די אייגענטליכע צאל-ווערטער, למשל, דריי מונט,
צעהן מענשען, הן די אומבעשטימטע: א מחנה חיל, א עולם
מענשען, הן מאָס, פלי: א פאָס וויין, א טאָפּ מילך. ר' מענדע-
לע פערברייטערט דעם דאָזיגען כלל נאָך מער: א פולע קאָפּ
מחשבות, גאַנצע מחנות אונזערע גוטע מענשעלעך (דער גאַנצער
אויפטהו אין לעצטען ביישפיל איז, וואָס צווישען „מחנות“ און
„מענשען“ געפינט זיך א הפסק פון צוויי אַנדערע ווערטער:
אונזערע גוטע).

בייגונג פון מיטעל-געשלעכט: מיט דעם צופראַכען פיסעל;
פאר דעם אַריינקוקען זיינס; פאר'ן אייגען נפּש'ל; דעם שכניס
אַ מיידל, מיט וועלכעס; מיט א פערביטערט געמיט, ביי יענע
פויערטע; מיט אַ גרינג האַרץ; פאַרליאַפעט אין דעם האַרבאַטע
מיידעל, דאָס מענשלעך האַרץ; מיט אַן אונטערגעשלאַגען אויג;
פונ'ם גאַנצען ביטעל פערמעגען אונזער'ס, אין דעם גאַנצען בענעה-
מען איר'ס; מיט אטליכס מאָל איבערגעקליבען זיך; פאר דעם אַריינ-
קומען זיינס; איך האָב זיך דערמיט (ס'הייסט מיט'ן קעלבעל)
געשפילט, דערפון (פון אים) אַנגעקוואַלען; ער, דאָס פאַלק הייסט
עס. בכלל איז די בייגונג פון מיטעל-געשלעכט אַ שווערע זאַך,
און מענדעלע אַליין האָט נאָך דעם רעכטען וועג ניט געפונען.
ער בעמיט זיך איבערהויפט אויסצומיידען בייגונגען און לאָזט
גערן דאָס וואָרט אין זיין גרונד-פאַרעם, למשל: איינעם פון
די דאָזיגע לייט, שמחה'לע דער לעבעדיגער, קען איך (אַג-
שטאָט „דעם לעבעדיגען“); דער אַרימער מאַמע, אַ וויסטע אַל-
בנה מיט יתומים; מיט אַזאָ רייכע אלמנה; די שבחים פון די
כנסת ישראל.

געב פאַל, ציל-פאַל האָבען גלייכע פאַרמען כמעט אומע-
טום. חוץ אייניגע פערזאָן-ווערטער: איר-זי, מיר-מיר; דיר-
דיך און-אויסשליסלעך אין פוילען-אים-אין. עס וואָלט אפשר
פדאי געווען, דאָרט וואו נויטיג פון קלאַרקייט וועגען, בענוצען
אין געב-פאַל דאָס פאַרוואָרט „צו“: געבען צו אייך, זעהען אייך.
אַזאָ גייעס לאָזט זיך ניט לייכט איינפיהרען. מענדעלע היט

אודאי אָב דעם ריינעם אַלטען נוסח — קומט אַמאָל אויס זעהר
 ניט דייטלעך: גלייך אַנדערע דאָרט (פעלט „צו“ אָדער „סיט“)
 לויפט אים נאָך ווי אַ קו אַ קעלבֿל (צוויי מאָל „נאָך“ וואָלט
 קלינגען שלעכט—בלייבט אַזוי סתם, ניט צו וויסען ווער ווע-
 מען לויפט נאָך); אונטערגעוואָרפען זיין די מיינונגען פֿון איט-
 יעלען; אַ באַנק טהון, אַ בעשולדיגונג זיך אַליין.
 נעם־פֿאַל; זייערס אַ קינד, דער מאַמעס דאָזיגער ענטפֿער;
 איינעמ׳ס אַ נגי׳ס אַ טאָכטער.

פֿראַנאַמען, וואָס בעציען זיך אויף אומבעשטימטע בעגרי-
 פֿען, שטעהען אין מיטעל-געשלעכט: אַלצדינג אויף זיין אָרט.
 דאָס דייטשע וואָרט „זאָלכע“ בענוצט מענדעלע אויף
 צווייערליי אופנים, אונטערשיידענדיג, ווי אין רוסיש „טאַקיע“
 און „טאַקאָויע“, קומט עס אויס צוזאַמען מיטן בעצייכענטען
 געגענשטאַנד—שרייבט ער זיך „אַזעלכענע“; אַזעלכענע זאָלעני-
 „שען; אַזעלכענע השגות; זעלבסטשטענדיג—פֿאַלט אַראָב דער „נע“
 „גענוג הקדשים אָנגעזעהען און ווייס וואָס אַזעלכע (טאַקאָויע)
 באַטייען.

זעלבסטפֿערשטענדלעך, אַז דאָ איז ניט אויסגעשעפט אַלץ.
 וואָס מען קאָן אין מענדעלע׳ס ווערק געפינען.

צום שלום וויל איך ברענגען נאָך אַ גאַנצע רייהע פֿון
 אויסדרוקען און ווענדונגען, וואָס ניט יעדער בענוצט זיי, ניט
 יעדער ווייסט זיי, איך אַ מאַסע ווערטער, וואָס בעצייכענען
 מאַטעריאַלען, שטאַפען, מייסטענס אויך אַלטע, זאַלבֿ־פֿערגעסע-
 נע. דאָס איז אויך נור אַן אויפגעכאַפֿטער טייל פֿון אייניגע
 ווערק.

פֿאַלקסטימליכע פֿאַרם פֿון אַלגעמיינ־געברויכטע ווערטער:
 גענויטיגט זיך (אַנשטאַט „נויטיגט“), געוויינטלעך (ניט „געוויינ-
 לעך“), שטעלט אייך פֿיר (ניט „פֿאַר“).
 שפּיננוועבס, איטליכער (זעלטען—יעדער), זיסט (אַניט),
 פֿערמישט (זעלטענער—צומישט); אַגב בעמערקט: „פֿאַר“ נישט

„פער“, „אָפּ“ נישט „אָב“: („אַבנעמען“), מוטערפערלעך (נישט פערעלמוטער); וואוילקענעוודיג, רירעוודיג (אין זין: לעבעדיג, פלינק, פיפיק, אַקעגען-זשע „רירעוודיג“ — וואָס ווירקט אויף סיגעפיהל); באַשטענדיג אין צענטען זיך בויגען, פאַמעליכען, בעדייטען. געשריפטס (נישט שריפט), בלייבען, וואויל-קענעוו-דיגע, פל אמיני, עסע-בעט, געטהון מיטעל (נישט—אַנגענומען), איינגעווענדעט פל אַמיטלעך (נישט—אַנגעווענדט), „שריפטענ-שטעלער“, אויפן, פאַרהער, זיך דערקלערען (אין ליעבע), פערבלענדט די אויגען, ס'איז געווענדעט אין דיר, פלאַטשיקער קאָפּ, לייבצודאַק (אַרבע פנפות), „פאַרצעל“.

פמעט פערגעסענע אָדער ניי-געשאַפענע ווערטער: אָלט-פעטעריש, אַ געזעמעל קהל'ס-לייט, זיך פערוואַרפּען, פער-קעהרען (אין אַ וואָלף, אַ גלגול); שפיץ-נאמען (אַ ליעב צונע-מעניש: קעצעלע, טייבעלע מיינס), וואָרהאַפטיג, בעפייכטען, בע-לעגט (אַרומגעליאַמעוועט, בעברעמט); אַן אויסגעמאַכטע זאַך (פעסט בעשטימט); זיך ווערען, פירונגען, ליגנערען, אַן אי-בערביינדעל (אַ זעקסטער פינגער, דמשל), אַ געמאַכטער (גע-קינטעלעטער), שטרייפּלעך (שמאַלע פאַסען), שפאַנישע ווענט-לעך (אַ פאַראַוואַן), דאָס שיינדעל אין שטוב (שפיגעלע), אַ פליענדיגער שטערען (נישט „פאַלענדיגער“), מייערקעפעלעך (מושעלן), אַבי אָט, אַ חולשה (שוועכע), פערטראַכטענדיגע אוי-גען; אַ מורמעלדיג וואַסערל שפרודעלט, רייזעלט, אַבגעבליאַקעווע-טע, אויסגעטריפּעלטע לעכער, טריבע, קאַרע אויגען, אַקעגן-זשע, געוויטעט מיט אַ פאַרבייג, גייציג (נייגיריג), פערוואַרלאָזט, אויסגעדייווערט, אַ וואַכטערין (ביי אַ זולה), אַלערהאַנד, אַ פאַרשטעקט, אַ קאַרעק (פּראַבקע), זיך פערגאַנגען (וויינענדיג), אַ רייפטל ברויט, מענישע קליידער, אַ געלויפיג צינגעל, פיסטל-זינגער, פלייטער, געלענקט, צוגעדעמפט מיט ציבעלע, דאָט גאַנצע קאַפיטעל אַזעלכע לייט (צעטעל, קאַטעגאָריע), אַפּרעכ-טען (אַפּשפּעטען), היטען דאָס אַנטהון (מלבושים), באַנקבעטען (געבעטע סאָפע), בעהאַרצט (מוטיג), די שטאַדט האָט זיך גע-וויגט (גערודערט), גענעזען ווערען, חדושליך, לייכטער פער-

שטאַפט מיט שנייצען, זיך פאַרעטען (איבערגענומען, איינגע-
 שפּאַרט), געביטען (בעפעהלען), היידען, אַ סאַלדאַט מיט אייבע-
 לעך (מעדאַלען), פּועל יוצא געווען, אַ האַנדשלאַג (תּקיעת פּה),
 אַ גאַמבע (שוואַם), לינדערן, לאַבען, זיך געשוועלען פאַר הונ-
 גער, געשפּרענקעלט, טוקען זיך, צוויילען (טיילמאַל), אַ בעגאַ-
 טישער ייד, אויסשטעלעכץ (וויאָרסטקע, סדור פון דרוק-זאַץ),
 טריף-געווייך, פּערלעגען אָרט, אַ סימן בערדעל, צושטאַנד (לאַ-
 גע), ציעלן זיך, האַפט, העפטען (שטריקען), סילעפל פון אויער.
 גרעבערע ווערטער, וואָס קאָנען צונויף קומען אין אל-
 טעגליכען געברויך אָדער אין הומאַריסטישען טאָן: פּערשמאַל-
 צעוועט, קיטש, פּאַרסע, פּאַמפע, אַבגעבאַרעט, לאַנטוך, קונ-
 דייסקע, טשערעדעס (נישט סטאַדעס), בורטשעט, באַדאַי, אַרומ-
 שלאַנדערעווען, קראַניקעס, ציקאווע, העפּ (חילק) בוצקעניש, אַ
 טיאַקע, טשאַטעווען, פּאַדען, קאַשקען, קעכלען, שאַרען זיך,
 מאַכען חן, מלופּס-קינד, געוואַלעוועט, לאַקאַטקעס, באַלאַמוטען,
 טעלעפעשטשען, פּאַטראַפען, האַפּערדיג, לעפּטשיכעס, פּאַסטעמפּ-
 קעס, אַ חייט אַ פּאַלגע, בעוואַרפען מיט פּאַדעס (צושטעלען,
 סטרינגעווען), זלידנע, צושטערלעט, געמינעט, קאַטשקע-פּוטער,
 אינדיק-זוימען, סופּה-שער, סופּר-בור, אַזש נו, ראַספּאַלאַשעט,
 פּאַרפּוטעט, קראַפּעט, טרעסעט, גערידעוועט, מעגעגע, מאַנקאַ-
 ליע, געשפּיקעוועט, עס מאַנטעט, קאַטערט, קרעמפּעלעץ, אויס-
 געכמלעוועט, קאַלענדערעווען, שטשיפּיליאַווע, בלינצעלט, אַ
 שפּיצאַסט בערדעל, צושטעלערט די געראַלדיע, הובלעווען,
 דרעלעווען, אַ האַסלע, געהערנערטע בופּלאַקסען, ציבעלעס גע-
 בען די שמוכט...

שטאַפען, חפּצים: אַ ראַצעמאַרענע זשופּיצע, אַ טשערקאַ-
 סענע קאַפּאַטע, ברעסלער זאַקען, אַ פליסען היטעל, אַ פּעלפּענע
 היטעל, פּעלענע מושקעס, דרילך, קרייקעס, אַ ייפּע (פרויען-
 מאַנטעל), אַ יערכן-בייטעלע...

אויסדרוקען און ווענדונגען:

מיין שלאָף האָט זיך אַבגעטהון. קיין אויג ניט צוגעטאָן,
 אויפגעבעטן די האַפּענונג, אַ זייפען-בולבע שפּיעלט סאַרין אויג

און צושפרינגט, די צונג לייגט זיך ניט ארויסצוזאָגען, אַ שווייס
 (אָדער אַנגסטען) האָט מיך באַשלאָגען, אַן אָבגערוּפּענע מטבע, אַן
 אויסגעוואָרענער בעל־טאַקסע, איך פלעג דאָס קנישיקעל ניט
 בעקומען (פאַרגלייך, זאָל דיר וואויל באַקומען), איך ווייס ניט
 זיך זואהין צו טהון, אָבגענומען די וועלט, זיך וואויל געטון,
 מ'האָט איהם געפאַרט (משדך געווען), אויסזעצען חסרונות, רעדט
 אויפ'ן גיידער, איך האָלט אין גאַנג, גלייך ווי גערעדט (ווי
 איינער זאָגט), געשטעלט אויף אַ שטייגער, געווען צו מוט,
 ס'האָט אים אונטערגעטראָגען, זיך פאַרטראַכט אין איר, די
 מהומה האָט זיך איבערגענומען, דער ברען האָט נאָכגעלאָזט,
 געפירט די האַנד איבער'ן פנים, אויסמעסטען מיך מיט אַ קוק,
 היינט ווערט אויסגעשפּיעלט אוגזער גורל, דאָס מויל דינט מיר
 גיט. ענטפּאַלען דער מאַמעס מילך, צוגעפאַלען די נאַכט, אויס־
 שטעהן די הוצאות, זיך פאַרשלאָגען אין וואַלר, זאָכען וואָס
 געהען אין דער וועלט פאַר, לאָזט זי דורך די נעכט ניט שלאָ-
 פען. טאָג ווי נאַכט, געקלעבט אין אַ גוטען ברודער. בעקומען
 די נאַטור, ער איז אויסען אויף זיין לעבען, זיין בליק אויף
 דער וועלט, מאַכען אַ נוצען, לאָז זיך זיין, געפאַלען איטלעכען
 אין די אויגען, געהן מיט שפיצלעך, פאַרזעהן איהם מיט אַל-
 דאָס גוטס, אויפרייסען דער וועלט די אויגען, געבראַכען פון
 ברויט, צריין אין שלעכטען רוף, תמיד אויסגעגעבען (געקלעקט)
 מאַטעריאַל, לאָזען קומען צום וואָרט, פערנומען דעם אָטעם,
 אַרויסנעמען זיך די אויגען איבער דער נאָדעל, זיך אויסגע-
 מאַלט איר פנים, אַרויסברענגען דאָס שטיקעל פּרנסה א. א. וו.
 די אונטערשטע שורה איז—ר' מענדעל'ען דאַרף מען
 פסדר ליענען, חורין, לערנען, שטודירען—זיין תורה איז אָהן
 אַ גרונט.

דער מענדעלע-טורעם

אינגאנצען עטליכע יאָהר זענען פאַראיבער זינט ער, דער ערשטער, איז פון אונז אַוועקגעגאַנגען, און עס דוכט זיך, ווי גאַנצע דורות טהיילען אונז שוין אָב פון איהם. דער מענדעלע-טורעם קוקט שוין צו אונז אַרויס פון אַ טיעפער גע-שיכטליכער ווייטקייט.

ווען מיר ברענגען איצט אַרויף אויפן געדאַנק דאָס וואָרט מענדעלע, ווייזט זיך אונז אויס, אַז מיר קעהרען זיך אום צו אַ ווייט-ווייטער פּערגאַנגענהייט. ווען מיר בלעטערען אַדורך די בלעטער פון מענדעלע מוכר-ספּרימס ווערק, האָבען מיר דאָס געפיהל, ווי מיר וואָלטען געבלעטערט אין אַלס-אַלטע פאַר-צייטיגע מגילות: אַזוי האָט זיך געביטען און געענדערט אונזער לעבען פאַר די יאָהרען, און אַזוי פיעל געשעהענישען-פאַסירונ-גען האָבען זיך איבערגעקייקעט אין אונזערע לעבענס און געפיהלען.

אונזער ליטעראַטור האָט זיך צעוואַקסען, זי איז צעוואָר-פען איצט איבער פּערשיעדענע לענדער און מדינות. אומעטום זענען דאָ פיעל צייטונגען, זשורנאַלען, דיכטער און שרייבער, וואָס ס'איז שוין שווער אַפילו צו פּערגעדענקען זייערע נעמען, און פון

צווישען דעם ים ביכער, נעמען און שרייבער שטארט אלץ אַרויס, קוקט אַרויס דער הויכער, וואונדערליכער מענדעלע-טורעס. מענדעלע'ס ליטעראַרישער אָנהויב אין יודיש איז גע- ווען צוויי מיט פינף און זעכציג יאָהר.

נאָך אין 1863 האָט ער פּערעפּענטליכט זיין ערשט יודיש ווערק „דאָס קליין מענשעלע, אָדער אַ לעבענס בעשרייבונג פון יצחק אברהם תקיף". און דאָן צוערשט האָט ער זיך אַ נאָמען געגעבען „מענדעלע מוכר ספרים", — דער נאָמען, וואָס איז שוין איצט פאַר אונז אַ פּערקערפּערונג פון אַ שטיק ליטע- ראַטור-געשיכטע.

מענדעלע אליין דערצעהלט וועגען אָט דעם אָנהויב: „אונזערע שרייבער, די בעליה ל שון, האָבען געקוקט אויף יודיש פון אויבען אַראָב און מיט דער גרעסטער פּעראַכטונג... דער געדאַנק, אַז שרייבענדיג יודיש, וועל איך מיך ערנידערי- גען, האָט מיך זעהר געפּלאָגט: אָבער דער חשק נוצען צו ברענג- גען, האָט גובר געווען די פּאַלשע בושע, און איך האָב צו זיך אליין געזאָגט: זאָל זיין וואָס עס וויל—איך וועל מיך אָננעמען פאַר דאָס פאַרשטויסענע יודיש און וועל נוצליך זיין מיין פּאָלק". מענדעלע'ס ליטעראַרישער אָנהויב שטעקט אין דער וויי- טער, בטלניש-מליצה'דיגער, איראָפּעאיש און פּאָלקסטימליך פּאַלסיפּירטער שרייבער-תּקופה. עס זענען געווען ביז איהם בעסערע אָדער ערגערע פּערפּאַסער פון מעשה-ביכלעך, עס זע- נען געווען בעלי-מלאכות, וועלכע האָבען איבערגעניצעוועט פון דער פּרעמד-געבאַרטע טעמעס, נעמען, פּאַרמען, געשטאַל- טען, סטיל און האַנדלונג. אָבער ביז איהם איז כּמעט נישט גע- ווען קיין אמת יודישע ליטעראַטור, קיין ליטעראַרישע יודישע שפּראַך, קיין יודישע קינסטלערישע פּאַרמען. ביז איהם איז כּמעט ווי נישט געווען קיין אייגענער ליטעראַרישער נוסח און קיין אייגענע קינסטלערישע אויפפאַסונג. מענדעלע האָט געלענט דעם גרונדשטיין און געבויט דעם פּעסטען פּונדאַמענט פאַר דער נייער יודישער ליטעראַטור.

אין זיין גאַנצער ליטעראַרישער טעטיגקייט, וועלכע האָט זיך געצויגען העכער פּופּציג יאָהר, האָט מענדעלע שטענדיג

געשאפען פארן פאלק און פונם פאלק. זכתחילה אין זיינע ערשטע ליטערארישע ארבייטען. האָט דער „פארן פאלק“ פערנומען ביי איהם דעם אויבען-אָן, דערנאָך, שפעטער האָט אַלץ מעהר גובר געווען דאָס צווייטע, דער „פונם פאלק“, און פערנומען אין זיין שאַפען אַלץ אַ גרעסערע און וויכטיגע-רען אָרט. פריהער נעהמט מענדעלע אונטער אַ רייה ליטעראַ-רישע אַרבעטען (אין העברעאיש און אין יודיש) צום נוצען פון פאלק. צו לערנען דאָס פאלק געשמאַק און וויסען, אַרייַן-צוברענגען דאָס פאלקס-לעבען אין דער ליטעראַטור, כדי דער-מיט זי בעליעבט צו מאַכען ביים פאלק און צו ענטוויקלען און ברענגען נוצען, — אָט די דאָזיגע דריי זאַכען זענען ביי מיר געווען דער ריכטיגער ציעל, צו וועלכען עס דאַרפען שטרעבען די שרייבער. — אָט אַזוי פאַרמולירט מענדעלע אַליין זיין שריפטשטעלערישען פראָגראַם, בעת ער האָט זיך גענומען ערנסט צו אַרבייטען אויף דעם ליטעראַרישען פעלד (זעה מענדעלע'ס „ביאָגראַפישע נאָטיצען“ — „רשימות לתולדותי“). אין דער הקדמה צו זיין ערשטען יודישען ווערק, דאָס קליינע מענ-שלע“ (1863) רעדט מענדעלע וועגען „דעם חשק נוצען צו ברענגען“ און וועגען דעם ווילען „נוצליך צו זיין דעם פאלק“. דעם ערשטען קורצען וואריאנט פון דאָס „ווינשפינגערל“ גיט מענדעלע אַרויס (אין 1864), „ל טובת הכלל“. און אַזוי יאָהרען לאַנג האָט צו דעם „פארן פאלק“ גענומען אַלץ-מעהר צוקומען דער „פונם פאלק“. דאָס בעמערקען מיר נישט נאָר אין די נייע ווערק, וואָס מענדעלע האָט אין צענדליגער יאָהרען שפע-טער געשריבען, נאָר אויך אין די שפעטערדיגע וואריאנטען פון די פריהערדיגע ווערק, וואו דער שילדערער, דער קינסטלער (דער עלע-מענט „פונם פאלק“) שטויסט אַלץ מעהר אַרויס דעם משפיל, דעם פרעדיגער (דעם עלעמענט „פארן פאלק“). דאָס איז מענ-דעלע'ס פאַמעליכער, בהדרגה-דיגער ענדערען זיך, זיין אויסליי-טערונג. זיין אַלץ-העלערער קינסטלערישער אויפשטייג, וואָס האָט אין זיינע שפעטערדיגע בעסטע ווערק דערגרייכט די מיסטע-רישע מענדעלע-השלמה.

מענדעלע איז שטענדיג געווען ווי אין געזענבעניש ביים פאָלק. קיין זאך אויסערין פאָלק האָט ער נישט געזעהן און נישט געוואָלט זעהן. אין יעדער תנועה, אין יעדען וואָרט פון אַ רבי ישראל האָט ער געזעהן דעם פלל-ישראל. „יעדער יוד — זאָגט ערגיץ מענדעלע — איז זיך אן „עסקטן“, אַ פאָלק פאַר זיך, און יעדען חסרון, יעדע שוואַכקייט, יעדען מום פון אַנאיינצעלנעם יוד, האָט ער אויפגענומען און פערפוללט אַלס אַ חסרון, שוואַכקייט און מום פונעם גאַנצען יודישען פלל. זעהט ער דעריבער שטענדיג די גאַנצע יודישע פנסת-ישראל אין דעם איינצעלנעם יוד, און דעם יחיד, דעם פרט — אין דער גאַנצער יודישער אומה. דאָס גאַנצע פאָלק ישראל איז ביי איהם איין געשעפעניש, וואָס לעבט און בעוועגט זיך לויט איין געזעץ, מיט איין ווילען און מיט איין בעגעהר. „איז דען דאָ — פרעגט מען — דעלע — נאָך אַן אומה אויף דער וועלט, וואָס דער גאַנצער שטייגער-לעבען פון איטליכען בעזונדער זאָל זיך ציהען פונעם געבוירען ווערען ביז צום שטאַרבען אויף איין נוסח, ווי ביי אונז יודישע קינדער?“ און אָט די פסדרדיגע איבערגאַנגען ביי מענדע-לען אין די ווערק פון דעם פרט צום פלל, פון דעם יחיד צום רבים, זענען שטענדיג אינטערעסאַנט און מערקווירדיג.

ער האָט זיך שטענדיג בענוצט מיט דעם, וואָס דאָס פאָלק, די ברייטע פאָלקס-מאַסען, האָבען אויסגעטראָגען און גע-שאַפען. די געשטאַלטען און שילדערונגען, די שפראַך און די פאָרם, דער ספור-המעשה און דאָס „נישט דאָס בין איך אוי-סען“ — אַלץ געהט ביי איהם גלייך פון געדיכטען לעבען. הוי-פענווייז איז געלעגען אָט דער יודישער געבענס-שטייגער, דער אָנגעזאַמעלטער ווירקליכקייט-שטאַף, מיט אַלע זיינע אייגענשאַפ-טען, הנהגות, רעדענסאַרטען, העוויות און קנייטשען, ביז עס איז געקומען אָט דער גוטער, למדנישער קאַפּ מיטן שאַרפען אויג און האַרצאָמען אויער, און מיט בעזונדער השלמה און חריפות האָט ער רוהיג און געדולדיג אַלץ געקליבען און געלעגט אוי ציגעל אויף ציגעל, ביז ס'איז אויסגעוואַקסען דער מאָנומענטאַ-לער יודישער קונסט-בנין, דער מענדעלע-בנין.

„די גרופסקער — דערצעהלט מענדעלע וועגען זיך אין „שלמה ר' חיימס“ — האָבען איהם געדיענט פאַר אַ קרעניצע צו זיינע מעשיות. דאָס הייסט, ער פלעגט זיך גוט צוקוקען צו די גלופסקער, בעטראַכטענדיג זייערע אַלע מעשות, ווי דער שטייגער איז פון די נאַטור-פאַרשער, וואָס זיי בעטראַכטען די טבע פון די בעשעפענישען... און בעקענענדיג זיך מיט דער טבע פון די גלופסקער ברואים, מיט זייער שטייגער-לעבן, מיט די אַלע גענג און אויפפיהרונג זייערע, פלעגט ער זיי דערנאָך בעשרייבען, אַנידערשטעלענדיג אַ בילד אַ וואונדער-שענס, מחיה-נפשות...“

עטליכע און פופציג יאָהר האָט געדויערט מענדעלעס קינסט-לערישע אַרבייט. מיט אַ וואונדערליכער שפּאַרוואַמקייט און גע-ניטקייט, האָט ער געזאַמעלט און געקליבען דעם מאַטעריאַל צו זיין גרויסאַרטיגען קינסטלערישען בַּנין און אַזוי איז ער געשטאַנען ביי דער מלאכה ביז אין טיעפען עלטער אַריין, ביז זיינע ניינציגער יאָהרען.

און לייצענענדיג אַזוי איין ווערק נאָכן צווייטען פון מענ-דעלע מוכר-ספרים, פּערגעסען מיר אָפטמאָל אַן דעם קינסטלער און מיר האָבען דאָס געפיהל, ווי דאָס לעבען אַליין וואַלט זיך געצויגען און געצויגען, ווירקליכע בילדער בייטען זיך אויף ווירקליכע בילדער און דרעהען זיך אַלץ אַרום איין אָרט. אַ גאַנצע פאַנאַראַמע פון דעם אַמאָליגען לעבען, וואָס רודערט זיך און בעוועגט זיך אָן אויפהער אַרום אייגענעם אָרט. און אָפט-מאָל זענען די פאַסירונגען און שילדערונגען צעצויגען, צעפלאָ-סען, ווי זיי וואַלטען נישט געווען אונטערגעוואַרפען דעם קינסטלערס האַנד און ווילען. אָבער זעהר אָפט גיט זיך מען-דעלען איין צו בעהערשען דעם בעוועגענדיגען און אויפגערו-דערטען לעבענס-שטאַף, ער בעפרייט זיך דאָן פון זיין פינקט-ליכער און פאַמעליכער זאַמלער-אַרבייט און ער דערגרייכט דאָן צום קינסטלערישען צמזום, צו קאַנצענטרירקייט. און דאָן וואַקסט אויט די מענדעלישע דיכטערישע וועלט, דער מענדעלע נוסח, אַ דאַנק וועלכען מענדעלע האָט זיך געווייבען צו זיין

קינסטלערישער השלמה און א דאנק וועלכען מענדעלע האָט
פערנומען דעם אויבען-אָן אין דער עלטערער יודישער קינסט-
לערישער ליטעראַטור.

מענדעלע האָט נישט אַריינגעקוקט אין דעם פערשיעדענ-
ארטיגען טיעפען עבר, ער האָט זיך אויך נישט געריסען צום
ווייטען, אויסגעטרוימטען עתיד. ער איז זיך געגאַנגען האָרט
און פעסט ביי דער ערד און געלעבט און נישט אויפגעהערט
צו לעבען מיט זיין תקופה, אַפילו ווען די תקופה איז שוין
לאַנג געהאַט אַוועקגעגאַנגען. פעררוקט און פערשלאָסען איז ער
פערבליבען אין דעם אָנגעלעבעטען און אַוועקגעהענדיגען יודי-
שען לעבענס-שטייגער אַפילו דאָן, ווען דאָס לעבען האָט פאַר-
זיינע אויגען שוין זיבען מאָל זיין הויט געביטען. אַרום און
אַרום האָט גערודערט און געראַשט, דורות זענען אַוועק און
דורות זענען געקומען, און ער, דער שטאַלצער גרייז-גרויער
ז קן, האָט אַלץ געהאַלטען אין איין ניזעווען אויף דעם שאַ-
פונגס-פּאָדעם זיינע פערעלעך-אותיות'לעך פונם אַמאָליגען, פאַר-
צייטיגען יודישען לעבען מיט אַלע זיינע פרטים און איינצעל-
הייטען, מיט אַלע זיינע תנועות און „פישטעווקעס“, פונקט ווי
אַלץ וואָלט דאָ פאַר איהם געלעבט אין דער זעלבער פאַרם און
געשטאַלט, ווי אַמאָל אין די 30-ער, 40-ער און 50-ער יאָהרען
פון פאַריגען יאָהרהונדערט.

און ס'איז געווען ביי מענדעלע'ן עפּיס ווי אַ זיכערקייט,
אַז אַזוי איז געווען, אַזוי איז און אַזוי וועט שוין אויף שטענ-
דיג פערבלייבען. די אויסזיכטלעך-אָזיגקייט פונם יודישען לעבען
איז געווען אַזוי געוואָלדיג, די אומבאַהאַלפענקייט אַזוי שרעקע-
דיג, אַז עס האָט זיך אויסגעוויזען מענדעלע'ן, אַז קיין שום זאַך
וועט שוין נישט קענען ענדערען די שווערע און טראַגישע
דאַגע. ס'איז אַזאַ מין כראַגישע, פערשלעפטע קרענק, וואָס קיינע
תרופות און עצות וועלען שוין נישט העלפען. מענדעלע גיעט
זיך אַזוי, ווי זיין שטייגער איז, אַ זאָג: „דער יודישער תחום
איז ווי אַ קוואַל, וואָס ווערט קיינמאָל נישט אויסגעשעפט. קאַמ-
פאַניעס געהען, קאַמפאַניעס קומען, און קאַבאַנאָס און גלופּס

וועלען פערבלייבען אויף אייביג. און דאָס איז די קללה, וואָס איז שטענדיג געהאַנגען אויף דעם יודישען לעבען לויט מען דעלעס פאַרשטעלונג און בעגריפען. און פון אָט דעם שטאַנד פונקט האָט ער געזעהן אַלץ אין יודישען לעבען און געשילדערט עס אין זיינע אַלע ווערק, און דעריבער פאַלט אונז אָן אַזאָ פערצווייפלונג, אַזאָ פחד, ווען מיר פערטיעפען זיך אין מענדעלע'ס שילדערונגען. מיר האָבען דאָס געפיהל, ווי מיר וואָלטען זיך בעקאַנט מיט אַ שווערען בעשולדיגונגס-אַקט געגען אַ וועלט, געגען דער הערשענדיגער אָרדענונג פאַר די עולות און פערברעכענע, וואָס מען איז בעגאַנגען און מען בעגעהט געגען אַ גאַנצען פאַלק, וואָס מ'האַט איהם פּעריאַנט און פּערטריבען אין אַ טעמפען ווינקעל, פון וואַנעט ס'איז קיין שום אויסוועג נישטאָ. מענדעלע שוינט אויך נישט די יודען. ער זעהט זייערע חסרונות, זייערע נאַרישקייטען, זייערע אומגעלומפערט-קייטען, ער מאַלט זיי אַפּטמאַל אומברחמנות'דיג, מיט אַ ביזער סאָ-טירע, ער טראַגט אַרויס שטענדיג זיין האַרבען פּסק-דין אין זיינע, נישט דאָס בין איך אויסען. אָבער באַלד קומט דאָס פאַטערליכע מיטגעפיהל, און צוזאַמען מיטן פּסק-דין קומען ביי איהם די מילדערונגס-מאָטייווען, די סיבות און פּערענטפּערונגען וועל-כע האָבען דערפיהרט צו אָט דעם אומנאַרמאַלען צושטאַנד. און מענדעלע שרייבט: „אז איך דערמאָן מיך יענע צייטען, שוועבט נישט-וילענדיג אַ שמיכלעל איבער מיינע ליבען, אָבער אינע-וועהניג וויינט די נשמה; איך לאָך מיט טרעהרען, און דאָס האַרץ טהוט אַזוי וועה. ער קאַרגט קיינמאַל נישט קיין פאַר-בען וואָס-שוידערליכער אָבצומאַלען די יודישע אַרעמקייט, פּער-וואָרלאַזקייט און פּערלירענקייט און ער גיעט זיך לסוף אַ זאָג וועגען לייב דעם מלמד: „אז אַך און וועה איז צו דיר און אַז אַך און וועה איז מיר און אַז אַך און וועה איז אַלע קאַב-צאַנסקער יודען!...“

אַפּטמאַל איז מענדעלע געווען אַ שטרענגער מוכיה, אַ האַרבער שטאַפּער, איבערהויפט ווען איהם איז אויסגעקומען אויסצודערצעהלען וועגען די „שעהנע“ מדות און „פיינע“

מעשים פון די פלערליי תקיפים. גבירים, קהלים לייט, קאָללע-פעל, גאָטס-סטראַפּטשעס, טעלער-לעקער, בעלי-טובות און גלאָט שעהנע יודען, וואָס האָבען זיך אָנגעזעצט אויף דעם אומגליקלי-כען פּאָלק ישראל, פיהרען איהם ביי דער נאָז און זויגען-אויס זיין גאַנצען דם-התמצית. דאָ איז מענדעלע אַ קפּדן, אַ ביזער, ער קאַרגט נישט קיין האַרבע ווערטער און טונקעלע פאַרבען אַלץ העסליכער און אכזריותדיגער פאַרזושטעלען די „באַנדע בעלי-טובות“. אָבער ווי נור מענדעלע קומט צו די גערודפּיטע און פּערוויסטע, פּעראַרעמטע און דערשלאָגענע, פּערשווינדט גלייך זיין גאַנצע קפּרנות און שטאַרענגקייט, און ער ווערט ווייכהאַרציג, גוטמוטיג און סענטימענטאַל. און דאָן שטראַפּט ער שוין מעהר נישט און ביזערט זיך נישט. נאָר ער גלעט און רערט און שילדערט מיט אַ וואונדערליכער צערטליכקייט און פּיעטעט. און אויב עס טהוט עס נישט אַבראַמאַוויטש, טהוט עס פאַר איהם מענדעלע. מיר האָבען אָפּטמאָל אין די ווערק אַ מין וויכוח צווי-שען קטיגור און סניגור, צווישען דעם בייסענדיגען סאַטיריקער און גוטמוטיגען הומאַריסט. לסוף פון דעם ויכוח האָט אַלע מאָל דאָס לעצטע וואָרט דער בעהאַרציגטער מענדעלע און איז מלריע אַלץ צום כּף-זכות: מישטיינס געזאָגט, וואָס נאָך קאָן מען פּערלאַנגען פון אַ פּאָלק, וואָס איז פּעריאָגט און דערשלאָגען און וואָס האָט אויסצושטעהן פון דרויסען און פון אינעוועניג אַזוי פּיעל שלעק און פּרעניותן. מענדעלע אַליין דערצעהלט וועגען אָט דעם געראַנגעל: „איך פיהל, אַז אין מיר לעבען צוויי מענדעלעך, צוויי בעשעפּענישען, יעדע—פּערשיעדען פון דער צווייטער,—זיי וואוינען ביידע אין איין דירה, נאָר זיי קוקען אויף אַלצדינג מיט פּערשיעדענע אויגען, זיי האַלטען כּסדר מלחמה און קענען איינע ניט גובר זיין די צווייטע; אַז איין מענדעלע וויינט ווילס זיך דעם אַנדערען לאַכען. און ווען איינער לויבט איז עס ביים אַנדערען ניט ווערט אַ דרייער. איין מענדעלע איז אַ שוטה, אַ פּתי יאמין לכל דבר... דער אַנדערער מענדעלע איז גראַד אַ הַם, אַן איבערגעשפּיצטער, ער ווייסט, אַז ניט אַלצדינג, וואָס בלישטשעט איז גאָלד.“ צווישען אָט די צוויי מענדעלעך קומט

פאר א שטענדיגער, ויתרוצו, ווי בוצקען זיך אינעוועהניג. דאָס האָט מענדעלע געפיהלט אין זיך, און אין זיין כאַ-ראַקטער, און אָט די עקסטרעמען האָט ער געזעהען אין זיין גאָטור נאָך אַלס קינד; עפעס האָבען צוויי—א מלאַך מיט אַ רוח—געשטעקט אין איהם, ביידע אין איינעם... ער איז געווען אי ביין, אי מילד, גוט ווי די וועלט; אי ביטער-גאַל, אי צוקער-זיס; אי ערנסט, אי אַ קאָטאָועס-טרייבער; אי אומעטיג-פערטראַכט, אי לוסטיג-פרעהליך. אָט די צווייאַגקייט איז אַ וויכטיגער יסוד אין מענדעלעס שאַפען. דער געראַנגעל, דער „ויתרוצו“ פון די צוויי מענדעלעך איז אַ שליסעל צו מענדעלעס אויפגעהמען די וועלט, מענשען, געשעהענישען, אַ וועג-ווייזער פון די פערשידענע וועגען און זייטען-וועגען אין מענדעלעס קינסטלערישען שאַפען.

די פּרטים און איינצעלע הייטען פון דעם אַמאָליגען לעבען האָבען זיך גרודעסווייז געלעגט פאַר מענדעלעס אויגען און זעהר אָפט פערשטעלט פאַר איהם דאָס גאַנצע און פער-גאַנצטע אין לעבען. מענדעלע גריבעלט זיך אין די אַלע איינצעלע הייטען און פערזעהט דאָס אַלגעמיינע, אַרומגעמערדיגע, און אַזוי גריבלענדיג זיך אין דער אַמאָליגער מילבען-עדה, ווערט מענדעלע פערפלייצט און פערכלינעט פון די אַמאָליגע פאַרשוי-נען און פון זייער שטייגער-לעבען. ער איז ווי אומבאַהאַלפּען, ער איז אין געפענגעניש ביי זיי, ביי זייערע געוואוינהייטען, רייד און ריידענישען. זיין גאַנץ איצטיג לעבען איז איינס, און דאָס פערגאַנגענע לעבען איז אַ צווייטע וועלט, און ביים שילדערען יענע וועלט, געהט ער אַוועק פון דער איצ-טיגער וועלט. אין דער הקדמה צום „פּריוויו“ זאָגט מענדע-לע: „עס האָט אין מיר זיך געעפענט אַ פרישער קוואַל הייסע געפיהלען און מיך עפיס אַ ברען געטהון אויסצוגיסען זיי אין ווערטער פריי פאַר דער גאַנצער וועלט. דאָס איז יענער ברען וואָס וועקט אין וויעסנע אויף דאָס בעטריבטע, פערוואַגעלעטע ווערפּיגעלע. ערגיץ אין דער פרעמד, צוויקצוקעהרען זיך ווי-

דער אהיים צו זיין נעסט און צו זיין פריהערדיג שטייגער-
 לעבען... — — — עס האט מיך עפיס געצויגען אהין, אין יענעם
 ווינקל פון יודישען לעבען, וואו עס געפינען זיך מינע אלטע
 בעקאנטע פארשוניגען, פון וועלכע איך פלעג אמאל דעם עולם
 דערצעהלען משונה-ווילדע, וואונדערליכע מעשיות. עס האט זיך
 מיר שטארק געגלוסט ווידער צו מינע לייט... מינע אלטע
 פארשוניגען האב איך געטרופען, ברוך השם, אלע פריש און
 שטארק מיט זייערע אלע אלטע קאפריזען און משונהדיגע
 גענג... איך האב זיי אָנגעקוקט מיט גרויס הנאה, גוט בעטראַכט
 פון אויבען ביז אַראָב און גיב אַצינד אַרויס אַ בעשרייבונג פון
 אַ טייל נאָר פון זיי אין דעם דאָזיגען בוך.

מענדעלעין איז געווען נאָהענט, בעקאנט און צום האַרצען
 דאָס אַרעמע, עקאָנאָמיש-אומבעהאַלפענע און גייסטיג-דערשלאָגע-
 נע יודיש לעבען פון אַמאָליגער צייט. ער האָט געזעהען און
 אויפגענומען די טרויעריגע בילדער פון לעבען, די קרומע
 העויות, דאָס אלטע און פערעלטערטע אין זיינע אָבגעלאָוענע
 און אָבגעשטאַנענע פאַרמען, — דאָס איז געווען זיין מיליע.
 דאָ האָט ער געלעבט און אויפגעלעבט.

אומעטום האָט ער געזעהן נאָר דעם יודישען דלות, די
 „גרויסע יודישע טאַרבע“, „וואוהין איך זאָל מיך נישט קעהרען
 און ווענדען, זעה איך פאַר מיר די טאַרבע; וואָס איך זאָל
 נישט וועלען עפיס דערצעהלען אָדער זאָגען, קומט מיר
 אַפיר די טאַרבע“. אָבער אויסער דאָס אַרעמע און פערז
 אַרעמטע לעבען, איז דאָך אַמאָליגע צייטען געווען אויך
 אַ פילפאַרביג פאטריאַרכאַליש, נגידיש-חסידיש סטיל-רייך לע-
 בען מיט הרחבה און פאַרנעם, מיט אמת-יודישען קאלאריט
 און פאַרם, מיט רבנים און גוטע יודען, רייכע סוחרים
 און יארידים, קהלות און ועד-הארצות — דאָס אַלץ איז געווען
 פעהוילען פון מענדעלע'ס אויגען. מענדעלע האָט געשטעקט
 אין דער יודישער אַרעמקייט, זיך באַהעפט צו די דערנידעריג-
 טע און דערשלאָגענע נפשות, און פון דאָרט געגעבען פּינקט-
 ליכע בעשרייבונגען און שילדערונגען, און ווען מיר ליינען

אזוי א בעלטער נאך א בלעטער פון מענדעלען, זוכט זיך אונז,
זיי מיר וואָלטען געזעסען ביי אַ הוֹלֶה-אָ גוסס. ער זאַפּעלט נאָך,
דער הוֹלֶה נאָך זיינע מינוטען זענען געזעהלעטע.
דאָס יודישע לעבען ביי מענדעלען האָלט ביי גמיסה, עס
שטעהט ביים ראַנד פון אונטערגאַנג. קיינע אויסזיכטען, קיינע
פּערספּעקטיווען!

אינגאַנצען עטליכע יאָהר זענען אַריבער זינט מענדעלע
זיז אַוועק פון אונז, און אונז דאַכט זיך שוין, ווי גאַנצע דירוח
טהיילען אונז אָב פון איהם.
דער מענדעלע-טורעם קוקט אַרייס צו אונז ווי פון אַ טיעפער
געשיכטליכער ווייטקייט.

